

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LAASBY SOGN

ALFRED KAAE

LAASBY SOGN

GENNEM TIDERNE

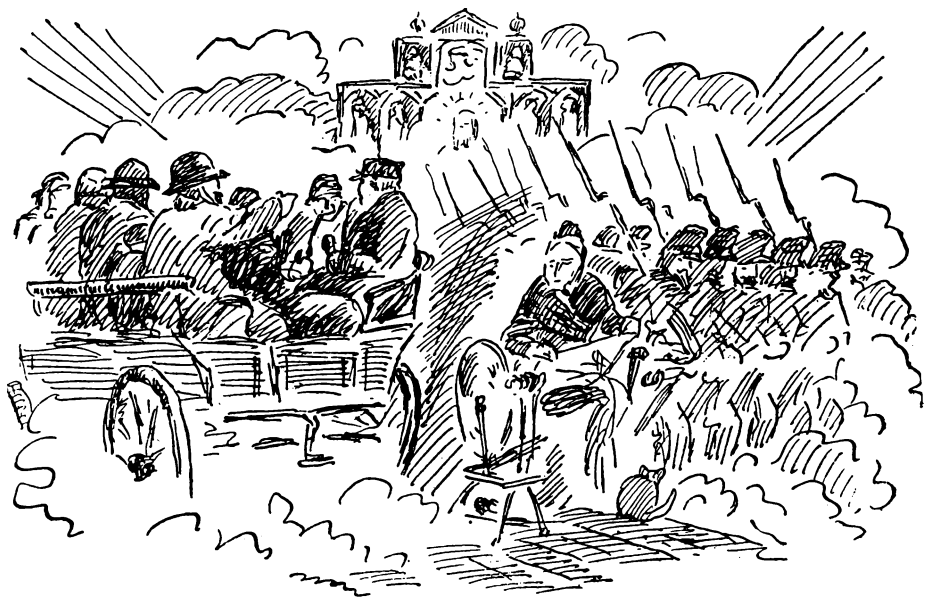
GERN HERRED

I

KAAES FORLAG - KRONHEDE & ULFBORG

1948

**A, RASMUSSENS BOGTRYKKERI
RINGKJØBING**

LANDKENDING

»Endnu saa ganger der Sagn om Ø«
(Ingemann).

En Sommermorgen for henved halvtredsindstyve Aar siden rullede den aabne Dagvogn fra Laasby til Silkeborg ad en fredelig skærvebelagt Landevej. Ingen Aarvaagenhed over for Motorkøretøjer var nødvendig; for de havde endnu ikke vist sig paa disse Egne, og Cyklisterne skulde nok holde sig paa Cyklestierne, der strakte sig som Støvbaand langs ad Græsraatterne. De ældre Mennesker i Vognen forsøgte at faa Samtaler i Gang, mens Mændene syslede med nogle store Træpiber, der efterhaanden pulsede ret godt.

De stivbenede Dagvognshestelunte jævn af Sted forbi Kalbygaard. En lille Dreng sad indeklemt mellem de voksne og smaafrøse i Morgenkulden, men han var maaske den, der var lykkeligst ved Køreturen. Da man var naaet forbi Kalbygaards Plantage og kunde se mod Nord op over de store Marker, løftede en gammel Mand sin Haand og pegede, idet han sagde, at Kalbygaard engang var to Bøndergaarde, som laa lidt her ude paa Marken.

Hvad Vognens øvrige Læs følte ved disse stiltfærdige Ord, ved jeg ikke, men for mig blev den gamle til en Nornegæst. Sad han ikke der den gamle med sit rolige Ansigt og fortalte, at alt her engang havde været anderledes end nu, anderledes end min Verden. — Kalbygaard, Herregaarden med de vældige Marker, der strakte sig fra Sønderskoven til Nørskoven, som tonede frem bag Storehøjs spaltede Lyngkuppel, Kalbygaard, hvor Heilmann boede, og hvor der før ham havde været andre Mænd, baade Jensen og Kammerraaden og en, som hed Rosborg, for meget længe siden, saa længe at han virkelig spøgede. Hans Navnetræk stod som mystiske evige Tegn paa de store Stendiger, der strakte sig om Herregaardens Tofter og Haver næsten som Fæstningsmure.

Barnets lukkede, stillestaende Verden blev den Morgen lukket op ved den gamles Ord. Sagaens Nornegæst havde endnu engang gæstet Hjemlandets Jord og ladet sin Tale vække Undren i et modtageligt Drengesind, der den Morgen fik Landkending paa sin Hjemstavns Saga, fik som i et Syn Kending paa Historiens langsomme, sikre Gang gennem Slægternes oldgamle Liv.

— Jeg havde aldrig før set min Nornegæst og aldrig set ham siden; men at hans Ord er Aarsag til denne Bogs Fremkomst, derom er jeg ikke i Tvivl. Derfor maa Læseren ogsaa gerne vide hvem han var; der blev sagt, at han var Svigerfader til Karetmager *Niels Thomsen* i Laasby.

Engang mange Aar senere fik jeg et lignende Skub ind i Hjemegnens Fortid. Som ung traf jeg i en Landsby paa Als en gammel Mand, som gik under Navnet *e Kung*, fordi hans hed *Hans Maj*. Han havde været Soldat i den danske Hær i Krigen 1864 og vilde som alle gamle Krigere godt fortælle Smaatræk fra sin Ungdoms eventyrlige Tid. Da han hørte, at jeg var fra Laasby Sogn, fortalte han, at her havde han været under Krigen, da en Del af den danske Hær trak sig tilbage gennem Jylland. Hans Kompagni havde da ligget i Laasby.

— »Vi sov inde i Kirken om Natten«, sagde han, »vi havde noget Halm at ligge i og havde det rigtig rart. Jeg kan huske, at der var nogle smaa Træfigurer paa Altertavlen. De stod løse, og vi morede os ved at flytte lidt rundt med dem, som om det var Dukker.«

Ja, hvad har de ikke set, disse gamle Trædukker, som har staaet der og prydet den gamle Kirke i omkring fem Hundrede Aar. Disse troskyldige Helgeninder og Bisper, eller hvad de nu forestiller, har i det stille levet Sognets Liv med gennem lange Sekler og set Sognets Slægter komme og gaa. Ærbødige Katoliker har sendt andagtsfulde Blikke mod dem, stive Soldaternæver har leget med dem, vendt op og ned paa dem for at faa dem til at fortælle Eventyr; men de er tavse som det Egetræ, de er skaaret i, tavse og trygge, som den Dag de voksede ud af en uformelig Træklods mellem Træskærerens Hænder.

Jeg maa nævne en tredje Person, som i min Ungdom gav mig Kending paa Sognets Historie, ikke saa overraskende som *Nornegæst* og *e Kung*, men lige saa levende. Det var min gamle Madmoder, Gaardmandsenke *Christence Christensen* i Flensted. Hun var født i *Ougaard* i Laasby i Aaret 1836, da endnu ikke alt gammeltdags Byfællesskab var forsvundet. I hendes Barndomstid samlede *Byhyrden* i Laasby endnu Kørerne fra Gaardene i en stor Flok, som blev græsset paa Byens Fællede. Da gik endnu de Laasby Mænd til Kroen og holdt *Videstævne* og blev lakket godt til, inden de gik hjem. I Engene ude mod Nordøst var der *Elkællinger*, saa der var Steder, hvor *Byhyrden* ikke kunde lide at være. Hun havde som Barn set den Spentrup Præst køre til Fest paa Himmelbjerget eller hørt Folk tale om det; hun var født og opvokset i den gamle *Ougaard*, der laa yderst mod Nordøst i Byen, og hvis store Lade strakte sig fra Træskomand Anders Mikkelsens Hus og til det lille Hus ved Randerslandevejen, hvor den gamle Murer, som kaldtes Hellig Anders, boede. Saavidt jeg husker, fortalte hun ogsaa, at hun havde været med til at *gøre Hove* paa Kalbygaards Mark i Høsten. Det maa have været en Skik, som har holdt sig længe efter, at Sognets Mænd var blevet Selvejere. Proprietæren har dog nok maattet *gøre Sognemændene* en Gentjeneste. Hun kunde ogsaa fortælle, at hendes Slægt var kommen til Gaarden i Flensted, fordi en af dem havde været Ladefoged hos Rosborg paa Kalbygaard. Hun

kunde altsaa, denne lille gamle Kone, drage Linier tilbage til det gamle nu forsvundne Landsbysamfund. Da hun kom til Flensted som ung Kone eksisterede endnu den gamle Skik at holde *Gadelamsgilder*. De unge Gaardfolk var med i dette, og Christence blev givet som Gadelam til en Mand, som hun ikke kunde lide; hun mente, at *Gå-jbassieren*, som ordnede den Slags vilde drille hende med at give hende til den Mand.

Gamle Christence, der døde 1909, kunde føre en Drengfantasi tilbage til den gamle Landsby, som havde bevaret Skikke, Sædvaner og Folketro, der havde sine Rødder helt tilbage i Middelalderens Landsbysamfund.

Som Uldtraaden, hun sad og spandt ved den altid snurrende Rok, syntes uden Ende at gro ud af hendes Haand, saadan groede Tiden baglæns for mig, naar jeg efter *Nætteren* blev siddende mæt paa Bænken under Vinduet og hørte hende fortælle om gamle Dage. Alt for meget af det har jeg glemt, men endnu dirrer den Streng, hun stemte i mit Sind, som en fortrolig Tone fra de gamle Slægters Liv i min Barndoms Landsby, i mit Fødesogn, hvis Historie denne Bog skal forsøge at aabne et lille Kig ind i, og lykkes det blot nogenlunde, da maa jeg takke de Gamle: *Nornegæst*, *e Kung* og *Christence* for, at de lukkede mit Sind op for Landsbyhistoriens Poesi.

Laasby Sogn ligger ellers godt gemt i Gern Herred, som er det nordligste af Herrederne i Skanderborg Amt. Sognets Østgrænse er baade Herreds- og Amtsskel. Nabokommunerne er mod Øst i Framlev Herred: Storning-Stjær-Galten og Sjelle-Skørring. Resten af Nabokommunerne hører til Skanderborg Amt og er mod Nord Dallerup, mod Vest Linaa og mod Syd Alling-Tulstrup, alle tre i Gern Herred. Mod Sydøst ligger Landsbyen Nørre Vissing, der nu hører til Venge Kommune i Hjlemslev Herred, men i ældre Tid var et selvstændigt Kirkesogn, som hørte til Gern Herred.

Nogen egentlig naturlig Afgrænsning for Sagnet findes kun i Nord, hvor den dybe Dal med bløde Enge og Tørvemoser danner en naturlig Hindring for Samkvem med Dallerup Sogn. Sogneskellet følger med en enkelt Undtagelse Aaen fra Bjarupmose til Galten Skel. Sognets Østgrænse, Amtsskellet er ikke nær saa stærk synlig; der gaar dog en lille Bæk i Sogneskellet helt oppe fra *Flensted Have*, som er den lille Skov Syd for Elleskov Huse og ned til *Stadsgaard Eng*; Denne Eng har tillige med en Eng ved Langvadsbro norden Aaen hørt til Kalbygaard. Stadsgaard Eng har nok i ældre Tid slet ikke hørt til Sagnet, sit Navn maa den have fra et tidligere Tilhørsforhold til Gaarden *Konstantinsborg*, i Ormslev Sogn, der har baaret Navnet *Stadsgaard*. Sognets Sydgrænse gaar i den østligste Del forbi *Ersholt* med mange Kanter og Indbugtninger, men saa snart den forlader Ersholt Jord tager den et stort jævnt Sving Syd om Flensted Hede til Mollerup Byskel. Det er tvivlsomt, om her i gammel Tid har været noget egentligt Skel, idet Flensted og Kalbygaards Heder gik over i Hederne, som hørte til Vissing, Jaungyde, Tulstrup, Kilsgaard og Skovsrod mod Syd. Man har nok nøjedes med en Sten hist og her som Kendetegn; men dog findes der Vidnesbyrd om gamle Skel i Heden. Det ældste stammer helt fra 1482 og er et Sandemands Brev udstedt paa Gern Herreds Ting Lørdagen efter Kelds Dag.¹

Sandemands-Brevet udstedes til »beskeden Mand *Anders Larsen* i *Fardo*« som ejede Skegeskøvs Enemærker i Javngyde. Sandemændene begyndte deres Skelgang ved Flensted Byskel vistnok omtrent der, hvor Byskellet mellem Tulstrup og

Javngyde nu træffer Flensted Byskel. Paa dette Sted kom en Vej fra Flensted til Javngyde; den gik forøvrigt langs hen ad Bukmose, omtrent vesten om Lysmose, og hvor den overskred Sogneskillet fandtes dengang et Sted som kaldtes *Stokkebro Sig*, et lavt Sted, som man gjorde farbart ved at lægge Stokke tværs over Vejen tæt ved Siden af hinanden. Navnet kendes vist ikke mere; men der findes endnu paa Stedet en Række Smaakær og Mosehuller. Og saa fortæller det gamle Dokument, at »saa ginge de ret øster ad den samme Sig til de tre Stene, som ligger paa *Røde Weyen*, og gjorde de deres Ed —«, senere fortsatte de først i Sydøst, saa i Syd gennem Sylddal og ned til Knudaa. Fra Aæn gik saa Turen igen mod Nord »og saa fremdeles til Skoven og til Stokkebro Sig, som de straks grimedede efter«. Stednavnet Røde Weyen er nok Rye Vejen, og de tre Sten paa denne Vej har sammen med Stokkebroen ved Javngyde Vejen markeret By- og Sogneskillet ret tydeligt.

Længere mod Vest, henne ved Kilsgaard Mark var i 1665 ligefrem et gammelt Skel. Her laa paa Flenstedsiden ind til Thorsminde Skeldige, som ogsaa fandtes paa den Tid, en *Enemærke Skov*, der hørte til den eneste Selvejergaard i Byen som Særeje.² Jorden Syd for Skellet kaldes Kilsgaard Skov. Enemærkerne, som her er omtalt, er Særjord, der ligger udenfor Landsbyfællesskabet; at her er Tale om Skov baade paa Kilsgaard, Flensted og Kalbygaards Marker, maa ikke forstaas alt for bogstaveligt, det var nok nærmest lynggroet Krat maaske med enkelte større Trægrupper. Kalbygaards Skov var dog temmelig godt tilgroet.

Da der altsaa i 1665 omtales et Dige som Skel ved Kalbygaard (nu Thorsminde) Skov eller her ude mod Syd, kunde man fristes til at mene, at det store Skeldige mellem Thorsminde og Skovsrod, som strækker sig helt ud til Møllerup Skel og til *Munkengen*, der ligger i Thorsminde Marsks nordvestlige Hjørne et Par Hundrede Meter fra Landevejen, allerede eksisterede paa den Tid. Det er dog vist ikke Tilfældet, idet Skellet mellem Kalbygaards Skov og Skovsrod paa Rosborgs Tid var saa lidet kendeligt, at Manden paa Skovsrod, som han selv sagde, uforvarende kom til at fælde en temmelig stor Eg paa Rosborgs Enemærker, hvilket denne dog ikke kunde lade gaa upaataalt hen.³

I Aaret 1489 gjorde et Sandemands Tog Skel imellem »Karlebygaard og Skouffs Ruudt.«⁴

Skulde der være Tale om naturligt Sogneskel andre Steder end ved Dallerup-siden, da er det ved *Bjarupmose*, der oprindelig maa have været en Sø, men efterhaanden blev til en Mose, hvorfra Millioner af Tørv aarligt fjernes. Hele den østlige Tredjedel af Mosen ligger i Laasby Sogn, og Skellet slaar nogle sære Figurerer for at komme fra Munkengen over til *Bjarup Gaard* og til Dallerup Sogneskel. Ogsaa her har Byskellet været omtvistet i gammel Tid, kan man skønne, idet der omtales et Sandemandsbrev mellem »*Karleby Godz og Meldorp Mark*, disligeste *Karleby Mark og Biertrum Mark*«, fra Aaret 1484. Men ogsaa senere udstedtes Brev om dette Markskel, idet Bjørn Andersen, Laurids Rostrup og flere gode Mænd efter Kongens Befaling i 1578 udviste Marskel imellem Møllerup og Kalby Mark.⁴

Om Kalbygaards og Møllerup Skel i Mosen findes endvidere en Skelforretning af 22. Juni 1765. Det handler om et Stykke Jord, der kaldes *Skræder Skiftet*.

Det blev før sagt, at Laasby Sogn ligger godt gemt, og det er vist rigtig, skønt en af Jyllands stærkest befærdede Landeveje gaar langs gennem Sognet

Fig. 2. Landevejen mellem Laasby og Ulsbjerg Krog.

fra Øst til Vest, ser de moderne Vejfarende ikke meget til Sognet, og faa gør Ophold der paa deres hæsblæsende Fart fra Aarhus og vesterpaa mod Silkeborg eller Vesterhavet og Retur. Kommer man fra Silkeborgkanten, lægger man Mærke til Granskoven op gennem Langdal, man faar et lille Glimt af en fin ny Herregaardsbygning bag nogle store Træer, en lille Landsby ligger halvt i Skjul bag Herregaardshaven; saa sættes Farten op ned mod Korsvejen, hvor Advarselskilte tvinger til en Agtpaagivenhed ved det farlige Vejkryds, saa man knapt sanser, at her er Sognets økonomiske Midtpunkt, Mejeriet og Mejeribyen, som kort og godt bærer Navnet *Korsvejen*. Man tror i Farten, at det er *Laasby*, som slet ikke kan ses paa denne Tur. Kommer man derimod fra Aarhussiden, aner man dog, at denne By ligger og skjuler sig i en Dal bag frugtbare Marker. Ikke mange Vejfarende gør sig selv den Glæde at dreje ved Mejeriet og tage en Tur med Landevejen, der kommer fra Skanderborg og gaar ned gennem Laasby, hvor den deler sig til Hammel og Sorring. Det Stykke Landevej fra Korsvej gennem Laasby ned forbi Ulsbjerg Krog til Toustrup Skov er endda ualmindelig tiltalende. Bybilledet er venligt og ikke uden en vis Stil, og Resten af Vejen er især i Forsommertiden en enestaaende Idyl; jeg har ikke mange Steder set saa smuk en Vejstrækning, den er blot alt for kort og egner sig bedst for en Spadseretur; men det er jo da heller ikke forbudt at sætte Bilen ved Vejkanten og gaa sig en saadan lille Tur.

De Landeveje, som her er omtalt, er Amtsveje, der er anlagt efter et større Behov end Sognets. De er forholdsvis unge, Aarhus—Silkeborg Vejen er skaaret igennem Sognet fra Øst til Vest uden at tage Hensyn til ældre Færdselsaarer. Vejen til Skanderborg følger derimod vistnok den gamle Tingvej, Hammel—Randers Vejen fulgte for indtil en Snes Aar siden den gamle Randersvej, men er nu for en stor Del af Strækningen fra Laasby til Stationen rettet ud; Vejen fra Laasby til Sorring er paa Strækningen her i Sognet helt ny, idet den gamle Vej fra Laasby til Sorring og Toustrup gik Vest om Kirkegaarden, hvor den endnu kan følges helt ned til Engen. Amtsvejene er til stor Gavn for Kommunens Økonomi.⁶

Af gamle Veje i Sognet, der er helt eller delvis udgaaet for Færdsel, var vel nok foruden den førnævnte Laasby—Toustrup Vej den gamle Aarhusvej fra Kalbygaard og Flensted den vigtigste. Den gik østud af Flensted By i Fortsættelse af Bygaden gennem den Husrække, som ligger østligst i Byen. Den tog Retning omtrent som den nuværende Landevej til *Lille Korsvej*, herfra gik den over mod Korsvejgaard og krydsede Skanderborgvejen paa det Sted, hvor Rye Vejen gaar fra, saa ned over Bækken, *Aarsvoddet*, og op over *Aarsbakken*, hvor nu *Aarsbakkegaard* ligger, hvorfra den gik langs den østlige Del af Ersholts Nordskel i Retning mod Høver. En anden Vej som Aarhus—Silkeborg Vejen har slaaet omtrent ud af Færdselen, idet den nu væsentlig kun bruges som Markvej og Kirkevej for gaaende, er *Kirkevejen* fra Flensted til Laasby og dens Fortsættelse mod Vest, hvor den kaldes *Børdalshule Vejen*. Paa Strækningen mellem de to Landsbyer er den forøvrigt omlagt, idet Ejeren af Vestergaard i Laasby fik Sogneraadets Tilladelse til at føre den langs Markskellet, saa den nu træffer Landevejen Syd for Byen istedet for at gaa skraat over en tre fire Gaardes Marker og lige ned mod Kirken. Man kan godt se hvor den gamle Vej har gaaet, for der er en Hulning i Markerne, hvor Vejsporet har slidt sig ned. Det Stykke af

Vejen der gaar fra Flensted til Bjarupmose er nu helt udgaaet af Færdselen. I min Barndomstid kørte Tørvevognene altid ad Børdalshule paa Vej ned til Bjarupmose, men hjemad med Læs fulgte de Landevejen. Nu er Børdalshule ufarbar og ligefrem afspærret.

Fra Flensted har foruden den foran nævnte gamle Vej til Jaungyde gaaet en Vej til Sorring; den fulgte Kalbygaards Skel fra Flensted og lige ned til Bækken, hvor der var et Vadested; det var en træls Vej, som gik op og ned ad stejle Bakkeskraaninger. En anden gammel Sorringvej er *Stendalsvejen*, der fra Børdalshule Vejen gik ned gennem Stendal. Den er sandsynligvis anlagt af *Rosborg*, der ejede Dallerup Kirke; men ogsaa denne Vej er nu nedlagt for nogle Aar siden. Gennem *Futedal*, som ligger i Skoven mellem de to her nævnte Veje ned mod den dybe Dal, har ogsaa gaaet en Vej; det siger Navnet os ligefrem.

Paa Laasby Mark har *Møllehulen* ført til Toustrup Mølle. De gamle Veje ud af Sognet er meget ofte Mølleveje, som førte til de privilegerede Vandmøller. Vi har saaledes foruden Møllehulen en Vej til Rye Mølle og en til Kjærs Mølle over Skovsrod. Mændene fra Flensted søgte denne Mølle, og man har en ganske morsom Notits i Gern Herreds gamle Tingbog fra 1663, hvori siges, at *Enevold Rasmussen* i *Bomholt* har stævnet alle Mænd i *Tørring* og *Flensted* samt Niels Møller i *Kiersmølle* til Tinge og forbudt dem at gøre nogen ulovlig Vej over Bomholts Mark, eller de maa »hefte schade for hiemgiæld«. Mændene har jo nok villet køre over et Hjørne af Bomholtmandens Mark.

Laasby Sogn er blandt de største Kirkesogne i Gern Herred, idet kun Gern, Hammel, Tvilum og Linaa Sogne er større; det danner en selvstændig Kommune. Arealet er 2074 ha eller 3757 Tdr. Land med 165 Tdr. Hartkorn. Det har en ret regelmæssig aflang Form, idet Længden i Øst-Vest er omtrent dobbelt saa stor som Bredden og maaler langs Landevejen c. 6,5 km.

Sognets Bebyggelse var i ældre Tid samlet paa faa Steder, nemlig i Landsbyerne Laasby og Flensted samt Kalbygaard, Ersholt og Aasbæk. Hvor Landsbymarkerne støder sammen med Kirkevejen fra Flensted har nok i Middelalderen ligget et Bosted, derom vidner Navnet *Bastrup Kjær*. Det har været en Rydning i Skoven, sandsynligvis udført fra Laasby; men ingen Torper har kunnet udholde at bo der i Klemme mellem Landsbymarkerne. Omkring Aar 1600 er her da heller ingen Bolig, men først i vore Bedsteforældres Tid blev der igen bygget et Hus paa Stedet. Den sidste, som boede i Huset var *Johannes Væver* i Flensted. *Aasbæk*, der ogsaa undertiden nævnes Aasbæk Laasby til Forskel fra Aasbæk Galten, der ligger ved Siden af, var i Middelalderen et *Enemærke*; 1683 havde det dog noget Jordfællesskab med Laasby Gaardene og kaldtes et Bol. Det laa ret afsides og ubeliggende i Sognet indtil Hammelbanen blev ført igennem, og Laasby Station blev anlagt. *Ersholt* har aldrig haft Jordfællesskab med nogen By i Sognet, den kaldes i Markbogen 1683 for en *Eneste Gaard* og har altid ligget *jenle*. I ældre Tid havde Ersholtmanden Laasby Kirkejord i Fæste, da det ligger op til Marken. *Kalbygaard* har ubeskeden lagt Haand paa hele den vestlige Tredjedel af Sognets Areal; men indtil den store Adsplittelse af Gaardens Jorder tog sin Begyndelse for hundrede Aar siden, har Bebyggelsen ligesom ikke rigtig kunnet frigøre sig af Landsbyen Flensted, som ligger hos. Aarsagen er den simple, at Herregaarden er vokset ud af Landsbyen i sin Tid. Der er flere uomstødelige Beviser for, at det forholder sig saaledes. Ja, den Handling, at *Gaarden*, som den

endnu kaldes, skilte sig ud af Landsbyen, har i den Grad præget Sognets indre Udvikling, at Begivenheden nødvendigvis maa nævnes. Man vil maaske undres, naar jeg siger, at den endnu mindes, skønt det er mange Hundrede Aar siden denne Omvæltning, denne Revolution indenfor Sognets Grænser fandt Sted. Men Landsbyfolkene har følt det, der dengang skete, som en saa himmelraabende Voldshandling over for Landsbysamfundet, at de aldrig senere glemte at minde Ungdommen om, hvordan deres By var bleven voldtaget af den onde Karl, der i Pagt med Fanden og Gønduls sorte Aander byggede Karlby og rev den halve Landsbymark til sig ved Hjælp af Djævelskab og sorte Kunster. Og man kan endnu høre dem raabe deres: »O, ve! O, vok! Og gid han maa brænde i de hedeste Skærsildsluer evindeligt, til Jorden forgaar, saalænge vi mindes hans skamløse Jordran!« Saadan har det lydt, eller Ordene har vel været endnu grovere, saa grove, at vi næppe vilde sætte dem paa Papiret. Ingen ved, hvormange Sekler der er rundet i Tidens Hav, siden den store Karl byggede sin *Karlby*, der i 1183 skrives *Karlebu*, og skilte sin Jord ud fra Landsbymarken til evig Uskel for hele Sognet.

Der døde for nogle Aar siden i Flensted en gammel forhenværende Gaardmand, som hed *Jens Sørensen*; han vilde gerne snakke, og han har fortalt følgende mystiske Sagn: »Kalbygaard fik sin Jord paa den Maade, at Manden fik al den Jord, han kunde ride om, mens Præsten prædikede i Bjarup Kirke.«⁷

Sig saa, at Begivenheden ikke er gemt og mindet i Landsbyen til vor Tid. Et andet Sagn handler om det samme, det er optegnet i Voel af Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen og fortalt af en Mand ved Navn Niels Christiansen, der var født og opvokset i Flensted. Det er maaske det samme Sagn i en helt middelalderlig Form.⁸

»En Mand forlangte saa megen Jord af Mændene i Flensted, som to kunde inddige, mens Præsten var paa Prædikestolen. Det fik han Lov til. Saa stilte han to Galte an, og de satte Dige og fulgte Markskellet udenom Bymarken, og det gik rask. Bymændene kunde nu se, at det vilde omspænde hele Bymarken, og saa gik tre Mænd til Præsten og bad ham slutte Prædikenen. Da han saa gjorde dette, fik Manden ikke noget af Marken, for der manglede endnu en Snes Favn i, at det kom til at naa sammen.«

Dette Sagn er udstyret med et ikke ukendt Motiv: Galtene, der i overnaturlig Styrke sætter Dige saa rask, som de kan rende; men dette Motiv gør jo Manden overnaturlig, i Pagt med onde Magter. Tilsyneladende har Forfatteren glemt, at det er Kalbygaards Jord her er Tale om. Helst havde denne Troldkarl taget hele Bymarken; de arme Mænd reddede dog ved Præstens Hjælp noget. I begge Sagn optræder Præsten, i det første siges det at være Præsten i *Bjarup*. Det er ikke det eneste Sagn, der drager Forbindelseslinier over fra Kalbygaard til Bjarup Kirke. Hvor stor eller liden Betydning vi ellers kan tillægge disse stedfæstede Sagn, et levende Minde fra tidlig Middelalder er de sikkert begge, og at Kalbygaards Jord er taget fra Flensted Bymark, enten det er sket ved List og Vold eller paa lovlig Maade, skal vi nu se et Par meget stærke Sandsynlighedsbeviser for.

Man ser let paa Kortet over Sognet — og stedkendte Folk behøver slet ikke at bruge dette — at Flensted overhovedet ingen Bymark har Vest for Byen. Kalbygaards gamle Markskel gaar i en omtrent lige Linie fra Nord til Syd tværs gen-

nem Sognet og er saa nærgaaende ved Flensted By, at Diget ligefrem maa slaa et Par Knæk for ikke at komme til at følge Bygaden. Det er ganske unaturligt, at en By har sin Mark liggende saaledes, som det her er Tilfældet. Der er engang øvet Vold paa den Mark; det kan ingen være i Tvivl om, og at det er Manden paa Gaarden, der har faaet Jorden, er der jo heller ikke nogen Grund til at diskutere, for det ses lige saa let. Et andet Bevis for, at Gaarden er kommet af Landsbyen findes ogsaa let paa Kortet og ved Betragtning af Forholdene paa Stedet. Kalbygaard ligger som Flensted ikke godt for sine Marker. Den har ingen Mark mod Øst. Hvordan kan det være, at den ikke er flyttet længere ud paa sin

Fig. 3. Ved Flensted Have. Man ser Skeldiget mellem Laasby og Flensted Bymarker strække sig fra Skoven ud langs Havremarken. Paa Strækningen nærmest Skoven er det klædt med Buske.

Mark, men ligger og skaver sig op og ned ad Landsbyen? Det er nok fordi der mangler Vand, Gaarden har altid haft et farligt Bøvl med at skaffe Vand nok. Men Flensted er opstaaet om nogle naturlige Kilder paa den lave Bakkeskraaning, og Vand er det nødvendigeste af alt for en Gaard. Det tør vel nok antages, at Gaarden ligger omtrent, hvor den blev lagt, da den blev afsondret fra Landsbyen.

Byskellet mellem Landsbyerne Flensted og Laasby gaar ret mærkeligt i Øst og Vest fra Kalbygaards Skel til Sognets østlige Skel, Amtsskellet. Det ser sært ud, at Flensted har et Stykke Bymark, der gaar helt hen til Galten Bys Skel; men det hænger sammen med den Begivenhed, at Kalbygaardmanden lagde sin haarde Haand paa Byens Vestermark. Bønder fortvivler nemlig aldrig; for saa er de snart færdige med at være Bønder; de spytter i Næverne og tager fat paany, naar de har lidt et Nederlag, og det gjorde de Flensted Bønder da ogsaa. De tog Jord ind til Dyrkning i Krattet ned mod Korsejen, ja de gik over Bækken og aad sig op ad Aarsbakken. Vesten for Bækken gik de saa tæt til Laasby, at der kun er c. 300 m til den nærmeste Gaard, altsaa saa tæt, at de kunde staa og raabe ned til Landsbyfolkene og spørge, hvad Klokkeren var. Øst for Bækken havde Laasbyerne dengang opdyrket *Stoun Agre* og *Lundkjærs Blokker*, som nu

er Søndergaards Mark, saa de ihærdige Flenstedmænd maatte trække lidt i Sønder med deres Opdyrkningsarbejde; de kom helt op imod Ersholt Skel, saa de fik meget langt ud til de yderste dyrkede Agre. Hele denne store Opdyrkning kom til at danne en særlig Vang paa Byens Mark ved Navn *Dalsvangen*. Om *Ersholt* er en Kolonisation fra denne Tid eller om den allerede laa der paa dette Tidspunkt, kan jeg ikke sige. Det er i og for sig mærkeligt, at der ikke blev grundlagt en helt ny Landsby i Dalsvangen; men Flenstedfolkene maa paa den Tid have været saa hjemkære, at de ikke har tænkt paa at flytte bort fra Byen. Dalsvangen var og blev dog streng at drive, og da Tiden var moden til Udskiftning fra Landsbyen omkring Aar 1800 blev Jorden delt mellem fire halve Gaarde som blev udflyttet paa Vangen. Det er Korsvejgaarden, hvorfra hele Korsvejby til Laasby Skel er udstykket, Niels Møllers Gaard, Tvillinggaarden og Aarsbakkegaarden. Alle disse Bebyggelser ligger meget nærmere ved Laasby end ved Flensted, hvorfor da ogsaa Tiden har knyttet dem til denne By, for Tiden ænsrer ingen kunstige Markskel. Men Flensted har tabt; for anden Gang i Sognets Udvikling er den bleven den lille. Først tog Kalbygaard, saa gik Erstatningen, Dalsvangen, tabt paa Grund af Afstanden. Men det gamle Bydige staar endnu mellem Bymarkerne; det skæres over af Landevejen lidt Øst for Flensted Mølle, der nu forøvrigt er forsvunden.

Kom saa ikke og sig, at Flenstedfolkene tog paa Vej over ingenting, da deres »*Ve og vok*« raabte mod Himlen, og Præsten endelig steg ned af Prædikestolen for utalte Aarhundreder siden og standsede de djævleblændte Galte. Jo, Sagnet og Folkemindet har Ret, det var et ondt Varsel for Landsbyens Stilling i Sognet. Nu har Flensted forøvrigt skabt et bredt Bælte af nyere Ejendomme paa Udmarker og Hede fra Skovsrod Vejen til Skanderborg Landevejen. Laasby har gjort det samme paa sine østlige Udmarker og Skovjorder, hvor Jordbunden tilsyneladende har været meget bedre end paa Flensted Hede. Som en Slags Gængæld for den tabte Dalsvang har Flensted faaet tilknyttet de vestligste Udflytterejendomme paa Laasby Bymark. Her Nord for Flensted har Laasby aabenbart søgt at vinde hvad Flensted tog i Dalsvangen i sin Tid. Nu har Tiden ogsaa her jævnet, hvad Menneskene i Middelalderen gjorde kunstigt. Ja, selv Kalbygaard har maattet give fra sig af Rovet, idet den store Gaard har affødt en Mængde Udstykninger; op imod en Snes nye Hjem er her grundet, og de har hjulpet en lille Smule paa Balancen i Sognet. Stationsbyen mod Nordøst i Sognet vipper derimod med Tyngde paa Laasbysiden af Sognet.

Nu vil man maaske sige, at det da ikke er givet, at det er Kalbygaard, der er kommen af Flensted; det kunde jo være omvendt. Landsbyen udgaaet af Storgaarden. Men vi maa saa gaa til det sidste Bevis for, at det er Herregaarden, som er udflyttet, født af Landsbyen og ikke omvendt. Flensted er nemlig ældre end baade Kalbygaard og Laasby. Flensted er den ældste af Sognets Byer og Steder. Det viser Navnet: Stednavne, der ender paa -by antages i Almindelighed at være nogle Hundrede Aar yngre end Navne paa -sted, altsaa er i hvert Fald af Navn Flensted ældre end Kalbygaard og Laasby, og heri ligger vel Grunden til, at Flensted kunde søge sig Erstatning for den tabte Vestermark saa tæt Syd for Laasby og ud i Dalsvangen; Laasby havde endnu ikke vokset sig stor, den havde simpelthen ikke naaet at tage al den Jord i Brug, som naturligt skulde høre den til, da Flenstedmændene gik mod Øst for at erobre nyt Land.

Der kunde maaske nu være Grund til at spørge om Tidspunktet for Gaardens Udflytning og Landsbyens nye Opdyrkningsarbejde. Men det er vanskeligt her at sige noget sikkert. Dog kan vi maaske, som det allerede er antydnet, skønne, at vi skal temmelig langt tilbage i Tiden. Flensted er et Navn af gammel Type, det er dannet i et af de første Aarhundreder efter Kristi Fødsel, maaske i Tiden 300—400, og det har oprindeligt været en Storbondes Gaard, hvoraf en By har udviklet sig. Navnene, som ender paa -by, var i Brug paa den Tid, da danske Vikinger slog sig ned i Nordengland; muligvis er de kommet i Brug her i Danmark efter Aar 600, da der kommer et Par fredelige Aarhundreder efter Folkevandringstiden, og inden Vikingetiden begynder. Altsaa kan den Begivenhed, Sagnene omtaler, ikke være sket før Aar 600; men vi maa formode, at Kalbygaards Udflytning maa være sket inden Middelalderens store Opdyrknings- og Rydningstid var forbi omkring Aar 1200, da Navnet kendes fra den Tid. Navnet By betød vist oprindeligt en Gaard, en Avlsgaard, og Kalbygaard hed oprindeligt *Karlebu*, hvor Ordet Karl betyder Mand. Her er altsaa ogsaa et Bevis for at Gaarden sandsynligvis er vokset ud af Flensted. Om Præsten i Sagnet er et oprindeligt Træk, eller han er indsat senere, kan vi ikke vide; men jeg har altid undret mig over, at Bønderne maatte løbe saa langt, for at faa fat i Præsten. Der har jo, saa vidt man ved, aldrig været nogen Kirke i Flensted; saa muligvis skal vi ikke tage Præstens Tilstedeværelse i Sagnet som noget Bevis for at Udskillelsen er sket i kristen Tid. De ramhedenske Galte peger jo tilbage til Hedenskab og Trolddomsværk. Omkring 1200 var Stenkirken i Laasby allerede bygget, Laasby maa da have været Sognets betydeligste By, og den nærgaaende Opdyrkning var sikkert sket længe før dette Tidspunkt. Vi gør nok ikke nogen større Fejl ved at sige, at den store Begivenhed har fundet Sted imellem Aarene 700 og 1000. Nogen større Betydning har Aarstallet jo ikke, men Begivenheden var fuld af Skæbne.

Om Størrelsesforholdene mellem Laasby og Flensted i ældre Tid kan siges, at Laasby havde 11 Gaarden og Flensted 8. Arealet som i 1683 var dyrket, fordelte sig saaledes:⁹

Laasby	11	Gaarde med 298 Tdr. Land dyrket.
Flensted	8	— . 192 . — —
Kalbygaard	2	— . 119 . — —
Ersholt	1	— . 29 . — —
Aasbæk	1	Bol . 7 . — —
Laasby Kirkes Jord ved Ersholt	5	. — —

Efter Matriklen af 1844 har

Laasby m. Aasbæk	80	Tdr. 0	Skp. 3	Fdk. 0	Alb. Hartkorn
Flensted	48	—	2	—	1 — $\frac{3}{4}$ — —
Kalbygaard	32	—	3	—	3 — $2\frac{1}{2}$ — —
Ersholt m. Kirkejord	4	—	4	—	2 — $1\frac{3}{4}$ — —

I Laasby kom da ogsaa baade Kirken, Skolen, Kroen og Forsamlingshuset til at ligge, og først hen i 1850erne blev der bygget en Skole i Flensted. I 1905 var der i hele Sognet¹⁰ 35 Gaarde med tilsammen 130 Tdr. Htk., 145 Huse med 35 Td. Htk. og 32 jordløse Huse, ialt 212 Gaarde og Huse; men i 1936 i Fortegnelsen over den ottende almindelige Vurdering til Ejendomsskyld var der ialt 293 Gaarde og Huse, deraf i Laasby 146, Flensted 127 (m. Korsvej), Kalbygaard 18 og Ersholt 2.

NATUR OG KULTUR

Laasby Sogn ligger i geografisk Henseende i den vestlige Del af Østjylland, dets Jorder er gennemgaaende ikke saa svære som længere østerpaa ad Randers-, Aarhus- og Horsenskanten; de er især paa de gamle Bymarker muldrige og forholdsvis lette at behandle. Da jeg var Dreng, var en Hvedemark et Særsyn, i hvert Fald i Flensted. Grænsen for den østjydske Lerjord gaar i vort Nabolag mod Vest ved Haarup Bakker i Linaa Sogn. Det er noget enhver Landmand paa Egnen ved, og for nylig har da ogsaa en anset Geolog her fundet Mærker af en Israndslinie, foran hvilken Jorden er mere sandet end den bagved liggende.¹

Jordoverfladen i vort Sogn frembyder et nogenlunde jævnt bølgende Landskab og er ikke særlig mærkværdig. Enkelte Steder hæver den sig dog ret stærkt; det er saaledes Tilfældet ved det store massive Højdedrag Nord for Flensted, der krones af Store Høj, Bitte Høj og Klank Høj eller Klankballe Høj, som den ogsaa kaldes. Det sidstnævnte Sted er højest og maaler 382 Fod. Herfra har man en temmelig god Udsigt, mod Syd ser man Himmelbjerget og Ejer Bavnehøj, mod Øst ser man ud over det lavere Land mod Aarhus helt over til Mols Bjerge. Mod Nord er Udsigten ikke saa god, idet de Sorring Bakker standser Udsynet; lidt i Øster ser man dog Frijsenborgs Taarne stikke op over Skovene, og mod Vest ser man helt ud til Bakkerne paa den anden Side af Silkeborg. Største Delen af Sognet hæver sig dog ikke over 300 Fod; det er foruden det nævnte Højdedrag Tilfældet med nogle Partier i den sydlige Del af Sognet, saaledes *Aarsbakken* Nord for Ersholt, den er paa en af Knoldene ved Ersholt oppe paa 329 Fod; ved Jaungyde Vejen er et lille Højdedrag, der er 321, og lidt Vest for Rye Vejen en Højde paa 329 Fod, den kaldes paa et Kort for *Skegeskov Bakken*, hvilket vel minder om Skegeskov Enemærke, som vi læste om i forrige Kapitel.

Højden ligger lige paa Sogneskallet. Herfra op mod Vest ligger mellem Lysmose, Bukmose, Torsminde og Sognegrænsen et højt Bakkeparti, der Syd for Lysmose er oppe paa 343 Fod, men ved *Højholt* i Sognets sydvestlige Hjørne maaler 360 Fod. Mellem Flensted, der ligger omtrent paa 300 Fods Kurven, og Lysmose ligger et Par mere enlige Højdedrag, af hvilke det højeste maaler 331 Fod. De to Bakkedrag er adskilt ved en smal Sænkning, hvorigennem Lysmose afvandes ved *Sivbæk*. Lergravsvejen løber oppe paa den nordligste Bakke, der omtrent henne ved Rye Vejen har en Knold, som fra gammel Tid bærer Navnet *Rugknold*. Sognets Overflade sænker sig i hele den Del der ligger Øst for Laasby og Korsvej fra Bakkerne mod Syd jævnt ned nordpaa til Lavningen lige Syd for Randersvejen. Her hæver Jordsmonnet sig igen ud mod de bratte Skrænter ned til Engene og Lyngbygaard Aa, som det lille Vandløb kaldes. Laasby og Korsvej ligger i Dalen, der gaar tværs gennem Sognet og gennemstrømmes af en lille Bæk, som har sit Udspring oppe i Vissing Mark en Kilometer Syd for Ersholt. Vest for denne Tværdal, der i ældre Tid gav Flensted Bymarks yngste Opdyrkning Navnet Dalsvangen, er Overfladen mere uregelmæssig. En Del af Jorderne her afvandes ned til Tværdalen. Den østlige Del af Flensted Hede afvandes mod Syd ned gennem Jaungyde Mark; her findes paa Flensted Hede *Bryndmose*, som er det lave Jordsmon mellem Jaungyde- og Rye-Vejene Øst for Lysmose. Lige Syd for paa Jaungyde Mark træffes Navnet *Jaungyde Brønd*, hvor *Brønd* formodentlig har samme Betydning som *Brynd* i Bryndmose. Resten af Terrænet mod Vest afvandes ned til Bjarup Mose gennem et Par Sænkninger, af hvilken den ene mod Vest hedder *Langdal* og gaar ned gennem Kalbygaard Skov, hvor Landevejen følger den, her har *Sivbæk* sit Løb, naar der ellers er Vand i den. Den anden Afvandingsdal gaar fra *Bukmose* langs Nordsiden af *Sønderskoven*, gennem *Svineengen* og *Munkeng* til Bjarup Maal. Vandet fra de to Dale løber i Gudenaen, mens hele Laasby Mark og den østlige Del af Flensted Mark afvandes til Lyngbygaards Aa, hvis Vand flyder i Aarhus Aa. Der gaar saaledes et Vandskel gennem Sognet. Det begynder i Bjarup Mose ved Vejen over til Bjarup Gaard. I gamle Dage sagde man, at der var et Kildevæld som hed *Tyrens Hul*, hvorfra et Vandløb gik i Øst og et i Vest. Det er da faktisk ogsaa saaledes, at Mosen afvandes til to Sider. Tyrens Hul skal efter Sagnet have faaet sit Navn saaledes: — Det var en mandvolm Tyr, der kom efter et Kvindfolk, og saa reddede hun sig ved at løbe rundt om det Hul. Da Tyren blev ked af at rende der rundt, satte han tværs over, og saa gik han under. De har fortalt, at Pigen kunde høre Tyren brumle nede under Jorden. En Variation af Sagnet siger, at det var en Juleaften det skete, og at man hver Juleaften kan høre Tyren brøle nede i Hullet. En anden Variation siger, at »Tyren flød ind under Skjolden (Hængesækken), som havde lagt sig over Søen og olmede endelig op i *Pølen* nede ved Mollerup. Det var en Afstand paa over en Fjerdingsvej, te den saadan havde flaadet under Skjolden.«³ Naturfænomenet Mosen, der afvandes til to Sider har altsaa i Tiden givet Anledning til adskillig Spekulation og Stof til Samtale mellem vore Forfædre paa Egen.

Vandskellet gaar op gennem Kalbygaard Skov lidt Syd for Børdalshule, saa op mod Store Høj, til Klank Høj og lidt hen i Øster, saa drejer det ned mod Landevejen lidt Øst for Flensted og op mod Lergravsvejen til Rasmus Skjødts

Gaard, hvorfra det gaar i Øst langs Vejen og fortsætter i samme Retning ud efter *Opshøj* paa Vissing Mark.

Fra Bjarup Moses Østerende udgaar altsaa Lyngbygaard Aa, der strømmer gennem den dybe Dal ved Sognets Nordside. Dalen kan følges i Øst helt ud til Aarhusbugten ved Egaa og mod Vest til Gudenaadalen, Silkeborg Langsø og Funder Dalen, hvor den er forenet med Dalen, hvori Himmelbjerg Søerne ligger. Den har i Tiden, da Isen dækkede Egnen her, været en i hvert Fald om Sommeren vandfyldt Tunnel under Isen, og har ført vældige nedsivende Masser af Smeltvand vesterpaa. En stor Isklump har lagt sig, hvor Bjarup Mose er, og da den smeltede bort, maaske længe efter at Indlandsismassen var borte, frembragtes det Hul, som Bjarup Sø fyldte, og her blev siden den store Mose dannet ved Tilgroning af Søen. Maaske er der endnu uopklarede Grunde til, at Mosen fik to Afløb.

En anden Episode i Dalens Historie indtraf, da Indlandsisen efter at have forladt Jylland kom igen for at søge at erobre det tabte Land tilbage. Fra denne Periode, den sidste i Jyllands Istidshistorie, stammer nogle af *Poul Harder*⁴ og andre paaviste Israndslinier fra Vejle Fjord og op gennem Østjylland til Djursland og Mols. I en forholdsvis lang Periode spærrede disse Ismasser Lyngbygaard Aadalen henne ved Skovby, saa der dannede sig en Sø gennem Dalen helt om til Bjarup Mose, hvor den havde sit Udløb ned mod Linaa til Gudena. Vandet stod temmelig højt i den østlige brede Del af Søen, saaledes var der Søbund, hvor nu Galten By ligger.

Hvis man undersøger Pashøjden i Dalen ved Bjarupmose, kan man nogenlunde danne sig et Skøn over, hvor højt Vandet stod langs vort Sogns Nordside. Paa Geodætisk Instituts Maalebordsblade ser man da, at den største Højde i Bjarup Mose (Pashøjden) ligger mellem 165 og 170 Fod, idet 165 Fods Kurven ikke gaar igennem Dalen. Hvis vi altsaa tænker os Vandet i Sommertiden i denne isdæmmede Sø staaende i denne Højde, og det maatte den for at strømme ud i Mosen, kan vi ved at følge 165 Fods Kurven langs Dalens Sydside se, hvor højt Vandet gik paa Dalsiden. Det har staaet op til Skovdiget ved Nordskoven, og noget lignende har været Tilfældet langs Laasby Vesterskov. Ved Langvad Bakke, hvor den gamle Toustrupvej gaar ned til Engen stod det lige op til Skoven. Ved Laasby Bæk gik Vandet som en smal Fjord omtrent helt op til Laasby, og henne ved Mølhulen gik Vandet ind som en Bugt med to Arme til et lille Hundrede Meter fra Landevejen. Den lille Bakke paa Toustrupside, som her forsøger at spærre Dalen, var helt oversvømmet. Ved Laasby Station var der Søbund, ja Søbredden laa et godt Stykke oppe paa Skraaningen, idet den skærer Landevejen omtrent midtvejs mellem Banen og det Sted, hvor den gamle Landevej drejede i Sønder. Aasbæk og hele Østerskoven, ogsaa Gaarden, laa dækket af Vand, der ved Stovsto Bæk gik som en Fjord omtrent helt ind til den nye Vej. Først da Ispærringen ved Skovby forsvandt, fik Aaen sit Løb østerpaa.

Langs Dalens Sydside ligger en Række Højdedrag og Bakker, der mod Øst ikke er særlig høje. En Del af disse er stærkt sandede, og et Par Steder har dette givet Anledning til, at Cementstøberier har kunnet oprettes ved *Ulsbjerg Krog* og senere ude i Nærheden af Stationen. Klankhøjpartiet Nord for Flensted maa nok ogsaa antages at være dannet i Forbindelse med Dalen. Nord for dette store

Fig. 6. Børdalshule.

Bakkeparti gaar en hel Række stejle Tværdale ned mod Aaen. Det er træls at færdes paa de Veje, som gaar gennem disse Dale. Allerede i *Laasby Vesterskov* træffes disse vilde Dalslugter, og de dannede et mærkelig dystert Landskab gennem Skoven helt op til *Børdalshule*. Der er en Ting ved disse Dale som er fælles for dem, de gaar ikke helt op til Bakkedragets Top. Stort set standser de op ved 300 Fods Kurven, hvilket maaske kan tyde paa særegne Forhold ved Dannelsen af denne Bakke, som vi senere skal komme tilbage til.

Foruden Kalbygaards Andel i Bjarup Mose findes Sognets Moser fordelt mellem Gaardene i Landsbyerne, saaledes at Laasby Gaardene har Mose dels ude ved Stationen og ved Vesterskoven samt i en Moselod i Bjarup. Til Gaardene i Flensted ligger Lysmose, der har meget dyb Tørvejord, samt Bukmose, der har haft bedre Afvandingsforhold end Lysmose og derfor ikke har saa tykt et Tørvelag.

I ældre Skrifter om Landøkonomi tales altid meget om Vand, skadeligt Vand. Her i Sognet har man selvfølgelig haft store Arbejder med Bortledning af skadeligt Vand. Men ikke alt Vand er skadeligt, særdeles nyttige og uundværlige er de Brønde, hvoraf Mennesker og Husdyr faar deres daglige Forbrug. Laasby har haft let ved at skaffe sig Vand paa Grund af de Bakkehæld, hvorpaa den er anbragt, og saa havde man jo endelig ogsaa Bækken at ty til. Byen har nu Vandværk. Flensted er anlagt ved nogle naturlige Kildevæld. I min Barndomstid fandtes her endnu aabne Kilder og enkelte Brønde, som løb over om Vinteren. Det var saaledes Tilfældet med Brønden i Sogneraadsformand Jens Jensens Gaard. En aaben Kilde sat med lidt Kampesten omkring men med kridhvidt Sand i den boblende Bund var der ved Ejnar Bechs Gaard; herfra kunde man i de aller- varmeste Dage hente det sødeste kølige Kildevand ved med Haanden at dyppe Spanden og øse op. Der var vist altid Afløb fra denne Kilde. Herfra gaar der nu til Kalbygaard en solid Støbejerns Ledning, som man dog har haft Besvær med at holde tæt. Fra Jens Jensens Brønd ledes Vand til Morten Simonsens Gaard, der forøvrigt ogsaa har en Rørledning oppe fra Ingvard Jensens Gaard. Søren Laursens Gaard har en Rørledning over Gaden op i den Have som ligger ved Gaardens forhenværende Aftægtshus, Gadebrønden ved Forskolen forsyner Husene i Nærheden samt den nye Hovedskole med Vand. Anton Olesens Gaard forsynes med Vand fra en Ledning over Legepladsen ved den gamle Skole til et Sted lige ved Gaden. De nederste Huse i Rækken ned langs Herregaardsdiget faar Vand fra en Brønd nogle Meter Syd for Købmand Vejbjæks Hus. I min Barndomstid hentede disse Huse Vand i en aaben Kilde, som var lige vel Vejkanten neden for Peter Laursens Hus, der var det let at faa; det var vistnok et af Byens gamle naturlige Kildevæld. Kalbygaard fik for en tredive Aar siden gravet en Brønd i det nordøstlige Hjørne af Haven, efter at gamle *Pe Jensen* i Flensted havde vist Vand der med en Pilekvist. Den gav en stor Mængde Vand. Ejendommeligt for Byens Vandforsyning er det saaledes, at den laveste Del af Byen maa hente sit Vandforbrug hos de højere liggende Gaarde og Huse. Flensted ligger paa en lille Bakke, der hører sammen med den store Klankhøj. Dens Vandaare gaar oven paa et forholdsvist tyndt Lag Blaaler, og man maa passe paa ikke at grave Brøndene for dybt ned i dette Ler, for saa forsvinder Vandet ned i Undergrunden. Man har for nylig prøvet at skaffe Byen et Vandværk ved en Boring, hvilket mislykkedes. De stærkt ydende Brønde ligger om-

trent paa 300 til 310 Fods Kurven. Det vandstandsende fede Lerlag, som her saa stærkt nærmer sig Overfladen, maa engang i Istiden være dannet ved Udslemning. Ligger det vandret og har en nogenlunde Udstrækning, er der en vis Sandsynlighed for at det gaar helt ind i Nord under Bakkepartiet, og det ser ud til, at der er en Forbindelse mellem det vandstandsende Lerlag i Flensted og de ovenfor nævnte stejle Tværdale der fra Dallerup Engene gaar op mod Klankhøj Bakken til 300 Fods Kurven. Muligvis har her i Afsmeltningstiden ligget en isdæmmed Sø, der i Sommertiden har haft Afløb ned gennem disse Dale og bundfældet Leret, men ved senere Begivenheder er fyldt med Sand, Grus og Moræneler, der ved Isens Forsvinden blev liggende som det høje Bakkedrag. Det kan ogsaa være, at Opfyldningen er sket gradvis og Leret er udslemmet ved Søens Sydside, hvor der ingen Afløb var.

Vandskellet ved Bjarupmose maa være opstaaet under særegne Omstændigheder, man kunde saaledes godt være fristet til at tro, her havde staaet en Isrand. Men en saadan er ikke paavist, og Egnen er ikke geologisk kortlagt, saa det er ikke muligt endnu at sige noget om Forholdene ved dette Vandskels Dannelse.

Sognets Undergrund bestaar hovedsagelig af Moræneler, som er rigeligt blandet op med Sand og Sten. Mange Steder er Moræneleret brugt som Mergel. Der findes utallige Mergelgrave i Sognet, de stammer omtrent alle fra Midten af forrige Aarhundrede, enkelte maaske fra første Halvdel af 1800-Tallet. Ældre er de gamle fælles Lergrave, som altid i ældre Tid har spillet en stor Rolle for Landsbyen. Øst for Laasby ligger en gammel fælles Lergrav, og Flensteds Lergrav laa selvfølgelig ved Lergravsvejen. De mest fremtrædende Mergelgrave i Sognet er jo nok dem, der ligger i Flensted By. Den, der ligger Syd for Vejen, er gravet paa en gammel Gaardtomt; den er bundløs, siger Drengene i Byen, og der er ikke mange, som har forsøgt at bunde i den; den er ved en stor Stenkiste forbundet med en endnu større, men ikke slet saa mystisk Grav norden for Gaden; den er nu afspærret og inddraget i et Haveanlæg til Ingvard Jensens Gaard. For fyrretyve Aar siden var den offentlig tilgængelig. Her fangede vi *Karudser* om Sommeren og »*Gedder*« om Vinteren, ja det kunde hænde, at man slap ned ved et Uheld, saa man kom *unne lut Låg*. Flere af Byens Gaarde vandede Køer her i Sommertiden, saa her skete meget. *Søren Peders Dam* var ikke langt fra at være Byens Midtpunkt og mest attraaværdige Sted set fra et Drengesynspunkt.

Mergelen, som er taget af Sognets mange Mergelgrave, var vist ikke særlig kraftig, bedst formodentlig fra de meget dybe Grave. Ingen af de mange gamle Mergelgrave har været i Brug i den Tid, jeg kan huske. Ved *Follestedet* i Bryndmose paa Flensted Mark er taget Potler, der maa være aflejret i stillestaaende Vand, da det er stenfrit.

Grus og Sand findes pletvis i Sognet. Nederst i Langdal ligger en meget stor gammel Grav hvorfra er taget baade Grus og Sand. Nord for Flensted paa Sydsiden af Store Høj blev anlagt en Sandgrav, da Kalbygaard brændte 1906; ved Skellet mellem Byens og Gaardens Jorder ligger en gammel Sandgrav, hvorfra der kunde hentes hvidt Sand, der brugtes til Strøsand. Det var vist en fælles Sandgrav for Flensted By, men omkring 1900 gik det af Brug at strø Sand paa Gulvene, og *Peter Laursen* planerede og dyrkede Sandgraven. Paa Laasby Mark ude mod Nord findes, som før nævnt, Sand i flere af de Bakker som ligger langs Dalen fra Ulsbjerg Krog til Østerskoven.

For at undersøge Undergrundens dybere liggende Lag foretager moderne Geologer og Folk, der søger efter Malm, Salt og Olie nogle Maalinger af forskellig Art, Maalinger af Undergrundens Vægtfylde, magnetiske Kraft samt Jordens Evne til at forplante Rystelser, og hvad ved jeg, som er en »ulærd Djævel«. Man mener ved saadanne Maalinger at have konstateret, at den dybe Dal ved Sognets Nordside maaske ved sin Opstaaen har været betinget af Bevægelser i Jordskorpens dybtliggende Lag i Tider, som er ældre end Istiden, med andre Ord, at Dalen ikke skylder Istiden alene sin Tilstedeværelse, og at der maaske kan findes mere værdifulde Ting dybt i Jordens Skød her ved Dalen.⁵ Tiden vil vise det.

Laasby Sogn var i fordums Tider et Led i det store Skovland, som dækkede Jylland. Ikke alle Steder var Skovene lige lette at faa Bugt med for Menneskene, da de begyndte at dyrke Landet. Det ser ud til, at Jordbunden her har hjulpet Skoven imod Menneskene, eller at Egnen set fra de Strøg, hvorfra Kultivering af Landet fandt Sted, har ligget langt borte, dybt inde i Skoven; men omsider blev Skovens Magt brudt af Menneskers og Dyrs forenede Anstrengelser, og uden for de dyrkede Landsbymarker blev Skoven ofte erstattet af Lyng, der langsomt aad sig ind i de fordums Skove, saa de svage Rester kun vanskeligt kunde forynge sig selv.

Omkring 1800 var der adskilligt mere Skov i Sognet end nu, selv om en stor Del af Skovene da var aabne, og nærmest lignede lynggroet Krat. De Steder, hvor man har sparet Skoven, er i det væsentligste stejle Bakkeskraaninger, der var unemme at dyrke; saaledes er det jo med hele Kalbygaard Skov og største Delen af Laasby Skovene, og noget lignende er Tilfældet med Thorsminde Skov. Det er forøvrigt noget som er typisk for Skovene i Midt- og Østjylland at de holdt sig især paa Skraaningerne ned imod Dalene. I ældre Tider brugtes Skovene paa en noget anden Maade end nu, da det er Hugsten, som alene giver Indtægt. Skoven betragtedes i Landsbyfællesskabets Tid som et Sted, hvor man med Fordel lod Husdyrene finde en stor Del af deres Næring baade Svin, Fækreatureur og Heste. Især om Efteraaret var der mange Dyr i Skovene. Da blev Svinene sluppet til Skovs med Ejernes eller Skovejerens Mærke, brændt ind i Sværen. Det var Svin, tjenlige at fede paa; hvor gamle de var, inden de kom paa Olden afgang maaske noget af Rigeligheden paa Olden, i visse Aar maatte de nok gaa et Aar over; men ellers var Brændtsvinene eller Oldensvinene som Regel omkring halvandet Aar gamle, enkelte dog nok ældre, idet man vel har taget en ældre So til Fedning ved Lejlighed. I de meget store Skove omkring Silkeborg toges Oldensvin ind til Fedning fra mere skovfattige Egne, og i normale eller gode Aar gik her i hundredvis, ja i tusindvis af Svin paa Olden. Her i Sognet var Skovarealet stærkt delt til Skade for Svineholdet, idet Olden, der er Frugterne af Eg og Bøg, lettest fremkommer i Rigelighed, hvor Skovene er store og ikke saa forblæste som Smaaskovene. Den største Skov i Laasby Sogn var vistnok Kalbygaards Sønderkov, der i 1731 siges at være en halv Mil i Omkreds.

Paa den Tid, da Kronen ejede Sognets Gaarde eller dog de allerfleste af dem, tog Kongen Halvdelen af Svineoldenen som sin Part. Skovene var da ikke Fæstebøndernes, men Kongens, og Bønderne maatte kun hugge efter Udvisning af Kongens Skovridere og Skovfogeder. Lignende Forhold gjaldt under de private Godsejere. Skovejeren havde altsaa her en til Tider god Indtægt af Oldensvinene;

men Olden faldt ikke lige rigelig hvert Aar. Egetræerne, som udgjorde en langt større Del af Skovene end det nu er Tilfældet, bærer altid bedst efter en varm Sommer. Kongen lod i 1600-Tallet og i Rytterdistriktets Tid hvert Efteraar Skovene syne for Olden.⁶ Et Par Tal fra saadanne Oldensyn viser den store Forskel fra Aar til Aar. Det er Kongens Part som nævnes:

	1663	1665	1666	1667
Laasby Skovs Olden	2 Svin	17 Svin	0 Svin	12 Svin
Flensted Krats Olden	1 —	9 —	0 —	9 —
Kalbygaard Skovs Olden		30 —	0 —	55 —

Til Sammenligning:

Vissing Skovs Olden	3 —	50 —	0 —	43 —
Jaungyde Skovs Olden	3 —	44 —	0 —	40 —

Det første Aar har været et ringe Aar, det andet og fjerde gode Oldenaar, og i 1666 har der slet ingen Olden været. For tidlig indtruffen Frost kunde ødelægge Frugterne om Efteraaret, saa de fordærvedes. Bøgeolden var det bedste Svinefoder. Landsbykovene her i Sognet har ikke givet saa grumme meget Svinefoder. I Sognene omkring Silkeborg gik der helt anderledes med Svin; her hørte alle Skove som før sagt under Silkeborg Len, der 1599 kunde indtage godt 3500 Brændtsvin paa Olden, 1616 var Rekordaar med 10343 Svin, 1641 kunde indtages 8045 Svin. Det var her baade store Svin, Polte og Grise der indtoges à 12 og 6 Skilling Stykket (Egeberg: Silkeborg Slot I).

Græsningen i Skovene var vist i Almindelighed Bøndernes, og den nyttede man ivrigt. Enkelte Steder tales om Haver, indhegnede Jorder med Trævækst. Saaledes nævnes *Flensted Hestehave*,⁷ som nok er den samme, der endnu bærer Navnet Flensted Have og er et Stykke Skov yderst i Øst paa Flensted Mark. I Aaret 1816 hedder det, at Laasby-Mændene har indhegnet *Elleskoven* for at have Kreaturerne gaaende der. Hegnet har nok været et Gærde, *et Gja'r*, med nedbankede Staver, hvorimellem der var flettet med Ris. Saadanne Risgærder kendes nu ikke mere her paa Egnen; men i den østlige Del af Sønderjylland var de i Brug endnu omkring 1910; man hentede der Materialet i de mange levende Hegn omkring Markerne. Laasby Mændene tog deres *Gjærdsel* i Elleskoven, mens man i Flensted nok har hentet det meste i Krattet og i *Gja's Birker* mellem Bukmose og Lysmose.

Hvilke Husdyr var haardest ved Skovene? Det var nok Gederne, der ikke nøjes med Blade og Kviste, men ogsaa jævnfør den gamle Børneremse »bider Barken af Træer«. Kong Fr. II forbød Bønderne i Skovegnene at holde disse Dyr.⁸ Oldensvinene gjorde vel heller ikke nogen Gavn i Skovene, og Hestene er i hvert Fald i mindre Plantninger nogen Tyranner. Fækreatureernes Græsning gik selvfølgelig ogsaa ud over Trævæksten, idet Dyrene gnavede flittigt i de unge Kviste og Skud; man talte ligefrem om fægnavede Træer; de har formodentlig lignet de hjortegnavede buskagtige Træer som findes i Løvskove med Hjortebestand.

Bønderne gik i Oldtiden, Middelalderen og senere i Tiden saa vidt, at de bjergede Løvkviste som Hø til Foder for Husdyrene, der i Vintertiden var yderst slet ernæret, lige indtil man begyndte at avle Roer i vore Bedsteforældres Tid.

Om Efteraaret ved Løvfald kunde man genne Fæet ud i Skoven for at æde nedfaldent Løv, og i Hungervintre greb man i sin Nød til at topstævne Bøgetræer i Skoven til de stakkels sultende Dyr. Jeg maa tro, at dette har været Tilfældet; anderledes kan jeg ikke forstaa det Tingsvidne, som afgives for Gern Herreds Ting d. 25. 2. 1665. Det lyder saaledes i al sin Korthed: »For Tings Dom stod efterskrevne og vandt efter Recessen, først vandt Peder Lauridsen Smed, Tames Pedersen, at forgangen Uge da saa de, at Rasmus Rasmussen, i Linaa stod under en Bøg i Linaa Fællesskov hos *noget af hans eget Fæ, og var noget nedhuggen af samme Bøg, som Fæet stod og bed udi*; og samme Tid saa de, at Oluf Rasmussen Grys i Linaa kom til Rasmus Rasmussen og tilspurgte hanom, hvor han kom i hans Husbonds Skov at hugge. Da sagde Rasmus Rasmussen, dersom han ikke gik fra hanom, da skulde han gøre hanom saadan, at han ikke skulde selv gaa fra hanom.«

Ogsaa et andet Tingsvidne taler om noget saadant. Det er i et Stykke Skov i Sorring, som kaldes *Jeppes Have* og tilhører Hr. Søren Ollufsen i *Stiar*. Hr. Søren Skovfoged hedder Maren Rasmusdatter. Hun stod d. 6. 5. 1665 paa Gern Herreds Ting og »suerget och beskyldt« Anders Lauridsen, Anders Nielsen, Mads Jensen og Niels Nielsen i Sorring »for at have *stævnet udi (nogle) Bøgi*, som hun kom til denom paa Stedet, og *deres Fæmon stod der udi*.«

Det Fæ og Fæmon, som her tales om, er sikkert ikke Trædyr, der skulde befordre Veddet hjem. I sidstnævnte Vidne ser det ud til at være Ungkreaturer, idet der siges *Fæmon*. Ras Raskes Fæ i Linaa Skov stod udtrykkelig og *bed udi* det nedhuggede Kvas, og de Sorring Mænds Fæmon *stod der udi* det, som var nedhugget. Nu ved jeg jo vel, at Kørerne ikke kunde æde hele Kvasdyngen, men Kvistenderne med Knoppene har de altsaa delikateret sig med. I Sorring Skoven var desværre topstævnet 23 Bøge og 7 Ege, foruden at 5 Ege var rodhugget, saa Hr. Søren i Stjær har været i sin gode Ret til at søge Uvæsenet bremset ad Rettens Vej.

Om man just har hugget Bøgetoppene ned for at faa Foder, siges ikke; i Sorring Vidnet nævnes, at noget af Veddet er kørt hjem; men det er ikke tilfældigt to Gange samme Aar at høre om Fæ og Fæmon i Skoven i en Kvasdyngne hen sidst paa Vinteren. Datidens Vinterfoder til Kvæget var yderst tarveligt, man bød kun paa Hø og Halm; Høet var det smaat med, og Halmens Foderværdi er lille, men den kunde jo fylde i en rumlende Komave. Slap Halmen op, inden Vinteren fik Ende, var der Hungersnød i Kostalden. Lyng, som der paa disse Egne dengang egentlig var en Del af, kan ikke altid bjerges, og havde man ikke sikret sig et Forraad af dette Foderemne, maatte man enten rive Taget af Husene og give Kørerne den halvraadne Taghalm eller ogsaa jage Dyrene ud — ud i Skoven, hvor der var Læ, og hvor der var Buske at begnave. Tog man saa en Økse i Haanden, kunde man jo hjælpe Fæet ved at hugge nogen Grene ned, selv om det var ulovligt. — *Nød bryder Love*. Det var forøvrigt forbavsende, hvad Køer kunde æde i fordums Tid. Om Efteraaret var de tossede efter *Skurrehatte*, og kunde en Ko finde en gammel Filthat eller et Par dygtigt gennemsvedte gamle Vadmelsbukser eller en gammel Transtøvle gik den uden Betæneligheder af nogen Art i Lag med disse Genstande.

Naa, disse to Tilfælde af Skovtyveri kommer egentlig ikke Laasby Sogn ved, med deres Værdi som Tidsbillede er lige værdifulde, selv om de forekommer i

vore Nabosogne. Den regulære Græsning af Landsbyernes Kvæghjorde i de til Dels aabne Skove var selvfølgelig af forholdsvis stor Betydning i en Tid, da man ikke saaede Udlæg i Kornet, men lod Stubjorden gro til med vilde Græsser, Rødknæ og onde Urter. I Flensted Krat er nogle aabne Steder med sumpet Bund, her græsser vel endnu Ungkreaturer. Det var da Tilfældet for ikke mange Aar siden.

Om Skovenes Udseende og deres Udstrækning i ældre Tid haves forskellige Vidnesbyrd ogsaa fra vort Sogn. Svineoldens forholdsvis ringe Betydning kan nok give os et Fingerpeg, naar vi vil gøre os et Billede af Skovene, men den fortæller nærmest, at der var faa gamle frugtbærende Træer paa den Tid.

I Aaret 1721 udarbejdede Skovrider Soetman, der boede i Jaungyde, en Indberetning om Distriktets Skove.⁹ Den er ikke særlig indgaaende og nævner kun de betydeligste Skovpartier; men den er alligevel af stor Værdi for os, naar vi vil danne os et Billede af Sognets Skove. Det hedder i denne Indberetning:

»Laasby har et Stykke Skov kaldet *Laasby Østerskov* bestaaende af nogle Ege og Bøge og en stor Del gode store og smaa Risbøge; Underskov af El og Birk. I et Stykke Skov Nord for Byen c. 1/2 Fjerdingsvej langt og henved 400 Skridt bredt findes megen Opelskning af store og smaa Risbøge; Underskov af Birk og El. I Laasby Skov staar undertiden Storvildt og Raadyr. Byen har intet Tørveskær.

Flensted By har et Stykke Skov kaldet *Flensted Brønd*, hvorudi findes nogle gamle Bøgestumper! Underskov af Birk og El. Desuden et Stykke Skov 1 Fjerdingsvej i Omkreds kaldet *Flensted Krat*, hvori findes en Del Risege; Underskov af Hessel. I disse Skove findes undertiden Storvildt og Raavildt.

Ersholt Gaard har et lille Stykke Egeskov 1/2 Fjerdingsvej i Omkreds. Intet Tørveskær.

To Gaarde kaldet Kalbygaarde har et Stykke Skov kaldet *Kalby Nørskov*, 1 Fjerdingsvej i Omkreds. Skoven er mestendels øde kun bestaaende af nogle faa Bøgestumper, i den østre Ende staar en Del unge Bøge under Opelskning; lidt Underskov af Birk, intet Vildt.

Kalby Sønderskov 1/2 Mil i Omkreds er et skønt Stykke Skov af gode Træer; Bøge, nogle faa Ege og en Del store frugtbærende Bøge, ingen Underskov uden nogle faa Birke. Her staar næsten altid store Dyr og Raadyr. Kalbygaard har lidt Tørveskær i 10 à 12 Aar.«

Naar vi har læst denne Oversigt over Skovenes Tilstand forstaar vi, hvorfor Kalbygaards Skov kunde have en forholdsvis stor Mængde Olden i Forhold til Sognets andre Skove. Kalbygaards Sønderskov havde vistnok langt større Udstrækning end nu. Paa Matrikelskortet fra Begyndelsen af 1800erne betegnes da ogsaa hele Thorsminde Mark som Sønderskoven, mens Nørskoven ikke gik sønden for Børdalshule. Man siger forøvrigt, at Sønderskoven blev lagt øde af Rosborg, der ejede Kalbygaard fra 1771 til 1804. Det Stykke Laasbyskov, som siges at ligge Nord for Byen, er *Vesterskoven*. Det Stykke, som kaldes Flensted Brønd, er nu Ingvard Jensens Skov. Skovriderens Ord om Tørveskær er jo ikke meget værd; men Beretningen om Skovene er nok nogenlunde paalidelig.

Paa det gamle Bykort over Flensted¹⁰ (1796) ser man, at Flensted Krat er omtrent sammenhængende med Flensted Brønd, som gik nok saa langt i Vest, helt hen til Jens Jensens Skeldige, hvor der i min Barndomstid stod lidt Buske og

et Par Egetræer. Desuden var der i den østlige Del af Jens Jensens Mark mellem Kirkevejen og Diget nogle Kratrester der gik fra *Vi-hjørnet* omtrent til *Vi-kjar* paa Ingv. Jensens Mark. Imellem disse Kratstrimler gik Markstykker, og da et af Stykkerne kaldes Lund Jord har vi jo her et Vidne om fordums Skov, som sandsynligvis har været i Sammenhæng med Ingv. Jensens Skov og Krattet. Ogsaa det Stykke Jord, som ligger Nord for Krattet ned mod Laasby, har paa dette Kort en Mængde Kratstrimler, hvorimellem Agerstykkerne ligger, og Engen fra Korsvej til Laasby Skel kaldes Lund Eng. Østen for Bækken, som forøvrigt paa dette Kort kaldes *Klintbæk* ligger ligeledes nogle Kratrester Syd og Øst for

Fig. 7. Forblæste Bøge i Kanten af Kalbygaards Nordskov.

Niels Møllers Gaard. Endelig træffer vi Flensted Have længst mod Øst i Bymarken. Flensted Hede fra Østenden af Lysmose til Skanderborg Vejen havde derimod Karakter af Hede, men at den engang var Skov, kan man se af de store Træstammer bl. a. af Eg, som ligger i Lysmose. Derimod træffer vi en Skovlod Syd for Bukmose, den gaar helt op til Kilsgaard Skel og kaldes paa Kortet *Bond Skov*, et Dialektord for Bonde Skov, den laa i sin Tid uden for Landsbyfællesskabet og var som før sagt et Enemærke tilhørende en Selvejergaard i Flensted. Det var det største Skovareal paa Flensted Mark, men nævnes slet ikke i Soetmans Indberetning, saa den har formodentlig været ødelagt og hedeagtig af Udseende allerede paa den Tid. De sidste Rester af Bond Skoven stod ved den store Mergelgrav ved Skovsrodvejen Syd for Bukmose.

Gjas Birken mellem Lysmose og Bukmose er jo sikkert ogsaa en gammel Skov, og Sydøst for Flensted ligger Egehøj. Et Sted ved Sivbæk og ved Skovsrodvejen kaldes *Twonbusken*. Her staar godt nok ogsaa en Tornebusk i Vejgrøften, men Navnet stammer nu nok fra den lave Bakke her Nord for Bækken, den kaldes paa Bykortet for *Torn Høj*.

Om Laasby Skovens Udstrækning fortæller ogsaa denne Bys Kort.¹¹ Vester-skoven gik fra Engen ved Ulsbjerg Krog som sammenhængende Skov til Kalby-

gaard Nordskov, mod Vest dog afbrudt af nogle Opdyrkninger, der er de samme som nu om Stunder. Her er altsaa ikke siden denne Tid sket større Forandringer i Skovarealet; det er der derimod mod Øst i Sognet. Her ude langs Galten Skel var da Skov hele Vejen fra Flensted Skel til Engen ved Laasby Station, og den nuværende Østerskov er kun en lille Brøkdæl af det gamle Skovomraade.

Skoven strakte sig da lige til Tværvejen, den nye Vej, fra Aarhus Landevejen til Randersvejen. Skovene her var dog paa det Tidspunkt af meget forskellig Beskaffenhed.

Ved Landsbyjordernes Udskiftning forlangte Regeringen, at Skovene, som nu ogsaa blev Bøndernes Ejendom, skulde fredes, hvor de var saadan ved Magt, at der var Udsigt til, at de kunde forynge sig selv. Landinspektør Sørensen i Laven, der foretog den sidste endelige Udskiftning af Laasbys Jorder maatte derfor give Indberetning om Skovenes Tilstand, om de egnede sig til Fredskov. Delingsplanen for Byen er fra 7. September 1813, og i Maj næste Aar forlanger Rentekammeret en Erklæring fra Bønderne og Ejeren af den nuværende Østerskov Farver Jahnsen i Aarhus en Erklæring paa, at de vil frede og indhegne deres Skove »alt til bestandig Skovopelskning, uden at nogen Grænsning finder Sted.«¹²

Farveren erklærer sig villig til Fredning, men vil gerne have et lille Stykke dyrket, saa der kan ligge et Skovfogedsted. Bønderne vilde derimod se at knibe udenom, de vilde ikke gerne frede mere end højst nødvendig, idet de hævder, at Skovene er saa ringe, at de ikke kan fredes med nogen Fordel. I 1816 sender Rentekammeret da Skovinspektør Hampe ud for at syne Laasby Skovene, og han gaar grundigt til Værks. I sin Indberetning nævner han, at Skovene mod Øst i Sognet har været sammenhængende, mod Syd *Elleskoven*, saa *Brunballe*, Østerskoven eller *Touskoven* og *Hvolpiberen*. Han nævner ogsaa, at alle Mændene i Byen har Skifte i Elleskoven, Østerskoven og Vesterskoven, mens i de øvrige mindre Skove en og anden har sin Skovpart, som Mændene imellem sig blev enige om.

I *Østerskoven* er kun Jahnsens Skov indhegnet; det øvrige fredes ikke, men de fleste Mænd har her solgt Træet paa Roden. Vi vil følge Skovinspektøren gennem alle Bøndernes Skovskifter, for at se hvordan Skoven her paa den Tid saa ud. Nu er Jorden forlængst dyrket og bebygget. Jeg sætter Matrikelsnumrene hos, saa man kan genkende Stykkerne.

Skoven beskrives som henhørende til Høj-Bøgeskoven, nogle faa Ege og paa nogle Steder lidt Underskov.

Nr. 1 (Matr. 15 b) ejes af Sognefoged Jens Rasmussen. Her findes kun Skov paa den nordre Ende ned mod Engen, og Træerne er solgt paa Roden til Rask Gammelgaard og Søren Snedker i Galten.

Nr. 2 (Mtrn. 16 b) Jens Madsens Skifte, er blottet for Træ uden en lille Stump længst mod Nord, men Træerne her er solgt til de samme to Mænd i Galten.

Nr. 3 (Matrn. 13 d) tilhører Niels Kristensen Munk, det har endnu sin Skovbestand, men er sløgt til de samme Mænd og til Niels Jensen Gammelgaard; de skal fjerne Træet paa 8 Aar.

Nr. 4 (Mtrn. 4 b) er Jens Laursens Skifte; det er i den nordre Ende blottet for Træ.

Nr. 5 (Mtrn. 5 e) Søren Sørensen Søndergaard. Han har ved Salg blottet den nordre Ende, det øvrige solgt paa Roden at fjerne i otte Aar til Peder Laursen og Anders Pedersen i Galten.

Nr. 6 a (Matr. 14 b) Andreas Nielsen Oudal; det er næsten blottet ved Salg hele Vejen igennem.

Nr. 6 b (Mtrn. 6 e) Peder Rasmussen, ligeledes stærkt blottet. Begge disse Skifter helt bare i den nordre Ende.

Nr. 7 (Mtrn. 7 c) Niels Laursen. Den nordre Del bar.

Nr. 8 (Mtrn. 8 c) Anders Mikkelsen. Ligesaa.

Nr. 9 (Mtrn. 9 b) Peder Nielsen Kjeldsen. Ligesaa.

Nr. 10 (Mtrn. 10 e) Jens Nielsen Overgaard. Ligesaa ved Salg.

Nr. 11 (Mtrn. 11 c) Søren Nielsen Overgaard. Ligeledes blottet i nordre Ende. Skiftet solgt til Søren Frandsen, Rasmus Nielsen Skovsrod og Jens Jensen i Aasbækhuset, der igen har solgt til Peder Jürgensen og Anders Jensen i Aarhus.

Nr. 12 (Mtrn. 12 b) Søren Sørensen Overgaard. Et lille Stykke i Nordenden er blottet, men Søren siger, at det er sket i Fællesskabets Tid. Under dette Nr. ligger et Stykke Nord for Jahnsens Skov, som kaldes *Gammeltoft Borer*; det er blottet for Træer.

Nr. 13 (Mtrn. 3 b) Morten Nielsen Kjeldsen. Hans Skifte solgt til Anders Nielsen i Framlev. Den nordre Ende er blottet.

Endelig er der et Skifte til Aasbækhuset Øst for Jahnsens Skov, her er Ejeren begyndt med Indhegningen, hvilket ingen af de andre Bønder har. Skal hele Skoven fredes, maa der saas eller plantes i de blottede Dele.

Hvolpiberen hænger lidt sammen med Nr. 1's Skovskifte. Tilhører Søren Sørensen Ougaard og bestaar af Bøg og enkelte Egetræer. Her er nok hugget enkelte store Træer, men ikke til Skade for Skoven.

Mølhulen er et lille Stykke i en Dal Vest for Hvolpiberen, den bestaar af nogle forkrygte Ege og enkelte Bøge med Underskov af Hassel. Kan ikke blive Skov. Den er dog endnu ved Magt i 1948.

Brunballe Syd for Østerskoven og Galtelvejen. Den har haft en Bestand af Bøg, Eg, Birke og Elletræer, men er nu ganske blottet undtagen nogle faa gamle Ege Stugge og en Del opvoksende Birke. Den er inddelt i syv Skifter (som nu har Matr. 12 b, k, 10 f, 9 h, f, 8 d, 7 b, h, 6 g, 14 f).

Elleskoven ligger Syd for Brunballe og Jahnsens Skov op mod Flensted Skel. Der er 13 Skifter. Mændene har indhegnet den for at græsse deres Kreaturer i Skoven. Den bestaar af Birk og El og andre Vækster. Naar denne Skov blev rigtig behandlet og inddelt i visse Hugster kunde den med Tiden blive Byen til stor Gavn, mener Skovinspektøren.

Birkerne. En liden rundt om Byens Mark beliggende Skov dels af unge Bøge, Ege og Eske og forskelligt Underskov blandet med gamle Bøgetræer. Der er 5 Skovskifter af hvilke de tre vestligste indhegnes nu; men de er ikke færdige. Adskillige gamle Bøgetræer er hugget.

Kratkieret. En liden Skov af unge Ege, Bøge, Elle og Hasselunderskov. Den var beliggende paa Vestermarken ind mod Ingvard Jensens Skov.

Vesterskoven har en sluttet Bøgebestand med enkelte Ege imellem, hvoraf den østlige Del er hugbar, og jo mere vestlig des yngre. Der er et Par dyrkede Partier mod Vest: *Mellemdalen* og *Mellemskoven*, som adskiller en lille Skovdel

ved Kalbygaards Mark, der bærer Navnet *Munkhalen*, fra den øvrige Del af Vesterskoven, der som sluttet Skov gaar i Øst helt til Bækken, der kommer fra Laasby. Munkhalen er det Stykke Skov, som ligger norden for Søren Lundgaard Nielsens Ejendom.

Foruden disse Skove nævnes i Udskiftningsplanen en Del enlige Ege flere Steder. Disse enlige Træer overlades til Lodsejerne. De har jo været Skovrester, som af en eller anden Grund har faaet Lov at staa tilbage ved Smaakær og Mosekanter.

Til denne Indberetning faar Mændene i Laasby Lov at give en Erklæring, saa vi kan endnu i Dag ogsaa faa deres Syn paa Skovene; de skulde jo se at redde sig fri for en Anklage for at have ryddet Skov i Modstrid med Fredningsforordningen af 27. Maj 1805. Det er derfor ikke kedeligt at sammenstille de to Modparters Syn paa Skovene. Laasby Mændene begynder med at gøre opmærksom paa, at Bykortet er fra 1797 og viser ikke helt den Del, som da var bevokset, da en Del kun var enkeltstaaende Træer, og siden den Tid er Skovenes samlede Udstrækning meget aftaget. Hr. Hampe faar derved det samlede Skovareal alt for stort.

Desuden anfører de, at de først i 1812 købte deres Gaarde af Kalbygaard, og de fik ikke Skøde før 1815. Udskiftningen fandt Sted 1813—14. »Siden den Tid har vi ikke hugget alt det nævnte. Træet i Østerskoven vokser ikke, er *forknøt*, hvorfor vi vil hugge der og frede det i Vesterskoven«. De gennemgaar saa de forskellige Skovdele. *Gammeltoft Borer* har i mange Aar ikke været bevokset med Træer, kun en grønagtig Græsning, største Delen tjenlig til Pløjeland, hvortil en Del er opdyrket. Alene i Sydvest staar et gammelt udvokset Træ. *Hvolpiberen* ligger mest paa en Bakke og kan frede sig selv. Mølhulen Skovstykket ligger paa en ubekvem Bakke. *Brunballe Hede og Overdrev*, som vel ser ud paa Kortet som Skov, har i mange Aar kun haft enkelte Træer, for det meste gamle udgaede Stumper. Grunden er tildels Sand og Morbund, sur og kold. Hist og her er lidt Birkeopvækst. *Elskoven*, Underskov og Gjærdselshugst. Den er ikke sammenhængende, men blot adspredte Ellemoser og Siger mellem Lyngbevoksninger. Kreaturerne skader ikke Ellene. »Hvor vi hugge til Gjærdsel og Ildekrat, gør vi efter localt Overlæg.« *Birkerne*, skønt en liden Skov har Ejerne paabegyndt at hegne. *Krateret* eller *Vieren* freder Ejerne, den ligger ved Marken og Engen og er saa vel tilvokset, at det freder sig selv for Kreaturerne. *Vesterskoven* er Byens egentlige Skov; de i Skoven liggende Marker er store og flere Mænds Agerlodder, »og vi haver lidet Agerland«. *Egekullen* er tildels enkeltstaaende Træer eller Purrer.

Til Slut siger Bønderne, at de ikke selv har delt Skovene, men det er sket efter lovlig Taksation, saa de har faaet noget af hver Slags.

Herredsfoged Bagge i Skanderborg søger at holde med Bønderne og beder Rentekammeret huske paa, at de nylig har købt Godset sammen med de andre Bønder og derved paadrog sig en Gæld af 420.000 Rd., hvoraf de i Viborg Snapsting 1813 skulde betale 30.000 Rd. og Resten i 1814, og de har haft mange Udgifter ved Skodning, Gebyrer og Udskifning, ligesom Pengeforandringen satte dem meget tilbage, og endelig, at deres eneste Redningsmiddel til at skaffe dem Frihed, var deres Forestilling om Skovenes overordentlige Produkt, og Skovene er store i Forhold til Byens Agerland. »Saa skulde jeg tro,« siger Her-

redsfogden, »at her møder Omstændigheder, som slet ikke blev paatænkt ved Forordningen om Skovenes Udskiftning, Hegn og Fred, men at samme bør komme disse nyfødte Selvejere tilgode, som var uformuende og med deres drøje Anfald af Ophugning, under anden Stilling havde forset sig.«

Amtmanden indrømmer, at Bønderne vel har overtraadt Skovforordningen, men de har, som Herredsfogden siger, været noget undskyldt. Han anbefaler derfor, at Bønderne undskyldes eller faar Lov til at vælge mellem Tiltale eller en Bøde paa 1—2 Rdl. Sølv for hver Tønde Land forhugget Skov. Men Rentekammeret er uforsonligt og paabyder Hugstforbud til Sagen er afgjort ved Dom.

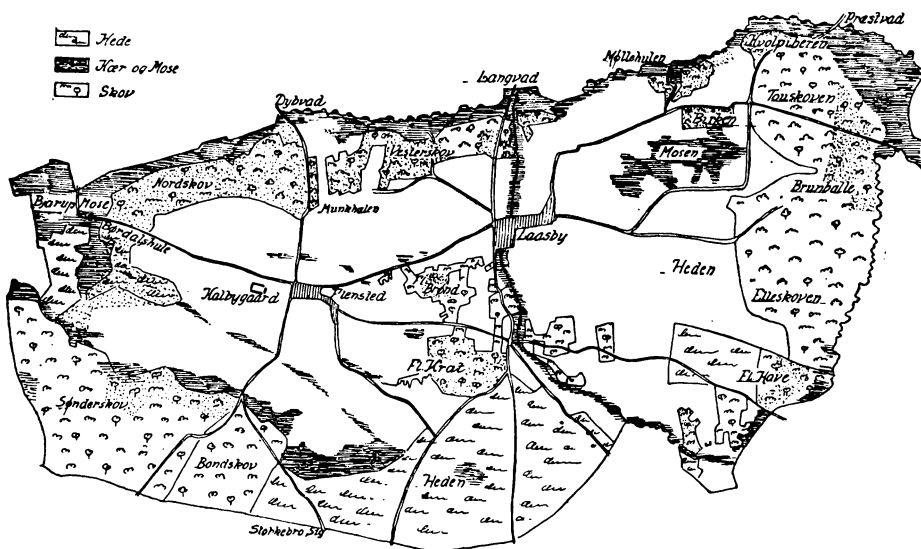

Fig. 8. Kort over Laasby Sogn. Ved Signaturen er vist Fordelingen af Skov og Hede samt Kær- og Mosestrækninger omkring 1810. Det Areal, som nu er skovbevokset er afmærket med Prikning. Hede findes ikke mere.

Under Sagens videre Førløb undskylder Bønderne sig bl. a. med, at igennem Østerskoven gaar en Vej, der befares meget med løse Drifter af Kreaturer og Svin fra den nordlige Del af Landet efter Holsten til, og herved ødelægges en Del Skov. Endelig forsøger de ogsaa at gøre sig uvidende, om at de ikke maatte ophugge deres Skov, og at en stor Del af Brunballe Hede og Østerskoven var hugget, før de blev Ejere af Skoven, hvorfor de beder om Eftergivelse af Straf; men det kan Rentekammeret ikke tænke sig. Landinspektøren i Laven paastaar, at han ikke har anbefalet Østerskoven til Fredning, men kun sagt, at der ved Fredning kunde blive Opvækst til Skov. Brunballe Lodderne gik dog ud af Fredningsforordningen.

5. Juli 1821 idømtes Laasby Mænd da Mulkter for deres Behandling af Skovene. De ansøgte derefter Kongen om at faa Mulkterne eftergivet, men det kunde Kong Frederik ikke indlade sig paa, og 13. Maj 1824 meddeler Amtmand Rosenørn, at Dommen nu i det hele er opfyldt. Men af de østlige Skove blev kun Jahnsens Skov og Aasbæk Skov tilbage som Fredskov foruden Smaaskovene hen efter Overgaard.

Syd for Laasby og Øst for Bækken findes et Par Stednavne, som bærer Vidne om Fortidens Skove. Den Trekant, som Laasby Mark her paa Søndergaards Mark skærer ind i Flensted Mark, kaldes paa Bykortet for Lundkjærs Blokker, og Nord derfor fandtes *Stoun Agre*. Lundkjær er jo Engen. Stoun betyder en Stub; vi kender jo Ordet fra at stævne Træer. Der har sansynligvis længe staaet nogle Egestubbe her mellem Agrene, eller man har brugt at stævne Træerne mellem Agrene. Ordet bærer i hvert Fald Præg af Trævækst og Træfældning, altsaa saa tæt ind paa Laasby træffes gammel Minde om Skov. Ude ved Laasby Station i Engen er en lille Banke, der bærer Navnet *Lindknolden*, ogsaa et Vidne om gammel Skov.

De Skove, vi har hørt Tale om her, var Blandingssskove, der stod tilbage som Rester af den Urskog, som i Oldtiden dækkede næsten hele Sognet. Af Skovens vilde Dyr er ogsaa Minder bevaret i gamle Stednavne. Det er Tilfældet baade paa Flensted og Laasby Bymarker, begge Steder finder vi Navnet *Ulv* gemt. Paa Laasby Mark ude mod Sydøst laa *Ulvhøj Bakker*. Denne Ulvehøj blev sløftet i 1840erne. Der skal være slaat en Ulv ihjel der. Paa Sognefoged Søren Laursens Mark i Flensted fra Bakken og ned mod Sivebæk laa *Ulvbjerg Agre* efter den gamle Markinddeling i Fællesskabets Tid. Disse Ulve, som her har været paa Spil, kan jo dog godt være yngre end de forsvundne Skove. *Ulvbjerg Krog* er muligvis ogsaa et Ulvenavn. Der er nu ogsaa andre Muligheder for Fortolkning af disse Ulvehøje og -bjerge, men det skal vi senere komme tilbage til.

Man brugte i ældre Tid vist ikke meget stort Træ til Ildebrændsel; men Elle, Birke, Seljepil og Toppen af de store Træer, der blev fældet har kunnet bruges efter Udvisning til Husbehov af Gaardmænd og Husmænd; skulde der større Træ til f. Eks. til Husbygning og Træsko, Vogne, Plove og andre nødvendige Markredskaber, der jo lige som Tromlen endnu i vor Ungdomstid næsten var Træ helt igennem, var Udvisning selvfølgelig ogsaa nødvendig. Bygningstømmeret var Eg baade i Bindingsværket og i Overtømmeret. Til Bjælker, Leder, Remme og Løsholter brugtes helst lige og kanthugget Træ, men til Spændtræer og Hanehjælker kunde krogede Egegrene bruges. Lægterne i de gamle Huse var ogsaa gerne af Eg, men her brugtes undertiden udkløvet Mosestræ. Alt Træværk i Huset blev tappet eller naglet fast med Træpløkke.

Det var i det hele taget Egetræet, man helst vilde bruge til Hustømmer, men til Træsko brugte man som nu Bøg, der ogsaa brugtes til Vøgentømmer og Kar. Ja, selv en Spade kunde man hugge ud af en Bøgegren.

Hvor Skoven forsvandt, var Lyngen tilbøjelig til at brede sig, og et saadant Skovnavn som Brunballe har nok passet til lyngbegroede aabne Strækninger. I Elleskoven taler Bønderne om Lyngbevoksning, og *Brunmøllebakken* er jo endnu lyngklædt; desuden er der Strækninger Øst for Laasby, der ligefrem benævnes Heden, ligesom Flensted har sin lange Hedestrækning paa den sydlige Del af Bymarken. Kalby Sønderskovs tabte Terræn mod Syd, Thorsminde Mark, har nok ogsaa været til Dels lynggroet, inden Kaptajn Lange paabegyndte Opdyrkingen af denne Gaards Marker. Ogsaa Bakkeskrænterne ved Langdal og visse Steder om i Kalby Nørskov har været lyngbegroet, paa Storehøj vokser Lyngen endnu.

Lyngen har dog ikke kunnet gøre Jordbunden synderlig Skade her hos os, saadan som den har gjort i Midt- og Vestjylland, hvor Dannelsen af Blysand og

Al har givet Hedejordens øverste Lag en kulturfjendsk Beskaffenhed. Der findes ganske vist Allag i Flensted Hede, jeg har selv som Dreng set Peder Nielsen ogsaa kaldet *Pe Potmager* pløje Aljord op, naar han med »Sidsel« for ret satte Ploven dybt i. Han sagde, at det brune, han da paa sine Steder kunde pløje op, var Al.

Sognets Heder har været temmelig tunge at opdyrke paa Grund af Sten og Pilebuske, *Virer*, som har nogle svære Rødder. Niels Anton Olesen i Flensted havde som ung været med at pløje Gaardens sidste Hedejord sønden for Bukmose; han fortalte, at de kun kunde pløje nogle faa Omfurer om Dagen paa Grund af Sten og Rødder. Stenene blev slæbt i Dynger eller hen til Vejkanterne, hvor de kunde faa Lov at ligge. Jeg mindes endnu den store Stendynge i Niels Antons Hede. Herfra hentede han Sten til Ombygning af Gaardens Udhuse, og herfra tog Andreas E. Jensen i Flensted en stor Mængde Sten, da han ombyggede sin Gaard, som nu ejes af Ejnar Bech. Andreas kløvede selv en Del og Herman Hermansen i Laasby Resten af Stenene til denne Gaard. De var begge to Mænd, der kunde svinge den tunge Stenhammer. Ogsaa Langerne paa Kalbygaard havde Besvær med Stenene, da de i sin Tid opdyrkede Kalbygaards Heder.

Gennem disse spredte Oplysninger om Sognets Skove og Heder ser vi altsaa, hvorledes Opdyrkningen af Sognets Jorder er sket paa Skovens Bekostning; dog har Skovene ofte først været ved at omdannes til Hede, inden Opdyrkningen fandt Sted. Sognets Agerland er udvidet meget stærkt i de sidste halvandethundrede Aar. Bonden har underlagt sig Naturen ved Skovrydning, Brækning af Heden, ved Mergling og Bortledning af skadeligt Vand, og det er kun faa og smaa Arealer, som endnu kan indvindes til Kulturland i Laasby Sogn.

Sognets dyrkede Areal var i 1683¹⁴ og til hen sidst i 1700-Tallet vist omtrent paa samme Størrelse ca. 650 Td. Land eller 357 ha, heri ikke medregnet Enge og Græsarealer uden for Omdriften. Det dyrkede Areal i 1919 (se Trap: Danmark) og i 1939¹⁵ var 1712 ha, men her er medregnet Enge og andre naturlige Græsarealer samt Arealer udlagt til varigt Græs uden for Omdriften i alt 140 ha. Der bliver saaledes til Sammenligning med 1683 i Nutiden 1572 ha godt fire Gange saa meget Jord i Omdriften, og Sognets Plovmand har i de sidste 150 Aar nypløjet mange Hundrede Hektar af Sognets Jord. Denne beundringsværdig Landvinding ligger endda saa langt tilbage, at det nuværende Slægtled ikke har haft synderligt Part i den; den var i det store og hele fuldbyrdet inden 1890, og det er vistnok i Særdeleshed i Tiden fra 1820 til 1880, at den store Rydningstid er inde.

De Afgrøder, som nu dyrkes, er meget forskellige fra dem, Kalbygaards Fæstebønder dyrkede paa deres Marker, og i en Beskrivelse af Agerdyrkningen i Skanderborg Amt for hundrede Aar siden hedder det om Gern Herred, at naar Bønderne her talte om Hvede, saa mente de altid Boghvede.¹⁶ Rigtig Hvede avledes ikke saa lidt som Roefgrøder. For 1919 og 1939 ser en Oversigt over Sognets dyrkede Areal saaledes ud:

	1919		1939		1939
	ha	%	ha	%	hele Landet %
Hvede	15	0,9	120	7	4,1
Rug	97	5,7	46	2,7	4,2
Byg	116	6,8	260	15,1	12,8

Havre	396	23,1	289	16,7	11,6
Blandsæd	146	8,5	71	4,1	9,7
Kartofler	52	3	10	0,6	2,1
Foderroer	297	17,3	359	20,9	14,5
Brak	43	2,5	3	0,2	1
Græs og Grønfoder	547	31,9	551	32,1	39,1

Tallene fra 1919 er dog ikke særlig værdifulde, da de er stærkt præget af Forholdene under Kornloven i det første Aar efter forrige Verdenskrig, medens 1939 er et Normalaar før sidste Krig. Vi ser af Tallene, at Hvedearealet er steget voldsomt, idet det er otte Gange saa stort ved Tællingen som i 1919, mens Rugarealet er gaaet ned til under det halve. Arealet med Byg er steget til over det dobbelte, mens Havrearealet er gaaet stærkt tilbage. Blandsæd dyrkes i 1939 kun i beskedent Omfang, mens det under Kornloven havde en fremtrædende Plads i Rækken, og Brakarealerne er næsten helt udgaet.

Den store Stigning i Hvede- og Bygarealet maa anses for et Tegn paa stærkere Udnyttelse af Agerlandet, hvilket jo ogsaa er den eneste Vej Nutidens Landmænd kan gaa, da Markerne ikke kan gøres synderligt større. Af Sognets 2074 ha er de 1712 ha Landbrugsjord i 1939, medens der er 198 ha Skov, 24 ha Mose, Resten er, naar undtages de ca. 30 ha Have og Gaardsplads og de 20 ha Lyngbakker, Vand- og Vejarealer.

Om det vilde Dyreliv, der omfatter saa mange Former fra Pattedyr og lige ned til de lavere primitive Former skal jeg fatte mig kort. Det præges af, at den største Del af Jorden er opdyrket, og at Skovene er smaa og delte. Som Dreng har jeg to Gange i Bukmose set den sorte Stork; den er nu meget sjælden og findes her i Landet kun faa Steder i det østlige Jyllands Skov- og Strandegne. I mine unge Dage kunde vi om Efteraaret se Smaaflokke af en anden Fugl, som ogsaa nu er en stor Sjældenhed. Det er Hjejlen. Den kom i Flokke lavt trækende over Markerne i Efteraarspløjningen Tid, men havde vist ingen Redepladser i Sognet.

Fig. 9. Sort Stork.

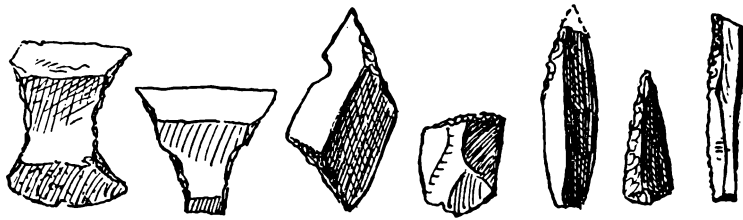

Fig. 10. Flint fra den ældre Stenalder fundet ved Kanten af en Sø i Vestjylland.
Tværpile, Skævpil og Mikroliter fra Gudenaakulturen.

SOGNET GRUNDLÆGGES

Der gik lang Tid fra de første Menneskers Ankomst til vor Egn og til den Tid, da man kan tale om et Sogn, det vil sige en Egn's Befolkning, der søger sammen, eller et Omraade, hvorfra man søger sammen til en Kirke. Ganske vist er der Sandsynlighed for, at Sognene tildels var dannet, inden den kristne Tid begyndte, idet det er sandsynligt, at man sognede sammen om et Offersted og i et Grandesamslag for at holde Ret og Skel i Hævd.¹ Allerede i den yngre Stenalder, der begynder 3000—2500 Aar, før vor Tidsregning tager sin Begyndelse, var Danmarks Befolkning blevet Bønder, idet Husdyrhold da begyndte at blive almindelig, og Kornsorter som Hvede og Byg i primitive Former blev dyrket paa Marker, som selvfølgelig maatte hegnes, for at de løsgaaende Dyr ikke skulde øde de kostelige Smaamarker, hvis Kornfrugter Konerne Aaret igennem skulde holde Hus med, saa Mændene kunde faa Grød og Brød og Øl og blive godt tilpas. Det er klart, at selv et meget primitivt Agerbrug kræver visse Regler for Hegn og Skel og Fred, ja, at de smaa Menneskesamfund, som allerede i Stenalderen drev Agerbrug ogsaa maatte have visse fælles Offerhandlinger for Grøde, godt Aar og Fred. De Mennesker, som var i Landet før den Tid, kunde ikke dyrke Jorden og havde ikke andre Husdyr end Hunden, der tilsyneladende er lige saa gammel i Landet som dens Herre og Mester. Det er Danmarks Urbefolkning, der levede af Jagt og Fiskeri, og hvad man kunde samle af Landets naturlige Frugter som Rødder, Bær og Nødder, af Snegle, Muslinger og andre Smaadyr. Det hænder jo forøvrigt endnu, at en Hyrde dreng finder et Humlebo i Engen og raner Humlernes møjsommeligt sammenslæbte søde Honning; saadan gik Urfolkene rundt og samlede, hvad de fandt var spiseligt af det, Landet bød dem, foruden at de havde deres Storidrætter: Jagten og Fiskeriet.

Denne Jægerbefolkning boede dels ved Havet, hvor dybe Fjorde og lune Vige skabte gode Forhold for Beboelse og Smaafiskeriet, hvoraf Muslingefangsten, som vel sagtens var Kvindernes Arbejde, især var vigtig. Paa deres Bopladser hobede tykke Affaldslag sig op som *Køkkenmøddinger*, der for en stor Del bestaar af Muslingeskaller, og i hvilke man finder Redskaber og Vaaben af Hjortetak, Ben og Flint i saa særegne Former, at de er forholdsvis lette at kende. Inde i Landet har man ogsaa fundet talrige Spor af Jægerfolkene, som især paa Øerne boede ved Søbredder og paa Smaaholme, i Jylland langs de store Aaløb. Efter Gudenaen, langs hvis Bredder Fundene af Bopladser fra dette Indlandsfolk er særlig talrige og velkendte, kaldes denne ensartede Kultur her i Jylland for

*Gudenaakulturen*² og dens Redskaber af Flint er saa ejendommelige, at de er letkendelige, især brugtes nogle meget smaa sirlige Flintespidses af lidt forskellig Form, de kaldes *Mikroliter*, hvilket mærkelige Fremmedord kun betyder smaa Sten. Det er ikke usandsynligt, at disse Gudenaafolk har levet ved Bjarupmose og i den dybe Dal mellem Dallerup og Laasby, men jeg kender ingen Fund af deres Redskaber her fra Laasby Sogn. Derimod er der gjort Fund af Gudenaafolkets Bopladser Nord for Ravnsø og Knudsø, ved Alling, Bomholt og ved Nordsiden af Julsø flere Steder, ved Silkeborg Søerne og langs Gudenaanen neden for Silkeborg helt ned til Kongensbro. Vi ser, at Gern Herreds Syd og Vestgrænse var beboet, og vi behøver ikke at diskutere, hvorfor Menneskene bor langs Aaen, hvor Rymølle Aal, Svejlbæk Aal, Remstrup Aal, Resenbro Aal og Svostrup Aal endnu har et Navn, og hvor man kunde fiske baade Sommer og Vinter. Det er utroligt, at disse Gudenaafolk ikke paa deres Jægerfærd i Skoven er gaaet paa Opdagelse og en og anden Gang har været her i Sognet, saa der er en vis Sandsynlighed for, at enkelte af deres Vaaben og Redskaber kan findes, men Bopladser bestroet med Flintsager maa søges ved Kanten af Bjarup Mose og langs Engene derfra om til Stadsgaard Eng. Gudenaakulturen begynder omkring 5000 Aar før Kristi Fødsel og holder sig i hvert Fald til Aar 2500, da Agerbrugsfolkene indvandrede, og de gamle Folk er da nok efterhaanden gaaet over til Agerbrug og Kvægavl og har blandet sig med de nye Folk, der maaske, hvor de kunde overkomme det, har tvunget Fiskerfolkene til at trælle for sig. Gudenaafolkene havde smaa primitive Økser; men de nye Folk har større og sværere Økser af Flint, der er tilslebet. De største er ikke saa lidt sværere end den tungeste Skovøkse nu om Stunder. Disse nye Bondefolk gik efterhaanden over til at begrave deres døde i Gravkamre bygget af store Sten. I den første Periode er det mindre Stenkamre, der blev dækket af en stor Overligger, hvorefter en lav Høj blev dækket op over Stenkamret og Højen hegnet med en Stenkrans. Det er de saakaldte *Stendysser*³. Jævn gamle med disse er de smukke smalnakkede Flintøkser, der som Regel er tilslebet paa alle fire Sider. De er meget sjældne i Laasby Sogn. I Skanderborg Museum ligger 3 Stk. af denne Økse fra Laasby. De er vist oprindelig kommen fra Mads Murer paa Laasby Mark. I Flensted Skole ligger et Eksempel, der fundet paa Flensted Mark, og den afbildede Økse, som ingen Tilslibning har, hører ogsaa til denne Tid, den er lidt uregelmæssig idet Æggen bøjer kraftigt tilbage til den ene Side, men dens Længdesnit er typisk som for de smalnakkede Økser. Den er funden paa Laasby Mark og tilhører Murer Søren Rasmussen.

I en senere Periode forandredes Gravene, saa de blev til mægtige Stenkamre, *Jættestuer*³, hvor Væggene er mandshøje Sten og Loftet lagt af flere Overligger. Samtidig forandredes Øksetypen, saa dens Nakke bliver firkantet, tyknakkede Økser. Ved denne nye Øksetype indskrænkede Slibningen sig til Bredsiderne; men Økserne er lige saa smukke og tunge, som de smalnakkede. Begge Øksetyper har udmærket kunnet bruges til at fælde Træer med. Man maatte jo rydde Skov for at vinde Agerland og for at bygge Huse. Helt sikre Fund fra Jættestuetid kender jeg ikke fra Sognet; et Par Mejsler, som ligner de tyknakkede, men kun er halvt saa lange findes, den ene hos Søren Rasmussen, Laasby Mark, og den anden i Flensted Skole. Bebyggelsen i disse to Perioder, har sandsynligvis været temmelig ubetydelig.

Men omkring Aar 2000 begyndte Indvandringen af et nyt Stenalderfolk⁴, *Enkeltgravsfolket*, der menes at være kommen fra Sydøsteuropa. Dette Folk har efterladt sig langt sikrere Spor her i Sognet. De medførte nye Øksetyper, i Særdeleshed en smuk Stridsøkse, der forarbejdedes af Grønsten, og som tillige med deres forholdsvis primitive Lerpotter er gode arkæologiske Kendetegn for disse Folk. De anvendte ogsaa Økser af Flint, i Særdeleshed en tyknakket Øksetype, som minder ikke saa lidt om Jættetuetsidens, men den er mindre nøjagtigt lavet. Her i Sognet er fundet et temmelig stort Antal af disse Folks Økser baade Stridsøkser og tyknakkede Flintøkser. Da den Ejendom, som ligger ved Landevejen lige neden for Kalbygaard, blev bygget, fandt man ved Udgravning af Grunden en Stridsøkse, som havde noget Pynt paa Siden. Den havnede paa Kristen Sørensens Skrivebord i Ersholt, maaske findes den der endnu. Det Sted i Sognet, som er rigest paa Fund fra Oldtiden, er en lille Bakke, der ligger ved Laasby Station nede i Engene; den hedder *Lindknolden*; her har Ejeren Ingv. Bøssing og hans Børn fra Tid til anden fundet en hel Del mere eller mindre ødelagte og enkelte hele Stridsøkser og Flintøkser fra Enkeltgravsfolkets Tid samt enkelte Genstande fra den paafølgende Periode. Der maa have været en Boplads paa Knolden, siden der findes saa mange Ting der.

I Flensted Skole ligger en halv Snes gode Flintøkser fra Enkeltgravstid; de er fundet paa Flensted Mark i spredte Fund. Det er i det hele taget de almindeligste Oldsager, som kendes fra Sognet. En enkelt Stridsøkse er havnet i Nationalmuseet, den blev fundet i en Grusgrav ude ved Rye Vejen. Det sjældneste Fund fra Enkeltgravstid er en Skafttapøkse fra en Mark tæt ved Laasby Kirke; den er da ogsaa havnet i Nationalmuseet. Det ser ud som om Sognet først egentlig i denne Periode blev befolket; selv om der har været Mennesker her tidligere, saa er Fundene nu saa mange, at man kan se, disse Folk har opholdt sig over hele Sognet.

Dette Folk jordede deres Døde enkeltvis i Grave og kastede en lille Høj op over dem; senere kunde man i Højen lave nye Grave i alt tre eller fire Grave over hinanden, saa Højen blev en stor Gravhøj. De fleste af Jyllands Gravhøje er vistnok fra deres Tid, ogsaa de faa Høje i Laasby Sogn stammer formodentlig fra disse Enkeltgravsfolk.

For hele Gern Herreds Vedkommende kan det siges, at Dysser og Jættestuer er meget smaat repræsenteret. De eneste Storstensgrave, som er afmærket i Herredet paa Professor Johannes Brøndsteds Kort over Danmarks Gravhøje⁵, er een imellem Tørring og Kilsgaard vistnok paa Tulstrup Mark, een paa Javngyde Mark og et Dysssekammer Nord for Sorring. Men muligvis har der været mange flere, idet Dysserne er forholdsvis lette at udslette. Jyderne har jo Ord for at være gode til at kløve Sten, og Masser af jydsk Dyssersten er kløvet til Bjælker, som er anvendt ved Broer og Stenkister, og maaske sidder der ogsaa en Del Sten fra Højene i de jydsk Granitkirker. Man kan derfor ikke danne sig noget rigtigt Billede af Bebyggelsen i Herredet paa Storstensgravens Tid; den har dog sikkert ikke været ret udbredt, da Skovene har været for tætte og Jorderne for tunge især i den østlige Del. Derimod findes der fra Enkeltgravstiden og fra Bronzealderen en stor Mængde Gravhøje, og flere har der været, da der er udvist en utrolig ringe Nænsomhed over for disse vor Oldtids stolte Minder. *Ved en ny Fredningslov af 1937 er nu imidlertid alle Oldtidsmindesmærker i Danmark fredet.* Næsten alle

Sognets Gravhøje er forlængst borte, og det er trist; thi i hver Høj, stor eller lille, mere eller mindre ødelagt, sidder Bjergmænd og mindes, mindes de forgangne Tider for Aartusinder siden, da Danmarks unge Jord for første Gang blev tilsaaet, og Arkæologerne vil gerne tolke deres Minder, som er nogle af vort Folks ældste.

Ja, ja! Vi tror ikke paa Bjergmændene, og vore Bedsteforældre vidste dog saa bestemt, at de var der:

»Oppe ved Klankhøje paa Flensted Mark var der ogsaa Bjergmænd. De flyttede over i Rye Skov, da de ikke kunde være der længere. Det var, da der blev Kirker her, de kunde ikke være for de Dingdancer«.

Jo, Bjergmændene var en Virkelighed engang; det er nemlig de døde, der lever

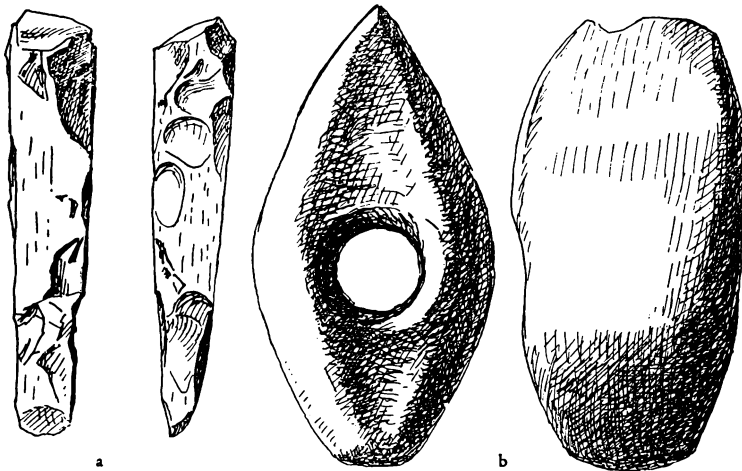

Fig. 11. Fra yngre Stenalder. a) Mejsler, der er slebet paa alle fire Sider. Den ligner noget de lange smukke Mejsler fra Jættestuetid, fundet paa Laasby Mark; en lignende kendes fra Flensted (Størrelse $\frac{2}{3}$). b) Stridsøkse af Grønsten fra Enkeltgravfolkets Tid. Den er fundet paa *Lindknolden* (Størrelse $\frac{2}{3}$). Den har en smuk buttet Form og er tilslebet over hele Fladen. Det har været et lille snildt Haandvaaben.

videre i Højene. Sig saa, at de ikke er til endnu og kan fortælle os deres Minder, naar Arkæologen kommer til.

Der fortælles rundt i Landet utallige Bjergmandssagn. Jens Smed i Jaungyde har fortalt følgende Sagn fra Laasby⁶:

»Mig og saa Søren Væver vi laa oppe ved Laasby Høj St. Hansdag og ventede paa, at Bjergmanden skulde vejre hans Penge. De havde bildt os ind, at de skulde vejres St. Hansdag om Middagen, og vi vilde nok have nogen af dem. Det skulde jo være i Solskin, de skulde vejres; men der kom ingen. Engang, ved a gik derom, da hørte a de slog en Kiste i Laase, og da blev a vis paa, der var noget«.

Det er ganske morsomt at se, hvorledes Gravhøjene fra Enkeltgravstiden og Bronzealderen paa visse Egne samler sig i langagtige Grupper, især hvor der findes Dalstrøg eller jævn letdyrkelig Jord støder op mod Bakk skrænter. Visse Forskere har tydet disse Høj rækker som Veje, hvad de dog sandsynligvis slet ikke er. De er kun et Tegn paa, at her er en Strækning, hvori man har fundet Behag, og hvor Bebyggelsen har holdt sig længe og været særlig tæt.

En saadan svag Høj række strækker sig igennem de sydligste Sogne i Gern Herred: Tulstrup, Alling og Linaa. De fleste af Højene ligger oven for den Dal

hvori Sørækken ligger. Ved Laven By tager Højene Retning efter Haarup og derefter gaar den langs Bakkepartierne over Skellerup Nygaarde, Skellerup, Voel, Skanderup, Holmstol, hvorfra den spreder sig lidt mere hen mod Sporup og Svendstrup. Nord for Gern Aa er Højene mere jævnt strøet ud over Gern, Tvilum og Sporup Sogne. Fra Skanderup strækker sig en Række ind mod Partiet omkring Sorring Loddenhøj og Tovstrup, en anden svagere Række gaar fra Voel til Bjarup, og langs den Dal, hvori Linaa og Mollerup ligger, findes mange Høje i Skoven mellem de to Byer. Ved Mollerup og til Bjarup holder Højene sig Nord for Dalen, og naar man kommer Øst for Bjarup Mose findes kun nogle faa Høje paa begge Sider af Dalen, saaledes paa Dallerupsiden den i Sognene kendte lille Høj, der ligger lige op ad Østsiden af Dallerup Kirkegaardside.

I Laasby Sogn træffer vi en Høj paa det store Bakkedrag Nord for Flensted og Kalbygaard. Den er meget anselig og hedder *Store Høj*; skønt den er gennemgravet, saa den har en dyb Kløft, er der dog paa Sydsiden af Kløften Plads til et vældigt Valborg Blus og saa mange Børn og unge, som deltager i Blusset. Paa Bakkerne lige Øst og Vest for Store Høj skal ogsaa have været Gravhøje, den østlige Høj kaldes da ogsaa endnu *Bette Høw* skønt den ikke længere har Spor af nogen Høj paa sin Top. Hvornaar disse to Høje er fjernet, ved jeg ikke; men *Bette Høw* har altid for mig været noget mistænkelig, og det er gamle *Ma Ryttes* Skyld. Hun boede i Martin Nielsens Ejendom i Flensted for godt et halvt hundrede Aar siden, og Christense har fortalt mig: »*Te Ma Ryttes hāj fātāl'd, te hun hāj sit Lyw's brænd ā'p āpo Bette Høw*'.« Og saadanne Steder var der selvfølgelig noget særligt, mente de gamle Koner i Landsbyen. Vi lo ad dem i vor store Visdom, der var en Slags Dumhed; men kyndige Folk nu om Stunder hævder, at hvor de gamle Koner saa Lys brænde, eller hvor troværdige Mænd havde mødt en hovedløs So eller lignende Fabeldyr, der ligger noget i Jorden, eller der er sket en eller anden uhyggelig Begivenhed engang i fjerne Tider, saa at den Plet har bevaret sig selv i Folkemindet, og vi har allerede set, hvor langt et Folkeminde kan række tilbage i Tid. Mulig har der ogsaa ligget en Høj paa Klankhøj Øst for Vejen og Sandgraven; men det kan jo være, at de Bjergmænd, som omtaltes for et Øjeblik siden, har været i Højene paa Kalbygaards Mark; det siges ikke helt bestemt

Der har været flere Høje i Sognet, men de er alle borte, desværre. Hvor Korsvej Mejeri ligger har været en Gravhøj. Murer og Gaardmand Rasmus Rasmussen i Skovsvod, der er født paa Laasby Mark, siger, at denne Høj kaldtes *Sct. Olufshøj*, den var meget stor og blev sløjft af Johannes Væver i Flensted, som efter Rasmus Rasmussens Meddelelse fandt et Bronzesværd, der blev indsendt til Nationalmuseet, og da Johannes fik en Belønning for Fundet, blev han ivrig for at finde mere. Ved Henvendelse til Nationalmuseet, erklærer dette, at man ikke kender Fundet eller Højnavnet, men det har været saa elskværdigt efter gentagne Henvendelser at meddele mig Indholdet af et Avisudklip af »Dagbladet« for 19. 7. 1893, hvori siges, at ved Udgravning af Grunden til Mejeriet fandtes ca. 10 Urner, desuden en Ring og et Stykke Bronze, som imidlertid ikke er kommet til Museet. Udklippet slutteer: »Paa Pladsen, hvor der graves, har i sin Tid staaet en mægtig Gravhøj«.

Højen er altsaa sikker nok og de mange Urner, som maaske er fra selve Højen, er sandsynligvis fra yngre Bronzealder.

Ved Sogneskallet til Tulstrup Sogn lidt Vest for Rye Vejen laa i sin Tid ogsaa en Høj, den bestod næsten udelukkende af Sten, og der fandtes intet i den, da den blev jævnet.

Sydøst for Laasby laa *Ulvhøj* og længere oppe mod Flensted Mølle *Kræmehøj*; paa Flensted Mark endvidere *Fladhøj*, *Egehøj* og *Tornhøj*. Disse sidste fire Høje har nok ogsaa været Gravhøje, derpaa tyder Navnet, men ingen nulevende kender dem.

Storehøj paa Kalbygaards Mark er stærkt udgravet og deri er fundet 60—70 Ravperler samt en Bronzegenstand. Højen er meget stor og maaler 75 Alen i Diameter og har en Højde af over 15 Alen. Skønt der ved den nævnte Udgravning er frembragt et dybt og bredt Skaar igennem Højen og en stor Grusgrav i Syd-siden engang truede den med Tilintetgørelse, ligger den dog endnu og hævder sig med megen Værdighed. Det var ogsaa Synd, at Sognets sidste Oldtidsmindesmærke skulde tilintetgøres.

I ældre Tid brugte man Flintøksen som en Slags Fetisj. En forhenværende Købmand J. Jørgensen fra Laasby har fortalt til Dansk Folkemindesamling, at hans Moder havde en *Tordensten*, Flintkile, liggende i sit Skab hjemme i Laasby, men han erindrer dog ikke, hvad Gavn den skulde gøre. Den skulde sikkert holde paa Tordenen. Øksen var fra gammel Tid et Symbol paa Lynet, der ramte lige saa gnistrende haardt som Øksen. Tordenstenen var altsaa det bundne Lyn, er om man vil en Lynafleder.

Langs Gern Herreds Østgrænse gaar en bred Stribe, der strækker sig fra Laasby og omtrent til midt mellem Galten og Skovby i Framlev Herred henved en Mils Vej i Bredden over Landskabet mellem Farre og Sjelle, Voldby og Lading, Frijsenborg og Foldby. Den Strækning er næsten helt tom for Gravhøje. Maaske er her sløjftet særlig mange Gravhøje, fordi de var lagt paa Marker, der var gode til Opdyrkning, men det er ikke sandsynligt, at det er Sløjfningen, der har gjort Egnen højtom, saa burde der jo have været nogle tilbage i Skovene. Fra Skørring til Jernit gaar et næsten sammenhængende Skovbælte, men der findes ikke paa Brøndsteds Kort afsat en eneste Høj paa denne milelange Strækning. Her i det højtløse Omraade har da sikkert Stenalderbebyggelsen været meget svag paa Grund af tæt Skov og tung, sumpet Jordbund. Det er forøvrigt ikke den eneste Mærkværdighed ved det paagældende Omraade i bebyggelsesmæssig Henseende; men det skal vi senere se.

Den sidste Periode af Danmarks yngre Stenalder er præget af Befolkningens store Færdighed i at tilhugge Flinten, denne Periodes Flintarbejde hører til det fineste, der overhovedet kendes; de jyske Flintsmede kappedes da om at overgaa selve de gode gamle Ægyptere i Færdighed og Smag med deres Flintedolke og Knive, Spyd- og Pilespidser. Det er *Dolketiden*, hvorfra der haves en Del Fund af Dolke, Spydspidser og Pile i vort Sogn.

Omkring 1500 før vor Tidsregning ligger Skellet mellem Sten- og Bronzealder; ganske vist træffer man Kobber og Bronze før den Tid; men her har man ment ud af Fundene at kunne sætte et Skel. Det er muligvis flere af Sognets Høje end *Storehøj* og *Sct. Olufshøj* der har været brugt i Bronzealderen. Men i Nærheden af *Storehøj* maa antages at have været en Gaard eller By i Bronzealderen. Hvad hed den? — Ja, hvad hed den, og hvor laa den? Laa den Syd eller Nord for Højgruppen. Jeg gætter paa Kalbygaard eller Flensted, skønt disse Navne er et lille

Aartusinde yngre end Bronzealderens sidste Tid. Der er dog en vis Grund til at antage, at det var der, Bronzealdermændene boede, idet man visse Steder i Landet har frembragt Rester af Bronzealderboliger under gamle Gaarde i vore Landsbyer.

I Kalbygaards Nordskov lidt Nord for Børdalshule tæt ved det østlige Skovdige laa i min Barndomstid — og ligger formodentlig endnu — en stor Stendynge overgroet med Træer. Om denne Stendynge har jeg hørt fortælle, at her ligger nogle Soldater begravet, for her har engang staaet et Slag. Om Stendynge er andet end et Minde om Opdyrkning af Kalbygaards Marker er dog vel nok tvivlsomt; men Stedet bør dog nævnes.

Bronzealderen har altsaa ikke givet os stort andet end Storehøj og Sct. Olufshøj med deres daarligt oplyste Fund.

Men ikke saa grumme langt herfra i Borum Eshøj er i forrige Aarhundrede gjort et af Landets vigtigste Oldtidsfund, der bestod af to Egekister fra den ældre Bronzealder. I den ene fandtes en velbevaret Klædning og Resterne af et omtrent henfaldet Kvindeligt. Denne Borumskones Dragt kan ses i Nationalmuseets Udstillingshaller og findes afbildet i mangfoldige Lærebøger. Hun har langt Skørt og særskilt Trøje af vævet Uldstof, Ringe om Hals og Arme og paa Maven et rigt ornamenteret Bæltespænde af Bronze saa stort som en Tallerken. I mange Aar troede man, at denne matroneagtige Paaklædning var den typiske Bronzealderdragt, indtil man i Sønderjylland, Skrydstrup, fandt en anderledes let og kort Paaklædning til en ung Dame i samme Tidsrum.

Jernalderen, der ligesom de øvrige store Oldtidsaldrer inddeles i flere Underafsnit, regnes at strække sig over 1500 Aar fra Aar 500 før til Aar 1000 efter Kristi Fødsel. I denne Tids første Aarhundrede forandrer Klimaet i Danmark sig noget til det værre, bliver mere kystpræget med raakolde Vintre, saa det blev nødvendigt at genne Kvæget i Hus om Vinteren og give Mandfolkene Bukser paa, saa de ikke skulde gaa og blive forkølede. Bukser havde man ikke tidligere kendt; men Mænd kan paa Grund af Jagt og Arbejde ikke saa godt gaa i lang Kjole. Bukserne voksede fra neden af som Hoser op om Benene, indtil de kunde hæftes paa en Knap ved Bæltestedet. Til sidst syede man dem sammen for oven og fik et Par Bukser, og det er Grunden til at Ordet Bukser kun findes i Flertal. Med Bronzen kom Guldet og med Jernet Sølvet i Brug som Smykkesmetal og Betalingsmiddel.

Jeg kender ikke noget Fund i Laasby Sogn fra Jernalderen, det skulde da være en »Portstolpesten« i Jacob Købmandens Lagerhus i Flensted Gade. Det er en Sten med en nævestor Fordybning i den Side, som vender ud mod Gaden. Den har været brugt af en Kvinde, rimeligvis i Jernalderen, inde i hendes Hus tæt ved Arnen. Hun kunde her med en Haandsten male Korn og sligt. Det er med andre Ord en primitiv Kværn. Den er sandsynligvis fundet i Jacob Købmandens Have, hvor der i forrige Tider, da alle Flenstedgaarde var samlet i Byen, laa en stor Gaard, hvortil der var Opkørsel der, hvor Bageren i sin Tid boede. Her har vi altsaa muligvis et Minde fra Jernalderens Landsby.

Fra Jernalderen stammer vore ældste sproglige Minder baaret frem til os gennem Runeskriften, ligesom vore ældste Person- og Stednavne og vore gamle Sagnkonger hører hjemme i denne Tid, da Riget samledes efter voldsomme Kampe mellem Smaakongerne. I Jernet fandt de danske Bønder et Metal, der

som intet andet hjalp dem i deres Kamp mod Skov og Sten, Senegræs og Tidsler; man brugte det med Omtanke og Sparsommelighed, for det var dyrt og ikke noget at sløse med

Man lærte snart at udvinde Jern herhjemme af Myremalm fra Engene. Paa Lindknolden ved Laasby Station findes Pletter bestrøet med Slagger og Myremalm, saa her har formodentlig foregaaet Jernudvinding. Det skete paa den Maade, at man dannede en lille Grube i Jorden. Denne Grube foredes med Ler og her nedlagdes den knuste Malm i Lag med Trækul, der antændtes, og ved Glødningen løb Malmen sammen i en Klump, som derefter bearbejdedes med Hamre til Slaggerne var banket ud af den glødende Jernmasse.

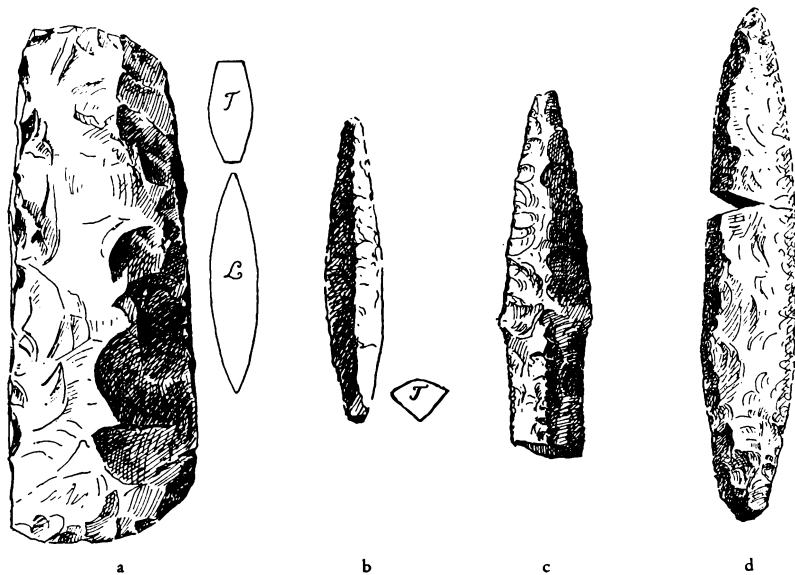

Fig. 12. Fra yngre Stenalder. a) Smalnakket Flintøkse fra Laasby; den er stor og regelmæssig, uden nogen Tilslibning (Størrelse $\frac{1}{2}$). T og L er henholdsvis Tvær- og Længdesnit af Øksen, der efter al Sandsynlighed stammer fra Dyssetiden. De øvrige tre Genstande er fra Stenalderens Slutning, Dolktiden. b) Trekantet Pilespids fra Lindknolden; den er smukt tilhugget paa alle Sider ($\frac{1}{2}$ Størrelse). c) Dolk med Haandtag ($\frac{1}{2}$ Størrelse). d) Tosidet Flintblad fra Flensted ($\frac{1}{2}$ Størrelse). Bladet er meget smukt af Form og Forarbejdning; det har været brugt enten som en Dolk eller som Lansespids.

Skønt Jernet saaledes blev et indenlandsk Produkt, sparede man meget paa det; men et Plovskær skal jo dog for største Delen være af Jern. Man fik de første rigtige Plove, man fik Havre og Rug og Fjerkræ. Hesten var vist allerede indført i Stenalderen; vi havde den i det mindste i Bronzealderen. De første egentlige Bondegaarde med Stald og Bolig for Dyr og Mennesker i een Bygning blev til, man har fundet adskillige af dem især i Nord- og Vestjylland.

Fra Jernalderen stammer, som vi allerede har nævnt i et foregaaende Kapitel, Bynavnene i Sognet, *Flensted*, som er det ældste Navn, *Laasby* og *Karlbu* (Kalbygaard); *Ersholt* og *Aasbæk* hører vel ogsaa Jernalderen til, og vi antog, at Kalbygaard udskilte sig fra Flensted i Tiden mellem 700—1000.

De yngste Bynavne, de saakaldte Torper, findes ikke i vort Sogn som Bynavn, og der er den Mærkværdighed ved Bebyggelsen i Gern Herred, at disse Bynavne

her særlig optræder i Egne med mange Gravhøje. Vi kan følge den førnævnte Høj række og se, at der er mange Torpbyer, hvis Navneendelse er -rup, -strup og -trup. Vi begynder Syd i Herredet; ved Knudsø ligger Tulstrup og i Linien fra Silkeborg langs Gudena og Gern Aa ligger Haarup, Skellerup, Volstrup, Skanderup, Klintrup, Sporup, Ellerup, Svendstrup og Norup; desuden træffer vi ved Bjarupmosedalen Mollerup, Torup, Bjarup, Dallerup og Tovstrup. Men i det højløse Omraade langs Herredets Østgrænse findes kun et Navn: Fajstrup.

Det ser altsaa ud til, at de gammeldyrkede Egne med de mange Høje har saa store Opdyrknings fra Sten- og Bronzealderen, at man kunde lade sig nøje helt til Middelalderens Begyndelse idet Grundlæggelsen af Torper hører den første Del af Middelalderen til, og Valdemarstiden har Lovbestemmelser om deres Forhold til de gamle Byer, som kaldes Adelbyer. Maaske kommer dette Forhold af, at man trængte dristigere ind i Skovene med sine Jernredskaber og Vaaben end Bønderne før havde gjort. Det højløse Omraade blev saaledes sandsynligvis taget noget senere i Brug end det Omraade med de mange Høje, men til Gengæld var Opdyrkingen her saa omfattende, at der ikke senere skulde ryddes ny Skov af Betydning for at lægge Torper. Den eneste Torp, vi kender i Laasby Sogn, har ikke kunnet holde sig og findes i Marknavnet *Bastrup Kær*, det ligger ved Kirkevejen paa Skellet mellem Flensted og Laasby og har selvfølgelig været meget ubetydelig. Paa Laasby Mark var desuden *Terphøj Agre*.

Vi maa af det her fremførte antage, at Laasby Sogns dyrkede Areal har været stort sidst i Jernalderen saa man i Torpertiden ikke behøvede at bygge nye Landsbyer, selv om man udvidede Bymarkerne, som vi har hørt om det i Flensted.

Stednavnene i Marker og Skove er vel for nogles Vedkommende lige saa gamle omtrent som Opdyrkingen, mens enkelte, ja maaske mange Marknavne er yngre; Navnene kan i Tidens Løb skifte. Der gaar jo, som Læsere i Laasby Sogn ved, en Kirkevej fra Flensted til Laasby, og den gik lidt anderledes end nu, idet den gik skraa over nogle Jorder. Her fandtes 1683 og senere *Kirkespong Agre*, der har Navn af et Gangbræt, en Spang, som her har ligget over et moradsigt Sted paa Vejen. Vejen selv og altsaa ogsaa Gangtræet maa formodes at være langt ældre end Kirken, saa Navnet *Kirkespong* er sandsynligvis en Afløsning for et ældre Navn, som vi ikke kender. Lidt anderledes er det gaaet med et andet Navn paa Laasby Mark; Her laa i Middelalderen en Mark, som hed *Nørrode* eller *Nørre Rode*, og Ledet til Marken laa ved Randers Vejen og hed *Nørre Rodes Led*. Dette Navn kendes ikke mere, saa vidt jeg ved. Derimod kender Laasbyfolkene Navnet under en anden Form, idet Ordene er trukket sammen, saa det næsten er bleven ukendeligt. Jorden eller Stedet kaldes nu *Narres* eller *Narre*. Sammentrækningen er nok foregaaet saaledes: *Nørre Rodes Led*—*Narresled*—*Narres*, og nu er der vist ingen Trang til at gøre Ordet kortere, det lyder i hvert Fald meget fyndigt, naar en Laasbymand siger det.

De gamle Stednavne er altsaa ikke altid overleveret i deres oprindelige Form. De kan være trukket sammen eller have mistet deres oprindelige Indhold for os paa den Maade, at Udtryk er blevet uforstaaelige, men Navnet bevaret. Det er f. Eks. Tilfældet med Bynavnet *Laasby*. Det er der ingen, som kan tyde; for at det, som en vittig »Hund« engang har ment, skulde komme af, at paa Frode Fredegods Tid, da man ikke maatte bruge Laase, fik Byen Lov at danne en Undtagelse, fordi den laa saa nær ved *Tyve-Galten*, er jo kun en velturneret Ond-

skabsfuldhed til at drille de Galten Folk med. Ikke heller har Ordet noget som helst med Skibsfart og Losning at gøre.

Navnet *Laasby* kendes saa langt tilbage som 1263, da det staves *Lasby*, 1330 *Laszbye*, 1524 *Loesby*, hvor e-et midt i Ordet maaske er en Hentydning til Ordets lange Udtale. I Tidens Løb er a-et bleven til et aa, saa Udtalen er med langt aa: *Låsbøj*. Dr. phil. Kr. Hald i Stednavneudvalget har hentydet til, at Bynavnets Forstavelse maaske kunde være beslægtet med et oldengelsk Ord »læs«, der betyder Græsgang. Navnet kan jo være opstaaet i Vikingetiden, da der var megen Forbindelse med England⁸. Der er noget i Byens Omgivelser, der godt kunde tyde i den her nævnte Retning. Maaske er det i *Maden* vi skal søge Græsningen eller op gennem Byen langs Bækken. Vi maa jo huske paa, at Byen ikke stod saadan fiks og færdig paa een Dag, idet Navnet tyder paa, at Begyndelsen er gjort med en Gaard, som Byen voksede ud af, og for en enkelt Gaard har der været en Rigdom af Græs, selv om der har været nogle Ellebuske ind imellem.

Flensted, som udtales *Flen'ste*, skrives i sin ældst kendte Form 1341 *Flindsted*, 1349, 1361 og 1470 *Flenstedt*, 1482 *Flensten*, 1484 *Flamstedt*, 1573 *Flendstedt*, 1600 *Flenstedt*. Bortset fra Stavemaaden i 1484 er der jo ingen synderlig Afvigelse fra den nuværende Udtale. I ældre Stednavneforskning mente man, at Navne, der ender paa -sted, som Regel begynder med et Personnavn. Man er dog efterhaanden bleven klar over, at de jyske Navne her ikke altid følger Reglen. Det er derfor ikke givet, at vi finder et Mandsnavn som Forstavelse i *Flindsted*, men der er dog en vis Sandsynlighed for, at det er det oldnordiske Mandsnavn *Fleinn*, som findes i vort Bynavn⁸.

Kalbygaard har vi tolket i et foregaaende Kapitel. Ældste Skrivemaade ca. 1200 *Karlebu* senere *Kalby*, men det er Ordet *Karl* i Betydningen *Mand*⁸.

Af andre Bebyggelsesnavne har vi faa gamle. *Ersholt* har Navn af en lille Skov, et Holt, og Forstavelsen skulde kunne tydes derhen, at det bliver Navnet paa et Skovtræ, *Ær*, om hvilket det hed i Ordsproget: *Æren* er det fejreste Træ i Skoven. Dette Ordsprog kan som saa mange af Slagsen tydes paa mere end een Maade. *Aasbæk* har selvfølgelig Navn af Bækken, og *Aasbæk* betyder nok Aarhusbæk, *O'sbæ'k*, Bækken, der løber til Aarhus. *Bastruphær*, der flere Gange er nævnt som Levn af en Rydning i Skoven, er fra Middelalderen og forsvandt igen. Paa *Laasby Mark* fandtes 1813 Stednavnet *Terphøj*, det indeholder Ordet *Terp*, som er af samme Betydning som *Torp*, men yngre, altsaa en Rydning; men om der har været nogen Bebyggelse vides ikke.

Sognet havde allerede i den tidlige Middelalder taget sin faste Form, Torperne fik ingen Betydning. *Laasby laa* og groede fra sin Dal ud i Øst og Vest, *Flensted* som den ældste By led Nederlag overfor *Kalbygaard* og søgte Erstatning ud i *Dalsvangen* op over *Aarsbakken* til *Galten Skel* i Øst. Sognet var taget i Besiddelse, og det var delt mellem *Byerne* og *Gaardene* efter *Linier*, som endnu kendes i de moderne *Ejerlav*.

Ud over Sognets *Bakker* og *Dale*, *Kær* og *Enge*, i *Skov* og *Krat laa Agerjorden*, *Græsningen* og *Overdrevene*. *Agerjorden* var delt i *Vange* eller *Sædiskifter*, i *Agre* og *Stykker* og *Blokke*. Og saa langt tilbage, vi kender det, var *Bønderne* fælles om *Vangene* som om *Overdrevenes Herligheder*. Der var dog enkelte *Enemærker* i *Bymarkerne* f. Eks. *Bondskoven* i *Flensted* og *Aasbæk*. *Mens Heder*, *Skove* og *Moser* virkelig nødes i *Fællesskab*, var *Agerlandet* ikke paa den Maade fælles.

Her havde hver Gaard i Landsbyen sine egne Agre; men af praktiske Grunde brugte man samme Dyrkningsmaader i Vangene, og det er her Fællesskabet ligger, fælles Driftsplan, fælles Saatid, fælles Hegn, fælles Høst, fælles Hyrde, fælles Hjord. Dyrene var dog lige saa lidt fælles, som nu om Stunder paa Bytyren og Ornen nær, men disse Dyr gaar jo ogsaa nu paa Aktier.

Gaardene i Landsbyerne havde altsaa deres Agre liggende spredt ud over hele Byens Mark og for at hitte Rede i dette Virvar af Agre og Vange, der laa paa Kryds og tværs mellem Skov, Krat og Høvder og Veje og Hedestumper eller Smaamoser, Pilesiger, Ellekær og Stendynger, gav man Tingene Navn; det faldt af sig selv. Og disse tildels meget gamle Navne kender vi endnu en hel Del af. Medens saadan noget som Navnene paa de enkelte Agre som Regel er glemt og ikke nævnes ret mange Steder, findes Vangenes eller Indtægternes Navne ofte nedskrevet, ligesom karaktergivende Enkeltheder findes opbevaret som *Eghøj*, ja nogle kendes endnu og bruges stadig som *Narres*, *Lykken*, *Korsager* og *Kringelsigen*.

Paa de gamle Kort over Laasby 1797 og Flensted fra 1796 er optegnet mange Navne, som formodentlig er stedfæstet ret paalideligt. Ligeledes findes en Mængde Marknavne i den saakaldte *Markbog*, der er en Opmaalingsprotokol til Kong Christian d. 5.'s Matrikel; den stammer fra 1683 og findes i Rigsarkivet. Navnene i Markbogen kan ikke alle stedfæstes helt sikkert, men da en stor Del af Navnene her gaar igen paa Bykortene kan man dog danne sig et Billede af By-markens Udseende ogsaa paa den Tid ved deres Hjælp. Men allerede i 1683 var Stednavnene ældgamle, og vi vil prøve, om vi kan lade dem fortælle os et og andet om Sognets Fortid. Mange af Navnene er ganske ligetil og kunde være dannet for hundrede Aar siden, mens andre er dunkle og ikke rigtig vil lukke sig op, maaske fordi de er meget gamle, nogle siger noget om Landskabet, og andre fortæller om Menneskenes Virksomhed, vi tør vel sige om Kulturens Gang gennem Tiden.

Først vil vi tage en Del Navne, der bærer Mærke af Trævækst uden for de egentlige Skovnavne. En Del af dem er nævnt i de foregaaende Kapitler, men vi samler dem her.

Ved Kalbygaards Nordskov laa en Mark, som hed *Olden Krogfald*; det var vist ude i den nordvestlige Del af Marken. Her maa have været nogle gode oldenbærende gamle Træer. Paa det nuværende Thorsminde, altsaa paa den gamle Kalbygaards Mark ude i Sognets sydvestlige Hjørne ligger Bakken *Højholt*; Ordets Endelse kommer som ved Ersholt af en lille Skov. Paa Ersholt Mark nævnes *Stangbusken* og *Ved Egen*. Paa Flensted Mark forekommer *Lund Jord*, *Kiel Tornagre*, *Eghøj Agre*, *Tornhøj* og *Gias Birker*. Mens Lund Jord ligger ved Kirkevejen findes de øvrige fra Flensted Krat i Retning af Sivbæk ved Skovrodsvejen. Gias Birkerne laa dog Nord ind til Vestenden af Lysmose. Hvad Navnet egentlig betyder, er noget usikkert, men mon det ikke er noget med Gærde i det; det hedder jo paa Egnens Sprog *et Gjør* med langt a. Gias Birker er formodentlig et Sted, hvor man har skaaret eller hugget Gjærdsel i et Krat. Selve Jorden er ikke Krat, men Ager, som maaske langs Mosen har haft en Bræmme af Birkekrat. Længere mod Sydøst har vi før stedfæstet Navnet *Bondskov*. Syd for Krattet laa *Skovsfaldet* eller Jorden bag Skoven og op i Sydvest fra Krattet mod Lergravsvejen fandtes et Stykke Agerland med det morsomme Navn *Kalhallen*, her gaar

Agrene ind mellem nogle smaa Krat og Kærpartier, hvilket jo nok har givet Grund til Sammenligning med en Kalvehale. Øst og Nord for Krattet laa *Mørk Agre*; Ordene *mørk* og *lys* bruges tit i de gamle Navne for at udtrykke noget lukket og aabent i Landskabet. Her er det Krattet og den maadeligt ryddede Skov, der giver Agrene det mørke Præg. *Lund Kjær* og *Lund Kjærs Agre* forklarer jo sig selv; men *Rup Tyge*, som var Agre, der laa Øst for Krattet, kan nok faa en til at studse og tænke, hvad det er for et tosset Navn, men vi maa huske paa, at Flensted Bønderne maatte til at rydde Land her ude i Øst, og det er nok en Mindelse om denne Rydden Skov. Ordet Tyge skal komme af Tykning,

Fig. 13. Store Høj paa Kalbygaards Mark, Sognets eneste tilbageblevne Gravhøj. I Aartusinder har den hvælvet sin lyngklædte Kuppel over Sognets højeste Bakkedrag.

som jo bruges i Forbindelse med Skov og Krat, altsaa er Navnet vidne om Skov. *Brænd Aas Bak* laa Øst for Bækken; men om her er Tale om Hede eller Skovbrand, eller det er noget med, at man har brændt Skoven for at dyrke Jorden. En Afsvidning af Hede, Mose eller Skovbund er en god Forberedelse for en Afgrøde i det primitive Landbrug, men bliver man ved at afsvide Jorden, bliver den til sidst ubrugbar i en meget lang Aarrække. *Flensted Have* er endnu en lille Skov længst mod Øst paa Bymarken, den kaldes i 1683 for *Gammel Hestehave*. Vi forlader nu Flensted Mark og gaar over paa Laasbys Marker. Her var jo megen virkelig Skov og endnu mere *Elleskov* og spredt Bevoksning ude mod Øst. *Brunballe* er saadan gammel Bevoksning, hvor Skovpræget omkring 1800 er ombyttet med Præg af Hede; deraf Navnet. Slutningen af Ordet *-balle* træffes mange Steder paa Laasby Mark. *Balle* betyder en lille rund Forhøjning; vi kender det samme Ord brugt paa det menneskelige Legemes Landkort adskillige Steder. *Birkene* forklarer jo sig selv, men Østerskoven har egentlig Navnet *Touskoven*, der maaske indeholder Mindelser om Middelalderens Sandemandstov altsaa en retslig bindende Skelgang. I Nærheden ligger forøvrigt *Toukær* og *Tøgseng*. Skønt det sidste Navn skulde kunne have sin Oprindelse af Mandsnavnet *Tøger*, er det dog et Spørgsmaal, om ikke de tre Navne: *Touskov*, *Toukær* og *Tøgseng* har samme Oprindelse og er Navne, som betegner Arealer, der engang har været af-

sondret fra Landsbyens øvrige Jord ved Sandemænds Toug. Om Tøgseng ved man i hvert Tilfælde, at den har været givet i Fæste for sig selv idet Kongen 1574 fæstede den til Jens Bertelsen i Skovsrod paa hans Livstid. Engen har saaledes været i Kongens Særeje. Ordet Tøg er i øvrigt i Slægt med Toug i Sandemænds Toug. I 1600tallet gav Sandemændene i Herredet Toug ved Viborg Lands-ting i Drabssager, som en Slags Nævninger. Deres Toug er da et Tykke eller paa rigtig jysk *Tøk* eller *Tøg*, og det er muligvis det Ord, vi finder i Tøgseng og ikke Tøger. De tre Tou- eller Tøg Navne, har da deres Præg af at være Jord, der er udskilt ved Sandemænds Toug eller Tøg. I Nærheden af Laasby Station og Tou-navnene findes Navnet *Lindknolden*.

Lundkjær Blokke og *Stoun Agre* laa Syd for Byen; de første Vest og de sidste lige Øst for Bækken. Mens Flensted Mark imod Sydøst er rig paa skovprægede Navne paa Grund af forholdsvis sen Opdyrkning, er der ikke saa mange af disse paa Laasby Mark og den øvrige Del af Flensted Mark. Ved Laasby Vesterskov er dog en Del Land dyrket ind i Skoven, men det har ikke noget særligt Navn, kaldes f. Eks. *Ved Skoven*.

Nogle Højnavne har efter al Sandsynlighed været knyttet til Oldtidshøje. Foruden *Store-* og *Bette Høj* paa Kalbygaards Mark, hvis Navne jo refererer til hinanden fandtes i Nærheden, men ovre paa Flensted Mark *Sandhøj* og *Klankhøj*. Klank har Betydning i Retning af en Knold. *Fladhøj*, *Egehøj* og *Tornhøj* bærer jo en Beskrivelse i Navnet. Langt ude mod Øst i Nærheden af Flensted Mølle laa paa begge Sider af Byskellet nogle Markstykker, som var kaldt op efter *Kræmerhøj*, hvis Navn indeholder Ordet Kræmmer; men hvad er det for en Kræmmer? Stedet ligger ikke langt fra den gamle Vej fra Flensted efter Høver og Aarhus. Paa Laasby Mark fandtes desuden *Terphøj*, *Laasby Høj* og *Ulvhøj*.

Af andre Marknavne vil vi nævne paa Laasby Mark *Graalong* og *Bredstol*; de kendes nok endnu og ligger ude Nord for Randersvejen. Graalong indeholder Ordet graa og long og betyder egentlig en lang Strækning; Bredstal ligger ud mod Møllehulen og betyder vel et bredt Stykke. *Brunmøllebakken* har Navn efter en Møllevej, den er brun, lyngklædt. *Trankier* ligger Syd for Birken og taler om Tranebær eller maaske om Tranen, der er en stor Vadefugl. *Veldkjær* Ager har haft et Væld. *Hald* kaldes Marken ud i Nord for Kirkegaarden. Ordet betyder Hæld og kendes flere Steder i Landet bl. a. fra Herregaarden Hald ved Viborg. *Kisti Agre* eller *Kiesti Agre* indeholder Ordet Kær; her *har gaaet en Sti til Kæret*. Tøgseng Balle maa være en lille Bakke ved Engen. *Gammeltoft Borer* laa neden for Touskoven. Saa vidt jeg kan se, er Stationen anlagt paa dette Sted. Her laa forøvrigt en *Limgrav* i 1797, hvilket formodentlig er en Mindelse om, at Laasbyfolkene allerede da har forsøgt at mergle, idet Ordet Lim ofte anvendes for Mergel og Kalk. I Nærheden af den fælles Lergrav lige Øst for Byen findes et Stykke Jord, som kaldes *Hørgaden*. Det er Byens Gadejord, som nok er uden for Agerinddelingen, og hvor Konerne avlede Hør. *Tyringen* ligger Nord for Anders Mikkelsens Hus, kaldes 1683 Tyrejorden. Jeg vilde tro, det var Bytyrens Jord-stykke; et saadant fandtes i 1772, da det ved Rosborgs Overtagelse af Kalbygaarde Gods blev behæftet med 23 Skilling kongelige Penge. Ned mod *Maden* ligger *Lykken*, det er et indhegnet Stykke Jord. *Trepsten* er vel nogle Sten at træde paa over et Morads, af hvilke der i ældre Tider fandtes mange. *Maden* er en Eng langs Landevejen ned til Ulsbjerg Krog. Paa Vestermarken findes

bl. a. *Grisses Ager* eller 1683 Grissels Ager; det har maaske noget med Grise at gøre, men hvis den ældre Stavemaade er den rigtige, kan det ikke være af Vejen at nævne, at den *Skjødse*, man brugte til at sætte Brødene i Ovnene med ovre paa Øerne, hed Grissel. *Tingdal* maa vist være en gammel Færdselsaae over mod Sorring-Skanderup. *Korndal* eller Kaarendal har vel sit Navn for at fremhæve en Opdyrkning i Skoven. *Kirkeballe* ligger allerlængst i Nordvest paa Bymarken, her var Dallerup Kirkejord. *Klankballe* er oppe paa det høje.

Paa Flensted Mark lige Øst for Byen fandtes en Mark, som kaldtes *Høj Ryg Agre* efter de stærkt sammenpløjede Agre. Jorden var her vaad og led af skadeligt Vand, hvorfor man maatte lave disse højryggede Agre. Sogneraadformand Jensen siger, at man tydeligt kan se disse Agerrygge paa det Dige, der løber langs hans sydlige Markskel. *Brudt Jord* ligger lidt længere ude ved Mergelgraven. Det maa være en Opdyrkning; man *brækker* jo Jorden op. *Kringel Sigen* og *Kringel Jorden* er ogsaa her ude efter Krattet, det er uregelmæssige vringlede Jordstykker. *Dalsmund Blokker* laa, hvor *Bette Korsvej* er; her blev Krattet gennembrudt, saa der blev Forbindelse til Dalsvangen. Skoven kom til at gabe, saa der blev en *Mund*. *Raakjær* skal have Raadyrets Navn, det er lige Vest for Krattet, *Rug Knold* ligger oppe ved Lergravsvejen, og det er Kornsorten, som her er Navngiver, der kunde ikke gro andet end Rug paa den Knold. *Lysmose* maa have sit Navn fra den Tid, der var Skov over Egnen og hører for saa vidt til Skovnavnene; det var et lyst Sted i den fæle Skov; *Lysmose Kuller* er det Stykke Jord, som Rasmus Skjødt har mellem Sivebæk og Mosen. *Kuler* er Huller, som er gravet. Her er i hvert Fald hverken Tale om Roe- eller Kartoffelkuler; maaske kan der være brændt Kul ved Mosekanten enten Tørvekul eller Trækul. Tørvekullene brugtes som Smedekul i Mands Minde, de lavedes af den finste Tørv og brændtes i Kuler. *Bukmose* bærer nok Dyrenavn, men har Gederne gaaet her i Middelalderen, hvorfor er den da ikke kaldt *Gedmose*? Bukken havde fra hedensk Tid en vis Nimbus om sig; vi husker jo fra Skolen, at Tor kørte med Bukke. Bukkene var som Galten og Hesten Offerdyr i hedensk Tid. Og hvem ved, om ikke man har blotet til Tor her ude i den vilde Mose. Ordet *Brønd* findes et Par Steder paa Flensted Mark og skal være et lavt Sted med Vand; men jeg kan ikke ret forlige mig med Ordet. Det hedder en *Kjal'd*, og ingen i Laasby Sogn kunde, uden at rødme ved Tanken om, at man kunde mistænke dem for at ville snakke fint, sige *Brønd*, naar Talen var om en Kilde. Navnet findes ogsaa paa Jaungyde Mark; jeg ved ikke rigtig, hvad jeg skal tro om det, da det er fugtige Steder, som bærer det.

Paa Kalbygaards Mark fandtes to Fald, som hed *Ovre- og Nedre-Munkfald*. Dette Navn stammer fra Middelalderen, ligesom nogle flere Munkenavne i Agre og i Vesterskoven. En *Munkeng* ligger ude aller vestligst i Sognet nu paa Thorsminde Mark. Kalbygaard havde en *Svineeng* her ude i Sydvest. Et Fald paa Marken bar Navnet *Kløvenstens Fald*.

Der er endnu nogle interessante Navne tilbage. Paa Flensted Mark eller ved Byen var en Mark, som hed *Gye Gillden*; Navnet maa være Gyde, en smal Vej, men det sidste Ord ved jeg ingen Forklaring til. Navnet nævnes i 1665. *Buehovederne* var mellem Korsvej og Laasby, hvad det Navn siger er ogsaa uklart; men Ordet *Høved* kender jo enhver Landmand i Sognet, det skrives ogsaa *Høvd* og er den Forager, man vender paa med Ploven. Maaske kommer Ordet af, at man

her i disse Nyrydninger havde ondt ved at faa pæne firkantede Marker, man læmpede sig efter Forholdene og fik Kroge og Kringler og Kalvehaler, saa krumme Høvder kunde nok forekomme. Men om de kunde komme til at hedde Buehøvder, ved jeg ikke. *Stovsto Bæk* og *Hvolpiberen* kan jeg ikke sige noget videre om, Hvolpiberen var jo en Skov paa en Bakke ned mod Engene; i Middelalderen laa her ude en Lokalitet, som bar Navnet *Holmindtzbierre*. Jeg ved ikke om de to Navne kan have noget med hinanden at gøre. Hvolpiberen skulde have noget med Rør eller Pibe at gøre, men jeg har ingen Forklaring kunnet faa paa Ordet; det lyder ellers mærkeligt levende. Navnene, der indeholder Ordet Ulv som *Ulvhøj*, *Ulvbjerg* og *Ulsbjerg Krog*, har før været omtalt. Forfatteren, Dr. phil. Gudmund Schütte skriver om disse Navne i sin Bog »Hjemligt Hedenskab« og siger, at en Del af dem muligvis er meget gamle og rummer et Minde om Forfædrenes hedenske Gudsdyrkelser, idet *Ull* er en ældgammel Lysgud, hvis Navn betyder Glans. Det er ikke umuligt siger Schütte, at Ulsbjerg og Ulvshøj er gamle Offersteder, især hvis man i ældre Tider har brændt Valborgblus der paa Højen; undertiden er der ogsaa Mindelser om Offervæsenet, idet der fortælles, at her er slaaet en Mand ihjel, og noget saadant fortælles netop om *Ulvshøj* og *Ulsbjerg* paa Laasby Mark. Ved Ulvshøj skal være slaaet en Ulv ihjel, og om Ulsbjerg siger Sognet, at en Mand ved Navn Ulsbjerg her blev slaaet ihjel i en Kamp mod Svenskerne, og efter ham fik Stedet Navn. Om der paa de nævnte Steder har været brændt Valborgblus, ved jeg ikke. Men jeg vilde dog ikke forlade Sognets Stednavne uden at nævne, at der maaske ligger skjult Minder om hedensk Offervæsen i disse Ulvnavne.

Et andet Navn, hvis Rødder muligvis ogsaa gaar meget langt tilbage ned i Tiden er *Korsager* paa Flensted Mark. Da jeg i sin Tid gik der og pløjede, spekulerede jeg paa, om Navnet kom af, at her mødtes nogle Agre paa en lidt mærkelig Maade; men det er nok ikke Aarsag til Navnet. Enten har her staaet et Kors engang i katolsk Tid eller Agrene kan have deres Navn efter en mærkelig Skik, som man havde i Middelalderen, den saakaldte *Korsbør*. Skikken bestod deri, at man en bestemt Søndag i Maj eller mellem Paaske og Pinse, vistnok 5. Søndag efter Paaske gik i Possesjon over Bymarkerne med Præsten i Spidsen bærende et Processionskors for dermed at velsigne det nysaaede Korn.

I »Fortid og Nutid«, VII Bind, S. 156 ff. giver Kirkehistorikeren Pastor P. Severinsen nogle meget interessante Oplysninger om denne for os Nutidsdanskere saa mærkelige Skik. Vi er jo vant til at gøre den Slags Ting af med et Kast Salpeter, eller hvad nu Kunstgødningen hedder. I Middelalderen var det anderledes. Severinsen fortæller, at *Gangdage* var det danske Navn paa Processionsdage eller Litanidage. Det at gaa i Optog under stadig gentagne Bederaab (Kyrie eleison) var en hedensk Fromhedsform, de omvendte Hedninger beholdt som Kristne, og dette blev anvendt ved alle mulige Lejligheder og Tider, ja han mener, at »Kyrie eleison« i den latinske Højmesses Begyndelse maaske er et Rudiment af, at man begyndte Højmassen med, at Gejstligheden under Litani gik op gennem Kirken. Litaniet findes i Salmebogen Nr. 219—20, det indledes med Ordene: »Kyrie eleison«, der oprindeligt stammer fra Davids Salmer, men nu findes paa Græsk og betyder: Herre vær naadig!

Man havde disse Gangdage i Rom og Sydfrankrig i ældre Tid, ja man kender dem helt op til vor Tid baade i Frankrig, Schweitz, Sydtysskland og Polen. Med

Kors, Kirkefaner og Vievand stundom med Sakramentet omkredsede man Bymarken under Litani og Sang. Det hedenske var ikke fromme Bønner, men høje Raab, som man hører omtale ved saadanne Lejligheder f. Eks. i Skaane i det sejstende Aarhundrede. Disse Optog over Markerne er aabenbart en Afløsning af de gamle hedenske Optog med Frugtbarhedsguden for at give »god Aaring og Fred«.

I Skaane kaldtes det Korsebør. Paa Sjælland har man Rituallet bevaret fra Tiden umiddelbart forud for Reformationen. Her forbydes ved denne Lejlighed at afholde Æde- og Drikkegilder, hvilke altsaa har hørt til Skikken. Et Ritual fra Fyn giver Anvisning paa først at udstyre Byen og Marken med Kors. Man rejste et Hovedkors i Landsbyen, derefter et Kors i hvert Verdenshjørne paa Marken. Naar Korsene var rejst, samledes Processionen ved Hovedkorset, hvorefter man gik ni Gange om Byen med Sang, Faner, Relikvier, Røgelse og Vievand for at skræmme alle Uvætter. Paa Falster og andre Steder ofrede man en Søndag »Korsemad«, som deltes mellem Præsten, Degnen og de Fattige.

Reformatorerne stod kritisk over for Korsebøren, der blev lavet om til en særlig Gudstjeneste, hvor Litaniet blev sunget, mens Markvandringerne blev aflagt; Vaarprædikenen holdtes visse Steder endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede og Salmen: »Lidt det kun baader«, menes at være skrevet til en Vaarprædiken.

Selv om man ingen skriftlige Overleveringer har om Korsebøren i Jylland, er det givet, at den har været brugt ogsaa her. Der er saaledes en Sandsynlighed for, at *Korsager* er et Navn fuldt af katolske og hedenske Traditioner. Selve Navnet er jo dog ikke ældre end kristen Tid. Ved Thorsminde er et *Korskær*.

Børdalshule fører fra Bjarup Mose op til Kalbygaard. Hulen er jo en Hulvej ligesom Møllehulen, men hvad der ellers har givet denne Hulvej Navn er ikke saa godt at sige. *Bør* kommer jo af at bære; det er en meget stejl og træls Vej op fra Mosen, og det er nok Kalbygaards Forbindelse mod Vest med Mosen eller Søen og maaske Bjarup der i Middelalderen har givet Anledning til Navnet; hvad det saa end er, man har gaaet og slæbt paa der. Maaske skulde Navnet skrives *Bærdalshule*, Udtalen er lidt uklar.

Til Slut skal lige nævnes, at Niels Anton Olesen i Flensted, der var født i sin Gaard, fortalte, at Marken fra Sivbæk op mod Bukmose i gammel Tid hed *Stodderfaldet*; han mente vistnok, at det var et Navn, som satte Jorden der »i Matrikel«. Det er dog ikke givet, at Jorden ved dette bliver gjort ussel. I 1683 skrives Navnet *Stodefald*; og det kan rumme noget helt andet end Søllehed, det kan være et *Stod Heste*, som har gaaet her i et særlig indhegnet Fald, som Navnet saa er blevet hængende ved. Maaske er Navnet ældre end Opdyrkningen.

Vi har nu set, hvorledes Sognet langsomt igennem Aarhundreder, ja Aartusinder er blevet befolket og opdyrket, har faaet Navnestof, er blevet et levende, groende Samfund, et Led i Riget, en Organisation, vi vil prøve at følge fra Middelalderen op til vor Tid.

Fig. 15. Jomfru Bjar forbander Bjarup Sø.

MIDDELALDERMINDER OG SENERE TILSKIKKELSER.

Af Sognets Minder fra Middelalderen er Kirken det eneste synlige; men den vil vi gemme til et særligt Kapitel. Den blev rejst i første Halvdel af det 12. Aarhundrede af Sten, der var samlet fra Sognets Marker ved Brydning af Agerjorden.

Derimod vil vi tage nogle Sagn og skriftlige Overleveringer frem og ved deres Hjælp se at faa et lille Kig ind i Sognets Forhold i Middelalderen og i de første halvandet Hundrede Aar derefter. Det bliver dog kun til spredt Fægtning, da de egentlige Kilder er faa og utilstrækkelige især i Tiden før Reformationen.

MIDDELALDEREN

Vi har allerede set, hvorledes de historiske Folkesagn drager Forbindelseslinier mellem Kalbygaard og Bjarup, som formodentlig har været en lille Landsby paa nogle faa Gaarde, der laa i Nærheden af den nuværende Kirkeruin oven for Bakkerne ved Mosen, hvor Digteren Thor Lange i 1915 lod rejse et Jernkors med Indskriften: »Tantus labor ne sit cassus«, et Vers af en gammel Dommedags-salme; det oversættes til Dansk som: *Lad dit Værk ej lægges øde*. Der laa forøvrigt ved Kirken en hellig Kilde, *Bjars Kilde*, der siges at være brugt for alle Slags Sygdommen lige indtil omkring 1870.

Som det vil være mange af Læserne bekendt, fortælles der, at Linaa, Bjarup og Dallerup Kirker skal være bygget af de tre Søstre Lin, Bjar og Dal. I nogle af de gamle Sagn siges disse tre at bo i Linaa, et enkelt Sted siges der, at de bor i Bjarup Gaard, og andre Variationer af Sagnet siger, at de boede paa Kalbygaard, eller at Bjar kom til at bo her. Og saa fortælles i de fleste Variationer af Sagnet, at hun enten alene eller sammen med Søstrene sejlede fra Kalbygaard over til Bjarup, og paa denne Sejltur tabte hun en Guldring i Søen. En af de morsomste

Varianter af Sagnet siger saa: »Hun trode, den var stjaalen fra hende, og saa satte hun *den i Band*, der havde taget Ringen. Det blev saa Søen, og der var mange, der forsikrede, at de hørte, den skreg, idet den blev sat i Band«. I nogle af Sagnene siges, at hun havde en Fisker ved Søen eller en Bonde mistænkt, og at Bandet egentlig var tiltænkt ham, men da Ringen var gaaet i Søen, blev det denne, der kom til at lide Straffen, skønt nogle Varianter lader Fiskeren drukne ved den Naturkatastrofe, som nu fulgte. Søen forsvandt nemlig paa Grund af Bandet; nogle af Fortællingerne siger, at Bunden hævede sig, saa der blev Mose, andre, at Søen brækkede ud og løb tør eller groede til; men alle Sagnene er enige om, at Jomfruen paa Kalbygaard fik sin Ring, da der blev bragt en Fisk op til Gaarden fra den udtørrede Bjarup Sø; thi i Maven paa denne Fisk laa Jomfruens Ring.

Sagnet om Ringen i Søen og Søens Forsvinden skal selvfølgelig forklare, hvorledes en Sø kan blive til en Mose, derpaa tyder Bandsættelsen, som var en meget alvorlig katolsk Kirkestraf, en Udelukkelse fra den kristne Kirke paa Jorden som i Himmelen. Intet Under da, at man hørte, hvordan Søen skreg. De to andre Jomfruer faar da ogsaa i Sagnene en overjordisk Kraft.

Om Dal fortælles, at hun blev jordet i den lille Høj, som ligger tæt op til Kirkegaardsdiget i Dallerup, og saa længe hendes Grav er urørt, skal Kvægsygen ikke besøge den Gaard paa hvis Mark Højen ligger. Dette Sagn kan jo nok stamme fra Kvægsygens Tid, det attende Aarhundrede, men der kan her som i Linaa ligge en ældgammel Tradition bag.

Hvis denne Sagnforbindelse mellem Kalbygaard og Bjarup, som vi har hørt om her og i Sagnet om Kalbygaards Udskillelse fra Flensted, har Oprindelse i nogen virkelig Forbindelse, kan det maaske hjælpe til at forklare, hvorfor vor Sognekirke ligger i Laasby og ikke i Flensted, som er Sognets ældste By.

Der fortælles forøvrigt ogsaa, at da Bjarup Kirke blev nedbrudt, blev den flyttet til Laasby, hvilket dog ikke maa forstaaes derhen, at der ikke før har været Kirke i denne By. Ja, en Sagnfortæller mener, at han i et Stuehus i Laasby har set en Bjælke med Aarstallet 1169, og der blev sagt, at den skulde være fra Bjarup Kirke².

Besiddelsesforholdene i Sagnet er i den sidste Halvdel af Middelalderen præget af, at Øm Kloster efterhaanden erhverver største Delen af Sognets Gaarde. Denne Erhvervelse af Gods begynder paa et temmelig tidligt Tidspunkt i Klosters Historie. *Øm Kloster*³ hørte til Cistercienserordenen og er grundlagt af Munke fra *Vitskøl* Kloster, det nuværende Bjørnsholm i Vesthimmerland. De udsendte Munke slog sig først ned i *Sminge*, som de havde faaet af Bisp *Æskild* af Aarhus i 1165; men Stedet var utilstrækkeligt for dem, og da Bisp *Æskild* faldt paa et Vendertog, begyndte de Forhandlinger med *Svend*, som blev Bisp efter *Æskild*. Bisp *Svend* stod først Munkene noget imod, som det siges i Klosters Krønike, fordi han syntes, at Formanden havde været for gavmild og mindsket Bispestolens Ejendom for meget, men paa en Sejlstur fra England havde *Svend* været i Havnød og gjort det Løfte, at hvis Gud frelste ham, vilde han bygge Cistercienserne et Kloster i sit Stift. Og han hjalp Abbeden ved Forhandling med Kong *Valdemar* den Store, saa Munkene kunde flytte til *Veng*, der var et Benediktinerkloster i Forfald, og overtage det med tilhørende Jordegods.

Som Tak for Bispens Hjælpsomhed overlod da Munkene igen *Sminge* til Bisp *Svend*, som siden gav den tilbage imod at faa et Bol i *Karlebu*, som hørte

under Veng, hvilket Bispen i sit Testamente fra 27-8-1183 igen gav tilbage til Klosteret; da kaldes Karlebu en Landsby.

I Jac. Langebechs pragtfulde latinske Samleværk: *Scriptores Rerum Danicarum* findes Øm Klosters Krønike trykt, og i en Note til Ordet Karlebu siges, at det er Kalbygaard i Gern Herred. Men i Jørgen Olriks Oversættelse af Klosterkrøniken, som findes i Aarhus Stifts Aarbøger 1932, menes iflg. Noter paa Siderne 61 og 80 Karlebu at være Landsbyen Karlby paa Djursland. Jeg er ikke i Stand til at være Opmand i Tilfældet; men i selve Teksten staar intet som siger, hvor Karlebu laa. Umuligt var det jo ikke at Veng Kloster kunde have et Bols Jord i Kalbygaard; Munkfaldene og Munkengen kunde jo tyde paa, at Munkene paa et vist Tidspunkt ikke har været eneraadende paa Kalby Mark, men Lodtager i Arealet. Karlebu nævnes da ogsaa for sig selv i Testamentet og ikke umiddelbart sammen med de Landsbyer i Syddjursland, som Bispen samtidig giver Klosteret.

Kalbygaard ligger i Nærheden af Veng, det kan maaske tale noget til Gunst for, at det er den, der menes, men afgørende er det jo langtfra. Vi maa vist lade Spørgsmaalet staa aabent, men skal dog straks se, at Klosteret snart faar Ejendom i Laasby Sogn.

Da Munkene »havde tjent Gud tre Aar i Veng« flyttede de til Kalvø i Skanderborg Sø, hvor de tilbragte fire Aar, men det var for vanskeligt her, og saa endte de da i Øm paa *Cara insula*, den kære Ø; og her sad de nu og grundfæstede deres Munkebo og udvidede deres Gods og deres aandelige Herredømme. Men ikke uden Trængsler og Besværligheder. Bisp Svend døde 1191 og blev jordfæstet i Klosters Kirke »foran den hellige Maria Mø's Højalter«; efter hans Død fulgte en Række gode Aar for Klosteret; men i Tiden efter Valdemar Sejrs Død kom der Ufred i Landet, og det mærkede Klosteret ogsaa.

I den store Strid mellem Konge og Ærkebisp, hvori enhver kender Navnene Jacob Ærlandsen og Jens Grand, de to magtsyge Ærkebiskopper, stod Klosteret paa Jacob Ærlandsens Tid paa dennes Parti og kom derover i Ugunst hos Kong Christoffer den Første og hans Dronning, som senere regerede for den umyndige Erik Glipping efter Christoffers bratte Død i Ribe 1259.

Klosteret blev endog mistænkt for at have huset Abbed *Arnfast* fra Ryd, den Mand, som blev beskyldt for at have forgivet Kong Christoffer, og som af Ærkebisp Jacob var blevet gjort til Bisp i Aarhus; han kom dog aldrig til at overtage Embedet, idet Bispestolen blev givet til *Peder Ugotson*, en af Ærkebispens Modstandere i Striden mod Kongemagten.

Denne Bisp ser med Mistænksomhed paa Klosteret og søger at gøre sig til Herre over det. Han paalægger det store Ydelser til Bispestolen, men Munkene vil ikke frivilligt underordne sig Bispen, og da Bispen i verdslig Henseende har den største Magt, kommer Klosteret faktisk til at lide temmelig stærkt under Bispens Undertrykkelse. Hans Efterfølger *Tyge* fortsatte og forlangte Tilsynsret samt store Gæsterydelser af Klosteret.

Abbed Bo vilde ikke høre Tale derom og blev stævnet først til Aarhus og senere til Dover Kirke for at faa Sagen ordnet. I Dover møder han med saa mange væbnede Mænd, han kan opdrive fra Klosterets Værksteder og fra Dover Sogns Gaarde blandt Bryder og Landboer. Og saa staar da de to Herrer Bisp Tyge og Abbed Bo overfor hinanden. Abbeden gør Bispen bekendt med alle Klosters

Fribreve og Rettigheder; men til sidst udbryder Bispen, led ved at høre paa den lange solide Dokumentation:

»Alle dine Breve er ikke en Bønne værd! Hvem har valgt dig til Abbed, hvem har stadfæstet dit Valg, og hvem har indsat dig til Abbed imod vor Vilje? — Vi bandlyser dig, fordi du kalder dig Abbed; vi bandlyser dit Brødrelag, fordi de nævner dig Abbed, og vi bandlyser alle dem, der siger dig Abbed at være!«

Abbed Bo rejste sig og sagde:

»Lige saa let som I har bandlyst mine undergivne, lige saa let giver jeg dem Afløsning!« og han nægtede at gaa paa Forlig med Bispen.

Saa fortæller Klosterkrøniken videre, at nu lod Bispen alle Klosterets Bryder og Landboer stævne til meget fjerntliggende Steder i Siftet, saaledes, at de, der boede i Djursland, skulde møde i Virklund, og de, der boede i Slogs Hede og i *Laasby Sogn*, skulde møde i Grenaa o. s. v. De vovede ikke at blive hjemme og fik da Besked af Bispens Fogeder, at hver især af dem skulde vende hjem og være under Bispens Interdikt, fordi de havde tjent Munkene i Øm, »og siger I jer ikke snart fra jeres Tjenester, vil vi uden Tvivl bandlyse jer alle!«

Med den Besked kom de stakkels Mænd hjem efter flere Dages Fraværelse, og det er ikke saa sært, at de, som Krøniken siger, kom grædende og hylende styrtende til Abbediet og klagede deres Nød. Abbeden beroligede dem med venlige Ord og sagde:

»Vær stille; thi Taalmod er Ondskabs Overmand«.

Men Fogederne stævnede dem atter og atter, saa længe, at næsten alle Bryder og Landboer vilde skilles fra deres Tjeneste under Klosteret.

I et Klageskrift, som fremkom nogle Aar senere, beskrives de bispelige Fogeders Adfærd nærmere. Det ses heraf, at naar Klosterbønderne var stævnet til at møde paa et fjerntliggende Sted, anklagedes de for en eller anden Forseelse, og der fastsattes en bestemt Dag, da de skulde fri sig fra Beskyldningerne ved Tylvtered af deres Naboer. Men Naboerne blev stævnet til at møde paa samme Dag i helt andre Egne af Stiftet for ligeledes at rense sig ved Tylvtereden for ganske tilsvarende Beskyldninger. Følgen blev da, at Klosterets Bryder og Landboer, Bestyrere og Fæstere, ikke kunde præstere de mange Mededsmænd paa samme Tid og hjemfaldt til Bispens Vilkaarlighed. Der stilledes dem da Valget imellem at sige sig fri fra Klosterets Tjeneste eller blive bandlyst og betale Bispen en stor Bøde.

Det skete i Aaret 1262. Og paa dette Tidspunkt har Klosteret altsaa Gods i *Laasby Sogn*. Hvor mange Bryder og Landboer her er Tale om i vort Sogn kan ikke siges; men til Grenaa maatte de alle, Interdikt blev lyst over dem, og Bandet

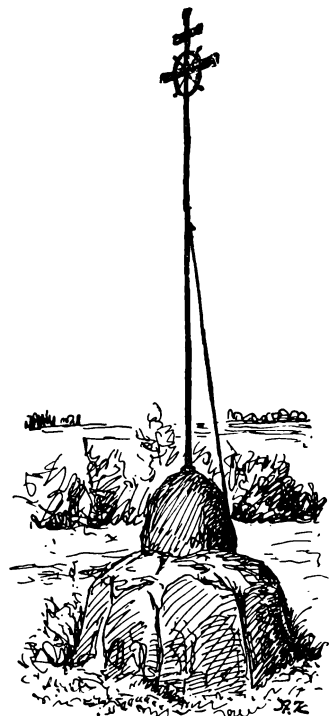

Fig. 16. Bjarupkorset.

truede dem. De stakkels Mennesker maatte lide under Ufreden og Tvedragten mellem de store i Landet.

Jeg har taget dette saa udførligt, fordi det kaster et mærkeligt levende Lys over Forhold, som ogsaa berører Laasby Sogn i en Tid, hvor vi ellers ikke kunde vente at finde andet end enkelte Navne og smaa tørre Notitser.

Klostergodset i Laasby Sogn belyses ellers ud fra nogle gamle Registre over Klosterets Breve og Skøder⁵, som ved Reformationstiden blev bragt til Skanderborg Slot, hvorunder Klosteret kom til at høre.

I disse Registre nævnes ogsaa *Kalbygaard*, idet de fortæller om en Væbner *Mads Nielsen*, som i 1457 sidder paa Gaarden. Men om han ejer hele Gaarden eller kun en Del deraf siges ikke, da Brevene ellers ikke angaar *Kalbygaard*, men derimod en Gaard i *Morslet*, som *Mads Nielsen* i dette Aar giver Klosteret Skøde paa. Gaarden var beliggende østen for Kirken og norden Aaen og var stærkt omtvistet, idet Kirken paastod, at den ejede Gaarden. Gaardhandelen ledsages derfor af en hel Række Tingsvidner, som skal stadfæste *Mads Nielsens* Ret til Gaarden som Arvegods efter hans Fader *Niels Madsen* i *Lading*. Allerede i 1431 tager *Niels Madsen* Tingsvidne paa, at Gaarden er hans, og Aaret efter svor Sandemænd ham Gaarden til som rette Arv og Eje, og han gav hverken Skat eller Landgilde deraf. Han boede forøvrigt heller ikke paa Gaarden, men i 1431 boede Stafen Selle der og 1501 en Mand ved Navn *Peder Hugger*.

Mads Nielsen maatte udløse sine Søkender af Gaarden i *Morslet*, ogsaa om dette vidner det gamle Register, idet der nævnes, at han i 1457 giver et Pantelaan paa Gaarden til *Jens Nielsen*, som sikkert er hans Broder, ogsaa en Søster *Karen Nielsdatter udi Holm* havde Del i Gaarden, hun har dog tilsyneladende beholdt sin Part til 1502, da hun giver Klosteret Skøde paa den. En anden Kvinde, hvis Navn ikke nævnes, giver Samtykke til Salget 1486. Hun er sandsynligvis ogsaa en af *Mads Nielsens* Søstre. Hun var gift med *Niels Michelsen* i *Resendal*.

Væbneren *Mads Nielsens* Fødsels- og Dødsaar kendes ikke, ej heller ved man noget om, hvornaar han blev Ejer af *Kalbygaard*; han tilhørte den jævne Adel. Der er en ikke ringe Sandsynlighed for, at han har solgt eller skænket *Kalbygaard* eller Dele af den til Øm Kloster, idet der i *Skanderborg Registraturen* nævnes et *Laughæft* paa *Karleby Gaard* 1489, og det er jo sandsynligvis Klosteret, som lader optage dette Tingsvidne paa Ejendomsret over Gaarden. Ligeledes tages i 1484 og 1489 Sandemænds-Breve paa Gaardens Markskel mod *Skovsrod*, *Mollerup* og *Bjarup Marker*. Det er nok den ihærdige Klosterforstanders energiske Hævden af den nyerhvervede Ejendoms Skel, som giver sig Udslag i disse Skelbreve. Skellet imod *Flensted Mark* var klart og lige, og her ejede Klosteret allerede en Del Gaarde, var altsaa selv Lodsejer, saa her behøvedes ingen Sandemænds Brev.

Om Klosterets Erhvervelse af Gaarde i *Flensted* fortæller det gamle Register, at i 1341 udstedte *Trugillde Jonsen* af *Stensballe* et Pantebrev paa hans Gods og Ejendom i *Flensted* til Klosteret og tyve Aar senere faar det Skøde paa al hans Rettighed i *Flensted*. I 1349 giver *Iver Rostrup* Skøde paa Gaard i *Flensted* og nogen Jord til Klosteret og 1502 faar det en Otting Jord i *Flensted* af *Nis Andersen* i *Viborg*. Endvidere fortælles om to latinske Skøder paa Gaarde i *Flensted*, det ene uden Aarstal, det andet fra 1341. Om en af Gaardene i *Flensted* ved vi, at den var i *Bondeje*. Den kom ikke under Klosteret; men de syv øvrige Gaarde samt *Kal-*

bygaard nævnes i Ømklosters Jordebog 1554 og i Skanderborg Lens ældste Jordebog 1573.

I Laasby Sogn var ogsaa den ene af Gaardene i Bondeejere paa denne Tid; desuden nævnes i Jordebogen 5 Gaarde, hvoriblandt Aasbæk, som Øm Klosters Gods. Disse Gaarde havde Klosteret allerede i 1489, da det paa Tinge fik Lovhævd paa »fire Gaarde i Laasby med deres Tilliggelser, 12 Agre kaldet *Stoun Agre* og et Ene-mærke, som kaldes *Aasbæk Mark* og dermed paa de Stuf Jorder, som ligger i *Nørre Rode* og *Holmindebierrig*«. En af Gaardene fik Klosteret i 1412, idet *Jens Michelsen* da oplod sine Rettigheder i den til Munkene. Længe før den Tid i 1348 fik Klosteret Skøde paa noget Gods i Laasby af *Palle Moritsen*, men hvad det er for Gods, siges ikke, og en Del Gods fik man til Klosteret fra *Niels Lille* i Vissing, men det fremgaar ikke, hvornaar dette Gods overgaar til Klosteret. Det maa dog formodentlig være sket efter 1339; thi baade dette Aar og i 1330 fik *Niels Lille* Pantebrev af Ridder *Ebbe Galt* paa al hans Ejendom i Laasby; ligeledes fik han sidstnævnte Aar Pantebrev af *Nicolaus Thonnisen* paa al dennes Rettighed i Laasby. Hvor *Jens Michelsen*, *Palle Moritsen*, *Ebbe Galt* og *Nicolaus Thonnisen* boede, kender jeg ikke. Paa den Tid havde Stormændene deres Ejendomme spredt rundt om, de samlede Storgodsers Tid var endnu ikke inde.

En anden Mand, som i Middelalderen ejer Gods i Laasby, er Herremanden *Jacob Kirt*, der i 1416 sælger dette Gods til Biskop Lange i Viborg⁵.

Ved Middelalderens Slutning var Øm altsaa stor Lodsejer i Sognet, og de mange Munknavne, som fandtes i Sognet senere hen, stammer selvfølgelig fra denne Tid. I Laasby var endog en Gaard, der kaldtes Munkgaarden, ja Navnet gik selvfølgelig ogsaa over til Folkene i Gaarden, der blev kaldt Munk, indtil de endelig selv begyndte at bruge Navnet.

Munkene blev forøvrigt anset for at være et mildt Herskab for deres Fæstebønder, saa det var just ikke nogen Ynk for Sognet, at saa mange Gaarde kom ind under Klosteret. Men det fik jo til Følge, at man ved Reformationen kom til at høre under Kronen, idet Kongen da tilranede sig største Delen af alt kirkeligt Gods i Landet og tiltog sig Ret over alle Kirker med deres Tiendeindkomster, et af de største Magtovergreb, som Statsmagten har begaaet i vort Land. De store Bispe- og Klostergodser blev nu lagt til de kongelige Gaarde og styredes af Lensmænd. Laasby Sogn kom til Skanderborg Len sammen med andre østlige Sogne i Herredet, mens de vestlige Sogne gik til Silkeborg Len.

Kongerne søgte nu her omkring at skabe sig et Storgods, som paa Grund af de mange Skove og Heder egnede sig godt for de kongelige Jagter og kaldtes Kongens Vildtbane. Det blev senere til det skanderborgske Rytterdistrikt.

I KONGENS VILDTBANE.

Laasby Sogn kom saaledes til at ligge i Kongens Vildtbane. Kongerne søgte her at tilhandle sig de Bondegaarde, som endnu var i privates Eje. I 1625 er Kongen saaledes blevet opmærksom paa, at der i Laasby ligger en Gaard, som ejes af *Eske Brock* til Estrup. Lensmanden paa Skanderborg faar da Befaling til at undersøge, om det for Vildtbanens Fredeligheds Skyld er nødvendigt at tilskifte Kronen Gaarden, hvilket Lensmanden synes, og *Eske Brock* indvilger da

ogsaa i et Mageskifte, saa han faar en Gaard et andet Sted⁶. Det var nemlig Godsejerne, der havde Jagtretten, og det er saaledes for Jagtrettens Skyld, at Kongen tilbytter sig denne Gaard.

En halv Snæs Aar senere er det Fru *Jytte Brock*, Enke efter Jørgen Skeel til Soustrup, der efter Kongens Begæring har bevilget en Gaard i Laasby til Mageskifte⁶. Denne Gaard skal dog være Aarhus Domkapitels Gods, men Herlighedsretten har Kongen. Gaarden skylder aarlig 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Fjerding Smør, 1 Brændsvin og 1 Mark Gæsteri, og den har Skov til 24 Svins Olden. Det er vistnok Søndergaard, som her er Tale om, idet Ougaard allerede 1315 tilhørte Kannikerne ved Aarhus Domkirke. (Se Jyske Saml., 5. R., 8. B., 1. Hæfte, hvor een af de omtalte Gaarde maa være den store Ougaard.)

I Kongens Vildtbane spillede Jagten altsaa en stor Rolle, og Kongerne vaagede nidkært over deres Hjorte og Harer og Vildsvin, at de kunde formere sig og være til Stede i rigeligt Tal, naar de kongelige Jagter gik for sig i Efteraarstiden.

Krybskytteri⁷ var derfor noget af det værste, man kunde give sig af med. Ja, selv adelige Herrer tiltaltes, naar de kom for Skade at skyde et Dyr paa Vildtbanen, og de gemene Krybskytter kunde Kongens Dyrvogtere nedskyde paa Stedet, hvis de prøvede paa at undrende. I 1573 bekendtgør Kongen, at den Bonde, der kan opdage at nogen skyder paa Kongens Fredejagt og kan bevise det og melder det til Lensmanden, skal have et Aars Landgilde eftergivet hver Gang han paagriber nogen; men den, som undlader at foretage Anmeldelse, skal lide som Gerningsmanden og have forbrudt alt sit Gods. I Begyndelsen vil Adelen ikke respektere Kongens Fredejagt; de har Skytter liggende, der straks skyder ethvert Dyr, som gaar ud fra Vildtbanen; men Kongen formaner dem og siger, at hans Skytter har Ordre til at gribe eller skyde alle fremmede Skytter, og en vis Kristen Prip maatte bevilge Kongen Mageskifte i Skanderborg Len, fordi han her havde skudt et Dyr 1578. Kongen lod ogsaa udsætte Vildsvin, som han formanede Adelen til at frede, om de kom ud; de formerede sig godt, men blev da ogsaa fodret om Vinteren.

Bøndernes Jagt inskrænkede sig til Rævejagt, og det var endda kun under visse Former. I 1511 forbød Kongen saaledes Bønderne i Silkeborg og Skanderborg Len at udgrave Ræve og Ræveunger eller ødelægge dem »med Stamper og Armbrøster«, da fattige Folk har klaget over, at de lider Skade paa deres Kvæg, naar dette uforvarende kommer paa Steder, hvor der er lagt Armbrøster. I 1584 tillades det dog Bønderne i Silkeborg Len at udgrave Ræve og Ræveunger og paa anden Maade ødelægge disse, da de gør saa megen Skade.

Det følger næsten af sig selv, at Hunde i Landsbyen var Kongen en Torn i Øjet, og i 1579 udsender Kongen da følgende: »Da mange Bønder har Hunde, der løber paa Marken og i Skoven og ikke alene ødelægger Harer og andre Dyr, men ogsaa gør dem selv Skade paa Faar og Lam, forbydes paa det strengeste, at Bønderne har mere end een Hund«. Og denne skulde endda have det ene Forben hugget af oven for Knæet. Det gjaldt over hele Landet.

Noget af det, der besværede Bønderne mest under Skanderborg Len, var de mange Kørsler. Baade Frederik den Anden og Christian den Fjerde byggede meget paa Slottet og opholdt sig tit og længe paa det, og det gav megen ekstra Kørsel. Bønderne blev ogsaa paalagt en hel Del ekstra Arbejde hjemme f. Eks. Brødbagning til Hæren og Flaaden; det er haardbakte Tvebakker og Kavringer

saa store som en Pandekage her er Tale om. 1573 udsteder Kongen Befaling om, at alle jordegne Bønder, Kronebønder og andre, som tjener til Skanderborg, skal gøre *Ægt og Arbejde* til Slottet, saa ofte Lensmanden tilsiger dem. Der var alt-saa ingen Begrænsning. 1581 bevilger Kongen dog, at naar Bønderne gør Arbejde til nogen af Slottets Ladegaarde, maa de daglig faa et Maaltid Mad og Øl, og da Lensmanden glemmer dette, naar de arbejder ved Slottet, klager Bønderne til Kongen, der paalægger Lensmanden, at han maa huske at give Folkene dette Maaltid. 1591 klager Bønderne over, at de daglig bruges til Slottet, og i 1594 befaler Kongen, at Lensmanden i et Aars Tid skal holde en Vogn til at køre Bygningsmateriale, saa Bønderne ikke plages for meget. 1606 faar Lensmanden Peder Mund Befaling til at lade Skanderborg Ladegaard udskifte til alle Lenets Bønder, saa de ved, hvad hver især skal pløje, saa og høste af Korn og Hø, og lade dem straffe, hvis de er forsømmelige. I 1616 skal hver hele Gaard køre 10 og hver halve Gaard 5 Læs Ved til Slottet; ja Aaret efter skal Bønderne paa Skanderborg og Aakjær Len yde 1670 Rdl., som en Jordvold om Skanderborg Slot koster. De har altsaa her faaet Lov at betale med Penge i Stedet for at arbejde. I 1623 nedlægges Skanderborg Ladegaard, og Bønderne skal give halvanden Rigsdaler i Stedet for Arbejdet, men yde *Ægt og Arbejde* ved Slottet. I 1634 blev Bønderne i Lenet fri for Grynmaling og Brødbagning, da de denne Vinter har været besværet paa forskellig Maade. Kongen havde nemlig holdt Hof-lejr paa Slottet den hele Vinter. Aaret efter lader Kongen undersøge, hvad de, der plejer at bage Brød til Flaaden, vil betale aarligt for at være fri, da man tænker paa at lade Brødet bage paa Provianthuset i København.

Hvilke Byrder Kongens Nærværelse kunde lægge paa Bønderne faar vi at se i 1560 da Kongen en Tid opholdt sig paa Aarhusgaard. Han skriver da til Lensmændene i Skanderborg og Silkeborg, at da der skal være Mangel paa Ildebrændsel til Kongens Behov skal hver Bonde i deres Len hugge og levere et Læs Ved paa Aarhusgaard. Endvidere skal hver Bonde give Kongen et Par Høns og hvert Len yde seks Læster Trækul, altsammen leveret paa Aarhusgaard mod skellig Betaling; et Fjerdingsaar senere faar Bønderne Bud om at levere endnu to Læs Ved hver.

Allerede Kong Frederik den Anden gør en Vej i Stand fra Skanderborg til Randers, og det er Bønderne som yder Arbejdet. I 1571 hedder det, at menige Herredsmænd i Lenet skal gøre Vejene i Stand med Sand og Grus, da de er meget dybe. Broerne skal ogsaa sættes i Stand og senere holdes ved Magt. 1620 befaler Kong Christian, at Broer, Veje og Led skal sættes i Stand, saa de kan befærdes; det har altsaa knebet med at holde Færdselsaarerne i nogenlunde Orden.

Ja, selv Vognene giver denne Konge sig af med. Bønderne har nok mødt op med nogle ganske umoralske Vogne, thi 1617 og -20 befalede Kongen, at Vognene baade hos Kronens og Kongens egne Bønder skal maale to sjællandske Alen ved Inderkanten, og det skal ske inden to Maaneder. I 1620erne og følgende Aar anlagde Kongen Salpeterlader i sine øst- og midtjyske Len, hvortil Bønderne maatte age Brændsel og Salpeterjord, saa Salpetersyderne kunde have Materiale at arbejde med. Salpeteret skulde bruges til Krudtfremstilling og ikke til Kunstgødning. Saa naar det hedder om Kong Christian, at han stod *i Røg og Damp*, saa maatte Skanderborg Lens Bønder i deres Ansigts Sved bidrage deres til, at Kongen kunde nyde sine Feltherrelyster, ved at trække ved hans Salpeterlader.

Bønderne maatte bære mange Byrder under Krigen, ja endog lige til at udlaane deres Dynere til Kongens Hære; men det blev lovet dem, at de nok skulde faa Dynerne tilbage efter Krigen. Om Kongen holdt dette Løfte ved jeg dog ikke.

Kongens Bønder blev ogsaa udskrevet til Krigstjeneste. 1563 hedder det, at Bønderne i Danmark skal lade sig mønstre og siden holde deres Rustning og Værge til Stede. To Aar senere skal Skanderborg Len stille 400 udskrevne Knægte af »værægtige Bondesønner, Pibersvende, Tjenestedrenge og ledige Karle«. Kun Adelens egne Ugedagstjenere skal være fri. Alle udskrevne skal straks ruste sig med gode Værger og de bedste Klæder og følge Kongens Hovedsmænd ellers Lensmandens Fuldmægtig til København; ingen maa løskøbe sig, og enhver, der undrender, straffes paa Livet. Det var i Anledning af Frederik den Andens Krig mod Svenskerne, den nordiske Syvaarskrig. Ogsaa i 1614 udskrives Bønder, denne Gang 2000 i Jylland, de toges af Kronens Selvejrbønder og Fæstebønder til et Landeværn til Fods. I Skanderborg Len var dengang 159 jordegne Bønder, og de maatte sandsynligvis alle med eller stille en Mand af Gaarden. I 1621 indkvarteres 20 »gevorbnæ« Soldater hos formuende Bønder i Lenet.

Paa den anden Side ses det, at disse Konger ikke har været utilgængelige for Klager og Besværinger fra Bøndernes Side, og Bønderne har ikke været bange for at henvende sig til Majestæterne, naar de var paa Egnen.

Med Aars Mellemlum fra 1574—1608 ser man saaledes, at Kongerne paa lægger Lensmændene at udvise Træ til Bønderne i Kronens Skove ikke alene til Bygningstømmer men ogsaa til Vogne og Vogndeale, som fra Skovegnene udføres til de vestlige skovløse Strækninger i Jylland. Til Gengæld fordrer de Gederne indfanget, slagtet og nedsaltet til Kongens Husholdning; de skal udryddes.

I 1575 har Skanderborg Lens Bønder klaget over de store Afgifter af *Jægergæsteribyg*, som for nogen Tid siden var dem paalagt ud over det Gæsteri, de fra Arilds Tid havde svaret, og Kongen resolverer, at de skal slippe for dette Jægerbyg. Dog undtages de Hofheste og Jægerheste som baade jordegne Bønder og Vordingstjenere i Lenet altid har holdt og nu giver Malt for, nemlig for hver Ørte Korn 3 Skp. Malt. I 1581 giver Kogen i et aabent Brev Lensmændene Fuldmagt til at nedsætte Landgilden hos Kronens Bønder, hvor den findes at være for høj »for een Gang for alle at blive fri for det idelige Overløb og for at hjælpe Bønderne.« Kong Frederik har følt sig plaget af de klagende Bønder; men deres Klager faar dog altsaa visse Resultater. Lensmændene skal tage tolv uvildige Dannemænd og sammen med dem undersøge de Gaardes Tilliggende, der menes at være sat for højt. Hvor der i en Landsby er een eller to Gaarde, som menes at være sat for højt skal Jorden fordeles mere ligeligt, hvis andre Gaarde kan undvære noget. Ogsaa det Gods, som er tilskiftet fra Adelen skal omsættes i Landgilde, hvis det staar for højt.

Landgildekornet spillede en stor Rolle for Kongen, som kun ugerne vilde afløse det i Penge. 1599 udbryder Kongen: »Almuen har nu Gudskelov Korn nok at betale Landgilde med!« Aaret før havde mange Bønder i Lenet klaget over at deres Korn har »slaget sig meget for dem,« saa de havde bedt om at faa Lov at yde Penge i Stedet. I 1608 maa de give Penge for Landgildekornet. 1624 fik en Del Bønder i Lenet Frihed for Ægt og Arbejde mod at svare Arbejdspenge, idet Gaardmændene skulde svare af hvert Pund Hartkorn (4 Tdr.) 1 Rdl. *in specie* eller dens Værd og en Gadehusmand 1 Rdl. aarlig.

Det kunde ske, at Kongen tog sig af helt private Forhold, naar Folk bad ham hjælpe. Saaledes skriver Christian den Fjerde i et Misseve til Lensmanden Volde-
mar Parsberg i Aaret 1600, at da der i *Flensted* skal være en fattig Krøbling og
sanseløst Menneske, og hans Forældre har berettet, at de paa Grund af deres
Armod ikke længere kan underholde ham, skal V. P. sørge for, at han bliver
indtaget i et af de nærmeste Hospitaler og faar sin nødtørftige Underholdning
der.

Vi faar altsaa Indtryk af, at selv om Kongerne kunde fordre mange Tjenester
af Bønderne, er de ikke ubillige Herrer, ja kan være ligefrem omsorgsfulde for

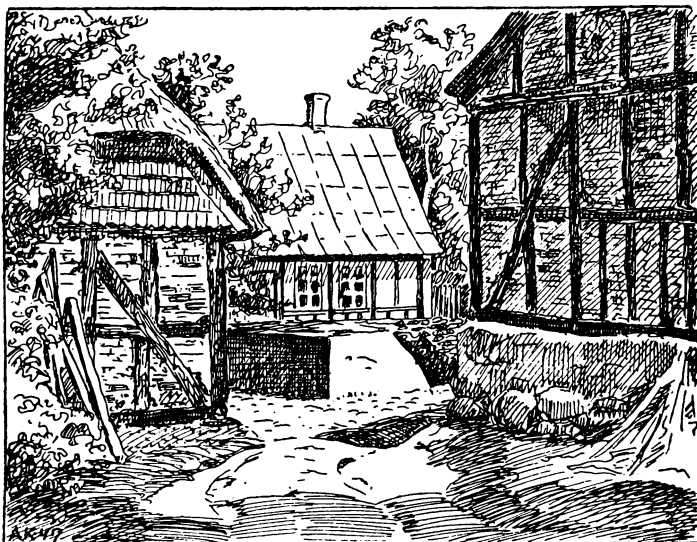

Fig. 17. Søndergaard i Laasby.

deres Bønders Ve og Vel. Man maa dog her indskyde, at naar der taler om
Kongen som Udsteder af disse Breve og Forordninger, menes der nærmest den
kongelige Regering, især Kansleren, idet Kongens Medvirken foruden Under-
skriften vel i Regelen indskrænker sig til visse Drøftelser og Ordre, men alle
Brevene udgaar i Kongens Navn.

Om Bønderne skønnede paa det, de opnaaede, ved vi ikke, men skønt vi hører,
at Kongen saa at sige personligt indlægger en Patient paa Hospitalet, er Bøn-
derne dog vrangvillige til at svare Hospitalskornet, som beløb sig til 3 Skp.
Havre pr. Gaard. Den kongelige Regering maa paalægge dem strengelig at yde
dette Korn til de arme Hospitalslemmer. Det var St. Karine Hospital i Aarhus,
som skulde have Havren.

Under disse to Konger oplevede Skanderborg Slot en Glansperiode, ja da
blev Grunden lagt til Skanderborg By⁸, idet Slottet maatte have en Kro, Haand-
værkere og Købmænd, som kunde betjene de mangé tilrejsende Hoffolk, adelige
Gæster og lavere Tjenestemænd, som kom til Slottet. Mange af Slottets Folk
boede da ogsaa i Huse udenfor Slottet. Den 27. 10. 1583 udsendte Kongen et
aabent Brev, at alle de Undersaatter, der nu bor eller herefter bosætter sig ved

Skanderborg Slot indenfor det nu opsatte Plankeværk, frit maa bruge Købmands-handel med Humle, Staal, Salt, Klæde og andre Varer, som Kronens Tjenere (Bønderne) og andre der rundt omkring kan have Brug for til deres Husholdning; dog skal de bruge lovligt Maal og Vægt og vise sig rimelige og ærlige i deres Handel. Ligeledes maa Smede, Skomagere og andre Haandværksfolk, der er gode i deres Haandværk, flytte did og bo. De, der vil bosætte sig, skal melde sig hos Lensmanden, som skal undersøge, om de har ærligt Dannemændsrygte og er gode for det, de giver sig ud for. Saa skal han anvise dem Plads at bygge paa inden for Plankeværket. De maa sælge deres Huse, om de vil; men de skal bygge Købstadshuse, saa Kongens Undersaatter, der kommer til Slottet, kan faa Husly og Underhold. De bliver fri for Skat og al anden kongelig Tyngge; men de maa aldeles ikke fiske i Søen, skønt de ellers nu var kommen paa den rette Side af Plankeværket.

I Fejdetiden, da de Kejserslige under Wallenstein og senere de Svenske under General Torstenson hjemsogte Jylland, huserede disse Soldaterhorder selvfølgelig ogsaa her paa Egnen; men Kilderne siger næsten intet om dette. Først under Krigen med Karl Gustav, da »Polakkerne var i Landet«, faar vi ogsaa her nogle Enkeltheder.

Fra Aarene 1573 og -75 haves en Fortegnelse over Skanderborg Slots undergivne Bønder^o. En Jordebog, som den kaldes. Den giver en nøje opregnet Fortegnelse over Gaardene, deres Fæstere og den Landgilde, de aarligt skal svare. Saadanne Jordebøger lod alle Godser udarbejde for at have Orden i deres Forhold til Bønderne. Ved Godshandeler var Skøderne bilagt med Jordebøger, saa Køberen deraf kunde beregne Indtægterne af Bøndergodset. Jordebogen var alt-saa en Slags autoriseret Hovedbog for Godset, hvorefter Restancelister aarligt udarbejdedes. Ogsaa Bønderne saa nøje paa, at Jordebogen blev holdt i Hævd, thi den var, saavel som Fæstebrevene, Regel for dem som for Herskabet, og Jordebøgerne kunde ikke vilkaarligt forandres. Bønderne pukker i slige Tilfælde paa, at Jordebogens Ydelse er af Arilds Tid. Derfor træffer vi i Jordebøgerne opregnet Afgifter, som er af stor Ælde, og angivet ved Udtryk, som forlængst er gaaet ud af Brug. Det sejstende Aarhundredes Jordebøger indeholder for største Delen Afgifter og Ydelser, som har været paaligt Bønderne helt fra Middelalderen. Visse af Posterne, som Selvejergaardenes *Leding*, stammer endog fra Midten af Valdemarstiden, den saakaldte *Kongstød* eller som den endnu tidligere kaldtes *Stud* er endnu ældre. Leding er en Afløsningsafgift for den personlige Deltagelse i Krigstjenesten, som fra tidlig Middelalder var alle Frimænds Pligt og Ret. I Perioder, hvor store Krigstog var nødvendige, f. Eks. paa Vender-togenes Tid, i Valdemar den Stores og Knud den Sjettes Regeringsaar, hvilede den personlige Ledingspligt ret tungt paa Bønderne, som ogsaa skulde yde Ud-rustning baade i Vaaben, Føde og Skibe. Da Vendernes Magt ved Arkonas Indtagelse blev brudt, og der ikke behøvedes saa stort et militært Opbud, kom Af-løsningen, idet mange Bønder foretrak at betale for at blive fri for den personlige Krigstjeneste. Og Ledingen blev nu staaende paa deres Gaarde som en Skat. Kongstød eller Stud var Bøndernes ældgamle Pligter til at underholde Kongen med hans Følge, naar han drog rundt i sit Rige for at sikre, at der blev gjort Ret og Skel mod menig Mand. Den afløstes endnu før Ledingen med en fast

aarlig Ydelse. Det er morsomt ved Hjælp af Jordebøgerne at kunne trække Linier i Landsbyhistorien helt tilbage til disse gamle Tider.

Vi vil nu gaa igennem Skanderborg Slots Jordebog for 1573. Tallet skrives selvfølgelig med Romerbogstaver i Bogen: MDLXXiiij. I Sognet var som før nævnt to Gaarde, som var i Bondeeje, men Kronen havde sine til Dels meget gamle privilegerede Fordringer i disse Gaarde ogsaa. Selvejergaardenes Skyld plejer at kaldes Herlighedsskyld og omregnedes som Landgilden i Tønder Hartkorn.

Selvejere

Flensted: Per Jensen: Leding 3 Skilling, $\frac{1}{2}$ Kongstød (som vistnok var 4 Skæpper Havre), Fiedgalte 1, Hoffheste 6, Jægerheste 2.

Laasby: Michel Sørensen: Leding 2 Sk., $\frac{1}{2}$ Kongstød, Brændsvin 1, Faar 1, Hoffheste 4.

Kronetjenere

Ersholt: Jens Pedersen: Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Smør 1 Fjerdings, Brændsvin 1, for 2 Tønder Gæsteriøl i Malt 1 Ørte.

Disse efterskrevne Tjenere kom fra Silkeborg.

Laasby: Niels Smidt: Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Smør 1 Fjerdings, Brændsvin 1, Lam 1, Gæs 1, Høns 2, Hoffheste 2, Jægerheste 3, af en Smedje 1 Mark.

Søren Pedersen af et Hus, han fik Aar 68: 1 Td. Bøgefade (det er en Hel-tønde af Bøgetræ).

Disse efterskrevne Tjenere yder Kannicher og Vicarier udi Aarhus deres Landgilde og til Skanderborg som herefter følger:

Laasby: Jens Seffrensen: Hoffheste 2.

Niels Andersen: Hoffheste 2, Jægerheste 1.

Efterskrevne er Ømklostergods udi Gern Herred:

Laasby: Michel Kjeldsen: Smør 1 Fjerdings, Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Gæsteribyg 15 Skæpper, Havre 1 Ørte, Lam 1, Gæs 1, Høns 4, Fuor Nød 1, Brændsvin 1.

Niels Jensen Munk: Smør 1 Fjrd., Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Gæsteribyg 15 Skp., Lam 1, Gæs 1, Høns 4, Fuor Nød 1, Brændsvin 1.

Jens Lassen: Smør 1 Fjrd., Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Gæsteribyg 15 Skp., Havre 1 Ørte, Lam 1, Gæs 1, Høns 4, Fuor Nød 1, Brændsvin 1.

Olluf Andersen: Samme Ydelse.

Kalbygaard er delt i to Gaarde med lige store Ydelser:

Rasmus Jensen og Anders Poulsen svarer hver Smør 1 Fjrd., Rug 1 Pund, Byg 1 Pund, Gæsteribyg 1 Pund, Jærgæsteri 8 Skp. (vistnok Byg), Havre 1 Pund, 1 Fuor Okse, 1 Brændsvin.

Flensted: Anders Jonsen: Smør 1 Fjrd., Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Gæsteribyg 15 Skp., Havre 1 Ørte, Lam 1, Gæs 1, Høns 4, Fuor Nød 1, Brændsvin 1.

Morten Jensen samme Ydelse.

Anders Lassen samme Ydelse.

Anders Pedersen samme Ydelse.

Jep Lassen samme Ydelse.

Per Mikkelsen samme Ydelse.

Anders Diur Nielsen samme Ydelse.

Aasbæk: Oluf Nielsen: Smør $\frac{1}{2}$ Fjrd., Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Gæsteribyg 9 Skp., Brændsvin 1.

Under Rubrikken »Giern Herreds Føringelse« er der opført den Række Afkortninger af Jærgægæsteri, som vi før har gjort opmærksom paa. Afkortningen udgør 8 Skp. Byg for hver af de Gaarde, som har hørt under Klosteret undtagen Aasbæk; Ersholt skal i Stedet for 2 Td. Øl og 8 Skp. Byg Jærgægæsteri svare 1 Ørte Malt, som der ogsaa staar i Jordebogsfortegnelsen.

Jeg er klar over, at denne Fortegnelse foruden Leding og Kongstød indeholder flere Benævnelser, der trænger til lidt nærmere Forklaring.¹⁰

Brændsvinene har vi talt saa meget om, saa enhver Læser ved, at det er Svin tjenlige til med Brændmærket paa Dallebagen at jages i Skoven for at æde sig tykke og fede. En Fjerding Smør, et Pund Korn og en Ørte Korn er derimod Størrelser vi nu ikke kender i daglig Tale, og i Tiden før Ole Römer i 1683 og 1698 fik indført ens Maal og Vægt over hele Landet er disse gamle Maaleenheder ret vanskelige at bestemme. Smørfjerdingen er jo dog $\frac{1}{4}$ Tønde og vejede c. 31 kg i Bismervægt. Kornmaalet Ørte kommer af Øre, som er en Pengebenævnelse, vi har haft i Middelalderen, hvor den havde en anderledes stor Værdi end nu om Stunder. I en Jordebog for Skanderborg og Aakjær Amter 1660 siges, at et Pund Korn af alle Slags er 2 Ørter, og 1 Ørte Rug er 10 Skæpper, 1 Ørte Byg 12 Skæpper, og 1 Ørte Havre 20 Skæpper. Ørten er altsaa et Værdimaal, ikke noget fast Rummaal. Man brugte ellers her i Aarhus Stift Aabomaalet, hvor der gaa 8 Skæpper til en Tønde som nu om Stunder. Hoffhestene og Jægerhestene var en Gæsteriydelse, som for de sidstes Vedkommende nok var knyttet til Omraaderne ved Kongens Vildtbane, hvor de store Jagter fandt Sted. Jærgægæsteriet var paa 8 Skæpper Byg, mens Hoffhestene for de fleste Gaardes Vedkommende vistnok er at finde i de 15 Skæpper Gæsteribyg.

I Forholdet til Gaardenes Kornavl, som dengang var ubetydelig, hvis vi skal maale med vore Tidens Kornmængder, var Landgilden ret stor. Man regner da ogsaa med, at Landgilden var saa stor, som Halvdelen af Gaardenes Udsæd, selv om det langt fra er nogen fast Regel.¹¹ Men naar man hører, at Udbyttet af Kornavlen laa omkring 2—3 Fold, ja undertiden lavere, saa kan man derved gøre sig et Skøn over, hvor stor en Part af Kornavlen, der maatte afleveres i Landgilde, c. $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{6}$ af Avlen. Hver Landmand i Sognet kan saa let udregne, hvor stor en Landgilde han i Forhold til sin Avl skulde udrede for at have samme Byrde paa sin Gaard; men saa maa ogsaa Rodfrugtafgrøderne medregnes. Og her er kun Tale om Kornafgrøderne. Den Fjerding Smør der ydedes, var nok en betydelig Del af Gaardens hele Smørproduktion. Fuor Nøddet, Foder Nød, var et Ungkreatur i Foder, Brændsvinet, Lammet, Gaasen og de fire Høns tyngede selvfølgelig ogsaa. Regnet ud i vore Penge er det ikke saa meget maaske, men maalt med den Tids Landbrugsproduktion, var Landgildeydelsen i og for sig tung at bære, og i Misvækstaar kunde Gaardene ofte overhovedet ikke svare Landgildekornet.

Kalbygaard er her nævnt jævnsides med Sognets andre Fæstegaarde. Dens Landgildekorn er for hver af Gaardenes Vedkommende 1 Pund, hvor Sognets andre Gaarde nøjes med 1 Ørte. Det har altsaa været et Par store Gaarde. I deres Landgilde findes der intet Minde om at Gaarden engang har været en Frimands

Gaard. Men muligt har den ikke nogensinde svaret Ledingsafløsning, og dens Landgildeansættelse er kanske ikke ret gammel i Forhold til de andre Gaardes. At den har været noget for sig selv i Sognet i tidlig Middelalder er der ingen Grund til at tvivle om.

De to Gaarde var ogsaa meget anselige og stærkt eftertragtede. Den ene af dem havde foruden sine store Marker baade Stadsgaard Eng og Langvadseng ved Toustrupvejen i Fæste. Derom vidner en kongelig Konfirmation af et Livsfæstebrev, som finder Sted i 1634.¹²

Den af Gaardene, som havde Engene var jo selvfølgelig langt den bedste, og de Mænd, som havde den, hævdede sig da ogsaa tit over de andre graa Bønder i Sognet. Rasmus Jensen var saaledes fra 1631 Lenets Delefoged i Gern Herred, han varetog Lenets Sager over for Bønderne paa Herredstinget og var at træffe til Tinge hver Lørdag. Som Godtgørelse for denne Tjeneste havde han sin Gaard kvit og frit.

Hvem Rasmus Jensen efterfulgte som Fæster er ikke helt klart; men da det siges, at han har faaet Gaarden efter sin Moders Søster Anne Pedersdatter saadan, at hun selv faar Ophold paa Gaarden efter det Frihedsbrev, Kongen har givet hende derpaa, og naar man saa samtidig ved at en Mand *Jon Andersen* og hans Kone *Anne*, der var Fæstere af en Gaard her fra 1575, i 1599, da Jon blev Delefoged, fik Frihed for Landgilde, Ægt og Arbejde for sig og Hustrus Levetid,¹³ saa tager man vist ikke meget fejl ved at sige, at Jon Andersen efterfølges som Fæster af Rasmus Jensen fra Skovsrod.

En anden Ras Jensen havde i 1573 haft den halve Part af Kalbygaard; i 1601 bor i denne Gaard en Mand ved Navn Anders Nielsen, hvis Gaard forøvrigt dette Aar nedbrændte.

Det var forresten ikke det eneste Uheld, Anders Nielsen var ude for. I Aar 1618 blev han da saa slemt stukket af en Bi. Det var saamænd helt nøjagtigt den 3. eller 4. Juli. Han har nok været ved at fange en Sværm om Aftenen den tredje, og saa har de maaske siddet lovlige længe og været noget urolige, saa en af dem stak ham lige over hans højre Øje; det er et ømfindtligt Sted, og »det var møget resent«, da han Lørdag den 4. Juli var til Gern Herred Ting, hvor han havde et Ærinde. Det ene Øje var helt lukket til, og han saa ikke godt ud.

Paa samme Ting var denne Dag fremstillet en Kvinde, som man anklagede for »Spøgeri og Trolddomskunster«. Hun hed Maren Brunses, og var kendt og frygtet over flere Herreder. En mærkelig Person var hun, en Blanding af en fordrunken Tiggerkælling, der samvittighedsløst brugte den Magt over Menneskesindene, som hendes dæmoniske Sind skaffede hende, og en førsteklases klog Kone, der kendte Tidens Folkemedicin og Kure imod al Sygdom, Forgørelse og Trolddom. Denne prominente Dame fik altsaa paa det intime Ting Øje paa Bisticket, som havde vansiret Anders Niensens kønne Aasyn til det næsten ukendelige, og i den Formening, at hun kunde formilde sine strenge Dommere, gik hun straks hen til ham og spurgte, om hun skulde gøre Kors for hans Øje. Men Anders skulde rele nok ikke have noget af hendes Trolddomskunster; han trak sig hurtigt tilbage fra Tinget, uden for de fire Stokke saa rask han med sit daarlige Øjesyn kunde retirere sig.

Lensmandens Fuldmægtig, Ridefoged Peder Piersen i Skanderborg, spurgte nu Maren, hvad for Kors der kunde hjælpe for sligt. Og Maren Brunses sparede

ikke sin Mund, det gjorde hun aldrig, naar Lejlighed gaves til at bruge den. Hun remsede op, og Skriveren grifledede ned, saa Pennefjeren spruttede:

»Jeg forbiuder under Guds høje Lydelse
enten ad bryde heler bolde,
den siuge hand offuer henger;
som Kuoll i Aan
och død Mand i Jord,
saa schall de for visnis
och for vornis!«

Hun havde en stærk Hukommelse den samme Maren og kunde flere af den Slags Formularer, men hun kunde ogsaa sige til en Kone, som mente hendes Mælk var forgjort, saa Fløden ikke vilde give Smør, at hun skulde to sine Kar i Lud, og det hjalp, og hun kunde sige til Anders Rask i Sorring, efter at have gjort tre Kors for hans sølle Haand, der var angrebet af »Edder«, at nu skulde han »lade støbbe noget i leked Lud til samme hans Haaend.«¹⁴ Og hun vidste nok, at det var Luden, der skulde hjælpe og fække hendes »Kaars«, som kun havde til Formaal at skabe den rette Tiltro til Kuren.

Naa, men Maren Brunses Livstragedie og hendes Hærgen i Sognene her paa Egnen kan desværre ikke finde Plads i denne Bog. Derimod maa vi se paa en anden Tragedie, som udspillede her i Sognet nogle Aar senere.

Det var lige omkring Allehelgens Dag i Aaret 1624, at Kristen Kristensen i Flensted stod uden for sit Hus. Da kom der to Kvinder og et Par Pigebørn til ham og bad om lidt i Guds Navn, og han gav dem en Skilling at løbe med.

Saa gik de ud ad Vejen til Sønderskoven, og endnu mens han stod og saa efter dem, kom der to dragne Karle, den ene var Niels Kødmand, de spurgte ham brøstigt, om han havde set et Par Kvindfolk; Kresten rykkede et Par Skridt hen imod sin Husdør, for de saa noget ravgale ud og var væbnet med Økse og Fork, og Kjødmandens Fælle havde en Pampert i sin Haand.

Kresten pegede op ad Sønderskoven til, hvor Kvinderne endnu kunde ses, og sagde, at de behøvede jo ikke at spørge ham, de kunde vel selv se dem, og saa stak de to Kumpaner af, efter at Niels Kødmand havde smidt sin Økse og et Par Stokke ved Huset. De ligefrem stak i Rend, og Niels saa farlig ud med den Fork i Haanden.

Saa lidt derefter kom de samme Karle igen og Smaapigerne med to Borden Klæder og skyndte sig forbi. Men bagefter kom den yngste Kvinde og klagede sig og græd, at Niels Kødmand havde slaaet hendes Moder ihjel og taget deres Klæder fra dem, og nogle af Mændene fra Byen gik med Kvinden til Aastedet, hvor de fandt Anne Offersdatter liggende myrdet, og den unge Kvinde sagde, at det var hendes Mor, og at hun var hos, da Niels Kødmand ihjelslog hende.

Den arme Kvinde var groft mishandlet og slaaet i Panden, saa Benet kunde ses; tilmed havde han stukket hende med Forken i Hovedet, Halsen og Brystet lige ned til under Bæltstedet mange Stik og slaaet hende, saa Kroppen var meget ophovnet, ogsaa i Benene havde hun saa mange Stik af Forken, saa Synsmændene ikke kunde tælle dem. Kvinden var forlængst død, da Synsmændene kom til Stedet, og Kødmanden, som vel maa være en af Rakkerslaget, blev selv-

følgelig paa Landstinget af Sandemændene dømt skyldig i det uhyggelige Mord: »och suore de ham fra hans Fred«,¹⁵ hedder det.

Men han var da forlængst forsvundet, og Fredløsheden blev hans Straf.

Med disse to Retssager, der begge bærer noget af Middelalderens Mørke i sig, maa vi da slutte dette Kapitel, der fører os fra Sognets Middelalder ind imod Enevældens Tid, der har givet os langt rigere Kilder til Belysning af Forholdene i Sognet end de foregaaende Tidsrum.

FRA SVENSKEKRIGENS TID TIL 1719

»Hver Mand og Kvinde udplyndret er
og jages ud som Hunde,
udskattes ilde, ja, disvær
slaas, pines alle Stunde —«

(Magister Søren Poulsen,
Sognepræst i Slangerup under Svenskekrigen.)

Medens der om Krigene under Kristian IV ikke er levnet noget Minde her i Sognet, har Svenskekrigen 1658—60 sat sig flere Mærker. Men vi maa dog yde vort Broderfolk det Hensyn at sige, at det tit er vore Hjælpetropper Polakkerne og Brandenborgerne, der omtales, og Tiden kaldes ofte »den Tid, da Polakkerne var i Landet«.

I den følgende Beretning om Møllen er det dog Svenskere, som er paa Spil. Det er et Sagn, som Ewald Tang Kristensen har faaet fortalt af tre forskellige Mænd, hvoraf den ene er min Farfader Niels Kaae i Voel; han var født i Toustrup, hvor han sandsynligvis har hørt Sagnet, der gengives i »Danske Sagn«, Ny Række IV. I Hovedtrækkene er de tre Varianter af Sagnet enige, mens der er lidt Afvigelser i Einzelheder; saaledes taler min Bedstefar om en Møllebygger, mens de to andre Sagnfortællere har en Møllersvend som Sagnets Hovedfigur og Helt. Jeg forsøger at sammenarbejde de tre Beretninger, da det her vil have mindre Interesse at gengive alle tre Varianter.

»I den dybe Dal mellem Toustrup og Laasby, som kaldes Langvadsdalen eller Ulvedalen, fordi der har været Ulve i ældre Tid, laa i Svenskekrigens Tid en Mølle, hvor der boede en meget rig Møller, som havde en rigtig køn Datter.

Saa havde han engang en Møllebygger til at holde Værket i Stand, og han blev Kæreste med Datteren. Han spurgte Mølleren, om han ikke maatte faa hans Datter, for hende var han bleven kendt med; men Faderen sagde nej; hun havde Penge i Kassevis, og han havde jo intet og var en fattig Karl.

Derfra rejste Svenden saa over til Østereggen, til Herskind, og arbejdede. Men en Tid efter kom han tilbage, gik ind til Mølleren og sagde:

»Nu kan a sige dig Nyt. Svenskerne er kommen til Borum og vil til Laasby.«
Mølleren gemte nu baade sin Datter og sine Penge i en Hule ovre i Toustrup Sønderskov, for han havde nok hørt, at Svenskerne var lystne baade efter Penge og Kvindfolk.

»Hvad vil du have for at gøre det saadan, at de ikke skal plyndre Møllen,«
siger Mølleren til Svenden, der var god til at finde paa Raad.

»A vil have din Datter«, svarede Møllebyggeren, og det gik Mølleren ind paa.

Saa siger Svenden da til ham:

»Nu skal du gøre, som a befaler dig. Du skal gøre dig stokdøv og gaa og spadserer her ude i Gaarden, naar de kommer.«

Og saa kom de da. Der var tyve ridende Svenskere, og de rumsterede jo slemt. De plyndrede i Oustrup og tog Fødevarer og hvad, de kunde faa Hold i. De fik da ogsaa i Sinde, at de vilde over til Tvilum Kloster en Nat at plyndre. Men Svenden havde i al Hemmelighed talt med de unge Folk i Omegnen, og de bestemte, at de vilde overfalde Svenskerne og faa dem af med Livet. Derfor skulde Svenden paa en bestemt Aften faa dem lokket ud af Møllen, og saa skulde de andre ligge i Baghold og overfalde dem.

For nu at faa Svenskerne ud, havde Møllebyggeren eller Møllersvenden fortalt dem om en stor Herregaard, som laa lidt vesterpaa, hvor Folkene var saa velhavende og havde saa mange Penge. Det var Tvilum Kloster. Og en bestemt Aften vilde han vise dem Vej til Herregaarden.

Det var Regnvejrd den Dag, og Møllen stod stille hele Dagen, for Svenden havde travlt med at faa kaldt Folkene til Hjælp, og de bestemte, at naar han om Aftenen førte Svenskerne ud, skulde han slaa Ild til sin Pibe, og det skulde være et Tegn paa, at de skulde storme løs paa Svenskerne. De unge Karle skulde nu brække nogen Planker af Broen, saa Svenskerne ikke kunde komme over Aaen uden at ride igennem Vadestedet, og her havde det opstemmede Vand gjort Engen til et Morads.

De fremmede Ryttere gik i Fælden, og idet de efter at have prøvet Broen forsøgte at finde et Vadested, blussede Møllersvenden for sine skjulte Folk, der kom fra Bagholdet og overfaldt de svenske Ryttere med Plejle og Forke. Nogle af Svenskerne red i Mølledammen og druknede mens andre søgte ud i Mosen og der satte Livet til. Kun en undslap, og han kom aldrig tilbage; han kom op i Egnen mellem Viborg og Kvorning, hvor han blev gift og fik en Gaard, og der skal hans Efterkommere endnu findes.

Men der faldt ogsaa nogle af Svendens Folk, og den vildeste af dem, han havde til at hjælpe sig, han faldt paa et Sted, som de endnu kalder Ulbjerg Krog; for den Karl hed Ulbjerg.

Nu var Mølleren tilfreds, og Svenden fik hans Datter og arvede de mange Penge; men de Hestesko og Knogler og Vaaben, der senere er funden i Mosen, stammer altsaa fra Svenskerne.«

Vi ser, at Møllersvenden er bleven til en Slags lokal Gøngehøvding, og efter Sagnet skulde Svenskekrigen nærmest være forbi med Slaget ved Ulbjergkrog, og Krigerne havde været saa humane at indskrænke deres Plyndringer til de større Gaarde. Det var de nu desværre slet ikke; vi skal snart se nogle Eksempler paa, at Bønderne blev dygtigt hjemsøgt ogsaa.

Der kan maaske ogsaa være Grund til at pege paa, at den omtalte Mølle, som efter Sagnet synes at ligge paa Laasby Siden af Aaen dernede i den dybe Engdal, ikke kendes ellers fra historiske Kilder her i Sagnet, der netop i 1660erne og den følgende Snæs Aar er meget fyldige med Hensyn til Gaarde og Ejendomme. Saa der kan være Grund til at tro, at enten er det et meget gammelt Sagn, der er pyntet op med Svenskekrigen i Minde, eller Sagnet har laant Mindet om Møllen i den Kendsgerning, at Mændene i Laasby og Toustrup i 1662—67 og sandsynligvis nogle Aar før, havde i Fæste noget Jord, som havde tilhørt en »gammel afdreven Mølle, der kaldes Toustrup Mølle.« Denne Møllejord laa i Dallerup Sogn, og i 1667 opsagde Laasbymændene paa lovlig Vis deres Fæste af Møllejorden.¹ Ja, der findes endog et Syn paa Jorden Aaret efter, men Synet siger ikke, hvor Jorden egentlig ligger henne.

Man har fablet om, at den øde Toustrup Mølle skulde have ligget ved Ulsbjerg Krog. Sagnet synes at tyde derpaa; men det er som før sagt en yngre Sammenbrygning af ældre og nyere Sagn sat sammen efter Svenskekrigens Tid. Der er et Par Ting, som tyder paa, at den øde Mølle laa længere mod Øst. Det ene er Navnet *Møllhulen*, en Hulvej paa Laasby Mark ned mod Dalen; det andet og mere sikre Tegn paa, at Møllen laa længere om i øster, kan findes i *Markbogen* 1683 for Dallerup Sogn. Her findes Møllens Jord liggende i Toustrup Bys Østervang, der laa Øst og Syd for Byen. I den sydvestlige Del af denne Byvang ligger den øde Møllens Jord, som kun var nogle mindre Jordstykker, og Møllen har sandsynligvis ligget paa eller lige ved Jorden omtrent over for Møllehulen. Jorden ejedes i 1660erne og 1683 af Kronen, mens Brønds Mølle, som vi nu kalder Toustrup Mølle, ejedes af Bønder.

Det ser lidt mærkeligt ud, at Sagnmøllen, som siges at blive frelst fra Svenskernes ublide Omgang, allerede faa Aar efter Svenskekrigens Tid skulde være øde og betegnet som en gammel afdreven Mølle.

Den allermærkeligste Ting ved Sagnet om Svenskerne i Møllen er dog vist Slutbemærkningen, om hvordan Navnet Ulsbjerg Krog er opstaaet. At en Mand, den ypperste af Møllersvendens Hjælpere, ved Ulsbjerg faldt i Kampen og kom til at give Stedet Navn. Vi husker, at der i et foregaaende Kapitel er omtalt, at Navne med Ulv maaske kan komme af Lysguden Ull. Den ypperste af Mændene var Ulsbjerg hedder det; men det er jo klart, at Navnet Ulsbjergkrog kommer af Bjerget, som Krogen ligger ved. Dog kan Manden, der bærer Ulsbjergnavnet, være en Mindelse om en Personlighed, der har givet Bjerget Navn, og som nu er sat ind i Møllensagnet efter en senere Tids manglende Forstaaelse. Muligt, at Ulsbjerg er Himmelgudens, den ypperstes, Bjerg.

Men vi skal ogsaa have et andet Sagn om Svenskerne. *Rasmus Rasmussen* i Skovsrod fortæller:

»I Flensted Krat, lige op for, hvor Pottemageren bor, stod, da min Bedstemor var ung Pige, en gammel hul Eg; den var næsten ikke værd at fælde; men den blev det alligevel, og inde i Træet sad Skelettet af en Soldat med Sabel, Bøsse og det hele. Skønt Soldaten maa have siddet der i Træet i to Hundrede Aar, kunde det ses paa Bøssen, at det var en Svensker; men hvorledes den svenske Soldat er kommen i det hule Træ, er det ikke nemt at have nogen Mening om«.

Dette Sagn fortælles ogsaa, men paa en helt anden Maade, hos Folkemindesamleren Jens Kamp i »Danske Folkeminder«; her staar Egen i Kalbygaards

Skov, og det er en Kæmpe, som sidder i Træet med sit store Sværd. Sagnet om Soldaten i Træet kendes forøvrigt baade fra Nyborg og fra Bornholm.

Foruden disse Sagn om Svenskere haves nogle mere realistiske Enkeltheder fra Svenskekrigens Tid.

I Aaret 1672 staar saaledes en Mand ved Navn *Søren Pedersen* af Laasby paa Gern Herreds Ting og faar her udstedt et Tingsvidne, hvori Niels Nielsen, Søren Rasmussen og Jørgen Christensen i Laasby bevidner, at hans Forældre, som boede i Laasby, i forrige Fejdetid »blev ganske forarmet og udplyndret og frataget« deres Gods, og hvis ikke Sønnen Søren var kommen hjem til dem og hjulpet dem med det »Gods og Formue«, han havde, da kunde de ikke have bleven ved Gaarden, men »maatte have geraadet udi Armod og Fattigdom«.

Nogle Aar før udstedtes et lignende Tingsvidne til en anden Laasbymand, *Søren Andersen*. Det er Peder Sørensen, Jens Rasmussen, Peder Andersen, Niels og Jens Kjeldsen og Peder Tuorsen af Laasby, der sammen med Peder Andersen i Flensted bevidner ved deres højeste Ed, at »dennem udi al Sandhed vitterligt er, at nu forleden Fejdetid, da var den fattige Mand Søren Andersen i Laasby af Krigsfolket jaget fra Hus og Gaard og hans Fæmon, Hest og Øg saa vel som hans Broderbørns Arvegods, som han havde under Værgemaal, blev hannem meste Delen fraplyndret og frarøvet«, saa den fattige Mand ikke kunde udrede alt det Gods, som var ham betroet i hans Egenskab af Formynder for Broderbørnene, skønt den Slags Gods gik forud for alle andre Fordringer i Boet.

Blandt de udplyndrede i Laasby kan ogsaa regnes *Jens Kjeldsen*, om hvem det hedder, at største Parten af hans Gods er bleven ham frarøvet og henført af Krigsfolket: *de kejserske*,² *polakkerske* og *brandenborgiske*. Endvidere maa nævnes i Rækken af de udplyndrede i Laasby Husmand *Anders Terkildsen*, som døde i 1664; ved Skifteforretningen efter ham siges, at han blev jaget fra Hus og Hjem af Fjenden, blev røvet og fraplyndret meste Delen af »hvis fattig Diel, han haffde«. Her har Plyndringen dog næppe været saa grundig som visse andre Steder, idet den fattige Mand ved sin Død findes i Besiddelse af et Spand Heste, tre Køer og et Faar. Manden har sandsynligvis reddet sine Heste og Køer ud i Skoven, hvor Fjenden ikke kunde lede dem op, og forskellige Tinsager har han vel gravet ned i Kaalgaarden. Dødsboet er i hvert Fald ikke paafaldende fattigt.

Ogsaa i Overgaard hos *Rasmus Nielsen* havde Fjenden »den best Meddele och Formou af Løsøre och andet Husgeraad berøffuet och frataget« i den besværlige Krigstid.

Vi ser her sikre Vidnesbyrd om Udplyndringen af Laasby. Naar disse Gaarde var saa haardt medtagen, har de andre vel næppe gaaet Ram forbi, skønt vi ikke hører noget om deres Forhold. I nogle Tilfælde jages Manden fra Hus og Gaard, og vi kan forestille os de fremmede Krigsfolk i hans Gaard, i hans Stue, hans Køkken og Kælder. Familien har kun bjerget det nødtørftigste; ja, at Øg og Fæmon blev Krigsbytte tyder paa, at Plyndringen er foregaaet ved Nattetider eller om Vinteren ved pludselige Overfald, saa Dyrene ikke kunde bjerGES; noget man selvfølgelig prøvede paa, hvis det var muligt.

Ogsaa Skatter udskrev de fremmede her som andre Steder i Landsbyerne. Paa den Tid boede der i Overgaard i Laasby en Mand, der havde kendt bedre Dage som Ridefoged paa et fynsk Gods. Denne Mand var dog trods alt noget ud over det almindelige. Han hed *Anders Nielsen*, og om ham hedder det, at han, da Po-

lakkerne var i Landet, forstrakte otte Mænd i Jaungyde med en Sum Penge paa 25 Rdl., som de skulde give i Skat til Polakkerne,³ der var vore Forbundsfæller imod Svenskerne, men som ikke desto mindre hærgede Landet som en Flok Banditter. Om det er dem, der har plyndret alle de Laasby Gaarde, siges ganske vist ikke; men man kunde gerne tro det.

I Flensted foretog de fremmede Krigsfolk ogsaa regulære Plyndringer. Det er atter Tingbogen, som i 1665 fortæller, at en Selvejrbonde *Oluf Rasmussen* og hans Hustru *Anne Sørensdatter* blev »dreven fra Hus og Gaard udi forleden Fejdetid og deres fattige Formue er dennem frarøvet og fraplyndret«.

Familien reddede dog altsaa Livet og kom tilbage til den udplyndrede Gaard, hvor Oluf Rasmussen imidlertid døde som en forholdsvis ung Mand i tidlig Foraars 1665, og Konen sad nu tilbage i den forarmede Gaard efter en lang og haard Vinter, der fulgte paa en Sommer med Misvækst. Manden havde jo nok været syg i længere Tid velsagtens af Tuberkulose, som hærgede endnu værre end Polakkerne. Hun havde fem umyndige Børn: Terkel, Ingeborg, Else, Maren og Anne.

Gaarden var i saa ringe Stand, at Enken maatte opgive den, efter at Dødsboets Kreditorer eller en Del af dem havde kvittet en Tredjedel af deres Tilgodehavende. Om Gaardens slette Tilstand vidner det da ogsaa, at den er med i en Fortegnelse over Gaarde i Herredet under Skanderborg, som i denne Vinter har mistet deres Fæmon af »Hungersnød og anden Svaghed«.⁴

Besætningen paa Gaarden var i dette ulykkelige Foraars 3 Heste, 1 gl. Ko, 2 Faar og 1 Galt.

Indbo og Avlsredskaber bestod af 1 Skive med Fur Blad, 1 Skab, 1 gl. Vogn med Hammel, 1 Kværn til at trække med Haanden, 1 Par gl. Lejrer og Plovtøj, 2 gl. Standtønder, 2 gl. Ølkar, 1 Bænk, 1 Træseng og 1 Par Høleer.⁵

Oluf Rasmussens Selvejergaard er den Gaard i Flensted, som nu om Dage har Matr. 1 og i det sidste halve Aarhundrede har været i Morten Simonsens Eje.

Datidens Selveje var ikke saa absolut som det, vi nu kender, idet Kronen i Tidens Løb gjorde Rettigheder gældende i disse Gaarde, foruden de ældgamle Skatterettigheder: Stud, Inne og Leding tiltog Kongen sig ogsaa andre af disse Gaardens Rettigheder f. Eks. Jagtretten og Rytterholdet, mens Bondens virkelige Eje var Resten af Gaardens Værdi i Handel og Vandel; i Matrikler ses da ogsaa Gaardens Hartkorn at være delt i Herlighedshartkorn og Bondeskyldshartkorn, hvoraf svaredes Herlighedsskyld til Kongen eller den, som Kongen havde afhændet Herlighedsretten til, og Bondeskyld til den, som ejede Bondeskyldshartkornet. Ejeren af Bondeskylden kunde selv være i Besiddelse af Gaarden, men mægtede hans Arving og Efterfølger ikke at udbetale Bondeskylden til eventuelle Medarvinger, kom denne ud paa flere Hænder og kunde sælges til fremmede. Saadanne Handeler med Dele af Gaarde træffes ofte i gamle Tingbøger. Der var nemlig nogle gamle Regler for Handel med Jord, som skulde overholdes, idet Jorden først skulde tilbydes fædrene og mødrene Frænder, hvilket skete paa tre efter hinanden følgende Tingmøder, hvor Sælgeren lovbød sin Ejendom; kom der saa ikke nogen Handel i Stand med Familien, kunde Jorden sælges til »den som mest vilde give og bedst betale«, som det hed sig.

Det ser ud til, at Oluf Rasmussen og Anne Sørensdatter selv har haft hele Bondeejet i deres Gaard. De havde, da Manden døde og Kreditorerne knapt nok kunde dækkes, mistet alt hvad de ejede. Det eneste Enken fik Lov at beholde af

Indboet var et Skab; Kreditorerne drog af med Besætning og alt det fattige Borskab. Karlen Anders Tøgersen fik to Høleer og Tjenestedrengen fik en gammel Seng og en Bænk.

Enken havde nu kun to Udveje enten gifte sig med en driftig og formuende Karl, der kunde sætte Skik paa Gaarden, eller sælge. Hun valgte det sidste, og hendes Værge, den ansete Delefoged *Jon Knudsen* i Toustrup lovbød paa hendes Vegne Gaarden, som derefter blev solgt til *Niels Gregersen* i Gern, der var Delefoged under Silkeborg Len og senere blev Herredsfoged i Gern Herred. Han fik Gaarden den 27. 5. 1665 ved et højtidelig tinglæst Skøde, som er særlig interessant for os, idet der foruden de almindelige Vendinger fra saadanne Overdragelsdokumenter meddeles, at der til Gaarden hørte et Enemærke, altsaa et Stykke Jord uden for Landsbyens fælles Jorder; det er det Stykke Skov, som senere kaldes *Bonde Skov*. Beskrivelsen af denne Særjord i Skødet lyder saaledes:

»Et Stykke Enemærke Skov liggende sønden ved Flensted ved Kalbygaards Skov med sin Længde og Bredde fra den østre Ende paa *Buk Mose* og i Sydvest paa ad en Sig og op ad en liden Vang, saa frem ved en stor Graasten og sønderpaa og i en Mose og i en Sig og til tre bunden Sten staar i samme Sig, saa sønderpaa og frem ad samme Sig og i en Mose, og saa i Sønder til Kilsgaards Toft, saa vestpaa frem ad et gammelt Skel mellem Kilsgaards Skov og Mark og samme Enemærke og i den søndre Ende paa et Dige mellem Kalbygaards Skov og Enemærket, saa i Nordøst ned ad samme Dige og ned i en Engsig og nordpaa frem ved en Vej og over ved liden Dal Vang og til tre bunden Sten mellem Kalbygaards Skov og Enemærket og et liden Kær, derfra og nordpaa i en Sig saa i Nordøst frem ad Stensig og i Buk Mose og i en liden Bæk, saa østerpaa frem ad samme Bæk og til en »huoll grub« ved den østre Ende af samme Mose.«

Med Gaarden fulgte ogsaa et Hus ved Gaarden. Det laa vistnok paa Gadejorden, som de fleste Huse i Byen. Dette Hus fik Enken Lov til at bebo, »at nyde og beholde«, paa Livstid tillige med et Kaalgaardssted og nogle nærmere betegnede Agre paa Gaardens Marker, nemlig »Closter Øys Ager paa Gye Gilden och en liden Bloch oven Bækken, som i begge kan saas 4 Skp. Byg udi; item i Dalsvangen en Ager kaldes Blo langes Ager, udi Nørvang en Ager kaldes Høj Rygs Ager« og endelig fik hun et lille Stykke Engjord. Til Gengæld for Hus og Jord skulde Enken afstaa et Fæstebrev som hun havde paa noget Kirkejord, der laa paa Flensted Mark; den hører endnu sammen og ejes af *Hans Nielsen*. Kirkejorden har nok været billig i Fæste, siden den er saa eftertragtet.

Enken bjerger dog altsaa Tag over Hovedet for sig og sine Børn foruden lidt Avling og Græs til et Kobbelt Faar. Men Huskælling blev dog hun, der før havde været Selvejrbondens Kvinde. Og det var sikkert Fjendernes Plyndring af hendes Hjem, som havde størst Lod i Ulykken, selv om det kan ses, at der var Gæld paa Gaarden, ogsaa før Krigen begyndte.

Om denne Selvejergaard kan foruden det her meddelte gives en Del Enkeltheder fra Tingbogen for de følgende Aar. Der skulde sættes en Fæster ind i Gaarden, og det blev en Mand ved Navn *Kristen Fransén*. Det er ikke fordi han bragte Gaarden paa Fode, at han nævnes, saa havde vi næppe hørt synderligt om ham. Han blev der ogsaa kun i en lille halv Snes Aar. Et Syn paa Gaarden skildrer os Husenes Brøstfældighed, da han kom dertil:

Ist Raaden eller *Isteraden*, det Hus vi nu kalder Stuehuset, havde en Udbyg-

ning paa Midten, et Korshus. Det var almindeligt paa Egnen ogsaa i senere Tider med saadan en Udbygning. Dette Korshus og begge Gavlene fattedes Leder. Om de var raadnet op, eller om Bindingsværket her har haft jordgravne Stolper, hvilket endnu fandtes paa Egnen paa den Tid, fremgaar ikke af Synet. Huset har været temmeligt langt, thi der siges, at 26 Spænder fattes Tag, ialt 60 Traver Rughalm.

Ladehuset er meget ringe, det staar »paa Raff och vil nedfalde«; det staar altsaa og raver og ved ikke hvilken Side det skal falde til.

Sønderhuset har det ikke stort bedre, her fattes paa 9 Spænder Hus Leder paa begge Sider og i Gavlen, Tag mangler overalt.

Det vestre Hus fattes Leder paa den vestre Side i 10 Spænder, og paa den østre Side fattes Leder under 5 Spænder Hus.

Som Afgift til Bondeskyldsejeren skulde Kr. Fransen yde 10 slette Daler aarlig til Snapstings Termin, foruden at han skulde svare den kongelige Tyngde til Skanderborg Slot. Bondeskyldsafgiften blev et Par Aar senere sat ned til 8 Sletdaler, men endda kneb det at faa dem betalt. Gaarden var blandt de største i Byen, og da disse opføres med 6 Td. 7 Skp. Hartkorn, mens Selvejergaarden kun gav Herlighed af godt 1 Td. Htk., maa Bondeskylden have været lidt over 5 Td. Hartkorn og da Afgiften sættes til 10 Sletdaler, udgjorde den ca. 2 Sldl. pr. Td. Hartkorn. En Fæsteafgift af en Tønde Hartkorn var sædvanligvis 1 Td. Rug. Her er altsaa Rugprisen sat til omkring 2 Sldl., hvilket vistnok var billigt. Det ser altsaa ud til, at Niels Gregersen saavel ved Ansættelsen som senere ved Nedsættelsen har været imødekommende over for Fæsteren, der vistnok antoges af Herlighedsejeren, som dog ikke i Længden kunde holde en Fæster i Gaarden, der ikke betalte sin Bondeskyldsafgift uden at paadrage sig Forpligtelser over for Ejeren.

I 1672 lovbyder Herredsfogeden Gaarden og vil sælge, hvilket ogsaa lykkes for ham, idet *Enevold Rasmussen* i Kalbygaard Aaret efter faar Skøde paa Gaarden, hvor Kr. Frandsen bor, med to Gadehuse, der beboes af *Rasmus Jensen Ersholt* og *Rasmus Andersen Hjulmand*. Oluf Rasmussens Enke bor altsaa ikke i Huset mere; men hun har vistnok giftet sig med *Peder Jensen* i Flensted, der sandsynligvis er den P. Jensen, som i Tiden 1660—80 har en Halvgaard til Fæste i Byen.

Enevold Rasmussen har ikke saa lidt Mas med Fæsteren i Gaarden, og i For sommeren 1674 lader han tage et Syn paa Gaarden. Synsmændene saa da, at 15 Spænder Isterad og 4 Spænder Korshus er ganske utjenlig uden nogle smaa Stykker af det gamle. Ombygningen sættes til 2 Rdl. for hvert Spænde. Vi synes, det er billigt. Af Laden vil 15 Spænder à 1 Rdl. ombygges, af de 9 Spænder Hus i Syd er der intet andet end at opbygge paany, og Vesterhusets 10 Spænder staar endnu og raver og vil ligeledes opføres af nyt. Prisen for Opbygningen af Udhusene sættes over alt til 1 Rdl. for hvert Spænde Hus, som ved Laden. I alt er der altsaa en Bygfældighed paa 72 Rdl. paa Gaarden, men Kr. Fransen havde dog ikke i Sinde at opbygge den forfaldne Gaard, hvad han sandsynligvis heller ikke havde Evne til, og allerede i Oktober Maaned samme Aar træffer vi ham i Kilsgaard, hvor han nok har faaet en Gaardpart i Fæste, efter at han, som det synes lidt hovedkuls er rejst fra Flenstedgaarden.

Enevold forlanger, at han skulde lægge Rugsæden i Flenstedgaardens Marker, men Kr. Fransen nægtede det, og han bliver da stævnet for Retten for at betale Udgifterne ved Saaning af Rugen ialt henved 5 Tønder. Desuden kræves han til

Regnskab for nogle Fjæl og en halv Seng, som han har glemt at betale, foruden naturligvis Bondeskylden til Enevold Rasmussen for de to Aar denne har haft Gaarden.

Synsmændene maa igen ind i Gaarden at syne disse Ting, de finder Sengen skilt ad og »meget skammelig medtaget«, idet en Part af den stod i Ladedørene og brugtes som Lukkelse for Kornet, en anden Part stod i Stuen og var »sønderbrechet«, og endelig brugtes en tredje og sidste Del af Sengen ved en Væg i et lidet Kammer, hvor der gik nogen Kalve. »Og syntes samme Seng at være utjænelig og fordærvet i alle Maader«, resolverer de redelige Synsmænd, og vi maa jo give dem Ret i deres Syn paa Sagen. Fjælene havde Kr. Fransén ogsaa brugt efter Behag, idet han havde lavet sig nogle ny Hestekrybber. De var ellers beregnet til Loftsfjæl.

Selv om Fransén var kommen til Kilsgaard træffer vi ham endnu tidligt næste Foraar i fuld Aktivitet i Flensted idet han lod sine to Karle bortføre baade Havrehalm og Gødning fra Gaarden, hvorfor han selvfølgelig atter maa møde paa Tinge, og i April 1675 maa han da tilstaa, at han skylder Enevold Rasmussen 12 Sletdaler, som han indgaar paa at betale med Halvdelen til Sct. Hans og Resten til Sct. Søren Dag med rede Penge; men endnu i August Maaned har Kr. Fransén Gæld til sin gamle Husbond Niels Gregersen, en Gæld, som Peder Jensen vist har »lovet og godsagt« for og da ogsaa maattet betale, saa det har jo nok knebet for ham.

Det var dog ikke alene Gaarden, der voldte Enevold Rasmussen Besvær. I 1679 lod han tage Syn paa det Hus, hvori Rasmus Jensen Ersholt boede; det var lige ved at falde fra hinanden især i den søndre Ende, hvor en usynlig Haand havde udbanket alle de Nagler, som skulde holde Hustømmeret sammen, saa Hullerne stod tomme og aabne. At sige, at det var Gnieren Rasmus Ersholt, som havde gjort det for at forulempe sin Husbært, vovede Enevold Rasmussen dog ikke, men han tænkte det vel nok.

Det kneb ogsaa for visse af Kronens Fæstebønder at holde sig oven Vande i Tiden efter den slemme Svenskekrig. Slotsherrens Delefoged Jon Knudsen i Toustrup lod hvert Aar hen ved Juletid læse lange Restancelister, og man truede endog med at sætte ham fra Bestillingen, hvis han ikke fik Restancen inddrevet.⁶

For at klare den store Gæld, Landet havde paadraget sig under Krigen greb Kongen bl. a. til den Udvej at bortsælge Krongods med Tilbagekøbsret, eller til at pantsætte det. Paa denne Maade afhændede Kongen Silkeborg Slot til sin Mundskænk *Christian Fischer*,⁷ der ogsaa erhvervede det meste af Laasby Sogns Gaarde. Det kan næppe fastslaaes hvornaar det egentlig skete, og om det var Køb- eller Pantegods dog vist det sidste; men i alle Tilfælde gav Kongen ikke Tilbagekøbsretten fra sig. Endnu saa sent som i 1688 kaldes Bøndergodset paa faa Undertagelser nær for »Kongelig Majestæts Ryttergods«; i 1696 kaldes otte Gaarde i Laasby og lige saa mange i Flensted for »gammelt Ryttergods«.

Den 20. 2. 1664 stævner Delefogeden alle Laasby Mænd og Inderster til at betale Restancer og Landgilde til deres Husbond Chr. Fischer efter Jordebogen. Det drejer sig om atten Mænd i det hele samt Michel Jørgensen i Kalbygaard. Store Restancer er det ikke, de staar for, men Gæld er Gæld, og en Maaned senere er der en Paamindelse om, at Laasbymændene endelig uden Ophold maa lade al deres »efterstanden Landgilde og Restans blive yet« til Skanderborg, saafremt

de ikke vil have deres Fæste forbrudt Der er saa nok en Del af Laasbymændene, som har Restacer baade til ny og gammel Husbond. Aaret efter trues de igen at betale resterende Landgilde til *Gundi Rosenkrands* i Skanderborg, og 1666 faar de i Februar en Maanedes Respit til at afvikle Restancer til Chr. Fischer.⁸

Jo, der var Orden i Sagerne, naar det angik Bøndernes Afgifter. Fiskeren i Silkeborg vilde endda gerne lægge lidt ekstra paa, hvis det kunde lykkes; men Bønderne var vagtsomme overfor saadant, og i 1663 frikendtes *Svend Rasmussen*, Smed i Laasby, for at betale Embedspenge til velfornemme Mand Chr. Fischer, da der fra Arilds Tid ikke var svaret saadan Afgift af den Laasby Smed; det samme gjalt to Smede i Toustrup.

Forarmede Mænd kunde søge om Eftergivelse af Landgilden eller Dele deraf, og i saa Tilfælde maatte de paa Tinge have troværdige Mænds Udsagn om deres Forhold.

Jens Rasmussen i Flensted er i 1663 saa forarmet, at han ikke kan formaa at udgive uden halv Landgilde, og to Aar senere staar en hel Række Mænd i Flensted sammen med 3 Mænd i Dallerup, 5 i Sorring, 5 i Alling, 6 i Tørring, 6 i Jaungyde, 1 i Skovsrod, 1 i Vissing og 5 i Røgen paa en Liste over forarmede Bønder, der ikke kan formaa at udgive hele deres Landgilde og Arbejdspenge, de rester med til Skanderborg for forleden Aar af den Aarsag, at deres Fæmon forleden Vinter (1664—65) er af »Høngersnød og anden Svaghed bortdød.«⁹ Selvejergaarden i Flensted staar i Spidsen og derefter følger seks andre Gaarde og nogle Huse. I 1666 findes ligeledes en lang Liste over forarmede Fæstere, heri nævnes Beboerne af syv Gaarde i Flensted og een i Laasby. De rester med Havre, Byg, Smør, Lam, Gæs, Høns, Fodernød, Arbejdspenge og Brødbagepenge. Laasby Gaarden, *Jens Rasmussen* og *Niels Nielsen* rester med et helt Aars Afgifter, som de ikke kan udgive paa Grund af deres Armod. Og i Høsten denne Sommer, som var præget af Tørke, »den stuere Brønde«, var Foraarskornet især Bygget saa ringe, saa det ikke var værd at høste. Det var især galt i vore sydlige Nabosogne; men ogsaa »*Peder Tuordsen*, Aasbæk i Laasby, hans Bygsæd var saa ringe, at han ikke kunde faa Udsæden igen.

I saadanne fattige Tider med Misvækst og Sygdom blandt Kvæget kunde Gaardene nemt forfalde og Brøstfældigheden blive stor. I saa Tilfælde maatte der atter Syn til for at se hvor store Manglerne var, idet en væsentlig Del af Byggematerialet skulde hentes fra Skoven i Form af Egetræ til Leder, Remme, Stolper, Løsholter, Bjælker og Spændtræer, og det skulde altsammen udvises af Skovfogederne. Syn paa Brøstfældighed var derfor ogsaa i Bøndernes Interesse, og det var langt fra, at alle Gaarde var saa medtaget som Kr. Fransens i Flensted. Mange Steder fattedes der dog Leder under Bindingsværkets Stolper. I 1664 toges Syn over fjorten Mænds Gaarde og Huse i Laasby, og i de otte Tilfælde fattedes Lederne, undertiden i mange Fag; i Annexgaarden omtales ogsaa et jordgraven Hus paa tolv Spænder, som staar og raver. Fire Aar senere er der Gaardsyn over hele Herredets Skanderborg Part.¹⁰

I Flensted er *Oluf Jensens* og *Niels Rasmussens* Gaard »moxen øde«; *Peder Lauridsens* og *Jens Pedersens* er syv Spænd »slet øde«, og Laden ganske brøstfældig for Lægter, Tag og Tømmer; *Rasmus Nielsens* og *Peder Tordsens* Gaard har fem Spænd »slet øde og de andre Huse staar paa Rauf og vil falde neder«; *Peder Jensen* har fire Spænd slet øde og de andre brøstfældige for Tømmer; *Jens*

Kristensens og Niels Jensens Gaard har fire Spænd slet øde og de andre staar og raver og vil falde; gammel Niels Nielsens og Niels Rasmussens Gaard er brøstfældig for Tømmer og Tag, og Selvejergaarden, hvor Kr. Fransen residerer, har vi jo set tilstrækkeligt paa, den var blandt de ringeste. I Kalbygaard er Niels Pedersens Gaard ganske brøstfældig paa Lægter, og ved Enevold Rasmussens Gaard ligger et Gadehus »moxen øde«.

Et Syn paa de Huse, Kronen beholdt, da Fischer havde faaet Gaardene i Pant siger os noget om Husmændenes Forhold udover at beskrive Brøstfældigheden ved Husene. Dette Syn vil vi derfor gennemgaa, det foretoges i Aaret 1680 sidst i Marts Maaned.

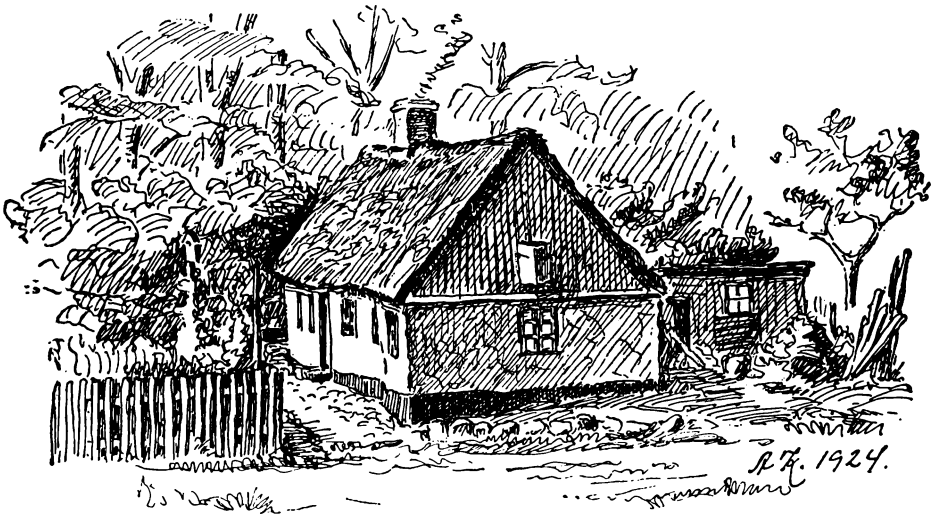

Fig. 20. Et af de gamle Gadehuse i Flensted. Det er nu revet ned og i Stedet er rejst en Trævilla.

Synsmændene havde været i Vissing og Tulstrup og Tørring og kom nu kørende fra Alling til Flensted. De begyndte hos *Laurids Nielsen*, der har en Ko, en Gris og fire Faar; hans Hus er sytten Spænder langt; under de fjorten er Lederne forraadnede. Han har et Kaalhaved.

Mads Laursen har to Bæster og seks Faar, han har to Huse paa ialt sejsten Spænder, hvoraf de tolv har jordgravne Stolper, en Byggemaade, der stammer fra Oldtiden. Der er selvfølgelig nogle af disse jordgravne Stolper raadne, og der er ogsaa andre Smaating at notere. Han har Kaalhaved ved Husene.

Mikkel Jensen bor i et jordgraven Hus, hvor tolv Stolper er raadne, Lægter og Tag utjenelige; der er fire Faar og en Stump Kaalhaved.

Maren Sørenskone, hvis Pigenavn var Nielsdatter, Enke efter Søren Terpensen, har to Huse ved sit Sted, som er seks Spænder. Hun har fire Faar og et Kaalsted. Lederne er raadne under det meste af Husene, saa de har nok været baade buede og skæve.

Saa var der ikke flere af Kgl. Majs. Huse i Flensted, og Turen gik ned ad Kirkevejen til Laasby, hvor man begyndte med en velholden Mand:

Anders Rasmussen, der har to Heste, to Køer, otte Faar og fire Svin. Der er tre Rolling Huse d. v. s. Vaaninghuse paa 21 Spænder Hus, og de har kun ubetyde-

lige Mangler som Lederne i en Gavl og under fire Fag er raadne, og tre Spænde-træer er knækket. Der er ogsaa et Kaalhavedstet.

Kresten Jensen har to Bæster, to Køer, to Faar, han har to Rollinghuse, de 16 Spænder med raadne Leder og 17 hvor Remmen er i Stykker, 8 Spær itu, Lægter og Tag paa seks Spænder er raadden. I hans Kaalhave er nogle Frugt-træer.

Rasmus Jensen og *Peder Jensen* bor tilsammen paa et Hus. Den første har to Bæster, to Køer, fire Faar og et Svin; mens *Peder* kun har fire Faar og et Svin. Der er 24 Spænder jordgraven Hus med 16 raadne Stolper og et Kaalsted.

Søren Rasmussen er ogsaa kørende med et Spand Heste, han har Ko, otte Faar og to Svin. Hans Rollinghus har 16 Spænder med jordgravne Stolper, hvoraf de tolv er raadnet af ved Jorden, tre Spær i Stykker, og Taget er raadnet paa fire Fag Hus. Kaalhavedstet.

Ras Jensen har ogsaa et Par Heste, to Køer, otte Faar og to Svin; ved Kaal-haven ligger tolv Spænder Rollinghus, der er vel ved Magt, saa her er ingen Sølleheder.

De Laasby Husmænd har trods det, at de er kørende, ligesom Husmændene i Flensted ingen Del i Landsbyjorden, men nogle hævdvundne Græsningsrettigheder, og saa har de rimeligvis lejet sig nogle Agerstumper eller saadet »til Hals« hos Bønderne; det var ganske vist ikke helt lovligt, men det gjorde man overalt, hvor Husmænd, Indester og Tjenestefolk attraaede Jord at dyrke.

Disse mange Syn, som det nok kan falde lidt ensformigt at læse om, siger os dog i Virkeligheden ikke saa lidt om Forholdene i Sognets Landsbyer. Det ser ud til, at der er indtruffen en Bedring i Kaarene, efter at man har faaet Krigstiden lidt paa Afstand. Vi vil slutte med at se paa Anneksgaarden i Laasby, som nu om Dage ligger og skjuler sig bag høje Træer nord for Kirkegaarden. Det er ogsaa i Aaret 1680. Her bor Anneksbonden *Søren Rasmussen*. Hans Isterad er 12 Spænder lang og fattes Leder paa begge Sider, det østre Hus er af nyt opbygget i denne Sommer, det mangler endnu Tag paa nogle faa Spænder, Laden ligger i Øst og Vest, den er noget forfalden, idet dens 13 Fag under de seks fattes Leder. Vesterhuset er paa ni Fag jordgraven Hus, det er nok Gaardens ældste Hus, og her er 13 Spær og Bjælker knækket.

I Perioder kunde det knibe at holde de fattige Fæstegaarde besat med Fæstere, Gaardene kunde da ogsaa i vort Sogn komme til at ligge øde. I Høsten 1668 bevidner saaledes troværdige Mænd, at fire halve Gaarde i Flensted havde været øde, og at *Peder Andersen Munk* i Laasby er saa arm, at han ikke kan udgive Landgilde, som han rester med.

Det kunde ogsaa hænde, især i Husene, at Folk flytter ind uden at melde det til Husbonden, men ved privat Ordning med de allerede iboende Folk.

Velstand og Fattigdom har altid »vandret til Hobe« i vore Landsbyer, men der har været Tider hvor en af Delene var mest fremtrædende, en saadan Tid havde vi under og efter Svenskekrigen, da Brandskatning og Plyndringer af baade Fjender og Venner hærgede Jylland, og saa indtraf samtidig en Række særlig haarde Vintre og tørre Somre, hvilket bidrog til at forhøje Elendigheden.

En Mand, som ikke kunde overvinde Tidens Forhold, var *Jens Kjeldsen* i Laasby.¹¹ Han er af en Slægt, der brugte *Kjeldsen* Navnet som Stamnavn, og som træffes i Sognet lige op til vor Tid. Han var saa uheldig at faa noget Børnegods

i Forvaring som Værge for nogle Broderbørn. Dette Forhold var i og for sig almindeligt i 1600-Tallet, senere blev Godsejerne Overformyndere, og i vor Tid er der jo en særlig Statsinstitution, som bærer Omsorg for umyndiges Midler. Paa Jens Kjeldsens Tid var det Mænd af Slægten, der maatte paatage sig ikke blot af Navn, men ogsaa af Gavn i fuldt Ansvar for den eventuelle Arv at være Formyndere eller Værger for de forældreløse Børn. Det er i Virkeligheden en af Bondens ældgamle Frimandsrettigheder og Frimandspligter at tage Værgemaal paa sig.

I 1658 døde Jens Kjeldsens Broder Michel Kjeldsen, han efterlod sig to Sønner Kjeld og Rasmus; hans Enke Ane Rasmusdatter giftede sig med *Peder Kristensen* i Klinterup. Imidlertid døde ogsaa Sønnen Rasmus, saa Ane har noget Arv efter ham til Gode. Men da Jens Kjeldsen som Børnenes Værge har deres Gods i sin Besiddelse, opstod der Strid om Arven efter Rasmus Michelsen; og under Striden oplyses at P. Kristensen havde faaet noget Korn og andet af Stedsønernes Arv til sin Gaard, desuden er Jens Kjeldsens Gaard plyndret i Krigens Tid. Ved et Forlig i 1663 bestemtes dog, at Jens Kjeldsen skulde staa halv Skade med Brodersønnen Kjeld, for hvad Fjenden har røvet af hans Arvegods, og dennes Part sattes til 65½ Daler 8 Skilling, mens den Part Stedfaderen og Moderen havde, skulde trækkes fra det Beløb.

I 1667 er Jens Kjeldsens Forhold saa ringe, at han ikke magter at udrede den Landgilde, han refter med til Aarhus Hospital, hvorunder Gaarden hører. Det er *Søndergaard*, Talen er om, og i 1667 er Bygsæden her saa ringe at Mændene i Gaarden, Jens Kjeldsen og Anders Pedersen, ikke kan udgive deres Landgilde. Jens Kjeldsen har en Broder Anders i Klintrup, i Laasby en anden Broder ved Navn Niels samt en Søster, der var gift med Rasmus Andersen i Laasby. I Aaret 1669 er Ægteparret Rasmus Andersen og Hustru i Laasby imidlertid begge døde, og Brødrene bliver Værge for deres Sønner Kjeld, Rasmus og Søstre Mette Kirstine, Johan og Birgitte. Men nu frygter Børnenes Farbroder Søren Andersen i Laasby, at Arven bliver borte imellem Jens Kjeldsens Hænder.

Det var nok heller ikke uden Grund, thi Jens sad haardt i det og hen paa Foraaet er han kommen »saadan til agters, og hans Kvæg og Fæmon ham saaledes frakommen«, at han ikke længere kan bruge sin halve Gaard, ja end ikke kan skaffe Sæden i Jorden. Han sidder dog i Gaarden endnu i Nytaar 1670, da han faar sluttet et Forlig om Søstersønnernes Arv, saaledes at *Kjeld* ud af Jens's fattige Gaard faar en hvid Hest, to Køer, hvoraf den ene er museblakket og den anden sorthjelmet, en Studekalv, et Bitræ og to Svin foruden 12 Skp. Rugsæd i Marken, 14 Skp. Byg, 3 Td. Havre og 6 Skp. Boghvede. Rasmus faar et sort Øg, et Studungnød, to Svin, en Kalv og en Vogn med Tilbehør, en Kiste, 12 Skp. Rugsæd i Marken og Korn som Broderen, med hvilket de var fornøjet og takkede deres Morbroder for god og rigtig Betaling.

Det ser saaledes ud til, at det kun er Drengenes Arv, der har været Tvist om, skønt de tre Søstre ogsaa er nævnt i Sagen.

Jens Kjeldsen havde i de senere Aar laant Penge af Rasmus Jensen Kræmer i Laasby, Broder til Niels Jensen i Ersholt; han havde gjort sig betalt i Korn, Sæd i Marken, Kvæg og Heste, Kørsler, Foder til Unghøveder, Svin, og endda maa Jens beklage sig over, at Kræmmeren under hans store Sygdom og Svaghed, da han laa nærmere død end levende, har bortført hans Rugavl fra Stedet

og har tærsket en Del paa andre Steder, skønt han var blevet advaret imod at bortføre Rugen fra Marken.

Endnu er Jens dog ikke helt ude af det, thi da Brodersønnen Kjeld Michelsen med Hjælp af Jens Rasmussen, Borger i Aarhus, samme Aar søger at faa sin Arv udbetalt under Paaberaabelse af Jens's Fattigdom, siger Ridefogeden i Skanderborg, at *Jens Kjeldsen er en ærlig og uberygtet Mand*, som man ikke saadan kan tage et Værgemaal fra.

Jens Kjeldsen døde i Aaret 1671, og nu træder Broderen Anders i Klintrup til som Formynder for Brodersønnen. Han hævder med Held over for Boets Kreditorer, at det betroede Arvegods gaar forud for alle andre Fordringer i Boet, Restancer saavel af Landgilde som kongelige Kontributioner. I Følge Resessen gaar Barnepenge først ud af Boet og siden det andet.

Der er noget bevidst og stolt over den krigshærgede Jens Kjeldsens Kamp imod Fattigdommen, og Ridefogedens smukke Ord om ham, *ærlig og uberygtet*, vil blive hans Minde, saa længe Herredets gamle Tingbog kan læses. Vort Sind maa fyldes af Taknemmelighed, naar vi sammenligner hans Tid med vor, naar vi tænker paa, hvorledes vi stort set undgik at komme ud for Krigens frygtelige Hærgen, undgik at blive jaget fra Huse og Hjem, fra Arbejdsplads, fra alt det, vi lægger hele vor Hu og Kraft i gennem de mange Arbejdsdage, Livet skænker os.

Et af de sikreste Tegn paa Forekomsten af Velstand og Fattigdom i Bondegaardene er Indholdet af Datidens Skifteforretninger eller Skiftebreve, der paa den Tid undertiden indskrives i Tingbogen. Registre over Dødsboer indeholder som Regel alle Enkeltheder i Boets Formue og Gæld baade Kreaturer, Indbo, Klæder, Korn og Redskaber, og alle udestaaende Fordringer saa vel som Gældsposterne tages omhyggeligt med. Undertiden kan man fornemme, hvorledes Skriveren gaar gennem Gaardens Huse og gennem Stuerne, hvor Kister og Gemmer aabnes, og alt lægges frem og vurderes for bagefter at deles mellem Arvinger og Kreditorer.

I Ougaard, som paa denne Tid endnu kaldtes en Kannikegaard men tilhørte Akademiet, boede en Mand der hed *Rasmus Nielsen*. Han havde Gaarden sammen med en anden Bonde, der hed Jens Rasmussen. Ougaard var meget stor og havde samlet godt 14 Tønder Hartkorn, der var delt lige mellem de to Fæstere. Der findes fra denne Gaard i Tiden 1663—81 ikke mindre end fire forskellige Skifteforretninger, som vi vil se lidt paa, idet vi erindrer om, at Ougaard ikke blot omfatter den Gaard, som nu bærer Navnet, men al den Jord, som findes i Laasby under Matrikelnumrene 11 og 12, og Gaarden laa i ældre Tid mellem de to Huse nordligst i Byen.

Rasmus Nielsen døde i August Maaned 1663; hans Arvinger indkaldtes og enedes om Skiftet den 13. September. Skønt, som det hedder »den sl. Karells best Meddel och Formou af Lösøre og andet Husgierod var hanom udi besuellig Kridstid berøffuit och frataget,« saa Kreditorerne i Skiftet maa afslaa en Tredjepart af deres Fordringer, er der dog ikke saa lidt at registrere og dele i den store Gaard.

Skiftet foretoges i Overværelse af den før omtalte Ridefoged Anders Nielsen, der mødte frem med et Krav paa 100 Sletdaler med otte Aars Rente; det er hans fædrende og mødrende Arv, som har været anbragt i Boet. Han har Skiftebrev at fremvise og er sandsynligvis Broder til den afdøde. Foruden Arven havde han

en anden Fordring i Boet paa 188 Sletdaler. Borgmester Anders Lydichsen i Aarhus var ogsaa til Stede som Husbond eller dennes Stedfortræder og mødte med en Fordring paa resterende Landgilde paa 144 Sletdaler og et Brændsvin. En Jens Vinter i Aarhus fordrede 75 Daler, Maren Sørensdatter i Ougaard fødrende og mødrende Arv, som den afdøde havde i Værgemaal 100 Sletdaler, Rasmus Sørensen, velsagtens en Broder til Maren, fordrer 16 Dl. Disse to var vist Søkende og Søsterbørn til afdøde, Jens Olufsen i Gianning (Gerning) var deres Farbroder; denne Mand var mødt paa et tredje Søsterbarns Vegne, Niels, med en Fordring paa 137 Dl. efter Skiftebrev. Rasmus Rasmussen i Miesing, vistnok Søn af afdøde, mødte sammen med Peder, Offur, Rasmus og Jens Rasmussen fra samme By; de er sandsynligvis Brødre hele Rækken, og førstnævnte havde en Fordring paa 42 Dl., Tomas Poulsen i Randers fordrede 14 Rd., og Mads Hansen samme Sted 20, Ras Sørensen, Galtén, 9, Søren Jensen, Møllerup, 2, Jon Knudsen i Toustrup for Oldengæld 2 Daler, Kræmmeren Rasmus Jensen, Ersholt, havde financieret Begravelsen med 22 Dl. og havde desuden en ældre Regning paa 16 Daler. Endvidere skulde Mester Anders Lydichsen have Landgilde af Svin, Byg, Rug og Havre for sidste Aar. Som Folkeløn restede til Karlen Rasmus 3 Daler og et Par Sko, Karen Kristensdatter havde 14 Daler og to Par Sko til Gode, og Else Kristensdatter 5 Daler og et Par Sko, Naboen i Gaarden havde et Par Daler og lidt andet at fordre, og Per Degn i Sjelle fordrede 10 Daler af resterende Gæld til afdøde Bertel Degn.

Det var Gælden i Rasmus Niensens Gaard, den var stor, men der var heller ikke saa lidt at tage af; det forsløg dog ikke til at fyldestgøre alle Fordringer. Som før sagt slog man en Tredjedel af, og Anders Nielsen, Ridefoged, fik slet intet.

Gaarden var dog helt godt besat med Husdyr; men disse har maaske været gennet i Skoven under Fjendernes Plyndringstogter. Her var 1 Hest, 3 Hopper, 5 Plage og 2 Føl; Køerne havde alle Kulører fra hvide, gule, røde, blakkede til sorthjelmede, der var i alt 10 Stk., hvoraf den ene var »stakrompet«, den havde faaet Halen frosset af velsagtens. Der var desuden 2 Kvier, 2 Ungstude og en sorthjelmet Tyr.

I Laden var 107 Traver Rug (20 Td.), 120 Traver Byg (25 Td.), 60 Traver Havre (17 Td.) og 23 Traver Boghvede (22 Skæpper). Der var 2 Vogne med Tilbehør, 1 Plov, der selvfølgelig ligesom de 2 Harver var af Træ.

Ædelt Metal fandtes ikke; det kostbareste Stykke inde i Isteraden var en Bryggekedel, den blev vurderet til lige saa høj en Pris, som de to Ungstude eller en graa Hesteplog. Metallet var dyrebart, tænk om vi skulde give omkring et Tusinde Kroner for en Gruokedel! Den var ganske vist af Kobber, men alligevel. Desuden fandtes af Metalgenstande 1 Kedel, 4 gamle Messingbækkener, 3 gl. Lysestager, 1 Fyrfad, 6 Tintallerkener, 4 Fade og 1 Smørask, 2 Plojjern, 3 Høleer, 1 Skærekniv (til Hakkelse), 3 Økser, 1 Baandkniv, 2 Naver, 2 Skorstenskroge, 1 Ildske, 1 Rist og en gammel Sav.

I Stuen stod en Kringstol, desuden var der tre Stolpesenge uden Himmel, og i Bryggers og Køkken nogle Kar, Tønder og Bøtter samt en Haandkværn med Sten. Der var ogsaa 20 Sikar til at sætte Mælken hen i, og det ser ud til, at de har været af Træ.

Af Sengeklæder var der mange Dyner og Puder. De to bedste Dyner, som

vel har ligget i Rasmus's Seng, blev tilsammen vurderet til omtrent samme Pris som Bryggekedlen. Lagener var der ogsaa: 1 Par Hørgarns og 3 Par Blaargarns. Af Gangklæder var der kun det allernødtørftigste, et Sæt gammelt Vadmels Klæder, et Par Bukser, en gammel Hat og et Par Tøfler. Desuden fandtes udestaaende Fordringer paa godt 150 Daler.

Saadan var Situationen, der var lidt Underbalance, og nu delte man efter nærmere Forhandling Godset ud til Kreditorerne. Per Degn i Sjelle løb af med en temmelig god rødtribet Overdyne, en Hovedpude og en blakbroget Kviekalv, mens en Mand som Rasmus Kræmmer valgte at faa den kostbare Bryggekedel og det andet Messing og Tinsager. Det var let at sælge, og han har nok gjort en helt god Forretning, selv om han maatte slaa af paa sin Fordring. Desuden fik han 8 Sider Flæsk lige til at sælge paa Torvet i Aarhus.

Det næste Skifte i Ougaard finder Sted knap en Maaned, efter at Rasmus Nielsens Skifte er gjort færdig. Det er efter Fæsteren Jens Simonsen; de eneste Arvinger er hans Enke *Maren Sørensdatter* og deres Søn Søren.

Hvilken Gaardspart det her drejer sig om, ses ikke, men mon ikke Enken er den Maren Sørensdatter, vi lige har truffet i Gaarden som en af Rasmus Nielsens Kreditorer. I saa Tilfælde er det sandsynligt, at Jens Simonsen er Rasmus's Efterfølger som Fæster, og han er død som ganske ung, sandsynligvis af Tuberkulose. Han har til sin Død sikkert brugt Formandens Heste, da der slet ingen Heste er medtaget i Boets Registrering. Mandens Brødre er Jørgen Simonsen i Herskind, Søren i Høver og Rasmus i Galten.

Det næste Skifte, som er opbevaret fra Gaarden, stammer fra 1679 og er efter Manden Søren Pedersen, Arvingerne er Konen Else Christensdatter, der allerede ved Skiftet optræder med sin Fæstemand Jens Rasmussen, der rimeligvis er Søn af den førnævnte Rasmus Nielsen, og som gaar ind i Fæstet efter den afdøde, samt hendes tre Børn Peder, Niels og Mette. Manden efterlader sig blandt andet et Par Fillimit Klædesbukser.

Der er 6 Køer, 5 Faar, 1 Svin og 4 Heste samt en Bistok. Det er i Rasmus Nielsens Gaardspart.

1681 træffer vi igen et Skifte fra Ougaard, men nu er vi ovre i den anden Gaardspart, hvor Jens Rasmussen er død. Hans Gaardspart gaar over til hans Svingersøn *Morten Albrechtsen*, som er trolovet med Datteren Mette Jensdatter. Der er desuden en fuldmyndig Søn Jens Jensen og en yngre Datter Maren.

Der er i Enkekonen Ane Andersdatters Gaard en Besætning paa 7 Heste, 8 Køer, 6 Stude og Ungnød, 5 Faar, 14 Svin, hvoraf de 8 er unge. Der er 20 Traver utærsket Byg i Laden og paa Loftet 10 Td. Rug, 10 Td. Byg, 10 Td. Havre og 6 Td. Boghvede. Det er den 16. April. Boets Midler til Deling er 168 Daler. Gaarden er altsaa god at gaa ind i, og Svingersønnen Morten er nok heller ikke uden Midler, han var vistnok fra Rodegaard i Skørring og Søn af Albret Ibsen, som boede der i 1648.

I dette sidste Skifte nævnes, at der i Stuen staar en Stolpeseng, en Skive d. v. s. et Bord med lukket Fod og Eskeblad, der er et Par Borde mere i Huset, en Kringstol, 1 Egeskab med tre Rum og to Laase for samt en Egekiste med Laas. Vi ser altsaa her lidt solid Velstand; men nu er vi jo ogsaa paa Afstand af Krigen. Her er dog ingen Luksus som Tintallerkener eller den Slags; maaske var de forsvunden under Krigen, da Fjenden hærgede i Gaarden.

Rundt om Landsbymarkerne laa Skovene, de dejlige Skove, de fristende Skove.

Engang hvert eller hver andet Aar blev de synede for at se, om Bønderne i Landsbyerne kunde staa for den Fristelse, deres Dejlighed frembød. Naar et Træ lovligt blev fældet, mærkede Skovfogeden Stounen, Stubben, saa det kunde ses, at her var gaaet frem med Husbondens Tilladelse; men i 1668 fandt man foruden de mærkede Stoune i Kalbygaard Skov 2 Bøgestoune, der var umærkede, i Laasby Skov 5 og i Aasbækskoven 5 umærkede Træstubbe. Hvor var disse ulovlige Træer gaaet hen? Ja, det ved jeg ikke, det var der ingen, der vidste, og de, der vidste det, skulde jo nok lade være at snakke højt om det i ædru Tilstand.

Det var ikke altid Sognets Folk der optraadte i Sognets Skove som ulovlige Skovhuggere. I Aaret 1710¹² kom Skovfogeden i Laasby Skov, Østerskoven, over nogle Folk fra Galten, der havde fundet over Skellet for at hugge lidt Træ. Han vilde pante Heste og Vogn, men de vilde ikke lade sig pante af ham og gav ham saa mange Hug og Slag, at han maatte løbe, mens han kunde. Han sagde ellers, at det drejede sig om otte Læs Bøgetræ.

Landsbyfolk faar ofte Skyld for at være Hjemmefødninge, men engang imellem skulde vore Forfædre jo da uden for Landsbydigerne. I Almindelighed var det Karlene og Mændene, der drog til Købstaden og til Møllen. Laasby Mændene havde en Vej over til Toustrup Mølle, den gik vel gennem Møllehulen, og de havde Pligt til at holde den gamle Bro der vedlige, hvilket de grumme nødigt vilde gøre,¹³ saa kørte de hellere til Rye Mølle; her skulde man nu da gerne ned før Jul for at faa sigtet lidt Rugmel, og her blev man da i Ventetiden fyldt med Brændevin og alle de selvdøde Aal, man kunde æde. Ogsaa ved den gamle Toustrup Vej var der en Bro, Langvadsbro, som man skulde holde i Orden sammen med Toustrupmændene; men næsten hvert Aar maatte Delefogeden i Toustrup, Jon Knudsen, paa Tinge true med Lovens Straf, hvis ikke man her opfyldte sine Forpligtelser som Medborger. De Flensted Bønder brugte mest Kjærs Mølle, men tog nok ogsaa til Tider Del i Ædegilderne i Rye Mølle.

Det gik sommetider lidt haardt til paa Alfarveje, naar Mandfolkene skulde hjem fra Møllen eller Købstaden, eller hvad Ærinder de nu var ude i. I Aaret 1630 havde *Tord Jonsen* fra Kalbygaard været kørende til Jaungyde for at hente noget Landgildekorn til sin Moder, Jon Andersens Hustru.¹⁴ Han kom aldrig hjem. Han var vel bleven noget svirende i Jaungyde, og paa Vejen hjem kørte han i Efteraarsaftenens Mørke Vognen op paa en Brink, saa den væltede, og en af Sækkene kom til at ligge saadan paa hans Hals og Hoved, at han blev kvalt. Saa slap hans Ledsager Kristen Skrædder i Flensted lempeligere, han var nemlig saa døddrukken, at han faldt af Vognen et Par Gange i Dalen lige oven for Byen. Den første Gang hjalp Tord ham op paa Vognen, men den anden Gang blev han liggende bevidstløs i Hjulsprene, og her fik han Lov at ligge, til han kom til sig selv igen.

En Begivenhed paa den gamle Aarhusvej fra Flensted til Høver kunde have bleven et endnu større Drama,¹⁵ men det blev dog nærmest til en Komædie. Paa Tinget, inden de fire Stokke, stod en Lørdag midt i Oktober 1677 Laurids Rasmussen fra Flensted og gav »Last og Klage« over Gaardmand Knud Nielsen fra samme By, at han paa Hjemrejsen fra Aarhus havde »slagen hannem med en Fork i hans Pande, saa han faldt omkold paa Jorden.« Laurids havde ladet sig

syne af tvende Mænd, som dog ikke var mødt denne Dag. Gaardmændene Jens Jensen i Flensted og Anders Jensen samt Laurids Nielsen i Laasby havde ogsaa set, at Laurids Rasmussen faldt omkuld for Knuds Slag med Forken. De har sikkert haft en Brændevinsdunk i Vognen.

Knud staar for Herredsfogeden, Niels Gregersen af Gern, Skriveren Peder Frandsen af Søballe og de otte Stokkemænd, ja, for hele det forsamlede Tingfolk, og skal ligne en Voldsmand, der morderisk overfalder skikkelige Medrejsende. Men han gav Billedet et helt andet Udseende, da han tog til Genmæle:¹⁶ »Skulde a ikke have Lov til at væрге for mit Liv,« sagde han, »om det saa havde været med skarpe Vaaben, naar a blev overfalden af alle de andre, der her staar og ser saa uskyldige ud.« Det er jo altsaa sikkert Knud, der har været i Besiddelse af Brændevinspejteren. Han fortsætter: »Ham der, som fik det Rap af Forkskafet, han kom med hans Kniv i hans Haand og vilde have fat i Pejteren, og ham Jens Jensen kom imod mig med en Økse, der var skarp, mit Liv var i Fare, ham Laurids fra Laasby kom fra den anden Side med en Stridshammer i hans Haand; han har jo været Krigskar, saa han forstaar at bruge Vaaben. De søgte mig paa mit Liv, saa a var nødtvungen til at væрге for mig, selv om en af dem skulde bliv liggende paa Vejen. Pejteren var min, og de maatte lade mig beholde den.«

Tinget, der var vant til at behandle alvorlige Sager, smilede lydeligt, og Niels Gregersen spurgte med Smil om Læben, om Laurids havde ladet sig syne for den Skade, han var blevet tilføjet. Jo, det havde han rele nok. Og fjorten Dage senere mødte han med sine to Synsmænd, den gamle Niels Nielsen og Niels Bonde, to af Gaardmændene i Flensted, og de aflægger Beretning om Synet: Laurids havde godt nok et lille Saar paa det højre Haandled og klagede over et slemt Slag, han havde faaet i Hovedet; men de kunde ikke se, at det var »entenblo eller hovenet.«

En saadan Begivenhed paa Alfarvej var jo nok ikke saa helt ualmindelig, selv om det ikke hver Gang kom i Tigbogen eller gik paa Livet løs.

En tre Aar før var nogle Markedsgæster fra Rye Marked ogsaa ude for en dramatisk Oplevelse da de drog hjem.¹⁷ Det er dog ikke Laasby Sogns Folk, der optræder.

Det er Manden i Oustrup, Søren Madsen, som fortæller paa Tinge, at den 11. September om Aftenen i Plasningen kom han og en Part af Røgen Sognemænd rejsende igennem Laasby fra Rye Marked, og Jørgen Erichsen fra Vadsted fulgtes med dem, han var ridende. Da de kom igennem Laasby Vangeled, kom der en Hund efter dem, løb forbi Vognen og efter Jørgen Erichsen, som red foran, og den Hund blev ved at følge ham helt ud imod Skoven; men saa kom der et Karlsmenneske ridende for løse Tøjler, han red Vognen forbi og indhentede Jørgen, raabende: »Din Tyv, vil du forlokke min Hund!« og dermed trak han sin Degen ud af Skeden og søgte ind paa Jørgen, der bad, at han maatte fare med Fred. Men Personen blev ved at raabe og skælde.

Da stod Jørgen Erichsen af sin Hest og bad den fremmede gøre ligesaa, om han vilde gøre ham »nogen Gevalt paa sin farende Vej.« Saa kunde de gerne afgøre det med det samme.

Dette vilde den fremmede dog ikke indlade sig paa, og Jørgen steg atter paa sin Hest for at fare videre ned gennem Hulen imod Langvadsbro paa sin Hjem-

færds Vej. Da red Karlen ind paa ham og anfaldt ham atter paa Livet, men Jørgen greb resolut om Kaarden med sin haarde Haand og brød den i Stykker.

Da sagde Personen, at han hed Niels Nielsen og tjente som Foged paa Farschou, og saa forsvandt han paa sin galoperende Hest ind mod Laasby, mens Oustrupmanden kørte ned gennem Hulen og Jørgen red foran.

Men inden de endnu var kommen over Langvadsbro, kom den Farschou Foged med en hel Flok Ryttere efter sig og red dem op og omringede Jørgen. Ja, Doktorens Karl paa Skovgaard, Søren Piensen, skød et Skud med sin Pistol for

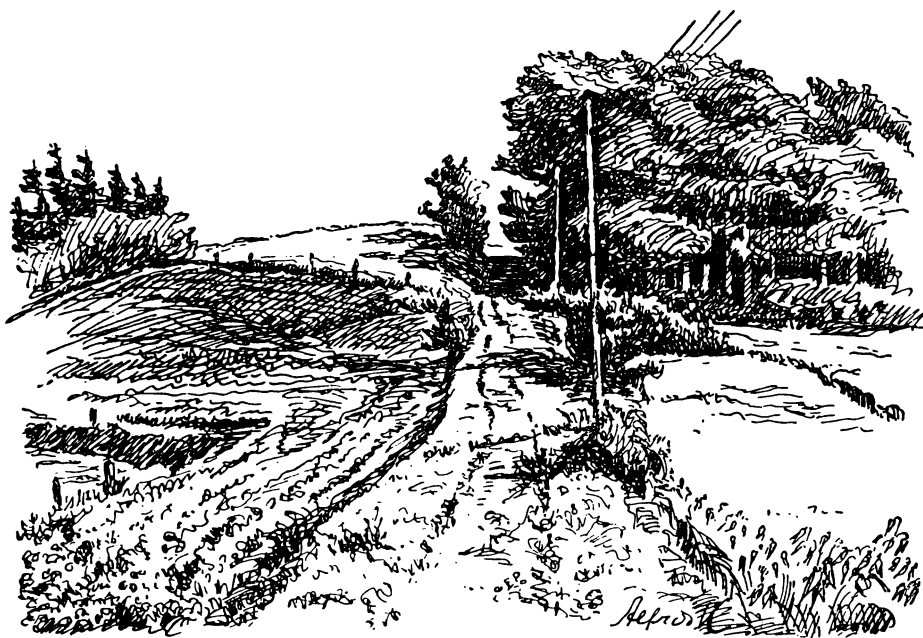

Fig. 21. Laasby Hule. Det er den gamle Randerslandevej, der gik over Langvadsbro mod Toustrup. Nu bruges den kun som Markvej; men den har været en af Sognets vigtigste Gennemfærdselsveje.

at gøre Spektakelet fuldkommen, en tre fire dragne Karle imod den ene Mand. Jens Dyr i Skørring havde sin dragne Degen, hvormed han prikkede Jørgen Erichsen i Siden, saa der gik Hul paa hans Kjøl. De greb fat i hans Hest og hans Tøjle, og Jørgen bad dem flere Gange om Fred til at fare.

Nu var Oustrupmanden kommen til; han og de andre stod af Vognen og kom hen til dem, og Søren Madsen skammede dem ud, at de saa mange vilde angribe en enlig Mand. »I skulde skamme jer,« sagde han, »nej, gaa imod ham een imod een, om I ikke vil lade ham blive med Fred.« Og de andre Godtfolk lagde sig imellem og fik dem skilt. De var mange, der var Niels Jørgensen og Chr. Nielsen i Farre, Michel Bonde i Lading og Søren Pedersen i Ruegaard og nogen Røgen Folk.

De fik de væbnede Ryttere talt til Rette, og Jens Nielsen i Røgen sagde til Jens Dyr, at han skulde stikke den Degen i Skeden, hvad han da ogsaa gjorde. Og de forklarede, at man skulde vare sig for at kalde Jørgen i Vadsted for en Tyv; det kunde man nemt komme galt af Sted med.

Og lidt mere ædru end før red de angribende Ryttere tilbage ad Laasby til for at dyppe Næserne nok en Gang i Kromandens Ølkande, mens Nordensogns Folkene fortsatte deres afbrudte Hjemfærd, og i mange Aar efter kunde de fortælle om Slaget ved Langvadsbro og Laasby Hule.

Udskækning af Øl og Brændevin fandt for øvrigt Sted flere Steder i Sognet. Om der paa den Tid var en privilegeret Kro, ved jeg ikke, men i 1664 stod Peder Jensen, Jens Kristensen og Anders Nielsen i Flensted samt Niels Kjeldsen i Laasby paa Herredstinget og tog Delefogeden, Jon Knudsen, i Haanden og lovede ham ikke efter denne Dag at holde ulovlig Kro med Øl og Brændevin under 10 Rigsdalers Fortabelse ifl. kgl. Majstæts Forordning.

Det ulovlige Kroeri var vel nok til Dels anlagt paa Tjenestefolkene. De skulde jo have deres Smaapenge vekslet. De forhærdede Drankere har ogsaa der haft gode Tilholdssteder, hvor de kunde faa deres fattige Styvere omsat i den onde Brændevin.

Der var dengang ikke Tale om Overbefolkning. Krig og Farsot, Brændevin og Tuberkulose, Sult og Skidt holdt Befolkningen i Skak, skønt Børnefødslerne var rigelige. Derfor var der Mangel paa Arbejdskraft. Der blev kaldt ad Bønderne til saa meget Arbejde uden for deres egne Bedrifter; de maatte have mange Heste og mange Tjenestefolk, en Hest for hver Tønde Hartkorn skulde en Bonde have og vel en Karl til hvert Hestespand. Derfor hører vi undertiden om Vanskeligheder med Karlene og forresten ogsaa med Byhyrderne. At Karle forlader deres Tjeneste i Utide og tager Plads andre Steder, eller at indgaaede Fæstemaal brydes, var slet ikke saa sjældent.

Saaledes undlod 1669 Karlen Kr. Kristensen i Linaa at flytte i Plads hos Niels Pedersen i Kalbygaard, skønt han havde stedt sig i hans Tjeneste; men maaske var Lønningerne stigende. Fem Aar efter var det Enevold Rasmussen i Kalbygaard, som har faaet Søren Madsens Karl, Jens, i Oustrup til at flytte over til sig uden at have opsagt sin Plads lovligt. Han havde tjent Søren Madsen i otte Aar og stedt sig for det niende; han havde saa godt som hele sin Løn tilgode, men blev dog dømt efter Kongens Forordning sammen med sin nye Husbond. Nogle Aar senere faar Enevold ligeledes en borttrømt Karl, denne Gang er han kommen fra Laven og uden Pas fra en af Chr. Fischers Gaarde. Og endelig overgik det Enevold i 1677, at en Karl, han lovligt havde fæstet ved Haandslag, ikke kom i Tjenesten, men blev i Laasby, hvor han var.

Militærordninger er noget meget indviklet noget at hitte ud af. Hvem af Læserne tør mon gøre rede for de Militærordninger, vi har haft i de sidste fyrretyve Aar. Og Militærordninger har vi altid haft. Skønt Bønderne i Middelalderen tilsyneladende fik Lov at betale Leding og sidde hjemme, blev de dog i Længden slet ikke fri for Krigshaandværket. Det har vi allerede set i et foregaaende Kapitel. De blev udtagne til at tjene som Ryttere, Knægte, Landeværn og Geworbne, og et Hundeliv var det. En Byrde i hvert Fald, som man søgte at undslippe.

Saaledes undlod Anders Rasmussen og Laurids Jensen i Flensted at møde efter Tilsigelse ved Skanderborg med andre unge Karle, »der Soldater var udskrevet efter kgl. Majs. Befalling.« De mødte ikke for Tinge med nogen Undskyldning og blev den 2. Maj 1663 sammen med nogle ligesindede fra Røgen og Klintrup dømt af Herredsfoged Hendrich Lauridsen, Kalbygaard, at være »udi

hans Mays. Naade och Unaade.«¹⁸ Og man tør trygt lægge Eftertrykket paa det sidste Ord.

Femten Aar senere dømmes *Niels Mikkelsen* i Ersholt til at betale sine resterende Rekruteringspenge for 1676, nemlig 24 Rdl.¹⁹

En Badskær, som træffes i Laasby i Aaret 1663 er vistnok et Tegn paa, at der er Soldater i Farvandet, han hed forøvrigt *Michel Rasmussen*.²⁰

I 1672 faar *Enevold Rasmussen* i Kalbygaard at vide, at hans Gaard er til Oberstløjtnant *Schach* assigneret, hvilket vist nok vil sige givet ham til Brug, saa Enevold fremtidig faar ham som Herskab.²¹

Samme Aar blev *Rasmus Frandsen* i Flensted²² pantet for noget Rytterhold, han er sin Rytter skyldig. Det gik forresten ikke af uden mange onde Skældsord fra saavel hans som Gaardkonens Side. Det er altsaa Rytterholdet i Praksis, vi her træffer, hæsligt at have de Ryttere i Gaarde og Huse. To Aar senere stævnes *Jens Rasmussen*²³ i Ougaard i Laasby for ikke at have holdt Rytterens Mundering vedlige. Og endelig nævnes i Jordebogen over Oberst Phrens Regiment 1696 alle Soldaterne. Der er otte Tønder Hartkorn i hver Portion til at holde en Rytter i Sognet:

Gaardmænd	Ryttere
<i>Laasby:</i>	
Søren Pedersen (nu Peder Sørensen) og Jens Nielsen (1 Portion a 8 Td. Htk.):	Korporal Josef Haber.
Peder Kjeldsen tillige af Jens Pedersen:	Hans Nissen.
Jens Kjeldsen, Peder Nielsen, og Jens Pedersen:	Christopher Craemmer.
Niels Ibsen, Thomas Nielsen og af Johan Nielsen i Dallerup:	Børchardt Brunnenquell.
Niels Nielsen i Laasby og Niels Sørensen i Hørslevbol:	Diderik Westenholtz.
<i>Flensted:</i>	
Rasmus Nielsen og Søren Christensen med N. Nielsen, Enevold Andersen, Niels Eskildsen, Jens Jensen og Knud Nielsen:	Jørgen Helmer.
Niels Jensen, Selvejergd., samt Niels Ersholt, Jens Jensen, Knud Nielsen og Enevold Rasmussen:	Christopher Campmann.
Anders Jensen og Jens Jensens Enke, Rasmus Frandsen og Niels Nielsen:	Hans Jørgen Reichuall.
Frans Rasmussen og Birgitte Nielsdatter samt nogle udenbys:	Heinrich Nagel.
Enevold Rasmussen:	Unge Peder Iffuersen.
Rasmus Jensen:	Staben: Friederich von Osten.

Det var elleve Krigsfolk, »Ryttere, skulde a sej.« Deres fremmedartede Navne viser os, at det er Krigshaandværkets faste Mænd. Kun Hans Nissen og Peder Iversen kan tænkes at være danske, Resten sandsynligvis Tyskere. Det er Sognets Tilskud til Datidens Militærordning, vi ligger jo midt i et Rytterdistrikt. Fem Aar senere kom dertil Frederik IVs Militærordning, der senere gav Anledning

Mændenes Navne Nederste Linie 1696 Øverste Linie 1718	Matrn. 1844	Hartkorn 1688 1664				Fag Huse					Brestfædighed Rdl.	Udsæd				Græsning til		Heavt i Læs	Besætning					Gaardenes Ydelser i Rytterhold						
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	østre	søndre	vestre	nordre	Ialt		Rug Td.	Byg Td.	Havre Td.	Boghvede Skp.	Heste	Køer		Heste	Køer	Stude	Ungøed	Faar	Penge		Halm				
																								Rdl.	Skil.	Læs	Lisp.			
<i>Laasby</i>																														
1	Jens Rasmussen		3	4	0	0					33	16	2	2 1/2	3		4	6	7	4	3	3	3	4	14	1				
	Rasmus Michelsen	15	1	0	1	2	8	11	6	10	35									4	3	0	2	10						
2	Rasm. Nielsen og Jens Thomasøn Niels Ibsen og Thomas Nielsen ..	9 og 10	7	3	3	1	8	3	1	1	16	10	15	15	56	71	53	5	3	8	1/2	8	14	20	8	6	6	8	29	88
3	Anders Rasmussen	8	4	5	1	0					30	32	2 1/2	2 1/2	5	1/2	5	8	11	4	3		4	3	18	60	1			
	Rasmus Sørensen		6	4	2	2	10		10	10	30									4	2		2	7						
4	Peder Sørensen og Søren Jensen Bonde	7	7	7	2	2					72	61	5	5	9	1/2	8	14	22	8	5		6	3	31	80	2			
	Søren Pedersen		8	3	1	1	17	21	9	11	58									6	4		4	16						
5	Peder Kjeldsen		7	1	1	0					72	33	5	5	8	1/2	8	14	0	7	6		8	0	28	60	2			
	Tyrejord i Aasbæk Kirkejord i Laasby Peder Nielsen og Niels Kjeldsen .	6 og 14	8	3	1	1	9	18	15	14	56									6	4	1	7	16						
6	Kristen Andersen og Claus Lauridsen		7	0	3	2					56	60	5	6	8 1/2	1/2	8	14	21	8	6		3	6	28	44	2			
	Jens Nielsen og Peder Nielsen ..	13 og 16	8	3	1	1	7		15	12	34									6	3		0	16						
7	Søren Jensen		3	2	1	2					44	33	2	2	4	1/4	6	12	7	3	1		2	4	13	20	1			
	Jens Pedersen	4	6	2	0	0	6	10	10	11	37									4	3		3	16						
8	Peder Sørensen Loft	1718	12	6	1	3	1				62	31	5	5	7	1/2	6	12	14	5	3		7	15	24	84	2			
9	Laurids Clausen	1718	11	6	0	2	2				49	38	5 1/2	5	7	1/2	6	12	14	4	3		9	0	24	32	2			
10	Søren Søndergaard og Rasmus Andersen	1718	5	6	6	3	1																		27	40	2			
11	Jens Sørensen, Anneksgaard	1718	3	3	1	0	1				44	26	3	3	5	1/4	4	6	8	4	3		4	8	12	52	1			
12	Niels Jensen og Anders Nielsen, Aasbæk		1	4	3	0					35	37	1	1	1		4	2	2	4	2		1	3	6	36	0	14		
	Rasmus Toersen og Jørgen Sørensen	17	4	7	0	0	10		9	19										4	2		2	6						
<i>Ersholt</i>																														
	Mikkel Nielsen	1	3	6	0	1					19	26	2 1/2	3/4	4	3/4	5	8	12	4	3		4	0	15	4	1			
	Niels Mikkelsen		6	2	0	0	0	18	0	17	35																			
	Laasby Kirkejord	2	0	6	1	1																			3	16	7			

til Stavnbaandets Indførelse. I Militzen tjener Bønderkarlene ved ugentlige Øvelser og aarlige Manøvrer.

Omkring 1719 blev Landsbyerne dog vist fri for at have Rytterne boende hos sig, idet man ved en Omorganisation af Ryttervæsenet samlede Rytterne i Kaserne.

Vi har hørt saa meget om Herredstinget, at man vel nu vil spørge, om Landsbyerne da ikke havde deres egne Love, og Svaret maa være et Ja; men Landsbyviderne for Laasby og Flensted findes næppe mere hverken i Original eller i Afskrift. Vi kan dog ved enkelte Lejligheder skimte dem; det er f. Eks. Tilfældet, naar i Aaret 1663 Peder Sørensen i Laasby har stævnet Nis Rasmussen sin Nabo, som tog ham i Haand og svor til Forpligtelse, at han efter denne Dag ikke skal pløje fra ham noget af hans Jord eller slaa noget af hans Eng og heller ikke tøjre sine Heste noget andet Sted end sit eget, heller ikke holde nogen Særdrift med sit Fæmon videre end andre Mænd i Byen gør med deres. Overholder han ikke sit givne Løfte, skal han til Granderne, Bymændene, give en Tønde Øl til Værdi af tre Daler hver Gang, han lovlig kan overbevises.

Nis Rasmussen har overtraadt Grandernes Vide og nægtet at lade sig sige af Grandelaget, hvorfor Klageren var nødt til at gaa til Herredsting.

Ogsaa i nogle Forbud skimter vi Bylavets Mænd optræde efter Beslutning paa Videstævnet. Vi skal høre nogle af disse Forbud, der blev læst paa Tinge. 1666 er det Mændene i Kalbygaard, Michel Jørgensen og Hendrich Lauridsen, Herredsfogeden, som strengelig forbyder Flensted Bymænd at indkomme i Kalbygaards Mark med deres Heste og Byhjord eller i Skoven med Heste og Vogne at slaa deres Græs og opgrave Jorden og føre den hjem i Gaarden til Mog.

I Aaret 1676 fremlægges et ældre Forbud fra 1653, hvori Peder Andersen i Flensted, som rimeligvis har været Bylavets Oldermænd, forbyder menig Laasby Mænd at »komme udi vor Mark og Hie enten med Tørveskjør, Lyngslet eller Mos og Syvi at slaa eller nogen ulovlig Vej at over Mark og Eng at gøre undtagen Jens Rasmussen og Søren Andersen til og fra deres Mark, som de har brugt fra Arilds Tid.« Pastor Niels Thomsen protesterer kraftigt paa Annexgaardens Vegne; men tre Uger senere forbyder Flensted Bymænd Søren Rasmussen og Jens Pedersen i Laasby at bortføre de Tørv, som de har skaaret i Flensted Fælles Hede.

Det er kun svage Glimt af, hvorledes Byfælliget arbejder; hvor gerne vilde vi ikke have ladet Øjnene glide over de gamle Byvider og mærket, hvorledes Fælleskabets Aand gav sig sit reneste Udtryk i Grandernes Lov.

Som Afslutning i alle disse Enkeltheder i Landsbyernes Forhold, vil vi til sidst give en kort Oversigt over Gaarde og Huse i Sognet, som hører under Rytterdistriktet²⁴ paa en eller anden Maade. Her er saaledes i Laasby medtaget baade Anneksgaarden, som svarer sin største Afgift til Præsten, der bor i Sjelle, Ougaard, der ejedes af Akademiet og Søndergaard, som hører til Aarhus Hospital. Begge disse Gaarde hørte tidligere til Aarhus Domkapitel, som erhvervede dem i katolsk Tid. Saa vidt jeg kan se, er alle Sognets Gaarde taget med. Listerne er Jordebøger for Rytterdistrikterne. Den yngste Liste er taget fra det pragtfuldeste Stykke i Landsarkivet i Viborg »Krigs- og Portionsjordebog 1718« for Skanderborgske Rytterdistrikt, fremgaaet af en Samling af det spredte Ryttergods. Bogen er, naar den er opslaaet, saa stor som et Spisebord. Den var da ogsaa Grundlag

for Regnskabet med Rytterdistriktets Økonomi i det følgende halve Aarhundrede, og Laasby Sogn fyldte kun faa Blade i det mægtige Værk.

Listen skulde give et Indblik i Datidens Forhold og Grundlag for Sammenligning mellem 1696 og 1718. Mændenes, Brugernes, Navne for begge Aarstal, saa vidt de var nævnt paa Listerne, Matrikelnumrene fra 1844 tilføjet, saa vidt det har kunnet lade sig gøre. Om Bygningerne oplyses 1718 Antallet af Fag, og den Sum, der udkræves for at afhjælpe Brøstfældigheden; for 1696 er Gaardenes forskellige Huse angivet, saa man kan faa et Billede af Gaardenes Grundplaner. Desværre siges ikke, hvor Stuehuset, Laden og de andre Udhuse ligger. Tallene for Udsæd, Græsning, Høavl og Besætning er nok ikke slet saa paalidelige som Nutidens Tællingslister. Det er formodentlig Bøndernes egne Opgivelser, og man har vel ikke villet prale med alt for store Tal; det gør man jo ikke saa gerne over for Skattevæsenet. Men Besætningernes Størrelse er dog nok ikke ret meget reduceret; man kan jo sammenligne Tallene fra Skiftebrevene i Ougaard. Det er ganske vist ikke de samme Mænd, der er nævnt; men Gaarden er dog den samme. Husmændene er tilsyneladende bedst stillet de har intet Hartkorn at svare af, men vi har set en Række Huse i Laasby og et enkelt i Flensted have et Spand Heste og 1—2 Køer foruden nogle Faar og Svin. De svarer 2 Rdl. 24 Skll. hver, men er ikke taget med her.

Paa Listen findes enkelte Tilføjelser, som ikke er medtaget her. Om Gaard Nr. 2 i Laasby hedder det i 1696, at Gaarden har nylig været afbrændt og nu næsten opbygget, hvorfor Mændene sidder i Gæld; Nr. 3 svarer ogsaa af et Rytterhus. Alle de Gaarde i Byen, som nævnes dette Aar, hører til Regimentets eget gamle Ryttergods.

Nr. 5 i Flensted har faaet et Bæst tillagt Gaarden, »Jens nyder Bæstet«, Nr. 6 og 7 har hver et Rytterhus. De otte Flensted Gaarde hører til Regimentets eget gamle Ryttergods.

I Ersholt har Stuehuset i 1696 et Korshus og ved Gaarden laa et Rytterhus.

Paa Listen fra 1718 er et Ord, som betegner Gaardenes almindelige Tilstand. Det almindeligst brugte Ord er »maadelig«, hvilket jo er en daarlig Karakter. Kun Flensted Nr. 7, og Kalbygaard Nr. 2 faar »god Tilstand« som Karakter. Nr. 8 og 9 i Laasby, Ougaard er afstaaet til Ryttergodset af Etatsraad *Poulsen*. Endvidere staar der som Tilføjelser, at til Laasby er slet Græsgang, men god Over- og Underskov og intet Tørveskær. Til Ersholt er lidt Underskov, som er nogenlunde ved Magt, maadelig Græsgang og intet Tørveskær. Til Flensted er god Over- og Underskov, Græsningen temmelig god, og Tørveskær i følgende Moser: Flensted Mose 480 Favne lang, tilstrækkelig til 10 Aar; i en Mose ved Jaungyde Brønd, som er 155 Favne lang, findes Tørv til 16 Aar, og i en anden noget opskaaren Mose er Tørv til endnu 6 Aar; i Vester Mose er til 4 Aar og i en femte Mose til 2 Aar. Kalbygaard har temmelig god Græsning og velfredet Underskov, men Tørveskæret befrygtes ikkun at være i en otte Aars Tid til Beboernes fornøden Ildebrændsel, dens Mose kaldes Bjarup Mose og har største Delen opgravet.

Forsigtig, forsigtig! lad os endelig ikke opgive vor Velstand større end den er, hvisker Bønderne til hverandre. Det er kendeligt for Tørvemosernes Vedkommende. Endnu to Hundrede Aar senere kunde der skæres Tørv i de fleste af Sognets Moser, og Laasby Mændene fandt Tørveskær paa flere Steder.

SOGNET MAALES OG VURDERES

Skat og Jord har altid haft nær Forbindelse med hinanden, selv i vor penge-
rigelige og mekaniserede Industritid, har Skatten ikke sluppet Jorden. I ældre
Tider var Forholdet mellem Jorden og Skatten mere udpræget end nu, selv om
der ogsaa lagdes Skatter paa andre Ting, ja, vi kender lange Rækker af Ekstra-
skatter og Toldskatter fra de sidste tre Aarhundreder, den middelalderlige Plov-
skat var vel heller ikke nogen direkte Jordskat, men en Ekstraskat.

For at tilvejebringe rimelige Grundlag for Beskatningen af Danmarks Ager-
brugere har man fra Middelalderen af haft forskellige Vurderingsmetoder. Den
ældste Inddeling var vist Deling i Bol, der i Valdemarstiden her i Jylland af-
løstes af en Vurdering i Mark Guld, der igen deltes i Sølvmark; det var vist op-
rindelig Ejendommens Salgsværdi, som her blev Skattegrundlag, men hurtigt for-
ældedes, og man tog saa sin Tilflugt til at betragte Landgilden og Gaardens
Udsæd og Høavl som Grundlag for Hartkornsbeskatningen, og det var Hartkornet
man brugte som Grundlag for den ordinære Skatteudskrivning. Men efterhaanden
indsaa man, at især Landgilden var meget uensartet i de forskellige Egne, og i
Enevældens Storhedstid under Kristian d. V, der bragte Landet flere økonomisk
vigtige Reforme f. Eks. ens Vægt og Maal over hele Landet, hvor der før havde
været et Virvar af middelalderlige Maaleenheder, tog man ogsaa Hartkorns-
ansættelsen op til en grundlæggende Revision, idet man i Begyndelsen af
1680erne lod foretage en Opmaalning og Vurdering af al skattepligtig Landbrugs-
jord.

I Sommeren 1683 blev saaledes Laasby Sogns Jorder maalt og vurderet til
Kristian d. V.s Matrikel. Opmaalingsprotokollen er meget udførlig, idet man
var nødt til at maale alle Gaardenes forskellige Agre, der dengang laa spredt ud
over Bymarkens mange Vange. Protokollen eller *Markbogen*, som den kaldtes,
giver os derfor en umaadelig Masse Enkeltheder, der tilsammen danner et over-
ordentlig interessant Billede af Landsbyernes og Gaardenes Forhold i Fælles-
skabets Blomstringstid.

Det var en stor Flok Mænd, der færdedes over Markerne i de Dage, det gik
for sig. En ggl. Landmaaler med Skriver og Beregner, Vurderingsmænd og Ud-
visningsmænd og Hjælpere.

Hver eneste Ager blev maalt i Længde og Bredde; den sidste ved begge Agerender, da de fleste Agre ikke var lige brede i begge Ender. For hvert Fald blev Sædskiftet vurderet af sagkyndige, uvillige Mænd.

Alle Markstykker, *Vange*, nævnes ved Navn, og ofte kan man skønne sig til deres Beligenhed, hvis den da ikke ligefrem nævnes. Desuden nævnes Bøndernes og Jordejernes Navne og lidt om Driften og Jorden samt Gaardenes Høavl og Græsning.

Ved taalmodigt Arbejde med mange Lister over Gaardbrugernes Navne og Hartkorn fra 1683 til 1844 kan man med nogenlunde Sikkerhed bestemme hvilke af Gaardenene, der svarer til vore nuværende Matrikelsnumre, saaledes, at vi kan sammenligne Gaardenes nuværende Marker med Fællesskabstidens vidtløftige Agerdeling.

Fællesskabet i Landsbyerne omfattede som før sagt ikke selve Agerjorden. Hver Gaard ejede sine Agre; men derimod var Skovene, Græsningen og Hederne i Fællig, ligesom ogsaa visse Agerstykker kunde være fælles, saaledes havde Laasby et Stykke Jord til Underholdning af Bytyren. Fælles var ogsaa Gaden med Grønninger og Vandsteder. Landsbyfællesskabet var et Driftsfællesskab og Arbejdsfællesskab samt et økonomisk Fællesskab om Avlsdyr, Smeden, Byhyrden, Staklerne o. m. a.

I Sognet var dengang tre Bylav og een Enestedgaard, Ersholt. De tre Bylav var de to Landsbyer og Kalbygaard, som var delt i to Dele efter samme Plan som Landsbyerne. For de tre Omraader, hvor Fællesskab herskede, var Byjorden delt i tre Marker, som i Flensted og Kalbygaard kaldes: Rugmarken, Bygmarken og Fælleden; Laasby har ikke det sidste Navn, men en tredje Mark, som hedder Havremarken. Vi kunde altsaa vente en regelmæssig Brug af Markerne, saaledes at der skiftes med Rug, Byg og Udlæg eller Havre, og saaledes fremstilles det undertiden i Lærebøger, men saa let gik det ikke.

For Laasbys Vedkommende har Markbogen en lille Oplysning om Brugen af Markerne, idet der fortælls, at alle tre Marker aarligt er indelukket, fordi de mangler Jord — Flensted havde jo taget Jord Syd for Byen — Men der var ikke saet i hele Bymarken, som man kunde formode. »En Del deraf saas og en Del ligger i Baare i alle tre Marker« siger Markbogen udtrykkelig.

Noget lignende maa have været Tilfældet med de andre Bylav ogsaa; det kan man se paa det Sædskifte, der bruges. Hvis man ikke kunde bruge det samme Sædskifte i Rugmarkens og Bygmarkens forskellige Vange, kunde man ikke have en regelmæssig Vekseldrift af Marken. Betegnelsen Fælled for en Tredjedel af Marken siger da ikke særlig meget, idet dette Ord jo giver Udtryk for noget, der ligger til fælles Brug, hvor altsaa Byens Kvæg græssede i Fællesskab.

I Virkeligheden dannede Bymarken et broget Billede, idet mange forskellige Sædskifter*) var i Anvendelse. I Flensted Rugmark eller Søndervang, som den ogsaa kaldtes, fordi den laa Syd for Byen, findes Sædskifter, hvis Omdrift varede fra 5—20 Aar, idet Jorden lige uden for Byen paa begge Sider af den nuværende Landevej: Gadefaldet og Kviedalsfaldet samt en Del af Ulsbjergfaldet op mod Sivbæk her er langt den bedste og stærkest udnyttede Jord, vel ogsaa noget af Landsbyens ældste Agerland. Paa disse Marker tages to eller tre Afgrøder, hvor-

*) De Sædskifter, som her nævnes, er noteret i »Markbogen«. De er godt nok kun et Udtryk for Taksationsmændenes Skøn; men de falder sikkert temmelig nøje sammen med de Sædskifter, som bruges.

efter Jorden hviler lige saa lang Tid. Syd for Sivbæk i Stodefaldet og længere i Sydøst hen mod Ryevejen Nord for Lysmose laa imidlertid Jord, som udnyttedes langt svagere; hvor der efter to Afgrøder Boghvede eller Rug gaves Markerne en Hviletid paa 9—18 Aar, længst paa det Fald, der kaldtes Grøndam, og hvor det udtrykkeligt siges, at Jorden var bevokset med Bregner, som altsaa formentlig er Levninger fra en Tid, da her endnu var Skov, og med den meget svage Udnyttelse af Jorden her, har man tilsyneladende da ogsaa kun haft til Hensigt at holde Jorden fra helt at gro til og blive bregnebevokset Hede.

Samme Forhold, som findes paa denne Vang, træffes ogsaa i Bygmarken eller Nørrevangen som strækker sig fra Kalbygaards Skel lige Nord for Byen og langt østerpaa. Her findes umiddelbart Nord og Øst for Byen den stærkest brugte Jord med treaarigt Omskifte, hvor der saas i to Aar Byg og Blandkorn eller Rug og gives Jorden et Aars Hvile, men det er kun Stykkerne nærmest Kalbygaards Skel og et Stykke som kaldes Toften Øst for Byen, der behandles paa denne Maade. Paa alle Nørrevangens øvrige Marker hviler Jorden efter en Dyrkning paa to til tre Aar med Boghvede og Rug eller Havre i 9—18 Aar. Paa Korsagre hviler Jorden i 9 Aar, Kringelblokkerne ved Ingvr. Jensens Skov i 12 Aar; de nordligste Stykker af den egentlige Dalsvang hører med til Nørremarken; her træffer vi paa et Par Fald tre Kornafgrøder, idet der tages Havre to Gange efter Boghveden med paafølgende Hvile i 12 Aar. Et Stykke, som kaldes Koen Blokker hviler i 18 Aar efter to Afgrøder.

Den tredje Mark i Flensted er Fælleden eller Dalsvngen. Den strækker sig omtrent inde fra Byen ud efter Krattet og videre mod Øst til Ersholt. Her hviler Jorden i 4—12 Aar i Omdrifter fra 7—14 Aar. Nærmest Byen tages Byg, Rug, Havre eller Blandkorn for Byg, længere ude baade Vest og Øst for Krattet begynder man med Boghvede, der var godt egnet til at skørne Jorden og kvæle Ugræsset, naar den ellers lykkedes. Paa disse Agerjorder brugte man den svageste Drift med Hvile i 7—12 Aar.

I Vangerne træffes altsaa en meget stor Uensartethed i Dyrkningsmaader, man har ikke kunnet følge den tredelte Markinddeling og næsten ingen Steder brugt den. Herimod træffes i Agerlandet umiddelbart Syd, Nord og Øst for Byen langt den stærkeste Udnyttelse af Jorden, idet man her dyrker Byg og ikke under Jorden nogen længere Hvileperiode. Det er selvfølgelig den ældste Del af Byens Agerland. Og hvis Kalbygaard ikke havde brækket ud af Fællesskabet med Byen og taget al Jord mod Vest, kunde vi have tegnet en Cirkel omkring Byen, en Cirkel med Centrum i Branddammen og Radius saa lang som op til Sivbæk ved Skovrodsvejen, og indenfor denne vilde den gode Jord ligge. Byens ældgamle Agre, som maaske har været dyrket i et helt Aartusinde, inden Opdyrkningen af den fjernere Del af Bymarken fandt Sted.

For Laasbys Vedkommende er Forskellen i Sædskifter ikke slet saa iøjnefaldende, og Jorden overalt stærkere udnyttet. Men heller ikke her kunde Tremarks Driften overholdes i nogen Vang. Rugmarken eller *Søndervangen*, der laa Syd og Sydøst for Byen har Omdrifter fra 3—8 Aar med Hviletider paa 1—6 Aar. Nærmest Byen ligger nogle Tofter samt Faldene: Stoun Agre, Bæk Agre og Tværagre. I disse Marker dyrkes Byg og Rug eller Havre med Hviletid fra 1—4 Aar, og længere ude efter Flensted Mølle og Elleskoven træffer vi Boghvede i Sædskiftet i Stedet for Byg, ligesom Markerne her hviler i 4—6 Aar.

Havremarken eller *Østervangen* ligger Nordøst for Byen. Her gaar der fra 5—8 Aar i Omdriften. *Lykken* har følgende Sædskiye: Byg, Rug, Havre og 2 Aars Hvile; længere ude paa Narres dyrkedes Boghvede og Rug med paafølgende Hvile i 4 Aar.

Bygmarken eller *Vestermarken* var langt den største af de tre Bymarker, den var dyrket i omtrent lige saa stort Omfang som nu, dog var de nordlige Skovpartier omtrent helt sammenhængende til Ulsbjerg Krog. Omdriften i disse Marker tager fra 5—11 Aar og kan som i de andre Bymarker heller ikke følges ad. I Kirkevejs Fald, Krog Agre, Longes Fald og Grissels Agre træffer vi Byg i Sædskiyet efterfulgt af et eller to Aars Havre, ja i Grissels Agre endog af Rug og to Aars Havre. Hviletiden var derefter paa sidstnævnte Agre 3 Aar. Længere ude mod Vest i Kirkeballe, Klandballe (eller Klankballe), Vesterskoven, Korndals Blokker, Dals Fald og Kisti Agre bruges derimod Boghvede efterfulgt af et Aars Rug eller Havre, undertiden toges baade Rug og Havre eller to Havrekærver hvor Jorden er vaad. Disse to til tre Aars Afgrøder efterfølges saa af en Hviletid paa 3 Aar som ved Dalsfald og Vesterskoven til 7 Aar i Kirkeballe. Paa hele denne store Bymark er der kun to Fald, der har lige mange Brugs- og Hvileaar, nemlig Dals Fald og Grissels Agre med 4 Aars Brug og 3 Aars Hvile. Alle de øvrige er forskellige og saa ulig hverandre i Brugen, at der ikke kan være Tale om fælles Drift af hele Marken.

For *Kalbygaard* gælder det samme Forhold, og skønt der i Markbogen staar, at der er trede Marker hvoraf de tvende er indelukt og den tredje hviler, kan dette ikke være Tilfældet, da Sædskiyerne er forskellige i de tre Markers eller Vanges forskellige Fald, saa Faldene i Vangene ikke kan følges ad og gives fri til Græsning paa een Gang. I *Søndervangen* har Over Munkfald: Byg, Rug, Havre og 4 Aars Hvile, Stakket Fald: Boghvede, Rug, Havre og 3 Aars Hvile, Langfald: Boghvede, 3 Aars Havre og 5 Aars Hvile, Oldenkrogs Fald: Boghvede, 2 Aars Rug og 6 Aars Hvile, Lillekrogs Fald: Boghvede og Rug med 9 Aars Hviletid. I en Toft ved Gaarden tilhørende Enevold Rasmussen dyrkes skiftevis Byg og Rug; men i Niels Pedersens Toft Byg og 3 Aar Havre med paafølgende Hvile i 2 Aar.

I Mellemvangen eller Fælleden, der formentlig ligger Sydvest for Gaarden træffer vi i Lergravsfaldet flere Sædskiye. Nærmest Gaarden dyrkes nogle Agre saaledes: Byg, Havre og Hvile hver 1 Aar; derefter Byg, Rug og 3 Aars Hvile, saa Boghvede, Rug og 2 Aars Hvile, saa Boghvede, Rug og 4 Aars Hvile, næste Stykke er delvis overgroet med Lyng og Bregner, vi er ude ved Skoven, her bruges: Boghvede, Havre og 6 Hvileaar; endelig kommer længst i Vest noget Jord, som er med »Birkeskov begroet og beskygget«. Her saas 2 Aar Havre og saa hviler Jorden i 9 Aar. Denne Jord kaldes ond Boghvedejord.

Nørrevang eller Bygvangen har tilsvarende Uregelmæssigheder som de øvrige.

Om Tredelingen af Bymarkerne er gammel eller ny i 1683, kender jeg ikke; men det ser ud, som var den paabudt fra højere Sted og uigennemførlig efter Bymændenes Kendskab til deres Jorder. Vil vi altsaa tænke os til, hvordan Sognets Bymarker har set ud Sommeren igennem fra Valborg Aften, da Gærderne blev sat, til Mikkelsdag, da Høsten var endt, og hele Arealet lagdes fri til Kreaturdriften, saa bliver det ikke store ensartede Flader af Byg, Rug og Græs, men en Vrimmel af Kornmarker liggende imellem de store hvilende Arealer, som efter-

haanden groede til med Rødknæ, Onde Urter, Stedmoderblomster og vilde Græsser. Og det hvilende Areal er omtrent tre Gange saa stort som Kornagrene; paa Flensted Mark endda noget større og paa Laasby Mark en Del mindre.

Ingen Gaard i Landsbyen havde sine Agre liggende samlet paa Bymarken, men alle Gaardene havde saa vidt mulig Lod i alle Vangenes Fald. Kun i Tofterne ved Gaardene var der ingen Agerfordeling. Landbohistorikere hævder da ogsaa, at Tofterne er Gaardenes oprindelige Jord, ja, at Tofternes Størrelse var bestemmende for Gaardenes senere Lod og Del i den nyopdyrkede Jord. Sætningen: *Toft er Agers Moder* tyder da ogsaa paa en saadan oprindelig Forbindelse mellem Gaardenes Tofter og deres tilliggende Agre.

Laasby Marks tre Vange har ialt 24 Fald, som Gaardene kunde tage Lod i. Faldenes Størrelse var meget forskellige og rettede sig efter de lokale Forhold. Det største Fald havde 99 Agre og det mindste saa faa, at ikke alle Gaarde kunde faa en Ager. Størrelsen af Agrene var ogsaa meget forskellig fra helt korte til temmelig lange paa halvtrediehundrede Favne og med en Bredde, der for det meste ligger mellem 10 og 20 Alen; men der er ellers meget stor Forskel ogsaa paa Bredden af Agrene. Mellem Agrene var der en Skelren, hvor der stod en *Balk* upløjet Jord, og den skulde Granderne respektere som en Selvfølgelighed. Vi har dog hørt om en Laasbymand, der havde tilladt sig at pløje nogle Furer fra sin Nabos Ager, og vi kan være forvissat om, at en saadan Mand aldrig genvandt sine Granders Agtelse; han havde sat en saadan Plet paa sig selv, at han maatte være glad, om han efter sin Død slap fra at gaa igen og spøge ude ved Skelrene mellem Agrene.

Agerfordelingen paa Landsbymarkerne skete i en vis Orden, som kan være mere eller mindre tydelig, og hvis Ælde ikke kendes. I det hele taget ved man ikke, hvor gammel dette ret udviklede Agersystem er; men det har rimeligvis sin Oprindelse helt tilbage i den Tid, da Landsbyerne ud af en Stammes, en enkelt Æts eller en enkelt Mands Boplads udviklede sig til et Samfund. Vi skal derfor prøve at se, om Agerfordelingen kan fortælle os lidt om Landsbyens Udviklingshistorie.

I *Laasby* var der paa den Tid elleve Gaarde og saa Aasbæk, der var et lille Sted med nogle faa Tønder Land dyrket. Gaardene tilhørte forskellige Ejere, Proprietærer. Paa nedenstaaende Liste er opført Ejernes og Brugernes Navne samt Gaardenes daværende Matrikelnummer, og endelig har jeg tilføjet det nuværende Matrikelnummer, saa man kan se, hvilke Gaarde i den nuværende Landsby, det drejer sig om.

<i>Proprietæren</i>	<i>Nr.</i>	<i>Brugeren</i>	<i>Mtrn. 1844</i>
Kgl. Maj.s Ryttergods	1.	Rasmus Mikkelsen	1/2 Gd. 15
	2.	Niels Ibsen og Tammes Nielsen	hel Gd. 9 og 10
	3.	Rasmus Nielsen	3/4 Gd. 8
	4.	Søren Pedersen	hel Gd. 7
	5.	Peder Jensen og Niels Kjeldsen	hel Gd. 6 og 14
	6.	Niels Nielsen og Jens Nielsen	hel Gd. 13 og 16

	7.	Jens Pedersen	1/2 Gd.	4
Sl. Doctor Ernsts Efter-				
leverske Sophie Fabers i				
København	8.	Morten Albretsen	1/2 Gd.	12
do	9.	Jens Rasmussen	1/2 Gd.	11
Aarhus Hospital	10.	Peder Torsen og		
		Anders Pedersen	hel Gd.	5
Præstens Anneks	11.	Søren Rasmussen	hel Gd.	3

Aasbæk, der ogsaa tilhørte Kongen, men havde sin Jord mest for sig selv, er ikke medtaget i denne Liste; Beboerne af dette Hus hed forøvrigt Rasmus Torsen og Jørgen Sørensen og havde ca. 7 Td. Land dyrket Jord.

Det første Fald i Østervangen er *Lykken*. I dette Fald, som havde en Jord, der bedømmes som »middel Byg Jord« og ligger tæt ved Byen, havde alle Gaarde Agre og vi vil, for at give et Billede af Fordelingen af Agrene i Bymarken, vise hvor Agrene hørte hen. Opmaalingen begyndte inde ved Byen og fortsatte nordpaa. Ogsaa her tager vi de moderne Matrikelnumre med for at lette Oversigten. Agerfordelingen er da som følger:

Gaard Nr. 1, Matr. 15	har Ager Nr. 1, 18, 35, 71, 67.
— - 2, — 9 og 10	- — - 7, 8, 23, 24, 39—41, 56, 57, 72.
— - 3, — 8	- — - 9, 25, 42, 58, 73.
— - 4, — 7	- — - 10, 11, 26, 27, 43, 44, 59, 60, 74, 75.
— - 5, — 6 og 14	- — - 12, 13, 28—30, 45, 46, 61, 62, 76, 77.
— - 6, — 13 og 16	- — - 16, 17, 33, 34, 49, 50, 65, 66, 81, 82.
— - 7, — 4	- — - 2, 19, 36, 52, 68.
— - 8, — 12	- — - 4, 5, 21, 38, 53, 70.
— - 9, — 11	- — - 3, 6, 20, 22, 37, 54, 55, 69, 71.
— - 10, — 5	- — - 14, 15, 31, 32, 47, 48, 63, 64, 79, 80.
— - 11, — 3	- — - 78.

De to sidste Agre i Faldet er Byens Tyrejord. Mange Steder er der to Agre til samme Gaard ved Siden af hinanden, saa Billedet kunde have været endnu mere spraglet. Det vil desværre føre alt for vidt og for mange Læsere være alt for trætende paa en saadan Maade at gennemgaa hele Bymarken. Den, der har Interesse for at gaa mere i Enkeltheder, maa selv søge til den gamle Protokol.

En Ting falder let i Øjnene ved en saadan Opstilling nemlig en usædvanlig Uorden i Rækkefølgen. Gaard Nr. 1 faar ganske vist den første Ager, men saa faar Nr. 7 den anden, Nr. 9 den tredje o. s. v. De Numre Gaardene har faaet i Markbogen er ikke i den Rækkefølge Agrene i sin Tid blev taget ud efter.

Hvis man i en hel Række af Byens Fald undersøger Agrenes Rækkefølge, viser det sig at visse Gaarde i usædvanlig mange Tilfælde har deres Agre liggende ved Siden af hinanden i bestemt Rækkefølge, mens andre Gaarde aldrig er Naboer i Marken. Det viser sig da, at Gaard Nr. 8 og Nr. 9 altid har deres Agre Side om Side saa nær som et Tilfælde. Det viser sig da ogsaa, at disse to Gaarde har Mtrn. 11 og 12; det er den gamle *Ougaard*. Gaard Nr. 1 og Nr. 7 har Agre liggende Side om Side i 31 Tilfælde, Nr. 1 alene i 3 og Nr. 7 i 4 Tilfælde. Disse

to Gaarde har nu Mtrn. 15 og 4 og er den Gaard, der ligger Nordvest for Kirken og saa Vestergaard. Gaard Nr. 10 og 6 har Agrene liggende Side om Side i 28 Tilfælde; Nr. 10 alene i 11 og Nr. 6 i 8 Tilfælde. Disse to Gaarde har nu Mtrn. 5 og 13, 16; det er Søndergaard og den Gaard, som ligger lige Sydvest for Kirken. Gaard Nr. 2, 3 og 4 har Agre sammen Side om Side i denne Rækkefølge i 27 Tilfælde. Nr. 2 alene i 8, Nr. 4 har Agre alene i 4 Tilfælde. Disse Gaarde har nu Mtrn. 9—10, 8 og 7; det er den Gaardrække, som ligger langs Gaden fra Genforeningsstenen op langs Randersvejen. I en Række Tilfælde har disse Gaarde Agre i Rækkefølge med Gaard Nr. 5, der endog i en mindre Række Tilfælde har Agre Side om Side med Nr. 4 alene, saa den maaske rettelig dér har sin rigtige Makker. Nr. 5 har Mtrn. 6 og 14.

Er det nu andet end rene Tilfældigheder, at Gaardene saadan i Grupper viser et vist Sammenhold paa Bymarken? Det er sikkert en meget gammel Orden, og Gaardgruppernes sammenhængende Agre har sandsynligvis engang mange Hundrede Aar før Markbogens Tilblivelse hængt sammen uden nogen Skelren imellem.

Man har ved at undersøge Agerfordelingen paa Landsbymarkerne prøvet at finde den middelalderlige Inddeling i Bol, men da Laasby kun skulde have været delt i to Bol (Poul Rasmussen: Studier i Aarhus Kannekebords Jordebog fra 1315 i Jyske Saml. 5. Rk. VIII Bd., Side 3 ff.), kan det ikke være disse de sammenhængende Gaardagre viser. Det er sandsynligvis en Deling af Gaardene vi kan skimte. For Ougaards Vedkommende er Delingen yngre end 1315, da den var samlet og styredes af en Bryde, saa her er det indlysende, hvad der er sket.

Det ser mærkeligere ud, at Mtrn. 15 og 4 har deres Agre sammen i næsten hvert Tilfælde. Jeg kan ikke se anden Forklaring, end, at Mtrn. 15 har formeret sig ved Knopskydning engang for længe siden, saaledes at Mtrn. 4 er kommen fra denne Gaard og som en Slags Udflytter har bygget uden for Byen, ja, har endog faaet et Navn, Vestergaarden.

Noget lignende maa være Tilfældet med Forholdet imellem Mtrn. 13, 16 og Søndergaard Mtrn. 5. Her er sikkert Søndergaard flyttet ud fra 13, 16, som 1683 var en Helgaard med to Mænd i; Mtrn. 16 ejes nu af Malta Jensen, mens Mtrn. 13 laa lige ud til Gaden og var bygget sammen med Mtrn. 16.

Om der har været en Forbindelse mellem Mtrn. 6 og 7 er ikke helt klart, selv om der er stor Sandsynlighed derfor; men Mtrn. 6 og 14 har i ældre Tider været sammen, og oprindelig har Gaardene vistnok ligget lige Syd for Kirken, hvor nu det store Hus staar; her er endnu lidt Jord, der har 14 som Mtrn. Det er stor Sandsynlighed for, at Mtrn. 7 Krogaarden er groet ud af Gaardkomplekset Mtrn. 6, 14 mens dette laa Syd for Kirken i Middelalderens første Tid.

Mtrn. 8, 9 og 10 er saa øjensynligt sammenhørende med deres Agre, at man godt kan forudsætte, at her er sket en Tredeling af en oprindelig Gaard. Selve Gaardenes Beliggenhed gør dette sandsynligt.

Vi ser altsaa, at vi ud af den mærkelige Agerfordeling med en vis Sandsynlighed kan danne os et Billede af Landsbyen, som den paa et vist Tidspunkt har set ud, hvor Gaardene laa stærkt samlet omkring Kirken paa den hellige Bakke, hvor i Vikingetiden sandsynligvis har ligget et Gudehov. Uden for den sluttede Byplan ligger to Gaarde Mtrn. 8, 9, 10 og Ougaard; men disse Gaarde maa ogsaa engang være udgaaet af den oprindelige Gaardklump ved Kirken. Maaske er her sket en virkelig Udflytning af Gaarde omtrent samtidig med Gaarddelingerne,

maaske er de to Gaarde Ougaard og Gruppen Mtrn. 8, 9, 10 flyttet ud før Vestergaard, Søndergaard og 6, 14, 7. Ougaards Jorder havde tidligere tilhørt en Mand ved Navn *Niels Menwet*, om hvem det hedder i den ovenfor omtalte Kanrikejordebog 1315, at han genopbyggede Kapitlets Gaard i Laasby. Jeg kunde tænke mig, at der har været en Brand i Byen, som maaske har faaet Niels Menwet til at lægge Gaarden saa langt mod Nordøst, maaske har det været visse Storhedsfornemmelser, der har faaet Ougaard til at ligge noget afsondret for

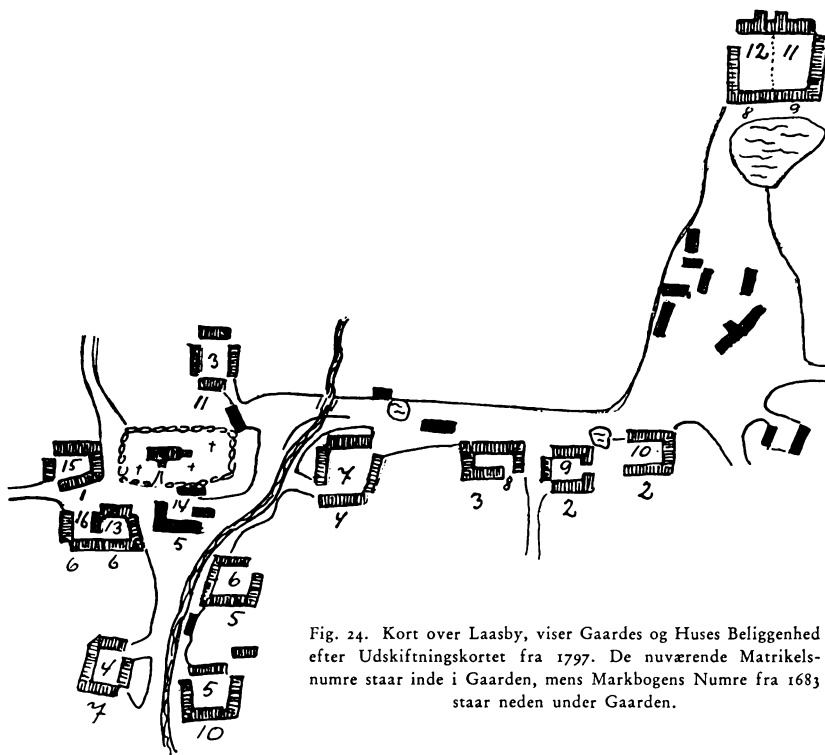

Fig. 24. Kort over Laasby, viser Gaardes og Huses Beliggenhed efter Udskiftningskortet fra 1797. De nuværende Matrikelnumre staar inde i Gaarden, mens Markbogens Numre fra 1683 staar neden under Gaarden.

sig selv, at ligge øverst i Byen, deraf kommer jo dens Navn. Allerede i Valdemarstiden har Byen nok faaet den Form, vore Bedsteforældre kunde mindes.

Ougaard laa sandsynligvis paa sin Plads nordøst i Byen allerede 1315.

Den ovenfor meddelte Oplysning om Antallet af Bol i Middelalderen kan vi sandsynligvis nu bruge, naar vi vil prøve at se, hvorledes Byens Udvikling er gaaet for sig. Man ved ikke rigtig, hvornaar Inddelingen i Bol fandt Sted; men visse Historikere sætter det til omkring Aar 1000, Svend Tveskægs Tid.

Hvis det er rigtigt, skulde Laasby paa dette Tidspunkt have bestaaet af to Gaarde. Det kan godt passe med, hvad vi i Bogens første Kapitel læste om Flenstedes Opdyrkning af Dalsvangen; Laasby har dengang haft Jord nok, saa Flensted kunde tage for sig af Retterne selv lige Syd for den nuværende By.

Saa begyndte Laasby at udvikle sig: Ougaard blev flyttet ud, Mtrn. 8, 9, 10 blev flyttet ud og senere delt i tre Gaarde, Mtrn. 6 og 7 flyttedes lige over Bækken og deltes, Søndergaard og Vestergaard flyttedes ud, og Bybilledet er færdigt.

Om det er gaaet for sig i denne Rækkefølge, kan man vel ikke sige; men allerede i Midten af Valdemarstiden har Byen sandsynligvis haft sine Gaarde, som vi finder dem i 1683, da Bymarkerne blev opmaalt. Og midt i 1100 Tallet har Byen været saa stor, at den kunde samle Sognet om at bygge en Kvaderstenskirke paa sin hellige Bakke.

Vi kan altsaa se en Udvikling af Bybilledet, fra en Klump Gaarde omkring Kirken til den mere spredte Orden, vi kender nu om Dage, og der er en vis Sandsynlighed for, at Mtrn. 15 er den Kærne, hvoraf Byen har udviklet sig. Det er en gammel Selvejergaard, hvilket man kan se af Landgilderegistre fra Slutningen af det 16. Aarhundrede²; men dens Selvejrerrettigheder er tidligt gaaet tabt.

I *Flensted* fandtes paa Landmaalingens Tid otte Helgaarde:

<i>Proprietær</i>	<i>Nr.</i>	<i>Brugerens Navn</i>	<i>Mtrn. 1844</i>
Ryttergods, men Selveje til Enevold Rasmussen	1.	Niels Jensen	1
Kgl. Majs. Ryttergods	2.	Gl. Niels Nielsen og Niels Rasmussen Bonde	7 og 8
—	3.	Unge Niels Nielsen og Oluf Jensen	3
—	4.	Rasmus Fransen og Niels Rasmussen	5 og 9
—	5.	Niels Jensen Ersholt og Knud Nielsen	2 og 6
—	6.	Lille Anders Jensen og Jens Jensen	2 og 10, 11
—	7.	Jørgen Pedersen og Laurs Olufsen	12
—	8.	Store Anders Jensen og Peder Jensen	4

Ogsaa her kan man, om end med lidt større Usikkerhed, føre de moderne Matrikelnumre ned til 1683, idet Gaardene i Rosborgs Tid een eller to Gange har faaet deres Hartkorn forandret, saa der er meget store Vanskeligheder at overvinde, naar man prøver at følge Gaardene tilbage til ældre Tider. Mtrn. 12, Aarsbakkegaard, har ikke heller alt det Hartkorn som Nr. 7 havde i 1683, idet Halvdelen af denne Gaards Hartkorn i Rosborgs Tid er flyttet over til andre Gaarde. Godsejerne havde nemlig dengang Ret til at flytte Hartkorn paa deres Gaarde.

Flensted Bymark havde i sine tre Vænge ialt 24 Fald med tilsammen 869 Agre.

Sønder Vang

1. Gadefaldet (lige Syd for Byen)	33 Agre	gaar i Syd og Nord.
2. Kviedalsfaldet	45 —	- i Øst og Vest.
3. Ulsbjergfaldet	73 —	- i Syd og Nord.
4. Grøndamsfaldet	56 —	- i Øst og Vest.
5. Skovsfaldet	81 —	- i Øst og Vest.
6. Stodefaldet	46 —	- i Øst og Vest.

Nørremarken

1. Ved Kalby Skel	20	—	-	i Syd og Nord.
2. Det andet Maal	35	—	-	i Syd og Nord.
3. Korsagre	7	—	-	i Syd og Nord.
4. Bastrup Kjærs Fald	15	—	-	i Øst og Vest.
5. Kringelblokker	7	—	-	i Syd og Nord.
6. Toften (lige Øst for Byen)	24	—	-	i Syd og Nord.
7. Koen Blokkerne	42	—	-	i Syd og Nord.
8. Ved Laasby Skel	68	—	-	i Syd og Nord.
9. Ved Aars Voddet	12	—	-	i Syd og Nord.
10. Det andet Maal	24	—	-	i Øst og Vest.
11. Oven ved Aarsvejen	16	—	-	i Øst og Vest.
12. Knoldene ved Ersholt	39	—	-	i Syd og Nord.

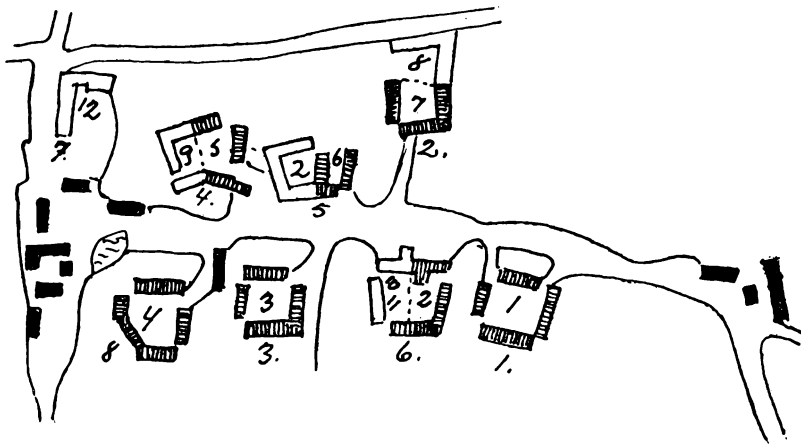

Fig. 25. Flensted By efter Udskiftningskortet 1796. De moderne Matrikelsnumre af 1844 staar inde i Gaardene, og Numrene fra 1683 staar nede under dem. Gadehusene er lavet helt sorte, de ikke skraverede Gaarde er flyttet ud. Mtrn. 2 er slaet sammen og flyttet ud paa sin Mark lige Øst for Byen, Mtrn. 5 er flyttet op paa Mtrn. 12's Plads ved Thyboledet.

Dalsvungen

1. Dalsvungen (mellem By og Krat)	70	—	-	i Syd og Nord.
2. Raakjær Agre	20	—	-	i Syd og Nord.
3. Neden for Raakjær	21	—	-	i Syd og Nord.
4. Dalsmunde Faldet	24	—	-	i Øst og Vest.
5. I Krattet	82	—	-	i Øst og Vest.
6. Gl. Hestehave	9	—	-	i Syd og Nord.

Af Faldene er *Gadefaldet* lige Syd for Byen udlagt til Gaard Nr. 8, 1, 2 og 3; men længst i Øst har hele Gaardrækken hver en enkelt Ager. *Toften* i Nørremarken ligger fra Gaden op til Kirkevejen, hvor nu Jens Jensen har nogle korte Agre og Ingv. Jensen har Mergelgrav og Have. Den var udlagt til Gaard Nr. 4, 5, 6 og 7, som længst inde ved Byen hver har et sammenhængende Stykke og ude imod Øst en ekstra Ager. Det ser lidt akavet ud, at Nr. 2 har Toft Syd for Byen og Nr. 6 har Lod i Toften Øst for Byen.

Agerfordelingen er ellers langt mere regelmæssig end paa Laasby Bymark. Aarsagen hertil er uden Tvivl, at Bymarken her har været underkastet en Regulering, hvorved eventuelle ældre Uregelmæssigheder er forsvundet. Hvornaar denne Regulering eller Rebning, som den kaldtes, er foregaaet, kan ikke siges. Paa Grund af Regelmæssigheden er det ikke muligt ud af Agerfordelingen at skønne noget om Udviklingen i Byen; saa vi maa egentlig beklage, at man har gjort det hele saa glat og ligetil.

Man kan dog paa Grund af Regelmæssigheden forholdsvis let danne sig et Billede af Agerfordelingen i Faldene, idet Gaard Nr. 1 næsten altid begynder, og saa gaar man Rækken igennem.

De moderne Matrikelnumre fra 1844 følger dog ikke, som ovenstaaende Oversigt viser, denne Nummerorden. Paa hosstaaende Kortskitse findes begge Nummerrækker, saaledes at Matrikelnumrene af 1844 staar inde i Gaardene, mens Markbogens og Agerfordelingens Numre er neden under Gaarden. Matrikelnumrene 8, 9, 10, 11 og 12 er flyttet ud fra Byen i Udskiftningstiden kort efter Aar 1800, Mtrn. 2 er slaaget sammen i en Gaard og flyttet ud Nordøst i Byen paa dens Agermark. Mtrn. 5 har flyttet sine Huse op paa Mtrn. 12's Plads, Mtrn. 6 er ogsaa flyttet lidt. Kortskitserne viser, hvordan Gaardene laa i Slutningen af Fællesskabstiden 1796. Gadehusene er lavet helt sorte; de er kun medtaget for en Fuldstændigheds Skyld.

Den Nummerorden, som er raadende i Markbogen 1683 er mærkelig uregelmæssig. Havde den nu bare været gældende for Gaardene, saa kunde vi have affundet os med den og sagt, at det var en tilfældig Skrivers tilfældige Ordning af Gaardene paa et Stykke Papir; men det er i Virkeligheden Agerordenen, Skriveren har taget som Udgangspunkt for sin Nummerering af Gaardene, og derfor er det ikke tilfældigt.

Ved en Omrebning af Bymarken, som den her har fundet Sted, er det i og for sig naturligt at bibeholde den gamle Agerorden, selv om den ikke mere retter sig efter Gaardenes Beliggenhed i Byen, hvad den sandsynligvis engang har gjort.

Matrikelnummer 1 ligger da sandsynligvis paa sin ældgamle Plads. Man begyndte næsten altid en Opremsning af Gaardene med den sydøstligste og gik saa mod Vest, Nord og Øst, altsaa med Solen. Hvis Agrene ligger i Solskifte, som Gaardene laa i Byen, saa begyndte man at tælle ved Mtrn. 1 og endte ved Mtrn. 4, der altid kommer sidst i Agerrækken med den ottende Ager. Denne Gaard ligger sydvestligst i Byen. Hvis den nu ligger paa sin Plads fra Arilds Tid, hvad den muligvis nok gør, saa har den paa et vist Tidspunkt dannet Afslutningen paa Gaardrækken i Byen, hvor Nr. 1 var Begyndelsen. Og vi ser, der er en ikke ringe Sandsynlighed for, at Byen paa et vist Tidspunkt kun har haft den sydlige Række Gaarde.

Men hvorfor gaar Agerfordelingsnumrene fra de to østlige Gaarde til de to næstlængst mod Vest? Det er ikke godt at vide, men muligvis har Nr. 1, 2 og 3 hørt sammen som en Gaard og ligget Syd for Vejen, mens 4, 5 og 6 har hørt sammen og ligget Nord for Gaden hvor 4 eller 5 ligger, mens 7 og 8 har været sammen og ligget paa Nr. 8's Plads; Fordelingen af Toftjorden peger i samme Retning. Det er ellers kun en Tanke; men Byen har jo haft en Periode, hvor den lige som Laasby har udviklet sig, og denne Udvikling ligger temmelig langt tilbage; sandsynligvis har den Byplan, vi træffer i 1796 paa Bykortet, fæstnet

sig i Midten af Valdemarstiden, der var en god Tid for Bønderne med stigende Priser og voksende Handelssamkvem og store Opdyrkninger.

Jeg er egentlig meget forbavset over, at den oprindelige Gaardrække synes for største Delen at ligge Syd for Gaden, idet de nordlige Gaarde ligger ved en Række naturlige Kilder; men maaske disse Kilder dengang gav saa meget Vand, at Sydgaardene ingen Besvær havde med Vandet, og saa ligger de jo da endelig ogsaa mere lunt paa den lavere Sydskraaning end de øverste Gaarde.

Mens Helgaardene i Laasby har indtil 38 Td. Land paa Bymarken, har Gaardene i Flensted c. 25 Td. Land dyrket undtagen Nr. 4, der kun har 17 Td. Land.

Kalbygaard, der var to Gaarde med 63 og 56 Td. Land Ager, har en jævn Agerfordeling, idet Gaardene tager hveranden Ager eller to og to undtagen i Tofterne.

Ersholt har 29 Td. Land foruden Laasby Kirkejord paa 5,4 Td. Land.

UNDER SKANDERBORG RYTTERIDISTRIKT

I de første tyve Aar af 1700-Tallet var vort Land Deltager i den store nordiske Krig, der førtes mod Karl den Tolvte af Sverige. Danmark ønskede at genvinde de tabte skaanske Landsdele, hvilket dog ikke lod sig gøre paa Grund af Stormagternes Stilling. Men under Krigen skete der en Omordning af Militæret. *Landmilitzen* oprettedes 1700, og i Krigens sidste Aar omorganiseredes det saakaldte *nationale Rytteri*. Det havde eksisteret længe, og i Kr. V.s Tid bestod det paa Skanderborgegnen for en stor Del af Bønder fra Ryttergaardene¹; men efterhaanden blev disse delvis afløst af fremmede, hvervede, Krigsfolk. Vi saa jo, at der kun var to dansklydende Navne iblandt de Ryttere, der lige før Krigen brød ud, laa i Laasby Sogn.

Rytterne var spredt over Landet, men dog havde Egnen omkring Skanderborg særlig mange, da her var meget gammelt Krongods. For at faa bedre Uddannelsesforhold samlede man nu Rytterne i Kaserne paa nogle faa Steder; man samlede samtidig Ryttergodset, idet spredte Gaarde solgtes, og paa de Egne, hvor Rytterne skulde ligge i Fremtiden, købte Kronen nye Gaarde eller tilbagekøbte og indløste Gaarde, baade Bøndergaarde og Herregaarde.

Saaledes kom Silkeborg Slot, hvorunder en Del af Laasby Sogn var lagt, igen til Kronen, saa Sognet igen helt og holdent blev Kongens. Det var Bønderne sikkert ikke kede af; Rytterholdet blev nu igen deres største Afgift, idet den var traadt i Stedet for Landgilde. Hoveri var der ikke stort af; væsentlig Kørsel med Halm og Hø, samt Arbejde med Høet, og engang imellem noget Pløje- og Saarbejde paa de Ladegaardsmarker, hvor Rytterhestene i Sommer-tiden græssede.

Der var sikkert ikke nogen større Sorg i Sognet, den Dag de elleve Ryttere klædt i gule Læderkøllerter under Kyradset og med flagrende røde Kapper over Skuldrene sporede de tunge Heste og med fuld Oppakning drog af Sted til Skanderborg, hvor der var indrettet Kaserne til to Kompagnier.

Bønderne i Rytterdistriktet var paa en Maade ikke saa lidt mere selvstændigt

stillede end de private Godsejeres Bønder. Her var ingen Ridefogeder, ikke syndeligt Hoveri og en moderat Ydelse af Rytterhold at svare. Ganske vist kom lidt senere Stavnbaandet og hindrede ogsaa de jyske Bønder i deres Handlefrihed; men paa det mægtige Skanderborgske Rytterdistrikt mærkedes dette ikke saa meget.

Tulstrup Kirke siges at have ligget som Distriktets Midtpunkt, og i en Afstand af $2\frac{1}{2}$ —3 Mil derfra var Egnen underlagt Rytterdistriktet. Et Par lignende Distrikter fandtes omkring Randers og Kolding; det sidste var det største af alle de jyske Rytterdistrikter.

I Rytterdistriktets Kontorer samledes nu Administrationen af baade Militære og Civile, og ikke mindst det sidste var en vidtløftig Historie, idet Godset udgjorde mellem 5 og 6000 Tdr. Hartkorn. Distriktet havde selvfølgelig Birkeret, og alle de lokale Herredsting blev lagt ind under Birket, saaledes ogsaa Gern Herred, der allerede i Slutningen af 1680erne var nedlagt som selvstændigt Retsomraade og sammenlagt med Framlev Herred og Tvilum Birk med Tingsted i Skørring Sogn tæt ved Sogneskellet i et Tinghus, der laa, som det noget ubestemt siges, nærmere ved *Rode* end ved *Toustrup*. Rytterdistriktets Birketing holdtes selvfølgelig i Skanderborg, som nu blev Herredets Tingby. Skanderborgvejen kaldtes da ogsaa senere for Tingvejen.

Rytterdistriktet eksisterede til 1767, da det nedlagdes og bortsolgtes ved Auktion, men Birket nedlagdes ikke før 1801, da Gern Herred kom sammen med Hjelmlev Herred.

Selv om der efter Krigen, som efterfulgtes af en næsten hundreedaarig Fredsperiode — den længste i Danmarks Historie — kom en Række Aar med yderst sløje Priser paa Landbrugets forskellige Produkter, var det dog et lempeligt Regimente man levede under. Paa Rytterdistriktet blev endogsaa indrettet Skoler for Bønderbørnene. De første egentlige Landsbyskoler. Laasby Sogn fik dog ingen Skole, men blev lagt under Tovstrup og Skovsrod Skoler.

De Oplysninger, vi kan skaffe os om Sognets Forhold, bliver nu fyldigere og mere alsidige, idet svære Protokoller fra Rytterdistriktet oplyser os om Fæsteforhold og Skiftevæsen; for Sognet paabegyndtes en Kirkebog fra 1720, saa vi kan følge Sognets Slægter i Lyst og Nød op til vor egen Tid².

Vi har allerede i andre Kapitler forsøgt at se paa de Forhold, hvorunder Dagliglivet formede sig. Det er slet ikke saa let at finde ind til dette. Vi mangler sammenhængende Beretninger, vi maa selv stykke sammen, saa vidt vi kan.

Sognet var nu blevet Rytterne kvit, og nogle enkelte Rytterhuse, som havde været brugt til Rytternes og deres Hestes Kvarterer, laa tilbage i Landsbyerne.

Vi har set, at Landsbyens Gaarde som Regel havde tre eller fire Huse. I Regelen var de ikke alle sammenbyggede, men havde et eller flere af Husene liggende frit, saa der var et lille Gab imellem den og de andre Huse. Undertiden kunde Gabet være stort, saa der kunde være Indkørsel til Gaarden. I andre Tilfælde var der en Port gennem et af Husene ud til Gaden; igennem den Port gik al Færdsel, idet man ikke saa almindeligt som nu havde Bagveje ud til Marken. Agrene laa jo til alle Sider, og kun fra Bygaden førte Vejene ud i Marken.

Enhver By skal have fire Veje siger Jyske Lov, nemlig en til hvert Verdenshjørne. Hvor Vejene førte ud af Byen fra Gaden var et Led, som lukkede ud mod Vangen, og uden om Byernes Huse og Gaarde var der Jorddiger eller Gær-

der af nedrammede Staver, hvorimellem der var flettet med Tjørn og Vidier. Byens Led havde selvfølgelig Navne som alt andet. I Flensted kender man endnu *Thyboledet* i Byens nordvestlige Hjørne. Sine Laursen i Flensted paastod, at hun kunde huske, at Opkørselen fra Byen fandt Sted lige Øst for den Gaard, som ligger ved Thyboledet; men paa Bykortet fra 1796 ser det ud, som om Leddet var, hvor det nu er. Derfor kan det godt senere være flyttet; thi i Udskiftningstiden blev den Gaard, som laa i Toften Nord for den gamle Skole nedbrudt og flyttet, og der kan da godt have været Opkørsel fra Gaden gennem denne Gaardtomt til Kirkevejen. Mod Sydvest i Byen hedder Leddet *Smedeledet*.

Altsaa, fra Gaardene kom man ud paa Gaden, *Gåjen*, som var bred og uregelmæssig af Form med Grønninger som brede Vejrabatter. Den kaldes undertiden Forten, hvilket Navn ogsaa brugtes om de Veje, der førte ud til Markerne. Her paa Egnen hed det *Fueten* eller *Futten*. Jens Peder Smed siger, at Lergravsvejen ved Flensted hed *Fueten*. Det er samme Ord, man endnu bruger i Byerne om Gangstien langs Husene, *Fortovet*.

Gaardenes Huse var almindelige Bindingsværksbygninger; ældgamle Konstruktioner som Sulebygninger og Bulhuse nævnes ikke i de Synsforretninger, der findes her fra Sognet. Derimod har vi set, at det ikke var ualmindeligt i 1600erne, at Husene havde jordgravne Stolper, det vil sige, at det Stolpeværk, der bar hele Huset var gravet ned i Jorden, saa de selv kunde staa, mens det andet Tømmerværk tilføjedes. Dette var dog i Længden en Svaghed, thi selv Egetømmer, som man brugte til Stolper, taaler i Længden ikke denne Forbindelse med Jorden, det raadner ved Jordoverfladen, og saa begynder Huset at vakle og synke sammen; men kunde dog i mange Aar holdes oppe ved Hjælp af Stivere. *At sætte Støtter til gamle Huse* er jo ligefrem et Slags Ordsprog, der bruges i overført Betydning, naar Børn bliver trætte og søvnige ved Bordet om Aftenen og maa støtte Hovedet i Hænderne.

Dette Byggesæt med jordgravne Stolper har selvfølgelig sine Rødder tilbage i den Tid, de første Huse byggedes; det er Oldtids Byggeskik. Den blev som andre Byggemaader, hvor man ødslede med Tømmer fra Skoven, ligefrem forbudt, og i 1700erne gik man helt fra at grave Stolperne ned, idet man nu her paa Egnen tappede Stolperne ned i et Fodtræ, *Jordleden*, der blev lagt paa en Række *Syldsten*, hvorved den hævedes lidt og ikke kom i direkte Forbindelse med Jorden. Stolpeværket bar foroven en *Rem*, der holdt Stolperne paa Plads. Remmen er jo gaaet med over i den moderne Murstensbygning, hvor Tagværket hviler paa den. *Bjælker* af Eg, ved Udhuse og fattige Hussteder krumme, men i Bøndergaardene saa vidt muligt af lige Træ, holdt Stolperne sammen Fag for Fag eller Gulv for Gulv eller Spænde for Spænde. Som Regel var Fagene to og en halv Alen brede, mens Husenes Bredde laa mellem syv og ti og en halv Alen. Imellem Husstolperne var indsat noget Fyldtømmer, idet Væggen altid deltes i en Overvæg og en Nedervæg ved Hjælp af *Løsholter*, som var tappet ind i Stolperne, og Nedervæggen var igen delt med en eller to lodretstaaende Tømmerstykker fra Løsholtet ned til Leden, saa der var mange flere opretstaaende Tømmerstykker i Nedervæggen end i Overvæggen.

Mellemrummen mellem Bindingsværket, *Tavlene*, blev klinet med Ler, idet de først blev forsynet med et Fletteværk af Kviste omkring nogle lodret stillede Pinde. Paa begge Sider af dette »Venderværk« klinede Pigerne med æltet Ler, og

naar Leret blev tørt, kalkede man Tavlene. Om det allerede da var i Brug at kalke Tavlene røde og gule, som det næsten altid brugtes op imod vor Tid, ved jeg ikke, men det er vist ikke utænkeligt. Alt synligt Træværk blev tjæret, hvilket fremhævede den Rigdom af Tømmer, der var sat i Husvæggen. Paa Sjælland og i Vest- og Nordjylland brugte man derimod at kalke hele Husvæggen hvid.

Ligesom Undertømmeret i Husene var Overtømmeret ogsaa af Eg, baade *Spændtræer* og *Hanbjælker*, ja selv *Latteren* var af Eg, flækkede Grene eller Moseeg. Taget var Rughalm og Mønningen fastholdtes lige til vor Tid af nogle Tagryttere, som kaldtes *Kræger*, de var *koblet* sammen to og to. I min Barn-

Fig. 28. Ved Thyboledet i Flensted.

domstid blev de koblet sammen med en solid Staaltraad, men tidligere var de sikkert naglet sammen med en Træpløk, ligesom alt Træværket i Huset var sammenholdt af Trænagler. Ja selv til Lægterne brugtes Nagler, saa man sparede det dyre Jern. Et saadant Hus kunde rejses uden at benytte et eneste Søm.

Dørene i Udhusene var alle delt paa tværs i to Halvdøre; man brugte nemlig ingen Vinduer i Staldene. Om Stuehusene havde Halvdøre ved jeg ikke, men det var dog sikkert en god gammel Skik, man fastholdt, især ved Døren ind til Bryggerset. Ved denne Dør var der ingen Forstue.

I Bryggerset stod Bagerovnen og fyldte godt op, her var ogsaa en Kobberkedel indmuret i Gruen, og mange Steder stod der en Haandkværn i Bryggerset til at male Malt paa. Fra Bryggerset, der næsten altid optog hele Husets Bredde, og hvor vistnok Pigens Seng stod, kom man ind i et Rum paa to eller tre Fag; her fandtes et aabent Ildsted, hvorpaa man lavede Mad og hvorfra man kunde fyre i en Bilæggerkakkellovn i en Stue, som laa længere oppe i Huset. Den Stue vi her er kommen ind i kaldes i et Par Skifter⁴ fra Anneksgaarden og Søndergaard i Laasby midt i Aarhundredet for Dagligstuen, et Ord der jo siger grumme lidt. Længere henne ad Aarhus til kaldte man den *Sommerstuen*³ et Ord, der

sikkert ogsaa har været brugt her i Sognet. Sommerstuen i Søndergaard rummede af Bohave et langt Bord og fire Stole, en stor brunmalet Egekiste og et Sengested uden Himmel med Omhæng og Kappe af trykt Tøj, det vil sige Tøj med paatrykte Mønstre. Henne mellem Bryggersdøren og Vinduerne stod et *Kandebænkeskab*. Dette Stykke Bohave kendes ikke mere her i Omegnen. Det var foroven Tallerkenrække, hvor man satte blanke Tinfade op; længere nede var der brede Hylder til Kander og Potter og den Slags, og paa allernederste Hylder stod Helligdagstræskoene hvidskurede med blanke Messingkramper. Det var altsaa et Stykke Køkkeninventar, og det er da ogsaa Husets Køkken vi befinder os i. Paa Kandebænken staar 4 Tintallerkener, 2 Tinfade og 10 Trætallerkener, og paa Væggen hænger et Kobberdørslag, en Messingkasserolle, et Bækken og en Tragt. Henne paa Ildskødet staar to Skorstensbænke af Jern, velsagtens beregnet til at sætte Gryder paa, en Rist, en Jernpande og en Ildklemme.

Mærkeligt nok bruges Ordet Køkken slet ikke i de noget over hundrede Skifteforretninger⁵, jeg har taget større eller mindre Uddrag af fra 1719 til 1805. Jeg har i intet Tilfælde noteret Ordet, og det brugtes vist slet ikke her paa den Tid. Længere vesterpaa brugtes Ordet *Frammers* for at betegne, at det var det forreste Rum, før man kom ind i Stuen. Her i Sognet bruges Navnet *Yderstuen* eller den yderste Stue ikke sjældent sidst i Aarhundredet i Skifterne, og det er jo egentlig det samme Navn som *Frammers*. Ordet Sommerstue siger os, at her opholdt man sig om Sommeren, saa længe der ikke skulde fyres i Kakkelovnen.

Ved Siden af denne saakaldte Dagligstue, som altsaa var Køkken, og som havde en Seng, der brugtes af Husbondsfolkene eller Pigerne, var *Mælkekammeret*. Der siges ikke, om dette Kammer laa i de samme Fag som Dagligstuen eller i det næste Fag, hvor den Skorsten stod, som vi lige har nævnt.

I dette Skorstensfag var der en Forstue ud mod Gaarden. Ved den modsatte Side kunde dette Fag altsaa danne et lille Rum, og her var nok Mælkestuen.

Saa nævnes en *liden Stue* ved Dagligstuen. Denne Stue kaldtes henne i Anneksgaarden for Kakkelovnsstuen. Her stod en Bilæggerovn med Munden ind mod Skorstenen. Denne Stue var altsaa lun om Vinteren, og da opholdt Familien sig der. Den rummede et Bord paa Egefod, en Fyrrekiste fuld af Linned, et lille Egeskrin med Laas, 2 Spinderokke, 1 Grynløb af Halm og en lang Skammel. Der var ingen Senge i den Stue, saa Mand og Kone har nok ligget i Yderstuen.

Den tredje Stue i Søndergaard hed Korsstuen; den fandtes i en Udbygning; den var temmelig stor; der fandtes et Egebord paa drejede Piller og Fod, en stor Egekiste med Konens Gangklæder og en anden Egekiste med Mandens Gangklæder. Desuden var der i denne Stue to Senge, hvoraf den ene var en Fyrretræsseng med Himmel og Egestolper, den anden var en gammeldags Ege Himmel-seng; begge Senge havde Omhæng af blaastrøbet hjemmegjort Tøj. Der er meget i denne Stues Møblering, der kunde tyde paa, at den var Vinteropholdsstuen; men det kan ikke ses, om den havde Forbindelse med nogen Skorsten, hvad den liden Stue havde, da den laa ved Dagligstuen.

Foruden disse Rum havde Huset et lille Ølkammer og et »lidet Madkammer«. I *Herberget* var Karlens Seng, men dette Kammer var ude ved Stalden i et af de andre Huse.

Da Digteren St. St. Blichers Fader, Pastor Niels Blicher, i Aaret 1797 skrev sin »Topographie over Vium Præstekald«, siger han deri, at man der paa Egnen

ikke har Skorstenspiber, men at Skorstenene er opmuret til lige over Loftet. Røgen maa saa selv finde ovenud gennem en Aabning i Mønningen og gennem Lugerne, hvorfor Indersiden af Taget er helt sort af Sod. »Det er rædsomt«, siger han, »at se Gnisterne af den lange tørre Lyng og Lyngtørv fare op til alle Sider.« Og dog maa han indrømme, at der sjældent sker Inldsvaade derved.

Om Søndergaard i 1756 havde Skorstenspiber kan ikke ses af Skifteprotokollen, men da Brandkassen for Landbygninger i 1792 oprettedes, var Gaarden blandt de første, der blev forsikrede, og da havde Gaardens Stuehus paa 18 Fag og 10½ Alens Vidde syv Værelser og tre Skorstene. Der boede da to Familier i Huset.

I det Stuehus, vi har gennemgaaet, boede Simon Rasmussen, som havde Halvdelen af Gaarden i Fæste og senere købte sin Part til Selveje. Det er altsaa sand-

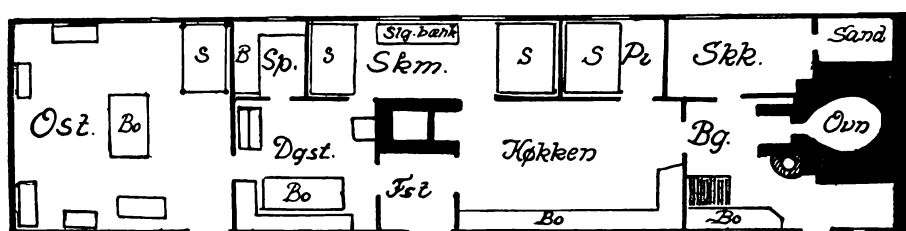

Fig. 29. Grundplan over Stuehuset i Kristences Gaard i Flensted omkring 1880. Huset ligger i Nord og Syd med Enderne. Der var to Skorstene, dene ene omtrent midt i Huset i samme Fag som Forstuen. Her har været et aabent Ildsted ud imod Køkkenet og en Bilægger i Dagligstuen. Den anden Skorsten er ved Ovnen i Husets Nordende. Ost. = Overstuen, Sp. = Spisekammer, Dgst. = Dagligstue, der senere blev til pæn Stue, Skm. = Sovekammer, Fst. = Forstue, Bg. = Bryggers, Pi. = Pigernes Kammer, Skk. = Skaagkammer, hvor Tilberedning af Hør fandt Sted, Sand = Sandkammer til Strøsand, S. = Seng, Bo. = Bord. Køkkenet blev senere omdannet til Dagligstue eller Folkstue og et Køkken indrettet i Skaagstuen, medens Pigernes Kammer blev til Mælkstue. Fra Overstuen førte en Dør lige ud til Gaardspladsen; denne Dør blev nogle Aar, før Nedrivningen af Huset, flyttet om i Sydgavlen, saa den førte ud til Haven og ved Hjælp af et Træskillerum deltes Overstuen i to Rum, saa der blev et Gæsteværelse og en Havestue. I Hjørnet ved Ovnen modsat Sandkammeret blev lavet et lille Pigekammer.

synligvis ogsaa kun Halvdelen af Huset, vi har set beskrevet. Det laa vistnok paa samme Plads, som det nuværende Stuehus, Nord i Gaarden.

Endnu et Eksempel paa denne gammeldags Byggemaade, der holdt sig længe i de gamle Bindingsværksgaarde, har vi i Flensted. Det er Stuehuset i Kristences Gaard (nu Jens Jensens) Mtrn. 7 a. Her laa det gamle Stuehus til 1911, da det blev revet ned og gav Plads for det nuværende. Dette Hus hvoraf der findes en Tegning i Bogens sidste Kapitel havde Grundplan som vist i hosstaaende Skitse. Huset var bygget omkring 1820 af den ældre Niels Christensen, som havde Gaarden fra 1790 til 1836. Det var 12 Fag langt og 8 Alen bredt i udvendigt Maal.

Da Huset blev brudt ned, fandt man i Overstuen under det hvidskurede Plankegulv et gammelt Lergulv, i hvis Midte der var nedgravet et Hestekranium, der skulde give det døde Lergulv Klang under Dansen, saa det ikke blev for dødt at danse paa.

Skitsen af Husets Grundplan er tegnet dels efter et Fotografi af Huset og dels efter Hukommelsen, idet dog Kristences eneste nulevende Barn, den 76aarige Snedker Chr. Christensen i Viby, har givet mig nogle Oplysninger om Fordelingen af Rummene i hans Barndomshjem. Huset laa i Syd og Nord som Gaardens nu-

værende Stuehus og havde ud mod Gaardspladsen følgende Rum: Bryggers 3 Fag, Køkken 3 Fag, Forstue 1 Fag, Dagligstue 2 Fag og Overstue 3 Fag. I Husets Vestside ud mod Haven var en Række smalle Rum: Sandkammer, Skaagkammer med Pigernes Seng, Mandens og Konens Sovekammer og et lille Spisekammer.

Om Sovekammeret og Pigernes Kammer oprindeligt har været afsondret fra Køkken og Dagligstue, vides ikke; men Planen af Huset viser Indretningen omkring 1880. I Dagligstuen var en Bilæggerovn, som Drengene gerne vilde kravle op og ride paa. Den blev fodret fra Skorstenen, der havde en stor Laage ud mod Forstuen, men var lukket ud mod Køkkenet, hvor der stod et Komfur.

Husets Inddeling i Rum er gammel. Køkkenet er *Yderstuen* eller Sommerstuen og har sikkert oprindeligt haft et aabent Fyrsted i Skorstenen. Det blev senere lavet om til Folkestue og fik en Kogekakkelovn i Skorstenen, mens Komfuret flyttedes ud i Skaagkammeret, som blev Køkken i Husets sidste Tid. Dagligstuen er det, som her i Sognet kaldtes den inderste Stue og længere østpaa *Vinterstuen*, den var selvfølgelig mere lun end Yderstuen med sin aabne Skorsten. Efter Husets Omlavning blev den til en pæn Stue og kaldtes den *lette Stou*. I Køkkenet, Yderstuen, var Gulvet af Murstensfliser, fik senere Fjællegulv.

Bryggerset havde aaben Skorsten og Gulv af smaa runde Piksten. En Mælkekælder var indrettet under Pigernes Seng. Hele Huset havde ellers Gulv af hvidskurede Fjæl, som i Folkestuen og Køkkenet blev strøet med Sand, saa vi kunde gaa ind i Folkestuen med vore Træsko paa. Saa længe gamle Kristence levede, var der ingen ferniserede Gulve i Huset.

Under- og Overtømmer var af Eg, og de fleste Lægter var kløvet Moseeg. Bjælkerne var ikke tappet ind i Stolperne, men disse havde for oven en Tap, der gik op gennem Rem og Bjælke.

Man ser altsaa, hvorledes den gammeldags Indretning af Bønderhusene kan spores helt op i dette Aarhundrede, og havde vi Grundplaner over alle de gamle Stuehuse af Bindingsværk, som nu næsten alle er revet ned, vilde vi sikkert finde Mønstret gentaget med lidt Variation fra Sted til Sted.

Ved Indboet lægger man Mærke til, at der ikke er noget Tøjskab, men Gangklæderne ligger i Kister, hvorfor Højtidsklæderne ogsaa nævnes som *Kisteklæder*. I de mest velstillede Bondehjem stod dog ogsaa Skabe; der nævnes saaledes hos Peder Enevoldsen i Kalbygaard i 1726 et stort, gammelt udskaaren Egeskab med tre Laager. Ligeledes nævnes i 1750 hos Gaardmand Jens Thomasen i Laasby et stort Egeskab med to Laager og Laas; ellers var det mest Hængeskabe, man havde.

Kisterne kunde være Standkister med fladt eller buet Laag, eller de kunde være Dragkister med Skuffer i. De sidste lignede en Kæmpekommode; Standkisterne kunde være forsynet med solide Jernbeslag, og de var tit meget store. Mindre Kister til Overdaadighed forsynet med Metalbeslag brugtes til Opbevaring af Værdigenstande og Penge.

Sengene i Søndergaard er ikke efter vort Begreb om gammeldags Alkovesenge. Disse Stolpesenge er vist ældre end Alkoverne eller Skabsengene.

Søren Rasmussen i Flensted havde dog i 1722 baade en Stolpeseng af Egetræ og et Egesengested med Panel for. Hos Ras Knudsen i Flensted var samme Aar ogsaa en Stolpeseng. I et Skifte efter afdøde Jens Nielsen i Laasby 1722 nævnes otte Sengestolper. Her er maaske Tale om, at Stolpesengene er slaaet fra hinanden, mens Stolperne gemmes til senere Afbenyttelse, og i det før omtalte Skifte

hos Jens Enevoldsen i Kalbygaard nævnes en udskaaen Panelseng med Himmel. Hos Jens Thomasen i Laasby fandtes 1780 to Egesenge med Himmel over og Omhæng for, desuden en Alkoveseng samt Senge til Karlen og Pigen; af andre Sovesteder fandtes en Foldbænk Seng. Denne Mand var velstaaende, han boede i Mtrn. 9; vi vil senere vende tilbage til dette Skifte. Hos Jens Rasmussen, Sognefoged og Gaardfæster i Laasby, fandtes tre Stolpesenge, hvoraf den ene med Himmel, foruden 2 *Hulsenge*, som formodentlig var Alkover med Omhæng for den aabne Side. Dette faar være nok om Sengene.

Bordet i Bondens Stue kunde dengang godt hvile paa fire nedrammede Egepæle, man havde jo Lergulv, men som oftest var det mere anseligt, og vi har set i Søndergaard et Bord med drejede Ben og Fod. Hos Rasmus Thomasen i Flensted, en Broder til Jens Thomasen i Laasby, var der to Borde af Ask med Egetræsfod under og desuden et rundt Bord; han boede i Mtrn. 4 og er Anton Olesens Tip-tip-Oldefader i Mandslinien. Foden af Bordet, der forbandt Bordbenene, brugte man som Fodskammel; den kunde være helt lukket. Et saadant Bord nævnes hos Rasmus Enevoldsen i Kalbygaard ved Skiftet der 1726 og hos Ras Knudsen i Flensted fire Aar før. Her var Bordet dog af Fyr.

Baade i Sommerstuen og i Kakkelvnsstuen fandtes mellem Bordet og Vinduesvæggen almindeligvis en fast Bænk som var Mandfolkernes Sæde ved Bordet. Kvinderne maatte staa op og søbe af Fadet, eller de havde en løs Bænk ved den Side af Bordet, som vendte ud mod Stuen. Hos den ofte nævnte Ras Knudsen i Flensted var en Egebænk og en Fyrrebænk; men det kan ikke ses, om de stod i samme Stue. Af Siddepladser rummede hans Hus desforuden 2 Kringstole; hos Knud Laursen i Laasby var 4 Bøgestole og hos Jens Thomasen 4 Stole med Læderovertræk, hvilket i 1750 maa siges at være fornemt; desuden havde han 6 Træstole og to Bordbænke foruden den førnævnte Foldbænk. Rasmus Thomsen i Flensted havde 5 Stole og 3 Hynder, der vistnok var til Stolene. 1783 havde Jens Rasmussen i Laasby 6 Egestole med 3 Hynder. Som en Sjældenhed kan nævnes, at Mikkel Rasmussen i Flensted 1771 havde 5 Stole med maledede Navnebogstaver paa samt Aarstallene 1763, 1764 og 1770. Disse pæne Stole stod i den inderste Stue, Kakkelvnsstuen.

Køkkenudstyret var yderst enkelt, Porcellæn forekommer meget sjældent. Man brugte Trætallerkener og havde i nogle Tilfælde Tintallerkener mest til Stads, Skeerne var af Træ, men enkelte Sølvskeer fandtes dog, ligesom der kunde forekomme et Sølvbæger.

I Knud Laursens Gaard i Laasby fandtes 1722 seks Tinfade, der vejede 16 Pund, og 5 Tintallerkener samt tre Messinglysestager foruden en Brændevinskedel med Piber og Hat. Jens Nielsen i samme By havde i sin Gaard et Sølvbæger til Værdi af tre Rigsdaler, 3 Tinfade og lige saa mange Tintallerkener. Peder Enevoldsen i Kalbygaard havde 1726 en Tinkovse, 6 gl. Tinfade og 13 gl. Tintallerkener. Derimod havde Peder Kjeldsen i Laasby to Aar senere to Bægere og fire Skeer af Sølv og Peder Sørensen Loft i Ougaard havde 2 Bægere, 6 Skeer af Sølv og 5 Fade, 13 Tallerkener, 2 Lysestager af Tin foruden adskillige Sølvknapper; det var i 1733. Den ofte nævnte Jens Thomasen i Laasby havde to Kander, 9 Skeer af Sølv samt et Krus med Sølvlaag; af Tin 7 Fade, 11 Tallerkener, 1 Smørbrik, 1 Souseskaal, 1 Thepotte og en Spølskaal af Tin; i Gaarden var desuden af Stentøj et Fad og 10 Tallerkener samt en Smøræske, to Krus med

Tinlaag, 4 Par Thekopper, 4 Flasker, 3 Spidsglas og 4 Studsglas foruden en hel Del Messing- og Kobbertøj. Hos Broderen Rasmus Thomasen i Flensted fandtes vel ikke Sølv, men der var ellers baade Fade, Tallerkener, 1 Kous, Smørskaal, Saltkar og Lysstage af Tin foruden 2 Fade og 9 Tallerkener af Stentøj og 3 Boutellier og 3 Glas — til Brændevinen.

Inde paa Bordet i Stuen stod en Ølkande af Træ med Laag til. Den var Bødkerarbejde og kunde have en Tud til at drikke af som den, der endnu i min Barndomstid stod paa det svære gamle hvidskurede Egebord i Morten Simonsens Stue i Mtrn. 1 i Flensted.

Med Hensyn til Klædedragten da elskede man igennem denne at give sin Velstand til Kende. Havde Mændene Raad til det, brugte de en Masse Sølvknapper i Frakke, Vest og Bukser. I en Frakke eller Kjole, som den kaldtes, kunde Manden have indtil 30 Sølvknapper.

Af Tøj havde en Mand som Jens Thomasen i Laasby, da han døde 1750 en graa Klædes Kjole, en Dyreskinds Vest, deri 32 Sølvknapper, 1 brun Vadmelstrøje med 2 Dusin Sølvknapper, en sribet Undertrøje med Metalknapper, en blaa Vadmels Kjole, 2 Par Skindbukser, 3 Par Strømper, 6 Hør- el. Blaargarns Skjorter, en Hat, et Par Støvler og et Par Sko. Det var ikke nogen vidtløftig Garderobe men godt med Sølvknapper. Sognefogeden i Laasby, Jens Rasmussen, døde Aaret efter fra en Flok umyndige Børn. Han havde en sort Klædes Kjole samt en hjemmegjort Kjole, 1 Vest og et Par Bukser med 31 Sølvknapper i, en blaa graa Vadmels Kjole og en do. Vest, en Skindvest med 30 Sølvknapper i, et Par Skindbukser, to Brøstduge, en Slags lange Veste, hvor Ryg og Forside var af samme Stof og følgelig egnet til at bruge uden noget over, den ene af Callemankes Tøj med 12 Sølvknapper, den anden af Vadmel med Metalknapper. Desuden havde Sognefogeden et grønt Reises Slag og en Hue foret med Ræveskind, 6 Par Skjorter, 4 Par Uldstrømper og 4 Halsklæder. Heller ikke her var sparet paa Sølvknapperne.

Kjolerne var temmelig lange og gik ned for Knæene, de var vel særlig beregnet for Kørejsere. Til daglig gik man i lagovrede Træsko.

Kvindernes Klædedragt fremgaar ogsaa tildels af Skifteprotokollerne; ligesom ved en Oprensning af Mændenes Gangklæder kan vi heller ikke her se hvilke Dele af Dragten, der egentlig hører sammen. Den er mere farverig end Mændenes Dragt og med flere fine Stoffer imellem. For Mændenes Vedkommende har jeg dog en enkelt Gang set nævne en *rød Kjole*, men ellers bruger de mest graa, brune og blaa Farver, samt gult Dyreskind. Om den strikkede røde Hue var i Brug her paa Egnen i første Halvdel af 1700erne, ved jeg ikke; i Tiden efter 1800 kendes den. Min Fader, som blev født 1847 har fortalt, at han i sin Barndomstid i Voel har set den i Brug hos flere Mænd. Mændenes Bukser var snævre Knæbukser med en Spændetamp ved Knæet og med en Klap forpaa, som vi, der er født i Halvfemserne, endnu kan erindre det i Brug hos gamle Folk. En Del Smaapilleri ved Dragterne nævnes ikke altid i Skifterne. Der brugtes f. Eks. helt op i Slutningen af Aarhundredet af Mændene et *Hatslag*, som var et Klædningsstykke, der havde holdt sig i Brug helt fra Middelalderen, da man prydede det med en lang nedhængende *Strud*, en Forlængelse i Toppen, der kunde være meget lang. Hatslaget var en Hætte, der sluttede godt om Hovedet og som et Slag gik ud over Skuldrene; det blev knappet med nogle Knapper under Hagen.

Laurids Nielsen i Laasby, der døde 1771 havde et Hatslag, som var brunt og blaat og Jens Rasmussen, som døde i samme By 1783, havde et rødt Hatslag.

Vi vil nu gaa over til at se lidt paa Kvindernes Dragt. I Flensted døde 1726 Gaardmand Mads Jensens Kone Maren Jensdatter i en Alder af 36 Aar. Hendes Gangklæder var som følger: et grønt firskaftes Skørt og et rødt dito, en rød saxis Trøje, et brunt Liv med grønne Ærmer, en Huse af sort Silketøj og et Hørgarns Forklæde. Mere nævnes ikke; men der har nok været baade en Del Tørklæder, Strømper og andet; det nævnte er formodentlig hendes Kisteklæder. Yderdragten var hos Kvinderne i Landsbyen paa den Tid altid delt i *Skørt* og *Trøje* eller *Liv*, kaldes ogsaa *Bul*. Det brune Liv her nævnes har Ærmer. Det var ellers almindeligt, at Ærmerne sad i Undertrøjen, mens Livet var ærmeløst; i Sommertiden brugtes Ærmerne ikke til daglig, da nøjedes man med Særkeærmerne.

En Laasbykone, Edel Pedersdatter, som var gift med Gaardmand Niels Nielsen i Laasby, døde i 1732 fra tre smaa Børn, hvoraf det yngste kun var tre Fjerdingaar gammelt. Hun havde en sort Klædes Kjole, altsaa et Overstykke, en brun Trøje, 2 strikkede, en hvid og en Saxis Trøje; deraf har nok baade de strikkede og den hvide været Undertrøjer. Desuden havde hun et sort, et grønt, et blaat Klædesskørt og to graa Vadmel's Skjorter samt et Saxis Skørt, og saa havde hun til Stads en Silkebøl og en Callemankes Bøl, begge med Sølvknapper i, to Huer, et Par Sko, et Par Støvler og to Par Strømper. Naar Edel kom i en af sine pæne Buller og et Klædes Skørt, sort, graat eller blaat, har hun jo nok været fin at se til.

Endnu en Laasbykone har vi Oplysning om, det er Anne Fransdatter, gift med Gaardmand Ras Poulsen, hun var ikke helt ung, da hun døde, idet hendes yngste Barn da var ti Aar. Hun havde ogsaa en lang sort Klædes Kjole samt en Kattuns Kaabe; dertil et sort, et graat og et blaat Skørt, hvoraf de to sidstnævnte var af Vadmel. Af Trøjer havde hun en rød Strixes, en hvid af Cannifas og et hvidt Saxis Liv med syv Sølvknapper i, hvoraf man kan skønne, at det har været brugt yderst, da man dog ikke skjulte de pæne og kostbare Sølvknapper i en Indertrøje. Desuden havde hun et Sølvspænde, en sort og en brun Fløjls-hue, to Forklæder, to Halsklæder, en Muffe, et Par Handsker, to Par Strømper, et Par Sko og et Par Tøfler. Det var fra gammel Tid almindeligt, at Konerne bar Hue, mens Pigerne bar deres Haar mere frit; dog brugte vist allerede dengang Pigerne ogsaa en Hue i Lighed med Konerne; endog smaa Pigebørn brugte dette voksne Hovedtøj.

Til allersidst vil vi se paa det Tøj, som Anne Rasmusdatter, Peder Jensen Erslevs afdøde Hustru, efterlod sig i 1751, de boede i Marius Bertelsens Gaard i Laasby. Hun var fra Laasby. Peder Erslev er Oldefader til Pastor L. Edslev, som var Præst i Dallerup og Laasby i Tiden omkring 1900. Anne var kun 35 Aar, da hun døde; hun havde foruden en Kattuns Kaabe baade en sort Klædes og en Vadmel's Kjole, et Saxis Skørt samt fire hjemmegjorte Skjorter, et brunt og et grønt og to blaa. Dernæst havde hun et pænt Udvalg af Trøjer, en rød og blaa Silketrøje, en hvid Canifasis Trøje, en rød Strixis, en brun Stoffes, en blaa og rød hjemmegjort samt en sort og en graa. Foruden Trøjerne havde hun et Saxis Liv. Til Hovedet havde hun en Kyse og to Damaskes Huer, hvoraf den ene var sort og med Snore ved, den anden brun; hun havde ogsaa en sortblommet

og en blaa Hue foruden fire Linhatte med Kniplinger ved samt tre Lin med Kniplinger, seks uden og en Pandesmæk. Desuden havde hun to Par Halsvarmere, den ene med Kniplinger ved Kanten; til Hænderne havde hun et Par sorte Handsker og to Par uldne Vanter, og saa havde hun to Par blaa Strømper, tre Forklæder, hvoraf det ene af Kramlærred, men de to andre var gjort af Hør- og Blaarlærred. Saa havde hun ogsaa fire Hørgarns Klæder, tre Kramlærreds og et Netteldugsklæde med Kniplinger, fem Særke, hvoraf de to af Blaargarn mens de tre havde Hørgarns Overdel. Denne Kone var altsaa temmelig godt forsynet med Tøj og har paa værdig Maade kunnet repræsentere Byen, naar hun drog til Familiegilder udensojns.

Maskiner fandtes ikke i Gaardene dengang. Det skulde da være om man vilde kalde Haandkværnen i Bryggerset og Skærekniven i Foderloen for en Maskine. Alt Redskab og Vogne, som brugtes paa den Tid, var mest muligt af Træ. Vognene, hvoraf man havde een eller to, var skrøbelige træakslede Vogne med Lundstikker for Hjulene og kun den ene af Gaardens Vogne var *beslagen*. Egentlige Vognringe havde man vist ikke, men man slog nogle Stykker Jernbaand paa til at holde Fælgen sammen med. De Læs man fragtede paa de skrøbelige Vogne var da heller ikke store, c. 300 kg var i Vestjylland et Hovlæs, og i Østjylland har de næppe været synderlig større.

Som Vognene var ogsaa Plovene mest Træ. De havde to Hjul i Fortøjet og lige Muldfjæl af Træ; der brugtes to eller fire Heste for den. Ogsaa Redskaberne i Gaarden var saa vidt mulig af Træ, dog nævnes Høforke med Jerngrene.

Blandt Husdyrene var særlig mange Heste i Gaardene; en Hest for hver Tønde Hartkorn var Regelen. Køerne var derimod færre i Tal end nu om Stunder. Gaardmand Søren Rasmussen i Flensted havde 1722: 4 Heste, 2 Køer, 12 Faar med 7 Lam og 3 Svin samt 2 Gæs og 4 Gæslinge. Det var en halv Gaard. Peder Enevoldsen i Kalbygaard havde 1726 ikke mindre end 15 Heste, hvoraf kun de fire kaldes Plage, 7 Køer, 5 Kvier, 1 Tyr, 3 Stude i Alder 3—4 Aar samt 5 Ungstude, 10 Svin og 30 Faar og Lam, der ikke saa godt ud paa Grund af *Svaghed*. Han var Fæster af Halvparten af Kalbygaard med c. 10 Td. Hartkorn. I Anneksgaarden i Laasby var Besætningen 1726: 5 Heste, 5 Køer, 6 Stude, 2 Ungnød, 6 Faar, 2 Lam og 4 Svin, mens Jens Thomasen 1750 havde 6 Heste og 12 Fækreaturer store og smaa, deriblandt 5 Køer, hvoraf der var en sort, en blakket, en sortbroget, en sortstjernet og en sorthjelmet; han havde 10 Faar og 5 Svin samt 2 Geder. Ved Gaarden skulde efter Fæstekontrakten være 6 Bæster, 3 Køer, 1 Stud, 2 Ungnød, 6 Faar samt Vogn, Plov og Harve. Sognefogeden, Jens Rasmussen, havde paa omtrent samme Tid 2 Bukke og 7 gamle Geder med 6 Kid foruden den almindelige Besætning; ogsaa Gmd. Peder Jensen i Laasby havde 1752 en Buk og to Geder. Rasmus Thomasen i Flensted havde 7 Heste og en Plag, 5 Køer og 5 Ungkreaturer, 11 Faar og 1 Svin i 1760, Manden Simon Rasmussen i Søndergaard i Laasby havde 7 Heste, 5 Køer, 4 Stude, 4 Ungnød, 6 Faar med 2 Lam, 5 Svin og 2 Grise i 1756.

Grunden til, at Koholdet var saa lille, skal jo søges deri, at man ikke lagde nogen større Vægt paa Smørsalg og væsentlig producerede for sin egen Husholdning. Den slemme Kvægsyge, som hærgede i Landsbyerne, omtales i Fæstebreve 1764 og 1765 baade i Laasby og Flensted; den ryddede Gaardene næsten helt for Kvæg. Søren Pedersen Munk overtog sin Faders Gaard i Laasby med

kun to Køer, de øvrige var døde; Niels Jensen kom samme Aar fra Oustrup til Ougaard og fik det halve af denne Gaard, men her var slet intet Kvæg tilbage, ogsaa i den anden Part af Ougaard var alt Kvæg dødt undtagen en Kalv, i en Gaard i Flensted var to Kalve tilbage, mens Frans Rasmussen 1765 overtog en Gaard her, hvor der slet intet Kvæg var tilbage.

Vi kan tænke os, at Smørret har været noget skrappt rationeret i Sognet de to paagældende Aar. Sygdommen standsede ikke lige med det samme, endnu i 1769 er det galt i Flensted. Thomas Rasmussen, Ras Thomasens ældste Søn, køber saaledes dette Aar 5 Køer i Toustrup⁶; han siger selv, at han har købt

Fig. 30. Bukmose.

dem, fordi de havde haft Sygen overstaet, men det viste sig, at tre af dem døde hos ham, saa han sender sin Karl til Toustrup, hvor han havde købt Køerne af Anders Samuelsen, med tre Horn af de døde Køer, og det kom til Proces om denne Kohandel af samme Aarsag.

Om Oplysning og aandeligt Liv i Sognet ved vi grumme lidt. De fleste fik vel lært at læse Prent nu, da Rytterskolerne kom til; men af den ældre Slægt kunde mange sikkert slet ikke læse, og skulde man skrive sit Navn, nøjedes man med at tegne Forbogstaverne; Rasmus Jensen skrev R. I. S. som oftest med et bagvendt S. Man havde kun faa Bøger. En *Salmebog* fandtes i flere Hjem og nævnes i adskillige Skifter, desuden fandtes der ogsaa undertiden en *Katekismus* og en *Forklaring*.

Tiden var præget af Pietismen og i Slutningen af Fr. IV.s Regeringstid kom en Helligdagsforordning, som senere skærpedes, for at bringe Folk til at tænke noget mere paa deres Saligheds Sag. Men Spor af egentlig Pietisme findes ikke i Sognet. I 1771 døde den 96 aarige *Mads Jensen* i Flensted, om hvem Præsten i Kirkebogen skriver, at han var i sin høje Alder ved godt Helbred og flittig til at gaa til Kirke frem for mange Gamle, og det var jo pænt sagt om den gamle Mand.

Kirken tog ellers rent praktisk Del i Folkets moralske Opdragelse, ganske vist var Trolddomsprocesserne forbi; disse blev dog i sin Tid indledet med, at Kirkenævn svor vedkommende skyldige eller uden Skyld at være. Helligdagsforordningerne var sikkert velmente, men var med deres Tvang nok ikke særlig meget værd. Man kan tvinge Folk til at afholde sig fra visse Handlinger, men man skal jo som bekendt ikke nøde godt i ondt. En ikke ualmindelig kirkelig Straf, som kendes her fra Sognet som fra alle andre Sogne i Landet, var *offentligt Skrifte*. Den brugtes overfor Folk, der forsaa sig imod det sjette Bud, og overfor Ægtepar, der laa deres spæde Børn ihjel i Sengen. De gamle Kirkebøger bærer ikke saa faa Vidnesbyrd om offentlig Skrifte.

Gik det ellers, som det skulde, kom der Trolovelse og Ægteskab i betimelig Tid. Som Regel var Forældrene stærkt bestemmende ved Trolovelserne. Det var en gammel Skik, at Familiens Overhoved bortgav Pigebørnene i Ægteskab. Godstyret var ogsaa tilbøjelige til at ville have et Ord at sige, naar en Gaard snart skulde have en ny Fæster, og der var en giftefærdig Datter i Gaarden. De Kvinder og Mænd, der ved Ægtefællens Dødsfald blev Enker, maatte som Regel hurtigst muligt finde en ny Mage, og her er nok sket mange Forhandlinger ogsaa fra Godsets Side. Vi hører dog ikke om disse Forhandlinger.

Kun en enkelt Gang har jeg i vort Sogn set en egentlig Ægteskabshandel foregaa, idet man sikrede sig Godsets Velvilje overfor den paatænkte Handel. Det var i Kalbygaard i Aaret 1720, at Peder Enevoldsens Hustru, Zidse Olufsdatter, døde og efterlod sig tre mindreaarige Børn Oluf, Anne og Søren. Dødsfaldet staar ikke i Kirkebogen, der er paabegyndt dette Aar, saa hun er nok død Aaret i Forvejen. Under Skiftet fremkommer Peder Enevoldsen med det Forslag, at Skiftets Afholdelse »udi Pennen maatte forfattes paa følgende Maade«.

Og saa fremkommer han med den Oplysning, at han »efter Guds Forsyn« vil igen indlade sig i Ægteskab. Han har fundet sig en Mage i Enken Zidse Simonsdatter fra Assendrup i Nødlev Sogn, Hads Herred, og denne Enke har en Søn paa 13 Aar ved Navn Simon Knudsen, og nu har disse to Peder og Zidse bestemt, at den trettenaarige Simon skal have Peders Datter Anne, som ganske vist kun er elleve Aar, hvis den »gunstige Øvrighed« maatte finde Behag i Planen. Det er nemlig Meningen, at Peder saa vil have sin Gaard delt, saa de to Barnetrolovede skal have den halve Part, mens Peders ældste Søn Oluf, der er fjorten Aar, saa skulde have den anden Halvpart, og den yngste Søn Søren, der er otte Aar og noget svagelig af sig, som Mødrenearv skal sikres 50 Sletdaler, der uden Renter skal blive staaende i Gaarden.

Endvidere bestemmes det, at Søren skal nyde sit Livsophold i Gaarden, Klæde og Føde, uafkortet i hans Arv, indtil han kommer i den Alder og Stand, da »han sit Brød paa anden Stæder kan fortjene«. Og saaledes sluttede Skiftet med at ikke alene Faderen men ogsaa hans elleveaarige Datter har Udsigt til at komme i Ægteskab.

I Sommeren 1725 døde Peder Enevoldsen; Skiftet efter ham har vi flere Gange i dette Kapitel henvist til, og da Skiftet holdtes paafølgende Vinter, siges der i Skifteprotokollen udtrykkeligt at Sønnen Oluf eller Olle, som han ogsaa kaldes, og Simon Knudsen er forundt Gaarden i Fæste. Fæstebrevene er udstedt et Par Maaneder efter Faderens Død; men først i 1730 blev Simon og Anne gift, og sidst paa Aaret fødte Anne et lille Pigebarn, der kom til at hedde Zidse

efter Mormoderen; baade Moder og Barn døde, og 1732 giftede Simon Knudsen sig med en Pige fra Laasby ved Navn Mette Sørensdatter. Samme Aar blev Oluf gift med Peder Herlofsens Datter Anne der fra Gaarden.

Om Søren hedder det i Skiftet efter Faderen, at han skal have dennes Gangklæder med de Sølvknapper, som findes deri.

Børnetrolovelsen fik altsaa Kraft i et Ægteskab efter mange Aars Forløb, et Ægteskab som hurtigt fik Ende ved Annes Død; længere end til Ægteskabet stod det ikke i Faderens Magt at styre Barnets Levnedsløb.

Dødsfald i Forbindelse med Barnefødsel forekommer hyppigt i de Tider. Man kan ikke blade de gamle Kirkebøger igennem uden at grues ved den Fare de unge fødende Kvinder var udsat for, og ikke mindre farlig var Livet for de smaa nyfødte; en uforholdsmæssig stor Del af dem naaede aldrig at blive store. Foruden de Dødsaaarsager, som i Spædbørnsalderen skyldtes Vanrøgt og Uforstand, hærgedes Børnene af Kopper og af almindelige Børnesygdomme i langt stærkere Grad end nu om Stunder.

Var man saa heldig at opnaa den voksne Alder, havde man saa Tuberkulosen i dens forskellige Former at frygte, og den hærgede voldsomt. Undertiden tilføjer Præsten noget om Dødsaaarsagen i Kirkebogen, især naar den er usædvanlig. Saaledes hedder det om Peder Loft i 1733 at han blev saa godt som kvalt af »et Stichfloed i Halsen«, da han var i Marken, blev ført maalløs hjem og døde straks efter. Om en Niels Knudsen i Kalbygaard, der døde samme Aar i 30 Aars Alderen, skriver Præsten: »Den elendige Kaarsdrager, som hafde lagt i miserabel Tilstand ved sin Soete Seng i et halvt Aar, i hvis Lemmer kom Forraadnelse.« 1747 døde en gammel fattig Mand fra Hørning paa Laasby Mark, hvor man fandt ham. Han har nok været paa Vej til Dallerup; for han laa nede i Dalen; han var »kommen over Ende og kunde ikke redde sig selv, men blev saa derover tildøde«, skriver Præsten. 1754 omkom Ras Skræder i Laasby idet han faldt af sin Vogn og slog sig ihjel. Ogsaa de omvandrende Folk af ukendt Tilhørsforhold kunde lægge sig at dø her. Hos Peder Edslevs i Laasby kom engang et Par vandrede Folk med et lille Barn, som døde og blev begravet paa Laasby Kirkegaard, hvorefter Forældrene blev tildømt at borttrømme Herredet. Om Niels Sørensen i Flensted noterer Præsten, da deres 9. dødfødte Barn blev jordet: »Dem til stor Sorg og Bekymring«, hvilket vi nok forstaaer. Endelig skal tilføjes, at Præsten heller ikke glemmer at fortælle om Peder Jocusmens Kone, Karen Torsdatter, der omkom ved et Barselgilde hos Niels Jensen i Ougaard. Hun var Kogekone og havde vel haft for travlt; midt under Gildet vilde hun spise noget Kød, men fik en Mundfuld i den gale Hals og kvaltes med det samme, hvilket altsaa har gjort et saa dybt Indtryk paa Præsten, der formodentlig var med til Gildet, at han maa notere det i Kirkebogen.

Baade Fødsler og Dødsfald fordeler sig ret ulige fra Aar til andet, dog er det store Antal Dødsfald mellem Børnene sikkert. Jeg har prøvet at se, om der skulde være en Forbindelse mellem Kvægsygen eller andre Katastrofer og Dødsfaldene. Men det lader ikke til, at der kan læses noget videre ud af disse Oplysninger. 1739, -56 og -58 var svære Misvækstaar i hvert Fald i visse Dele af Landet. Det sidstnævnte Aar var saa slemt paa Sjælland, at en Ridefoged foreslog, at man skulde lade Bønderne hugge Grene og Kvas til Kreaturerne.

Fæstebrevene fra Perioden kan man finde i Fæsteprotokollerne for Rytter-

distriktet; de er skrevet over samme Læst, og saaledes ikke videre morsomme, men der findes i dem alligevel en hel Del, man lægger Mærke til. For det første siges Navnet baade paa den afgaaede og den tiltrædende Fæster, dernæst angives som Regel Grunden hvorfor Gaarden eller Huset er bleven ledigt; saa opgives den pligtige Besætnings Størrelse, Bygfældighed og den Sum Penge, Indfæstning, som Fæsteren skulde betale for at overtage Gaarden. Indfæstningen rettede sig efter Gaardens Tilstand, ofte svares slet ingen Indfæstning og i det højeste omkring 2 Rdl. for hver Tønde Hartkorn. Det er altsaa i Forhold til det aarlige Rytterhold, som ydedes, nogle meget smaa Summer.

Endelig findes der i Fæstebrevene tit Bemærkninger om Giftermaal, enten med Enken eller med den forrige Fæsters Datter. Disse Giftermaal behøver jo ikke at være dikteret af Godskontoret, men der kan jo selvfølgelig tænkes at have været Tilfælde, da man har gaaet tvangsmæssig til Værks og sagt til en Karl: vil du have Gaarden, maa du tage Enken med, eller til en Enke: vil du blive ved Gaarden, maa du tage Karlen, som vi kan skaffe dig. Fæstebrevene gjaldt for Mandens og Konens Livstid; men ofte var Gaardene ved Mændenes Død saa forfaldne og forsømte, at Godset kunde kræve Enken sat fra Gaarden; det gjorde man dog næsten aldrig, man giftede hende bort til en ny Forsørger.

Af de 64 Fæstebreve der i Tiden 1720—67 er udstedt paa Gaarde og Huse i Sognet, nævnes i de 27 Tilfælde, at det er en Søn, der overtager Fæstet efter Forældrene, i et enkelt Tilfælde var det ganske vist efter en Søster og i et andet efter en Morbroder, men dog altsaa efter nære paarørende. I 24 Tilfælde følger der en Datter eller en Enke med Gaarden, idet disse Tilfælde indtræffer lige mange Gange. Vi ser altsaa, at ved 39 Fæsteskitter er det en Søn eller Datter, som bliver i Gaarden; i Resten af Tilfældene er det fremmede, der rykker ind. Det nævnes ikke altid, hvor Manden er fra, heller ikke om han er af Slægten i Gaarden, hvilket vel nok har været Tilfældet nogle Gange.

Undertiden nævnes det, at den nye Fæster har været Soldat: 1 Rytter, 2 Dragon, 2 Landsoldat, 1 udløst fra Landmilitsen. En enkelt Gaardfæster Anders Knudsen i Laasby, siges at være kommen med Pas fra Grevskabet Frijsenborg til Rytterdistriktet, ellers er alle de nyansatte Fæstere baade i Gaarde og Huse af Distriktets egne Mænd.

Kun i et enkelt Tilfælde er der Tale om, at den forrige Fæster er fradømt sin Gaard paa Grund af Vanrøgt, derimod har Skiftet undertiden fundet Sted paa Grund af Armod; der nævnes udtrykkeligt enten slet Tilstand eller ringe Vilkaar og Fattigdom i 6 Tilfælde.

I Aaret 1763 ramtes Laasby af en uhyggelig Brandkatastrofe⁷, idet fem Gaardmænd fik deres Gaarde brændt af samtidig med at tre Gadehuse, deriblandt Smedehuset, brændte.

Det var om Aftenen ved Ellevetiden den 17. Oktober, da, som der siges, Folkene laa i deres trygge Søvn, at den ulykkelige Ildebrand kom op i Peder Nielsens Gaard, Mtrn. 16 a; næsten som en Selvfølge brændte da ogsaa den Gaard, som laa paa Bageriets Plads. Her boede Søren Pedersen Munk; ogsaa Gaardene lige Nord for Kirkevejen brændte, det var Sognefogeden Rasmus Jensens Gaard. Det har nok været Vestenvind og en frygtelig Regn af Gnister truede hele den østlige Bydel, der brændte to Huse, som vist laa lige Syd for Kirken, Smedehuset, som jo nok laa lige Øst for Bækken brændte ogsaa, og saa sprang Ilden helt op og

tog de to øverste Gaarde i Rækken, nemlig Mtrn. 9 og 10, disse to Gaarde var sammenbyggede. I Mtrn. 9 boede Niels Nielsen og i Mtrn. 10 sad Peder Jensen Edslev som Fæster.

Som ved et Vidunder blev de to Gaarde nederst i den østlige Række sparet for Ildens Lue den Nat. Krogaarden nede ved Vejsvinget led dog tre Aar senere samme Skæbne, idet den nedbrændte i Bund og Grund 1766 den 5. Maj imellem Klokken 2 og 3 om Morgenen.

Hos Peder Nielsen, hvor Ilden opkom, brændte af Husdyrene ti Faar og et Svin samt al hans hele Indbo, Avl og Redskaber. Naboen Søren Munk reddede to smaa Kister samt Klæder til en Seng, her brændte en Kalv og syv Grise.

Ovre hos Sognefogeden brændte ogsaa hele Gaarden, i Stuehuset brændte fire Egekister med Klæder, fem Sengesteder og Klæder til en Seng, to Skabe og en Del Smaaboskab; men man frelste Dyrene samt Understellet til en Vogn.

Oppe i de østlige Gaarde brændte hos Niels Nielsens alle fire Huse. Der brændte af Indboet fem Sengesteder, en Kiste og to Skabe med en Del Smaaboskab; desuden brændte der to nye Vogne. Hans Opholdskone, Maren Sørensdatter, fik reddet to Kister, et Hængeskab og Klæder til en Seng. Naboen Peder Edslev reddede sit Indbo paa nær to Borde, en stor Kiste, to Svin og syv Sengesteder, men alt andet brændte med Undtagelse af Dyrene.

Desuden oplyses det, at der hos Peder Sørensen Munk og hos Niels Nielsen er brændt noget Soldatermundering. Hos sidstnævnte dog kun Sko, Strømper, Halsklud og Ransel. Hos Peder Munk brændte derimod baade Kjole og Vest, Sabel, Gehæng og Hat, og Peder fører den forbrændte Sabelklinge med sig i Retten som Bevis. Det var Mundering for en *geworben* Soldat af Dronningens Livregiment Rasmus Pedersen, Laasby.

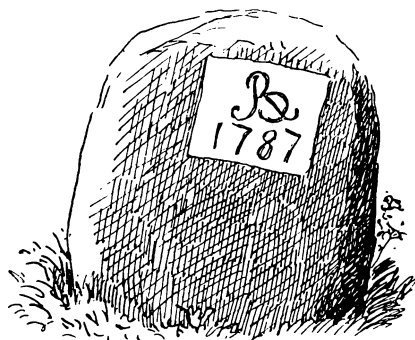
De skadelidte Husmænd var Rasmus Jensen, der mistede ti Fag Hus og af Indbo tre Sengesteder og en Del Gangklæder. Enken Anne Jensdatter, der var syg, mistede det meste af sit tarvelige Indbo. Smeden Peder Rasmussen mistede alt, hvad han ejede; hans Hus tilhørte Bymændene.

Om Ildens Opkomst kunde ingen sige noget; men det var begyndt i Peder Nielsens Stuehus. Det siges udtrykkelig i Brandforhøret, at der ingen Ild var optændt i Gaarden hverken til Bryggen eller Bagen eller desligeste.

Selve Opbygningen af Gaardene fik de skadelidte Hjælp til i Form af Tømmer, men de mistede deres personlige Ejendom og maatte begynde forfra, der var dengang ingen Brandkasse.

Om Ildebranden i Krogaarden tre Aar senere hedder det, at Manden der, Anders Nielsen Kopøt, mistede fire Heste, elleve Køer, to Stude og tredive Faar foruden det meste af sit Indbo, tolv Tønder Mjød, 22 Td. Malt og 30 Td. Byg. Hans Tab opgøres til 2200 Rigsdaler. Ilden var opkommen i det vestlige Hus, der stod i lys Lue, da Folkene i Gaarden blev vækket af Ildens Bragen og Susen. Aarsagen til Ilden blev ikke opklaret.

Disse Brandkatastrofer var rystende Begivenheder, der længe blev mindet med Gru.

UNDER VON BERINGSKJOLD OG JACOB ROSBORG

I Aaret 1767 skete der en stor Omvæltning af Forholdene i Sognet, idet alle Sognets Jorder, paa nær Søndergaard i Laasby, ved Salget af det Skanderborgske Rytterdistrikt kom ind under en privat Godsejer, saaledes at Kalbygaard blev ophøjet til en fri Hovedgaard og Sognets Bøndergaarde lagt ind under Herregaarden tillige med Dallerup og Sorring Byer samt nogle Gaarde i Harlev Sogn.

Den Mand, der ved Auktionen i Skanderborg købte Kalbygaard med Gods, erhvervede samtidig Søbygaard og Gods. Han var en ret mærkelig Person, hans Liv rummer store, ja fantastiske Modsætninger: født af Købmandsfolk i Randers, Student, Smugler, Sortebørshandler og Fallent i København, storfyrstelig gottorpsk Hofraad, tysk Rigsgreve, politisk Agent ved det russiske Hof, Leverandør til den russiske Hær, Godsejer, Deltager i Hofrevolutionen mod Struense, Kammerherre, dømt til livsvarigt Statsfængsel, død i Stavanger. Saadan var hans Livsbane, og han havde den tragiske Ende tilbage, da han i 1767 købte de to Herregaarde og prøvede paa at blive Storgodsejer i sit Fødeland.

Mogens Blach Ditlevsen Bering var hans borgerlige Navn. Navnet Bering fik han efter Faderen, Købmand Ditlevsen Bering, som havde taget det efter sin Stedfader i Randers. Han havde altsaa slet ikke efter vor Opfattelse Ret til at bære dette verdensberømte Navn.

Han blev, efter at have taget Studentereksamen i Horsens, sendt til København vistnok 1740. Her blev han hurtigt optaget af noget andet end at studere. Han kom ind paa Sortbørshandel; det kneb nemlig for Hoffets og Byens Damer paa Grund af Indførselsforbud at skaffe sig de ogsaa dengang saa eftertragtede Silketøjer, som de smykkede sig med, naar der ret skulde være Fest. Hvordan Bering kom ind paa at handle, kan være os lige meget, men vi træffer ham en Dag uden for Københavns Porte met et helt Læs Silketøj.

Ved Byporten angiver han at være den *Hamborger agende Post*, som ikke blev visiteret her, men kørte lige til Posthuset. Bering kørte dog ikke til Posthuset med Smuglergodset; det vilde ikke have været sundt for ham. I et hemmeligt Depot læsede han sine forbudte Varer af, og saa begyndte han en indbringende Handel med Byens fornemme Damer. Han lærte her at gaa Bagveje, hvilket han senere aldrig forsømte, naar Lejlighed gaves.

Efterhaanden fik han dog Fornemmelsen af, at hans Fødder begyndte at blive kolde i København; han gjorde da en Fallit og forsvandt, flygtede til Meklenborg, hvor han 1749 giftede sig med Maren eller som hun senere kaldtes Marie Kristine v. Cappelen, som var Datter af en norsk Officer og en dansk Præstedatter. Ægteskabet var vist ret lykkeligt, i hvert Fald kalder han hende senere for »min jordiske Engel«.

Efter at have gjort op med sine Kreditorer i København optræder han som Veksellerer i Lybæk, hvor han sluttede en Del Bekendtskaber med indflydelsesrige Herrer, som hørte til den russiske Storfyrstronfølgers betroede Folk, hvilket fik til Følge, at han blev storfyrstelig Hofraad.

Et Par Aar senere blev han under Paaberaabelse af sine Forfædres Fortjenester og andre falske Foregivender, selvfølgelig især ved Hjælp af sin Veksellerervirksomhed, optaget i den tyske Rigsadel under Navnet *Magnus Bering von Bering-skjold*. Den forhenværende Sortbørshandler kunde nu med sit Adelspatent i Lommen færdes i de højeste Kredse, hvor man ellers ikke kendte ham alt for nøje. Og nu sætter han da ogsaa ud paa de store Vande. Begavelse havde han, og Skrupper gjorde han sig ikke.

Han tog til Sct. Petersborg, det russiske Riges nye Hovedstad, hvor den gottorpske Storfyrstronfølger Carl Peter Ulrik nu var bleven Zar under Navn af Peter den Tredje. Han benyttes her baade af Danmark og Rusland som politisk Agent ved de farlige Forhandlinger om Gottorpernes Arveret i de danske Hertugdømmer samtidig med, at han driver sin Veksellerervirksomhed; men nogen synderlig Tillid nød han dog ikke hos Regeringen i København. Den ældre Bernstorff sagde om ham: »Han vil kun gerne gøre os store Tjenester og derfor *modtage store Belønninger*.«

Han faldt i Unaade hos Peter den Tredje, men efter dennes Død er han igen i Rusland og er vist der Leverandør til den russiske Hær, hvilket sikkert har været en indbringende Forretning. I Aaret 1763 opnaaede den tyske Rigs greve at blive dansk Generalkrigskommissær.

Et Særkende for ham er, at hvor han end opholdt sig, førte han en Mængde Processer om sine Pengesager. Byfogeden i Sorø karakteriserer ham som en Mand, ingen gerne vil have med at gøre, da alle skyr ham for ikke at komme i Broutalleri med ham, som kan ske for ingen Ting, formedelst hans store Overmod, og Birkedommeren i Skanderborg giver ham det Skudsmaal, at det var ham ej om at tale og dele sig til Rette, men hans Lyst var at tage sig selv Ret, i hvad end maatte følge paa.

I 1766 arvede han en rig Moster i Aarhus, Byfoged Ole Andersens Enke, Maren Jensdatter¹, og med denne Arv i Ryggen, hans lybske og russiske Kariere havde vist ikke i det lange Løb været saa indbringende, at den kunde frembringe nogen egentlig større Kapital, men med denne Arv i Ryggen køber han paa Auktionen over de Skanderborgske Ryttergodser Kalbygaard og Søbygaard med tilhørende Bøndergods samt Sjelle By, som han erhvervede ved Hjælp af Vejer og Maaler P. Brændstrup i Aarhus, der egentlig havde budt denne By ind som Bymændenes Fuldmægtig, men svigagtigt mod en klækkelig Provision overlod den til Bering-skjold.

Halvdelen af Prisen skulde betales Aaret efter; men Beringskjold fik Henstand til 1769. Han angav da, at hverken han eller hans Kautionist, Storgodsejeren,

Justitsraad Hans Henrich de Lichtenberg til Bidstrup, kunde skaffe Pengene og søger yderligere om et Aars Henstand, hvilket blev ham nægtet, og Godserne gik i 1770 til ny Auktion, hvor de blev tilstaaet Lichtenberg, der sagtens har overtaget dem som Kautionist.

Men i tre Aar sidder von Beringskjold dog altsaa som jysk Godsejer. Han boede paa Søbygaard og kalder sig »til Søbygaard et Kalbygaarde«. Han er med det samme indviklet i saa mange Processer og Spektakler, saa man synes, han kunde give flere Prokuratorer nok at bestille. Han er i Proces med Amtmand Trappaud i Randers, som havde Tvilumgaard og var hans Nabo, med Amtmand de Woyda i Skanderborg, som boede paa Vengegaard og her var hans Nabo, han var i Strid med Biskop Blidsøe i Aarhus om Lysepengene af seks af Gern Herreds Kirker, som han havde købt, under Forehavende af, at han vilde bygge Skoler. Han lægger Sag an mod Præsten i Skorup-Tvilum, Hr. Chr. Winding, for ulovlig Skovhugst og saaledes videre.

Sagen med Woyda, som Beringskjold ansaa for sin Fjende, da han som Amtmand havde maattet give Beringskjold Tilhold med Hensyn til Godserne, havde sin Begyndelse i en Begivenhed, som vist er typisk for vor Godsejer. Han prøvede paa med Magt at bortføre en Mand fra Woydas Gods, idet han en tidlig Morgenstund i Maj Maaned 1769 før Solopgang lader fire Mænd, Peder Hovgaard i Farre, Jens Nielsen i Toustrup, Rasmus Nielsen i Laasby og Jens Rasmussen fra Flensted, bryde ind i Markmand Rasmus Simonsens Hus i Søballe, gribe og bortføre ham, hvilket sidste dog blev forhindret af de Søballe Mænd, som blev tilkaldt af Rasmusses Kone.

Den Sag, som nu paafølger, mellem de to Nabogodsejere blev ført helt til Højesteret, der 11. November 1773 dømmer Beringskjold til at betale en Bøde for Vold paa 120 Lod Sølv samt 150 Rdl. i Omkostninger.

Om Beringskjolds Forhold til Bønderne paa Godset vides ikke meget. I Aaret 1769 udstedte han Frihedspas til Simon Knudsens Sønner, Søren og Knud i Kalbygaard, og Aaret efter til Rasmus Andersen fra samme Gaard. Der var jo endnu en Snes Aar til Stavnsbaandets Løsning. Søren Simonsens Pas lyder saaledes²

»Magnus v. Beringschiold til Søby et Kalbygaard er Deres Kongelige M. bestalter General Krigskommissær, gjøre vitterligt, at paa Søren Simonsens Begæring, født i Laasby Sogn paa Kalbygaard i Jylland, meddeles herved dette mit Frihedspas hvormed hand herefter er befriet at pleje Fødestavn, saa ieg og mine Arvinger ey i nogen Maade til ham efterdags haver nogen Præntion, men maa reise hvorhen han lyster. Ombedende alle som bemeldte Søren Simonsen maatte forekomme, at de vilde lade ham frie og ubehindret fare paa hans lovlige Veje, hvilket ieg igien i lige tilfælde skal vise. Hans Siæle Sørger Velærværdige Hr. Krogstrup ville meddele ham Skudsmaal hands Saligheds Sag angaaende.

Til Bekræftelse under min Haand og Seigl.

Søbygaard, den 26. Maj 1768.

M. v. Beringschiold.

Beringskjolds videre Skæbne er saa dramatisk, at vi maa følge ham til den bitre Ende i Stavanger. Da det jyske Godskøb ikke gik i Orden, og derom har han nok selv tidligt begyndt at nære Mistanke, købte han allerede 1769 et Gods paa

Møn, som han gav Navn *Marienburg* efter sin »jordiske Engel« Maren. Godset her var ogsaa købt af Staten og Beringskjold kom ogsaa her i Vanskeligheder. Han havde købt det møenske Gods sammen med Regimentskvartermester Fleischer, og de havde General Eichstedt, den senere Statsminister, til Kautionist. Ogsaa her søgte Beringskjold hos Regeringen Udsættelse med Betalingen, hvilket blev nægtet, og der blev berammet ny Auktion, men Beringskjold blev siddende. Kanselliet forlangte da en Kommission nedsat som skulde dømme i Sagen. Til denne Kommission skulde Beringskjold og Fleischer selv udvælge nogle Mænd, men det kunde de ikke, da ingen turde paadrage sig Geheimkabinetssekretær Struenses Vrede.

Fra denne Tid begyndte Beringskjold at konspirere mod Struense, idet han henvendte sig til General Eichstedt og Oberst Køller og senere til Enkedronningens Fortrolige Ove Høeg Guldberg, som var Arveprins Frederiks Kabinetssekretær.

I sin store Redegørelse for Beringskjolds Livsskæbne skriver Johan Grundtvig i *Historisk Tidsskrift* V. Række, 1. Bind, at han uden Tvivl var Hovedanstifteren for den Revolte, som bragte Struense paa Skafottet og Dronning Caroline Mathilde i Landflygtighed. Han siger ganske vist selv, at da Talen blev om Dronningen, hvem Enkedronningen hadede af hele sit Hjerte, forsøgte han at holde hende udenfor, »da jeg af et cavalersk-sangvinsk Temperament, talte som Religion og undersaatlig Pligt i alle Maader paalagde mig,« han dadlede de Planer, man havde for Dronningen og de kongelige Børn, og erklærede intet mere at ville have med Sagen at gøre. Men Guldberg beroligede ham, og skønt han paastod ikke oftere at have deltaget i de sammensvornes Møder, var han dog til Stede Natten mellem den 16. og 17. Jan. 1772, da man aftvang Kongen Arrestordrerne mod Dronningen og Struense; men egentlig var hans Anslag kun rettet imod Struense.

Enkedronningen og Guldberg belønnede ham da ogsaa efter hans egen Mening yderst slet; han fik en Bestalling som Kammerherre med 2000 Rdl. i aarlig Gage, ligesom hans ældste Søn blev Kammerjunker og hans yngste fik Løfte om et Kompagni. Desuden blev det bestemt, at han skulde have det møenske Gods tilbage. Dette sidste skete 21. Januar, og samme Dag blev Beringskjold forvist fra Hoffet med Ophold i Vordingborg.

Og da han virkelig forsøgte at hjælpe Dronningen hjem fra Celle ved gennem Mellemmand at prøve at paavirke hendes Broder, den engelske Konge, til at lægge Pres paa den danske Regering, lod Guldberg ham fængsle for Sammensværgelse og dømme til livsvarigt Statsfængsel.

Han blev sat i Kastellet og 1785 ført til Norge, hvor han paa Bergenshus var under stadig Bevogtning; Beringskjold var med sit kværlantiske Sind en meget besværlig Fange, og endelig blev det bestemt, at han skulde indsættes i Fæstningen Kongsvinger, hvilket han dog blev fri for, da Kommandanten der erklærede, at han ikke havde Plads til en saadan Fange. Han var nu i sit 75. Aar, og han fik saa Lov at bo i Stavanger under Amtmandens Tilsyn. — Saadan gaar det i et despotisk styret Land.

Beringskjold karakteriseres forøvrigt af Joh. Grundtvig som en Mand, paa hvem Naturen havde ødslet sine Gaver, givet ham en alt for stor Forstand og en alt for stærk Hukommelse og maaske ogsaa andre Dyder, som kunde have gavnet Menneskeheden, saafremt ikke en ulykkelig Skæbne havde hindret det. Vi vilde vel sige, at hans Karakteregenskaber ikke svarede til hans Begavelse.

Om Beringskjold kan ogsaa læses i A. Fjeldstrups Bog: Statsfangen Magnus Beringskjold.

Kalbygaard og Gods var altsaa nu gaaet over til *Hans Henrich de Lichtenberg*, en Mand af en helt anden Type. Han var ogsaa af borgerlig Æt, idet hans Farfader, Hans Christensen, var Købmand i Horsens, hvor han drev en indbringende Forretning sammen med de to Flensborg Brødre Heinrich og Broder Lichtenberg, med hvis Søster Gedske han blev gift i 1696.

Deres Søn Gert antog Moderens Navn, giftede sig med Borgmester, Købmand Hofgaards Datter Bodil og arvede sin Faders Forretning, som han fra 1729 var Eneindehaver af. Han var nu en rig Mand og begyndte at købe Jordegods. I 1731 købte han Herregaarden Engelsholm og siden flere Gaarde. 1748 fik han *Bidstrup*, 1739 blev han adlet med Navnet de Lichtenberg og i 1763 oprettede han et Stamhus af Bidstrup, som han ofrede meget paa. Der siges, at han ejede 2800 Tdr. Hartkorn, og han skildres som et Mønster paa en kyndig, driftig og human Godsejer. Han ligger begravet i Horsens Klosterkirke, hvor man paa hans Gravmæle kan læse Navnene paa hans otte Herregaarde: Bidstrup, Engelsholm, Kjeldkær, Haraldskær, Lindbjerg, Merringgaard, Ussinggaard og Serridslevgaard.

Hans eneste Søn er Hans H. d. Lichtenberg, som Beringskjold havde faaet til at være sin Kautionsist i 1767. Lichtenberg vilde ikke beholde Kalbygaard.

Han fik den da ogsaa solgt Aaret efter til en driftig Mand, som baade havde Erfaring i Godsdrift og den fornødne Kapital. Paa Serridslevgaard sad nemlig Forpagteren *Jacob Rosborg*. Han var i den Alder, da man gerne vil have sit eget, og han fik saa Kalbygaard. Lichtenberg havde endnu ikke faaet Skøde paa Gaarden.

Den 14. April 1772 fik Rosborg kongelig Skøde paa Kalbygaard og Gods. Auktionsprisen havde i 1767 været 21.692 Rbd. 93 Skll., hvoraf den halve Sum var betalt af Beringskjold i 1769 og 1770, mens den øvrige Halvdel af Købesummen som »kongelige Penge« blev uddelt som Gæld paa Godsets Hartkorn efter Vurdering, saaledes at Hovedgaarden fik 2979 Rd., Laasby Gaarde 4531 Rd., Flensted 1735, Ersholt 169, Dallerup 347 og Sorring 1082 Rd. at forrente med 4 pCt. p. A. I Skødet findes desuden hver enkelt Gaards Andel nøjagtigt opført. Laasby Tyrejord fik paalagt 23 Skilling som sin Andel.

Jacob Jensen Rosborg er den eneste af Godsejerne paa Kalbygaard, som Traditionen paa Egnen kender en lille Smule til. Han har da ogsaa selv sørget for at blive mindet paa den Gaard og den Egn, hvor han henlevede de sidste tre og tredive Aar af sit Liv. Han ombyggede Gaarden og rejste sig en efter den Tid anselig Herregaard af Egebindingsværk. Denne Gaard blev bygget omkring 1775 og stod for Ladens og Hestestaldens Vedkommende indtil 1906, da Gaarden brændte. Egetræ havde han nok af, thi han havde hele den store Sønderskov at tage af foruden Godsets andre Skove. Resultatet af hans Byggeri blev en fir-længet Gaard, som den vises os paa Matriklens minorerede Kort over Sognet. Husene gik tæt sammen i Hjørnerne men var ikke sammenbyggede. Mod Vest laa Laden, som havde en mægtig Tagkonstruktion. Den var 28 Fag lang, havde Gennemkørsel paa langs gennem hele Huset og desuden en stor Port ud mod Gaardspladsen. I dens Bindingsværk var der foruden de svære Stolper for hvert Fag to andre lodretstaaende Tømmerstykker baade i Over- og Undervæg. I Endefagene var desuden indsat de almindelige Skraastivere, ligesom der baade

Nord og Syd for den store Port i Gaardsiden var indsat Skraastivere i nogle Fag. Det var et ret imponerende Hus. Nord og Syd i Gaarden laa Heste- og Kvægstalde. De var baade smallere og langt lavere end Laden, men næsten dobbelt saa lange. Alle Stolperne i Bindingsværket var efter Egnens Skik tjærede, og Tavlene var hvidkalkede.

Hvordan Husene var indrette, ved man ikke helt, men fra Aaret 1806, da

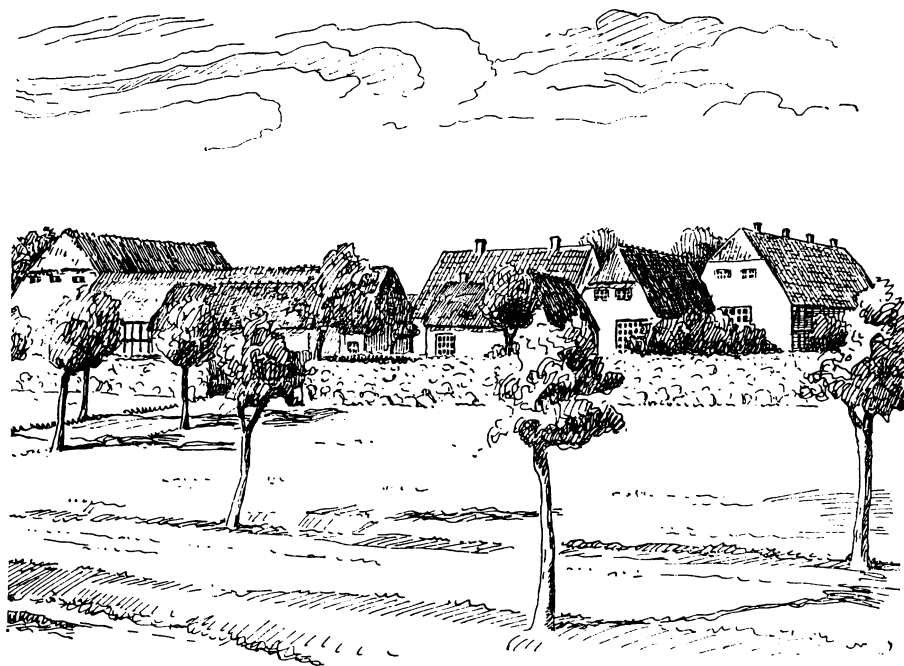

Fig. 33. Kalbygaard, som den saa ud i 1866. Tegningen er lavet efter et Billede, som Digteren Thor Lange tegnede i dette Aar, og som findes gengivet i C. Nyrops Bog: Thor Lange. Bag Rosborgs store Stendiger ligger Gaarden med de Bygninger, der opførtes i 1770erne. Stuehusets Bindingsværk ses ud mod Haven; den store Bygning, som ligger i Flugt med Stuehuset er formodentlig Mejeriet; det laa i hvert Fald senere paa dette Sted, og Mejerifolkene boede i den lave Vinkelbygning, der gaar ud fra Mejeriet. Bag denne Bygning ligger Forpagterboligen, der var teglhængt som Stuehuset; den er opført paa et Sted, hvor den Rosborgske Sydfløj gennembrudt af en Port gik hen og dannede Borgestuen og Ridefogedens Kammer m. m. Syd for Ladegaardens Fløjhus, som var Stald og ombyggedes før Branden i 1906, ligger et lavere Hus, der var Svinehus. Over disse Huse ses Taget af den store Lade, der brændte 1906. Landevejen i Forgrunden var helt ny i 1866, Landevejstræerne er da heller ikke ret store.

Rosborg var død, findes en Registreringsforretning over Rosborgs Broderdatter Madame Elisabeth Dorothea Antony f. Rosborg³. Og i denne Registrering siges, at der i Laden er et Materialkammer. I det nordre Sidehus var en Del Rum, nærmest Stuehuset en Mælkestue, en Skolestue, en Vognport, Skyttens Kammer med tilhørende Køkken og et lille Kammer, hvorefter følger to Gæstekamre. Saa har der vistnok været en Indkørsel gennem en Port, og derefter fulgte den store Hestestald med Staldkammer og Gæstestald samt en Foderboks og et Høhus, til sidst var der Faarehus.

Det sydlige Hus rummede Studehusene med Plads til hundrede Stude og en

Snes Malkekøer. I den østlige Ende af dette Hus var Borgestuen, Forvalterens og Ladefogedens Kamre samt Vognport og Huggehus. Disse Rum har maaske været Øst for den sydlige Indkørsel til Gaarden; der var sandsynligvis en Port igennem Huset.

Stuehuset laa vistnok omtrent hvor det nuværende Herskabsbolig ligger. Det var som de andre Huse Egebindingsværk; ud mod Gaarden havde det en Kvist, under hvilken Hovedindgangen nok har været. Det var tækket med Tegltag, mens de andre Huse havde Straatag.

Der var vist Kælder under hele Vaaningshuset, der nævnes baade to Ølkældere, en Mælkekælder, en Madkælder, en Trappekælder, en Godtølskælder, en Kulkælder, en Saltkælder og Vinkælder. I Stueetagen nævnes en Dagligstue, en Kaffestue, en Mellestue og en Storstue samt et Sovekammer. Der var ogsaa et Kontor og en Gæstestue, desuden havde Folkene her Spisestue ved Siden af Køkkenet og de dertil hørende Rum i Nordenden saa nær ved Mælkestuen som muligt.

En Tegning af Gaarden som den saa ud i Kammerrad Langes Tid, inden Rosborgs Stuehus var revet ned i 1876, viser os de her nævnte Bygninger samt nogle senere Tilbygninger.

Der har været Travlhed i Rosborgs første Tid baade med Byggeriet og med at faa Gaardens Drift indrettet og faa Godsets Bønder sat ind i Driften af Hovedgaarden. Men Rosborg var en paapasselig og driftig Godsejer, og Overgangen fra den forholdsvis frie Stilling, som Kronens Rytterbønder havde, til Indstillingen under Rosborgs Regimente har ikke været helt let for Bønderne og har ogsaa voldt Rosborg adskillige Besværligheder. Han holdt paa sin Ret som Godsejer, og Bønderne var ikke rædde for at trodse ham, naar de mente sig gaaet for nær. Han førte mange Smaasager for Retten mod de opsætsige og rethaveriske Bønder⁴.

Det er vel derfor, at man ikke har kunnet lade ham hvile med Fred i sin Grav i Dallerup Kirke, da han endelig døde i sin høje Alderdom.

I min Barndomstid hed det sig, at Rosborg og hans Ladefoged endnu om Natten kører paa den skumle Skovvej fra Mosegaarden om efter det gamle Skovfogedsted, hvis Ruiner endnu ses ved den gamle Flensted-Sorring Vej nederst i Skoven under de stejle Bakkeskrænter. Hvad de kører der efter, ved dog ingen.

Digteren Thor Lange siger et Sted i en Avisartikel⁵, at den gamle Niels Røgter fortalte ham i hans Drengear, at Rosborg ved Nymaane rider fra Gærdet om Mejeridammen, som vist laa lige Syd for Stuehuset, op til Sønderskoven. Han rider paa en hovedløs Hest og holder den højre Arm til Vejrs; men der er ingen Haand paa Armen, kun en Ildslue slaar ud af hans Haandled.

Det er nok et Minde om, at den ivrige Godsherre undertiden har svunget sit Tugtens Ris over de sendrægtige Bønders Nakker.

Rosborg var af Bondeæt, og et Ord fra den Tid siger, at der er ingen værre til en Bondeplager end Bonden selv. Det er dog tvivlsomt, at vor Rosborg kan kaldes en Bondeplager.

Hans Farfader, *Hans Nielsen Rosborg*, boede som Fæster paa Gaarden Rosborg i Mønsted Sogn, og fra denne Gaard stammer Navnet; han døde 1686 og efterlod sig ni Børn, af hvilke den tredjeældste *Hans Hansen Rosborg* er mest kendt og ikke for det gode. Han kom paa Latinskole i Viborg, blev Ridefoged paa forskellige Godser, senere Forpagter og Godskøber; han var en stor Kværlant, Procesmager og Bondeplager, død 91 Aar gammel paa Haraldslund i

Grundfør 1752. Om ham er der skrevet meget, bl. a. af Jeppe Aakjær i Skivebogen 1917, af I. Christensen i Jyske Samlinger og af Anthon Fuglsang i Aarbøger for Aarhus Stift, og endelig har cand. mag. I. C. Hansen i Skive Folkeblad for en Del Aar siden skrevet ni Artikler om ham. Som et Kuriosum kan nævnes, at han ogsaa omtales i Jac. Schanderups Curieuse Poetiske Skrifter 1728 Nr. 6 og 15. Hans H. Rosborg var den af de Søskende, som svang sig højest i Vejret, om man tør sige saadan, han blev den rigeste. Og han benyttede sin Magtstilling ogsaa inden for Familien.

Hans yngre Broder, *Jens Hansen Rosborg*, blev Forpagter paa Løvenholm, kaldes i hvert Fald saaledes i Gjessing Kirkebog 1728. Han havde fire Sønner, Mads, Jens, Jacob og Hans. Hans Hustru skal have været Søster til Broderen H. H. Rosborgs Kone, en Skipperdatter fra Ebeltoft. *Jacob Jensen Rosborg*, som fik Kalbygaard, er født i Løvenholm, Gjessing Sogn i Sønder Hald Herred den 22. Maj 1724. Efter hans Faders Død giftede Moderens Svoger H. H. R. hende bort til en Mand ved Navn *Engerslev*, hvis Søn Jens Jørgen Ingerslev 1806 bor i Eldrup i Tolstrup Sogn. Han havde mange Børn, og den næstældste Søn, *Jacob Rosborg Engerslev*, kom senere til at spille en Rolle paa Kalbygaard.

Hvordan vor Jacob J. Rosborgs Barndom og Ungdom gik, ved jeg intet om; men han er gaaet den i Slægten ikke ualmindelig Vej at tjene sig op ved at være Ridefoged og Forpagter. Vi træffer ham første Gang i 1767 eller -68 som Forpagter paa Hans H. de Lichtenbergs Gaard Serridslevgaard ved Horsens⁶; og det er muligt, at han har tjent sig op paa denne Godsejers mange Gaarde, idet han udnyttede sit medfødte Handelstalent.

Jacob J. Rosborgs Broder *Mads* fik Gaarden Boller i Romlund, men i 1778 blev den stillet til Tvangsauktion af Etatsraadinde Lichtenberg og købt af Jacob, der igen solgte den til sin Fætter Hans Hansen Rosborg. Mads Rosborgs Søn, *Jens*, endte som Proprietær til Knivsholt ved Frederikshavn og døde der 1815, hans Søster var den Elisabeth Dorothea Madsdatter Rosborg, som døde paa Kalbygaard 1806. Hun var da Enke efter Forpagter *Jens Peter Anthony* paa Søbygaard og deres ældste Søn Mads maa have været Rosborgs særlige Yndling, idet han før sin Død testamenterede ham Gaard og Gods.

Rosborg henlever nemlig sit Liv i ugift Stand, og Forholdene om Ordningen af hans Efterladenskaber, skal vi senere vende tilbage til.

Om Driften af hans Hovedgaard forefindes et ret omfattende Dokument fra 1792 i en Indberetning om Hoveriet⁷. Heri gives først en Beskrivelse af Kalbygaards Beliggenhed i Forhold til Købstæderne. Rosborg handlede vistnok mest i Aarhus, da Skanderborg ikke havde nogen synderlig Handel. Derefter nævner han Godsets Skove og Tørvemoser, idet han overalt anfører deres Afstand fra Gaarden.

Marken til Gaarden er delt i Indmark og Udmark efter Jordens Godhed og noget tages ind hvert Aar paa begge Marker. Hele Agermarken er delt i ti Indtægter, som er lige store, nemlig $34\frac{1}{2}$ Td. Land geometrisk Maal. Af disse ti Indtægter bruges de halve, mens de andre hviler. Indmarken ligger ikke samlet ved Gaarden, men noget spredt, men Udmarken eller Sandjorden gaar dog intet Sted Gaarden nærmere end 700 Alen.

Ogsaa Gaardens Enge nævnes, og deres Afstand fra Gaarden beskrives. Der begyndes med Stadsgaards Eng og Langvads Eng, hvorefter nævnes Nørkær under

Skoven. Derefter en hel Navne ved Bjarupmose Siden: Moseskifter, Skræder Skiftet, Paas Skiftet, Lanter Kær, Bommerhøl, Lille Alkær, Døvmose og Munk-eng. Den sidste ligger sydligst ved denne Side. Saa følger Svinehus Eng og Øxkær, Bukmose, Kratkær, Sivkær ved Sivbæk, Langdal, hvor nu Landevejen gaar, Haslandskær, Sokær og Thybohøjs Kær, som sikkert er Nord for Gaarden hen mod Flensted Skel.

Der gives et Eksempel paa, hvorledes et Indtægt er delt til Pløjning mellem Godsets 42 Bønder, idet det er delt i $34\frac{1}{2}$ Agre, som altsaa hver er en Tønde Land, og paa disse Agre er Bønderne saa fordelt, idet ikke alle Gaarde gjorde Hoveri af en fuld Plov. En Gaard, som udreder een Plovs Hoveri, har altsaa een Ager i hvert Indtægt at dyrke, og altid den samme Ager. Hovmaalene var saadan fordelt, at den Bonde der i et Indtægt tog det nærmeste i et andet fik det fjerneste Maal, da det især ved Udkørselen af Gødning ellers let kunde virke mere besværligt for den ene end for den anden.

Engene var saa ujævne i Størrelse, at man her lod Bønderne i Flæng slaa og bjerge Høet, dog var Sognefoged og Lægdsmand Rasmus Jensen i Laasby fritaget for Høavlingen og alt Plidsarbejde, da han er Budfoged i Laasby samt Tilsynsmand med Hoveriet paa Hovedgaardens Marker. Hjemkørselen af Høet sker med saa mange Vogne ad Gangen, som det er tjenligt for Aflæsningen, og efter Tilsigelse paa Omgang. Der var ialt 135 Td. Land Eng, og der er ingen Besværligheder hverken med Krat, Sten eller Træer, undtagen i Moseskiftet, der kan være noget sumpigt. Undertiden bliver der ogsaa slaet noget Kløvergræs i et eller to Fald Borer, hvis Sommeren giver god Græsning.

Om Lyngheden siger Rosborg i sin Indberetning, at man ikke henter Tækkeling der uden i Tilfælde af paakommende Ildebrand paa Gaard eller Gods, »eller og, som Gud forbyde, skulle blive saa stor Korn Misvækst, at intet Langhalm kunne faas til Tærskning.«

Sædskiftet paa Indmarken. Her gødes første Aar til Byg, dernæst gødes til Rug, Byg og to Kærve Havre. Der kan i et middel Aar høstes fire til fem Fold. I Udmarken tages først Boghvede eller ogsaa bliver det liggende i Ryddeland, hvad vi vel nærmest vilde kalde daarlig Brak; derefter gødes til Rug, Byg og to Havrekærver. Her høstes fra tre til fire Fold i et middel Høstaar. Det halve af Jorden ligger til Hvile. Til Rug og Havre pløjes kun een Gang, men til Byg og Boghvede to Gange. Den eneste Tid man bruger Harven er i Sædetiden.

Hegn omkring Markernes Korn- og Engarealer var dels Stendiger, dels Jorddiger og Grøfter eller Gærder; alle disse forskellige Hegn og Diger skulde Hovbønderne selvfølgelig vedligeholde.

Stadsgaard Eng var hegnet med Risgærder. Saadanne fandtes ogsaa hjemme ved Gaarden ved Tofterne baade Syd, Vest og Nord for Gaarden.

Gaardens søndre og nordre Forter, Veje, havde Stengærde; det er nok Vejene umiddelbart ved Gaardens Indkørsler. Ogsaa ved nordre Toft, Pødehaugen og søndre Toft var der Stendiger, dobbelte Stendiger. Disse Tofter ligger vist hvor den nuværende Have er. Pødehaugen lige Øst for Stuehuset. Østre Toft havde dobbelte Stendiger mod Øst og Syd. Den laa nok, hvor nu Plantagen er. En af de to Gaarde, hvoraf Gaarden før bestod, har været kaldt Overgaard; thi Rosborg siger, at inden vesten Overgaards Toft, dens østre Skellinie fra Thybolleddet i Sønder er der enkelt Stengærde; mod Nord er der dels enkelt Stengærde

og dels Jorddige med Grøft helt ned til Dybvad, som var Stedet, hvor den gamle Vej fra Flensted til Sorring gik over Bækken nede i de Dallerup Enge. Endelig nævnes et dobbelt Stendige fra *Smedie Leddet* og i Syd og til Sivkær i Sønder. Stendiget fra Thyboledet i Syd til Landevejen staar jo endnu. Smedieledet var, hvor nu Flensted Smeden bor. Resten af Stendiget op til Sivbæk er sløjftet for en tredive Aar siden, efter at Niels Anton Olesen i Flensted havde købt en Jordparcel fra Kalbygaard langs Skovsrodvejen. Men ved Landevejen staar endnu en Sten paa sin gamle Plads, den bærer Rosborgs Forbogstaver, som han brugte at skrive dem baade paa Stendiger og Sølvskeer.

»Den Sten skal blive staaende for at minde om, at nu har Bonden vundet over Herremanden!« Saadan sagde Niels Anton, og hans Fædre havde boet paa Gaarden i Flensted længe før Rosborgs Dage, først som Rytterbønder siden som Beringskjolds og Rosborgs Hovbønder og derefter været med, da Bønderne købte hele Godset og fik Selveje paa denne Maade. Nu blev Skellet for Byen endelig efter tusinde Aars Forløb flyttet lidt i Vester paa dette Sted. Derfor maatte Rosborgs Hovdige falde; men hans Navn ønsker ingen at udslætte, og Vejmanden opmaler troligt Rosborgs Navnetræk hvert Aar til Pinse, naar alle de gamle Vejvisere skal friskes op.

Langs Udmarkens og Fædriftens østre Side fortsatte Diget fra lidt oven for Sivbæk som Jorddige med Grøft lige til Kilsgaards Skel og derfra i Vest til Mollerup Skel ved Munch Engen og Bjarup Moses Skel ved Bommerhøl. Engen Skræderskiftet havde langs den nordre Side ligeledes Jorddige med Grøft. Skel-diget fra Skovsrod Skel til Munkengen var kastet i 1779, og Rosborg glemte egentlig dengang, at det var et Skeldige, hvori Naboen ogsaa var interesseret. Det faar han senere at føle, idet Mændene i Mollerup et Par Aar efter nægter at godkende, at Diget ligger i Skellet. Rosborg fører to Mænd fra det gamle Kalbygaard som Vidner paa Skellet, først kom Rasmus Andersen i Galten, som var født paa Kalbygaard, hvor hans Fader boede indtil 1767. Han siger, at Skellet gaar saadan, at det saakaldte sorte Dige, som løber i Sønder til en Bæk, og naar det kommer lidt derhen imod, gaar det noget i Vest; derfra skulde Bækken paa den nordre Side af Munkeng være Skel. Fra den vestre Ende af Munkengen gaar Skellet i Sønder paa et gammelt Dige op paa Bakken, hvor Hr. Rosborg paa ny har opkastet; men derfra ved Vidnet ikke rigtig Besked med Skellet, førend i Tørvemosen længere sønder paa, af hvilken hans Fader havde sagt, at Kalbygaard havde en Del og Mollerup en Del, og Rosborgs Dige støder da ogsaa til denne Mose. Endvidere sagde Rasmus Andersen at »*det gule Bak*« tilhørte Kalbygaard, hvilket Rosborg ogsaa havde regnet med og lagt Diget vesten om denne Bakke.

Mollerup Mændene spørger nu Vidnet, om ikke det er ham bekendt, at der til Mollerup By laa nogle Skovskifter, som kaldes *Laurits Nielsens Faldtræer*, Øst for Rosborgs Dige; men det vidste han ikke.

Om han da ikke vidste, at et Aar, da Bertel Rasmussen i Mollerup lod pløje et Stykke Jord i Mollerup Fædrift Nord for Munkeng paa *Landtes Knold*, hvorved Kalbygaards Bønder mente sig fornærmede paa deres Fædrift og derfor lod Mollerup Mændene vide, at de til Gengæld Syd for Munkeng vilde pløje deres Jord »*det gule Bak*«, som ellers var Fædrift. Jo, det havde hans Fader fortalt ham. Derimod havde han aldrig hørt, at Skellet skulde være i nogen af de Sten-

Knolde eller Høje og Siger, som er østen for den store *Stengrub* ind paa Kalbygaards Mark.

Paa et Spørgsmaal om der andre Steder ved Kalbygaards Mark var Diger, siger Rasmus, at der var Diger ved Flensted, Laasby og Skovsrod Mark, og hans Fader har sagt, at de skulde være Skeltegn for Kalbygaard.

Omkring Munkengen brugte man ikke at sætte noget egentlig Hegn, men kun »nogle Stik«, som sattes for at vise af, at her maatte Kreaturerne ikke komme.

Nu bliver der Tale om, at Rosborg med sit nye Dige skal have aflukket en Vej fra Laven til Aarhus, hvilket Spørgsmaal dog ikke besvares, da Laven By-mænd ikke er med i Sagen. Vejen har altsaa ikke haft synderlig Betydning.

Det andet Vidne, Knud Simonsen af Flensted, er ogsaa født paa Kalbygaard; han oplyser, at man flere Gange har søgt at blive enige om Skellet, men det er hver Gang mislykkedes. Folkene fra Mollerup vil have fastslaaet, at der har været noget fælles Græsningsjord ved og i Munkengen, saa Rosborg ikke kan sætte Skel der egenmægtigt, og ved et senere Retsmøde fortæller et Vidne, at han har vogtet Kalbygaards Kvæg Vest for Diget samt paa Landtes Knold, og da havde Kalbygaard 140 Fæhøveder og 200 Faar. Og Rosborg spørger, om ikke han, siden han fik Godset, har fredet Mollerup Hede og Landtes Knold for sine Kreaturer. Dette indrømmer det paagældende Vidne. De Mollerupper drev deres Kreaturer til Stensigen og kom de over den, tog Folkene i Kalbygaard dem i Hus, og Stensigen ligger Vest for Diget.

Herlof Jensen, som ogsaa er født i Kalbygaard, siger at Hyrderne i Mollerup og Kalbygaard holdt Skel imellem sig ved Stensigen og indtil for Enden af det gamle Dige, »men derfra i sønder kieret de sig ikke om noget.«

Sagen bredte sig over flere Tingmøder. En gammel Mand paa 75 Aar, som bor i Tulstrup og hedder Niels Pedersen, har tjent paa Kalbygaard i otte Aar og i Mollerup et Aar som Hyrdedreng. Han ved intet Skel af fra det sorte Dige op til Mosen, men han siger, at det med Laurits Nielsens Faldtræer er rigtigt nok, her maatte Laurits hugge og ingen anden, men der var ikke noget Skov, kun nogle raadne Stumper og en eneste »Bøg med en Fuglerede«; det har den gamle forhenværende Hyrdedreng ikke glemmt, og Stedet ligger Øst for det nye Dige. Han siger ogsaa, at Mollerup Hyrde efter Høsletten drev ind paa Munkengen.

Det var jo godt nok over halvtreds Aar, siden han tjente paa Kalbygaard, og Rosborg kunde jo ikke vide, hvor Hyrdedrengen i Mollerup havde sine Fuglereder. Forøvrigt siger den gamle, at fra det sorte Dige gik et *Slage*, et Vejspor, op efter Mosen og der skulde Skellet være.

Et andet Vidne har været med at indtage Kalbygaards Kreaturer paa den gule Bakke, og siger, at i denne Gaard drev de efter Malbækdalen og Skelsigen op efter Tørvemosen. Om det sorte Dige siger han, at det er slet intet Skeldige, men Skel mellem to Mollerup Skovsparter og sat for at møde Svinene, at de ikke skulde løbe fra den ene Skovspart til den anden. Mollerup Mændene holder altsaa paa, at den gule Bakke skulde være deres, mens Rosborg siger, det er i Skelsigen Vest for Bakken.

Bitterheden har været ret stor paa begge Sider, og Folkene i Mollerup var ikke bange for at lade deres Raseri faa haandfaste Udslag. Det maatte en af Rosborgs forhenværende Ladefogeder bekende. Han havde været i Linaa, og paa

Kroen havde han truffet nogle Mænd fra Mollerup. De havde da ligefrem faaet Bersærkergang ved Synet af en af Rosborgs Folk og gennembankede ham i den Grad, at han næppe kunde slæbe sig hjem, og de sagde aabenlyst, at han kunde vove at vise sig i Mollerup eller Linaa, saa skulde han faa *Dallebager*, fordi han som Ladefoged havde været med til at tage nogle af deres Kreaturer i Hus⁸.

At Rosborg i lang Tid og maaske hele sin Tid havde hævdet Sigen som Skel, viser en Vidneudtalelse af et Vidne fra Mollerup. Han havde engang truffet Rosborg der ude i Sigen, og denne havde sagt til ham, at de ikke maatte drive længere end til Midten af Sigen, thi det øvrige var hans. Rosborg var ridende:

»Jeg holder paa mit, og du holder paa dit,« havde han sagt, og da holdt han i den østlige og Vidnet i den vestlige Del af Sigen. Den Sig kaldes baade *Skelsigen* og *den stenede Sig*.

Jorden, som denne Skeltrætte drejede sig om, havde ikke nogen stor Værdi i og for sig, og Trætten var saaledes ret betydningsløs; men den viser, hvor usikkert et Skel kunde være mellem forskellige Byer og Sogne, ja i Mollerup fremhæver man, at det endog er Amtsskel, da Mollerup ligger i Silkeborg og Kalbygaard i Skanderborg Amt. Den viser os ogsaa, at Rosborg som rethaverisk Grundejer var paa Færde i Marken for at hævde sit Skel: Jeg holder paa mit, og du holder paa dit. Godsejeren til Kalbygaard havde sat Skellet, basta!

Om Skræder Skiftet Nord i Bjarup Mose var der allerede før Rosborgs Tid ved Skelforretning fastsat et kendeligt Skel.

Rosborg siger, at han selv har betalt for Opsættelsen af Digerne og holder dem selv vedlige imod en billig Refussion fra Bønderne. Risgærderne er det dog Bøndernes Arbejde at sætte, og de har da ogsaa rent pro forma deres Andel i Digerne fastsat.

Rosborgs Stalde gav saa megen Gødning, at han ikke uden Stolthed kan sige, at Bønderne »ikke blande Møgningen med Lyng, Tang eller noget saadant,« saa Herregaardens Marker fik ublandet Gødning.

Naar Hoveribønderne skulde foretage et Arbejde paa Omgang begyndtes med Laasby, hvorefter fulgte Flensted, Dallerup og til sidst Sorring, i Laasby var Sognefogeden Budfoged, men i de andre Byer besørgede Ladefogeden Indbydelsen. Paa Omgang gik, som vi har hørt,, Arbejdet i Engene, Ægtrejser, Indkørsel af Korn samt adskillige Gang- og Spanddage.

Ved Langægterne f. Eks. til Aarhus med Korn og Fedeverer lettes Hoveriet ved, at man altid sørger for, at de falder i godt Føre, siger Rosborg fromt. Ligeledes fremhæver han, at ved alle de Arbejder, der er delt i Hovmaal, saa hver Bonde eller rettere hver Plov har sit bestemte Stykke Arbejde at forrette, der er Bonden fri, naar Arbejdet er tilendebragt paa forsvarlig Maade, hvilket fremmer Bondens Flid under Arbejdet.

Gaardens Udsæd er 34½ Td. Land Rug, 40—50 Td. Land Byg, 80—100 Td. Land Havre og 10—12 Td. Land med Boghvede.

Af forskellige Arbejder nævnes foruden Gærder, Pløjning, Saaning, Harvning, Høst, Pasning af Korn og Hø samt Hjemkøring og Hensætning af Korn og Hø: Spredning af Muldvarpeskud, Vedligeholdelse af Grøfter, Afledning af skadeligt Vand gennem Render, Gødningskørsel, Flytning af Folde, Rensning af Vandsteder, Tærskning, Kornets Rensning og Opbæring paa Loftet, Flytning af Heste, Humle og Høravling, Skovning af Gavtræ og Brænde samt dettes Hjem-

Bondens Navn	Høvet i Plove	Gaardens Agermark T.d. L.	Landgilde			Høvet i Dage			Gaardens Kornavl i Tønder					Gaardens Husdyr				Anm.
			R.d.	M.	Sk.	Plojed.	Spandd.	Gangd.	Rug	Byg	Havre	Boghvede	Ærter	Heste	Kreatur	Faar	Svin	
<i>Laasby:</i>																		
Rasmus Jensen	1/2	50	5	11	15	10 ^{1/2}	22 ^{1/2}	15	26	24	2	1	7	12	12	3		
Jens Madsen	1/2	50	5	11	15	33	117	15	26	24	2	1	6	13	14	6		
Søren Munk	1/2	30	5	11	15	33	117	15	26	24	2	1	6	12	14	4		
Laurs Brundt	1/2	50	5	11	15	33	117	15	26	24	2	1	6	12	12	5		
Jens Andersen	1	60	10	1	6	30	66	234	30	52	48	4	2	10	24	32	11	
Johan Rasmussen	1	60	10	1	6	50	66	234	30	52	48	4	2	11	24	20	9	
Johan Blok	1/2	50	5	11	15	33	117	15	26	24	2	1	7	13	24	6		
Niels Kjeldsen	1/2	50	5	11	15	33	117	15	26	24	2	1	5	15	8	6		
Niels Eriksen	1/2	50	5	11	15	33	117	15	26	24	2	1	5	11	8	4		
Ras. Jensen Overgaard	3/4	45	7	4		22 ^{1/2}	49 ^{1/2}	175 ^{1/2}	22	39	36	3	2	10	14	12	3	
Niels Jensen	3/4	45	7	4		22 ^{1/2}	49 ^{1/2}	175 ^{1/2}	22	39	36	3	2	10	15	28	6	
Morten Kjeldsen	1/4	39	1	2		7 ^{1/2}	16 ^{1/2}	58 ^{1/2}	22	26	24	2	1	7	13	24	6	
<i>Ersholt:</i>																		
Søren Jensen	1/2	52	4	8	15	33	117	16	14	30	3		6	8	24	1		
<i>Flensted:</i>																		
Knud Simonsen	1/2	56	4	4	6	15	33	117	18	28	24	2		8	11	20	2	
Søren Frandsen	1/4	18	2	2	3	7 ^{1/2}	16 ^{1/2}	58 ^{1/2}	9	14	12	1		4	7	20	1	
Kr. Jensen Ersholt	1/4	18	2	2	3	7 ^{1/2}	16 ^{1/2}	58 ^{1/2}	9	14	12	1		4	5	14	2	
Thomas Rasmussen	1/2	56	4	4	6	15	33	117	18	28	24	2		7	10	20	1	
Niels Firgaard	1/2	56	4	4	6	15	33	117	18	28	24	2		6	13	22	1	
<i>Hestepranget</i>																		
Laurs Madsen	1/4	18	2	2	3	7 ^{1/2}	16 ^{1/2}	58 ^{1/2}	9	14	12	1		4	5	12	1	
Niels Væver	1/4	18	2	2	3	7 ^{1/2}	16 ^{1/2}	58 ^{1/2}	9	14	12	1		4	6	16	4	
Mogens Jensen	1/4	18	2	2	3	7 ^{1/2}	16 ^{1/2}	58 ^{1/2}	9	14	12	1		5	5	16	2	
Niels Kristensen	1/4	18	2	2	3	7 ^{1/2}	16 ^{1/2}	58 ^{1/2}	9	14	12	1		5	6	10	3	
Niels Rasmussen	1/2	56	4	4	4	15	33	117	18	28	24	2		6	12	24	4	
Jacob Rasmussen	3/8	27	3	3	6	11 ^{1/4}	24 ^{3/4}	87 ^{3/4}	13	21	18	1		4	8	18	2	
Anders Pedersen	1/8	9	1	1	2	3 ^{3/4}	8 ^{1/4}	29 ^{1/4}	4	7	6	1/2		2	3	10	1	

køring, Savning, Kløvning og Opsætning, Tørveskæring, Udskydning, Lægning, Rejsning, Stakning, Hjemkørsel samt Fratagning, Ægter d. v. s. Kørsel med Varer og anden Transport, Reparation af Ladegaarden og Borgegaarden, Jagt efter skadelige og vilde Dyr og endelig nævnes Flytning for Gaardens eventuelle Sælger, Køber eller Forpagter.

Det var altsammen Hovarbejder. Man undres egentlig over, at Pasning af Kvæget og Malkning ikke er med, men det var altsaa udenfor og forrettedes af Gaardens egne Folk.

Til Slut i Hoveriindberetningen findes en hel Del Lister, som indeholder Opgivelse af Hoveriet i Pløje-, Spand- og Gangdage, Hartkorn, Landgilde, Tønder Rugland i alle Marker, Avlen, Kreaturer o. l. paa alle Godsets hoverigørende 42 Gaarde. Men Bøndernes Opgivelse af Kornavlen samt deres Kreaturtælling siges at være meget unøjagtige, idet Kornavlen er meget større, Høavlen ligesaa, og de har mange flere Kreaturer, end de opgiver. Dette siges ganske bestemt og er jo nok ogsaa rigtigt, da Bønderne altid af sørgelig Erfaring frygtede for, at en Tælling skulde drage en Beskatning efter sig. Det gjorde denne Tælling nu ikke; den var vist forlangt, for at man kunde skønne over, om Hoveriet for de forskellige Gaarde var ensartet og rimeligt i det hele. Selv om vi ikke kan faa alle Listernes Indhold med, vil vi dog bringe et Uddrag for Laasby Sogns Gaarde.

Det bemærkes for alle Gaardene, at de i Pløjetiden har 3 Spanddage med Plov og 4 Dage med Harve ugentlig og kan ikke paalægges flere ugentlige Dage. I Høslæt og Kornhøst kan de kun paalægges een Dag ugentlig med en Vogn at indage og fire Dage at høste, i Mogagningen fire Spand- og to Gangdage ugentlig og til øvrige Tider kun en Spand- og to Gangdage om Ugen.

Det siges til Slut i Meddelsen om Fællesskabet mellem Godsets Bønder, at Flensted og Laasby er udskiftet af Fællesskabet. I Dallerup Sogn er Sorring, men ikke Dallerup udskiftet af Fællesskabet.

Vi ser altsaa, at trods de Indskrænkninger, som formodentlig har fundet Sted i Hoveriet under de Reguleringer, der afsluttes her, udgør det en ikke ringe Byrde for Fæsterne og en meget stor aarlig Indtægt for Godsejeren, som af samtlige 42 hoverigørende Bønder aarlig fik udført 517¹/₂ Pløjedage, 1116 Spanddage og 3942 Gangdage.

Maalt med vor Tids Arbejdslønninger er Indkomsten ved Hoveriet meget stor. Alene Gangdagens Arbejdsydelse er lige saa stor som 13 Mand daglig hele Aaret rundt paa 300 Arbejdsdage, og desuden udgør Pløjedage og Spanddage 5 Spand Hestes Arbejde daglig. Med denne Arbejdsydelse kunde altsaa Gaardens 345 Tønder Agerland drives, samt alt andet fornødent Arbejde til Gaarden udføres. Kvægets Røgt kom som før nævnt ikke ind under Hoveribøndernes Pligter. Godsets Skove, som gav meget Arbejde om Vinteren, udgjorde i 1792: 1810 Tønder Land. I Tørvemosen bjergedes vel kun til Gaardens eget Brug. Engene ydede aarligt til Kalbygaard 145 Læs Hø.

Godsets Størrelse maalt i Hartkorn var

Hovedgaarden:

Ager	Htk. Td.	21—0—2—2
Skovskylde	-	0—7—0—2

Bondegodset:

Ager	-	-	203—1—3—2
Skovskjld	-	-	2—1—2—27/8

Dallerup Sogns Kongekorn Tiende.

Dallerup Sogns Kirketiende baade Korn- og Kvægtiende.

Et Par og fyrré Husmænd hørte under Godset. Ogsaa de maatte forrette Arbejde; men det regnedes ikke under det egentlige Hoveri. 10 af dem forrettede hver 52 Dages Arbejde, 4 forrettede hver 26 Dage, 1 gjorde 10 og 23 havde 8 aarlige Dage, mens 3 Husmænd gjorde 4 Dages Arbejde om Aaret, og enkelte var af en eller anden Aarsag fri for Arbejde. Ialt kunde det blive godt 800 Arbejdsdage aarligt.

Foruden de hoverigørende Bønder i Laasby og Dallerup Sogne havde Godset i Framlev Sogn 3 Gaarde i Hørslevbol, 1 Gaard i Lillering og 7 Gaarde og 3 Huse i Hørslev By. Mens Husmændene i Hørslev gør hver fire Dages Arbejde paa Hovedgaarden, har Gaardene intet Hovarbejde, men skulde gøre Langægten i Omgang med Ugedagstjenerne.

Det var en Ret, som Hovbønderne havde, at den sidste Slaadag i Engbjergningstiden skulde de til Deling have 3 Tønder Øl og 20 Potter Brændevin. Jeg ved ikke, om det var nok til, at de alle kunde blive svirende, men de, der var ivrigst efter Flasken og Øltønden, har jo da i alt Fald kunnet faa Støvet skyllet godt af Halsen.

Brændevinen brændte Rosborg selv, saavidt det var muligt i de første Aar; men efter at han i 1774 havde givet en Bøde paa tyve Rigsdaler for at være funden i Besiddelse af en indmuret Kobber Brændevinskedel med Rand omkring, har han vel afholdt sig fra denne indbringende Beskæftigelse.

Det er nævnt ovenfor, at Laasby og Flensted havde sin Jord udskiftet af Fællesskabet i 1792. Men det maa ikke forstaas alt for bogstaveligt. Allerede tidligt har Rosborg haft Syn for Gavnligheden af en Udskiftning af Byernes Marker; saaledes kan det fastslaaes, at han i 1778 udskiftede Flensted Markjorder og jævnedé Hartkornet mellem Gaardene, og i Laasby blev noget lignende foretaget samme Efteraar.

Der er ingen Tvivl om, at Rosborg jo staar som den drivende Kraft i disse første Udskiftninger, og at de har skaffet ham en Mængde Mas og Ærgrelser; thi Rosborg var en sparsommelig Mand, og i Stedet for at drive paa med Udskiftningen ved Hjælp af en kgl. Landmaaler og Landinspektør og med Vurdering af Jorderne af uvildige Mænd, skaffer han en Mand fra Skanderborg ved Navn Knud Rasmussen; han kunde maale Jord ud, og ved hans Hjælp laver Rosborg og Forvalter Tørslef Udskiftningsplaner for de to Byer, idet de lader Bønderne medvirke ved Fordelingen af Jorden. Men denne første Udskiftning af Byjorderne var meget ufuldkommen, den omfattede i det væsentlige kun de Jorder, som laa nærmest Landsbyerne, Indmarken, medens de fjernere liggende Marker udskiftedes saaledes, at man samlede hver Gaards Agre saa vidt mulig paa et Sted i Faldet. Det var jo altid noget, en Lettelse for Gaardenes Drift, men nogen god Udskiftning var det ikke. Engene, Hederne, Græsningen og Skovene rørte Rosborg foreløbig slet ikke ved; de skulde ogsaa udskiftes, men det hastede aabenbart ikke efter Godsejerens Mening.

Hvorledes Flensted blev udskiftet ved man egentlig ikke noget direkte om, men for Laasbys Vedkommende kan vi faa Oplysning om Sagen ved at læse nogle Klager, som Bønderne i denne By ikke undsaa sig ved at føre over Gods-ejerens Arbejde med deres Bymarks Regulering⁹. Hvor rimelige eller urimelige Klagerne var, har vi nu kun en meget lille Mulighed for at kunne dømme om, og det har heller ikke nogen større Interesse for os; men de giver os fyldigt Indblik i Dagligdagens Problemer og Vanskeligheder; thi Udskiftningen af Byjorden var den mest indgribende Foranstaltning, som paa de Tider foretoges til Ophjælpning af Landbruget i vort Land. Stavnsbaandets Løsning, som fandt Sted i Aaret 1788 den tyvende Juni, staar jo i Almindelighed for os som det første og største i den Tids Reformarbejde; Stavnsbaandet var knyttet sammen med Militærordningen, men ved den nye Ordning gik Udskrivningen af Soldater over til Amtet, og Bondekarlene blev skam ikke saadan stillet ved Ophævelsen af Stavnsbaandet, at de nu frit kunde rejse, hvorhen de vilde. De skulde stadig have Pas; men Passet skulde nu udstedes af Amtmanden og ikke af Godsejeren. Det var ganske vist en stor Fordel, thi saa kunde Herremanden ikke true med Soldatervæsenet for at faa Karlene til at lystre.

Bønderne kunde saaledes hævde sig menneskelig set over for Godsejeren og hans Fogeder, men saa stor en Forandring som Udskiftningen, der helt forandrede Landsbyernes og Landsbylivets Karakter, var det ikke; end ikke Overgangen til Selveje følte saa gennemgribende. Vi maa nemlig huske paa, at med Udskiftningen af Landsbyjorden begyndte en helt ny Livsform for Landsbyfolkene. Alt hvad der var af gammelt Fællesskab i Landsbyens Liv stod pludselig uden Bund i Virkeligheden; hele den Livsform, Landsbyfolkene i Aarhundreder havde levet sig ind i, og som blandt andet havde udkrystalliseret sig i Landsbyernes Love, Viderne, hvis daglige eller ugentlige Grandestævner, Visamlinger, var Bymændenes vigtigste Handling, var paa een Gang noget, der ikke mere havde virkelig Betydning.

Fællesskabets Ophævelse betød det individualistiske Menneskes Fødsel, Landsbyen var sprængt, den var ikke længere nogen Helhed, den var kun en Klump Gaarde, der lige saa godt kunde ligge i Øster og Vester paa sine Enemærker, som hvor de fra Middelalderen var blevet placeret.

Der er ingen Tvivl om, at det værkede i mangan gammel Bondes Sind ved Tanken om, at alt nu blev anderledes, og Laasby er ikke den eneste Landsby i Danmark, hvor Bønderne og deres Koner nægtede at lade deres Gaarde flytte ud paa mere praktiske Steder uden for Byen; thi ihvor meget Rosborg hersede med dem og formanede dem til at flytte ud, saa holdt Gaardmandsfolkene i Laasby paa Landsbyen. Deres Sind var saa haardt bundet i Fællesskabet og Naboskabet og alt det gamle, at de sagde Nej, de boede godt nok i den gamle Landsby. Det var jo ikke dem, der havde fundet paa disse nye Kunster.

Derimod fik Rosborg efterhaanden Folkene i Flensted til at indse, at de Marker, som laa ude Øst for Krattet, dog laa alt for langt af Led, her maatte en Udflytning finde Sted; i tusinde Aar havde disse Udmarker ligget og ventet paa en Udskiftningsforordning og en Rosborg, der kunde praktisere den. Nu kunde endelig ogsaa de blive dyrket, som Jord vil dyrkes, nu kunde de lægges ud i velformede Marker, hver med sin Gaard paa. Der blev Plads til fire.

Om Udflytningen fra Flensted skete efter frivillig Overenskomst eller efter

en Lodtrækning, vides ikke. Heller ikke ved man helt bestemt, hvornaar den fandt Sted. I Hoveriindberetningen, som vi lige har gennemgaaet, nævnes Ordet Udflytter ikke, skønt der siges, at Flensted er udskiftet af Fællesskabet. Sandsynligvis omfatter den skete Udskiftning kun Indmarkerne.

Paa det gamle Bykort, som stammer fra Aaret 1796 og hvorefter den endelige Udskiftning af Byen skal have fundet Sted efter Aastedsforretning af 19. Februar 1806, nævnes fire Udflyttere med vedføjede Matrikelnumre:

Jacob Rasmussens Enke, Mtrn. 8 Korsvejgaarden; Gaarden laa før Udskiftningen sammenbygget med og umiddelbart Nord for Sogneraadformand Jens Jensens Gaard; i Forlængelse af Jens Jensens Lade gik et Hus helt op til Kirkevejen, og et andet Hus laa for norden i Gaarden langs det store Dige. Gaarden havde fra ældre Tid to Beboere; det var altsaa en Halvgaard, der blev flyttet ud. Dog havde Rosborg givet den lidt ekstra Hartkorn, hvilket vistnok skete ved hans første Udskiftning.

Rasmus Nielsen, Mtrn. 9 Niels Møllers Gaard lige Øst for Bækken, ligger som Korsvejgaarden tæt ved den gamle Vej fra Flensted til Høver og Aarhus. Ras Nielsen flyttede ud fra Halvdelen af en Gaard, som laa i Jacob Købmandens Toft; den havde Indkørsel fra Gaden der, hvor det Hus ligger, som Bageren i sin Tid boede i.

Kristen Jensen Ersholts Enke, Mtrn. 10 og 11 Tvillinggaarden. Den er flyttet ud fra en Gaard, som laa Syd for Gaden med Stuehuset lige midt for den Vej, der gaar op til Jens Jensens Gaard, altsaa der hvor Morten Simonsens Mergelgrav er. Det er nok her ligeledes kun Halvdelen af Gaarden, der blev flyttet ud. Den anden Halvdel ejedes af Søren Peders Bedstefader Søren Frandsen.

Den fjerde Udflytter var *Laurs Madsen*, kaldet Thybo, Mtrn. 12 Aarsbakkegaard, den kom selvfølgelig ogsaa til at ligge ved Aarhusvejen, Aarsvejen eller rettere *O'svejen* paa O'sbakket. Laurs Madsen boede inde i Byen i Gaarden ved Thyboledet; denne Gaard skulde saa egentlig ikke være der, men den Mand, som blev tilbage i Gaarden i Jacob Købmandens Toft flyttede senere op til Thyboledet, saa det blev den Gaard, der forsvandt af Bybilledet.

Til denne Udflytningshistorie er saa at tilføje, at i 1830erne blev endnu to Gaarde flyttet ud, det var Søren Frandsens i Mortens Mergelgrav og de tre Fjerdedele af den Gaard Ejner Bech har Resten af. Paa den Tid laa Gaarden nede ved Gaden. Disse to Gaarde blev ved Giftermaal slaaet sammen og flyttet ud Øst for Byen og danner nu Ingvard Jensens Gaard. Denne sidste Udflytning gav mere Rum i Byen, idet denne store Gaard lukker Byen mod Øst.

Om Udflyttergaardenes Flytning og Opbygning er der mærkelig nok gemt et Minde i Skifteprotokollen over Rosborgs Dødsbo. Der staar, at Tømmermændene fik for tre Udflyttergaarde i Flensted at nedbryde og opsætte efter Akkord, Tømmer til Gaardene her af Skoven at hugge og noget indkøbt i Møllerup, 136 Rigsdaler. Der blev købt Fyrretømmer i Aarhus for 407 Rdl., for Tømmermændenes Kost og Logi, da de arbejdede ved Gaardene fem Personer i tolv Uger, 90 Rdb., Lyng at købe og lade slaa i Haarup Skov 56 Rdl., Tækkemanden fik 39 Rigsdaler for at tække alle tre Gaarde. Endvidere foreligger der en Glarmesterregning for Vinduer til alle tre Gaarde paa 20 Rdl. og en Regning paa 1200 Mursten til Skorstenspiber. Desværre nævnes ikke hvilke tre Gaarde det er, jeg gætter paa de tre østligste.

Da Udflytningen var sket, kunde Flensteds Jorder let udskiftes, saa der ikke blev for mange Lodder til Gaardene. Faktisk fik de hver kun een Marklod, idet man ved Stjerneudskiftning kunde lade alle Lodderne række helt ind til Byen. Den eneste af Byens Gaarde, som ikke kom til at ligge ved sin Jord, var Ejner Bechs Gaard. Dens Mark begyndte et lille Stykke ude ved Kirkevejen. Foruden Markloden fik hver Gaard en stor Hedeparcel, idet Flensted Hede fra Thorsminde Skel til en Linie fra Krattets sydøstlige Hjørne og omtrent lige i Øst helt over til Skanderborgvejen deltes mellem Gaardene efter Hartkorn. Mtrn. 4, Anton Olesens Gaard, fik hele Stykket Syd for Bukmose, det var den saakaldte Bondeskov, som oprindeligt hørte til Mtrn. 1. Mtrn. 3, Søren Laursens Gaard, fik al

Fig. 34. Udflyttergaard ved Lysmose paa Flensted Mark.

Hede Syd for Lysmose samt hele Mosens Græsareal, derefter fik de andre Gaarde Hede, men kun de to nævnte Gaarde fik Hedeparcellen til at ligge saadan, at den var sammenhængende med Marken. I Krattet og Moserne fik hver Gaard tillagt et Skifte. Husmændene i Byen, der ogsaa kaldtes Gadehusmænd, skal vi senere komme tilbage til.

I Laasby havde Rosborg som sagt ogsaa i 1778 foretaget en første Udskiftning og Hartkornsregulering; men her var han ikke Enehersker som i Flensted, her var en Selvejer, idet *Søndergaard* ejedes af de to Bønder, som boede der, og da det var Byens Lodsejere, der skulde foretage Udskiftningen, maatte vor Godsejer tage disse Mænd Søren Sørensen Søndergaard og Simon Rasmussen med paa Raad, idet han ved et Møde med Bønderne i Laasby faar saavel Fæstere som Selvejere til at gaa ind paa de Retningslinier, hvorefter han mener Udskiftningsforretningen bør foregaa for at faa det ordnet paa billigste Maade ved Hjælp af ham Knud Rasmussen fra Skanderborg, og for saa vidt gik alt, som det burde, syntes Rosborg; men det ulmede under Høbunken, og Aaret efter brød der ud en Ild, som kun en Ordning med ny Udskiftning ved en kongelig Landinspektør efter Rosborgs Død og mange Aars Forløb, formaaede at slukke.

De to Selvejere følte sig forurettet, fornærmet, som Tidens Udtryk var, det vil sige gaet for nær. De klager sig til Rosborg, men bliver vist af med haarde Ord. Han har gjort, hvad han kan, for at alle Parter kan føle sig tilfredsstillet;

men de to Selvejere lader sig ikke saadan næse af, da de har gaaet og tygget Drøv paa Sagen en halv Vinter og »talt med en og anden god Mand,« som har givet dem nogen Oplysning om, hvorledes den kgl. Anordning forlanger Udskiftningen foretaget ved kgl. *Betjentere* og ved Taksering ved uvildige Mænd, skri- der de til Handling. De gaar da til Amtmanden med en mundtlig Klage, men da han ikke er hjemme og hans Fuldmægtig synes at holde med Rosborg, faar de opsat en stor Skrivelse til »Det Højkongelige Danske Canselli ad Kiøbenhavn¹⁰,« og hvori de beklager sig og søger at faa Kanselliet til at udvirke, at en kongelig Landinspektør gør Rosborgs Arbejde om, idet de siger, at de i Efteraaret var nødt til at modtage den Lod, de blev tildelt, da det var paa høje Tid at saa Rug.

I Klagen siger de, at Rosborg tillige med en Del af hans fornuftigste Bønder og denne Knud Rasmussen har skaltet og valt et »med andre af hans egne Bønder og os, som de har fundet dem til Tjeneste og os til ubodelig Skade ved den Lod, de med hinanden og ej med os, er bleven enige om at tildele os.«

Og nu bliver Embedsmaskineriet sat i Gang, Klagen sendes til Amtmanden med Ordre om at skaffe fra Rosborg de om den foretagne Udskiftning passerede Foreninger og Forretninger, samt selv afgive en Betænkning til Kanselliet over Sagen. Rosborg erklærer da, at saa vidt ham bekendt er det ingen Steder forbudt en Ejer og Bruger af Jord at uddele af Fællesskab uden kongelig Landmaaler, og man var enig med ham i at gøre det paa billigste Maade, idet det næppe har kostet en Tiendedel af de svære Afgifter en kgl. Landmaaler fordrer derfor. Han kan heller ikke tro, at det er Selvejernes Forsæt nu bagefter at forlange, hvad man var enige om at undgaa, allermest da de begge er skikkelige Mænd og Søren Søndergaard holdes for at være en rig og bekendt Mand, »saa jeg holder paa, at deres Ansøgning er skrevet eller tilskyndet af en Landmaaler,« som var fortrydelig over at Forretningen gik hans Næse forbi. Han skriver ogsaa, at han har tilbudt de to Selvejere at mageskifte deres Gaard med en anden Gaard, idet han har tilbudt dem sin Gaard i Lillering i Bytte med Søndergaard.

Han siger videre, at de var helt urimelige i deres Fordringer om den Lod, der tildeltes dem, idet man først tilbød dem al deres Jord i et Stykke op i Sydøst langs Flensted Skel, de svarede: Nej; man tilbød dem da al Jorden i et samlet Stykke fra deres Toft lige stik i Øster, de svarede: Nej. De blev saa for det tredje tilbudt at faa deres Jord i Vester op langs Flensted Skel samt et Stykke i Udmarken ved Klankballe, de sagde: Nej, de vilde have Marken i et Stykke.

De blev saa tildelt deres Jord i Syd og Vest langs Flensted Skel og paa Forlangende for at komme til Endelighed med dem, fik de to Tønder Land Vurderingsjord samme Sted. Om Udmarkerne, som det nu var Planen at dele, er der stor Uenighed, da ogsaa andre Bønder i Byen er blevet ophidsede; nej det er sandelig noget helt andet i Flensted, der er man vel fornøjet med hans Udskiftning. Og Rosborg beder, man vil godkende den, idet hele Planen medfølger. I Byens Udmarker: Tranbækmaalene, Mosen, Gjærende og Hørgaden er det Planen, at hver Mand skal have et Maal Jord. Heller ikke det vil Selvejerne gaa ind paa, de forlanger hele Hørgaden, som er paa syv Tønder Land.

Som Bilag til sin Skrivelse medsender han hele Oversigten over Delingen; men allerede inden Rosborg har faaet afgivet sit Svar, foreligger den næste Klage fra seks Mænd i Byen deriblandt de to Selvejere. Denne Klage er vistnok skrevet af en stedlig Skriver og lyder saaledes:

»Efter som vi haver hørt,

at Amtmanden er ikke herd paa Denne Tiid, tilstede da. Indfalder vi ydmygst til Sigeniør Hose Lavesen, som er hans Fuldmægtig, Om Hielp og Bistand til at faa Jorden taxeret af uvillige Mænd. Vi Fatige Undertegnede, Bønder af Laasby finder os Gandske Fornermet, Dels Formedelst Iordens Ringhed som Falder paa Nogle Løder, Busker Siigere og Kiered, Som er indmoldt For Lige saa Fuldt Pløyiord som det andet som Dog er Stord Uskiold, Thi den gang Løderne Vord Udsat, var der en Del Iord til Overs, da var der nogle af Mændene, som Lagde noget paa nogle Løder Lige. Som Dii Siælv Syntes, andre Taxering er ikke sked. De os er Bevist, Der som Dii vil giøre og Aflige Dieres Loulig æd at Loderne Erre Lige gode, Som vii ikke Troer med Sandfærdighed kand Giøres. Ventendes, Allerydmygste Begiæring, Til Signiør Hose Lauvesen om Hielp og Biistand Lever vi hans ydmygste og underdanigste tiener.

Laasby d. 9.de Martius 1779.«

Søren Sørensen.	Niels Jenssøn.
Simon Rasmussøn.	Rasmus Jenssøn.
Niels Nielssøn.	Laurs Nielssøn.

Denne Skrivelse, som jo nok indeholder en stor Del Sandhed om Rosborgs billige Udskiftning, sender Sr. Lauritsen, der forøvrigt boede i en Gaard i Høver, til Rosborg til nærmere Erklæring, der siger, at den kun er Udtryk for Trættekærhed hos Underskriverne og Vinkelskriveren, og han erklærer Delingen god nok og vil ikke have anden Taksering af Jorden.

Amtmanden har alle Parter indkaldt til et Forligsmøde, men Selvejerne mødte ikke, og han giver Rosborg Medhold imod hans Anklagere.

Rentekammeret er imidlertid ikke tilfredsstillet, det fordrer en vidnefast Erklæring om Overenskomsten om Jordudskiftningen. Rosborg maa nu lade tage et Tingsvidne paa Overenskomsten afgivet af de Mænd, som ikke har klaget. Men tillige indfandt sig i Retten fem af hans Bønder fra Laasby nemlig de fire, som sammen med Selvejerne havde klaget, og saa Jens Rasmussen, der vistnok var den, der førte Pennen for dem. De forlanger at komme til at vidne, men da de ikke er indstævnet, nægtes det dem — det er saadan et Prokuratorkneb. Hjemkommen fra Skanderborgturen skriver de samme Dag en ny Klage, hvori de fremhæver, at der ingen Taksation er sket, men at Hr. Rosborg havde lovet en saadan.

Selvejerne samt Niels Kjeldsen og Niels Jensen havde allerede nogen Tid forinden igen sendt en Skrivelse til Rentekammeret med samme Klage; »der er ingen ulykkeligere end en Fæstebonde,« siger de, og den Jord, der blev til overs ved Uddelingen, blev delt mellem dem, der forstod at tale for sig, og der er stor Forskel paa Loddernes Godhed; men »denne urimelige Behandling er det nok, de kalder Taksation.«

Amtmanden holder stadig med Rosborg og siger, at Selvejerne nok har fortrudt den mundtlige Overenskomst, som de nu ved Tingsvidnet er blevet overbevist om, og følgelig fører de nu Klage over sig selv, »hvilket ikke er ualmindeligt blandt Bønder, da de mener ved at kalde sig enfoldige at kunne gaa fra det i Dag, de i Gaar villigt vedtog.« Vist er det at denne Udskiftning kunde være

sket mere forordningsmæssigt, men om de alle derved var blevet fornøjet er meget at paatvivle, siger Amtmanden til Slut ud fra sin Erfaring.

Rosborg henvises nu af Rentekammeret til at søge sin Udskiftnings Lovlighed paadømt ved Domstolene, ifald han vil have den til at staa ved Magt, og det gør han.

Jens Rasmussen i Laasby, Vinkelskriveren, bor i Ougaard, han har samme Sommer privat ført Klagemaal, dels over Udskiftningen, dels over Hartkornsudjævningen, som han mener er gaaet særlig haardt ud over ham, idet han siger, at Rosborg har taget Hartkorn fra ham og lagt det til en Mand med mere Hartkorn, end han havde.

Hertil siger Amtmanden, at en Husbond har Lov at dele sit Hartkorn, som han vil, naar han sørger for at Hoveri og Landgilde samtidig udlignes.

I den Anledning indsender Rosborg til Rentekammeret en Liste, som viser Hartkornet før og efter Udligningen. Og Rentekammeret vil intet foretage sig over for Hartkornsudligningen.

Imidlertid gik Sagen om Udskiftnings Lovlighed sin Gang fra Birketinget til Landsting og Højesteret, der i 1784 dømte, at Udskiftningen var at godkende, og Selvejerne idømtes en Bøde for unødigt Trætte.

Saa maatte vel de stridige Laasbyere falde til Føje. Nej, de sagde som Napoleon Bonaparta nogle Aar senere: Slaget er tabt, men der er Tid til at vinde et nyt! Allerede samme Aar som Højesteretsdommen falder, ansøger Mændene i Ougaard om at faa Markerne ogsaa Udmarkerne, hvis Udskiftning selvfølgelig var gaaet i Staa, vurderet til ret Udskiftning, og da dette ikke frugter, kommer de igen i 1786 støttet bl. a. af Søren Sørensen i Søndergaard; man har nemlig nu givet sig til at skifte Engene, og Ougaards Mænd klager over at deres Enge er for ringe, hvilket Rosborg i meget kraftige Vendinger benægter. Han har da ogsaa denne Gang sikret sig Taksationsmænd nemlig Søren Nielsen i Svejstrup, Jens Laursen og Peder Sørensen af Toustrup; ja, han har endda, da Høet var stakket, ladet Høstakkene maale for at tage Skøn over deres Vægt, og de to Mænd har faaet lidt for meget, hvilket Mændene nok var klar over, for de skyndte sig, før Maalemændene kom, at køre et Par Læs hjem. »Nød dog ej Held af dette Svig!« triumferer Rosborg; thi det blev opdaget og Læssene takseret med.

Det var altsaa grumme vanskeligt at tilfredsstille Bønderne ved en saadan halvprivat Udskiftning. Nej, der skulde en kongelig Embedsmand med Snor om Kasketten og afgørende Myndighed til, og saa kunde det endda falde svært nok.

Aaret efter kommer de Ougaards Mænd igen med en Skrivelse til Rentekammeret, hvori de til sidst »bønfalder — at Laasby Mark for saavidt Fæstbønderne angaar maa udskiftes ved en kgl. Landinspektør,« saa enhver kan faa sin Ret baade i Ager, Eng, Hede og Skov.

Amtmanden staar som sædvanlig fuldstændig paa Rosborgs Side og siger, at han er en mild Husbond og god Jordbruger, hvorefter Rentekammeret afviser Bøndernes Klage. Men Bønderne bliver ved, i 1791 er de der paany.

Da erklærer Rentekammeret endelig i 1792, at det ikke kan hjælpe Bønderne, nu maa det være Slut.

Hele denne lange Historie kan lære os en Del om, hvor uhyre ømfindligt et Spørgsmaal Udskiftningen kunde være. Striden har dog noget reelt ved sig, idet

det hele Tiden er Princippet for Udskiftningen der foraarsager Uenighed. Bønderne er blevet mistænksomme. De er, og maaske ikke med Urette, rædde for, at Rosborg vil tage andre Hensyn end de strengt retfærdige. Det er selve Retsprincippet man finder er vaklende.

Rosborg og Bønderne sparede ganske vist nogle Penge, men fik Ærgrelse og Ufred i Stedet, hvilket vel nok var en daarlig Handel.

Bønderne baade i Flensted og Laasby fik dog deres autoriserede Opmaaling til sidst. Derfor er de to gamle Bykort fra henholdsvis 1796 og 1797 endnu et Bevis. Flensteds endelige Udskiftning fandt derpaa Sted 1806 og Laasbys 1813 og -14 forestaaet af Landinspektør Sørensen i Laven Hovgaard.

Ved disse sidste Udskiftninger fandt der igen en Hartkornsudligning Sted, idet Gaardene maatte afgive Jord til *Husmændene* i Landsbyerne, Gadehusmændene. Disse havde ikke før haft Hartkorn og Jord; men vi har set, at de undertiden, ja ikke sjældent endog havde et Spand Heste, og som Regel en eller to Køer samt nogle Faar. Aarsagen til, at Husmændene havde Køer og Faar, var jo den simple, at de skulde leve med selvstændige Husholdninger, hvilket i denne Selvforsyningens Tid næppe lod sig gøre uden at være i Besiddelse af disse Husdyr; Smør, Ost, Talg og lidt Faarekød var yderst nødvendigt, Uld ligeledes. Derfor havde Gadehusmændene gamle hævdvundne Rettigheder til Græsning paa Bymarken. En Ko og fire Faar var det almindelige.

Vinterfoder til Dyrene og lidt Korn til Brød, Grød og Øl skaffede Husmændene sig enten gennem deres Arbejde paa Herregaarden og Bøndergaardene eller ved at saa *til hals* i nogle Agre. Husmanden leverede her Gødning og Udsæd og Bonden Jord, som han fik betalt med det halve Udbytte af Ageren. Denne Fremleje af Jorderne var egentlig i Strid med Fæsteforholdet, men det fandt, som før sagt, Sted overalt.¹²

Husmændene havde ogsaa visse gamle Rettigheder til i Tørvemoserne at skære nogle Tørv.

Ved Udskiftningen af Bondejorden vanskeliggjordes Landsbyernes fælles Fædrift. Kun i Efteraars- og Vintermaanederne kunde den opretholdes. Og saa stod Husmændene og manglede Græs til deres Køer og Faar. Derfor forlangte Regeringen, selv om det ikke ligefrem blev fastslaaet ved nogen Forordning, at Husmændene skulde have Vederlag for den tabte Græsningsret ved, at der udlagdes dem nogle Lodder saa store, at de kunde græsse en Ko og fire Faar.

Dette blev vistnok efterkommet de allerfleste Steder, saa Gadehusmændene blev pludselig jordejende.

I Flensted blev der udlagt Jord til fjorten Husmænd og desuden to Jordstykker tilhørende Linaa og Dallerup Kirker; disse sidste hører nu til Hans Nielsens Ejendom. Husmandsjordens tretten Parceller ligger alle med Enderne ind imod Lergravsvejen fra Vejen til Lysmose og hen til Ryevejen; den fjortende Lod, som Smeden fik, er Søren Jensens Ejendom lige Nord for Lysmose. Disse Husmandslodder laa jo ikke saa nær ved Husene inde i Byen, at man havde nemt ved at drive dem; derfor er de ogsaa nu alle skilt fra Husene i Byen. En enkelt hører til Ingvard Jensens Gaard, mens de øvrige blev bebygget dog saaledes, at nogle er slaaet sammen. Paa den Parcel, Ingvard Jensen har, laa i min Barndom et Kampestenshus, hvor den gale Jens Laursen boede. Før den Tid boede der en Mand, som rejste til Amerika med sin Familie. Han havde en

Søn, der hed Søren Laursen, og som besøgte sin Fødeegn mange Aar efter sammen med sin Kone. De var da ogsaa ude at se Stedet, hvor Huset havde været, og hvor Søren var født. Disse to Mennesker var nu ret velstaaende, idet Søren Laursen var ansat i en Forsikringsvirksomhed og havde sin gamle Fader boende hos sig. Hans Kone vilde absolut se Stedet, hvor Huset havde været. De fandt det da ogsaa, og hun samlede her et Potteskaar op og tog det med sig til Amerika som Erindring om Mandens fattige Barndomshjem.

Et rørende Træk. Emigranten maatte føre en Relikvie med sig hjem til det nye Land fra sin Pilgrimsrejse til det fattige, men saa minderige Barndomshjem.

Paa en Naboparcel Syd for Lergravsvejen boede Jens Postens Far, som forøvrigt var Broder til Søren Laursens Far. Stedet er nu lagt under Jens Kajhøjs Gaard. De var ogsaa meget fattige og levede dels af at lave Potter, da Jens blev Post, flyttede han ned og boede i et lille Hus Nord for Flensted Krat.

Jens Jensen Kajhøjs Gaard bestaar forøvrigt af tre Parceller, Michael Jacobsen ved Krattet har tre Parceller, mens Emanuel Dyhrs Ejendom er en oprindelig Parcel. Da Jorden blev solgt væk fra Husene i Byen, fik vi først for Alvor Husmænd, som ikke havde nogen egentlig Forbindelse med Landbrug, men helt ud maatte ernære sig uafhængig af Jorden, for en stor Dels Vedkommende som Daglejere paa Kalbygaard. De maatte nøjes med at holde en Ged i et Løbetøj paa lejet Græs langs en Kommunevej.

Husmændene i *Laasby* var ikke saa talrige som i Flensted. Matrikelnumrene 18—24 er Numre dels paa Huse i Byen og dels paa Jorder udlagt til de daværende Beboere i disse Huse. Ude ved den nu forsvundne Flensted Mølle ligger saaledes nogle Lodder med Sydenderne ind imod Byskellet. Den Ejendom, hvori Murer Søren Rasmussen bor, har sin Jord Mtrn. 20 a fra et Par Huse, der ligger i Række med Forsamlingshuset og i 1936 ejedes af Frk. Edith B. Andersen og Anton Pedersen, disse to Huse udgjorde i Udskiftningstiden een Parcel. Lidt længere mod Nord, langs den ny Vej ligger en anden Gruppe af Parceller, der blev udlagt til Husmandsjord, det er Mtrn. 21, 22, 23 og 24. Mens de tre Huse Nord for Forsamlingshuset fik Jord oppe ved Møllen, fik den vestlige Række, som nu ligger langs Landevejen, Jord her ude i noget delvis dyrket Moseskrupperi. Der var vist oprindelig seks Parceller, men nogle af dem er lagt sammen; ogsaa her i *Laasby* er nu Jorden skilt fra Husene i Byen.

I *Laasby* havde Dallerup Kirke fra gammel Tid et Stykke Jord i den nordøstlige Del af Bymarken, det kaldtes Kirkeballe. Der var i min Barndomstid et Hus paa Lodden, og her boede Morten Kjeldsen af den gamle Kjeldsen Stamme i *Laasby*. Han var kørende med to utroligt pæne blakbrogede Køer.

Om Resultatet af den endelige Udskiftning af Sognets Jorder kan enhver let overbevise sig ved at betragte Kortet bag i Bogen. Her er de sidste Udstykninger ganske vist ikke medtaget, men det er et Matrikelskort, der viser Matrikelnumre for de gamle Ejendomme.

Søndergaard fik ved Matrikuleringen, som traadte i Kraft Nytaarsdag 1844 Mtrn. 5, og alle Matrikelnumre i Byen, som bærer dette Nummer ledsaget af et eller andet Bogstav, er Jord fra denne Gaard. At Mændene i *Laasby* ikke vilde flytte ud, fik til Følge, at Gaarden foruden Indmarkslodden, som allerede udskiftedes i Rosborgs Tid, ogsaa fik en Udmarks Lod. Desforuden fik de Eng-

lodder, Skovlodder, nogle fik ogsaa Hedelodder, og endelig Moseskifter. Husmændene fik ikke Del i Skov og Mose.

Medens Flensted Gaardene i Byen fik Marklod, Hedelod, Skovlod og Mosekifte, fik de Laasby Gaarde langt flere Lodder. Søndergaard fik Indmarkslod ved Gaarden, Udmarkslod ude ved Kalbygaards Skel, som var baade Skov og Ager, en stor Hedelod ude Øst for Byen, tre Skovlodder nemlig en i Elleskoven, en i Touskoven og en i Vesterskoven, naar dertil kommer fire Eng- og Mose-
lodder, som ligger paa Strækningen fra Vesterskoven til Engene Nord for Laasby

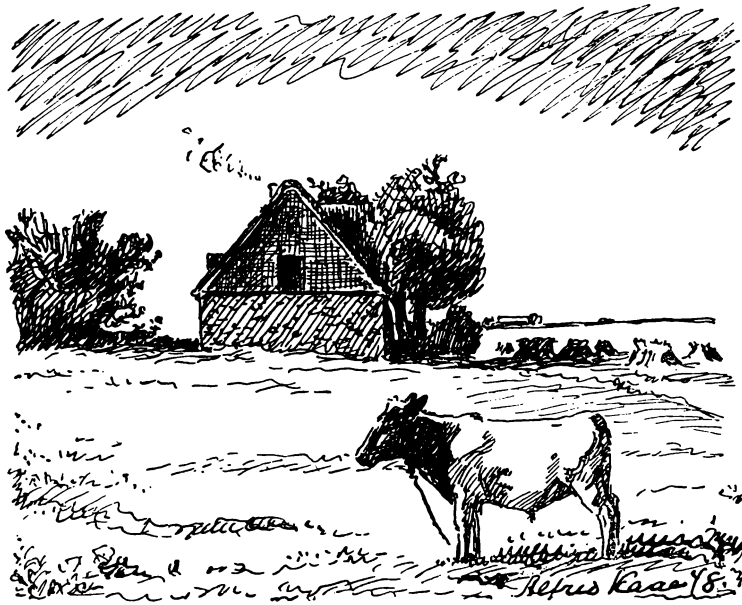

Fig. 35. Husmandssted paa Flensted Mark bygget paa Bysmedens Jord.

Station, kan man jo godt sige, at Udskiftningen ikke var saa tilfredsstillende for Gaardens Drift, som den kunde have været. Dens Lodder er paa Kortet vist med Skravering. Den største Del af Gaardens Jorder er forlængst frasolgt, og den daarlige Udstykning lagde vel ligefrem Udparcelleringen af Gaardene til Rette som en naturlig Ting. Derfor er der maaske ikke saa stor Grund til for os nu at dadle de Mænd, for hvem Udskiftningen tilsyneladende ikke lykkedes særlig godt.

Den opmærksomme Læser vil have lagt Mærke til, at det her er fremhævet stærkt, at Gaardene blev liggende i Byen. Men samtidig ved han, hvis han er lidt stedkendt, at der dog er forsvundet Gaarde i Laasby. Hvor det gamle Bykort har Dobbeltgaarden Ougaard, er der nu ingen Gaard, og vor Tids Ougaard ligger ude ved Birkeren. Ligeledes findes heller ikke længere den Gaard, som laa paa Bageriets Plads. Den Gaard, som fik Matrikelsnummer 6, er jo ogsaa næsten forsvunden. Dog staar nogle Bindingsværkshuse endnu overfor Kroen Øst for Gaden og vidner om Gaardens gamle Plads i Byen. Til Gengæld er Jens Møllers Gaard forholdsvis ny, kommen fra Ougaard.

Alle disse Gaarde er udparcelleret og flyttet siden Udskiftningen fandt Sted.

I Rosborgs Velmagtsdage skete det, at hans lille Verden for første Gang blev skrevet i Mandtal, saa han kunde faa at vide, hvor mange Hoveder, han raadede over. Det var Aaret før Stavnsbaandet løstes, at vor første Folketælling fandt Sted, og for at tilfredsstille eventuelle Personalhistorikere er det almindeligt, at enhver Sognebog bringer denne Folketælling. Vi vil derfor nu ogsaa tage en Rundtur i Sognet for at se, hvem der 1787 havde Bopæl i Gaarde og Huse.

Folketælling den 1. Juli 1787¹³.

Laasby.

1. Rasmus Jensen, Gaardfæster, 33 Aar i 2. Ægteskab, Maren Sørensdatte, Madmoder 28 Aar i 1. Ægteskab. Børn i dette Ægteskab: Sidsel 5 Aar, Jens 3 Aar og Søren 1 Aar. Tjenestefolk: Niels Kristensen 26, Søren Pedersen 18 og Inge Pedersdatter 23 Aar.

2. Niels Jensen, Fæstebonde, 46 Aar i 1. Ægteskab, Maren Kristensdatter, Madmoder, 44 Aar i 2. Ægteskab. Børn i dette Ægteskab: Kristen 19, Anders 17 og Søren 13 Aar. Marie Thorkildsdatter, Tjenestepige, 13 Aar.

3. Niels Nielsen, Fæstebonde, 30 Aar i 1. Ægteskab, Johanne Hansdatter, Madmoder, 47 Aar i 2. Ægteskab. Børn af hendes første Ægteskab: Anne Pedersdatter 13 og Jens Pedersen 8 Aar.

4. Niels Kielsen, Gaardfæster, 53 Aar i 1. Ægteskab, Maren Pedersdatter, Madmoder, 54 Aar i 2. Ægteskab. Børn af sidste Æ.: Peder 20 og Sidsel 16 Aar.

5. Johan Pedersen Bloch, Gaardfæster, 38 Aar i første Ægteskab, Ane Jensdatter, Madmoder, 44 Aar i andet Ægteskab. Jens Jensen, 18 Aar, hendes Søn af første Ægteskab. Jens Nielsen, Enkemand og Aftægtsmand, Konens Fader, 74 Aar. Helle Laursdatter, 20 Aar, vanfør, Madmoderens Søkendebarn. Morten Jensen 32 og Gertrud Pedersdatter 22 Aar er Tjenestefolk.

6. Johan Rasmussen, Gaardfæster, 32 Aar og Maren Nielsdatter, Madmoder, 30 Aar er begge i første Ægteskab. Kirsten og Ellen Nielsdatter begge 14 Aar er hendes Søstre. Tjenestefolk er Niels Jensen 44 og Jørgen Madsen 23 Aar.

7. Jens Andersen, Fæstebonde, 35 Aar, Mette Marie Klausdatter, Madmoder, 35 Aar er i første Ægteskab. Deres Børn: Anders 13, Klaus 11 og Ane 9 Aar. Tjenestefolk er Jens Pedersen 27 og Johan Madsdatter 18 Aar.

8. Laurs Nielsen, Gaardfæster, 38 Aar, Ane Pedersdatter Madmoder, 34 Aar, de er i første Ægteskab. Børn: Niels 9, Peder 7 og Jens 2 Aar. Et Par gifte Tjenestefolk Søren Rasmussen 38 og Ane Marie Jensdatter 28 Aar; desuden Tjenestepigen Ane Marie Andersdatter 22 Aar.

9. Søren Pedersen, Fæstegaardsmand, 58 Aar og Johan Simonsdatter, Madmoder, 50 Aar. Søren Nielsen, Madmoderens Svoger, 38 Aar, gift med hendes Søster Maren Simonsdatter, 22 Aar, samt dette Ægtepars Børn: Niels 5, Jens 3 og Simon 1 Aar. Mette Rasmusdatter, Tjenestepige, 26 Aar.

10. Jens Madsen, Fæstebonde, 32 Aar, Karen Pedersdatter, Madmoder, 38 Aar, han i første, hun i andet Ægteskab. Børn med hendes første Mand: Peder Pedersen 9, Rasmus Pedersen 7 og Ane 4 Aar. Ugifte Tjenestefolk: Søren Pedersen 27 og Abelone Sørensdatte 44 Aar. Helle Jensdatter, Enke, 80 Aar, Husbondens Moder, meget skrøbelig.

11. Rasmus Jensen, Lægdsmand, Fæstebonde, 56 Aar i andet Ægteskab, Ane Jensdatter, Madmoder, 40 Aar i første Ægteskab. Deres Børn: Jens 12, Mikkel og Mette 8 Aar. Jens Jensen, 52 Aar, Husbondens Broder, Thomas Jensen, 53 Aar, Husbondens Svoger, Lisbeth Pedersdatter, 28 Aar, Tjenestepige.

12. Morten Nielsen, Fæstegaardmand, Anneksbonde, 25 Aar, Kathrine Jensdatter, Madmoder, 20 Aar, Jens Olufsen hendes Fader, Enkemand, 58 Aar, han nyder Aftægt. Tjenestefolk er Jacob Andersen 25 Aar og Sidsel Sørens datter 22 Aar.

13 Søren Sørensen, Selvejrbonde i Søndergaard, 37 Aar, Dorthe Sørens datter, Madmoder, 34 Aar. Deres Børn er: Birte Marie 6, Abalone 4 og Maren 1 Aar. Søren Sørensen, Aftægtsmand og Madmoderens Fader er 64 Aar, Søren Sørensen hendes Broder 27 Aar, logerende. Niels Jespersen 25 og Karen Jens datter 26 Aar er Tjenestefolk.

14. Søren Jørgensen, Gaardfæster, 36 Aar, Karen Simonsdatter, Madmoder, 22 Aar, de er i første Ægteskab. Dorte Jensdatter er Konens Moder, nyder Aftægt, 52 Aar gl. Kristen Hansen 22 og Maren Pedersdatter 22 Aar, er Tjenestefolk.

15. Niels Rasmussen, Fæstehusmand, 64 og Anne Sørens datter, Madmoder, 80 Aar, begge i første Ægteskab. Johanne Nielsdatter, 34 Aar, deres Datter.

16. Peder Rasmussen, Hjulmand, 48 Aar, Maren Nielsdatter, 49 Aar, i første Ægteskab. Børn: Birte 12, Mette 8 og Rasmus 5 Aar. Konens Broder Jens Rasmussen, 32 Aar, er national Soldat, Mette Marie Mikkelsdatter, Husbondens Broderdatter 20 Aar og Jens Jensen, 23 Aar, Tjenestekarl.

17. Jens Pedersen, Fæstehusmand, 49 Aar og Ane Albrets Datter, 52 Aar. Deres Datter Ellen, 23 Aar, samt hendes Søn Jens Andersen, 1 Aar.

18. Thomas Pedersen, Fæstehusmand, 34 Aar, Birthe Jensdatter, 33 Aar, hans Kone. Børn: Sidsel 6, Peder 3, Jens 1 Aar.

19. Sidsel Jensdatter, Fæstehuskone, 50 Aar, Enke. Børn: Sidsel Rasmusdatter 12, Jens Rasmussen 7 Aar.

20. Peder Jensen, Fæstehusmand, 48 Aar, Ane Katrine Kristensdatter, 36 Aar, Madmoder. Børn: Jens 9, Ane Johane 7 Aar. Konens Moder Ane Andersdatter, 76 Aar, Enke, fattig og svag.

21. Jens Kristensen, Fæstehusmand, 36 Aar, Mette Pedersdatter, Madmoder, 34 Aar. Børn: Peder 3 Aar, Kristen 7 Aar.

22. Kristen Nielsen, Fæstehusmand, Ladefoged paa Kalbygaard, 55 Aar i andet Ægteskab, Ane Jensdatter hans Kone, 34 Aar i første Ægteskab. Deres Børn: Albret 4, Jens 1 Aar.

23. Rasmus Rasmussen, Fæstehusmand og Drejlsvæver, 40 Aar, hans Hustru Karen Jensdatter 52 Aar.

24. Hans Andersen, Fæstehusmand, 32 Aar, Ane Sørens datter er 26 Aar. Børn: Maren 2 og Kistine 1 Aar.

25. Niels Pedersen, Fæstehusmand i yderste Armod, 44 Aar, Helle Pedersdatter, Madmoder, 36 Aar. Børn: Peder 14, Jens 13, Karen 10, Ane Marie 7, Ane Sophie 4, Maren 3 og Tvillingerne Kirsten og Johan 1 Aar.

26. Anders Laursen, Inderste og Betler, 40 Aar, Maren Andersdatter, hans Hustru er 50 Aar. Børn: Johane 10, Birte 8 Aar.

27. Mikkel Nielsen, Inderste og Betler, 32 Aar, Maren Kristensdatter hans

Kone 36 Aar. Børn: Niels 4, Kristian 1 Aar. Kristian Willumsen, 73, Enkemand, Almisselem.

28. Knud Jensen, 62 Aar, Inderste og nyder Almissekorn af Sognet, Karen Sørensdatter, 46 Aar hans Kone. Han i andet, hun i første Ægteskab. Deres Barn Ane Kirstine 9 Aar. Sidsel Pedersdatter, 27 Aar, ugift Betler.

29. Peder Andersen, 32 Aar, Bysmed og national Soldat gift med Sidsel Jensdatter, 27 Aar. Børn: Bodil 3 og Anne 1 Aar.

30. Kristen Jensen, 71 Aar, Inderste og Betler, hans Kone Maren Andersdatter er 61 Aar.

31. Peder Kristiansen, Inderste og Hyrde, 37 Aar, Maren Jensdatter, Madmoder, 38 Aar. Børn: Ane 7, Kristian 5, Søren 3 Aar. Desuden to Tjenestedrenge Kristen Kristiansen 15 Aar og Jens Jespersen 11 Aar.

32. Mads Kristiansen, 55 Aar, Skræder, Maren Thomasdatter, Madmoder, 50 Aar.

33. Peder Nielsen, 27 Aar, Skræder, Ane Madsdatter, hans Kone, 28 Aar. Barn: Kirsten 1 Aar.

34. Bodil Laursdatter, Enke, 40 Aar, Betler. Børn: Ane Mouritsdatter 10, Ellen Mouritsdatter 7 Aar, Kirsten Jensdatter, uægte Barn, 2 Aar.

35. Bertel Lauridsen, Inderste, 59 Aar, Ane Rasdatter, 43 Aar, hans Kone; Johane Thomasdatter 6 Aar, Konens Søsterdatter.

36. Niels Jacobsen, Inderste, Betler, 55 Aar i andet Ægteskab, Sidsel Hansdatter, 56 Aar i første Ægteskab.

37. Peder Olufsen, Inderste og Betler, 48 Aar, Katrine Jensdatter hans Kone 34 Aar. Børn: Ole 8, Jens 7, Laurs 5 og Poul 3 Aar.

38. Mette Hansdatter, 47 Aar, Enke, Inderste og fattig. Børn: Margrete Sørensdatter 11, Hans Sørensen 7, Jens 5, Maren $\frac{1}{2}$ Aar. Desuden Dorte Sørensdatter, uægte Barn af Maren Sørensdatter 1 Aar.

39. Laurids Kristensen, Skytte og Skovfoged ved Kalbygaard, 40 Aar, Margrete Hansdatter, 48 Aar, begge i andet Ægteskab. Karen Jensdatter af Konens første Ægteskab, 22 Aar, Rasmus Pedersen, Tjenestekarl 30 Aar.

Flensted.

1. Laurs Madsen (Thybo), Fæstegaardsmand, 60 Aar i andet Ægteskab, Karen Nielsdatter, 34 Aar, hans Kone. Niels Laursen, hans Søn i andet Ægteskab 12 Aar. Tjenestepigen Ane Kirstine Andersdatter 12 Aar.

2. Knud Simonsen, Fæstegaardmand, 54 Aar, Karen Andersdatter, Madmoder, 33 Aar. Børn: Simon 12, Anders 8 og Helle Birgitte 4 Aar. Tjenestefolk: Niels Pedersen 30 og Sidsel Rasmusdatter 21 Aar.

3. Niels Sørensen, Fæstegaardmand, 68 Aar, Ane Rasmusdatter, Madmoder, 69 Aar. Tjenestefolk: Søren Frandsen 21 og Birte Rasmusdatter 24 Aar.

4. Kristen Jensen (Ersholt), Fæstegaardmand, 45 Aar, Karen Rasmusdatter, Madmoder, 41 i andet Ægteskab; deres Børn: Ane Kirstine 9, Maren 7, Inger 5, Mikkel 3 Aar. Tjenestefolk er Rasmus Jensen 41 og Birte Nielsdatter 24 Aar.

5. Niels Sørensen (Væver), Fæstegaardmand i andet Ægteskab, 45 Aar, Giertrud Jensdatter, Madmoder, 34 Aar i første Ægteskab. Jørgen af hans første Ægteskab 14 Aar, Lene 12, Ane 7, Sidsel 3 og Jens 1 Aar af sidste Ægteskab.

6. Jacob Rasmussen, Gaardfæster, 38 Aar i andet Ægteskab med Ane Knuds-

datter, 30 Aar. Børn: Rasmus 3 og Johane 1 Aar. Sidsel Nielsdatter 11 Aar et Plejebarn. Tjenestefolk: Jens Jensen 37 og Maren Rasmusdatter 20 Aar.

7. Frans Rasmussen, Fæstegaardmand, 61 Aar i andet Ægteskab med Karen Sørensdatte, 60 Aar. Tjenestefolk: Anders Sørensen 21 og Kirsten Hansdatter 44, Maren Rasmusdatter hendes uægte Barn 10 Aar.

8. Anders Pedersen (Gesius), Fæstebonde, 49 Aar, gift med Karen Jensdatter 70 Aar i hendes andet Ægteskab. Maren Sørensdatte, en Tjenestepige er 20 Aar.

9. Niels Sørensen (Firgaard) 32 Aar, Fæstegaardmand og hans Kone Mette Katrine Sørensdatte 41 Aar i hendes andet Ægteskab. Børn: Maren Sørensdatte 11 Aar af hendes første Kuld, Søren, Gregers og Ane Katrine er 7, 5 og 1 Aar af andet Kuld. Tjenestefolk: Søren Nielsen 23, Hans Kristensen 32 og Ane Nielsdatter 21 Aar.

10. Niels Rasmussen, 45 Aar, Fæstebonde og hans Hustru Margrete Sørensdatte 39 Aar i hendes andet Ægteskab. Deres Børn: Ellen Marie 16, Ane Kirstine 10, Ane Margrethe 7, Knud 5, Rasmus 2 og Else Marie 1 Aar. Tjenestefolk: Søren Rasmussen 35 Aar, Jens Sørensen 30 Aar og national Soldat.

11. Niels Pedersen, Fæstegaardmand, 43 Aar i andet Ægteskab, Karen Kristensdatte, Madmoder i første Ægteskab, 30 Aar. Deres Datter Johane 5 Aar, Kristen Sørensen, Tjenestekarl paa 33 Aar.

12. Thomas Rasmussen, Fæstebonde, 50 Aar i andet Ægteskab, hans Kone Ane Nielsdatter er første Gang gift, og de har følgende Børn: Rasmus 17, Niels 15, Mette 13, Knud 11, Jens 9, Terkild 5, Peder 4, Else Marie 3 og Lars 1 Aar. Rasmus Knudsen, Tjenestekarl, er 34 Aar.

13. Søren Jensen, *Ersholt*, 45 Aar, Fæstegaardmand, hans Kone Ane Danielsdatter 36 Aar. Børn: Ane 8, Katrine 4 og Sidsel 1 Aar. Tjenestefolk: Niels Pedersen 36, Anders Nielsen 13 og Mette Marie Sørensdatte 18 Aar.

14. Anders Jensen, Fæstehusmand, 75 Aar, Margrete Sørensdatte, hans Kone er 63 Aar.

15. Ane Rasmusdatter, Enke efter andet Ægteskab, 43 Aar, Fæstehuskone. Karen Rasmusdatter 11 Aar af hendes første Ægteskab.

16. Niels Mikkelsen, 73 Aar, Fæstehusmand. Karen Laursdatter, 73 Aar, hans Kone.

17. Niels Sørensen, 36 Aar, Fæstehusmand, hans Kone Maren Jensdatter 35 Aar. Børn: Maren 10, Jens 8, Søren 7, Anders 5, Karen 2 Aar.

18. Hans Jørgensen, 63 Aar, Fæstehusmand, Ane Kristensdatte, Madmoder, 36 Aar, Maren Hansdatter deres Barn er 13 Aar.

19. Anders Johansen, 32 Aar, Smed og Fæstehusmand, hans Kone Ellen Madsdatter er 23 Aar. Børn: Anders 3 og Johan Friederich 1 Aar. Abelone Andersdatter, 62 Aar, Smedens Moder, Enke, nyder Hospitalsophold.

20. Niels Jensen, 61 Aar, Fæstehusmand, hans Kone Maren Mikkelsdatter er 56 Aar, Abelone 22 Aar, deres Datter.

21. Kristen Pedersen, 56 Aar, Enkemand, Skræder og Fæstehusmand. En Søn Peder er 21 Aar.

22. Laurs Johansen, 29 Aar, Inderste og national Soldat, Johane Kristensdatte, 24 Aar, Madmoder. Johan 2 Aar, deres Søn.

23. Søren Nielsen, 41 Aar, Fæstehusmand og meget fattig, hans Kone er Else Jensen, 36 Aar, gift anden Gang. Mandens Søster Maren Nielsdatter, 44 er Betler.

24. Jens Jensen 39, fattig Fæstehusmand, Maren Hansen hans Kone er 36 Aar. Børn: Maren 7, Anders 5, Laurs 3 og Karen 1 Aar.

25. Søren Andersen, 75 Aar, Inderste og Betler, hans Kone Edel Jensdatter er 70 Aar. Sidsel deres Barn 30 Aar og ugift.

26. Søren Sørensen, 70 Aar, i andet Ægteskab, meget svag og nyder Almisse, hans Kone Maren Jensdatter er 53 Aar. Ane Sørensdatter, 23 Aar, Datter af første Ægteskab, plejer sine svage Forældre.

27. Maren Kristensdatter, Enke, 70 Aar, Inderste og nyder Almisse af Sognet.

28. Peder Rasmussen, 40 Aar, Inderste og Byhyrde, Kirstine Nielsdatter, Hjordkone, 36 Aar. Børn: Maren 10 og Niels 8 Aar.

Kalbygaard.

1. Jacob Rosborg, Husbonde, Proprietær, 64 Aar. Jens Rosborg, 21 Aar, Brodersøn, Haandskriver, Elisabeth Dorothea Rosborg, 25 Aar, hans Søster, Husjomfru. Tjenestefolk: Maren Jensdatter 28, Birte Sørensdatter 28, Anders Sørensen 34, Erik Kristensen 29, Niels Nielsen 30, Jens Andersen 20 og Jens Kristensen 52 Aar.

I Laasby var 39 Husstande med	199	Personer
I Flensted med Ersholt 28 Husstande med..	137	—
I Kalbygaard 1 Husstand med	10	—
Ialt 68 Husstande med	346	Personer

For at supplere denne vor første Folketælling, skal her hidsættes nogle Tal fra senere Tællinger til Sammenligning:

1787	68	Familier med	346	Personer
1801	65	— —	320	—
1834	104	— —	576	—
1840	121	— —	618	—
1845	140	— —	687	—
1850	151	— —	778	—
1855	168	— —	824	—
1860	180	— —	939	—
1880			995	—
1890			995	—
1901	242	— —	1031	—
1906	255	— —	1052	—
1911	258	— —	1080	—
1916			1138	—
1921			1161	—
1945			?	—

Rosborgs Husstand paa Herregaarden var ikke stor. I 1801 var den endnu mindre, kun syv Personer. Til Sammenligning havde Kaptajn Lange i 1840 en Husstand paa 24 Personer, deriblandt syv Piger og tretten Karle samt en gift Staldkarl. Vi forstaa, at i Rosborgs Dage var det værd at være Herremand paa Kalbygaard; der var oven i Købet Stigning i Priserne, saa det var gode Tider for Landmændene. Det er da ikke saa sært, at han lod hugge paa sin Ligsten,

som staar i Dallerup Kirkes Vaabenhus, at han »henlevede sine Dage i ugift Stand, i Velstand og Lykke.«

Gaardens direkte Indtægter af Bondegodset opgøres i Begyndelsen af 1800erne til:

Landgilden efter Jordebogen, aarlig	516 Rdl.
Tienderne af Dallerup Sogn	360 -
Hoveriet, efter Hoverikommissionens Dom 1800 . 1600 -	

Kapitaliseret efter 4 % udgør det en Formueværdi paa over 60.000 Rdl. og maalt med vor Tids Arbejdslønninger vilde det alene for Hoveriets Vedkommende blive et kolossalt Beløb, idet vi kan tænke os hele Hoveriets omsat i Gangdage, saaledes at vi sætter samme Pris for to Heste som for en Mand. Der vilde saa blive c. 7.000 Gangdage, som sat til 6 Kr. pr. Dag vilde kapitaliseret efter 4 % naa op over en Million Krones Værdi.

»Jeg henlevede mine Dage i Velstand og Lykke,« siger Rosborg, og har vi end set, at der ogsaa var Slinger i hans lille Paradis, Slinger hvis Kriblen og Krablen gaver Ærgrelse og Uro, saa maa vi give ham Ret i, at han rent økonomisk havde gode Vilkaar at leve under, hvilket han jo heller ikke lægger Skjul paa. Og da han døde mæt af Dage, var han paa det nærmeste Ejer af en Tønde Guld.

Som den betænksomme Mand Jacob Rosborg var, gav han sig, da det lakkede ad Enden, til at overveje, i hvis Hænder han skulde tømme sin Guldtønde. Med andre Ord han gjorde Testamente. Men jeg vil bede Læseren have lidt Taalmodighed, Rosborg var af en sejglivet Bondeæt. Hans berygtede Farbroder, Hans paa Frisholt, blev over 91, inden han slap ud af Jordelivet, og Præsten i Mønsted kunde messe over ham i sin høje Hat:

»Stat stille her ved denne Grav!
Her hviler Rosborgs Bene;
men hvor hans arme Sjæl blev af,
det ved kun Gud alene.«¹⁴

I Aaret 1800 skrev vor Rosborg sit Testamente, han var nær 77 Aar og under-skrev Testamentet med rystende Haand, som en der vakler af Sted mod Graven. Han var sløj. Blodet gik kun trægt igennem den gamle Herres Lemmer. Han led af Bronchitis med megen Slim og Hoste, og et Aar før han døde fik han Koldbrand i den ene Fod; han kunde ikke selv passe sit Gods og fik Hjælp af Halvbrodersønnen Jacob Engerslev Rosborg, der forvaltede Gaard og Gods og tillige gav sig af med at pleje Rosborg. I sit Testamente havde den gamle betænkt ham med en Sum paa 3000 Rdl., hvad unge Mons. Rosborg dog syntes var alt for lidt, hvorfor han vistnok prøvede at faa Rosborg til at forhøje Beløbet, hvilket denne i sine Smertens Stunder ogsaa synes at have lovet; da det tilsyneladende alligevel ikke blev gjort, opstod til sidst et meget daarligt Forhold imellem dem; men den gamle kunde ikke godt undvære den unge, som en Dag i Maj 1804 skældte grimt ud, mens Rosborg laa i Sengen og klagede sig.

Da kom Pastor Thistrup i Storning, Rosborgs gode Ven, og af ham indsat som en af hans to Executores Testamentii, ind ad Døren og hører Flaben skælde sin gamle Farbroder for en Bedrager og true ham med offentlig Prostitution i Aviserne.

Pastoren blev meget forbavset over at høre denne grove Tiltale, og da den gamle Godsejer bad ham formane Forvalteren og formaa ham til at tale sømmeligt til sin syge Farbroder, svarede Engerslev, at hans Farbroder havde bedraget ham og fortjente al den Grovhed, han viste, og han agtede ikke de pjaltede 3000 Rigsdaler, som var tillagt ham i Testamentet for nogen Ting.¹⁵ Jacob Engerslev Rosborg bar nemlig ikke forgæves Rosborgnavnet, han var baade en dygtig Forretningsmand og gerrig efter Gods.

Da Hr. Thistrup nu igen gik ind til den syge, var denne meget oprørt og sagde:

»Dersom han ikke er høflig imod mig, skal jeg Pine Død tage de tre Tusinde fra ham igen!« En Trusel han dog ikke gjorde Alvor af.

Hen paa Slutningen af Sommeren, eller helt nøjagtigt den 20. September 1804, kunde Rosborg ikke mere, han drog sit sidste Suk lidt før Klokken ni om Aftenen; saa var hans jordiske Glæder og Bekymringer endt. Det fik saa gaa med Guldtdnden, som det kunde. Han havde gjort sit i et langt og stræbsomt Liv, og nu maa andre efter deres bedste Skøn og hans Testamentes Ord gøre Resten.

Rosborgs Efterladenskaber. Det var altsaa ikke noget ringe Bo, den afdøde Godsejer efterlod sig, og som ved mange større Dødsboer trak den endelige Afslutning ud i flere Aar, men vi kan ikke tage alle Enkeltheder med; thi Rosborgs Dødsbo fylder en hel Protokol for sig. Selv havde han den Sommer, han døde, opgjort sin samlede Formue til 90,000 Rdl., altsaa meget tæt ved de hundrede Tusinde, som man regnede til en Tønde Guld. Selve Hovedgaardens nøgne Værdi er dog ikke medregnet.

Ved hans Testamente fandtes et Gavebrev, som begynder saaledes: »Gud, som skabte Himmel og Jord og alle Ting, han naadelig styrer der udi forefaldende til bedste Gavn for enhver vedkommende, som tror og vil gøre hans Vilje. I den Betragtning og i hans Navn giver jeg Jacob Jensen Rosborg, nuværende Ejer af Kalbygaard, til de fattige paa Kalbygaards Hoverigods fem Hundrede Rigsdaler og til Husfolk og Indsidderses Børns Skolegang samme Sted, som for bedre Beliggenhed end til Kongens Skoler maa holdes til andre, fem Hundrede Rigsdaler.« Det er Rosborgs Legat oprettet i 1796. Kapitalen skulde staa som Prioritet i Gaard og Gods.

Af Testamentet kan, med Rosborgs egne Ord, meddeles følgende Oversigt over Arvingerne og det, de skulde nyde:

1) Giver jeg til sal. Broder Mads Jensen Rosborgs Børn, foruden hvad de forhen har bekommet og givet: *Jens Madsen Rosborg* paa Knivsholt, som jeg næst Guds Forsyn har hjulpet ham til at bebo og eje, 8000 Rdl. *Maren Madsdatter Rosborg* gift med Sr. Christian Erhart ved Østergaard: 2000 Rdl.

2) Giver jeg til min Broder Hans Jensen Rosborgs nulevende Børn: *Christine Hansdatter*, som er gift med Hr. Hans Andreas Tørslef, Forpagter paa Stenalt, 3000 Rdl. *Ane Margrete Hansdatter Rosborg*, gift med Hr. Andreas Tørslef, Forpagter paa Faurschou, 2000 Rdl. — Rosborg havde i sin Tid gjort de to Pigers Bryllup paa sin Gaard.

3) Giver jeg min Halvbroder Jens Jørgen Engerslevs Søn, som er kaldt efter mig og døbt *Jacob Rosborg*, foruden hvad han forhen er givet, 3000 Rdl.

4) Giver jeg min sal. Halvsøster *Ane Kirstine Engerslevs* trende efterladte

Børn i Ægteskab med Peder Koldborg, som boede ved Helsing i Sjælland, og som var en Søn og to Døtre, hver 200 Rdl.

5) Giver jeg til min Fætter *Hans Chr. Møller*, som var Borgmester, Postmester samt Hospitalsforstander i Horsens hans sal. Datter *Ane Kirstine Møllers* tvende Børn i Ægteskabet med Præsten sal. Hr. Storm i Egtved, Sønnen *Hans Storm*, 500 Rdl., mine tvende Guldærmeknapper og en Halsknep. Datteren *Bodil Kirstine Storm* 500 Rdl., mit Sølv- Kaffe- og Thetøj bestaaende af en Kande, to Thepotter, to Mælkekander eller Spølkummer, to Sukkerskaale, to The Flasker og tolv Theskeer til nogen Erkendtlighed for megen Ærlighed og Skikkelighed, som har kontinueret mellem deres Moder, hendes Forældre og mig i deres Levetid.

6) Hr. *Munches* Søn paa Østergaard og Hr. *Guldagers* Søn paa Bygholm Mølle, som er kaldet efter mig og døbt Jacob Rosborg, giver jeg hver 200 Rdl., og *Munches* Søn desuden mit Sølv Lommeur.

7) *Chr. Nielsens* trende uforsørgede Børn i Laasby, da han til han døde har tjent mig i 25 Aar tro og vel, giver jeg nemlig Albret, Jens og Ane Johanne hver 100 Rdl. Albret naar han bliver 25 Aar, Jens, som er svagelig, nyder Renterne, og hvis han fylder 25 Aar, skal han da have Kapitalen, Pigen faar Pengene udbetalt ved sit Giftermaal. Deres Moder forundes Huset, hun bor i, saa længe hun lever og er Enke.

8) Foruden sidste Aars Løn, mine Tjenestefolk skal have, gives dem: Fuldmægtigen (om nogen kaldes) 50 Rdl., Husholderen 30 Rdl., Ladefogeden 20 Rdl., andre Gaardsfolk, Karle, Piger, Drengene og de tvende Skovfogeder i Laasby og Sorring hver 10 Rdl.

9) Mine Gangklæder, Bøger, Skydegevær og Sidegevær med dito tilhørende giver jeg at deles imellem Jens Rosborg, Jens Peter Anthony og Christian Erhart Munch undtagen de juridiske Bøger, som jeg giver til Jacob Engerslev Rosborg om han vil have dem.

Alle disse Gaver vurderer Rosborg til 21.500 Rdl., og naar de er udgivet af Boet, tilfalder Resten efter Begravelsesomkostninger o. l. *Mads Anthony Rosborg*, eller hvis han dør inden Rosborg, skal Godset tilfalde den yngre Broder Christopher Anthony.

Mads Anthony Rosborg var Søn af Forpagteren paa Søbygaard *Jens Peter Anthony* og Rosborgs Broderdatter *Elisabet Dorothea Madsdatter Rosborg*, Søster til Jens Rosborg paa Knivholt. Og da Arvingen ikke er mere end fjorten Aar, indsættes hans Fader til sammen med Jens Rosborg at være Formynder og overtage Godset, som skal overleveres til Mads, naar denne bliver 25 Aar, som dengang var Myndighedsalderen.

Rosborg haaber, at Gaard og Gods saaledes kan blive i hans Slægt og hans Navn bevares i Gaardens Historie. Og med nogle fromme Formaninger til Arvingerne slutter Testamentet, der dog fik et Par Tilføjelser, idet Rosborg tillægger de to Søstre Maren og Ane Margrete Rosborg, gift med Tørsleferne, yderligere hver 1000 Rdl. samt Anders Tørslefs Søn Jacob, som er opkaldt efter ham, 200 Rdl.

Alt det var jo nu ganske skikkeligt med lidt Opræk til Kvæulanteri fra Jacob Engerslevs Side; men hermed nøjedes denne haabefulde unge Mand ikke. Ved et af de første Møder i Skiftet udslyngede han en Bombe, som nær havde sprængt Testamentets Bestemmelser, i hvert Fald gjort det betydningsløst for

Hovedarvingen Mads Anthony Rosborg. Han fremlagde nemlig Afskrift af et Gavebrev til ham fra den afdøde; det lød paa 45.000 Rdl.

Originalen med afdødes egenhændige Underskrift foreviste han ogsaa, men han vilde ikke give den fra sig.

Eksekutorerne afsagde da den Kendelse, at et Dokuments Gyldighed ikke kan afgøres ved en Afskrift, og Mons. Engerslev maatte aflevere Originalen, der blev vendt og drejet og eftersat med mistænksomme Blikke, hvorefter Eksekutorerne tillod sig at bemærke, at der var en Blækklat paa Papirets Stempel, saa dets Nummer ikke kunde læses, ligesom Gavebrevet heller ikke var forsegleet. Man forbeholdt sig at tage Stilling til det senere.

Det lød ellers meget troværdigt:

»Jeg Jacob Jensen Rosborg til Kalbygaard skænker og giver til min Halvbroders Søn Jacob Engerslev Rosborg nærværende Tid hos mig som Fuldmægtig for sin gode og kierlige Pleje og Opvartning i min nuværende Sygdom og Svagheit den Summa 45.000 Rdl., hvilken Sum jeg anser at være den halve Værdi af mine faste Ejendomme, naar Gælden fradrages. Bemeldte fem og fyrretyve Rigsdaler udbetales min Brodersøn Jacob Engerslev Rosborg af min testamentariske Universalarving næste Viborg Snapsting efter min Død — — — Haver J. E. R. efter min Begæring selv skrevet dette Gavebrev, da jeg selv ej kunde, og ingen anden var ved Haanden. Hvad jeg ellers ved Testamente tillægger Jacob Engerslev Rosborg vedkommer ikke dette Gavebrev.

Kalbygaard, den 4. Maj 1804.

J. J. Rosborg.«

Dernæst var Gavebrevet forsynet med nedenstaaende Erklæring:

»At Giveren Hr. Rosborg efter at have gennemlæst dette Gavebrev egenhændig underskrev dette, og at han den Tid var ved fuldkommen Fornuft og Forstand, blev bevidnet af

Rasmus Ørn og Jens Jensen.«

Gavebrevet giver nu Aarsag til lange Forhandlinger, og til sidst nedsættes en Kommissionsdomstol paa tre Mand for at afsige Kendelse om dets Gyldighed. Og under de Afhøringer, Kommissionen foretager, fortæller Pastor Thistrup om sit Besøg hos Rosborg midt i Maj. Mange andre af Rosborgs Omgangsvener afhøres og ingen har hørt Rosborg ymte noget om Gavebrevet, men nok om hans Misfornøjelse med Engerslev i denne Sommer.

Navnet synes heller ingen Vidner at ville sige var skrevet af Rosborg selv; men da Jacob Engerslev Rosborgs Fader hed Jens som Døbenavn, saa kan Navnet uden Forfalskning være skrevet af Mons. Engerslev, hvis egentlige Navn er Jacob Jensen Rosborg. Saaledes ræsonerer man.

At der *har* været Tale om noget særligt til Mons. Engerslev er der dog vist ingen Tvivl om. Ja, Stiftsfysikus Hahn i Aarhus, der behandlede Rosborgs Koldbrandssygdom i Vinteren, før han døde, havde til den syge udtalt, at han brude tilskrive Engerslev sin Gaard som Tak for den gode Pleje, han nød af ham. Men Engerslevs Ophidselse i Foraaret er jo ogsaa Tegn paa, at den gamle Rosborg ikke havde gjort det, selv om han maaske har ladet skinne igennem, at der burde ske en Forandring i Testamentet til Fordel for Engerslev.

Resultatet af Kommissionens Overvejelser blev, at Gavebrevet kendtes ugyldigt. Jacob Engerslev blev idømt en Bøde paa 100 Rdl. til Laasby Sogns Fattige, og Værgen Jens Madsen Rosborg, som efter Forpagter Anthonys Død i 1806 var ene om denne byrdefulde Post, fik en Bøde til den samme Fælleskasse paa 50 Rdl. for Sagens utilbørlige Ophold.

Dommen faldt i 1808 og først fire Aar senere endte Eksekutorerne deres Arbejde med det vanskelige Dødsbo.

Vi forstaar, at Forholdet mellem de to Familiegrene Engerslev og Anthony efter Rosborgs Død var mindre godt. Straks ved Rosborgs Død erklærer Anthony, at han nu vil overtage Driften af Gaarden, hvad Engerslev er yderst utilfreds med; han vilde blive, og da Anthony døde næste Aar, sidder Engerslev stadig paa Gaarden, idet han hævder, at det er Eksekutorerne, som har Gaarden i Værg, saa længe Skiftet ikke er tilendebragt.

I Foraaret 1805 skriver Madame Anthony til ham fra Søbygaard: »Deres Forvaltertjeneste er ophørt fra 1. Maj; da skulde De . . . som en ærekær Mand have aflagt tilbørlig Rede og Rigtighed.« Og hun paalægger ham inden fjorten Dage at aflægge Regnskab for sig samt forlade Kalbygaard med hvad ham retteligt tilhører. Hidtil har man »af særdeles Naade taalt« at han blev.

Men, Nej! »Madammen maa vide, at det er Flyttedag til November, og min Forvaltertid kan ikke ophøre før efter Opgørelsen,« svarer Mons. Engerslev, »og jeg har ikke nogen Pengebeholdning at aflevere, men derimod Pengetilgodehavende, og jeg finder mig ikke forbindende at aflevere noget Regnskab til hende . . . Iøvrigt ville Madammen, hvis Naade, tænk Naade! jeg ikke har oppebaaret og ikke kender, herved lade sig underrette om, at jeg forbliver paa Kalbygaard og fordrer Kost og Logis og Løn som hidtil, da jeg ikke er opsagt.«

Naa, selvfølgelig blev han saa opsagt, og mens Sagen gaar sin Gang, maa han flytte, og Fruen eller hvem det nu var, antager i hans Sted en Forvalter, som hedder *Brændstrup*, hvorefter Fru eller Madame Anthony med sine Børn Mads, Christopher, Elisabeth og Birgitte flytter til Kalbygaard og overtager dens Drift. Brændstrup skildres som en dygtig Godsforvalter og Regnskabsfører.

Imidlertid overlevede Madame Anthony ikke sin Mand ret længe; hun døde 1806 i August Maaned kun 47 Aar gammel og blev som sin Mand begravet paa Søby Kirkegaard. Det er velsagtens Tuberkulose, som har bortrevet dem begge i deres bedste Alder.

Og nu staar deres Børn helt ene, de Stakler! Mads, som er Godsarving, er blevet sejsten Aar, og den ældste Pige er femten. Birgitte blev 1809 gift med Peder Hansen Mitting.

Kalbygaard faar igen Besøg af Skifteretten.¹⁶ De to Piger bliver sat i Pleje i Aalborg og Drengene kom vistnok til Knivholt, det siges dog ikke bestemt, maa-ske kom Mads i Skole. Christopher var kun fem Aar. Boet var ret stort og velhavende. Der var bl. a. mange udestaaende Fordringer i Form af mindre Laan. Der blev holdt Auktion, og alt blev realiseret. Drengene fik hver godt 7000 Rdl. i Arv og Pigebørnene det halve efter de gældende Arveregler. Mads fik sine Penge udbetalt ved Kurator, mens de andre Børns Arv indsattes i Overformynderiet efter Fradrag af en Sum til deres Opdragelse.

Det kunde være interessant at gennemgaa Registreringen af Boet og se, hvorledes et saadant Hjem var udstyret paa den Tid; men det vilde tage alt for

megen Plads op. Vi vil derfor nøjes med nogle enkelte Ting. Meget stammede fra Rosborgs Bo. Der var f. Eks. et Stenkrus med Sølvlaag og Navnet *Jacob Jensen Rosborg 1757*, et lignende Krus havde paa Sølvlaaget et Billede af Kong Fr. IV til Hest; der var en Sølvkande med seks Sølvbægre, der var Vinglas med forgyldte Kanter og Deviser. Paa en lang Række større og mindre Sølvskeer stod Rosborgs Navnetræk. Der var over et halvt Hundrede Sølvskeer foruden Bægre og Kander.

I Dagligstuen var en Porcellænskakkelovn, to Egeskænke og en Dragkiste.

I Sovekammeret var en Jernkakkelovn med blanke Kobberrør. Her var foruden to Himmelsenge en hel Del Møbler. Der var et stort Chatol og en Skænk med Syltekrukker. I Kaffestuen var Kakkelovnen ogsaa af Porcellæn. En lignende Kakkelovn stod i Storstuen. Ude i Køkkenet fandtes en Jernkøkkenindretning, som den afdøde selv havde bekostet; jeg gætter paa noget i Retning af et Komfur.

Ude i Hestestalden var bl. a. et Sæt Messingtøj til fire Heste. Der var 103 Stude paa Stald og en god Snæs Køer.

Det, som maaske er den største Mærkværdighed, er Biblioteket i Kontoret. En Del af Bøgerne har nok i sin Tid tilhørt Rosborg. Nogle af dem var religiøse, saaledes var der en Huspostil, to Eksp. af Guldbergs Nye Testamente, Lasenii Bibelske Kierne, Jødernes Omvendelse ved Jesus, Guds Visdom og Godhed af Hallager, Den bedendes Kiede, Sandhed til Gudfrygtighed, 19 Eksp. af Evangelisk kristelig Salmebog. En Bog i fire Bind, kaldet Bremerfeldterne, hører vist ogsaa til denne Gruppe, Broder Kysset maaske ogsaa, samt Bastholms Chylasordiske Breve for ulærde. Foruden disse er der nogen Landbrugsliteratur som: Abildgaard: Qvæg- og Lægebog, Fleichers om Agerdyrkning og Agerdyrkningens Katekismus, Paulitzsky: Anvisninger for Landmanden, Sommerfeldts Havebog, Thissets: Undervisning for Landmanden.

Andre naturvidenskabelige Skrifter er Hidsers Anatomi, Ekkard: Jordbeskrivelse, Helmund: Naturlære, Sommerfeldts Geografi, Maigaard: Landapotek, og Kurboeg. Topografi, Nationaløkonomi, Historie og Filosofi er repræsenteret ved Pontoppidans Danske Atlas, Arendt Berntsen: Danmarkis oc Norgis fructbar Herlighed, Det økonomiske Magasin 5, 6 og 7 Bind, Bartolins: Philosophie, samt Openstiernes: Moralske Tanker.

Af mere alment Indhold fandtes Guldbergs Breve, Brikke: Reise i Paris, Bruns Rimerier, Kotsebues Levnedbeskrivelse, Rigsdaleseddelen Hændelser og Almuens Lære. Desuden var der nogle sammenbundtede Bøger, hvorpaa ikke opgives Titel.

Enhver kan tænke sig, at Mads Anthony Rosborgs Værgе Jens Rosborg til Knivsholt har ondt ved at mene, at han skal drive Gaarden, og før Skiftet efter Rosborg og Madame Anthony er endt, faar han derfor Gaarden bortforpagtet i 1807 til Forpagter *Wad* fra Marselisborg for 2000 Rdl. aarligt. Denne Forpagtning udløb 1812, og Aaret før søgte Jens Rosborg om Tilladelse til at sælge Gaard og Gods.

Paa dette Tidspunkt var Rosborgs Arving, Mads Anthony Rosborg, død, velsgtens af samme lumske Sygdom som Forældrene, og Godset gik saa over til den yngre Broder Christopher Antony, der opholdt sig paa Knivsholt.

Ifølge kongelig Bevilling af 18. 10. 1811 stilles nu Kalbygaard og Gods til

offentlig Auktion. Det hedder sig da, at der er 78.000 Rdl. Gæld paa Gaarden, hvoraf godt 16.000 er kongelige Penge, der blev staaende som første Prioritet i Gaarden og Godset, da Rosborg fik Gaarden.

Forvalter Brændstrup er stadig paa Gaarden, og hvis han skal blive, hedder det i Conditionerne, skal han have følgende Løn aarlig: 300 Rdl., Kostkorn: 6 Td. Rug, 8 Td. Byg og 6 Td. Havre, Kostpenge 8 Rdl. om Maaneden. Desuden skal han have græsset 2 Bæster, 3 Køer, 4 Faar og gives Stald- og Husrum til dem, saa faar han to Svin født op imellem Ejerens egne paa Gaarden. Skiftesalær paa Godset tilfalder ogsaa Brændstrup, af Indfæstningen, som svares til Godset ved Fæsteovertagelse, skal han have en Tiendedel; Halvdelen af Brændpengene, naar Svin indbrændes til Olden, tilfalder ham ogsaa foruden Brændsel og det Hus i Flensted med tilliggende Jord, som han nu uden Afgift bebor. Huset skal han dog beholde enten han fortsætter Conditionen eller ej, men han skal selv holde det vedlige, og sælges Bondegodset, skal han kunne købe sit Hus for 200 Rdl.

Saaledes var Kalbygaards Ridefoged — undskyld Godsforvalter — lønnet. Ridefogednavnet var efterhaanden gaaet af Brug som mindre fint, og Forvalternavnet svarede egentlig ogsaa bedre til Bestillingen, han var Regnskabsfører og Godsherrens Fuldmægtig, og som saadan udstedte han Ordre om Gaardens Drift, men den praktiske Udførelse af Arbejdet skete ved Ladefogeden.

Sportlerne i Forvalterens Løn siger os da ogsaa noget om hans Arbejde. Han skal have Skiftesalæret. Godsejerne havde Skifteret over Godsernes Bønder, og Skifteforretningerne blev foretaget af hans Fuldmægtig i Forbindelse med Værger og Vurderingsmænd. Lønnen for Skiftet tilfaldt altsaa Ridefogeden. Indfæstningen var ogsaa en Indtægt, der naturligt kunde give Ridefogeden en lille Skilling, da det var ham, der havde Arbejdet med Udstedelse af det nye Fæstebrev, og det var i Godsejernes Interesse, at Indfæstningen blev sat saa højt som muligt; derfor fik Ridefogeden de ti Procent. Brændingen af Svin var et ansvarsfuldt Hverv, Brændstrup satte selvfølgelig ikke egenhændig det gloende Jern paa Svineskinkerne, men han havde Ansvaret for rigtig Regnskab til Godsherrens Kasse, og derfor var det vigtigt, at ingen Svin slap igennem uden Afgift; han skulde nemlig selv have Halvdelen.

Jeg ved ikke hvor meget Forvalterlønnen kunde vurderes til i Penge; men det har været en temmelig god Stilling.

Nu om Stunder gad vi nok vide, hvem der gav Godsets Bønder den dristige Idé at købe Gaard og Gods. Maaske var det et Eksempel udefra, som smittede, maaske var det deres Hjælper ved Handelen, maaske Brændstrup, maaske var det Bønderne selv, der fik Idéen, hjulpet dertil af de gode Tider, der ogsaa hos dem gav Penge paa Kistebunden og Selvfølelse bag Hvergarmsvesten.

Hvordan det nu end gik til, saa stillede Bøndernes valgte Tillidsmænd, de saakaldte Rodemænd seks i Tallet ved Auktionen. Det var *Niels Laursen* og *Jens Nielsen* af Laasby, *Søren Frandsen* og *Knud Thomasen* af Flensted samt *Søren Nielsen* af Sorring og *Jens Mortensen* af Dallerup. Men de kom ikke alene, sammen med dem kom en lille mærkelig Herre. Det var *Mathias Peder Otto Rosenørn* forhen til Katholm, Kammerherre og Oberstløjtnant. Han boede nu i Aarhus, og ham havde Rodemændene antaget som Kommissionær ved Auktionen, ligesom han ogsaa blev antaget som Selvskyldnerkautionist for dem.

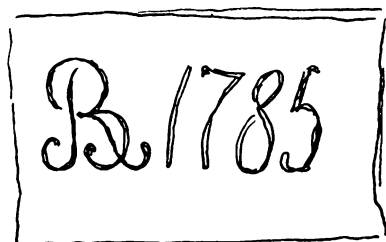
Den lille trinde Herre med Næse som et Syvtal bød da Gaarden og Godset ind for Bønderne for en Sum af 420,500 Rd. Dansk kurant.

Planen var nu, at der skulde afholdes en ny Auktion over selve Hovedgaarden, og saa skulde Rosenørn købe den, mens Bønderne beholdt Godset og af Rodemændene skulde købe Skøde paa Gaardene. Saadan skete det ogsaa. Ved Auktionen paa Kalbygaard den 18. 8. 1812 fik Rosenørn Gaarden for 162,000 Rd. d. kurant, deri indbefattet noget Bøndergods i Framlev Sogn.¹⁷ Bønderne beholdt en Parcel i Bjarup Mose og Køberen skal lægge en ny Vej gennem Børdalshule. Bondegodset kostede altsaa 258,500 Rd. kurant at erhverve eller godt en kvart Million.

Manden, der hjalp Bønderne med Købet af Rosborgs efterladte Gods, var som Beringskjold og Lichtenberg af borgerlig Afstamning.¹⁸ Hans Oldefar ejede Tvilum Kloster og hed Peder Madsen, han var Søn af Randersborgmesteren Mads Poulsen, der var gift med en Vesteni som hørte til gammel Adel, det var gaaet tilbage for. Peder Madsen blev imidlertid 1679 ophøjet i Kr. V.s nye Adelstand og fik Navnet Rosenørn.

Mathias P. O. Rosenørn agtede ikke at blive Godsejer paa Kalbygaard, han solgte Aaret efter Gaarden til *Emil Johan Hepke*, der fik Købekontrakt paa Gaarden 1813 for en Sum af 8500 Rdl. rede Sølv samt en Slags Aftægt til Kammerherren i Form af Levering af Korn, Smør og Ost frit leveret samt to Køers Græs.¹⁹ Og saa gik Kalbygaard og Sognets Byer ind i et nyt Afsnit af Historien fuldt af ny Tids Udvikling. Bønderne skulde nu til at dyrke deres egen Jord, udskiftet af Fællesskabet; løst fra Stavnsbaandet kunde de begynde Rejsen mod de nye Tider. De skulde igennem en haard Skole i de følgende tyve Aar, da Landets Pengevæsen gentagende Gange gik i Stykker, og Priserne paa deres Varer sank som Følge af Napoleonskrigens Afslutning i 1814 og Europas Fattigdom efter de mange Krigsaar, hvoraf vi i de syv sidste var Deltagere som Napoleons Makkere og altsaa oven i Købet paa Nederlaget Side, hvilket som bekendt voldte det danske Monarki Tabet af Norge.

Kalbygaard og Landsbyernes Historie skilles atter, vi maa nu tage dem hver for sig.

B 1785

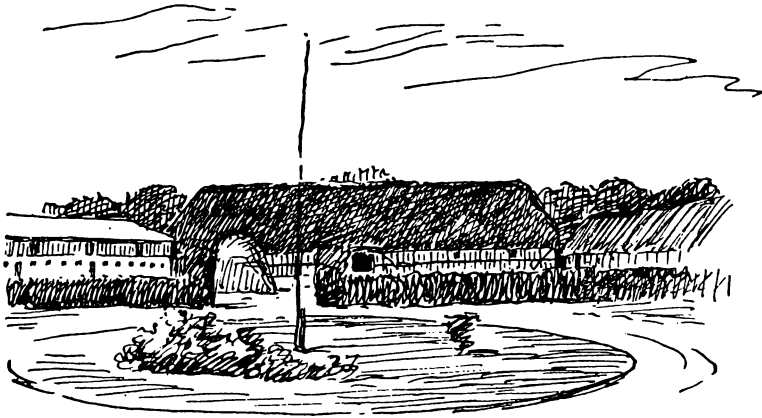

Fig. 37. Kalbygaards Ladegaard med den gamle Lade.

KALBYGAARD I ÆLDRE OG NYERE TID

Det ældste Navn, som kendes, fra Kalbygaard er Væbneren *Mads Nielsen*, hvis vi da ikke vil have *Jomfru Bjar* regnet med i den historiske Række af Fæstere og Ejere. Men det er nok bedst at lade hende ude af Betragtning som historisk Personlighed. Derfor kan Sagnet om hende og hendes Søstre være lige skønt, og enhver Egn bør værne om sine historiske Sagn, saa de ikke glemmes.

Det er tidligere (Side 52) antydnet, at Mads Nielsen 1457 maaske ikke besad hele Gaarden; men noget sikkert kan ikke siges derom; ejheller ved man, om det er Mads Nielsen, der har solgt Gaarden til Munkene i Øm Kloster, eller om han maaske sidder der som deres Bryde, deres Bestyrer. Han er dog nok Ejer af Halvparten.

Efter at Klosterets Gods ved Reformationstiden var gaaet over paa Kongens Hænder, kender vi Navne paa de fleste Fæstere. I den ældste Jordebog, hvor Gaardene nævnes, Ømklosters Jordebog 1554, hedder Fæsterne: *Jens Andersen* og *Anders Poulsen*, og i den ældst kendte Lensjordebog 1573 er Jens Andersen afløst af *Rasmus Jensen*, der sandsynligvis er hans Søn, mens Anders Poulsen stadig sidder ved sin Gaard. Han var da allerede en gammel Mand; thi han er i 1544 som en af Herredets tolv Sandemænd med til at »gøre Sandemandstog« i Skellet mellem Bjarup og Sorring.¹ Og til Sandemænd tog man sikkert ikke helt unge Mænd; i 1575 er han da ogsaa afløst af en anden Fæster, som hedder *Jon Andersen*, der ligeledes blev gammel i Gaarde. 1583 blev Jon udnævnt til Skanderborg Slots Delefoged i Gern Herred.² Jons Efternavn kan tyde paa, at han muligvis er Søn af Anders Poulsen.

I det nævnte Aar gæstede Kong *Frederik den Anden* Kalbygaard og overnattede der paa Rejse fra Skanderborg til Silkeborg Slot. Deraf kan man vel skønne, at Gaarden har haft nogenlunde præsentable Bygninger paa denne Tid. Formodentlig er det Jons unge Kone *Anne Pedersdatter*, som har haft den Ære at duge Kongens Bord og rede hans Seng. Hun havde forøvrigt en Broder, som hed *Jesper Pedersen* og boede paa Oustrup i Røgen Sogn; han var Herredsfoged,

og paa hans Ligsten i Røgen Kirke siges, at han er født i Borum. Hans og Annes Forældre var vist Herredsfoged *Peder Pedersen* og *Maren Andersdatter* i Borum. Jons Hustru var altsaa af Egnens bedste Bondeætter. En Søster til hende, som ogsaa hed *Anne* var gift med *Jens Bertelsen* i Skovsrod, efter hvem Jon vistnok arvede Delefogedbestillingen, som gav Frihed for Landgilde, Ægt og Arbejde som Vederlag. Jon var da lidt over de andre graa Bønder; i 1631 faar han Lovhævd paa en Gaard i Toustrup samt paa Brønds Mølle i samme By af »tolv Jord-Ejer-Bønder og gilde Mænd.« Møllen skal han have bygget op fra Begyndelsen.³ I 1599 faar Jon den Ære, at hans Hustru maa sidde frit ved Kalbygaard, hvis hun overlever ham, hvad hun forøvrigt gjorde.

Af deres Børn er allerede nævnt den Thord Jonsen, som satte Livet til 1630 paa Vejen fra Jaungyde, hvor Moderen havde en Del Jord. En Søn Laurids Jonsen boede i Toustrup Gaarden 1631, en Datter Maren blev gift med Præsten Hr. Christen Nielsen i Skivholme, og en anden Datter Karen skal have været i Ægteskab med Hr. Christoffer Danielsen, Sognepræst i Houbjerg. Endelig var der en Søn ved Navn Anders i Vissing Kloster.

Efter at Jon var død, oplod Enken Gaarden til sin Søstersøn. Allerede i 1631 nævnes denne Mand som Indehaver af Gaarden; han hed *Rasmus Jensen*, og i 1634 opnaar han kongelig Konfirmation paa et Livsfæstebrev paa Jons Part af Kalbygaard med et Gadehus paa Gaardens Grund og de to Enge Stadsgaard Eng og Langvads Eng, der, som det hedder, i langsommelig Tid har været i Fæste til samme Gaard, som hans Modersøster Anne Pedersdatter har opladt ham, dog saaledes at hun selv beholder Bolig i Gaarden paa Livstid efter det Frihedsbrev, som Kongen har givet hende derpaa. Endvidere fastsættes, at de to nævnte Enge stadig skal følge i Rasmus Jensens Gaard.⁴

Det er utænkeligt, at Anne, der selv havde baade Sønner og Døtre, ikke skulde faa en af sine direkte Ætlinge sat i Gaarden. Rasmus Jensen er da sandsynligvis gift med en af hendes og Jon Andersens Døtre. Rasmus Jensen var fra 1631 Slottets Delefoged i Gern Herred og fik Bestillingen efter en Mand ved Navn Bertil Jensen, der sandsynligvis er hans Broder. De er Sønner af den Jens Bertelsen i Skovsrod, der nævntes som Delefoged før Jon fik Bestillingen.⁵

Sad der saa to Ras Jensener i Kalbygaard? Nej, den ældre Rasmus i den anden Gaard var død for længst og i 1601, da denne Gaard brændte, hed Fæsteren *Anders Nielsen*; det var ham, som ikke vilde have Troldkællingen Ma Bronsis til at gøre Kors over et Bistik.

Aaret 1650 hedder Fæsteren i Jons Part *Hendrich Lauridsen*, Herredsfoged i Gern Herred, mens den anden Fæster er *Michel Jørgensen*, der i 1667 oplader sin Gaard til *Niels Pedersen*, som allerede i en Del Aar havde haft Halvparten af den i Fæste. Han nævnes i hvert Fald i Matriklen af 1662 jævnsides med Michel. Da Niels Pedersen overtager hele Michels Gaard, bliver der affattet en Slags Aftægtskontrakt imellem dem. Den nævner, at Michel og hans Hustru skal have det vestre Hus i Gaarden og fire Spænder ved den østre Ende af Isteraden. Ogsaa noget Jord beholder de: Den sønderste Ager paa Overmarks Toft og den nederste paa Nedermarks Toft, en Ager paa Langfald, en paa Oldenkrog. I Meldvangen, den Ager næst Lergraven, en Ager næst *Sueds Ager*, en Ager ved Kæret og en Ager *Jegi Dal*. I den nordre Vang den Ager ved *Gyd Vej*, en ved Egehulvej og en Ager ved et Kær. Et Engskifte ved *det dyb Dal* og en liden

Enghave ved Gaarden samt Part i den søndre Ende paa Toften og dertil Kaalhave næst Gaarden.⁶

Om *Michel Jørgensen* vides, at hans Broder Søren Jørgensen boede i Vissing, vistnok i Kroen.⁷ Michel optræder flere Gange som Sættedommer paa Herredstinget især i Aaret 1667, da Hendrich Lauridsen er død; men han blev dog ikke Herredsfoged efter denne; det blev Niels Gregersen i Gern.

Der har maaske været noget Familieskab imellem Michel og Efterfølgeren *Niels Pedersen*; det var der ofte i Fæstegaardene, men derom vides intet sikkert. I Markbogen fra 1683 har han prentet sine Forbogstaver NPS med ubehjælpssomme Streger, men forkortet Navnetrækket med en vis Fiffighed. S-et vender avet. Han maa være død eller har afstaaet Gaarden kort efter dette Tidspunkt; thi i Matriklen 1688 er hans Navn forsvundet, og i hans Sted er kommet en Mand ved Navn *Rasmus Jensen*. Han var to Gange gift, og den anden Kone hed *Maren Nielsdatter*. Vi fristes til at tro, at Rasmus har faaet hende med Gaarden, og maa da formodentlig have haft fast Bo et andet Sted, før han kom til Kalbygaard. Maaske er det ham, der nævnes i 1679 som Møller i Lille Mølle i Skanderup.⁸

Den næste Fæster af denne Gaardspart er *Peder Herlovsen*, en Bondesøn fra Galten. Han kom til Gaarden 1709 eller kort før den Tid. Hans Fader *Herlov Jensen* i Galten døde 1725; Moderen *Anne Pedersdatter* var Datter af *Peder Lauridsen*, 1649 Selvejergaardmand i Galten og dennes Hustru *Anne Knudsdatter*. Denne sidstes Far *Knud Andersen* (1621 og -34) og Farfar *Anders Knudsen* (1582 og 1610) var begge Birkefogeder i Skanderborg Birk og boede som Fæstere paa Vengegaard.⁹

Peder Herlovsen var saaledes igennem sin Mor Ætling af gode Bønder. Han blev gift vistnok i 1707 med *Mette Lauridsdatter Bonde*, der var af mindst lige saa god Bondeæt som ham; idet hun utvivlsomt er Datter af Selvejerbondemanden i Sorring *Laurids Andersen Bonde*, der var gift med en Datter af den kendte *Niels Pedersen* i Mollerup og Søster til *Peder Nielsen Moldrup* paa Vestervig.

Laurids Andersen Bonde kan lede sin Æt meget langt tilbage i Tiden, idet Slægten holder sig i Sorring helt fra Middelalderen, hvor Stamfaderen sandsynligvis er den *Jes Bundesøn*, der 1482 nævnes som Tingholder i Gern Herred.¹⁰

Efter Giftermaalet boede Peder Herlovsen en kort Tid i Sorring, inden han overtog den halve Kalbygaard. Han har da muligvis boet i Hustruens Fødegård. I December 1709 sælger han imidlertid Bondeskylden af den Gaard, Hustruen havde arvet efter sin Fader, til Jens Jensen Eslef af Sorring paa nær Bjarup Moseeng og Tørveskær saavel som den Broderpart hans Hustrus Broder Anders Lauridsen i samme Gaard har arvet.¹¹

Peder Herlovsen og Mette Lauridsdatter havde mange Børn. I Laasby Sogns Kirkebog, der først begynder 1720 nævnes Rasmus død 1738 i en Alder af 26 Aar, Laurids døde af Børnekopper i tolvvaars Alderen 1731, Karen, Edel og Herlof døde som smaa Børn. *Knud* født 1723 og *Anders* født 1727 opnaede begge den voksne Alder. *Anna* blev 1732 gift over i Nabogaarden med *Oluf Pedersen*, der var Søn af *Peder Enevoldsen*, hvis Gaard 1725 blev delt ifølge Skiftoverenskomsten af 1720. Vi skal senere komme tilbage til denne Gaardspart.

Peder Herlovsen døde 1737 kun 58 Aar gammel, og Enken sidder saa ved Gaarden i en Række Aar; men hun overlader den i 1750 til sin Søn *Anders*

Pedersen. Fæstebrevet er udstedt den fjerde November; Gaarden bestod da i 76 Fag Hus med en Besætning paa 10 Heste, 4 Stude, 8 Køer, 6 Ungnød og 20 Faar.

Mette Lauridsdatter døde 1761, og to Aar senere maatte Sønnen og Efterfølgeren følge efter; hans Enke *Maren Thomasdatter*, som havde født et Par Børn, der begge døde som ganske smaa, giftede sig da Aaret efter med *Laurs Danielsen Kaae* fra Skovby, og han fik saa Fæstet med hende; men han overtog ikke Gaarden, idet han fik en Gaard i Skibby i Fæste.

1765 fik saa *Kr. Kristensen Børsting* denne Gaard; men i den Jordebog, som udarbejdedes ved Rytterdistriktets Salg, staar Anders Pedersens Enke som Indehaver af Fæstet. Den maa saaledes være udarbejdet, før hun i 1764 giftede sig med Laurs Danielsen, eller man har forsømt at føre Listen op til Dato.

Baade Laurs Danielsen og Kristen Børsting havde noget Besvær med Skellet ved Bjarup Mose. 1765 findes en Synsforretning Sted, hvorved Skellet fastsættes ved det saakaldte Skræderskifte; den interesserede Modpart er »høylærde Hr. Magister Clemen Paulsen« Sognepræst i Linaa, Niels Skræder og Jens Holm i Taaning samt Rasmus Jensen og Knud Laursen i Mollerup. For Magisteren mødte dog Præsten Hr. Gyberg af Linaa og for Regimentskriver Moldrup, den senere Herremand, mødte Ridefogeden paa Skanderborg Ladegaard Mons. Sommer. Endvidere var Birkedommeren velædle og velbaarne Hr. Doctor Munchenberg til Stede.

Sønden for *Snedkes Knold* sattes en Pæl og tre Sten med Kul og Flint, og saa gik man 41 Favne lige ud i Mosen og satte ligeledes der en Pæl med tre Sten, Kul og Flint. Derfra gik man lige i Vest 51 Favne og igen 21 og 30 Favne; hvert Sted sattes Pæl og tre Sten med Kul og Flint. Nu var man ved Hjørnet af Skiftet, og Skellet skulde saa gaa op i Nord. Skræder Skiftet skal da ligge Nord for dette Skel og Bjarup Mose Syd for.¹²

Den smukke firkantede Figur, der her blev afsat, kan endnu ses paa Kortet ovre i Nordsiden af Mosen. Rosborg havde nogle Aar senere mere Bøvl med Skellet ved Mosens Sydside.

Vi vender nu tilbage til Jon Andersens Gaardspart, hvor Herredsfoged *Hendrich Laursen* sad i 1650 til sin Død 1667. Hvornaar han fik Fæstet vides ikke; men før han fik Gaarden var han en Tid i Tjeneste hos Slotsfoged Hendrich Spillet paa Skanderborg. Hvor Hendrich Laursen er født ved man ikke; men hans første Kone, der døde en Tid før ham, hed *Karen Jensdatter* og var Søster til *Jørgen Jensen* i Halling. Hun fødte ham to Døtre Ane og Birgitte, der begge var umyndige ved Herredsfogedens Død, hvorfor deres Værger Peder Jensen i Flensted og Anders Olufsen i Vissing maatte overtage deres mødrene og fædrene Arv i Værge, idet Hendrich Laursens anden Kone *Maren Rasmusdatter* efter hans Død giftede sig med Rasmus Nielsen og kom til at bo i Foldby. 1668 giver de hende en Arveafkald for Arv til Pigerne, og 1669 i September Maaned¹³ giver Formynderne Kvittering for udbetalt Arv til Anne Hendriksdatter af hendes Morbroder Jørgen Jensen i Halling. Formodentlig skulde Anne da giftes og har faaet sin Arv.

Der er ingen Beviser for, at Herredsfogedens anden Kone er Datter af hans Forgænger Ras Jensen eller at den første, Karen Jensdatter, skulde være en Søster til denne Mand. Han havde ganske vist nogen Familie, hvor Navnet Jørgen forekommer; men jeg ved ingenting.

Ane Sørensdatter, der formodentlig er Enke efter Rasmus Jensen, havde i 1660 Stadsgaardeng, men i Matriklen to Aar senere giver Hendrich Lauersen Landgilde af Engen. Hvis Ane var Rasmus Jensens Enke, maa han nok have været gift to Gange, idet vi har formodet, at hans første Kone var en Datter af Jon Andersen.

Hendrich Laursens Efterfølger *Enevold Rasmussen*, der var Søn af Gaardmand Rasmus Jensen i Laasby, havde Gaarden til sidst i Halvfemserne. I 1696 er hans Søn *Rasmus Enevoldsen* Medindehaver, men senere har en anden Søn *Peder Enevoldsen* Gaarden.

I 1672 blev ellers Enevold Rasmussen opsagt fra Fæstet og Gaarden assigeret til *Oberstløjtnant Schach*, med hvem Enevold havde haft en Sag om en gul Hest, han havde taget i Kost og Pleje og vanrøgtet, hvorfor han maatte give Oberstløjtnanten en Stud og bede ham ikke være vred af den Aarsag. Oberstløjtnanten har næppe selv boet paa Gaarden, og Enevold blev formodentlig saa hans Fæster.

Muligvis har denne nye Stilling haft nogen Indflydelse paa Enevolds senere Gøren og Laden, i hvert Fald købte han Aaret efter Selvejergaarden omme i Flensted af Herredsfoged Niels Gregersen. Her fik han nu Fæsteren ud, og i 1680 sidder Enevolds Søn Jens som Fæster i denne Gaard. 1718 har Rasmus Enevoldsen Gaarden, og Jens Enevoldsen har da en anden Gaard i Byen, mens *Peder Enevoldsen* sidder i Kalbygaard. Hvornaar han overtog Gaarden i Kalbygaard, ved jeg ikke, men i 1699 faar han en halv øde Gaard i Flensted i Fæste efter Chr. Andersen, som drog fra den,¹⁴ saa det maa nok være sket efter den Tid.

Peder Enevoldsen døde 1725, efter at han havde faaet Gaarden delt imellem to af sine Børn. Sønnen *Oluf Pedersen* og Stedsønnen *Simon Knudsen*, idet denne sidste blev gift med hans Datter Anne, som døde efter en Fødsel i 1730, hvorefter Simon Knudsen giftede sig med *Mette Sørensdatter* fra Laasby. Det lille Barn døde ogsaa, saa Enevold fik ikke der nogen Efterkommer i Gaarden. Simon og Mette fik forøvrigt en lang Række Børn: 1733 *Peder*, 1734 *Knud*, er ved Folketællingen 1787 Gaardmand i Flensted, 1737 *Søren*, som dør i elleveaars Alderen, 1739 *Anne*, 1741 *Sidsel*, der 1764 blev gift med Peder Nielsen fra Ougaard i Laasby, 1743 *Maren*, dør tolv Aar gammel, 1746 *Mette Marie*, gift 1770 med Matros N. Eskildsen i Aarhus, 1749 *Søren*, 1752 *Karen*. Sønnerne Knud og Søren fik udstedt Frihedspas af Beringskjold, og baade Simon og hans Hustru døde i Flensted, efter at de var flyttet fra Kalbygaard.

I den anden Halvdel af Peder Enevoldsens Gaard kom Sønnen *Oluf Pedersen* til at sidde som Fæster fra 1725. Han blev 1732 gift med Peder Herlovsens Datter *Anne Pedersdatter*. Han blev imidlertid ingen gammel Mand, han døde 1747, og Aaret efter gifter Enken sig med *Anders Rasmussen* fra Skovsrod, der fik Gaarden med hende. Enevolds Slægt er saa ude af Gaarden, og der var slet ingen Børn i Olufs Ægteskab; men Anne Pedersdatter fødte sin anden Mand en Række Børn: 1750 Rasmus, 1752 Peder, dør spæd, 1754 Mette Marie, 1755 Peder, dør spæd, 1759 Peder. I 1767 fik Anders Rasmussen Frihedspas af Bering-skjold, og han flytter sandsynligvis fra Sognet. Hans ældste Søn bor 1781 i Galtan, han optræder da som Vidne for Rosborg i Striden om Skellet ved Mollerup. Datteren Mette Marie er nok den Pige, som 1780 i Laasby Kirke vies til

Niels Jacobsen i Framlev; om den yngste, Peder, vides ikke noget; men han døde ikke, som de to andre af samme Navn, i ung Alder.

Om Ejerne af Godset fra 1767—1813 er der i forrige Kapitel fortalt udføreligt. Vi maa derefter berette lidt om Gaardens senere Ejere. Men da flere Slægter har skiftet paa Gaarden siden 1813, bliver dette noget usammenhængende.

Emil Johan Hepke, der købte Kalbygaard af Bøndernes Hjelper Rosenørn, kom fra Aabenraa. Navnet tyder paa, at han stammer længere sønder fra. Han gjorde som Mand, med Sølvpenge paa Kistebunden, en god Forretning ved at købe Kalbygaard i 1813 for 8.500 Sølvdaler, idet han 1834 solgte den igen og fik 26.000 Rbd. rede Sølv for den. Fra Kalbygaard flyttede han vistnok til Skavngaard i Vindum Sogn; denne Gaard købte han 1828, og elleve Aar efter erhvervede han Avnsbjerg, som han solgte igen 1841. Hvor han saa bliver af, ved jeg ikke.

Thor Neve H. Lange købte i 1834 Gaarden af Hepke, som lod 17.000 Rbd. staa i Gaarden; disse Penge voksede med Renter og yderlige Laan i de følgende fire Aar, saa Hepke 1838 havde ialt 24.000 Rbd. staaende i Gaarden. Dette Aar fik Thor Lange Gaarden omprioriteret, idet Nationalbanken fik en første Prioritet i Gaarden paa 16.000 Rbd. og fra private Laangivere fik han yderligere 19.000 Rbd. i Laan, saa Gaarden var i Betragtning af Prisen 1834 temmelig godt prioriteret. Men det ved enhver Landmand, at Forbedringer og Udvidelser af en Bedrift fordrer Tilførsel af Kapital, og Kaptajn Lange var en yderst virksom og fremskridtsivrig Landmand, og Tiden var nu i Opgang, saa Gaarden kunde bære en stor Gæld; men det var ikke længere nogen let Sag at holde den store Gaard i Drift, der skulde helt anderledes Driftsomkostninger til nu end paa den Tid, da Rosborg lod sin Ladefoged gaa Hovbud til Bønderne om at pløje, saa og høste. Kaptajnen blev forøvrigt ved at laane, og da han døde, var der med Kongens Penge og Bankhæftelsen 70.000 Rbd. Gæld.

Proprietær *Thor Lange* kom fra Ringsgaard i Ulbølle paa Fyn mellem Svendborg og Faaborg. Om hans Virksomhed paa Kalbygaard findes en Del Oplysninger i en Bog om Skanderborg Amt, som er skrevet af *I. C. Schythe* og udgivet i den Række Amtsbeskrivelser, som Det kgl. danske Landhusholdningsselskab i sin Tid udgav. En Række Skrifter, der nu har stor historisk Interesse. Schythe har besøgt Lange paa Kalbygaard eller paa anden Vis faaet direkte Oplysninger fra ham; han viser os en Mand fuld af Virksomhedstrang, og han lægger ikke Skjul paa, at han beundrer Kaptajn Lange for den Virksomhed, han har udfoldet paa Gaarden i de otte Aar, han da havde været der.

Da Lange kom til Gaarden, var den forfalden i Bygninger og en stor Del af Marken, som engang havde været under Plov, var sprunget i Lyng og saa ud som Hede. Hened to Hundrede Tønder Land havde han i denne Tid lagt til de c. 200 Td. dyrket Jord, der fandtes.

Grundstammen i Gaardens Bygninger var endnu Rosborgs firlængede Bindingsværksgaard. Hele Gaardens Tilliggende var 784 Td. Land Ager og Eng samt 134 Td. Land Skov. Af Ager og Eng er altsaa godt Halvdelen opdyrket Agerjord. Resten ligger i Lyng, der gror meget kraftigt, da Jorden har Lerunderlag de fleste Steder. Jordens store Rigdom paa Sten er meget formindsket ved ældre Opdyrkning, hvilket vi allerede har set, da Rosborg anlagde de mange store Stendiger af Markstenene. Heden har tidligere for en stor Dels Vedkom-

mende været skovbevokset, og den bliver nu med megen Kraft opdyrket Stykke for Stykke, og de mange store Sten finder Anvendelse for en Del til Stenkister over Bække og Grøfter.

Selve Opdyrkningen af Heden gaar for sig paa den Maade, at Lyngen først bliver afsvedet, idet den er saa svær, at den ikke ret godt kan pløjes ned. Derefter bliver Jorden planeret, og de store Sten opbrydes før Pløjningen, saa pløjes Jorden og udgrøftes, hvorefter den ligger i to Aar for at skørnes. Saa kan den brakkes og mergles; den kraftige Jord er nu i saa god Stand, at der uden mindste

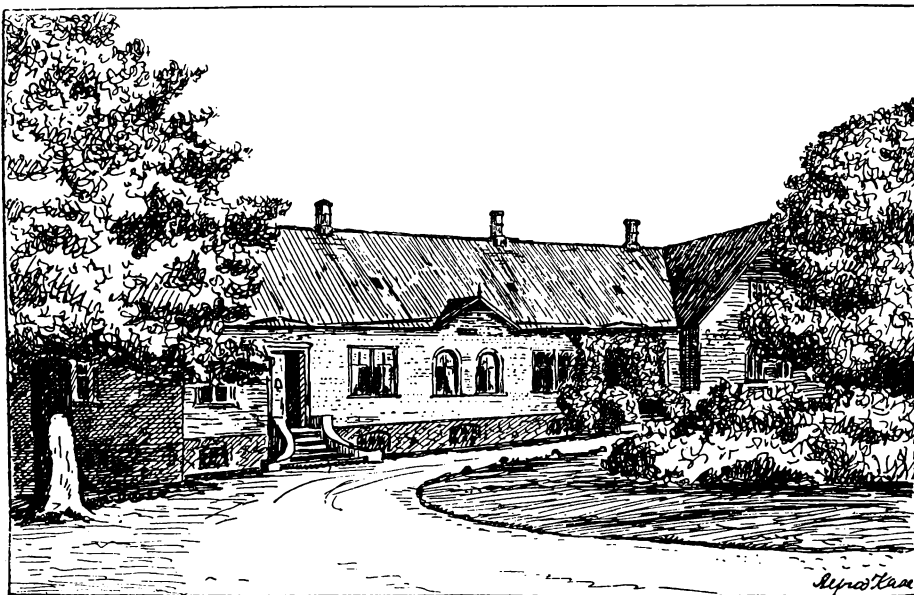

Fig. 38. Herskabsboligen paa Kalbygaard set fra Gaarden. Bygningen var opført 1878 og brændte i 1906.

Tilførsel af Gødning tages Afgrøder først af *Raps*, derefter af Rug eller Hvede, hvorefter den udlægges med Kløver og Græs, der saas tykt med Vinterkornet, hvorefter den giver en smuk og frodig Græsning. Ved denne Dyrkningsmaade indvindes Tid til at samle Gødning, saa Hedejorden i næste Omgang kan gaa ind i Markdriften og faa fuld Gødning.

Kaptajn Lange regner med at en saadan Opdyrkning koster ham omkring 50 Rdl. for hver Tønde Land, indtil den kan begynde at yde Afgrøde, hvilket Schythe siger er billigt Køb paa Jord af saadan Bonitet. Og saa er Omkostningerne med Stenbrydningen og Udgrøftningen af den tunge Jord endda forholdsvis stor.

Som Besætning paa Gaarden holder Lange 150 Kvæghoveder, 150 Faar og 22 Heste. Af Hovederne er 70 Malkekøer mest af ægte jysk Herkomst, men ogsaa nogle af indførte Racer fra Svejts og Tyrol, 64 Stk. er Ungkvæg af Kvier og Stude af eget Tillæg, og 16 Stk. er Arbejdsstude, som især bruges ved Udkørsel af Mergel med svære Læs, men ikke til Pløjning og andet Markarbejde, hvortil de er alt for langsomme i deres Bevægelser.

Malkekøerne staar i Tøjrdag og Nat hele Sommeren igennem og bliver malket tre Gange i Døgnet. Saadan var jo forøvrigt Forholdet ogsaa indtil Løsdriften i vor Tid begyndte. Det hører til nogle af de Barndomsminder, jeg aldrig glemmer, at høre Malkernes tunge Træskotrin igennem Flensted Gade om Morgenens ved halvtre Tiden, naar de fra Husene gik til Morgenmalkningen, eller at høre Marie Tøgers haarde Kno banke paa Søren Røgterens Vindue ved Natte-tider for at kalde ham op til Malkningen paa *Go'ren*. Det var næsten altid mørkt, naar dette skete, og om Vinteren var det midt om Natten.

Paa Kaptajn Langes Tid begyndte man Malkningen Kl. 3 om Morgenens, og i senere Tider var det vist paa samme Tid, man gik i Gang med det.

Noget af det, der voldte Lange Besvær ved sin moderne Gaarddrift, var Opretholdelsen af Markfred, idet han havde en Del Vanskeligheder med at faa Bønderne i Flensted til at tøjre og vogte deres Kvæg. Det var især Rapsen, som Køerne var haarde ved. Og først da Bønderne efter hans Eksempel begyndte at dyrke Raps, vænnede de sig til at holde Køerne bundet eller vogtet. Han maatte optage Køerne og tage Bøder, som Bønderne dog fik tilbage, naar det viste sig, at de nøje overholdt Markfreden. Dette med Markfred var alle Vegne svært at faa gennemført, ogsaa i Egne hvor man prøvede sig frem med Kartoffeldyrkning, var de løsgaaende Kreaturer en stor Plage; thi efter gammel Skik fik Køerne de fleste Steder paa Egnen Lov at løbe over Bymarken efter Høst. Saadan havde det altid været, og et Brud med gammel Sædvane er strengt at haandhæve. Lange har nok paadraget sig mange af Naboernes Vrede ved sine Indtagelser af Kreaturer, selv om disse ikke drev det slet saa vidt som Møllerupfolkene, da de bankede Rosborgs Ladefoged.

Faarene vogtede man dog de fleste Steder løse i Heden og holdt en fælles Hyrde, som Regel en ældre Husmand. Min Tipoldefader har saaledes vogtet Faarene i Toustrup paa sine gamle Dage.

Kalbygaards Faareflok bestod mest af den engelske Soutdown Race, hvis Uld betaltes højere end Ulden af det danske Faar, som allerede dengang var stærkt blandet med udenlandske Faareracer her paa vor Egn, hvilket meget har forbedret Faarene. Det var mest foruden den nævnte Race Dishley Faaret, man prøvede. Lange forlangte af sine Faar, at de skulde give tre Rigsdaler Stykket i reel Indtægt om Aaret ved Salg af Lam, Talg og Skind.

Svin nævnes ikke i Langes Besætning, men de har selvfølgelig været der til Brug for Gaardens Køkken, hvor det meget store Folkehold bespistes. Schythe siger, at de jyske Svin er langstrakte med Ryg som en Halvmaane, høje Ben og hængende Øren. De er som Regel hvide. Nogle er sorte, og de er lidt mindre; man mener de stammer fra en So, der i ældre Tid, mens Kongerne holdt Vildsvin, paa Vildtbanen har parret sig med en Vildorne. Svinene vejer i fedet Tilstand i andet Aar omkring 20 Lispund.

Om Studene oplyser Schythe, at de bruges som Trækstude fra det tredje til det ottende Aar, hvorefter de fedes. De trækker i Stavtøj og køres ved en Tømme, der er fastgjort til en smal Lægte, som er bunden til Hovederne foran paa Panden, og de lader sig køre af et Barn, naar de engang er tilkørt; dog har de en Tilbøjelighed til at *bese*. Det ved jo forøvrigt enhver, der har hørt om Kørsel med Stude.

Meget Slæb for de tunge Mergelvogne gjorde Kalbygaards Stude i de Aar,

da Heden blev opdyrket, Lange havde i de otte første Aar merglet 260 Td. Land. I Indmarken gaves 180—200 Læs pr. Tønde Land og i Heden 250 Læs, altsaa en 6—7000 Læs om Aaret.

Om de Kornsorter, der dyrkedes, siger Schythe, at den danske Rug, som dyrkes, er mindre kræsen og mindre stivstraet end den tyske Provstirug, som dyrkes paa næsten alle Herregaarde. Lange kan opnaa elleve Fold paa sin merglede Jord. Paa Kalbygaard dyrkes baade toradet og seksradet Byg. Det sidste ansaas for bedst til Malt, og i Herredet er det den almindeligst dyrkede Bygsort. Baade graa og hvid Havre dyrkes af Lange.

Saa snart der tales om Hvede i Skanderborg Amt, saa menes der Boghvede; den dyrkes paa Kalbygaard efter Raps uden Gødning og giver 11 Fold. Der lægges en Del Kartoffler paa Gaarden; Avlen opfodres eller sælges i Omegnen, et Par Hundrede Tønder sendes hvert Aar med Pramme fra Resenbro til Brændevinsbrænderiet i Ulstrup. Rapsen, som er en Handelsplante, i Familie med Agerkaal og Sennep, giver paa Kalbygaard som første Afgrøde paa den nydyrkede Hede uden Gødning fra 10—13 Fold. Den var lidt vanskelig at faa bjerget uden stort Spild, hvorfor man samlede den i Vogne, der havde et Sejl i Bunden, og aftærskede dem paa store, udbredte Presenninger, hvor Tærskerne stod rundt om. Det var jo det olieholdige Frø, som havde Værdi, hvorfor det ikke maatte spildes.

Lange var ikke for ingenting af fynsk Slægt. Han anlagde en stor Humleplantage oppe ved Sønderskoven paa 520 Stænger. Hvor længe den var i Drift, ved jeg dog ikke.

Af Redskaber til Bearbejdning af Jorden var Svingploven ved at vinde Indpas især i Herredets nordlige Sogne. Om Lange brugte den, vides ikke; men Langballe paa Kilsgaard og Stilling i Toustrup Mølle var meget ivrige for dens Indførelse. Af Harver brugte han kun Ledharver eller *Slagharver*, mens man ellers paa flere store Gaarde brugte tunge Brakharver med fire Heste for.

Sine mange Karle lønnede Lange med 20—30 Rbd. om Aaret, mens Pigerne fik 16—20 Rbd.

Medens Rosborg vistnok havde været meget haard ved Skoven, havde Hepke saa godt som ikke rørt den, Lange freder ogsaa om den for Opvækstens Skyld, dog er der Steder, hvor Bøgeskoven trænger til at tyndes ud for de opvoksende Træers Udvikling. Og saa har han plantet de første Graner, som kom til at gro her i Sognet; det var paa nogle aabne Steder i Skoven mod Nord, hvor der var sat 25.000 Rødgraner, der groede godt især i Dybdal.

Af et Tørvelag i Bjarupmose kan der brændes gode Smedekul.

Det er en Fornøjelse at læse i Schythes gamle Bog om Kaptajn Lange. Desværre blev han ikke ret gammel, han døde allerede i 1844, og virkede saaledes kun i ti Aar her. Tre Aar senere overtages Gaarden af Sønnen *Adolf Erik Frederik Christian Lange*, kaldet Frits. Det er ham, som gamle Sognefolk kender under Navnet Kammerraaden; han var som sin Far en virksom og initiativrig Mand. Han har nok bygget det første Mejeri i Sognet, mens han styrede Gaarden for sin Moder, eller det blev maaske bygget i Kaptajns Tid. Thi allerede i 1846 optræder der i Kirkebogen en Mejeriforpagter paa Kalbygaard. Mejeriet bestod indtil Korsvej Mejeri var begyndt, men blev derefter nedlagt, og Gaarden levede nu i en meget lang Aarrække Mælk til dette Mejeri.

Kammerraad Lange tog foruden Gaardens Drift Del i det offentlige Liv; i

den ældste Protokol for Sogneraadet eller Sogneforstanderskabet, som det da kaldtes, førte han Pennen paa den første Side. Han stillede sig ved Grundlovsvalget i 1866 som Kandidat ved Folketingsvalget i Skanderborg Valgkreds. Det lykkedes ham dog ikke at blive valgt, idet han kun fik 347 Stemmer imod Modkandidaten Redaktør Reinhold Jensens 739 Stemmer. Lange var Tilhænger af den nye reviderede Grundlov, mens Modstanderen var glødende Tilhænger af Junigrundloven og ikke vilde have disse Indskrænkninger i den lige Valgret, som den reviderede Grundlov bragte os. Frisindet sejrede altsaa stort i Skanderborgkredsen, dengang som saa ofte siden; men vor gode Kammerraad dumpede med Ære.

Allerede fire Aar i Forvejen var han valgt ind i Skanderborg Amtsraad, af hvilket han var Medlem i tolv Aar, valgt af de højstbeskattede. Som Amtsraadsmedlem oplevede Lange saaledes Krigen i 1864 med dens Besættelse af Jylland og Fjendens Tvangsudskrivninger af Kvæg, Korn, Mel, Brød og rede Penge, hvilket voldte Amtsraadet megen Ulempe. I Juni Maaned dette Aar blev saaledes Lange og Christiansen paa Rask valgt af Amtsraadet til at forestaa Magasinet i Skanderborg og berejse de Omraader, der skal levere Forplejningsartikler til Besættelseshæren. Ligeledes var han sammen med Mænd fra Vejle Amtsraad med paa en Tur til Randers for at opnaa Lempelser hos Militærguvernmentet. I de følgende Aar var Lange Medlem af Besigtigelses- og Erstatningskommissionen for Jernbaneanlægget fra Horsens til Aarhus og senere for Linien fra Skanderborg til Silkeborg. Ved Valget i 1874 trak han sig imidlertid ud af Amtsraadet, idet han nu havde solgt sin Gaard.

I Kjeld Jensens redelige Artikel i »Østjysk Hjemstavn« 1938 om Amtsraadet i Skanderborg Amt, hvorfra disse Oplysninger stammer, findes et Billede af Kammerraad Lange; det viser et tiltalende Ansigt med Datidens Kindsæg, en smal let krummet Næse og et kort men energisk Underansigt. Øjnene er aabne og sikre. Niels Anton sagde, at han kunde huske Kammerraaden. Han gik hjemme i et Par langskaftede gule Støvler, var rask og bestemt af Væsen og gjorde et lidt brydsk Indtryk paa Landsbyfolkene.

Kammerraad Lange fortsatte troligt sin Faders Arbejde med Gaarden. Hans største Fortjeneste er vistnok Oprettelsen af Afbyggergaardene *Thorsminde* og *Mosegaarden*. Den sidstnævnte er bygget 1859 og var kun beregnet til at huse en Del af den Hoben Ungkreaturer og Plage, der i Sommertiden græssedes paa de store Arealer under Nordskoven. Mosegaarden blev sammen med Kalbygaard indtil 1933, da dens nuværende Ejer P. Svendsen købte Mose og Gaard og fortsætter Tørveværket med en Produktion, der i de sidste Aaringer har været oppe paa fire Millioner Tørv aarligt. Ogsaa under den første Verdenskrig var her en storslaaet Gang i Tørveværket, som da ejedes af Kaptajn *Dohlmann*. Der har iøvrigt været produceret mange Tørv i Kalbygaards Mose i de sidste hundrede Aar. Derom vidner da ogsaa de meget dybe gamle Tørvegrave langs Vejen over Mosen; de blev i sin Tid udtørret af Dohlmann efter gentagne Sænkninger af det lille Vandløb, som mod Øst gennem den store Dal afvander denne Del af Bjarup Mose.

Thorsminde nævnes allerede i 1850, idet der da er en Husholderske, men i Folketællingen 1845 findes den ikke nævnt. Den skal omtales sidst i dette Kapitel.

Det hedder sig, at Kammerraaden har sat Digerne om Haven og plantet Tjørnen paa dem. Peder Laursen fortæller, at Diget staar tre Alen fra Skellet ved Byen, saa man kunde faa Plads ved en eventuel Reparation fra Tid til anden. For nu alligevel at haandhæve Skellet, der jo nemt kunde glemmes, naar Diget ikke stod der, plantede Kammerraaden en Række Tjørn ned i Skellet, og det var Husfolkene jo ikke saa glade for. Disse Tjørn kom da heller aldrig til at gro; for vel blev de flittigt vandet af Konerne, som boede i Husrækken; men det var med kogende Vand fra Kaffe kedlerne, og det er nu alligevel mere, end de kan taale. Selv om Kammerraaden plantede Tjørnen om, groede de ikke, og til sidst maatte han opgive Kampen med de træske Huskvinder, som paa den Maade fik lagt tre Alen til deres smaa Haver; thi alle andre Ting end Kammerraadens Tjørnehæk groede villigt ned langs Diget. Og saa fortsætter Peder Laursen med at fortælle: Dohlmann vidste godt, at Diget ikke stod i Skellet, han sagde det til mig engang. »Men I skal sgu ikke være bange for, at jeg vil stjæle jeres Jord,« sagde Kaptajn Dohlmann.

I Aaret 1872 sælger Lange Kalbygaard med Mosegaarden til *Andreas M. Jensen*, der var gift med *Betty Marie Johanne Vilhelmine Amalie Lange*, der var født paa Rødkilde i Ulbølle Sogn, og saaledes en Slægtning af Kammerraaden. Deres Børn Martin Lange Jensen og Margrethe Sørine Kristine Jensen er begge født i Vedtofte Sogn i Odense Amt, hvorfra Forældrene formodentlig kom til Kalbygaard.

Lange blev boende paa Gaarden og fik Aftægt. I Folketællingen 1880 kalder han sig for Raadgiver. Han havde i en Række Aar haft Gaarden forpagtet ud til *I. P. Emil Sandberg*, der flyttede bort, da Jensen købte Gaarden.

I 1876 byggede Jensen en ny Hovedbygning, idet han nedrev Rosborgs gamle Bindingsværkshus, der havde gjort Tjeneste i hundrede Aar. Den nye Hovedbygning var egentlig meget smuk, en lang lav Bygning, der ud mod Gaarden havde to Trappeopgange. Ud mod Haven var midt paa Huset en Kvist med Altan, under hvilken der fandtes en lukket Veranda. Ved Sydøsthjørnet var der en Karnapudbygning. Hele Havesiden var efterhaanden overgroet med Slyngplanter og var i Sommertiden en Del af den Idyl, som dannedes her i Haven med de høje Træer og de store Græsplæner. Huset var tækket med Tagpap, hvilket nok var Skyld i, at det ikke kunde modstaa den Hede, som udvikledes ved den store Brand i 1906, da Gaardens andre Huse fra Rosborgtiden brændte.

Jensen var kommen til Kalbygaard kort før en Prisnedgang paa danske Landbrugsvarer satte ind. Firserne og Begyndelsen af Halvfemserne var i Virkeligheden en kritisk Tid, da Danmarks Landbrug blev lagt om fra Salg af Korn og Kvæg til Salg af Smør, Flæsk og Æg, idet det engelske Marked lukkede af for Oksekød fra Danmark, og Priserne paa det oversøiske Korn blev saa lave, at Kornavlens blev urentabel her. Derfor maatte man forædle sin Landbrugsproduktion, og i Stedet for at være et Land, som udførte Korn, gav vort Land sig til at importere Mængder af Korn og Foderstoffer, saa de Besætninger, der efterhaanden oparbejdedes i Kostald, Svinehus og Hønsegaard kunde fødes og yde sit højeste i Konkurrencen med Verdens bedste Landbrugslande.

Paa Kalbygaard havde man jo allerede, som vi har hørt, indrettet et Mejeri, men alligevel var Gaarden prioriteret saa højt, at Jensen trods sin nøjsomme Levevis ikke kunde køre igennem Krisen. Han maatte opgive Gaarden og flyt-

tede i 1896 til Skanderborg, hvor han boede til sin Død i Ejendommen Sølund. Før han rejste fra Kalbygaard, havde han den Sorg, at Sønnen Martin, der var forlovet med Kammerraad Langes Datter Kathrine, døde. Det var jo ellers Meningen, at dette Par skulde have haft Gaarden engang, saa den kunde blive i den Langeske Slægt. Men det gik anderledes.

Proprietær Jensen og hans Familie var ellers i et godt Forhold til Landsbyen og til de mange Husmandsfamilier, der tjente deres nøjsomme Brød paa Gaarden. Han sagde engang til min Far, at han egentlig ikke forstod, hvordan disse Arbejdere kom igennem det; men han kunde faa nok af dem. Deres Gennemsnitsdagløn var omkring een Krone paa egen Kost sidst i Firserne og først i Halvfemserne — og de kan, sagde Jensen, højst have 300 Arbejdsdage, hvis de aldrig forsømmer en Dag. Ogsaa med deres forhenværende Tjenestefolk bevarede Familien efter Bortrejsen nogen Forbindelse, og jeg kan ikke lade være at minde om, at da gamle Lotte, eller som hendes rigtige Navn var Charlotte Johanson, mange Aar efter, at Jensens og Kathrine Lange var rejst bort, lagde sit arbejdsstrætte Legeme til Hvile i Danmarks Jord fjernt fra den Husmandshytteovre i Sverige, hvor hun var født, da var det disse Mennesker, der rejste hende et Minde paa Kirkegaarden i Laasby.

Slægten Lange, der førte Kalbygaard over i den nye Tid som dens Ejere fra 1834—96, nedstammer fra en Mand, der hed *Jens Lange* og er født i Aaret 1707 paa Sorø Ladegaard.⁵¹ Han blev i en Alder af 30 Aar Ejer af Herregaarden Rødkilde paa Sydfyn i Ulbølle Sogn ved Svendborg. Jens Lange var en overordentlig initiativrig Mand, der paa flere Omraader var Foregangsmand blandt fynske Godsejere; men hans Driftighed var parret med et overmaade hidsigt og voldsomt Temperament, der fik ham til at fare endog meget haardt frem mod sine Hovbønder, hvilket siden har givet ham et ondt Rygte, saa han nu kaldes den berygtede Jens Lange til Rødkilde. Han ejede en Tid fem Herregaarde og var meget velstaaende; han skildres som en Kæmpe, der kunde løfte sin Ridehest under sig, naar han red gennem Porten og greb fat i en Bjælke. Hans Efterkommere levede siden paa Rødkilde. Blandt Kaptajn Langes Kautionister, da han overtog Kalbygaard, nævnes saaledes Proprietær C. H. Lange til Rødkilde og senere tales om, at Kaptajnen havde en Broder, som hed Jens Lange; han bor 1847 i Svendborg og kaldes Proprietær. Det er vist ham, som i Aarene 1815—33 og nogle Aar senere ejede Østedgaard i Bredstrup Sogn ved Vejle, og hvis Søn *Ole Christian Lange*, Proprietær paa Vester Estrup, i 1849 bliver gift med Kaptajn Langes Datter *Doris Margrethe Lange*.

Kaptajn Langes Søn *Johan Nicolaj Lange* blev Præst ved en Stiftelse i København, død 1865; han blev Fader til Digteren *Thor Neve Lange*, der er opkaldt efter sin Farfader paa Kalbygaard. Begge hans Forældre døde, før han fyldte sit tyvende Aar, og i sin Ungdom kom han meget paa Kalbygaard. Thor Lange var en fin poetisk Begavelse; han kom til at leve hele sin Manddomstid i Rusland, idet han 1875 blev ansat som Lærer ved et nyoprettet filologisk Gymnasium i Moskva; men han maa have haft en god Del af sine Forfædres rastløse Virksomhedstrang i sig. Han kunde ikke nøjes med at være Lærer. Efter en halv Snes Aars Forløb blev han dansk Konsul i Moskva og udrettede meget baade for Danmark og Rusland, han blev Medlem af det naturhistoriske Videnskabernes Selskab i Moskva og fik for sin Virksomhed inden for Naturvidenskaben to

Fortjenestmedaljer i Guld. Han blev udnævnt til russisk Statsraad med Generalsrang og Excellencetitel og blev ophøjet i den russiske Adel. I 1883 blev han gift med en Fyrstinde, der ejede et stort Gods i Ukraine, og med hvem han levede et lykkeligt Ægteskab til sin Død i Aaret 1915. Han ligger begravet i Ukraine, og danske Venner plantede et Bøgetræ paa hans Grav.

Som Sprogmand var han af usædvanlig Begavelse, og blev allerede som

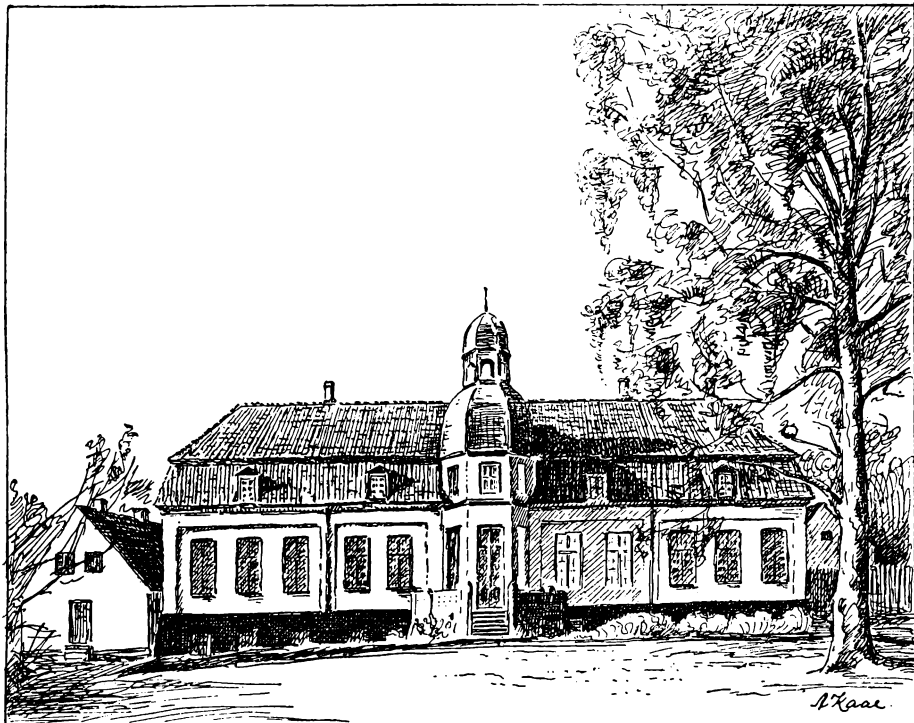

Fig. 39. Kalbygaards Hovedbygning set fra Haven. Til højre og venstre skimtes de to Huse, der modstod Branden i 1906.

Barn undervist af sin Fader i Latin, Græsk og Fransk. Som ung siger han selv: »Jeg kan nogenlunde læse og til Dels tale femten, sejsten fremmede Sprog; det er ingen Kunst; Kunsten bestaar i at magte sit eget.«

Som Digter er Thor Lange først og fremmest Sanger, Lyriker. Og Samtidens Komponister, især Skolekammeraten Lange-Müller, har sat Tone til adskillige af hans Digte; men ogsaa Heise, Hartmann, Barnekow og Rung har gjort deres til at hans Poesi kom paa Folkets Læber.

Hvem har ikke hørt: »I Wützburg ringer de Klokker« eller »Skin ud, du klare Solskin«, eller maaske »Lille røde Rønnebær«. Langes Sind var romantisk og yderst følsomt; han havde ondt ved at vinde rigtig Anerkendelse blandt sin Tids Kritikere, der fordrede realistisk Litteratur og Problemer sat under Debat.

En stor Del af hans Vers er Gendigtning af russisk og ukrainisk Folkepoesi. Han elskede sit russiske Hjem, Ukraine; men han længtes hjem til Danmark. Han siger det saa skønt i de smukke Vers:

Lerjord, Gyvelbusk og Skræppe, Vandløb, Rør og Pile,
rundtom Steppe, Steppe, Steppe, Fred og Hvile.

Tomhed uden Lyst og Lede, uden Frygt og Haaben,
kun den store Steppe brede, tavs med Favnen aaben.

Hjem, hvor aldrig jeg fortrænges, trygge Hjem, Ukraine,
Synd, at jeg mod Danmark længes alle vide Vegne.

Det er Udvandrerens evige Længsel, som kun behøver et Potteskaar fra en Hyttes Tomt, ja hos Digteren endnu mindre, for at leve, til det sidste Pulsslag ebber ud.

Sin Kærlighed til Danmark har han ogsaa vist i praktisk Gerning. Han skænkede Sønderjyderne sit danske Bibliotek, og han skænkede sine Landsmænd en Række af sjældne historiske Mindesmærker, af hvilke det mest kendte er *Magnus-Stenen* i Skibelund Krat; men det, der staar Kalbygaard nærmest, er *Bjarupkorset*.

Ogsaa Laasby Kirke har han tænkt meget paa og givet mange Gaver, der senere skal omtales.

Den Mand, som fik Kalbygaard efter Langerne, var *Rud. Heilmann*, der havde Gaarden i ti Aar. I en Aarrække drev han meget dygtigt den noget indviklede Gaard; men paa Grund af Sygdom forpagtede han senere Gaardens Marker ud, og beholdt kun Skoven og Mosegaarden med hvad dertil hører.

I 1906 mageskiftede han Gaarden væk til Landbrugskandidat, Kaptajn I. H. Dohlmann, som efter Forpagtningens Ophør bortsolgte hele Søndermarken, der blev udstykket, idet der Øst for Thorsmindevejen dannedes en Del Smaaejendomme og imod Vest Gaarden Kalbylund. Det var oprindelig ogsaa Mening, at her skulde have været en Række mindre Ejendomme, men det blev desværre ikke til noget, og hele Arealet blev lagt under *Kalbylund*.

Samme Aar, som Dohlmann overtog Gaarden, brændte den en Sommernat lige før Høst. Jeg glemmer aldrig den Rædsel, Landsbyen vaagnede op til hin Sommernat, mens Gnister og Ildflager af en frisk Vestenvind førtes ind over de straatækte Gaarde og Huse, og den brølende Ildebrand fra Rosborgs hundredaarige Bindingsværkshuse slikkede med sine springende Ildtunger mod den mørke Himmel, mens Brandhornets hæse Brøl raabte: Brand, Brand!

Heldigvis slap Byen med Skrækken, men Gaarden brændte med Undtagelse af to teglhængte Huse der i Syd og Nord flankerede Hovedbygningen.

Nu blev der en Travlhed med Byggeri paa Kalbygaard; store moderne Ud-huse rejste sig af Askedyngerne, og en ny Hovedbygning, meget større end den gamle fra 1876, rejste sig med hvidkalkede Mure og rødt Teglstenstag, der skinner festligt gennem Parkens Træer paa Solskinsdage. Den nye Ejer kunde faa sig en Gaard bygget efter de mest moderne Principper. Alt Spor af Hjemmelavethed forsvandt fra Herregaardens Bygninger. Dohlmann havde Gaarden til 1933.

Senere Ejere af Gaarden er *Vichor Hahn*, der havde Gaarden i 1936, men et Par Aar senere solgte den til Grosserer Ernst la Cour Bentzon.

Thorsminde, som er den første Udstykning fra Kalbygaard, blev altsaa, saa vidt vi kan skønne, bygget af Kammerraad Lange og fik Navn efter hans afdøde

Fader. Det tidligste jeg har set Gaarden nævne er i Folketællingslisten 1850. I 1867 er den forpagtet ud til Forpagter *Vilhardt*; men i 1877 sælges Gaarden ved Auktion til Proprietær *Jespersen*, der havde den til 1884 og solgte den til *Frode Kochen* for 160.000 Kr. Kochen var Sjællænder, født i Sandfelle Sogn, mens hans Hustru var fra Aarhus. I 1897 solgte han Gaarden til *Johs. Frich*, der havde Gaarden i tyve Aar.

I min Barndomstid havde Gaarden Straatag paa alle Udhusene. Herskabsbygningen har en vis Lighed med den ældre paa Kalbygaard men er højere. Udhusene, især Laden, er rummelige og høje. Om Ladebygningens virkelig store Dimensioner vidner en Hændelse, jeg har hørt fortælle. Der var engang man skulde have lagt nyt Tag paa Laden eller en Del af den, og det skulde ske i Forsommertiden, mens Laden var tom. En Tækkemand kunde man nok faa; men det kneb med at faa fat paa en, der vilde *sy for Tækkemand*. Der var ingen, som havde Lyst til at sidde og dingle paa et Par Fjæl højt oppe ved Hanebjælkerne i det tomme Ladehus. Faldt man ned, risikerede man baade Liv og Lemmer, og der var hverken lovpligtig Ulykkesforsikring eller Invaliderende til dengang. Nej, enhver trykkede sig ved det.

Saa fik man da fat i *Niels Laursen* i Flensted. Han havde været med i Krigen 1864, skulde han være ræd for Højden i den Smule Lade.

Nej, Niels Laursen var ikke ræd, især naar han blev tirret lidt. Han bandte *Fanden gå'leme, Nej!* om han var ræd; men da stod han godt nok med sine messingkrampede Træsko paa det lerstampede Logulv og saa opad mellem de svære Bjælker og Hanebjælker, der sammen med Spændtræer og Lægter tegnede en forvirret Tømmermasse mod Sommerhimlen. Og Niels kravlede op ad Stiger og Bjælker, og han holdt ud; men da han kom op paa de øverste Hanebjælker og sad der paa en Vognfjæl og tog imod Tækkenaalen og strammede Simerne til, saa kunde han ikke undgaa tilfældigt at se ned imellem sine Træsko for at lægge Mærke til, hvor længe en Klat Skraasovs var om at tilbagelægge Vejen fra hans Mund og ned til Ladegulvet.

Det varede jo alligevel et godt Stykke Tid, inden han hørte Klasket mod det haarde Gulv. Da gik det op for ham, hvor højt han var oppe. Han kom til at tænke paa, om det nu var ham, som var paa Vej ned; han følte en underlig Sugene i Maven, han tog Øjnene til sig, han vidste godt, han var ved at blive *hvingel*.

Han klaskede begge Hænder i Lægterne og holdt fast, mens Fornemmelsen fortog sig. »*Guj Fåde fri vos!*« brast det ud af ham.

Og siden har man maalt Højden af Thorsminde Lade med Forskellen paa de to Udtryk, og den er slet ikke saa lille.

Frich var med til at indføre nogle af de første islandske Heste her til Egnen. Jeg husker en raakold Efteraarsdag, at der blev et Mylder af Heste i Flensted paa Gaden og Skolens Legeplads, en hel Hjord af »Islændere«, der nysgerrigt trippede rundt for at se, om der ikke i det nye Land skulde være en Tot Græs at faa, selv om det smagte lidt vandet. Det var en mærkelig Forsamling af Dyr, Heste i alle Farver, store og smaa; laadne og langhaarede var de, men de har jo nok været billige.

I 1917 solgte Frich Gaarden til *J. P. Madsen*; i 1920 ejedes den af *R. Vester*, og fra 1936 er Ejeren Proprietær *Eide*.

For en god Snes Aar siden udstykkedes en Del Jord fra Thorsminde, saa der kom til at ligge en hel Koloni af Statshusmandsbrug ved Skovsrodvejen, og denne før lidt øde Strækning har nu faaet et meget venligt Præg over sig.

Udstykninger fra Kalbygaard og Thorsminde:

Mtrn. 1 b »Kalbylund«, Anders Jensen.

— 1 d P. Nielsen Pedersen.

— 1 f N. K. Lassens Enke.

— 1 k Kristian Nielsen.

— 1 m »Bjarup Mosebrug« med Mosegaarden. *P. Svendsen*. Mens de foregaaende Matrikelnumre er fraskilt af Kaptajn Dohlmann mellem 1906 og -12, er Mosegaarden fraskilt i 1933. Endvidere er der skilt Jord fra til *Knud Kjærs* Ejendom i Flensted Mtrn. 1 e og Flensted 5 l; ligeledes har *Karl Olesen* Mtrn. 1 q al sin Jord fra Kalbygaards Mark; men Jorden hørte i en Del Aar til Niels Anton Olesens Gaard i Flensted.

Fra Thorsminde er siden 1915 udskilt:

Mtrn. 2 b »Thorslund« Jens Nielsen.

— 2 c Anders Kajhøj Andersen.

— 2 e P. M. S. Jeppesen.

— 2 f Georg Sørensen.

— 2 g Peter Senius Nielsen.

— 2 h Peter Kr. Petersen.

— 2 i Peter Jørgen Laursen.

Fig. 40. Indkørsel til Kalbygaard.

Fig. 41. Kirken og den gamle Skole i Laasby.

SOGNETS BYER

Og Aarene, de rulle og skiftes om paa Jord,
og vore Navne glemmes, som Sne, der faldt i Fjor.
(Edv. Lembcke).

Vi har i tidligere Afsnit set, hvor ringe et Antal Gaarde der var i Sognets Bondebyer. Naar vi sammenligner med det Mylder af Landejendomme, som nu ligger spredt over Sognet, især hvor der forhen var Heder, Skove og Udmarker, maa vi indrømme, at der er sket en overordentlig stor Forandring i Sognets Udseende.

En Del af de Ejendomme, som ligger uden for Landsbyerne, er nu rigtignok udflyttet ved Landsbyjordens Udskiftning eller senere. Det gælder de fire Gaarde østligst paa Flensted Mark; men langt den største Del af Ejendommene uden for Byerne er opstaaet ved Udstykninger, der er foretaget saa sent, at de nuværende Matrikelnumre allerede dengang blev brugt. Skønt disse Matrikelnumre hører til Matriklen fra 1844, blev de brugt længe før den Tid, idet Forarbejderne til Matriklen tog mange Aar.

Der gik en halv Snes Aar, inden de nye Selvejere begyndte at udparcellere deres Gaarde, saa Udstyknings i Hovedsagen er sket siden 1825. Heller ikke Husmændene flyttede ud; paa den Tid havde kun nogle enkelte af Husmændenes Lodder faaet Huse.

Da Udstykningsen atter begyndte paa et Tidspunkt, hvor de nye Matrikelnumre allerede var i Brug, kan vi stort set ved Hjælp af Matrikelnumrene føre alle de nye Ejendomme tilbage til den Gaard i Byen, hvorfra deres Jord er kommen.

Søndergaard i Laasby har Mtrn. 5 a; oprindelig fandtes der intet Bogstav ved Femtallet, men da Udstykningsen begyndte, fik den tilbageværende Hovedlod dette tilføjet; den første Udstyknings fra Gaarden fik Mtrn. 5 b og saaledes videre hele Alfabetet igennem. Det er lige meget, hvor paa Laasby Mark, der

træffes et Stykke Jord med Femtallet som Matrikelnummer, enten det ligger ved Skanderborg Vejen, ved Kirkevejen, ved Stationen eller ved Kalbygaards Skov, saa har det før 1830 hørt til Søndergaard, og er en Del af den Jord, Gaarden fik ved Bymarkens Udskiftning.

Saa langt tilbage som til Udskiftningen af Landbyjorden, kan vi føre de nuværende Ejendommens Jord; men længere kan vi ikke komme. Som vi har set af det foregaaende, laa Gaardenes Jord før den Tid spredt over Bymarken og kan kun hist og her paapeges med nogenlunde Sikkerhed. For selve Jordens Vedkommende kan Gaardenes Historie altsaa ikke føres saa langt tilbage; men Gaardene selv laa jo i Landsbyerne paa samme Sted baade før og efter Udskiftningen, hvis de da ikke som de fire Flenstedgaarde var flyttet ud paa Marken. De samme Mænd boede i Gaardene, og deres Hartkorn beholdt de, med Undtagelse af den Smule de maatte afgive til Husmandsjord.

Vi tager derfor ikke Omordningen af Jorden mere højtideligt, end at vi i Gaardenes Historie glat skrider over Udskiftningen og fortsætter med Rækken af Fæstere eller Ejere; thi det er dog den samme Ejendom, blot at den har faaet sin Jord samlet. En meget stor Ulempe ved Gaardhistorien her i Sognet er Rosborgs Hartkornsudjævning, som foretoges, da han søgte at gennemføre sin første Udskiftning. Den giver nogen Usikkerhed især for Flensteds Vedkommende; thi vel findes der en Del Lister over Fæsterne, men selv i Løbet af en halv Snes Aar forandres dog nogle Fæsteforhold i Landsbyen. I det følgende vil vi dog altid mærke os, hvor der kan være Tvivl til Stede, saa faar Eftertiden se, om mere Lys kan kastes over dette lidt uklare Tidsrum.

Ersholt.

For fire Hundrede Aar siden levede der i Ersholt en Mand ved Navn *Las Jensen*. Han blev i 1545 af Selvejerbonden *Laurids Sejersen* i Sorring stævnet til at møde for Kongens Retterting i Aarhus, idet den rige Sejersen skylder ham og flere Mænd for, at de har givet »vrang Lovge for Gæld, som de var Jens Sejersen, hans Broder, skyldig.« Og Jens kunde ikke selv føre sin Sag, da han laa i sin Grav paa Sporup Kirkegaard med kløvet Pande; men det er nok muligt, at Las Jensen eller hans Fader havde været et af Ofrene for Familien Sejersens Handelstalent.

Der findes nemlig fra samme Aar Meddelelse om, at Las Jensen i Ersholt stævnedes Herredsfogeden i Gern Herred *Frans Poulsen* i Hammel samt *Adser Persen* i Linaa, for at »lagde hans Fader Raenstoff for, som med Vret.« Og ligeledes stævner han *Bertel Iversen* i Ring, fordi han »beschattet hans Fader iij Daler og ij Øren for en Raffnestouff, som han siger.«

Egentlig siges der intet om, at de to Sager har noget med hinanden at gøre; men da de indtræffer samme Aar, skulde det være sært, om de ikke har nogen Forbindelse med hinanden.

Raenstoff maa være Ranstoug, et Nævningstoug, der kender Las Jensens Fader skyldig i Ran, og at Bertel Iversen i Ring »beschattet« Faderen, vil vel sige, at han har taget Nam for at faa sit Gods og den Bøde, som den dømte skulde yde.

Ersholt hørte ikke under Klosteret, men træffes i Jordebøgerne tidligst i

1573, da Manden hedder *Jens Pedersen* og yder 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Fjerding Smør, 1 Brændtsvin samt en Ørte Byg for to Tønder Øl i Landgilde til Skanderborg. I 1612 er her en *Rasmus Nielsen Dyhr*, hvis Søn nok er den *Jens Rasmussen*, som sidder i Gaarden baade 1650 og 1667. Han yder det førstnævnte Aar til Fæstningsanlægget paa Frederiksdodde, nu Fredericia, 6 Td. 2 Skp. Rug.

For 1680—96 hedder Manden i Ersholt *Niels Mikkelsen*. Paa den Tid har Gaarden et Rytterhus. Han skriver sit Navn NMS med en lidt udspekuleret Sammentrækning. Den *Mikkel Nielsen*, der sidder i Gaarden 1718, er sikkert hans Søn. I dette Aars Jordebog hedder det, at »til dette Sted hører lidt Under-skov, som er nogenledes ved Magt, maadelig Græsning og intet Tørveskjær.« Mikkels Kone var sygelig og Familien fattig, saa Manden i Aaret 1738 maatte afsige Fæstet og fik i Stedet et Hus i Galten, hvor der boede en Mand ved Navn *Søren Nielsen*, der blev flyttet til Munkgaarden i Laasby, idet to Mænd derfra fik Ersholt. Disse to hed *Niels Clausen* og *Mads Nielsen*. Om Søren, Mads og Mikkel Nielsen skulde være Brødre kunde vel tænkes, men jeg ved det ikke. Et Par Aar efter Byttet fik Mads Laasby Kirkejorden i Fæste; men han blev ikke i Ersholt, idet han 1745 byttede Fæste med *Jens Nielsen* i N. Vissing, som efter Fæstebrevet skal yde Aftægt til Mikkel Nielsens Hustru. Besætningen er ved denne Lejlighed 6 Heste, 6 Køer, 5 Ungnød og 10 Faar. Det er muligt, at Jens Nielsen er i Familie med de andre Nielsener.

Jens har hele Gaarden, saa Delingen maa have været rent midlertidig. Han døde i 1771; men hans Kone blev ved at drive Gaarden, indtil Sønnen *Søren Jensen* i 1777 af Rosborg fik Fæstebrev; han døde 1812 som Aftægtsmand. Hans Datter *Anne* blev Aaret før gift med *Simon Sørensen*, født 1785 som Søn af Søren Munk i Laasby. En Søster til Anne ved Navn *Catrine* blev gift med Skolelærer *Jens Pedersen* i Vissing.

Da Søren Jensen og Hustru gik paa Aftægt, oprettedes der en Kontrakt, som giver de to gamle fire Fag Hus at bo i, de tre forsynet med Loft; det fjerde skulde nok være Køkken. Desuden skulde de have to indhegnede Haver Vest for Gaarden, af Fødemidler skal aarligt leveres dem 3 Td. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Malt, 2 Skp. Boghvede og 2 Skp. Byggryn, 4 Lispund roget Flæsk. Desuden skulde de have en Ko født, saa de kunde faa Mælk; den skulde selvfølgelig holdes vedlige. De faar fem Faar med Yngel græsset og fodret frit, dertil Kornet malet. Desuden skal de have 1/2 Skp. Hørfrø saaret og passet, høstet og tilberedt hvert Aar som Ejerens eget. 8 Læs Tørv og 8 Læs Træ samt »vore Bistader som de nu staar i Haven og skal blive staaende som vore egne.« Desuden skal de have Seng og andet fornøden Indbo og Køkkentøj, herunder et Tinkrus.

Endvidere forpligter Gaardens Overtager sig til at gøre Bryllup for Annes tre ugifte Søstre, ifald de skulde indgaa Ægteskab. Og endelig skulde Simon betale sin Svigerfader 600 Rdl. for Kongetienden, der tilhører ham. Disse Penge skulde selvfølgelig bruges til de andre Pigers Arv; for Gaardmanden skulde jo ogsaa, som Skik var, yde Aftægtsfolkene en hæderlig Jordefærd.

Simon Sørensen og *Anne* fik en lang Række Børn, som dog alle døde tidligt paa nær *Søren*, der er født 1822 og blev deres Efterfølger. I 1813 købte de Ersholt til Selveje og fik den overdraget af Kalbygaards Rodemænd, der havde ordnet Købet af Godset i 1812. Simon døde i 1868, og da havde Sønnen *Søren*

Simonsen i mange Aar haft Gaarden. Han var gift to Gange, først 1845 med Ellen Marie Christensdatter, der døde sidst i Halvtredserne, hvorefter han giftede sig med Kirsten Olesen, som 1858 fødte ham en Søn, den senere saa kendte *Kristen Sørensen*, der overtog Gaarden i en ung Alder og blev gift med Kirsten Marie Rasmusdatter fra Vissing. De var lige gamle og døde begge i 1932. Deres Datter Enkefru *Sorine Sofie Høgh* havde Gaarden 1936.

Kristen Sørensen, Ersholt, eller Kristen Ersholt, som han kaldtes til daglig, er saaledes af gammelt Ersholt Blod, og hans Æt har i 200 Aar haft Gaarden. Den Slægt har Rødder baade i Laasby og Vissing. Han gjorde i sin Tid baade Gaarden og Sognet kendt i Østjylland; thi ikke alene var han Sogneraadsformand i 29 Aar og Mejeriformand i 31 Aar fra 1899, men foruden disse hjemlige Hverv var han fra 1907 til sin Død Medlem af Skanderborg Amsraad, hvor han udfoldede en rig Virksomhed, idet han var i Besiddelse af megen Arbejdskraft og efterhaanden erhvervede sig stor Indsigt i alle kommunale Sager.

Flensted.

Mtrn. 1.

Mtrn. 1 er den Gaard, som i en Menneskealder har været ejet af nylig afdøde *Morten Simonsen*.

Denne Gaard var den eneste af Flensted Bys Gaarde, om hvilken der kan paavises, at den var Bondeejere fra Middelalderen. Alle de andre af Byens Gaarde var Fæstegaarde og kom under Klosteret i Øm. Allertidligst har jeg fundet Gaarden nævnt i 1573 og -75, da der i Lenets Jordebog som Selvejer nævnes *Per Jensen* i Flensted; han svarer baade Stød og Leding men ikke den sædvanlige Kornlandgilde, ejheller Lam, Gæs og Høns. Han faar 1581 noget Kirkejord paa Flensted Mark i Fæste, det tilhører Dallerup og Linaa Kirker, og denne Jord fulgte Gaarden meget længe. I 1612 har han endnu Gaarden.

Oluf Rasmussen, som tidligere er omtalt, træffes tidligst i 1650, da han yder 3 Td. Rug til Frederiksodde i Modsætning til Fæstegaarden i Byen, der svarer 6½ Td. Men da Oluf kun svarer af Herligheden og ikke af Bondeskylden, som han delvis selv ejede, er hans Ydelse ikke saa stor, skønt Gaarden havde samme Størrelse som de andre Gaarde i Byen. Vi ved fra Salget af Gaarden ved hans Død, at der var et Hus til Gaarden, senere nævnes to Huse. Gaarden havde i sit Enemærke *Bondskoven* 1602 Olden til 9 Svin; i 1664 er der Olden til 7 Svin. Aaret efter købte Niels Gregersen i Gern Gaarden af Oluf Rasmussens Enke *Anne Sørensdatter*.

Som Fæster i Gaarden sad nu i nogle Aar *Kristen Frandsen*, der kom til Kilsgaard, da Gaarden her blev købt af *Enevold Rasmussen* i Kalbygaard. Gaarden var da i en sørgelig Stand. I 1680 hedder Fæsteren *Jens Rasmussen* og i 1683 *Niels Jensen*, der fire Aar senere kaldes Niels Jensen Bondegaard. Endnu i 1696 sidder han i Gaarden; men i 1718 bebos Gaarden af Enevold Rasmussens Søn, Selvejeren *Rasmus Enevoldsen* og hans Hustru *Ane Jensdatter*. I Aaret 1724 faar deres Søn *Jens Rasmussen* Halvdelen af Gaarden i Fæste, men de levede endnu henvend en Snes Aar i Gaarden. Jens fik ogsaa Kirkejorden, og han sidder endnu i Gaarden 1766 ved Ryttergodsets Salg og kaldes da med Tilnavnet Bonde, hvilket betød Selvejer. Han døde 1777, og nogle faa Aar før var Gaarden over-

taget af *Knud Simonsen* fra Kalbygaard; men om han var Ejer af Bondeskyl- den, ved jeg ikke. Rosborg har dog vist købt denne. Knud Simonsen var en Søn af Simon Knudsen i Kalbygaard og var en Tid Fæster i Kalbygaard, hvor han fik Fripas af Beringskjold; hans Hustru hed Karen Andersdatter. Knud døde i 1814, men forinden havde Sønnen *Simon Knudsen* faaet Fæstebrev paa Gaarden, som det hedder paa Grund af Faderens Alder. Landgilden var da sat til 5 Rdl. at yde til Mortensdag; men Simon slap dog ikke ind i Gaarden uden at give 135 Rdl. i Indfæstning. Simons Broder *Anders* blev 1813 gift med en Datter af Udflytteren Jacob Rasmussen i Korsvejgaarden *Else Jacobsdatter*, og de to fik oprettet en Gaard af Jord dels fra Simons Gaard og dels fra Korsvejgaarden; Gaarden fik Mtrn. 23 og laa i *Lille Korsvej* paa et Sted, som i ældre Tid kaldes *Dalsmunden*; desuden havde den en Hedelod ude ved Jaungydevejen. Der blev straks bygget en Gaard. Simon Knudsen afgav efter Købekontrakten til Køberen »13 Fag Hus og 2 Bæster.« I denne nye Gaard, der blev oprettet 1817 efter Bevilling af 1815, boede nu Anders Knudsen og Else Jacobsdatter til de i 1847 solgte den til Svigersønnen *Peter Olesen Kaae*, som var gift med deres Datter Ane, hos hvem de nød Aftægt i en god halv Snes Aar.

I Folketællingen 1855 findes en lille Notits om Familien i Gaarden. Paa den Tid opholdt der sig et Par ugifte Karlmenesker hos Folkene. Deres Navne var *Hans Jensen* og *Niels Sørensen*, den sidstnævnte var forøvrigt fra Dallerup; de boede i Gaarden og gik om at forkynde Ordet. De var altsaa Missionærer; men baade disse to Karle samt Peter og Ane er skrevet for at være Mormoner. De siger dog alle fire, at de er ikke Mormoner, men bekender sig til »Jesu Kristi Kirke af de sidste Dages hellige.« Opholdsfolkene er skrevet at være Lutheraner; men da Else døde 1858, staar der Mormon i Kirkebogen. En Familie i Nabolaget, Maren og Morten Rasmussen, skrives ogsaa i Folketællingslisten som Mormoner.

I 1855 sælger Peter Olesen Kaae Gaarden til Fragtmand *Rasmus Jensen*, der imidlertid Aaret efter faar Bevilling til at nedlægge Gaarden, saaledes at største Parten af Jorden blev købt tilbage til Mtrn. 1 i Flensted. Heden var allerede frasolgt, den ejedes i 1938 af *Peter Grevy*. Resten af Gaarden deltes i to Dele, der begge var bebygget. Den største Del af denne Jord hører til den Ejendom, som 1936 ejedes af *Chr. Emil Nielsen*; selv beholdt Fragtmanden et lignende Stykke, som nu er delt mellem flere Huse.

Saaledes blev »bette Korsvej« til, og vi kan maaske godt sige, at den skylder Mormonerne sit nuværende Udseende, idet Mormonprædikanterne sikkert var stærkt medvirkende til, at Gaarden ikke kunde opretholdes. De yngre Mormoner rejste selvfølgelig til Amerika, Peter Olesen Kaae kom dog tilbage, om han nogen Sinde har været saa langt, og blev forsørget af Kommunen. Hvordan det gik hans Kone, ved jeg ikke.

Anders Knudsens eneste Søn *Knud Andersen* fik i 1856 en Hedeparcel 1 c ved Rye Vejen fra Gaarden i Flensted. Parcellen var pløjet og besaaet med Rug; den ejes 1936 af *Skjold Hjort Hansen*. Knud Andersens Datter *Else Marie Knudsdatter* blev gift med *Kristen Rørbæk*, saa Enken Sidsel Simonsdatter fra Assendrup i Nødlev Sogn, Hads Herred, der 1720 blev gift med Peder Herlovsen i Kalbygaard og fik sin trettenaarige Søn Simon trolovet med Peders elleveaarige Datter Anne, har endnu i vor Tid Efterkommere i Sognet.

I 1853 udskiltes fra Gaarden i Flensted nok et Hedestykke, nu Mtrn. 1 d; det blev købt af Søren Sørensen Winding og ejedes 1936 af Vognmand Niels Nielsen. Af andre Udstykninger i Heden nævner vi, at *Jens Peder Sørensens* Ejendom, Mtrn. 1 b, i, k, i 1834 blev frasolgt til Christoffer Nielsen fra Tørring; han døde 1858.

Jens Peder Sørensens Fader Søren Hansen eller *Søren Smed*, som han kaldtes, var født i Virring og lærte Smedehaandværket i Skanderborg. Han er født 1823 og har fortalt, at han i sin Læretid var med til at rejse til Rye Marked med Knive og Sakse. Han kom senere til Kalbygaard og blev Smed for Kammerraad Lange med en Løn paa 35 Rdl. aarlig; i den Tid boede han, hvor nu Købmand Vejtbæks Hus ligger, men siden erhvervede han Ejendommen her, hvor han døde som en meget gammel Mand hos sin Søn og Sønnekone. Søren Smed var Soldat under Trearskrigene og fik derfor paa sine gamle Dage et Dannebrogskors, som laa paa hans Kiste den Dag, han blev jordet.

Simon Knudsen var den første Selvejer af 1 a i moderne Forstand, han døde 52 Aar gammel i 1828, og Gaarden blev nu købt af Murer Kristen Kilsgaard, som ti Aar senere gav Skøde paa Gaarden til *Ole Andersen Kaae* og *Mette Pedersdatter*; disse to Mennesker kom fra Gimsing i Ølst ved Randers. Ole Andersen er Søstersøn til den kendte *Michel Olesen Kaae*, som 1831 var en velhavende Møller i Graa Mølle i Lisbjerg. Da han, som var barnløs, i dette Aar oprettede sit Testamente, tillagde han Ole Andersen og hans Børn halvanden af de tyve lige store Lodder, hans Bo skulde deles i, efter at der først var oprettet et Par Legater, nemlig et Legat for Lisbjerg og Blegind Skoler samt et Udstyrslegat for disse to Sogne. Han døde 1834 og er begravet i Lisbjerg.

Ole Andersen Kaae er vistnok født i Vitved. I 1848 skødede han Gaarden til *Simon Jensen*, der blev gift med hans Datter *Kirsten Olesdatter*. Der blev nu oprettet en Aftægtskontrakt, som endnu findes i Slægtens Gemmer. I denne nævnes der Kaffebonner, Cikorie, Kandis og Tobak, 18 Pund af hvert. Af særlige Ting, som Aftægtsfolkene udtager af Boet til deres Brug, nævnes et Sølvbæger. Foruden Købesummen og Aftægten maa Simon Jensen give en Obligation paa 600 Rdl. til sin Svoger Niels Peter Olesen Kaae, der ikke var voksen; han fik senere Sølvbægeret efter sin Fader.

I 1856 købte Simon af Søren Peders Fader, Jens Sørensen, den Gaardtomt og Toft, som ligger imellem Mtrn. 1 a og 3 a. Paa denne saakaldte gamle Gaardsplads forpligtede Simon Jensens Sønner sig til at bygge et Aftægts hus til deres Moder Kirsten Olesdatter, da Simon Jensen var død i 1890 og *Morten Simonsen* havde overtaget Gaarden. Der blev nu igen oprettet en Aftægtskontrakt; den udmærker sig især ved at der i den tales om, at der skal leveres 30 Potter Stenolje og Lægehonorar indtil 30 Kr. maanedlig. Kirstens Forældre maatte nøjes med en ringere Belysning, de fik $\frac{1}{2}$ Lispund Talg.

Kirsten Olesdatter døde i 1903, men allerede før den Tid havde Morten skaffet en ung Kone til Gaarde, idet han havde giftet sig med Niels Christensens Datter Edel Christensen fra Nabogaarden ved den anden Side af Søren Peders Mergelgrav. Paa deres Bryllupsdag var der rejst et stort Telt med Flag i Toppen paa Toften mellem Gaarden og Mergelgraven, omtrent hvor Jens Jensens Ajlebeholder nu er. Saa meget kan jeg huske fra den Dag. Edel døde 1928 og Morten Simonsen i 1945, og Gaarden ejes nu af deres Datter og Svigersøn *Hans Hesselund*.

Mtrn. 2.

Det er nu Byens største Gaard, og dens Hovedlod burde egentlig have haft to Matrikelnumre, idet de er to sammenlagte Ejendomme. Men Sammenlægningen skete saa tidligt, at vore nuværende Matrikelnumre ikke var traadt i Kraft. Den ene af Gaardene laa sammen med Ejner Bechs Gaard, men helt nede ved Gaden; den fik ved Udskiftningen tildelt sin Hovedlod Øst for Byen, men Nord for Gaden og Aarhusvejen. Den anden Gaard laa Syd for Gaden, lige Syd for Jens Jensens Vej og var delt i to; den ene Halvdel blev udflyttet paa Dalsvangen og har nu Mtrn. 10 og 11; mens den anden Halvgaard fik sin Hovedlod sammenhængende med Gaardspladsen og Toften ned i Syd over Landevejen og saa ud i Øst til Krattet.

Denne sydlige Gaard vil vi se lidt paa først. Den var allerede i 1680 delt imellem to Mænd og havde efter det ældst kendte Hartkorn Td. 6—7—1—1, saadan som næsten alle Byens Gaarde havde. Gaarden var saaledes formodentlig delt som ved Udskiftningen, da Mændene boede i hver sin Ende af Stuehuset, der vendte op imod Gaden. I den østligste Gaardspart boede 1680 en Mand, som hed *Anders Jensen* og som kaldtes lille Anders til Forskel fra store Anders i en af de andre Gaarde. Lille Anders var 1718 afløst af en Mand, der hed *Morten Andersen* og sandsynligvis er hans Søn og sidder i Fæstet til 1730, da han paa Grund af Alder afstaar Gaardsparten til *Rasmus Lauridsen*, der blev gift med hans Datter *Anne*, som imidlertid døde to Aar senere, efter at hun havde født en lille Pige, som fik hendes Navn og forøvrigt mange Aar senere blev gift med Hmd. Rasmus Rasmussen i Laven, hvor hun boede 1754.

Rasmus Lauridsen gav kun 6 Rdl. i Indfæstning, og Besætningen bestod ifl. Fæstebrevet af 2 Heste og 2 Køer. Da hans Hustru Ane døde i 1732, giftede han sig med en Pige, som var omme fra Gaarden ved Thyboledet og hed *Maren Jensdatter*. Hun fødte ham en lang Række Børn, den sidste i det Aar, da han døde, 1754, og nu stod Enken med syv Børn i Alderen fra et halvt til sytten Aar. Dødsboet havde stor Underbalance, og Enken maatte tage sig en anden Mand endnu samme Aar. Det blev *Søren Simonsen*, der efter ni Aars Tjeneste i Landmilitzen nu blev udløst. Han fik Gaarden uden Indfæstning, velsagtens paa Grund af de mange umyndige Børn, og med ham fik Maren endnu to Børn, inden hun døde i 1759.

Og nu var der ni umyndige Børn. Søren Simonsen, kaldet Søren Smed, gifter sig med en ny *Maren Jensdatter* i det samme Aar; denne Maren føder ham tre Børn, inden han dør i 1764. Der var nu fire Hold Børn; men det blev værre endnu, for Maren maatte gifte sig med Eftermanden i Gaarden *Frans Rasmussen*. Gaarden siges i Fæstebrevet at være i ringe Tilstand, han blev fri for Indfæstning. Besætningen var 3 Heste og to *Klodde* samt 6 Faar; men Køerne var alle sammen døde af den onde Kvægsyge, som i disse Aar rasede paa Egnen. Maren fødte nu Frans Rasmussen fire Børn, hvoraf *Søren Fransen* var den ældste, født 1767. Af de sejsten Børn, som nu var født i disse Ægteskaber i Gaarden levede vist endnu ti, da Maren døde efter en Fødsel 1772, og Frans Rasmussen tog sig nu en Kone, der skulde være Stedmoder for Søren Fransen og noget lignende for de andre ni, hvis de ikke efterhaanden var kommen væk fra Gaarden.

Søren Frandsen fik Gaarden efter sin Fader i 1788, da Rosborg gav ham Fæstebrev. Han blev Aaret efter gift med *Ellen Marie Nielsdatter*, hvis Faders

Niels Rasmussens trekvart Gaard han fik Fæstebrev paa i 1811, og saaledes kom disse to Gaarde sammen, idet Søren Fransen, som var med til at købe Kalbygaard og Gods som en af de seks Rodemænd, fik Selveje paa begge Gaarde.

I 1677 boede i Niels Rasmussens Gaard en Mand ved Navn *Knud Nielsen*. Det var ham, der paa Aarhusvejen udkæmpede den drabelige Kamp om Brændevinsdunken; hans Medfæster hedder Niels Nielsen og elleve Aar senere Niels Jensen Ersholt. 1692 er der tre Mænd i Gaarden, men Knud har vistnok det halve af Gaarden. I 1719 er Knud afløst af Sønnen *Rasmus Knudsen*, der nu sammen med Anders Jørgensen og Jens Jensen Kajhøj har Gaarden. Rasmus Knudsen var gift to Gange, hvilket var meget almindeligt. Hans første Kone, som døde 1720 hed *Karen Sørensdatter*. Hvor mange Børn, der var i dette Ægteskab vides ikke, da Laasby Sogns Kirkebog først begynder i 1720, og der er intet Skifte efter hende; men i Rasmus Knudsens andet Ægteskab med *Maren Andersdatter* var der seks Børn, hvoraf Sønnen Knud senere fik Gaarden. Rasmus Knudsen døde 1738, og da var i Gaardparten følgende Husdyr: 3 Bæster, 2 Helmisser, 2 Køer, 3 Kvier, 1 Stud, 4 Faar, 1 Svin, 4 Polte, 4 Gæs og nogle Gæslinger. Hans Afløser blev Landsoldaten *Niels Pedersen Firgaard*, der ægtede Enken og fik Gaarden uden Indfæstning, hvoraf vi kan se, at dens Tilstand var ringe.

Den nye Fæster har nok været en virksom Mand, i 1748 fæster han ogsaa den Fjerdepart af Gaarden, som Anders Jørgensen havde, idet hele Anders Jørgensens Familie døde, baade han, Kone og Søn. I 1856 døde Niels Firgaard, og hans Stedsøn, Rasmus Knudsens Søn *Knud*, der havde fæstet et lille Kirkebol i Jexen kom nu og fik sin Fødegaard imod at betale den Gæld, der hæftede paa Stedet. Han gav 3 Rdl. i Indfæstning. Tretten Aar senere døde Knud Rasmussen, og *Niels Rasmussen* ægtede hans Enke *Margrethe Sørensdatter*, med hvem han fik syv Børn, af hvilke den ældste *Ellen Marie* blev gift med *Søren Fransen*, og den yngste Else Marie i 1808 blev gift med Jens Jensen Bak i Oustrup. Niels Rasmussen nævnes ved sit Giftermaal Ungkarl i Knuds Gaard, men det er vist ikke Knuds Broder Niels, idet han ved Knuds Død siges at bo i Tørring, og det nævnes desuden i Skiftet, at Enkens Fæstemand var til Stede. Niels Rasmussen, Fæstemanden, skal da ogsaa være født ti Aar senere end Knuds Broder Niels, saa der kan næppe være Tvivl om, at de to Niels Rasmussener er to forskellige Personer, desværre; thi ellers kunde Søren Frandsens Kone her i denne Gaard have ført sine Forfædre meget langt tilbage i Tiden.

Muligvis er Niels Rasmussen Søn af Rasmus Thomasen i Flensted, da han er født 1742, hvilket Aar Rasmus fik sig en Søn Niels baaret til Daaben. I saa Fald kan begge Niels Rasmussens Forældre ledes tilbage til Laasby, hvor Moderen var født i Vestergaard 1716 som Datter af Søren Jensen; hans Fader Jens Pedersen havde denne Gaard i 1680. Niels Rasmussens Farfader Thomas Nielsen boede 1688 i den Gaard i Laasby, som nu har Mtrn. 9 a og ejes af Enkefru Marie Holm, og i 1680 var der i Gaarden en Niels Jonsen, som nok er Fader til Thomas Nielsen, og Ættens med Sikkerhed ældst kendte Led.

Niels Rasmussen og *Margrethe Sørensdatter* fik i 1782 Sønnen *Knud*, der kom til at føre en Gren af Slægten ud fra Landsbyen, hvis Navn han antog, idet han kom til at bære Navnet *Knud Flensted*. Hans Efterslægt holdt fast ved Navnet Flensted. Ja, Globetrotteren, Gymnastikmanden *Erik Flensted Jensen* har ført det

smukke Landsbynavn ud over Verdenshavene, og de fleste, som har blot en lille Smule med Bøger at gøre, vil kende *Flensted's Forlag* i Odense, hvis Indehaver bærer Stamfaderens Navn *Knud Flensted*.

Knud Nielsen Flensted havde Handelsblod og Virketrang. Han blev Studehandler og Hestehandler, efterhaanden i den store Stil. Under Napoleonskrigene opkøbte han Heste over hele Jylland til Kejsereens Krigshære, og han førte selv sine store Hestekobler til de Regimenters Standkvarter i Udlandet, hvortil de skulde leveres. Under sine Handelsrejser kom han i Forbindelse med den rige *Lars Holst* paa Korslund i Vendsyssel, med hvis Datter *Johanne Marie* han i 1805 blev trolovet. De blev gift, købte han en Gaard i *Nørre Sundby* og drev i en halv Snes Aar Kornhandel og Brændevinsbrænderi, senere overtog han en af Svigerfaderens Gaarde: *Hellumlund* i Hellum Sogn, hvor han boede til 1836, derefter Forpagter af *Nielsminde* under Børglum Kloster. Paa sine ældre Dage købte han en Gaard i *Poulstrup*.

Knud Flensted havde mange Børn; Slægten holder sig særlig i Vendsyssel, men som vi har set, træffes den ogsaa andre Steder. For Oplysninger om Slægten maa jeg særlig takke Handelsgartner *N. Flensted Andersen*, Brunemosehus ved Sorø, samt Frk. *Marie Flensted* og hendes Broder *Snedkermester Flensted* i Hjørring.

Søren Fransen havde altsaa to Gaarde og flyttede maaske 1811 fra sin Fødegård over i Svigerfaderens Gaard. *Ellen Marie* fødte sin Mand ti Børn og Nummer otte hed *Jens Sørensen*; han blev i 1835 gift med *Micholine Kaae Gregersen*, hvis Forældre *Gregers Nielsen* og *Birgitte Christensdatter* ejede den Gaard, som nu *Søren Laursen* har. *Micholine* var opkaldt efter Moderens Morbroder *Michel Olesen Kaae* i Graa Mølle i Lisbjerg, og Familien var med blandt de Arvinger, som nævnes i hans Testamente, hvori de tillægges 2 Lodder af hans efterladte Formue eller en Tiendedel af Arven. Desuden tillægges der »Sønnen og Datteren, som er opkaldt efter min afdøde Søn og mig begge 500 Rdl.« Den Søn og den Datter er formodentlig *Ole Kaae Gregersen* og *Micholine Kaae Gregersen*. Da Arven blev udbetalt, kom der altsaa en god Slump Penge til *Micholine* og *Jens Sørensen*.

Vistnok i 1837 nedbrændte den af Gaardene, som laa Syd for Gaden, og det var ved et *Gadelamsgilde*, at Ilden opkom, og det eneste, som blev reddet, var et Brændevinstøj, for det kom man i Gruekedlen, der var fuld af Vand. Samme Aar overdrog *Søren Fransen* sin Søn begge Gaardene, og den nye Gaard blev bygget paa Marken i Østsiden af Byen. Denne Gaard blev ikke særlig gammel, idet den nedbrændte en Søndag i 1898, da den for øvrigt stod for at skulde nedbrydes, og samme Sommer blev den nuværende Gaard bygget. Man maa sige, at *Søren Peder Jensen* var fremsynet, da han byggede den nye Gaard med de meget rummelige Huse og Plads til en stor Have, som selvfølgelig først blev plantet, efter at han havde afstaaet Gaarden.

Han fik *Skøde* paa Gaarden af sin Moder i 1839, men hun levede længe efter den Tid og blev en meget gammel Kone, som kom til at styre Huset for *Søren Peder*, da hans Hustru *Inger Jensen* døde som helt ung, efter at hun i 1884 havde født en Datter, som blev kaldt op efter *Micholine*, men dog kom til at hedde *Nikoline*, samt i 1887 en Søn *Jens Sørensen*, der døde samtidig med Moderen.

Til Nikoline og hendes Mand *Jens Laursen Jensen* fra Laasby (Mtrn. 15 a) gik nu Gaarden i Arv, og i 1937 overdrog de Gaarden til Sønnen *Ingvard Jensen*.

Søren Peder var paa sine lidt ældre Aar noget af en Original. Han var meget jævn og ligetil og passede med Omhu sin store Gaard, tog Del i offentligt Arbejde baade i Skolekommissionen og i Sogneraadet, skønt man sagde, at han hverken kunde læse eller skrive. Det første er dog vist ikke rigtigt; men hans Skrivers indskrænkede sig i Hovedsagen til at han prentede sit Navn S. P. Jensen. Søren Peder var dog ikke derfor noget Fæ. Han havde det hele i Hovedet, og det var *rele* nok. Han drev som Bedstefaderen Søren Frandsen havde gjort det en Del Hestehandel og opdrættede mange Plage. Kom derfor en Del ud til Markeder og blev meget kendt; men da han var en lille uanselig Mand, har man nok sommetider villet se ham over Hovedet, hvorfor Søren Peder ved en Lejlighed sagde:

»Hvisimenti' a håj it hat' mi Go'e, så håj a it vå mie rejnet end jen ow di Kalbegoess Dawlejere.« Og over for fattige Mennesker var han god af sig. Efter ham kaldes Gaarden nu *Petersminde*.

Da hans Svigersøn fik Gaarden, kom der en moderne Landmand til Byen, han var Foregangsmand. Jeg husker som Barn, de ældre talte om, at det var endda tidligt, Jens Laursen begyndte at saa om Foraaret; det kunde da vist ikke gaa. Hans Sæd blev et Aar dækket af Sne, og Folk rystede paa Hovedet: nu gik det da galt. Men Jens blev ved sit, og de andre skyndte sig i al Stilhed at tage ved Lære af ham. Han indførte ogsaa Maskiner i Marken, han saade Roer paa flad Jord, mens de andre Bønder i Byen kammede Marken op til Roer og ikke kunde forstaa, hvordan hans Folk kunde faa de Roer udtyndet; nu saar man overalt paa denne Maade og kan med de moderne Radrensere behandle Roemarken, saa Roeudtyndingen foregaar let som aldrig før. Jens Laursen brugte Kunstgødning, ikke i Sækkevis som andre Bønder men i Læssevis, og Folk rystede atter paa Hovedet, men kunde jo ikke undgaa at sammenligne hans Marker med deres egne og se Resultatet; det var let at se, at Jens' Mark bar alt det Korn, der kunde staa.

Saadan lærte han fra sig i al Stilhed, og de andre Mænd holdt snart op med at ryste paa deres Hoveder, men de gav sig til at efterligne ham, og mere kunde han jo egentlig ikke ønske sig. Da han havde givet Slip paa Gaarden, byggede han og Nikoline den grønne Villa ved Landevejen; han døde i Begyndelsen af 1940.

Af Udstykninger fra denne Gaards to Marker findes i 1936 paa Ejendoms-skyldfortegnelsen følgende. *Hans P. O. Andersen* Mtrn. 2 b ved Jaungydevejen, *Kristian Poulsen* Mtrn. 2 i, *Niels Rasmus Nielsen* Mtrn. 2 m, *Anders Bærntsen* Mtrn. 2 n, *Niels Daugaard* Mtrn. 2 u, *Laur Christensen* Mtrn. 2 x, *Marius Jensen* Mtrn. 2 y og *Jens Bærntsen* 2 aa. Disse Parceller ligger i Heden ved Rye Vejen og Jaungyde Vejen. Desuden er der den gamle Gaardsplads med Toft Nord for Gaden; den gik helt op til Kirkevejen og er nu delt imellem Ejner Bechs Gaard og Husene ved Vejen. Gaardspladsen og Toften fra Gaden ned til Landevejen hører til Morten Simonsens Gaard.

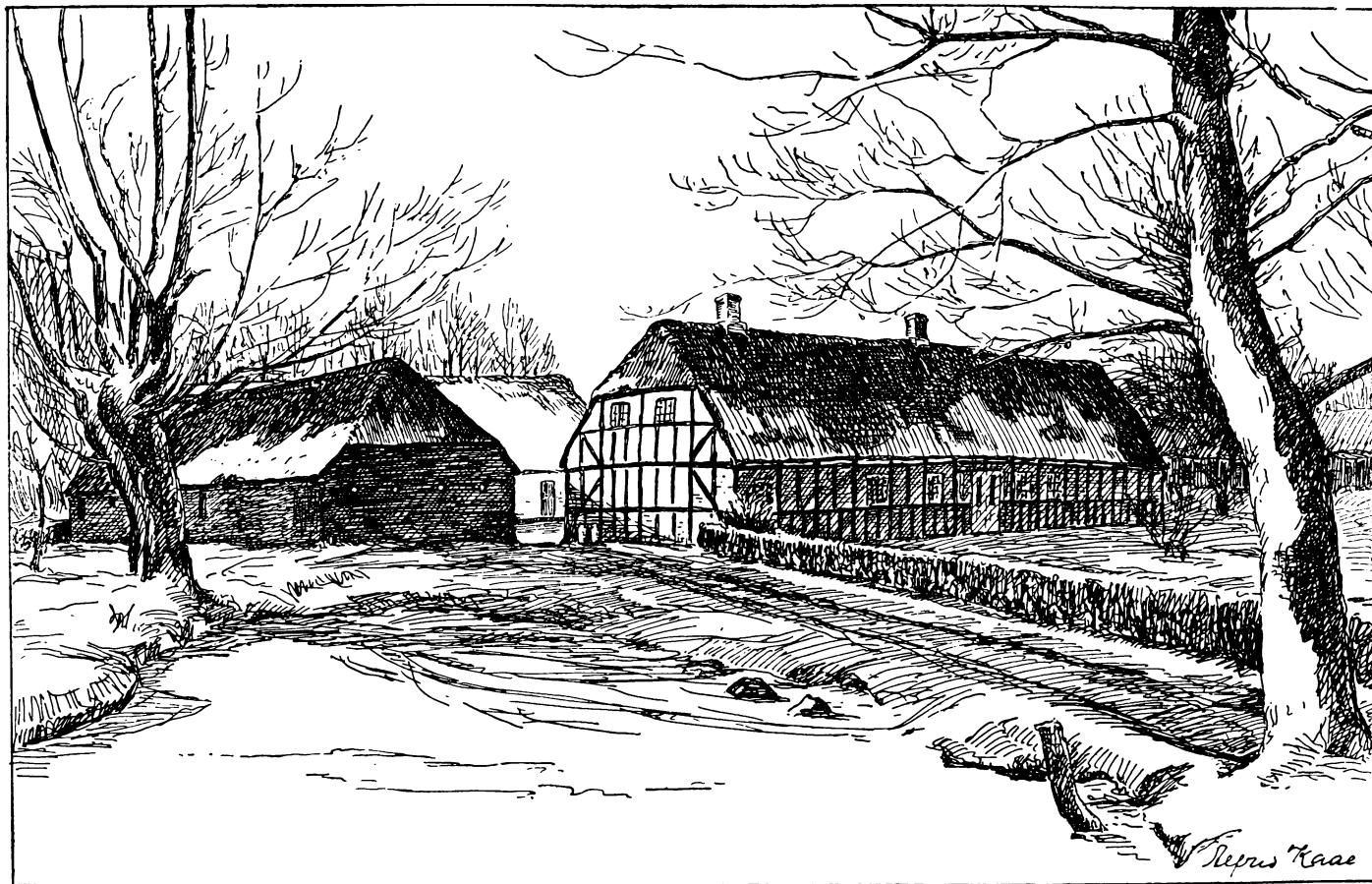

Fig. 42. Sognefoged Søren Laursens Gaard i Flensted.

Mtrn. 3.

Denne Gaard ejes nu af Sognefoged *Søren Laursen*. En moderne Tid kalder den »Flenstedgaard«, men i alle de mange historiske Dokumenter og Papirer, jeg har læst og afskrevet, har Gaarden intet Navn; det har ingen Gaard i Flensted By. I Følge almindelig Navnebrug skulde Flenstedgaard være den Gaard, hvoraf Byen har udviklet sig, og det er ikke Tilfældet her. Det maa meget snarere tænkes at være Tilfældet med Mtrn. 1, som altsaa maaske kunde tage Navnet med nogen Ret, hvad den dog aldrig har gjort, den har som alle andre Gaarde i Byen lige til vor Tid været anonym og aldrig haft Navn.

Det ser ud til, at den første Fæster som kendes her i Gaarden er den *Jens Dyuer*, som nævnes 1554 i Ømklosters Jordebog, og da han allerede i 1573 er ombyttet med en Mand ved Navn *Morten Jensen*, der nok er hans Søn, har han maaske siddet i Gaarden i adskillige Aar, før Jordebogen nævner ham, kanhænde han er en af de rigtige Klosterbønder, som har gjort Overgangen med fra Klosterstyre til Lensmandsstyre.

I 1612 hedder Fæsteren *Peder Ibsen*, og det ser ud, som om Peder-Navnet har fulgt Gaarden længe, da Fæsteren i 1650—67 hedder *Peder Jensen*, maaske en Sønesøn af Peder Ibsen. Han fik i 1664 et Paalæg om ikke at holde ulovlig Kro med Øl eller Brændevin »under 10 Rigsdalers Fortabelse«. Da Herredsfogeden *Hendrich Lauridsen* paa Kalbygaard døde, blev Peder Jensen en af Værgerne for hans Børn; han var vistnok ret velhavende og laante Penge ud ved flere Lejligheder.

Fra 1680 til 1696 havde Gaarden samtidig to Fæstere nemlig *Niels Nielsen* og *Oluf Jensen*; derefter har *Enevold Andersen* den alene, indtil hans Søn *Jens Enevoldsen* fik den; men Jens blev dømt fra Gaarden paa Grund af Forsømmelighed, og *Laurs Nielsen* overtog den i Aaret 1726; han gav ingen Indfæstning, men indgik paa at betale Formandens Restancer. Aaret før var han bleven gift med *Maren Andersdatter*, som var Enke i Laasby, men vistnok ellers var fra Flensted; hun havde flere Børn, hvoraf en Dreng, som ogsaa hed *Laurids Nielsen*, i 1758 fik Gaarden efter sin Stedfader. Begge disse Mænd kaldtes i daglig Tale *Kopøt*; hvor dette Navn stammer fra, ved jeg ikke, men det brugtes ogsaa om den yngre Laurids Kopøts Brødre i Laasby. Denne Mand var gift med *Ane Simonsdatter* fra Kalbygaard; hans fire Børn er født i Flensted i Tiden fra 1761—67, men da han døde 1771, boede han i en Gaard i Laasby og sad i stor Velstand.

I Tiden fra 1767—80 kender jeg ikke Navnet paa Fæsteren, da der ingen Fæsteprotokoller findes for Rosborgs Gods. I sidstnævnte Aar er det sandsynligt, at *Niels Sørensen Firgaard* fik Gaarden. Han sidder der da i 1787, og han blev gift 1780, saa han har nok faaet Fæstet det Aar. I Kirkebogen staar ved Giftermaalet, at han kom fra Dallerup, men Firgaardnavnet peger jo ellers snderpaa. Vi maa dog erindre, at en Mand med samme Efternavn en Del Aar i Forvejen havde boet i Nabogaarden Nord for Vejen. *Niels P. Firgaards* Kone *Mette Katrine Sørensdatter* var Enke efter *Søren Rasmussen* i Laasby, hun var født 1748 og Datter af Gmd. *Søren Pedersen Væver* i Flensted og hans anden Kone *Maren Rasmusdatter* fra Laasby; de boede vistnok i den Gaard, der nu er flyttet ud og har Mtrn. 10—11, og hans Æt har dybe Rødder i Landsbyen, idet hans Fader *Peder Jensen*, der døde 1739, havde samme Gaard. Han var

født 1663, og hans Fader er sandsynligvis den *Jens Jensen*, der i 1680—92 havde Gaarden og sandsynligvis er Søn af *Jens Pedersen*, der nævnes 1664—67 og som sikkert er Søn af Formanden *Peder Lauridsen*, der var i Gaarden 1650. Hele denne Forslægt kunde nu egentlig være os ligegyldig, hvis ikke Niels Sørensen Firgaard og hans Kone i 1783 havde faaet en Søn, som kom til at hedde *Gregers Nielsen* og fik Gaarden efter dem, og han har adskillige Efterkommere paa Egnen, idet han var Bedstefar til Søren Peder Jensen i Flensted og Far til Ole Kaae Gregersen paa Flensted Mark.

I 1813 blev Niels Firgaard Selvejer af hele Gaarden, og omkring 1820 fik Sønnen Gregers den. Niels Firgaard siges at være baade Pottemager, Haandværker og Hestepringer. Gaarden var en af de faa i Byen, der ved Jordernes Udskiftning fik hele sin Mark sammenhængende i een Lod, baade Indmark og Hede, idet Marken gik fra Gaarden ud i Sydøst til Lysmose, og Syd for denne Mose ligger Hedelodden. Kun Skovlodden i Flensted Krat ligger for sig selv. Fra Gaarden er udstykket mange Lodder, og mange nye Ejendomme er vokset op paa dens udstrakte Hedelod. Den ældste Udstykning er den Gaard, hvor i sin Tid Ras Severinsen boede, den er 1936 delt mellem hans Sønner Marius, Frans og Laurs; Loddens første Ejer var Søren Hansen, der købte af Gregers Nielsen omkring 1830. I Aaret 1845 faldt Gregers af en Vogn og slog sig ihjel, og Enken drev nu Gaarden i nogle Aar, indtil hun i 1853 solgte Gaarden til *Frederik Ludv. Christensen* for 6.100 Rdl., idet hun dog et Par Aar før havde udskilt et Stykke Jord til sin Søn Christen Gregersen, som vist er den Ejendom, der senere tilhørte Ole Kaae og nu ejes af *Richardt Møller*, Mtrn. 1 c. Derefter frasolgte Frederik i 1855 den Ejendom, som nu *Karl Erik Bjørn* har, Mtrn. 3 g, og Aaret efter Mtrn. 3 h til *Rasmus Nielsen*, som var Jesper Rasmussens Far; 1936 ejedes den af Kristian Hansen; fra den Ejendom er fraskilt det lille røde Hus ved Mosen. Her boede i min Barndomstid Niels Pedersen og Ida Schwartz, eller som vi altid nævnte dem *Ide* og *Niels Piesen te Ides*. Hun var Kogekone og han Skaffer og Bydemand, og han kendte de gamle Remser, hvormed der skulde bydes værdigt til Familiefester. Han var selv en hel Fest, naar han fint barberet med Skægkransen rundt om Hagen og det gammeldags klippede hvide Haar fint friseret, i toradet Skødefrakke, tre Tørklæder om Halsen — selv i den varmeste Sommertid, toradet Vest og Klapbukser, i sine blankpudsede Basartræsko med de fint flettede Halmvisker, blaa Hoser med hvide Taasnipper, efter tre militæriske Bank paa Døren traadte let og adræt over Dørtræet og stod ret som et Lys inden for Døren, mens han uden at blinke og dog med et lille Blink i Øjet afleverede sin Indbydelse til Gildet. Her boede senere *Kristen Jensen*. *Rasmus Skjødts* Ejendom skal være udstykket fra Frederiks Gaard 1864 til Rasmus Rasmussen, kaldet Ras Ougaard, han var fra Mjesing, af ham købte Peder Skjødt fra Vissing Gaarden i 1887 og afstod den 1917 til Rasmus Skjødt. P. Skjødt var Pottemager; det var et Haandværk, som adskillige af de Mænd, der kom og slog sig ned som Pionerer i Heden og den udstykkede Jord, havde lært og brugte i en Del Aar. Leret, som P. Skjødt brugte, toges flere Steder i Heden mellem Jaungyde- og Ryevejen; det blev saa blandet med Ler fra Gern Teglværk. Der blev ogsaa hentet Ler fra Galten.

Frederik L. Christensen var født i Mjesing og hans Hustru Birgitte Andersen Hauberg i Hornborg. De byggede Nord for Gaden paa en gammel Gaardsgrund

det smukke Hus med Gavlen ud mod Gaden, og her boede de deres sidste Aar. Deres Efterfølger i Gaarden blev *Jens Jesper Sørensen* fra Haurum, der blev gift med deres Datter *Kirstine*. *Jens J. Sørensen* var vistnok den første Mand i Flensted, der fik en Cykle. Han var noget af en Tusindkunstner. Hans Værksted var en Smeds, en Drejers, en Snedkers, en Bødkers, foruden at han selvfølgelig var Glarmester, kunde lodde og var Mekaniker. Desuden gav han sig af med at være Livsforsikringsagent. Men for alt dette kunde Gaardens rette Pasning ikke trives i hans Hænder, og i 1914 solgte han den til Svigersønnen Slagter *Niels Rasmussen* i Galten, der samme Aar solgte den videre til *Gunnar Laursen Vig*, som to Aar senere overdrog den til dens nuværende Ejer. Stine og Jens Sørensen flyttede saa over i Frederiks Aftægtshus, hvoraf en Del var lejet ud til Pogeskolen.

Mtrn. 4.

Den vestligste Gaard Syd for Gaden. Det er før nævnt, at denne Gaard som Regel nævnes sidst i Agerfordelingen. Saadan nævnes den som Regel ogsaa sidst i de Registre og Lister over Gaarde i Byen, jeg kender fra Tiden omkring og før 1700. Hvis denne Regel har været gammel, og det var den sikkert, kan vi maaske med nogen Sikkerhed kende Gaarden fra de ældste Jordebøger. Jordebogen over Ømklosters Gods 1554 nævner her en *Anne Nielsis*, hvilket vil sige Anne til Nielses. Hun maa altsaa være Enke efter en Mand ved Navn Niels. Man kan endda slutte sig til, at han har baaret Tilnavnet Dyr; thi 1573 staar en Mand ved Navn *Anders Diur Nielson* sidst paa Listen, og det kan næppe være meget galt at sige, at han maa være en Søn, der har arvet Fæstet efter sin Mor. Omkring 1660 skulde Manden i Gaarden hedde Jens Rasmussen; han saar 1662 i sin Mark 2 Td. Rug, 3 $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 3 Td. Havre og 2 Skp. Boghvede. Det er ikke nogen imponerende Udsæd, men saadan Udsæd havde alle de syv Fæstegaarde i Byen, de var lige store af Hartkorn og svarede samme Landgilde.

Fra 1680 til vor Tid kan man med mere Sikkerhed følge Gaardens Fæstere og Ejere. I dette Aar er der to Mænd til at dele Gaarden, og Gaarden kaldes et Sted for Tvillinggaarden. Fæsterne hed *Peder Jensen* og *Anders Jensen*. De kunde jo være Sønner af Jens Rasmussen, der kan have faaet dem ind efter sig. Om Jens Rasmussen hedder det i 1663 at han var forarmet, og samme Aar stævnes han for en Gæld paa 9 Rdl. til afdøde Anders Nielsen i Møllerup. Der har altsaa hersket Fattigdom i Gaarden, da Peder og Anders overtog den.

I 1692 er de to Mænd afløst af *Rasmus Nielsen* og *Søren Kristensen*; den sidstnævntes Søn Kristen Sørensen blev som Fæster af den halve Gaard til 1754, mens Rasmus Nielsen i 1718 er afløst af *Rasmus Thomasen*, som i direkte Mandslinie er den nuværende Ejer *Anton Olesens* Oldefader med to Tipper. Han er født i Laasby 1688 og har saaledes næppe faaet Gaarden før efter 1710. I Fødegarden i Laasby Mtrn. 9 boede hans Broder Jens Thomasen, og før ham havde Faderen *Thomas Nielsen* og Farfaderen Niels Jonsen haft denne Gaard, den sidste omkring 1680. Rasmus Thomasen var to Gange gift, sidste Gang med Elen eller *Lene Sørensdatter*, vistnok fra Vestergaard i Laasby; hun fødte ham en Række Børn, hvoriblandt Sønnen Thomas, der 1762 fik Gaarden efter sin Fader, som nogle Aar i Forvejen havde faaet hele Gaarden samlet, idet Kristen Sørensen paa Grund af Fattigdom og ringe Tilstand afstod sin Gaardspart til

ham. Og siden har Gaarden ikke været delt, saa længe den var i Fæste. Da han døde, efterlod han sig en lille Arv til Konen og Børnene. *Thomas Rasmussen*, som nu fik Gaarden, var en ung Mand. Hans første Hustru *Mette Jensdatter* døde 18 Aar gammel i Aaret 1768, velsagtens efter en Fødsel, hvilket var en meget almindelig Dødsarsag for unge Koner. Hans anden Kone var *Ane Nielsdatter*.

Vi har tidligere omtalt, at *Thomas Rasmussen* paa Grund af Kvægsygen maatte købe nogle Køer i Toustrup. Da Handelen er helt levende skildret i Tingbogen, skal vi kort referere den. Handelen drejede sig om seks Køer, som *Thomas Rasmussen* og *Niels Sørensen* i Flensted har købt af *Anders Samuelsen* — uset, men efter en Prøveko, som *Samuelsen* har vist *Thomas*. Den Dag *Samuelsen* leverede Køerne i Flensted, var *Thomas* ikke hjemme, men hans yngre Broder *Jens* modtog dem og klavede dem ind sigende, at dersom Køerne var efter Prøven, tog hans Broder imod dem; men derefter kom *Niels Sørensen* til og sagde, at Køerne var for smaa.

Men nu maa vi vide, at der i de Dage paa Grund af Kvægsygen var Dyrtid paa Køer. *Anders Samuelsen* gik derefter ind og klavede atter Køerne ud og vilde drive hjem med dem igen. Men *Niels Sørensen* ser hen til *Jens* og siger: Hvad skal vi nu gøre?« *Hvorpaa* *Jens* svarede, at det var bedst de blev, til hans Broder kom hjem, og saa blev Køerne da indklavet paany, og man gik ind til Øllet og Snapsen. Et Vidne sagde, at de drak Lidkøb, eller de drak »baade før, da og siden«, saa de har nok været inde ved Ølkanden flere Gange. Under al denne Drikken Lidkøb eller hvad det nu var, siger *Niels Sørensen*, at den ringeste af de leverede Køer, den hvide, er for lille, den er mindre end Prøvekoen, som slet ikke var med, og han holder paa, at den skal byttes med Prøvekoen, og det handler de saa længe om, at de bliver enige. *Samuelsen* skal have 2 Sletdaler og saa skal den hvide byttes med Prøvekoen; men han er dog saa ædru, at han faar fortalt, at Prøvekoen er hans *Godefaders* og ikke hans egen, saa han kan jo ikke ret vide, om han vil af med den. Køerne skulde ellers koste 9 Rdl. 2 Mark Stykket. *Samuelsen* dinglede saa ad Toustrup til, efter at han havde trykket *Niels* i Haanden til Handelens Besegling. Jo, det var en regulær Handel med en Mængde Vrøvleri, Brændevin og Øl, saa man bagefter knap vidste, hvordan Ordene var falden; men Lidkøbet havde de i hvert Fald faaet; det er der ingen Tvivl om.

Den hvide blev nogle Dage senere sendt tilbage til Toustrup med Fordring om Prøvekoen, som dog ikke kom. Da der var gaaet nogen Tid, blev de købte Køer syge og tre af dem døde af Kvægsyge. *Thomas* havde endda købt dem med Garanti for, at de havde overstaaet Kvægsygen og saaledes blev anset for at være immune. For at kundgøre *Samuelsen* Køernes Død paa lovlig Vis, blev *Karlen Jens* sendt til Toustrup med et Horn af hver af de døde Køer med de Ord til *Anders Samuelsen*, at kunde han efter Løfte skaffe Tingsvidne paa, at Køerne havde gennemgaaet Kvægsygen, saa skulde han faa sine Penge for de andre Køer, og jo før dette kunde faa sin Redelighed, jo kærere skulde det være *Thomas Rasmussen*.

Det er formodentlig dette, som har rejst Processen. Toustrupmanden kræver Betaling for de leverede Køer og Flenstedmanden kræver Erstatning for de døde. *Thomas Rasmussen* siges i 1792 at være Hestepranger. Hans Søn *Knud Thomassen*

arvede Gaarden efter ham og var en anset Mand. Det kan man nok sige, da han var med ved Godshandelen, da Bønderne købte Herregaarden og deres Gaarde.

Han fik Gaarden 1810 og var paa det Tidspunkt 36 Aar. Fæstebrevet er tinglæst, hvilket er Tilfældet med en Række Fæstebreve fra den Tid. Det er ellers de eneste af den Slags, der findes fra Kalbygaards Gods. Det lyder saaledes:

»Rasmus Laursen Brændstrup Forvalter ved Kalbygaard og Gods gøre vitterlig, at jeg efter Ejeren af berørte Gods Hr. Mads Anthoni Rosborg og hans Væрге Hr. Prop. Jens Rosborg til Knivsholt deres skriftlige Ordre haver sted og fæst, ligesom jeg steder og fæster til Ungkarl Knud Thomasen i Flensted den Gaard, hans Fader hidtil har beboet og nu formedelst Alderdom for Sønnen har opladt. Hvilken Gaard, der staar for Hartkorn Ager og Eng Td. 3—6—0—0 Skovskylt Td. 0—0—3—0. Bemeldte Knud Thomasen sin Livstid at nyde og bruge udi Fæste beholde paa efterskrevne

Conditioner

1) At han deraf til sine rette Forfaldstider og Steder af Hartkornet vil erlægge og betale i alle kongelige Paabudde, ordinære og ekstraordinære som enten er eller herefter allernaadigst paabudet vorder, samt alle paabudte og paaliggende personlige Skatter af sig og sine Folk.

2) Betaler aarlig Landgilde hver Mortensdag 3 Rdl. 1 Mark 6 Skl. og forretter til Kalbygaard en Plovs Hoveri overensstemmende med Hoveriforeningen af 29. Juni 1800 o. s. v.

3) Gaardens Bygninger, der det først mulige skal være overensstemmende med Forordningen af 8. 6. 1787 tilligemed dens Besætning vorder ham overleveret, skal han holde saaledes vedlige, at de altid kan findes at være i forsvarlig Stand og overensstemmende med den hosføjede Synsforretning, saa snart samme er afholdt og afhjemlet, hvilken da skal være Regel og Rettesnor, hvorefter han ved Fratrædelse eller Dødsfald skal aflevere det modtagne.

4) Dyrke og drive Gaardens tildelte Jorder forsvarlig, ej bruge dem til Upligt, laane i Sæd, eller lade noget deraf bortkomme, men alt det indavlede Foder og Straa at lade udtære ved Gaarden, saavelsom heller ikke at lade nogen Gødning bortkomme fra Stedet eller dets tilliggende Jorder.

5) Det paalægges Fæsteren hverken at indtage Indsiddere, huse eller hæle Løsgængere eller Omstrejfer der ej er forsynet med lovligt Pas uden vedbørlig og anordningsmæssig Straf.

6) Stedets Bygninger skal Fæsteren være rede at lade omvurdere i Brandkassen, svare sin Brandkontingent samt anskaffe og vedligeholde anordningsmæssige Brandredskaber, hvorimod han skal være berettiget til i ulykkelig Tilfælde af Ildsvaade da at oppebære Assurancen til at opbygge Gaarden for.

I øvrigt rette Fæsteren sig efter hans kgl. M.s allernaadigste Lov og Anordninger, være sin Husbond og dennes udsendte hørig og lydige, samt opfylde alle de Poster han som Fæster er paalagt, saavel med dette Fæstebrev som ved Loven, alt under dette sit Fæstes Fortabelse og anden vilkaarlig Straf.

Til Indfæstning har Fæsteren betalt 150 Rdl.

Dette til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Kalbygaard, d. 30. Jan. 1810.

Brændstrup.

Den fratrædende Fæster havde Htk. Td. 4—0—1—2, hvoraf ved Byens Udskiftning er udlagt til Husmandsjord Td. 0—2—1—2¹/₂, som herved af mig attesteres

Brændstrup.«

Samtidig med Overtagelsen af Faderens Fæstegaard, blev der skrevet en Opholdskontrakt. Den var en Slags Vederlag for, at Forældrene afstod Gaarden, inden deres Død. Opholdet var Datidens Forsørgelsesmaade; det var jo Gaarden, der skulde yde ogsaa de gamle og afmægtige Underhold. Helt op til vor Tid brugtes denne Form for Alderdomsforsørgelse; den havde mange aabenlyse Skavanker, men i Sandhed ogsaa Fordele. Man søgte at holde Gaardene fri for den Overkapitalisering, som en moderne Tid plages af, idet nu hvert Slægtled trækker saa stor en Kapital som muligt ud af Gaardene. De gamle søgte at holde Kapitalen ved Gaarden, idet Aftægten som var en Slags Gældsbyrde, ved Aftægtsfolkernes Død faldt tilbage til Gaarden for at være til Rede, naar næste Slægtled havde Brug for den.

Aftægtskontrakten er ogsaa skrevet af Brændstrup og dens første Afsnit lyder saaledes:

»Forsyner jeg Knud Thomasen og efterkommende Besiddere af Gaarden min gamle Fader Thomas Rasmussen og min svage Søster Else Marie Thomasdatter med fornøden Føde, Lys og Opvartning og alt, hvad de behøver til Livets Nødvendigheder. Pleje og opvarte dem og gøre dem Livet saa behagelig som muligt, saaledes som det herefter vorder bestemt.«

Vilde Aftægtsnyderen ikke være i Husholdning med de unge, da skulde der afsættes en tofags Stue med aaben Skorsten og tillægges ham bestemte Ydelser: 2 Td. Rug, 1 Td. Malt, 6 Skp. Byggryn, 2 Skp. Boghvedegryn, 2 Lispund røget og tørret Flæsk samt 10 Rdl. aarligt og fornøden Ildebrændsel. Endvidere skulde han have en Ko og to Faar som skal fødes og passes og fornyes; Yngel tilhører Nyderen. Han skal have Mel malet, Øl brygget, Linned vasket, Seng redt og Pleje i Tilfælde af Sygdom. Man var jo for Livs og Døds Skyld nødt til at have alt nedskrevet nøjagtigt. Knuds Søster, som ogsaa omfattes af Opholdskontrakten, skulde blive i Gaarden, selv om den gamle fandt paa at ville flytte til en af Knuds Brødre, og efter hans Død nyde Aftægten paa nær Dyrene; til Gengæld skal hun forsynes med Klæder.

Det er en Selvfølge at begge Opholdsnyderne skal af Gaarden have en hæderlig Jordefærd efter Egnens Skik og Brug.

Vi ser her Gaardene paatage sig Byrder, som nu om Stunder overlades til Invalideforsikringen, og ve de arme, der ikke havde nogen at støtte sig til, naar Svaghed og Alder faldt paa; de kunde i Sandhed kaldes »elendige Almissemlemmer« som Kirkebogen undertiden ogsaa gør.

I 1813 blev *Knud Thomasen* Selvejer, hvad Gamle Thomas oplevede at se, idet han levede til 1818. Knud havde den Gaard i Byen, som fik den smukkeste Mark tildelt, idet hans Jord gik fra Gaarden mod Syd langs Skovsrodvejen og Kalbygaards Skel til Kilsgaard Hede eller Skov i Tulstrup Sogn. Han fik altsaa den Lod eller Særjord, der tidligere hørte til Mtrn. 1 og kaldtes *Bonde-skoven*. Det var Jorden fra Bukmose og sønderpaa.

Hvor Thomas Rasmussens Brødre Jens, Niels, Søren og Therkel blev af, ved jeg ikke. Knud blev gift med *Abelone Olesdatter* fra Sjelle, som skænkede

ham en lang Række Børn: 1812 Ane, gift 1837 med Jens Pedersen, Søn af Gmd. Peder Justesen i Lillering, 1816 Ole, 1814 Maren, som 1850 blev gift med Peder Jensen af N. Vissing, 1817 Mette, 1822 Ane Kirstine, 1824 *Thomine*, som 1854 blev gift med Smeden i Flensted *Jens P. Thomasen*, Søn af Thomas Pedersen i Flensted.

Ole Knudsen fik Gaarden efter sin Fader i 1844; hans Kone *Ane Sofie Krestensdatter* var født i Søballe. Det var vist *Ole Knudsen*, der vendte Gaarden om, saa Stuehuset kom i Syd, men Ombygningen af Gaarden, saa Udhusene blev Kampesten og Stuehuset fik sit nuværende Udseende, blev udført af hans Søn og Efterfølger *Niels Anton Olesen*, der 1886 fik Skøde paa Gaarden. Han og *Ane Marie Jensen* havde nu Gaarden til Sønnen *Anton Olesen* overtog den 1935, nogle Aar efter *Niels Antons* Død.

Gaarden er stærkt udstykket. Den første Ejendom, der fraskiltes er Mtrn. 4 b *Jens Michael Jensens*. Denne Udstykning fandt vistnok Sted 1837, da *Knud Thomasen* skødede *Hans Laursen* den Ejendom. Fra denne Gaard kom *Niels Antons* anden Kone *Ane Marie*, idet hendes Fader *Jens Jensen* fra *Vissing* købte den. En Del af Jorden blev skilt fra til Datteren *Kirsten*, der blev gift med *Peder Nielsen* eller *Per Potmager*, hvis Ejendom senere ejedes af deres Svigersøn *Mads Madsen* Mtrn. 4 e. *Per Potmager* har ikke uden Grund sit Tilnavn, idt han drev Haandværket længe efter, at han havde faaet Ejendommen. Hans Søn *Jens Nielsen*, der er Træhandler og Træskomand i Laven Stationsby, siger, at Leret blev hentet i N. *Vissing*, men noget blev vist ogsaa hentet i Galten. Glassuren paa *Lertøjet* blev lavet af Bly, der blev smeltet, saa det blev til en Slags Pulver; dette Blypulver blev blandet med noget Ler, der blev hentet nede i de Skellerup Enge ved *Gudenaæn*, og som *Jens* ikke mere kan huske Navnet paa. Blandingen blev derefter malt paa en Kværn som Mel, af hvilket Glassuren blev rørt. Det var samme Metode, som brugtes af de *Sorring Pottemagere*; jeg tror de hentede *Diatomejorden* i Engene ved *Sminge*. Som Tiden gik, fik *Peder Nielsen* dog nok at gøre med Landbruget, og da jeg omkring 1905—06 i et Par Somre tjente ham som »Avlskarl«, havde han for længst lagt *Pottemageriet* til Side, og Ovnen brugtes til at svide Træsko i; for *Jens* var hjemme og afbejdede om Sommeren paa *Kilsgaard Teglværk*, men om Efteraaret og Vinteren lavede han Træsko. Ham havde jeg ellers megen Gode af; naar det en Søndag trak op til, at jeg skulde blive hjemme og passe Køerne, saa sagde *Jens*: »Du maa godt gaa hjem, *Alfred*! A skal nok passe Køerne.« Hvor har jeg haft mange dejlige Frisøndage, mens *Jens* passede Køerne.

De to næste Udstykninger fra *Niels Antons* Gaard var Mtrn. 4 c, der nu ejes af *Mads Jensen Pedersen* ogsaa kaldet *Mads Jepsen*. Denne Ejendom kaldes 1843 i et Skøde fra *Søren Jepsen*, som var den første Ejer, til *Peder Rasmussen*, for *Bondehuset*, da det laa i *Bondeskoven*, som nu forøvrigt forlængst var forsvundet. *Peder Rasmussens* Søn *Rasmus Pedersen*, kaldet *Rask Jepsen* døde i en forholdsvis ung Alder, og hans Enke *Karoline* overlod senere Ejendommen til Sønnen *Mads*. *Jepsen* Navnet stammer altsaa fra den første Ejer af Stedet, som var der allerede i 1837; hans Datter *Karen Marie* blev nemlig gift med *Peder Rasmussen*, der for øvrigt var Søn af *Husmand Rasmus Pedersen* i *Dover Sogn* og født c. 1815.

I 1841 fik *Jens Pedersen* af sin Svigerfader *Knud Thomasen* Skøde paa Mtrn.

4 d, som han solgte for 800 Rdl. i 1846 til *Jens Sørensen*, der 1857 solgte til *Niels Sørensen* for 2000 Rdl. Her boede siden *Mikkel Rasmussen*, der solgte til *Peder Fogsgaard*. 1936 ejes Gaarden af *Johs. Chr. Pedersen*.

Holger Jensens Ejendom 4 f har haft mange Ejere, i min Barndom og senere boede her *Martin S. Nielsen*, der senere har boet i *Flensted By*.

Mtrn. 4 h tilhører *Niels Nielsens* Enke, og Mtrn. 4 o ejes af *Ejnar Andersen*. Den sidste Udstykning af Jord fra den gamle Gaard er foretaget af *Niels Anton Olesen*, der skilte Jorden ved begge Sider af *Bukmose* fra til sin Søn *Kresten*

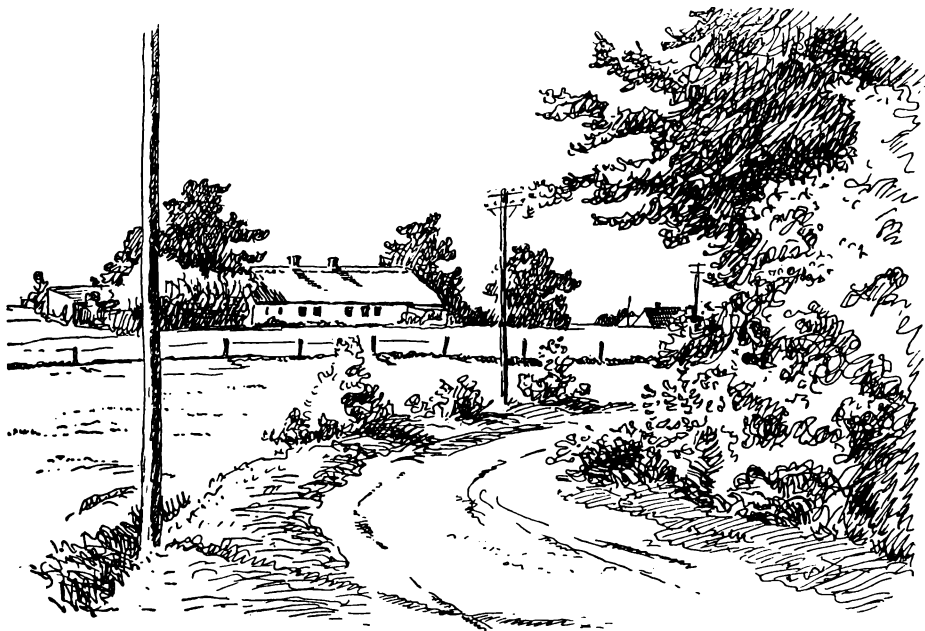

Fig. 43. Ved Ryevejen og Flensted Krat.

Olesen. Ogsaa *Forskolen*, som er den gamle Skole, har i sin Tid faaet lidt Jord fra Gaarden. *Karl Olesens* Ejendom er ogsaa fraskilt Gaarden, men det var en Del af den Jord N. A. O. i 1906 købte fra *Kalbygaard*.

Mtrn. 5.

Gaarden er egentlig splittet ad og flyttet. Mtrn. 5 a, Hovedlodden i *Marken*, ligger lige Nord for *Byen* og hører til *Ejner Bechs* Gaard, hvortil den blev købt omkring *Aarhundredskiftet*. Toften ved Gaarden ligger fra *Genforeningsstenen* op til *Kirkevejen* og hører for største Delen til Gaarden, som er flyttet hen til *Thyboledet* og i 1936 ejedes af *Knud Kjær*. Hedeparcellerne ligger Øst for *Flensted Krat* og ejedes paa samme Tid af *Jens Chr. Madsen* 5 c, *Tage Reffenstein* 5 f, *Knud Eriksens Enke* 5 i og *Søren Knudsen Sørensen* 5 o, *Karl Bach Andersen* 5 d. Gaarden var samlet i 1844.

Den Jord, som nu har Mtrn. 5, kom ved *Landsbymarkens* Udskiftning til den østligste Part af den Gaard, som laa i Toften bag *Genforeningsstenen*. I

denne Gaard boede 1791 *Mogens Jensen* og *Niels Væver*, vistnok *Niels Sørensen Væver*. *Mogens* havde faaet Fæstet Aaret før, og det er hans Part af Gaarden, vi har for os her, idet den anden Halvpart blev flyttet ud og fik Mtrn. 9, *Niels Møllers* Gaard. 1809 hedder Fæsterne *Niels Laursen* og *Rasmus Nielsen*, der omkring 1806 kaldes Udflytter.

I 1810 afstod *Niels Laursen* sit Fæste, og *Jens Sørensen Møller* fra Hammel fik det, han havde været Gartner paa *Frijsenborg*; han solgte, saa snart han var bleven Selvejer i 1813, Gaarden til *Madame Brændstrup*, Enke efter Forvalteren paa *Kalbygaard*, og *Jens Sørensen* købte den udflyttede Gaard af *Rasmus Nielsen*. *Madame Brændstrup* har saa enten flyttet Husene hen til *Thybolledet* og sat dem op igen, eller hun har købt de Huse, som var i den Gaard, *Laurs Thybos* Gaard, som blev udflyttet, og revet den gamle Gaards Huse ned; hvilken af *Delene* ved jeg ikke, men Gaarden i *Toften* forsvandt. Ejerne af dens Mark boede i *Mands Minde*, hvor *Knud Kjær* nu har boet i mange Aar. *Madammen* giftede sig igen, og hendes anden Mand var *Thøger Sminge*; han sælger omkring 1827 Gaarden til *Morten Simonsens* Farfader *Jens Sørensen*, som kaldtes »den ældre« til Forskel fra *Søren Peders* Far, der ogsaa hed *Jens Sørensen*, men kaldtes »den yngre«. *Jens* var født i *Skørring* og hans Kone *Else Marie Simonsdatter* var fra *Skivholme*. Deres ældste Søn *Simon* kom hen i Mtrn. 1, og en yngre Søn *Peder Jensen*, født 1830, fik Gaarden; han boede der i 1880; men ti Aar senere har *Karl Jensen Bak* fra *Røgen* Gaarden; han var paa det Tidspunkt Enkemand, men giftede sig senere igen, døde som ung Mand, og hans Enke *Maren Bak* drev nu Gaarden i nogle Aar, indtil den omkring 1900 solgtes og blev splittet, saa Gaarden laa med kun *Toften* tilbage.

Karl Bak hørte til de Mænd, der i Provisorietiden nægtede at betale Skat. Der blev saa sendt Bud til Sognefogeden om at pante, men det var *Niels Møller*, og han sagde Nej, og Herredsfogeden maatte selv ud paa Forretningen. For at faa Vidner ved Udpantningen gik Herredsfogeden ind til Købmand *Niels Christensen*, *Karl Baks* Nabo, og ordrede ham til at gaa med. *Niels* gik nødtvungen med; men da de tren frem over *Karl Baks* Dørtræ, vendte han sig og spyttede: »A seje føj for Skam!«

En saadan Udtalelse optoges i de Tider som Majestætsfornærmelse — eller i alle Tilfælde som Fornærmelse mod *Exellencen Estrup*, og *Niels* blev sat i *Kachotten* i *Skanderborg*, hvor han sad i nogle Maaneder. Hans Kone *Ane* fødte en lille Pige i den Tid, og Barnet døde; men det blev nægtet Købmanden at komme hjem til Begravelsen, og vi kan tænke os, at det har været strængt for An Købmands i disse Tider og strængt for hendes Mand, der sad hjælpeløs i *Skanderborg Tyvehul*, fordi han var en ærlig Sjæl og en god Nabo.

Der var flere ærlige Mænd, som maatte ind at sidde i *Tyvehullerne*. *Niels Møller* maatte ogsaa derind, om ham fortælles, at han stillede med sin Violin under Armen, og da man spurgte, hvad det skulde betyde, svarede han, at saa mente han, at Tiden kunde gaa noget bedre. Men han fik selvfølgelig ikke sin Violin med sig. Det kunde jo ellers blevet lystigt med alle hans Dansemelodier gennem *Straffens Hus*.

Da de omsider kom hjem fra *Skanderborg*, rejste man *Æresporte* for dem og samledes og holdt *Velkomsttale* for dem. Det har jeg læst i *Avisen*. Og saa var Sognet blevet en Tak mere radikalt, end det før havde været. Vi forstaa

nu bedre lidt af den Grumhed, hvormed Hans Rix blev behandlet, da han blev gjort til Sogneraadsformand. Han var Højremand.

Men Tiderne forandres, Gaarden blev ved at ligge paa sin Plads, fik lidt Jord andet Steds, og *Søren Jens Pedersen* brugte den i mange Aar som Avlsgaard for sit intensive Landbrug, først med Jorden i Bastrupkær og siden med Jord fra den udstykkede Kalbygaards Søndermark, som endnu hører Gaarden til.

Mtrn. 6.

Det er Ejner Bechs Gaard, den laa tidligere nede ved Gaden som en Fjerdedel af den Gaard, der laa hvor senere Frederik L. Christensen og Jens Sørensen havde deres Aftægtsbolig. Gaarden var delt i tre Dele helt fra 1692.

I den Gaardspart her er Tale om boede 1692 *Jens Jensen*, vistnok af Kajhøj-Racen. Han kaldes i 1745, da han døde, Kajhøj. I 1734 blev han afløst af *Jens Poulsen*, der ægter Datteren *Karen Jensdatter*, som føder en lang Række Børn, af hvilke Jens Jensen, ogsaa kaldet Kajhøj, blev gift 1787 med Ane Rasmusdatter i Flensted og boede som Husmand i Flensted. Jens Poulsen, der vel-sagtens ogsaa er kaldt Jens Kajhøj, døde 1759, og samme Aar maa Enken finde sig i, eller være glad ved at blive gift med *Anders Pedersen Gesius* fra Sorring; Stedet var ringe, og Præsten kalder dem et Par fattige Folk; men de havde dog et Par Heste, en Ko og fire Faar, og Gesius var en ung Mand, og da Hustruen døde 78 Aar gammel i 1799, giftede han sig med Enkekone *Karen Nielsdatter* af Laasby. Han døde 1812, 87 Aar gammel, og Karen staar nu for Gaarden til 1826, da *Rasmus Laursen* fik den. Han er gift med *Karen Andersdatter*, der døde i en Alder af 44 Aar 1836. Maaske er hun Datter af Anders Gesii anden Kone, jeg ved det ikke; selv havde Anders vist ingen Børn. I 1837 gav Rasmus Laursen Skøde til *Jens Rasmussen*, Søn af Rasmus Ørn i Sorring. Jens blev gift med Formandens Datter *Kristine Rasmusdatter*, de var født henholdsvis 1809 og 1815. Deres Søn er den *Rasmus Jensen*, som vi kender under Navnet Ras Potmager, hvis Søn *Andreas E. Jensen* ombyggede den firlængede gulkalkede Bindingsværksgaard, som laa med Stuehuset op mod Nord og havde Indkørselsport mod Syd. Udhusene kom nu til at staa med svære Mure af kløvet Kampesten. Andreas blev gift med Niels Møllers Latter Lone, der solgte Gaarden nogle Aar efter Andreas' tidlige Død. Det var 1918 at Gaarden blev solgt til Niels Bech, hvis Søn Ejnar Bech siden 1937 har haft Gaarden.

Det var Andreas, der købte Hovedlodden fra Mtrn. 5, nemlig Gaardens Indmark, der nu udgør over Halvdelen af Gaardens Jord.

Gaardens Hedeparcel laa ude Øst for Rye Vejen Mtrn. 6 b og ejedes af Otto Andersen. ..

Mtrn. 7.

Det er Jens Jensens Gaard, hvor i min Barndom gamle Kristence boede. Men for at begynde ved Begyndelsen, saa sad her rimeligvis 1554 en *Laurs Nielsen*, der 1573 var afløst af *Anders Lassen*, der atter 1612 var byttet med en *Niels Andersen* og igen 1662 med *Ras Nielsen*, der nok er Fader til den *Niels Rasmussen Bonde*, som i 1680 er en af de to Mænd, hvorimellem Gaarden da er delt. Der er ingen Tvivl om, at hele denne Række af Mænd er Sønner der følger i Fædrenes Spor. Ja, vi kunde blive ved: efter Niels Rasmussen følger en *Rasmus*

Nielsen, der har Gaarden 1718, og i 1748 afstaar den til *Peder Hansen*, som bliver gift med hans Datter, der hed *Maren Rasmusdatter*. Gaardsparten, som laa, hvor den nu ligger, havde 22 Fag Hus, som var ringe og slet og trængte til at komme paa Fode. Peder betalte derfor ingen Indfæstning. Maren Rasmusdatter døde 1754 fra tre Børn: Anne 6, Karen 4 og Rasmus 2 Aar. Der kom dog samme Aar en ny Kone i Gaarden, det blev Enken Maren Hansdatter fra Sjelle; men ingen af hendes Afkom fik Gaarden, det gjorde Peder Hansens Datter *Anne*, som blev gift med *Niels Pedersen* 1773. En lille halv Snes Aar senere døde hun i Barselseng. Niels giftede sig derefter med Ladefogedens Datter *Karen Kristendatter*; men paa en eller anden Maade kom de fra Gaarden, og Karens Broder *Niels Christensen* faar Gaarden, hvor han er Fæster fra 1790 til 1813, da han som de andre Mænd i Sognet blev Selvejer. Han afstod Gaarden 1836 til sin Svigersøn *Christen Jensen*, der var gift med hans og Edel Sørensdatters Datter *Ane*. Deres Søn er Niels Christensen den yngre, som 1861 blev gift med Kristence Madsdatter fra Ougaard i Laasby, født 1836.

Kristence fortalte, at den første Gang hendes Forældre kom fra Ougaard for at besøge hende i hendes nye Hjem, kom de i en Pindevogn med et Halmknippe i Bunden til at sidde paa og to Stude for Vognen. »Det var a rele nok ikke tilfreds med!« tilføjede hun. Hun var altsaa Kone i Gaarden, da Jylland i Foraaret 1864 blev besat af Tyskerne. Hun var ene hjemme, da den første Tysker kom til deres Gaard, og da hun hørte Spektakel af en Hest i Porten, gik hun ud i Forstuen, og der kom saa Tyskeren ridende paa en farlig højbenet Hest; han havde et stort Rugbrød under hver Arm, og da han drejede om for Døren, smed han de to Brød ind i Forstuen for Kristences Fødder — Uha, at smide saadan med Guds Gaver! Derefter prøvede han at faa sin Hest sat ind i Stalden, men den var saa stor, at den ikke kunde gaa ind ad Døren; han prøvede saa de andre Døre, ogsaa Ladedørene; men Gaarden var undskyldt, Hesten kunde ikke gaa ind ad nogen Dør i Gaarden, og Tyskeren sprang da paa den igen og red væk, saa Ild og Gnister stod efter ham. Kristence blev tidligt Enke og maatte selv styre Gaarden. Til at begynde med var Laurs Ibsen hendes Bestyrer, senere Sønnerne. Hendes ældste Søn Jacob blev senere Købmand i Byen, Mads fik Gaarden, Edel blev gift med Morten Simonsen, Karen med Peder Lundgaard i Laasby, Kristian fik en lille Ejendom paa Skovby Mark; Kristen blev Snedker og bor i Kongsvang ved Aarhus, og Ane døde for nogle Aar siden som ugift i Flensted. I 1905 afstod Kristence Gaarden til *Mads Christensen*, hvis Enke 1919 solgte Gaarden til *Jens Jensen*.

Jeg maa tilføje, at hele den første Række af Fæstere indtil 1680 ikke er helt sikre, men der er en meget stor Sandsynlighed for, at Rækken kan holde, om der kan skaffes flere Dokumenter frem, end jeg har haft til min Raadighed.

Om Niels Christensen den ældre og hans Hustru Edel Sørensdatter kan siges, at Niels Christensens Far hed *Kristen Nielsen Lambret*, f. 1738. Han var vist Stedsøn af *Lambret Kristensen*, som var Hyrde paa Kalbygaard. Denne Mand er af den endnu kendte Lambretfamilie, som allerede da var gammel paa Egnen. Kristence fortalte, at Gaarden var kommen i hendes Mands Slægt, fordi en af dem var Ladefoged for Rosborg. Det er da nok saadan, at Kr. Nielsen Lambret, der var Ladefoged til sin Død 1798, har faaet sin Søn ind i Gaarden, da Svigersønnen ikke kunde klare Ærterne længere. Niels Christensens Kone Edel Søren-

datter skal være født omkring 1765 og ved Giftermaalet 1788 siges hun at være fra Laasby, men jeg kan ikke finde hendes Forældre. Navnene Edel og Kristence er dog over to Hundrede Aar gamle her i Sognet.

Kristence Madsdatters Forældre var Gmd. *Mads Rasmussen* i Ougaard og hans Hustru *Karen Nielsdatter*, der var fra Sjelle. Mads Rasmussens Forældre var *Rasmus Jensen* og *Maren Sørensdatter* i Ougaard. De var begge født i 1750erne.

Udstykninger fra Gaarden er dens Hedelod. Der fandtes 1936 *Kristen Kjeldsens* Ejendom 7 b, *Karl Bach Andersen* 7 d, *Helmer Kirkegaard* 7 f, og endelig Købmand *Aage Vejebæks* Hus i Flensted Mtrn. 7 c. Dette sidste har dog ikke saadan hørt Gaarden til, men ved Matrikuleringen ejedes Huset af Niels Christensen, der senere solgte det. Det nuværende Hus er vistnok bygget af Købmand Niels Christensen først i 1880erne, eller af hans Formand.

Mtrn. 8.

Det er *Korsvejgaarden* paa hvis Mark hele Korsvejbyen er bygget. Før Gaarden blev udflyttet af Landsbyen, laa den Side om Side med Jens Jensens Gaard, mellem denne og Kirkevejen, og dens Stuehus laa lige tæt op til Vejen.

1554 var de samme i een Gaard med een Fæster. I 1600-Tallet er der to Fæstere. I 1718 har *Søren Rasmussens* Enke Gaarden, som hun 1730 afstaar til sin Søn *Rasmus Sørensen*, der 1749 faar en Søn født ved Navn *Jacob Rasmussen*, og han faar senere Gaarden, som han har i 1787. Hans Enke flytter ud med Gaarden, der 1814 kaldes »Liselund«. Jeg ved dog ikke, hvem Lise er. Ved Skiftet efter Jacob i 1804 hedder Enken, som var hans anden Kone *Ane Knudsdatter*, og hans Broder *Villum Rasmussen* i Lillering er Værge for hans Børn: *Rasmus* 20, *Johanne* 18 og *Else* 10 Aar. Der var Overskud i Boet, og Besætningen var paa 4 Heste, 2 Plage, 4 Køer og 3 Ungkreaturer, 10 Faar og 3 Lam, 1 So med to Grise og en Gaas.

Sønnen *Rasmus Jacobsen* fik Gaarden af sin Moder; han blev 1809 gift med *Helle Birgitte Knudsdatter* fra Morten Simonsens Gaard. I 1824 sælger han noget Jord til Gaarden i Bette Korsvej til Svogeren *Anders Knudsen*, og omkring 1830 overlader han Gaarden til sin Svigersøn *Niels Pedersen Tjener* fra Høver. Han blev samme Aar gift med Datteren *Karen Marie Rasmusdatter*. I 1880 bor her *Niels Jensen* fra Rode i Skørring; hans Enke *Kirsten Marie Andersen* giftede sig med *Peder Enevold Kristiansen*. Der blev nu to Hold Børn, en Datter af ældste Kuld var *Kirstine Rode*, som blev gift med *Mads Christensen* i Flensted. Siden har Gaarden haft flere Ejere, 1936 *Jens Albert Jensen*.

De vigtigste Udstykninger fra Korsvejgaarden:

Navnene er alle fra 1936:

- Mtrn. 8 c Alfred Jensen, ligger Øst for Krattet.
 — 8 f Abelone Jensen, Bitte Korsvej.
 — 8 g Pottemager Jens R. Nielsen, Bitte Korsvej.
 — 8 h Mejeriet.
 — 8 i Martin Andreasen, Korsvej.
 — 8 k Rasmus J. Rasmussen, Korsvej.
 — 8 l Karetmager Th. Jacobsen, Korsvej.

- 8 m Brugsforeningen, Korsvej.
- 8 n Slagter L. P. Jensen, Korsvej.
- 8 o Købmand Chr. Andersen, Korsvej.
- 8 p Blikkenslager Alfred Block, Korsvej.
- 8 q Musiker Marius Rasmussen, Korsvej.
- 8 s Skomager Jørgen Rasmussen, Korsvej.
- 8 u Husmand Martinus Jensen, Korsvej.
- 8 z Sadelmager S. P. Nielsen, Korsvej.
- 8 æ Skræder D. M. Danielsen, Korsvej.
- 8 ø Mælkehandler Anker Kruse, Korsvej.
- 8 aa Mekaniker Niels Mortensen, Korsvej.
- 8 ab Gartner Hans Jensen, Korsvej.
- 8 ac Manufakturhandler H. Lioneth, Korsvej.
- 8 af Harald E. Christensen, Korsvej.
- 8 ag Smed L. M. Thomsen, Korsvej.
- 8 æ Købmand Magnus Møller, Korsvej.
- 8am Kirstine Sørensens Arvinger, Korsvej.
- 8 an Blikkenslager Alfred E. Block, Korsvej.
- 8 ao Handelsmand Peder Andersen, Korsvej.
- 8 ap Husejer Poul Rasmussen, Korsvej.
- 8 aq Mariane Sørensen, Korsvej.
- 8 ar Bødker Th. Christensen, Korsvej.
- 8 as Rentier Søren Jens Petersen, Korsvej.
- 8 at Harald E. Christensen, Korsvej.
- 8 ais Mælkehandler Johan Jacobsen, Korsvej.
- 8 ax Mejerist M. A. Langballe, Korsvej.
- 8 ay Barber Johs. Rasmussen, Korsvejen.
- 8 az Cyklehandler Karl Boeskov, Korsvej.
- 8 æ Albert E. K. Thomsen, Korsvej.
- 8 ba Mariane Jørgensen, Korsvej.

Mtrn. 9.

Gaarden ligger lige Øst for Korsvejen, men den var i Fællesskabstiden den vestlige Halvdel af den Gaard, som laa i Toften bag Genforeningsstenen i Flensted By. Opkørselen fra Gaden fandt Sted omtrent, hvor det Hus ligger, som Bageren i sin Tid boede i.

Rasmus Nielsen, der vistnok blev gift med en Datter af Niels Sørensen Væver i Gaarden og flyttede Gaarden ud omkring 1806. *Jens Sørensen Møller* fra Hammel faar den anden Gaardspart i Fæste, men sælger efter Købet til Selveje sin Part til Madame Brændstrup og køber Ras Nielsens Gaard »Peterslund« kaldet i 1813.

I en Undersøgelse som Personalhistorisk Institut har foretaget for Slægten, siges der om ham, at han var Gartner paa Frijsenborg og døbt i Sahl 1773; men Instituttet har ikke opdaget, at han kom her til Sognet og døde som Opholdsmand paa Flensted Mark 1824. Hans Fader var Søren Hansen Møller paa Frisholt Mølle i Sall. Hans Kone Birgitte Jensdatter var ogsaa fra Hammel, f. 1778. Disse to overlod Gaarden til Sønnen *Jens Jensen*, han var kun godt 20 Aar, da

Faderen døde, i 1883 blev han gift med *Abelone Nielsdatter* fra Galten, Datter af N. Nielsen Overgaard, hvis Fader var *Niels Jensen* Overgaard i Laasby, Søn af Jens Jacobsen og Anne Sørensdatter Leth i Oustrup. Han var Søn af Jacob Bertelsen i Forlev, hvis Fader Bertel Pedersen var Fæster der 1670. Anne Leths Farmor hed ogsaa Ane Sørensdatter Leth og var gift med Jens Albertsen i Røde, hendes Far boede paa Harlevholm og var Sønesøn af Niels Leth i Skibby (1602—16). Blandt Anne Leths Forslægt paa mødrene Side var Gmd. Niels Pedersen i Mollerup, f. 1620, død 1683.

I 1871 overtog *Niels Jensen Møller* og *Sidsel Sørensdatter* Gaarden. Sidsel

Fig. 44. Hus i Flensted.

var født i Framlev, men hendes Moder Edel Sørensdatter var Datter af Søren Pedersen Træskomand i Flensted og Christense Nielsdatter, der var Datter af Gmd. *Niels Christensen* og *Edel Sørensdatter* i Flensted Mtrn. 5. Niels Møller var fra Tid til anden baade Sognefoged og Sogneraadsformand og Amtsraadsmedlem; Lægdsmand var han til sin Død. Han var et meget originalt Menneske, der altid havde Ord til rede i enhver Situation. Et Efteraar, da han var mødt paa Sessionen med sit Lægd og kun faa blev skreven, sagde Udskrivningschefen: »Det var et daarligt Hold, De havde i Aar, Møller.« — »Det hår osse wå' et wande O'e,« svarede Niels Møller. I 1902 afstod han Gaarden til Sønnen *Søren Møller*, der havde arvet hans Begavelse baade til Violinen og til andre Ting, han blev da ogsaa baade Sogneraadsformand, Sognefoged og Lægdsmand. Hans og Dortheas Søn *Niels Møller* har nu Gaarden.

Udstykninger: Just Pedersen Mtrn. 9 c, Emil Mikkelsen 9 e.

Mtrn. 10—11.

Laurs Pedersen Jensen har Nr. 10, 11 a er Fattighuset og 11 b *Johs. Jacobsen*. Gaardene er udflyttet og senere delt midt over. Stamgaardene laa i vestlige Halv-

del af den Gaard, som laa Syd for Gaden i Flensted lige for Jens Jensens Vej. I Gaardsparten boede 1680 *Jens Jensen*, omkring 1700 dør han, og hans Enke beholder Gaarden, der styres af Sønnen *Peder Jensen*; i 1726 opdages det, at *Peder* slet ikke har Fæstebrev. Han afløses i 1730 af *Søren Pedersen*, der er hans Søn, og han sidder der endnu, da Ryttergodset blev solgt. Han har Vævernavn, og hans Søn *Niels Sørensen Væver* kom hen i Mtrn. 9. *Søren Pedersen* lever vist til 1772 og blev meget gammel, men Fæstet overtoges af *Kresten Jensen Ersholt*, der blev gift 1777 med *Mikkel Rasmussens* tredje Kone, som da var blevet Enke. *Kristen Jensen Ersholt* døde 1805, og Enken drev Gaarden; ved Udskiftningen flyttede hun ud og byggede »Moesgaard«. Deres Børn: *Ane Kirstine* 1778, *Maren* 1780, *Inger* 1783, *Michel* 1785, *Rasmus* 1790, *Anne* 1795 nævnes ved Skiftet efter Faderen 1805.

Gaarden blev vistnok delt 1813 eller maaske endog før, saa *Anders Rasmussen* og *Else Pedersdatter* fik Nr. 11, den havde knap saa meget Hartkorn men omtrent lige saa meget Jord som Nr. 10.

I sidstnævnte Gaard boede siden 1825 *Søren Nielsen*, hvis Enke *Anne Jensdatter* giftede sig i 1846 med *Chr. Andresen*, som saa blev Mand i Gaarden. I 1873 solgtes Gaarden af *Jørgen Peter Nielsen* til *Niels Peter Jensen* fra Aarsbakgaard, og den ejes nu af hans Søn *Laurs Pedersen Jensen*.

Mtrn. 11, som altsaa er skilt fra ret tidligt, beboedes endnu i 1844 af *Anders Rasmussen*. Det var den, der blev købt af Kommunen og omdannet til Fattiggård, og Kommunen har endnu 11 a Fattighuset, mens den fraskilte Jord 1936 ejes af *Johs. Jacobsen*.

Flensted Mølle kom fra denne Gaard, da Kommunen købte den til en Fattiggård.

Mtrn. 12.

Aarsbakkegaard. Før Udskiftningen laa den ved Thyboledet i Flensted. Med Sikkerhed kan Gaarden følges fra 1718, og med nogen Sandsynlighed helt tilbage til i Nærheden af Reformationstiden.

1554 skulde da Gaarden have været fæstet af *Poul Madsen*, 1573 af *Jep Lassen*, der maaske var *Pouls* Svingersøn. En Søn af *Jep Lassen* er dog nok *Rasmus Jepsen*, som omkring 1650 havde Gaarden sammen med *Chr. Nielsen*. I Tiden 1662—67 var Fæsteren *Rasmus Torsen* og *Oluf Jensen*. En Søn af den sidste er sikkert den *Laurids Olufsen*, der sammen med *Jørgen Jensen* har Gaarden 1680; i 1688 er *Jørgen Jensen* afløst af *Chr. Andersen*, der sidder sammen med *Oluf* til 1696 og længere; men fra 1718 bor *Mads Jensen* og *Jens Rasmussen* i Gaarden. *Jens Rasmussens* Part blev senere af Rosborg lagt under to andre Gaarde, hvoraf den ene er Korsvejgaarden og den anden er under Mtrn. 2. Vi vil derfor følge *Mads Jensens* halve Gaard.

I Aaret 1760 afstod han den til sin Søn *Laurs Madsen* imod Ophold; *Laurs Madsen* gav 2 Rdl. i Indfæstning, den bestod af 30 Fag Hus og havde en Besætning paa 5 Heste, 3 Køer, 3 Nød og 9 Faar. Hans første Hustru *Apelone Pedersdatter* døde 1772 fra tre Smaabørn. I deres Hus var to Stuer, den øverste og den yderste; i Yderstuen var 1 Egebord, 1 Egehængeskab, 3 Stole, 8 Træbrikker, 1 Jerngryde, 1 Ildtang og 2 Skorstenslænker. Det er altsaa »Sommerstuen« med den aabne Skorsten. Sengene har formentlig været i den øverste Stue. Af Konens Garderobe kan fremhæves: 1 Hagehat og en Stoffes Kyse med Pande-

stykke. Salttruget med det røgede Flæsk og Faarekød stod oppe paa Loftet. Besætningen er nu kun paa 1 Ko og 4 Faar med Lam samt 5 Høns, at der ikke var noget til Deling følger næsten af sig selv. Det er muligvis Kvægsygen, der har næsten udryddet Køerne. Laurs Madsens eller Laurs Thybos anden Kone var *Karen Nielsdatter*.

Endnu i 1809 er Laurs Thybo i Gaarden, men 1813 blev *Niels Pedersen* Selvejer. Det er dog nok Laurs Madsen, der har flyttet Gaarden ud; han staar da ogsaa paa Bykortet fra 1796 som Udflytter. I 1848 gav Niels Pedersen Gaarden fra sig udelt til *Jens Nielsen*, fra c. 1890 havde *Anton Jensen* Gaarden. Han døde 1910, hans Enke *Kirstine Laursen* fra Tørring drev Gaarden i mange Aar, og den ejes nu af deres Svigersøn *L. Møller Steffensen*.

Fra Gaarden er udstykket den østligst beliggende Ejendom, der findes paa Flensted Mark Mtrn. 12 b, som nu ejes af *Knud P. Lundgaard*.

Da Gaarden blev udflyttet fik den ialt 131 Tønder Land, mens de tre andre Udflyttergaade der havde lige saa meget eller mere Hartkorn, fik langt mindre Jord.

Mtrn. 8. Korsvejgaarden, Htk. Td. 2—4—2—0, 60 Td. L.

Mtrn. 9. Niels Møllers Gaard, Htk. 1—7—0—0, 69 Td. L.

Mtrn. 10—11. Laurs P. Jensen og J. Jacobsen, Htk. 1—7—0—0, 78 Td. L.

Mtrn. 12. Aarsbakkegaard, Htk. 1—7—0—0, 131 Td. L.

Vi kan nok gaa ud fra, at største Delen af Gaardens Jord paa det Tidspunkt var udyrket. Den lille Skov Flensted Have, som afslutter Gaardens og Byens Jord imod Øst, bruges endnu delvis som Hestehave.

Husmandsjorden i Flensted ejedes i 1936 af nedenstaaende. Aarsagen til, at det samme Nummer ligger dels i Byen og dels i Marken er jo den, at det var Byens Gadehusmænd, som fik et Stykke Mark, der senere blev bebygget eller bortsolgt.

Mtrn. 13 a, 14 a, 15 b Michael Jacobsen, Ved Krattet.

— 13 b Albert Bentzen. Hus i Byen.

— 13 c, 22 c, 21 d Jens Peter Laursen, i Byen.

— 15 a Karl Danielsen, i Byen.

— 15 d Ane Kristensen, i Byen.

— 16 a Thøger Danielsens Enke, i Byen.

— 16 b, 17 Martin M. Nielsen, Syd for Krattet.

— 18 a Søren Baltzer Jensen, Syd for Krattet.

— 19 a Niels Chr. Rørbæk, ligger ved Lysmose.

— 19 b Søren Aagaard Andersen, i Byen.

— 20 a, 21 b, 22 b Jens Jensen Kajhøj, samlet til en Gaard.

— 20 b Ane Marie Petersen Leth, i Byen.

— 20 c Laurits Sørensen, i Byen.

— 21 a Chr. Nielsen, Ejendom ved Lysmosevejen.

— 21 c Daniel Marius Jensen, i Byen.

— 22 d Martin Eriksen, paa Marken.

— 24 og 25 er egentlig ikke Husmandsjord. Det er Dallerup og Linaa

Kirkers Agre, som ved Udskiftning blev lagt ved Siden af hinanden. Ejendommen blev vist først opført omkring 1835, da Jorderne paa den Tid fæstedes af

Peder Nielsen Brun. De havde da i lang Tid ligget til to forskellige Gaarde. Brun kaldes ogsaa Rytter. Hans Kone Maren var født omme i Mtrn. 7, og hendes Forældre var Gmd. Niels Christensen og Edel Sørensdatte, der forøvrigt afstod Halvdelen af Jorden her til Svigersønnen. Peter Laursen købte Kirkejorden og drev den i mange Aar. I de sidste henved tredive Aar har Martin S. Nielsen haft Ejendommen, efter at han ved Slutningen af forrige Verdenskrig havde solgt en større Ejendom paa Flensted Mark.

Mtrn. 26 a Søren Jensen ved Lysmose. Det er Bysmedens Jord. Hans Hus laa i Byen sydligst i Byens Vestende ved Smedeleddet og er

Mtrn. 26 b, 26 f og 26 c Tømrer A. Jensen, I Byen, samt

— 26 d Marie Bonde. Den nye Smedje er som bekendt kommet fra Kalbygaards Have, idet Diget 1919 er flyttet tilbage. Mtrn. 27 er oprindelig Fattighus, hertil flyttede *Søren Jens Petersen* sin Købmandsforretning, der senere solgtes til *Jacob Christensen*, der døde 1936, hvorefter Forretningen blev nedlagt.

Laasby.

Mtrn. 1.

Det er Stadsgaard Eng ved Laasby Station og Langvadseng norden Bækken ved Toustrupvejen. De har saa langt ned i Tiden, som vi kan komme og lige til vor Tid hørt til Kalbygaard. Nu hører de til Gaarde i Laasby. Mtrn. 1 g Husmand *Niels M. Nielsen*.

Mtrn. 2.

Den gamle Skole og Skolelod. Smed *Aug. Thomassen* har nu Mtrn. 2 a, *Kirstine Danielsen* Mtrn. 2 b, et Hus foran Kirken. Marken hører til Gaarden Vest for Kirken.

Mtrn. 3.

Anneksgaarden er købt af Præsten 1815 for en aarlig Afgift af $1\frac{1}{4}$ Td. Rug, $1\frac{1}{2}$ Td. Byg, $3\frac{1}{2}$ Lispund Smør, 1 Rdl. og alle tre Tiender.

Den ældste Anneksbonde som kendes er *Jens Rasmussen* 1650 og -55, derefter følger en *Jens Nielsen Kjeldsen* til 1662, hvorefter kommer *Søren Rasmussen* til c. 1680, da han efterfølges af *Rasmus Sørensen* og *Jens Sørensen*, der formodentlig er Sønner af ham. I 1689 er Jens alene, hans Hus styres da af Søsteren *Sidsel Sørensdatte*. Jens er endnu levende, men Enkemand i 1726, da han afstaar Fæstet til *Ole Laursen*, som rimeligvis faar hans Datter i Købet, hans Kone hedder nemlig *Maren Jensdatte*. I 1718 er Gaardens daværende Hartkorn delt saaledes, at Herligheden udgør Htk. Td. $0-6-0-\frac{1}{4}$, der ejes af Kongen, mens Annekskylden udgør Htk. Td. $2-2-3-\frac{3}{4}$. Ole afstaar 1761 Gaarden til sin Søn *Jens Olesen*, der ogsaa ligesom sin Formand faar Dallerup Kirkejord i Fæste. Hans Datter Katrine bliver gift med Eftermanden i Gaarden *Morten Kjeldsen*, hvis Fæstebrev skal være skrevet i 1786. Morten købte Gaarden paa de ovenfor nævnte Vilkaar og blev Selvejer som de andre Bønder i Sognet. Han er der endnu 1827, da han afstaar Gaarden til *Jens Rasmussen*, der 1837 sælger til Lærer *Rüsberg*, som udstykker Gaarden noget. Hans Efterslægt sad der til vor Tid. Nu ejes Gaarden af *P. Schmidt Nicolaisen*.

Udstykninger er *Kr. Sørensen 3 b, Knud P. Knudsen 2 c, Niels Kr. Jørgensen 3 d, Jac. N. Jacobsen 3 f, Chr. M. Andersen Hasager 3 h, Henrik Sørensen 3 k, Johan Michael Rasmussen 3 l, Niels Krog Nielsen 3 m, Peter Nielsen 3 n og Jens Andersen Jensen 3 o*. Stedkendte Læsere vil vide, at disse Ejendomme ligger paa vidt forskellige Steder, men vi maa erindre, at Gaardene i Laasby fik Jord paa flere Steder af Marken.

Mtrn. 4.

Vestergaard. Før 1625 tilhørte Gaarden *Eske Brok*, og den har formodentlig ikke været under Øm Kloster nogen Tid. Fra 1660—67 er Fæsteren *Søren Andersen*; han er 1680 afløst af *Jens Pedersen*, der sandsynligvis faar sin Søn som Efterfølger, idet der efter ham kommer en *Søren Jensen*. Gaarden hører til dem, der blev plyndret i Svenskekrigens Tid. Og netop da havde Søren Andersen et Værgemaal for sin afdøde Broder *Rasmus Andersens* Børn; Rasmus havde været gift med *Mette Pedersdatter*, og deres Søn Niels Rasmussen boede i Farre. Han giver 8. 9. 1666 sin Farbroder et Brev for »guod arffue schiffte och guod redelig betalling i alle moeder.« Forældrene boede og døde i Laasby; men Børnene Niels, Maren og Anders kom til Farre hos deres Morbroder *Rasmus Pedersen*, og denne Mand havde faaet udbetalt de yngre Børns Arvepart; men da han blev fængslet for Meddelagtighed for Giftmordet paa Laurids Fog i Farre, kræver Søren Andersen Pengene ud af hans Bo. Rasmus Andersen maa have haft to Kuld Børn; for det er ogsaa hans Børn: Kjeld, Rasmus, Mette Kirstine, Johan og Birgit, som det før omtalte Værgemaal, hvorfor Jens Kjeldsen sagsøgte, omfattede.

I 1745 afstod Søren Jensen paa Grund af Alder Gaarden til *Anders Knudsen*, der »med Pas fra Grevskabet Frijsenborg til Rytterdistriktet er indkommen.« Det er vist den Mand, der kommer til Laasby med Navnet *Brunt*; thi i 1755 staar der i Fæsteprotokollen, at *Peder Sørensen* fæster afgangne *Anders Brunts* fradøde Gaard i Laasby, som Enken, hans Søster og Karlen Jens Madsen, som skal i Ægteskab sammen efter Afhandling, har afstaaet med Vilkaar at betale Jens Madsen sin gjorte Bekostning og den af Enken angivne Gæld, samt forsyne Jens Madsen, som er ved Stedet med forsvarligt Ophold, item være Søsteren til mulig Hjælp og Assistance. Der var 4 Heste, 3 Køer, 1 Stud og 3 Nød samt 4 Faar. Indfæstning 5 Rdl. Baade Enken og Peter Sørensen var altsaa Børn af Søren Jensen og ud af Gaardens Slægt. Hartkornet var Td. 3—2—1—2. I Distriktets Skifteprotokol, hvor Anders Knudsens Dødsbo er behandlet hedder det sig, at der er 6 Køer, 3 Stude og 2 Kvier samt 4 Faar og 2 Lam, 4 andenaarings Svin og 2 Aarings Svin, 1 Gaas og 1 Bistage til Halvs. Der var dog ingen Over-skud i Boet, derfor er Broderen til Enken velkommen som Fæster, da han forpligter sig til at betale Gælden, der var paa c. 150 Rdl., en tememlig stor Sum paa de Tider. Peder Sørensen bærer ogsaa Navnet *Brunt* eller *Brundt*.

Han stævnes i 1774, da der forrige Efteraar var kommet en Forordning mod Brændevinsbrænderi paa Landet, fordi der er bleven sagt, at han brændte Brændevin til sin Datters Bryllup, hvilket han vel ogsaa nok har gjort; men han blev frikendt, da der ikke forelaa virkelige Oplysninger, ikke engang om Tidspunktet for Brylluppet. Det havde dog fundet Sted længe før den nye Forordning, saa Brændevinskontrolløren var løben med halv Vind.

I 1776 kom en ny Fæster *Laurs Nielsen*, der blev gift med Peder Sørensens Datter *Anne Pedersdatter*. Peder var allerede død inden de unge blev gift. Deres Søn *Niels Laursen* faar Gaarden i Fæste 1810, men flytter snart efter til en anden Gaard i Byen, hvor han gifter sig med Konens Søsterdatter, og Laurs Nielsen faar saa igen Gaarden, men overdrager den i 1813 som Selveje til en yngre Søn *Jens Laursen* der 1827 blev Sognefoged. I 1814 blev han gift med den attenaarige *Maren Pedersdatter*, hvis Far vist var Gmd. Peder Rasmussen i Laasby. Maren fødte Sønnerne: Laurs 1816, Peder 1820, Rasmus 1822, Daniel 1828, Niels Peder 1831 og Datteren Ane Kirstine. Det blev Daniel, der fik Gaarden i 1851, og da havde hans Fader været død i nogle Aar.

Daniel Jensen blev 1857 gift med *Dorthea Marie Jensen*, Datter af Jens Sørensen den ældre i Flensted Mtrn. 1. Deres Søn *Jens Laursen Jensen* født 1857 fik Fødegaarden og havde den i en Aarrække. Under de tre sidstnævnte Ejere blev Gaarden større og større, idet man vel bortsolgte de Jorder i Elleskoven, Brunballe og Touskoven, som ligger meget langt fra Gaarden, men til Gengæld købte Jord ved Gaardens Indmark. Saaledes kom Søndergaards vestlige Indmark og Rask Henriks (Mtrn. 6) Indmark til Gaarden, saa dens Indmark nu er omkring tre Gange saa stor, som den var ved Byjordens Udskiftning. *Jens Laursen Jensen* fik ogsaa af Kommunen Lov til at flytte Kirkevejen fra Flensted fra sin gamle Plads til det Sted, hvor den nu gaar, naar han selv vilde gøre Arbejdet.

Vistnok var det i 1899, at Jens Laursen Jensen forlod Landsbyen og gav sig til at købe Herregaarde. Fra nu af blev hans Navn nævnt med en vis Højtid i Sindet, Bondens Søn var blevet Herremand! Jeg kender desværre ikke hans senere Færd ret nøje; men ved dog, at han en Tid havde *Herningholm*, hvis gamle Hovedbygning staar endnu, ligeledes Herregaarden Himmestrup, der senere gik over til en Søn. I sine sidste Aar havde han Rye Mølle.

I mange Aar ejedes Vestergaard nu af *Frederik Christensen* en Dattersøn af gamle Lærer Riisberg. Hans Enke havde Gaarden i 1936.

Mtrn. 4 b en Ejendom ved Stationen, som ejes af Ingvardt Bøssing er Gaardens Parcel i Touskoven.

Mtrn. 5.

Jytte Brok, Enke efter *Jørgen Skeel* til Soustrup, mageskifter omkring 1635 Søndergaard i Laasby til Kongen for Jagtens Skyld, og Gaarden blev da lagt til Domkapitlet, senere til Aarhus Hospital. Hvordan det kan være, at de Brokker har Gaarde i Byen, ved vi ikke; men det er sandsynligt, at heller ikke Søndergaard har hørt til Øm Kloster nogen Sinde.

I 1612 har Manden *Ras Søndergaard* Laasby Sogns Kongetiende i Fæste. I 1662 er der i Aarhus Kapitelsgaard en *Jens Lauridsens* Enke og i 1664 er *Jens Kjeldsen* sammen med *Kjeld Rasmussen* kommen ind i Gaarden. Jens havde først i et Par Aar været Anneksbonde; om ham har vi hørt en hel Del tilforn. 1680 har *Peder Torsen* og *Anders Pedersen* Gaarden, i 1718 er de afløst af *Søren Søndergaard* og *Rasmus Andersen*, og det er Søren Søndergaards Søn *Søren Sørensen*, der i 1771 køber Gaarden af Hospitalet for 754 Rdl., hvoraf det halve skal staa uopsigeligt i Gaarden til 4 % p. A. som første Pant, saa længe Hospitalet er til. Søren Sørensen Søndergaards Datter Dorte bliver 1780

gift med en Mand der ogsaa hedder Søren Sørensen, og det er formodentlig ham, der trættes med Rosborg.

Ja, men da var der jo to Ejere i Gaarden! Ja, nu kommer det: Egentlig var det Meningen, at begge Gaardens Fæstere, for der var ogsaa paa den Tid to, skulde have købt hver sin Del af Gaarden, men det var kun S. S. Søndergaard, der havde Penge nok, *Simon Rasmussen* kunde ikke skaffe Udvej for Pengene, som jo for hans Vedkommende var et Par smaa Hundrede Rigsdaler. Saaledes maatte Simon nu blive Fæstebonde hos sin Nabo Søren, og det siges udtrykkelig i Skødet, at Simons Karl Simon Sørensen, der var født paa Hospitalsgodset i Jaungyde bliver Ejeren uvedkommende. Vi maa erindre, at det foregik sytten Aar før Stavnsbaandets Løsning. En Afskrift af Skødet findes endnu i Søndergaard.

Men Aaret efter købte Simon sin Gaardspart for 377 Rdl paa den Maade, at han ikke maatte sælge Gaarden til andre end S. S. Søndergaard eller Arvinger, en mærkelig, men ikke helt ualmindelig Klausul paa den Tids Handeler. I Aaret 1787 sidder den unge Søren Sørensen og Dorte i den ene Halvpart og Søren Jørgensen med Hustru Karen Simonsdatter i den anden Halvdel.

I 1789 skete der en Række Handeler, som tilsyneladende endte med at de to Mænd sælger deres Gaard til Søren Nielsen Roh fra Dørup, men i 1801 sad Søren Sørensen dog tilbage med hele Gaarden. Dorte var død 1797 og en yngre Kone *Mette Thomasdatter* kom til og fik en fire fem Børn, saa døde *Søren Søndergaard* 1820 i en Alder af 70 Aar, hvorefter Enken, der var Datter af *Thomas Rasmussen* i Mtrn. 4 i Flensted, hurtigst muligt igen giftede sig. Hun var da 46 og hendes nye Mand *Peder Nielsen* af Torrild var 62.

Peder og Mette deler nu Gaarden, saa de fjerne Udmarker, Heder og Skovjorder bliver til selvstændige Ejendomme, og den vestlige Hjemmemark gaar over til Vestergaard.

En af Mettes Døtre bliver i den gamle Gaard, det er *Berte Marie*, der 1835 blev gift med *Niels Jacobsen*, som er Mand i Gaarden, efter at Delingen har fundet Sted. I Begyndelsen af 1880erne havde *Jens Rask* Gaarden. Han var en kort Tid Sogneraadsformand. Han havde været paa Højskole og har ført Brevveksling med *Feilberg*, idet han har givet ham nogle Ord til den Ordbog over det jyske Sprog, som vel nok kan regnes for at være *Feilbergs* største Arbejde. Han var dog ikke født i Laasby Sogn men i Labing. Han siger selv, at han blev gift i 1862 og derpaa satte Bo i Laasby, saa han boede der en god Snes Aar. Hans Ordforklaringer er muligvis noget præget af Sproget i hans Barndomsby. I 1890 var Gaarden vistnok forpagtet ud, og 1906 havde M. Laursen Gaarden. Den nuværende Ejers Fader R. S. Andersen købte Gaarden 1910 og overdrog den til sin Søn Simon S. Andersen 1929. Hospitalspengene er indbetalt i 1923 med 759 Kr., og man kan ved Sammenligning med denne Sum med Halvdelen af Gaardens Værdi uden anden Besætning end Hestene og et Par Køer, en Vogn og en Plov, se lidt om vore Penges synkende Værdi eller om Jordens og Arbejdets stigende Værdi, som man nu vil. At Hospitalet gjorde en daarlig Handel med Søren Søndergaard i 1771, er dog nemt at indse.

Udstykninger fra Gaarden. Der er allerede omtalt, at Gaarden deltes omkring 1835. Som selvstændige Ejendomme findes: 5 c *Marie Frederiksen*. Den blev solgt til *Niels Sørensen Galten*; i min Barndomstid boede her en Mand, som jeg

ikke ved andet Navn til end *Smed Rask*; hans Kone var af Munkerne; jeg tror, at alle deres Børn rejste til Amerika, oprindeligt tilhørte Skoven langs Kalbygaards Skel »Munkhalen« Gaarden. 5 d ligger mod Øst, det er Gaardens Hede; her kom Søren Sørensens Søn *Thomas Sørensen*. Han var gift tre Genge. 1. Gang 1828 med *Ane Sofie Frederikke Jensdatter* af Laasby, der døde 1833 af Tyfus, 2. Gang i 1834 med *Bodil Rasmusdatter* af Skanderup, men i 1841 døde ogsaa hun i en Alder af 34 Aar, Aaret efter holder Thomas Bryllup for tredje Gang, denne Gang hed Bruden *Ane Birgitte Andersdatter*, Gmd. Anders Mikkelsens Datter i Laasby. Nu ejes Gaarden af Søren Hermansen. 5 e gaves til *Anders Kristensen*, der var gift med *Dorte Sørensdatter* fra den gamle Gaard; det er Touskoven; her bor nu *Søren Daniel Sørensen*. 5 g *Søren Hjort*, 5 h *Petrea Sørine Nielsen*. Mellem Laasby og Korsvej ligger mange:

- Mtrn. 5 n Jacob Jørgensen.
- 5 q Søren P. Jensen.
- 5 r Børge Sørensen, Barber.
- 5 v Karl K. Rasmussen.
- 5 x Mikkil P. Mikkelsen.
- 5 y Enkefru Sørensen.
- 5 z Kristen H. Lopdrup, Dyrlæge.
- 5 æ Aage Busch, Læge.
- 5 ø Enkefru Jensine Jensen.
- 5 aa K. Kristensen, Maler.
- 5 ad Jens P. Christensen Kajhøj, Murer.
- 5 ac Søren Lundgaard.

Mtrn. 6.

Gaarden ligger Nord for Søndergaard, men paa samme Side af Gaden omtrent over for Kroen. Det er Rask Henriks Ejendom; nuværende Ejer er hans Søn *Peter Hedegaard Sørensen*. Gaarden er meget udstykket, og Indmarken op i Vest tilhører Vestergaard, Kroen har ogsaa Jord derfra.

Skønt Gaarden i de sidste Menneskealdre er splittet grundigt ad, idet baade Skolelodden og Mtrn. 14 er kommen henne fra denne Gaard, der som før er sagt maaske først har ligget foran Kirken; skønt det moderne Selveje her har splittet grundigt, har Gaarden været en af Byens største. Den hører til de Gaarde, der i Middelalderen var Klostergods. I Gaarden var i flere Hundrede Aar Hjem for Slægten Kjeld, og det allerførste Menneske, som kendes fra Gaarden, hed *Johan Kjells*, hvilket jo vil sige Kjelds Enke Johanne; hun staar i den gamle Klosterjordebog fra 1554.

I 1573 hedder Fæsteren *Michel Kjeldsen* og er selvfølgelig Søn af Johan og Kjeld. 1612 er her *Joen Michelsen*, 1650 *Kjeld Michelsen*, som mulig kan være Sønesøn af Joen. Der er godt nok ikke egentlige Beviser for, at Rækken er rigtig, men det er højst sandsynligt. Klosteret havde fire Gaarde, og Kjeldsen her er i een af dem, den første paa de forefundne Lister. Saa jeg tror, at der er skønnet rigtigt.

I 1660 har *Kjeld Michelsen* og *Jens Kjeldsen* Gaarden. Jens er jo nok hans Søn; to Aar senere har en *Niels Kjeldsen* Gaarden og er forarmet. Jens kom jo hen i Søndergaard. Sidste Gang Niels Kjeldsen nævnes er i 1696, men da havde

han ikke mere Gaarden. Der var to Fæstere; allerede fra 1680 havde Niels Kjeldsen haft en Medfæster, der hed *Peder Jensen*, det er nok ham, der i 1718 kaldes *Peder Kjeldsen*; han afstaar det halve af Gaarden Aaret efter til sin Søn *Søren Pedersen*, da han var ved at være gammel og godt kan ofre noget til Sønnen; det kunde Faderen godt faa ordnet, for han var en god Bonde, siger Ridefogeden paa Skanderborg. Han kunde altsaa betale, hvad han skulde. I 1664 maa han dog love ikke at holde ulovlig Kro.

I 1730 faar *Jens Pedersen*, altsaa en anden af *Peder Kjeldsens* Sønner, hele

Fig. 45. Jens Andersens Gaard i Laasby.
Her har i ældre Tid været drevet Pottemageri. Til venstre »Krogaarden».

Gaarden, idet *Søren* var død. *Jens Pedersen* er gift med *Sidsel Jensdatter*. Der er 7 Heste, 6 Køer, 2 Stude, 2 Ungnød og 6 Faar i Gaardens Besætning og lige saa mange Tønder Hartkorn, som der var Heste. Hestetallene skulde altid passe til Hartkornet i Fæstegaardene. En Maaned efter er *Jens* død, han kaldes ogsaa *Kjeldsen*. Hans Enke gifter sig derpaa med *Niels Nielsen*, som saa faar Gaarden, han bærer selvfølgelig ogsaa Navnet *Kjeldsen*, men jeg ved ikke, om det er med Rette. Han bliver imidlertid heller ikke gammel, og i 1740 dør han, mens *Sidsel* lever videre med en ny Mand, der nu tilfældigvis hedder som den første, *Jens Pedersen*, der ogsaa kaldes *Kjeldsen*. I Kirkebogen siges, at han er fra Galtan; de levede længe sammen og blev begge begravet paa samme Dag, nemlig Palmesøndag 1773.

Efterfølgeren hedder *Jens Andersen*, som 1808 og -10 afstaar Gaarden til to Mænd, idet *Anders Nielsen Oudal* faar Hovedparten, og Hjulmand *Peder Rasmussen* faar knap to Tønder Hartkorn, og denne Deling vedblev. *Anders Oudal* Efterfølger er *Niels Andersen Oudal*, der efterfølges af *Erik Rasmussen*, som 1846 giver Skøde paa Hovedlodden til *Niels Jensen Ougaard*, der et Par Aar

senere sælger til *Søren Rasmussen*, hvis Søn *Rasmus Sørensen*, ogsaa kaldet Ras Henrik, fik den 1885. Han solgte Størsteparten af Agerjorden til Vester-gaarden.

Mtrn. 6 f *Sigurd Rasmussen*, Statshusmand, Mtrn. 6 u Tømrer *Magnus Sørensen*, Mtrn. 6 o *Laasby Kro*, 6 z Husejer *Carl Thomsen*.

Mtrn. 6 b er Jens Andersens Ejendom.

Mtrn. 7.

Krogaarden, der ligger, hvor Gaden i gammel Tid gik over Bækken, som den første i den østlige Gaardrække. I min Barndomstid, da Gaarden ikke var udstykket, havde den nogle imponerende Bindingsværkshuse og var en overordentlig smukt udseende Gaard. Stuehuset var ud i Syd, og den lange solide Ladebygning mod Nord var af stor Virkning. Den er nu afkortet til det halve og har mistet noget af sin Harmoni. Gaarden er nu en lidt voldsom Blanding af gammel og ny Byggeskik. Den hører til de fire lige store Gaarde, som i Middelalderen var under Klosteret, og da den i de ældre Lister nævnes paa en bestemt Plads, kan vi med ret stor Sikkerhed følge de skiftende Beboere helt tilbage til Reformationsaarhundredet.

1554 hed Fæsteren *Jens Lassen*, der levede endnu i 1573; men i 1612 sidder en Enkekone som Indehaver af Fæstet, nemlig *Maren Andersis*; fra omkring Midten af dette Aarhundrede hedder Manden i Gaarden *Peder Sørensen*; han afløses c. 1665 af *Søren Pedersen*, der naturligvis er hans Søn og hjalp Gaarden paa Fode efter Plyndringerne i Svenskekrigen. Man træffer ham sidste Gang i 1696. I Jordebøgerne fra 1718 er der to Fæstere begge med *Søren-Navnet*. *Peder Sørensen* og *Søren Jensen Bonde*. I 1720 staar der i Stedet for den sidste *Jens Nielsen*, men det er dog vistnok saadan, at *Søren Jensen* er Søn af *Jens Nielsen* og faar Fæstet efter ham 1721 mod 6 Rdl. 4 Mark i Indfæstning, der var 23 Fag Hus til ham i Halvdelen af Gaarden, Kobesætningen var beskeden: to Køer og Kalv. I 1739 afløses *Peder Sørensen* af sin Kones Brodersøn *Søren Rasmussen*; i denne Gaardspart er Besætningen da 4 Køer, 1 Stud og 4 Nød samt 6 Faar. Denne *Søren* blev dog ikke gammel i Gaarde, idet han døde 1745 og *Anders Nielsen*, kaldet *Kopøt*, fik Enken og Gaarden, senere fik han ogsaa den anden Gaardspart, saa Gaarden igen blev samlet.

I 1766 nedbrændte som før omtalt Gaarden en Sommermorgen i Bund og Grund, ialt 92 Fag Hus. *Anders Nielsen* anslaar selv Skaden til 2200 Rdl., saa han har indtil Branden været en holden Mand. Det store Mødlager tyder paa Kroeri i Gaarden.

1788 fik *Johan Rasmussen* Fæstet, og han havde Gaarden, indtil Selvejet var gennemført, men sælger da til *Niels Laursen* og gaar paa Aftægt, idet den nye Ejer blev gift med hans Kones Søsterdatter, *Karen Jensdatter*; i 1829 døde Manden, og *Karen* gifter sig med *Søren Sørensen* fra Flensted, en Søn af *Søren Fransen*; han døde 1833 af Tyfus, og Enken gifter sig med *Rasmus Sørensen*, en Mroder til den afdøde Mand. Deres Datter *Mariane* blev gift med *Søren Jørgensen*, der 1903 solgte Gaarden til *Anton Jensen* fra Grølsted. Denne Mand delte Gaarden, saa han selv kom til at bo i en nybygget Gaard ude Nord for Byen; den ejes nu af *Jens Høgh* fra Ersholt. Den gamle Gaard inde i Byen fik den nuværende Ejer *Anders P. Pedersen*, som er gift med en Søster til *Anton Jensen*.

Men Hensyn til Krovæsenet, der har givet Gaarden Navn kan siges, at *Rasmus Sørensen* i 1854 kaldes Kroejer, og i 1863 nævnes *Søren Jørgensen* som den nye Kromand. 1869 er der en Kromand, som hedder *Sabro*, 1872 hedder han *Peter Andersen*, og to Aar senere er der en *Niels Andersen*. Disse Mænd er vist kun Forpagtere af Kroen. Hvornaar Kroen blev flyttet fra Gaarden, ved jeg ikke, men den *Chr. Sørensen*, som i 1905 solgte Kroen til *Fr. Christensen Høgh*, er Søn af Gmd. *Søren Rasmussen* i Laasby. 1911 faar *E. H. B. S. Rostrup* Kroen, som nu ligger paa Jord fra Mtrn. 6 a.

Af Gaardens Jorder er opstaaet følgende selvstændige Ejendomme og Huse: *Anton Rasmussen 7 b*, *N. C. Lading 7 c*, *Michael A. Mikkelsen 7 d*, *Niels Christiansen 7 e*, *Anders Mikkelsen 7 e*, *Jens Chr. Jensen*, *Tømrer, 7 m*, *Jensine Thomassen 7 g*.

Mtrn. 8.

Den næste Gaard i Rækken op i Østerbyen. Nuværende Ejer *Jens Lundgaard*. Dens Indehavere kan med Sikkerhed ikke føres længere tilbage end til 1802, idet der er nogle store Vanskeligheder ved at komme forbi det Rosborgske Tidsrum. Der er dog saa stor Sandsynlighed for, at Rækken er rigtig, at jeg med disse indledende Ord tillader mig at præsentere den fra 1660, da Indehaveren af Gaarden skulde være *Niels Rasmussen*, der i 1688 afløses af *Rasmus Sørensen*, i 1720 er der en *Niels Nielsen Smed*, hvis Enke *Karen Pedersdatter* 1722 afstaa Fæstet til sin Søn og hans Stedsøn *Anders Rasmussen*. Han havde været Rytter og havde nu faaet Pas fra Oberst v. Dedens Regiment. Han kunde imidlertid ikke magte Forholdene og maatte fem Aar senere afstaa Gaarden »formedelst ringe Vilkaar.« Den nye Fæster var en forhenværende Dragon ved Kaptajn Bøjes Kompagni ved Navn *Rasmus Pedersen*, og han havde nu Gaarden til 1741, da han døde, og Enken *Johanne Jespersdatter* giftede sig med den nye Fæster hvis Navn var *Jens Nielsen Kopøt*, en Broder til den *Anders Nielsen Kopøt*, som et Par Aar senere fik Nabogaarden nede ved Svinget.

Jens Nielsens Datter Anne Jensdatter blev først gift med en Mand ved Navn *Jens Rasmussen* i 1768, og de fik vistnok Gaarden. Da han døde 1783 viser Skiftet, at der nu var megen Velstand i Gaarden. Der er visse Ting, som tyder paa, at Kroeriet for en Stund var flyttet op i denne Gaard efter Ildebranden i Krogaarden. Naar der i Huset fandtes tre Ølglas, 6 Brændevinsglas, et Egekar paa fire Tønder, 4 Bryggekar, 25 Td. Mød, 2 Øltønder, 3 tomme Halvtønder, 3 Ankere, 3 Pibstober, 50 Potter Tran, 1 tom Oksehoved, 3 store Egekar, en Vokspresser og 3 Td. Basthaar, tyder dette paa noget usædvanligt. Desuden er Stuerne svært besat. De tre Tønder Basthaar var den sidste Afpresning af Vokset, det brugtes ogsaa til Mødfabrikationen. Der var 920 Rdl. at dele.

Konens Far var endnu levende som Aftægtsmand. Hendes eneste Søn *Jens Jensen* blev senere Kromand i Rye. En saadan rig Enke kunde nok faa sig en Mand igen, og i 1786 blev hun da gift med *Johan Pedersen Bloch* fra Rye Mølle; han var kun seks Aar yngre end hende, de fik dog ingen levedygtige Børn sammen, og da *Johan Bloch* døde 1797 var han Enkemand; Boet var endnu rigere end i 1783, og der var oprettet et særligt Testamente til hans Stedsøn, Kromanden i Rye. Gaardens Besætning var stor: 5 Heste, 6 Køer, 3 Kvier, 2 Kalve, 12 Faar og 4 Lam, 3 Søer, 2 Galte og 4 Grise. I Kælderen laa blandt andet 1 Oksehoved og 6 Td. Mød.

Fra Johan Blochs Død kendes ingen Fæster i de følgende Aar, men i 1802 kom *Anders Nielsen Krog* til Gaarden, og nu er vi paa helt sikker Grund. Han afstod nemlig Fæstet i 1811 til *Anders Mikkelsen*, der døde 1838, og Gaarden gik nu over til *Søren Christensen* fra Skivholme, som giftede sig med Enken *Ane Kirstine Pedersdatter*. Han døde 1858, og hans Enke solgte Gaarden til den nuværende Ejers Bedstefar *Jens Jensen Stærkjær*; om ham fortælles, at han rendte fra Tyskerne engang, da han under Besættelsen 1864 var udtaget til at køre for dem. Han og en anden Mand, der havde kørt i nogle Dage, foregav over for Vagten, at de skulde køre efter noget Halm, men de kørte hjemefter i Stedet. De var jo ikke dristige ved at komme helt hjem; han holdt sig skjult ude i Hvolpiberen ved den brune Møllebakke i noget Kratskov, og der boede han med Heste og Vogn i tolv Dage, inden han vovede sig hjem. Han var født i Lading, og hans Hustru *Ane Marie Pedersdatter* var fra Framlev.

Hans Søn *Peder Lundgaard* fik Gaarden efter ham. Han var allerede som ung Mand med i det offentlige Liv, kom i Sogneraadet i 1885, blev Formand fra 1889—91. *Peder Lundgaard* var gift med en Datter af *Kristence* og *Niels Kristensen* i Flensted, *Karen Kristensen*. Deres Hjem var et af de aandeligt frodige. *Peder* var med til at oprette en Skytteforening, som endnu bestaar, han var med til at bygge Forsamlingshuset. Familien løste Sognebaand til Pastor *Teilman* i Bering, men *Peder Lundgaard* var senere i mange Aar Medlem af *Laasby Menighedsraad*, og nød som den dygtige, retlinede Mand, han var, en overordentlig Agtelse i Sognet. Han døde i 1924 og *Karen* i 1932.

Deres Søn *Jens Lundgaard* overtog Gaarden. Han har arvet sin Faders folkelige Interesser og gennem mange Aar gjort et endog meget stort Arbejde for de unge i *Laasby*, især inden for Gymnastikken. Det er vel ogsaa det, der præger nogle Ord af ham, som er gengivet i en Udtalelse, der under Overskriften »Mennesker og Meninger« gengives i *Aarhus Stiftstidende* den 28. 7. 1946. Han siger her, at de unge Tjenestekarle burde have bedre Forhold at leve under paa Gaardene. Thi vel er det gaaet meget frem. »Jeg kan huske,« siger han, »at Sengestederne i Karlekamrene her i *Laasby* var uden Bund, og der kunde skyde et Muldvarpeskud op i Sengen. Nu er der gode Værelser med gode Senge og Haandvask alle Steder; men vi skal naa til at have Værelser til Folkene, som de har paa *Kalbygaard*. Det er med Varme, indbyggede Skabe og Badeværelse. Naar jeg ser en stor Gaard med en flot Indkørselsallé, og der ved den ligger et elendigt Røgterhus, saa gør det mig ondt, selv om Røgteren maaske har en meget god Løn, og Konen maaske ikke er helt, som hun skulde være. Der er for stor Forskel.« Men siger han, naar der kan faas Materialer, saa vil meget blive anderledes. *Jens* hører altsaa til dem, der mener, at Bønderne selv baade kan og vil gøre en praktisk Indsats for at standse Flugten fra Landet, og der er Brug for mange Mænd med den Indstilling. Under Besættelsen organiserede han i *Laasby* en Modstandsgruppe.

Udstykninger fra Gaarden er Mtrn. 8 c *Poul Rasmussen*, det er Parcellen i *Touskoven*, *Anders M. Sørensen* 8 d i *Brunballe*, *Jens Friis Petersen* 8 n, *Niels Petersen*, Smed, 8 o, *Marius Laursen*, Centralbestyrer 8 p. De tre sidste ved Stationen.

Mtrn. 9.

Gaarden hørte tidligere sammen med Nabogaarden Mtrn. 10. Nuværende Ejer *Marius Holm*. De to Gaarde hørte i Middelalderen under Klosteret. Saa vidt det kan ses, er Fæsteren af Gaarden i 1554 *Oluf Andersen*, som 1575 er afløst af *Terkel Olufsen*, der nok er hans Søn, 1612 er der et tredje Slægtled *Rasmus Terkelsen*; det samme Navn træffes i Gaarden 1650 og i Tiden til 1667. I 1680 er det afløst af *Niels Jonsen*. Der er ingen Tvivl om, at til hans Tid er det den samme Æt, der er i Gaarden, og vi skal se, at Terkelnavnet kommer igen, saa *Niels Jonsen* er sikkert gift ind i denne Æt. Paa Landmaalingens Tid er der to Mænd i Gaarden, af disse formoder jeg, at *Thomas Nielsen* er Søn af *Niels Jonsen*. *Thomas* havde en Datter *Else*, der kom til Rode og blev gift med *Søren Mogensen*, men døde 1738, Sønnerne: *Rasmus*, f. 1688 og kom til Flensted, *Jens*, f. 1690 og fik Gaarden efter sin Far, og endelig var der en Søn, som bar det gamle Familienavn *Terkel*; han blev Gaardmand i Toustrup og Sognefoged, men døde barnløs. Navnet blev dog ogsaa senere brugt i Flensted inden for *Rasmus*' Afkom. *Jens Thomasen* var en velstaaende Mand, hans Skifte er omtalt i det foregaaende.

I 1757 afløses han af Sønnen *Morten Jensen*. Denne døde imidlertid efter fire Aars Forløb, og hans Enke *Maren Pedersdatter* giftede sig til en ny Fæster, som hed *Niels Nielsen Kjeldsen*, en af deres Sønner kom til at hedde *Morten* efter den tidligt afdøde. Gaarden nedbrændte under den store Landsbybrand 1763.

Ved Overgangen til Selvejet kom Sønnen *Peter Nielsen Kjeldsen* til Gaarden, som han en Tid havde styret for sin Mor; han blev Sognefoged 1824.

Hans Efterfølger i Gaarden blev c. 1827 *Mads Nielsen*, som ogsaa fik *Kjeldsennavnet* men ikke var født med det; han var fra Herskind i Skivholme og blev gift med en Datter i Gaarden *Ane Johanne Pedersdatter*. Dette Ægtepar har mange Efterkommere i Laasby Sogn. De blev gift 1826, deres Børn var: *Mariane*, f. 1840, gift med *Niels Peter Jensen* i Laasby, *Birgitte*, f. 1843, gift med senere Sognefoged *Anton Jensen* i Laasby; *Pedersine*, f. 1834, gift med *Rasmus Madsen*, som er *Mads Murers* Fader; *Kirstine Marie*, f. 1829, gift med *Gmd. Niels Sørensen* i Flensted, de havde en Datter *Sørine Caroline*, der kom til Skovsrod og blev gift med *Jens Andersen*. (Se forøvrigt: Efterslægt af *Rasmus Jensen*, samlet af *R. Møller*, Søndergade 38, Aarhus, 1924).

Mads Nielsens Svingersøn og Efterfølger *Anton Jensen*, der er født i Laasby 1838, levede i Gaarden til sin Død 1938. Hans yngste Søn, der ogsaa var Sognefoged *Jens Laursen Jensen* og gift med en af *Kr. Sørensen Ersholts* Døtre, døde allerede i 1926. Gaarden ejedes i 1936 af *Marius Holm*, nu af hans Enke *Marie Holm*.

Udstykninger: *Viggo Verner Nielsen* 9 d i Elleskoven, *Oskar Jørgensen* i Vesterskoven 9 g, *Søren Sejersen* i Brunballe 9 h, *Østerskov Brugsforening* 9 k, *Andreas M. Petersen* ved Stationen 9 l.

Mtrn. 10.

Nuværende Ejer *Søren Bertelsen*. Gaarden hørte altsaa oprindelig sammen med Sognefogedens, hvor man kan se Fæsterrækken indtil 1688, da den anden Fæster ved Siden af *Thomas Nielsen* hed *Niels Ibsen*. Han efterfølges af *Rasmus*

Nielsen, der sandsynligvis er hans Søn. Rasmus døde omkring 1740, og Aaret efter faar *Peder Jensen* af Edslev Gaarden og Datteren *Anne Rasmusdatter*, der døde 1751 og efterlod sig en lille Datter paa to Aar *Anne Kirstine*; hans anden Kone *Karen Lauridsdatter* døde 1763, mens den tredje, *Johanne Hansdatter*, overlevede ham og giftede sig i 1783, samme Aar, som *Peder Jensen* døde, med hans Efterfølger i Gaarden *Niels Nielsen Erichsen*. I 1811 afstod Enken *Johanne Hansdatter* Gaarden til *Jens Nielsen* fra Ougaard, der var gift med hendes Datter. Af ham købte *Jørgen Sørensen* Gaarden omkring 1825. Han var gift med *Helene Kristensdatter* af Linaa Sogn, mens han selv var født i Skørring. Det er dette Ægtepars Sønesøn, som har oprettet det rige Legat til Laasby Kirke og dermed sikret sine Forældres og Bedsteforældres Minde for en meget lang Fremtid. Som et Billede paa den Nøjsomhed, der raadede i Gaarden, fortæller deres Søn *J. Jørgensen*, Faderen til Legatstifteren, at »naar vi Børn tabte et Stykke Brød paa Gulvet, holdt min Moder paa, at vi skulde tage det op og kysse det, før vi spiste det.« Jeg skal i et senere Kapitel give et Udtog af nogle Barndomserindringer, han har skrevet, og som findes i Dansk Folkemindesamling.

*Jørgen Sørensen*s Søn *Søren Jørgensen* arvede Gaarden, da han og hans Kone ingen Børn havde, antog de en Plejesøn *Marius Bertelsen*, som fik Gaarden efter dem. De byggede et Aftægts hus, hvor *Søren Jørgensen* boede til han døde som en meget gammel Mand. Som Kendingsnavn hed han *Over-Søren Jørgensen* til Forskel fra *Krov-Søren Jørgensen*. Han blev engang gjort til Sogneraadsformand, og det var han saa ked af, for alt det Skriveris Skyld; han gjorde saa den Akkord med *Niels Møller*, at han skulde gøre alt det skriftlige Arbejde, saa skulde han have Tag til et Hus, og saa blev *Niels Møller* Sekretær.

Nu ejer *Marius Bertelsen*s Søn, *Søren Bertelsen*, Gaarden.

Udstykninger: *Læsø Thøgersen*, Brunballe 10 f, *Severin Jensen* i Elleskoven 10 g, *Holger Nielsen*, Købmand ved Stationen 10 l, Landpost *Niels Jensen* ved Stationen 10 p, *Smed Søren Dalsgaard* ved Stationen 10 q.

Mtrn. 11 og 12.

Ougaard og alt hvad dertil hører. Det ældste Hartkorn udgjorde godt 14 Td., 1688: 12 Td. Fra 1315 til 1573 tilhørte Gaarden »Cannicher oc Vicarier udi Arhus« og svarede Landgilde til disse, og endnu i 1664 kaldes Bønderne i Gaarden Capitelstjenere; men 1680 ejes Gaarden af sl. Dr. Ernsts Enke i København. Denne Enke hed ifølge Matriklen 1688 *Sophie Fabers*; hun har altsaa giftet sig igen. Imidlertid gaar Gaarden over til *Etatsraad Poulsen*, Sjelle Skovgaard, der i 1718 siges at have afstaaet den til Rytterdistriktet, som den fra denne Tid tilhører.

Gaarden er nu udflyttet fra sin gamle Plads længst mod Nordøst i Byen, hvor den laa Nord for Dammen saaledes, at Laden laa mellem de to Huse og Stuehuset ud mod Nord. Alle Huse i Gaarden var meget lange, og Stuehuset havde to Kviste eller Korshuse.

Fra gammel Tid var Gaarden delt i to Dele med to Fæstere. Den vestlige Del af Gaarden har nu Mtrn. 11 og den østligste Mtrn. 12. Vi vil tage hver Gaardspart for sig og begynde med

Mtrn. 11, hvis Hovedparcel nu tilhører *Jens Møller*. Her boede 1662 *Rasmus Nielsen*, der døde 1664. En Mand, som kaldes Ridedefoged *Anders Nielsen* bor paa

Laasby Kirke. Paa Østgavlen og i Muren tæt ved Vaabnhuset ses Kirkens oprindelige Vinduer, som nu er muret til.
(Nationalmus. fot.).

Tre Helgenfigurer fra Alteret. De er c. $\frac{1}{2}$ m høje. Figuren til højre er en Pave med tredobbelt Krone. I Midten den hellige Elisabeth, en ungarsk Kongedatter, der paa Valdemarstiden levede i Thüringen, gift med Landgrev Ludvig. Hun var berømt for sin ødsle Godgørehed. Her ses hun komme med Barselpotten, et lille Barn vil hjælpe hende. Rosenkransen om hendes Pande hentyder til Rosenunderet: Hun mødte sin Gemal, da hun en Dag gik med Kurven, og da han forlangte at se, hvad der var i den, blev Fødevarerne forvandlet til Roser.

Alteret i Laasby Kirke. Det lyse Billede i Midten sidder egentlig smukt i sin mørke Indramning. (Nationalmus. fot.).

Døbefonten er en af Landets smukkeste Midlaldersfonter. (Nationalm. fot.).

Romansk Mariabillede, nu i Nationalmuseet. (Nationalm. fot.).

Gaarden og er vist Broder til den afdøde, idet han i Dødsboet fordrer Arv efter sine Forældre. Han har sandsynligvis været Ridefoged for Kannikerne; man ved nemlig, at han fik Penge til gode hos nogle Mænd i Jaungyde, da Polakkerne brandskattede Egnen, og disse Mænd hørte vist ogsaa under Kannikerne i Aarhus.

Anders Nielsen havde før været Ridefoged paa et Gods ovre paa Fyn, hvorfra han kræves for Penge, som siges at mangle i hans Regnskab, og som han har udstedt Skadesløshedsbrev paa. Disse Penge kræves han for ad Rettens Vej, og

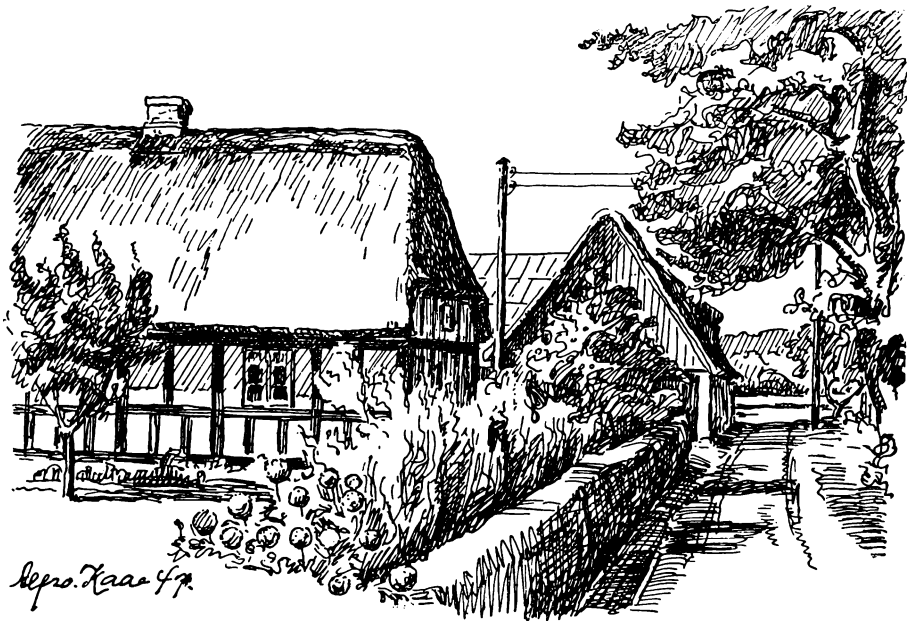

Fig. 46. Ougaard.

derfor maa han til at klemme de Skyldnere, som han har her paa sin Hjemegn, og det er saamænd adskillige. Men det gik smaat, og hans Navn træffes mange Gange i den gamle Tingbog, i 1669 oplyses at han var Ridefoged paa en Gaard, der hed *Harridslevgaard* og ejedes af Ritmester i den kgl. Livgarde *Friederich von Arensdorff*. Der var forøvrigt flere, der krævede ham; men de fik formodentlig intet. Tiden efter Svenskekrigen var ikke god for Opkrævning af gammel Gæld.

Efter Rasmus Niensens Død fulgte *Jens Simonsen*, som døde kort efter, og hans Enke er *Maren Sørensdatte*. Der kommer nu en Mand ved Navn *Søren Pedersen*, hvis første Hustru *Helle Eriksdatte* døde 1675, hans anden Hustru overlevede ham, hun hed *Else Christensdatte* og giftede sig med *Jens Rasmussen*, som saa fik Gaarden. Det var i 1679. Der var nu to Jens Rasmussener, men den ældre i den østre Gaard døde snart efter, og saa er det til at hitte Rede paa igen. Unge Jens er muligvis Søn af Rasmus Nielsen; han sidder i Gaarden Aarhundredet ud, men er 1718 lige blevet afløst af *Laurits Clausen*, der i 1760 afstaar Gaarden til sin Søn *Jens Laursen*, som døde 1764 og hvis Enke *Maren*

Kristensdatter ægtede *Niels Jensen* fra Oustrup. Gaarden har da lidt Skade af Kvægsygen, og af Fækreaturer er der kun en Kvie tilbage.

Om *Niels Jensens* Familie i Oustrup kan læses i Leth Danielsens Beskrivelse af Oustrupgaard (Aarbøger for Aarh. Stift 1938). Hans Søn *Søren Nielsen* faar 1810 Fæstet, idet Moderen, der havde drevet Gaarden fra 1797, oplod den. Og han blev snart efter Selvejer paa Gaarden; men han beholdt den ikke ret længe. Ja, allerede 1815 optræder tre Mænd som Ejere og søger at faa den udparcelleret. Det er Rasmus Nielsen, Søren Fransen og Jens Jensen.

Og da Sogneprotokollen udarbejdedes, ejedes Gaarden, som da var paa 138 Td. Land af Købmand Korsbjerg i Aalborg. Omkring 1840 blev den udstykket saaledes:

11 a *Herman Sørensen*, en Hovedlod Øst for Byen grænsende til Gaarden. Gaarden er i vor Tid ejet af *Jens Hermansen*, *Anton Møller* og nu af hans Søn *Jens Møller*.

11 b *Christian Jensen*, Mølhulen, ejedes senere af *Niels Christensen* fra 1886 og nu af dennes Søn *Kr. J. Kristensen* fra 1920.

11 c *Anders Nielsen Krog*, Touskoven.

11 d *Lærer Riisberg*, Vesterskoven.

11 e *Laur Sørensen*, Agerlod Øst for Byen, Elleskovlod og Moselod norden i Marken.

Senere Udstykninger af den oprindelige Gaards Marker:

11 h *Jens Bech Graugaard*, ved Elleskoven.

11 i *Niels Marinus Jensen*, ved Byen.

11 l *Anders Mikkelsens Hus*.

11 o *Carl Lassens Hus*.

11 s *Søren Lyngfeldt Sørensens Cementstøberi*.

Mtrn. 12 er det, vi nu om Stunder kalder *Ougaard*. Den første Fæster, som kendes, er *Jens Rasmussen* den Ældre. Hans Enke *Anne Andersdatter* giftede sin Datter *Mette Jensdatter* hen til Efterfølgeren *Morten Albretsen* fra Rode, som har Gaarden 1728. Han efterfølges af *Peder Sørensen Loft*, der var gift tre Gange og 1733 døde af et »Stichflod« i Halsen, en Slags kvælende Halskatar. Kirkebogen fortæller, at han var i Marken, blev ført maalløs hjem og døde straks efter. Hans Enke *Ane Lauridsdatter* giftede sig med *Niels Pedersen* af Høver; hun fødte ham en lang Række Børn, af hvilke *Peder Nielsen* i 1764 fik Gaarden. Han blev samme Aar gift med *Sidsel Simonsdatter* af Kalbygaard, Datter af *Simon Knudsen*. Kvæget var dødt, da de to unge fik Gaarden, ogsaa her var kun en Kvie tilbage. *Peder* kom ulykkelig af Dage, idet han druknede ved Labing Mølle paa en Rejse fra Aarhus i et meget stærkt Tøbrud 1777 og begravedes Palmesøndag. *Sidsel* maa saa skynde sig at faa en ny Mand; Mortensdag samme Aar bliver hun gift med *Rasmus Jensen*, men to Aar senere dør hun, og han gifter sig med *Maren Sørensdatter*. De har nu Gaarden i en Række Aar. I 1797 er der kommet en ny Fæster *Søren Sørensen*, som er gift med *Ras Ougaards* Enke *Maren*. *Søren* bliver 1817 afløst af *Mads Rasmussen Ougaard*, gift med *Kristence Laurisdatter*. Det siges i Kirkebogen, at *Mads* er Søn af *Ras Ougaard*; *Kristence* døde af Tyfus 1833 og hans anden Kone er *Karen Nielsdatter*, f. 1799, Datter af Gaardmand *Niels Hansen* i Sjelle. Deres Datter *Kristence*, født 1836,

blev gift med Gaardejer Niels Christensen i Flensted. Efter ti Aars Samliv i det nye Ægteskab, døde Mads Ougaard, og Karen blev gift med *Jacob Christensen* fra Herskind; deres Søn er den *Mads Jacobsen*, som vi kender under Navnet Mads Ougaard.

I Kristences Barndomstid laa Gaarden paa sin gamle Plads Nord i Byen, og det er enten Mads Rasmussen eller Jacob Christensen, der har flyttet Gaarden ud til Birkeren, hvor den nu ligger. I 1936 var der følgende selvstændige Ejendomme foruden Hovedparcellen, der ejes af *Hans Jensen*:

12 b Poul Rasmussen, Brunballe.

12 c Rasmus H. Høgh.

12 e Holger Christensen.

12 f Niels Hjort Johansen, Elleskov.

12 i Morten Rasmussen, Hus.

12 k Simon Hessellund, Hus.

12 l Theodor Jacobsen, Touskoven.

12 o Alfred Fr. Skydt, Hus.

12 t Jens Kr. Thomsen, »De forenede Margarinefabriker«, et Fabriksanlæg, der blev rejst i Slutningen af forrige Verdenskrig. Blev først brugt som Tørreri senere Margarinefabrik. Ligger ved Stationen.

12 r Søren Fiirgaard.

12 x Hans Jensen Sørensen.

12aa Harald V. Gregersen Dam, Øst for Brunmøllebakke.

Mtrn. 13 og 16.

Da det oprindelig har været een Gaard, og deres ældste Historie falder sammen, tager vi dem i eet Afsnit. Gaardene laa lige Syd for Byens vestlige Led, hvor Vejen gik op til Flensted. Her ligger endnu Mtrn. 16 *Malta Jensens* Gaard. Mtrn. 13 laa herfra ned mod Gaden, hvor der nu er et Hus, og dels paa Bageriets Plads.

I Middelalderen var Gaardene samlet og hørte til Øm Kloster. Her boede i 1554 Klosterbonden *Niels Jensen Munk*. Var han Munk? Næppe, men hans Far *Jens Munk* kan meget godt have Navnet fra Klosteret, han har maaske været Lægbroder i Tiden før Reformationen, eller maaske kan Niels Jensen selv have været Lægbroder i sine unge Dage, han sidder godt nok i Gaarden endnu i 1575, men det er dog ikke fuldt fyrretyve Aar efter Reformationens Indførelse. Der maa sikkert have været et Forhold, der kan have givet netop Beboerne her et Munknavn. I de andre Klostergaarde i Byen har vi intet hørt til noget saadant.

I 1612 sidder Niels' Søn *Anders Nielsen Munch* i Gaarden og 1650 hans Søn igen *Peder Andersen Munch*, og denne Mand træffes i alle Listerne indtil 1667. Der kommer nu to Mænd i Gaarden, saaledes sidder 1680 *Niels Nielsen* og *Jens Nielsen* i Gaarden. Otte Aar senere hedder Fæsterne *Jens* og *Peder Nielsen*, og de har Gaarden Aarhundredet ud. Først i 1720 har vi en Mulighed for at skille Gaarden, idet der da er en Mand i Mtrn. 13 ved Navn *Kristen Andersen*.

Mtrn. 13. Kristen Andersen opgiver i Aaret 1727 sin Fæstegaard til Fordel for sin Datter og en Dragon af Kaptajn Potesis Kompagni ved Navn *Peder Sørensen*. Han betalte ingen Indfæstning, saa Forholdene maa have været fat-

tige. Han erhvervede sig selvfølgelig samtidig et Navn og kaldtes senere Peder Munk. I 1764 afstod han Gaarden til sin Søn *Søren Pedersen*, ogsaa her havde Kvægsygen været slem, der var kun to Kvier tilbage, ingen Indfæstning. Aaret før var Gaarden brændt under den store Ildebrand; Søren og hans Hustru Johanne Simonsdatter havde ingen Børn, og da de blev gamle og svagelige, afsagde de Fæstet til *Søren Christensen Munch*, med hvem de fik oprettet en af de ret sjældne Fledføringskontrakter i 1801, idet de overdrager al deres Eje af hvad Art nævnes kan til Søren Christensen, imod at han »antager sig os at forsørge til Nødtørft og skikkelig Underholdning vores Livstid,« og være imod dem »som en Søn mod sine Forældre.«

Det er altsaa i sin Natur en Opholdskontrakt. Fledføringsforholdet var dog ikke saa frit som Aftægtsforholdet, hvor de gamle gerne kunde forlange bestemte Ydelser udbetalt, om de ikke vilde søge Dug og Disk med de unge. Fledføringen forskrev sig derimod uden andre Vilkaar end Forsørgelse. Det er en meget gammel Forsørgelsesmaade for enlige og fattige. I vore middelalderlige Landskabslove gives visse Regler for Fledføring, der saaledes var almindelig paa Valdemarstiden og før.

I 1814 køber *Niels Sørensen* Gaarden, og i 1832 har *Jens Pedersen* den og sælger et Stykke i Heden Øst for Byen til *Søren Jensen*, mens *Johan Nielsen* i 1840 faar Gaarden af Jens Pedersens Enke for 1000 Rbd. Sedler, og han sælger nogle Lodder. Hvornaar Gaarden endelig blev splittet og udsløttet i Byen, ved jeg ikke; men det maa være sket siden 1850.

Mtrn. 13 a hører til *Søren Lundgaard Pedersens* Gaard ved Skoven ude ved Kalbygaards Skel, men der ligger ingen Huse paa Jorden.

Mtrn. 13 d Johannes Sørensen, Touskoven.

— 13i Bager Marius Laursen.

— 13 n Søren Chr. Sørensen.

— 13 g Aage Johansen, Hus i Byen paa den gamle Gaardsplads.

Mtrn. 16 ejes nu af Jens Jensens Enke. I 1720 havde *Claus Lawridsen* denne Halvgaard i Fæste og afstaar den paa Grund af Skrøbelighed og slet Tilstand i 1737 til Soldaten *Mads Nielsen*, som har stillet en anden Mand i sit Sted i Kongens Tjeneste. Soldaten Mads faar endda oven i Købet Claus' Datter *Anne Marie Clausdatter* til Kone, Indfæstning 4 Rdb. Der var 3 Køer, 2 Nød og 4 Faar foruden de nødvendige Heste, hvis Tal var 4. Denne Soldat byttede 1738, saa han kom op i Ersholt, og *Søren Nielsen*, der kom fra Galten, fik Gaarden. De var nok Brødre. Claus' Søn Niels Clausen kom samtidig op og fik Halvdelen af Ersholt.

I 1754 afstaar *Søren Nielsen* Gaarden til sin Stedsøn *Peter Nielsen*, der døde 1785 og efterfølges af *Jens Madsen*, som dette Aar blev gift med Peters Enke *Karen Pedersdatter*. I 1813 afstaar Jens Gaarden til sin Stedsøn *Rasmus Petersen*, der fik Selveje og 1836 gav Skøde paa Gaarden til *Peder Nielsen*, som havde Gaarden 1844.

Omkring 1890 ejedes Gaarden af Rasmus Jensen, han var født i Laasby 1850, hans Kone Knudine Katrine Rasmusdatter var fra Galten. Deres Søn *Jens Sørensen Jensen*, f. 1890, havde saa Gaarden i en lang Række Aar, og efter hans Død bestyres Gaarden af Sønnen Maltha Jensen.

Udstykninger fra denne Gaard:

Mtrn. 16 c Peder Nielsen Pedersen, Elleskovgaard, hvis Fader var født i Gaarden i Laasby og er den første Ejer af Elleskovgaard.

Mtrn. 14.

Gaarden eksisterer ikke mere som selvstændig Bedrift. Den opstod i 1810, ved at Hjulmand *Peder Rasmussen* fik Fæste paa en Del Jord fra Mtrn. 6 og fik saaledes en lille Gaard paa Hrtk.: Td. 1—7—1—²/₂₈ og lidt Skov. Og i 1813 faar Sønnen *Rasmus Pedersen* Gaarden, og han bliver saa Selvejer af Gaarden, som han sælger i 1823 til *Jens Jensen*.

I Sogneprotokollen, som er forfattet i Rasmus Pedersens Tid, beskrives Gaarden saaledes: »Nyt Htk. Td.: 1—4—3—1¹/₂, Gaarden har 36 Td. Land. Gaardsplads med Have midt paa Gaden sønden for Kirken, en Hovedlod i Marken og en Lod i Engen Nord for Byen, en Englod ved Bækken og en Skovlod begge Nordvest for Byen, Lodder i Engen, Mosen og Skoven Nordøst for Byen, Lod i Skoven Øst for Byen og i Heden Sydøst for Byen samt en lille Lod ved Markskellet Syd for Byen ved Krattet.

I 1844 havde Skolen faaet en Parcel ude ved den gamle Toustrupvej. *Anton Julius Jensen* havde da Hovedmatrikelnummeret 14 a Gaard og Hovedlod, Eng og Skovlod mod Nordvest. Marken 14 a hører nu til *Harald Petersens* Gaard. 14 c hører til *Østerskovgaard*. 14 i, k ejes af *Aage Nielsen*; Købmand *Martinus Dyhr* paa Galten Mark har 14 n og Smed *Otto Dalsgaard* 14 r.

Mtrn. 15.

Gaarden ejes af *Harald Petersen* og ligger Vest for Kirken. Den kan følges tilbage til 1573, da *Michel Sørensen* havde den og svarede til Skanderborg 2 Skilling Leding, ¹/₂ Kongstød, 1 Brændsvin, 1 Faar og 4 Hoffhestes Gæsteri. Gaarden var med andre Ord en Selvejers Gaard, hvilket da ogsaa tidt nok siges i Jordebøger og Matrikler. Om nogen enkelt Gaard kunde være Ophav til Byen, maa det formodentlig være den.

I 1612 har *Rasmus Søndergaard Sørensen* Gaarden, og midt i Aarhundredet bor der igen en Michel her, nemlig *Michel Rasmussen*, han nævnes sidste Gang 1667. Paa denne Tid er der en Michel Rasmussen Badschier eller Bartskaar i Laasby, men om det er den samme, som ejer Gaarden, ved jeg ikke. Bartskaeren var nok af Rytteriets Folk og af Rang som en Officer eller Underofficer; men det er sandsynligvis to forskellige Michler her er Tale om. Michel er i 1680 afløst af *Rasmus Michelsen*, der igen i 1718 er afløst af *Jens Rasmussen*. Disse Michler er nok alle af samme Æt. Om de selv ejer Gaarden vides ikke. Jeg har aldrig set noget om, hvem der ejede Bondeskylden i Gaarden.

Jens Rasmussens Søn Rasmus Jensen, der senere kaldes Lægdsmand og Sognefoged, fik 1756 Gaarden i Fæste. Der var tre en halv Tønde Hartkorn; ved Landmaalingen 1688 bestod dens Agermark af 16 Tønder Land, og Gaarden regnedes for en halv Gaard. Rasmus Jensen gav dog 6 Rdl. i Indfæstning, og Besætningen var 6 Heste, 4 Køer, 8 Ungnød og 6 Faar, siger Fæstebrevet. Ras Jensen var først gift med en Datter af *Jens Thomasen*; hun hed *Anne Kirstine Jensdatter*, hun fødte tre Børn, som alle døde tidligt; hans anden Kone er den *Anne Jensdatter*, som findes i Folketællingen 1787. De har paa dette Tidspunkt tre Børn:

Jens, f. 1774, Michel og Mette, født 1779. Af disse blev Michel baaret til Daab af Jomfru Rosborg, en af Godsejerens Broderdøtre.

I 1812 fik Jens Rasmussen sin Faders Gaard i Fæste og et Par Aar senere blev han Selvejer. Han var da Sognefoged. 1813 giftede Sognefogeden sig med *Kristence Rasmusdatter* af Laasby, og hun fødte ham Sønnerne Rasmus 1818, Jens 1819 og Michel 1821, samt Datteren Ane Marie 1824. Aaret efter den sidstes Død døde deres Fader, og Moderen giftede sig med *Niels Nielsen Levring*, som hun fødte Datteren Kirsten Marie. Kristence døde 1830, og Gaarden blev nu solgt til *Jens Laursen*, der var Sognefoged i 1831; hans Kone *Maren Pedersen*, der ogsaa var fra Laasby fødte ham fire Sønner: Peder 1821, Daniel 1829, Niels Peter 1832 og Anton 1839. Daniel kom i Vestergaard, Niels Peter fik Fødegaaarden og Anton giftede sig ind i Mads Kjeldsens Gaard, hvor han sad som Sognefoged.

Niels Peter Jensen blev gift med en Søster til Antons Kone. Hans Søn Jens Laursen Jensen kom til Flensted og fik Søren P. Jensens Gaard med Datteren Nicoline. Gaarden her gik i Arv til Datteren Marie, som blev gift med Søren Peders Plejesøn *Søren Lundgaard*, som nu har overladt den til *Harald Petersen*, der er gift med Svogeren Jens Laursen Jensens Datter.

Udstykningen: *Andreas M. Pedersen* 15 b, Touskoven, *Erich Mikkelsen*, Ellekov, 15 e, *Peter J. E. Petersen*, Ellekov, 15 i.

Mtrn. 17 Aasbæk.

Hørte til det Gods, som kom ind under Øm Kloster. Her var i 1554 en Fæster, som kaldes *Oluf Asbæk*, og det er nok den *Oluf Nielsen*, der nævnes 1573; i 1612 hedder Fæsteren *Niels Pedersen*, 1650—60 *Niels Therkelsen*, 1662 *Peder Kristensen*, 1664—67 Peder og Rasmus Toersen, 1680 Rasmus Toersen og Anders Pedersen, 1688 Rasmus Toersen og Jørgen Sørensen, 1720 Rasmus Toersen og Anders Nielsen

Men nu kan gamle Rasmus Toersen heller ikke længere. 1722 afstaar han Fæstet til *Niels Jensen*, der samtidig ægter Datteren *Kirsten Rasmusdatter*; men Niels dør, og Fæstet gaar over til Kirstens nye Mand *Rasmus Pedersen* i 1726. Saa gik der nogle Aar; men i 1747 er der Fæsterskifte i begge Halvdele, idet Rasmus Pedersen afstod sit Fæste til Svigersønnen *Kristian Willumsen* fra Gød vad med Vilkaar at forsyne de gamle med Husværelse og Ophold deres Livstid og ægte Datteren *Johanne Rasmusdatter*. Ligeledes afstaar Anders Nielsens Enke sit Fæste til Sønnen *Niels Andersen* mod at faa Ophold sin Livstid.

Disse unge Mænd havde nu Stedet længe, endnu da Godset sælges, og de kommer under Rosborg, er de der.

I 1786 bor her *Laur Kristensen* i Aasbækhuset. Han har været en stor Slider og en paapasselig Mand; han faar dette Aar Landhusholdningsselskabets tredje Sølvmedalje samt en Præmie paa 15 Rdl. for Biavl, idet han har overvintret 30 Bifamilier, der gav 19 Sværme. Endvidere fik han samme Aar en Belønning fra dette Selskab for Arbejdet paa sin Jord; han har her siden 1784 ryddet 4 Td. Land Krat til sin Mark og udgrøftet en Mose paa 1½ Td. Land samt gravet 488 Favne Irdhegningsgrøfter. Det var jo ogsaa en kraftig Arbejdsydelse, og Rosborg har nok været stolt over, at det var en af hans Fæstere, som udførte denne Bedrift.

I 1804 bor *Jens Jensen* i Stedet og er Ladefoged paa Kalbygaard. Han er Stedsøn af *Laurids Kristensen*, som oplader Stedet, og han skal nu være Skovfoged i Godsets Skove, »at intet deraf ranes og bortføres imod Ejerens Vilje og tillige fører Opsigt med at Stadsgaard Eng altid holdes i Fred for fremmede Kreaturer.« Der forundes ham fornøden Gærdsel af Laasby Skov, og hvis han holder op med at være Skovfoged, skal han aarlig svare 10 Rdl. i Landgilde.

Jens fik Stedet i Selveje, og han opdyrkede ny Jord og fik en hel lille Gaard ud af det. Han døde 1839, men Enken drev Gaarden ved sine Børn, idet *Laurids Kristian Jensen* var Bestyrer for hende i en halv Snes Aar. Han var gift med *Gregers Niensens Datter Nielsine Katrine Gregersdatter*.

Saa gik Gaarden vist ud af Familien, og i 1890 er der en *Jens Jensen* i Aasbæk, men han er født i Røgen. Senere ejedes den af *Poul Pedersen* fra Flensted.

I 1936 har *Søren M. Sørensen* Hovedlodden Mtrn. 17 a *Hans Jensen Sørensen* Mtrn. 17 f.

Østerskovgaard Mtrn. 25 m. fl.

Det er en af de største Gaarde i Sognet. Den er opstaaet saaledes, at da Laasbymændene købte deres Gaarde, havde de saa meget Skov, at de solgte et Stykke til *Farver Jahnsen* i Aarhus Mtrn. 25, som foruden Aasbæk Skov er det eneste, der er tilbage af den store Touskov, for hvis Nedhugst Mændene i Byen maatte bøde saa haardt. Jahnsen byggede et Skovfogedhus. I 1835 indehaves Ejendommen af *Johannes Møller*, der 1841 fik en Dom for ulovlig Skovhugst.

I 1890 har *Karl Andreas Baastrup* Gaarden, der i 1936 ejes af hans Søn *Ejner Baastrup*.

Øvrige Matrikelnumre.

Mtrn. 18 a *Mølleren* i Flensted Mølle *Johannes Rasmussen*. Det var hans Far, *Jens Rasmussen*, der i sin Tid byggede Møllen.

Mtrn. 18 b er Huset i Byen ved Forsamlingshuset, *M. Jensen*, Landpost.

— 18 c Hus i Byen, *Jens P. Kaalby*.

— 19 a *Anker Madsen*, Husmandsjord i Heden.

— 19 b *Niels Chr. Lading*, Hus i Byen.

— 19 c *Peter Thomsen*, Hus i Byen.

— 20 a *Søren L. Rasmussen*, Murer, Husmandsjord.

— 20 b *A. P. F. Nørskov*.

— 20 d *Edith B. Andersen*, Hjemmesygeplejerske, Hus i Byen.

— 21 a *Kirsten Thomsen*, Husmandsjord i Mosen.

— 21 c *Jensine Aagaard*, Hus i Byen.

— 21 e *K. Kristiansen*, Uldhandler, Hus i Byen.

— 22 a *Jens Erik Bak*, Husmandsjord i Mosen.

— 22 b *Enkefru Ane K. Rothrosen*, Hus i Byen.

— 22 c *Enkefru Dorthea Rasmussen*, Hus i Byen.

— 23 b *Niels Lundgaard*, Husmandsjord i Mosen.

— 24 c *Niels Nielsen Kusk*, Hus i Byen.

— 24 d *Kresten Andersen*, Hus i Byen.

— 28 *Tilhører Dallerup Kirke*. Et meget ubeliggende Stykke Jord i nordvestligste Hjørne af Bymarken. Det har altid baaret Navnet Kirkeballe. Her

boede i min Barndomstid Morten Kjeldsen, der kørte med de pæne blakbrogede Køer.

Mtrn. 29 a Henry Hjulgaard, Hus i Byen.

— 29 b Købmand O. Wagner, Laasby.

— 31 b Vognmand Anton Pedersen, Oprindelig Byens Smedehus.

— 33 Laasby Forsamlingshus. Det er Gadejord, som i 1844 tilhørte Bymændene.

Mtrn. 34 og 35 Jens P. Eriksen, er ogsaa oprindelig Gadejord. Kirken har ikke noget Matrikelnummer, men Bymændene har i sin Tid stillet Jorden til Raadighed.

Laasby Station ligger paa følgende Mtrn.: 1 b, 4 h, 13 r, 6 y og 10 o.

Mejeribyen Korsvej.

Som før sagt er Mejeribyen *Korsvej* opbygget paa Jord fra *Korsvejgaarden* Mtrn. 8, Flensted, og den er i stadig Vækst. Det var en Samling af Egnens Mejerivæsen, som blev Aarsag til Byens Opstaaen.

Paa *Kalbygaard* dreves allerede fra Langernes Tid et Mejeri, der i 1885 overgik til at være et Andelsmejeri med Interessenter fra Flensted, Møllerup og Dallerup foruden *Kalbygaard* og *Thorsminde*.

Emanuel Dyhr, der senere boede paa Flensted Mark, virkede her en Tid som Mejeribestyrer.

I Toustrup fandtes et mindre privat Mejeri i Folketingsmand *Niels Jensens* Gaard, og saa var der Mejeriet i Laasby. Se Fotografiet af Ølbryggeriet.

Laasby Mejeri blev opført i 1882 af nogle Gaardmænd der fra Byen. Bygningerne blev senere omdannet til Ølbryggeri og ejes nu af Laasby Brugsforening. Det modtog Mælk fra en god halv Snes Gaarde og var vistnok fra Begyndelsen bortforpagtet til *Niels Nielsen Tjener*, der drev det som almindeligt Herregaardsmejeri uden Maskiner. I Efteraaret 1883 blev det solgt til *Carl Emil Møller*, som senere ejede Østerskovgaard. Han indlagde forskellige Maskiner.

Til dette Mejeri kom i Foraaret 1884 som ung Mand *L. Lauritsen* fra Humlum ved Struer; hans Fader købte sammen med en anden Mand fra Struer Mejeriet, og de drev det til sidst i Maj 1887, da det blev overtaget af *Niels Møller* paa Flensted Mark, *Søren Jørgensen* og *Mads Jacobsen*, Ougaard, i Laasby, der drev det ved en Bestyrer indtil *L. Lauritsen* Aaret efter kom hjem fra Kongens Tjeneste, han havde været Gardist. Han kom nu igen til Laasby, hvor han blev Medindehaver af Mejeriet. Hans senere Hustru var da paa Mejeriet som Husbestyrerinde. Hun var ogsaa uddannet i Mejerivæsen og blev Mejerske, hun var født i Sydslesvig, *Lauritsen* paa *Holmsland*.

Lauritsen siger selv, at de havde et ret godt Mejeri i Laasby; men hen paa Vinteren 1892—93 blev der agiteret for Oprettelse af et stort moderne Andelsmejeri ved *Korsvej*. Ved et Møde hos *Jens Hermansen* i Laasby, hvor baade *Søren Peder Jensen* i Flensted og *Jens Laursen Jensen* i Vestergaard var til Stede, fremlagde de tre Mænd Sagen for den unge *Lauritsen*, som blev kaldt derop, og det endte med, at han indvilgede i at nedlægge Mejeriet i Laasby og tage imod Pladsen som Uddeler ved det nye Mejeri, der var tænkt som en meget stor Bedrift.

Det var Laursen Jensen, som gik i Spidsen for dette Arbejde med det nye Mejeri, og han saa stort paa Tingene.

Ved Oprettelse af et nyt Mejeri, der skal samle Leverandører fra flere gamle Mejerier, er der altid en Masse Vanskeligheder. Her kan nævnes, at Kristen Sørensen, Ersholt, og Niels Kanstrup i Dallerup var Modstandere af det nye Mejeri, de holdt paa, at man skulde købe og benytte Mejeriet i Laasby. Laursen Jensen fik dog sin Plan igennem, Mejeriet kom til at ligge ved Korsvejen, hvor de to Amtsveje krydsede hinanden, saa Vejforholdene var gode til alle Sider.

For at faa Sagen igennem, som han vilde, sammenkaldte han resolut til et privat Møde et Par af de populæreste Mænd fra hver af følgende Byer: Laasby, Flensted, Mollerup, Dallerup, Sorring, Toustrup, Nørre Vissing og Venge; disse Mænd sluttede op om Mejeriet ved Korsvej, og dermed var Sagen klaret. Der blev tegnet Andelshavere, og Jens Laursen Jensen blev valgt til Formand for Andelsmejeriet Korsvej; sammen med Søren Peder Jensen og Jens Hermansen maa han betragtes som Ophavsmand til den store Virksomhed her blev grundlagt. Da han rejste fra Egnen i 1899 for at blive Godsejer, overtog *Kristen Sørensen* i Ersholt Formandsskabet efter ham og havde denne Bestilling til 1920, da *L. Lauritsen* efter sin Overtagelse af Gaarden *Kalbylund* blev Formand for det Mejeri, hvis første Bestyrer han havde været. Efter Lauritsen blev *Niels N. Pedersen*, Elleskovgaard, Formand.

Andelsmejeriet Korsvej kom nu i Gang den første November 1893, idet alle de førnævnte mindre Mejerier blev nedlagt. Monteringen af Mejeriet blev foretaget af Silkeborg Maskinfabrik. Fra 1893 til 1908 var det *Landets største Andelsmejeri*. Der var fra Begyndelsen 410 Andelshavere, og hver Dag kom der 27 Mælkekuske, som skulde ekspederes fra Mejeriets Perron.

Her var noget for et Par unge dygtige Mejerifolk at gøre, og det gik godt. De Sorringer var til at begynde med noget kritisk indstillede over for Mejeriet og valgte i Begyndelsen de mest kritiske Andelshavere til Bestyrelsen.

»Men,« sagde en af dem senere til Lauritsen, »det er vi holdt op med; for naar de kom i Bestyrelsen, gik Kritikken altid af dem!« I disse Ord ligger en stor Anerkendelse af Mejeriets Drift.

I 1908 blev den store Mejerikreds imidlertid splittet, idet der blev bygget et nyt Mejeri i Dallerup Sogn, og en Del Andelshavere gik til de nye Mejerier i Haarby og Linaa. Senere fik man dog en Tilgang af Andelshavere fra Jaungyde og fra Tulstrup Mark, der tidligere havde leveret Mælk til Søkilde Mejeri, som nu er nedlagt.

Sin største Mælkemængde havde Mejeriet i 1902—03 da det var oppe paa langt over 13 Millioner Pund, i 1932 leveredes godt 11 Millioner Pund. Siden 1923 har Korsvej Mejeri leveret Forbrugermælk til Silkeborg. I Aaret 1928—29 blev det store Mejeri ombygget og moderniseret, og der blev opført en særskilt Bygning til Mejeribestyrelserens Bolig, der før havde været i Østenden af Mejeri-bygningen.

I det lange Tidsrum, Mejeriet har bestaaet, har der kun været tre Bestyrere, idet *L. Lauritsen* virkede her i 23 Aar til 1916; han efterfulgtes af *H. P. Hansen*, og i 1924 tiltraadte den nuværende Bestyrer *E. Nielsen*, som kom fra Edelgave, hvor han var Mejeribestyrer hos Statsminister Madsen-Mygdal. Nielsen har faaet

en god mejerimæssig Opdragelse; han har nemlig lært Faget paa Korsvej Mejeri hos L. Lauritsen.

Det siger sig selv, at paa et Sted, hvor der hver Dag samledes 27 Mælkevogne fra flere Sogne, opstod der i Løbet af meget kort Tid et Behov for forskellige Haandværkere og for en Butik.

Det første Hus ved Mejeriet blev vistnok opført allerede Sommeren efter, at dets Drift var begyndt. Det blev opført af en Bødker Hansen, der et Par Aar senere solgte til Bødker *Th. Christensen*, som senere byggede en større Ejendom lige Syd for Mejeriet, hvor hans Søn Harald Christensen endnu med stor Dygtighed driver Forretningen. Værkstedet har altid været bekendt for sit fine og solide Arbejde, og det har leveret Bødkerarbejde til førende Fabrikker som Silkeborg Maskinfabrik, der har drevet en meget stor Virksomhed med Mejerimaskiner; det har leveret til Bryggeriet Ceres i Aarhus og flere andre store Bryggerier.

Den største Virksomhed, der er opstaaet i Korsvej By er dog: *J. U. Bloch & Søn, Jern- og Metalvarefabrik*, som har sin Oprindelse af et mørkt Kælderværksted, hvor *Jens Urban Bloch* som en anden Vølund Smed øvede sit Haandværk under meget beskedne Former, mens hans Hjerne fostrede Planer om noget større. I Foraaret 1895 flyttede han med sin Kone *Else* fra Vejerslev til Laasby, hvor de lejede sig ind i den østlige Ende af det store Hus foran Kirken. I en Vognport ved Siden af fik han sit Værksted, hvor han stod og loddede Transportspande. Det gav ikke store Penge, det var godt, om han kunde tjene en Daler i Dagløn. Hans hele Driftskapital var, da han begyndte, 50 Kr.

I 1902 flyttede han til Korsvej, hvor han byggede sig et Hus med Værksted i Kælderen; han var nu nærmere ved Mejeriet og Mælkekuskene, flittig var han, og saa kom Idéerne. Bloch begyndte at lave Ajlerender, hvor Afløbsrøret var forskydeligt; han fik en Præmie paa 100 Kr. af Industriraadet i København. Ajlerenden var god og nem at sælge, Bloch udvidede Værkstedet i 1912 og maatte have en Svend. Ti Aar senere optog han sin Søn Elfred Bloch som Kompagnon, og man tog det nuværende Firmanavn. Der blev stadig optaget Fabrikation af nye Genstande og anskaffet flere Maskiner; i 1930 blev der atter udvidet og bygget nye Fabrikslokaler paa samme Grund, hvor Bloch begyndte, og hvor Virksomheden stadig ligger. Der er siden udvidet flere Gange. Værkstederne dækker nu c. 1400 Kvadratalen og giver Arbejde til mellem 30 og 40 mandlige og kvindelige Arbejdere.

Else Bloch døde 1933 og den gamle Mester i 1936. De oplevede ikke Virksomhedens 50-Aars Jubilæum, der blev fejret paa Danmarks Frihedsdag den femte Maj 1945.

Denne Virksomhed har i meget betydelig Grad bidraget til Væksten af Byen Korsvej, idet mange af dens Arbejdere maa bygge Huse for at bo i Nærheden af deres Arbejdsplads, som er blevet et meget vigtigt Led i Sognets Næringsliv.

Af Haandværkerne ved Korsvej maa vi heller ikke glemme *Krupp*. Dette berømte Navn gav den gamle Niels Møller *Smed Thomsen*, en Søn af Kærtmager Thomsen i Laasby, og Niels Møller kunde meget godt begrunde det Navn, han havde givet Smeden. »Han kan lave alting,« sagde Niels Møller. Mejeribestyrer L. Lauritsen, som nu bor ved Rye Station, siger, at Smed Thomsen nok er den betydeligste Haandværker ved Korsvejen. Sin Uddannelse havde han faaet blandt

andet paa »Scandia« i Randers og hos »Burmeister og Wain« i København, og han gav ikke op for nogen Vanskelighed, naar det drejede sig om Jern.

Sadelmager *Nielsen* var ogsaa blandt de første, der slog sig ned ved Mejeriet. *Niels Elsborg*, som nu har Kilsgaard Teglværksgaard, byggede en Købmandsforretning, som siden blev flyttet hen paa Hjørnet, hvor dens Indehaver nu er *Magnus Møller*, og der blev *Brugsforening* i Elsborgs gamle Ejendom.

Mariane paa Hjørnet var den første, der handlede med Trikotage- og Manufakturvarer; hun boede da i det Hus, som nu ejes af Skræddermester og Centralbestyrer *Magnus Danielsen*, senere byggede hun en ny Hjørnebygning og flyttede der over. *Søren Ernstsén* drev i mange Aar en stor Tømmerforretning med flere Svende og Lærlinge i sin Tjeneste. Saa kom *Maler Høgh* og slog sig ned ved Korsvejen.

Ved »lille Korvej« driver Pottemager *Jens Nielsen* og hans Søn stadig en betydelig Pottemagervirksomhed, og her er for nylig sat en Legetøjsfabrik i Gang.

Ned imod Laasby, hvor nye Huse stadig skyder op, saa de to Byer er ved at vokse sammen, ligger som en af de ældste Bebyggelser Skomager *Jørgen Rasmussens* Hus. Her bor nu ogsaa baade en Læge og en Dyr læge.

Vi ser, at Mejeriet Korsvej har sat meget i Gang og har været Aarsag til en meget stor Udvikling i Sognet, og det er sandsynligvis Mejeriets gode Beliggenhed, der har fremmet denne Udvikling saa stærkt. Trafikken spiller jo en stor Rolle.

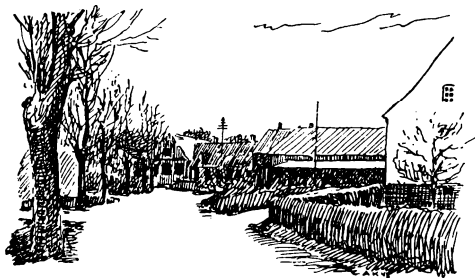

Fig. 47. Laasby Gade før Poplerne blev fældet.

SOGESTYRE OG MODERNE FÆLLESDRIFT

Kommunestyret i vor Tid har sin Oprindelse i Fattigforsorgen, som i Middelalderen var i Kirkens og Klostrenes Hænder. Efter Reformationen nøjedes man i Landsbyerne med Kirkeblokken, eller en og anden Stakkel kunde indlægges paa Hospitalet, som vi har set. 1708 blev der i hvert Sogn indrettet et Fattigvæsen, idet Præsten og nogle af »de vittigste og bedste Sognemænd« skulde tage sig deraf og ligne »ædendes Varer« paa Sognefolkene efter frivillig Overenskomst. Præsten maatte sørge for en Liste over de trængende. Vi hører, at Laasby omkring 1816 havde et Fattighus, som blev lavet til Skole. I Flensted fandtes ogsaa et Fattighus; det laa, hvor senere Søren Jens Pedersen og Jacob Christensen havde Købmandsforretning. Husene laa da paa Gaden og tilhørte Bymændene.

I 1803 kom en Lov om Oprettelse af Fattigkommissioner og 1814 om Skolekommissioner. Præsten var født Formand for begge disse Kommissioner, der hver havde sin Ligning og sin Kasse. I 1841, da den politiske Frihed ligger og ulmer, kom en Lov om Sognestyre, idet der nu oprettes Sogneforstanderskaber, til hvilke alle Sognemænd, der ejede over en Tønde Hartkorn, havde Valgret. I 1855 forandredes Valgretten, saa alle Folketingsvælgere fik Valgret, idet man dog delte Vælgerne i to Grupper nemlig en almindelig Klasse og de højtbeskattede.

Indtil dette Aar var Præsten født Medlem, men fra dette Aar skal han vælges, dog skulde han stadig være til Stede, naar Fattig- og Skolevæsen blev forhandlet.

Endelig i 1867 kom Landkommunalloven, Loven om Sogneraad. Alle kommunale Sager samles nu her, og de forskellige Kasser slaas sammen i Kommunekassen. Den Ordning med to Vælgerklasser blev ikke afskaffet før 1908.

Indtil 1855 var Laasby i gejstlig Henseende sammen med Sjelle-Skørring. Fra denne Tid findes intet om kommunale Forhold opbevaret i Sognets Arkiver. Det var stadig især Fattigvæsenet og Skolerne man beskæftigede sig med; hertil kom saa Vejene, der efterhaanden maatte grundforbedres.

Vi vil ved at give nogle Udpluk af Sogneraadets Protokoller se lidt paa de behandlede Sager; idet vi her kan lade Skolerne ude af Betragtning, da de kommunale Myndigheders Arbejde med disse er behandlet udførligt i et andet Afsnit.

I 1864 var det særlig Krigen, som prægede Sogneraadets Møder, idet man dels maatte lave Ekstraligning til Forsørgelse af de udkommanderede Soldaters Familie, og dels maatte man udskrive Leverancer til Fjenden i Form af Korn, Hø, Halm, Flæsk. Saaledes maatte der i September Maaned udskrives Leverancer ikke mindre end fire Gange.

I 1881 købte og indrettede man en Fattiggaard. Det var Mtrn. 11 paa Flensted Mark, som tilhørte Jens Rask Mølleren, idet Flensted Mølle blev skilt fra. Købesummen for Gaarden var 23.000 Kr. Man havde ellers tænkt sig at gaa noget højere, men i Stedet fik Sælgeren Lov til at medtage noget Besætning og Inventar. Der var en Besætning paa 8 Køer. Man søgte og fik et Laan i Landmandsbanken paa 33.000 Kr., som dels skulde bruges til Udbetaling, og dels til Ombygning.

Det nordre Hus var Stuehus, det østre Lemmebolig, det vestre Stald og det søndre Lade. Østerhuset findes endnu. Til Fattiggaardsbestyrer valgte man Carl Chr. Lund fra Randers, der tiltraadte Pladsen i 1882. Fattighusene, der var overgaaet til Kommunen, blev solgt, og man begyndte nu at hente de henliciterede Fattiglemmer hjem til Fattiggaarden. Trine Samuelson var en af de første Pensionærer paa Gaarden. Man nærrede vist ret store Forhaabninger til Foretagendet, men det blev en Skuffelse, og allerede i 1895 søger man hos Amtet om Tilladelse til at bortforpagte Gaarden og leje Lemmerne ind hos Forpagteren, hvilket blev afslaaet, og i 1898, da den var brændt, sælges Jorden til Anton Jensen for 10.900 Kr. I Assurance fik man 6.000 Kr. Ganske vist beholdt man Østerhuset, men udlejede det og gav Lejeren 65 Øre om Dagen for hvert Lem.

Den moderne Alderdomsforsørgelse, som tog sin Begyndelse i 1890erne i Loven om Alderdomsunderstøttelse, den fri Fattigkasse og senere Hjælpekassen hjalp allerede noget paa den Nedværdigelse, Fattigdommen undertiden kunde bringe over hæderlige Mennesker, men først ved Gennemførelsen af Lovene om Aldersrente og Invalidere gjordes Fattiggaardene tomme.

En Ting, som slet ikke er omtalt her ved Fattigforsorgen, er Tiggeriet. Desværre var Sognet her selvfølgelig ingen Undtagelse fra den almindelige Regel, at eksistensløse Personer og andre Fattigfolk gik rundt og bad om lidt. Tiggeriet er nu holdt op; men vi der er lidt op i Aarene, kan jo godt huske det.

Det var egentlig ikke ildeset, at Fattigfolk tiggede, især hvis det kunde ske udenogs. I Fællesskabets Tid kørte man endog Staklerne til næste By, naar de havde været rundt i Gaardene og nydt deres Almisser, ja man har Eksempler paa, at Folk faar udstedt Tingsvidner paa, at de er ærlige Fattigfolk, der fortjener at hjælpes. I onde Tider var Nøden stor blandt de fattige. I 1787 siges at Sognet har 13 Almisselemmer og Betlere, mens en Kone nyder Hospitalsophold.

Vejene i Laasby Sogn er for en stor Del Amtsveje. *Aarhus-Silkeborg* anlagt 1847—53, *Laasby-Hammel* 1849—53, *Skanderborg-Laasby* eller Herredsvejen 1858—69 og endelig *Laasby-Sorring* 1873—75. Den sidste var den egentlige Randersvej; men ogsaa Vejen over Præstvad førte til Randers. Disse Veje er Kommunen nu fri for at ofre Vedligeholdelse paa. 20 km Kommunevej findes der dog i Sognet, men det er jo ikke meget, naar man hører, at der er Kommuner i Vestjylland med 120 km og derover. Vejene har altid været af Vigtighed. I Jyske Lov hedder det, at hver By skal have fire Veje, og den Mand, som ejer Jorden, hvor Vejen gaar, skal holde den i Stand. Større Veje og slemme Pudser skal man hjælpes ad at holde farbare. Vi har ogsaa tidligere hørt, at Laasby og Toustrup Bymænd skulde vedligeholde Langvadsbro, og Laasbyfolkene alene Møllebroen.

I 1855 vedtoges, at Lange paa Kalbygaard skal have Skovsrodvejen i Stedet

for den udgaaede Flensted-Møllerup Vej, som han ved Chauséens Aabning fik udlagt til Dyrkning, hvor den gik over hans Mark. Stenkisterne ved Sivbæk og Bukmose anlægges af Sognet — man blev dog senere enige om, at Lange skulde lave dem — og Vejen skal være færdig til 1860. Herimod forbeholder Lange sig ikke at gøre Vejarbejde paa Sognets andre Veje med Undtagelse af de Veje over hans egen Mark, han altid har holdt i Stand.

Samme Aar vedtages at grundforbedre Herredsvejen. I 1862 var der Tale om at Rye Vejen skulde overgaa til Amtet; men det blev jo Skanderborg Vejen i Stedet, og først nu kommer Ryevejen med. 1873 vedtager man at faa reguleret Vejen gennem Flensted, der maa ganske vist udlægges lidt Jord ved Husene i Byens Vestende og rives et Par smaa Stumper Tørvehuse ned for at faa Plads. I 1890 reguleredes Kirkevejen fra Flensted, saa den over Vestergaards Mark kom til at følge et Skel. Den gamle Toustrupvej blev nedlagt 1890, men Broen først afbrudt i 1906, da Bækken skulde reguleres. I 1914 ydes Tilskud til Bækkens Opfyldning gennem Laasby.

De betydningsfuldeste Nyanlæg af Veje i Sognet i vor Tid er Overtagelsen af Vejen gennem Flensted Hede fra Thorsminde Skel til Ryevejen og Vejen fra Ersholt til Laasby Station.

Til Vejene hører ogsaa Trafikken, og jeg maa fortælle lidt om den moderne Biltrafiks Gennembrud; det ligger ikke saa langt tilbage i Tiden. Jeg kan jo let huske at baade Doktor, Dyrslæge og Oskar Bruuns Handelsrejsende fra Skanderborg kom i Gig. I Begyndelsen af Bilernes Tidsalder maatte Bilisterne søge om Tilladelse til at færdes med deres Køretøjer paa Kommunevejene.

I 1905 ønsker Laasby Sogneraad ikke at give Tilladelse til, at »Hafnias« Rejseinspektør kører med Motorcykle paa Sognevejene, og Aaret efter svares: »Kan ikke anbefales«, til et almindeligt Andragende fra »Foreningen til Automobilismen Fremme« om Tilladelse til at befærde alle Veje ved Nat og Dag. Nogle af de første Bilister i Midtjylland var Ingeniørerne Thomasen og Thalbitzer ved Hedeselskabet i Viborg. De søger i 1907, men Sogneraadet her skal ikke have dem kørende, hvis det kan undgaas, og saadan svares hver Gang Amtet forelægger en Ansøgning, selv da en Vognmand i Silkeborg søger om at faa Lov til at køre med Læger, Jordemødre, Dyrslæger og Politi, nægter man, og da Lægerne i Silkeborg søger om det samme, nægter man.

Det var alvorlige Tilfælde; men ikke alene sad der en Rædsel i Kuskene for disse brummende og knaldende Udyr med Ildøjne, man frygtede ogsaa Ødelæggelse af Vejene. Mest var det nok Rædslen for at møde de ildsprudende Udyr paa sin Vej. Midt i 1916 faar dog *Læge Christensen i Galten* Lov at køre, hvor han vil paa Kommunens Veje!

Isen var brudt! og en skønne Søndag Formiddag stillede selvste Kristen Sørensen Ersholt i sin nye Bil uden for Laasby Kro, han skulde til Kirke sammen med sin Kone. Men det var uvant dette blot at slaa Benzinen fra og træde paa en Pedal. Kristen holdt godt fast i Rattet og sagde: »Pru-u!« Og Dyret standsede med et Suk; saadan siger Sagnet. Automobilismen var anerkendt i Laasby Kommune.

Man maa dog ikke tro, at Laasby Sogn var mindre imødekommende end de fleste andre Sogne, naar det gjaldt Automobile; man havde ikke opfattet, hvilken stor og god Tjener Mennesket havde erhvervet sig i Bilen.

Kommunevalgene.

24. 8. 1853 afholdtes paa Grund af Sognets Udskillelse fra Sjelle-Skørring Valg til et Sogneforstanderskab. Ved Valget stemte følgende Personer: Lange, Ras. Sørensen, Niels Jacobsen, Niels Pedersen Tjener, Mads Nielsen Kjeldsen, Jens Jensen Møller, Chr. Rasmussen Lading, Søren Christensen og Jørgen Sørensen. Valgt blev

1853. Jørgen Sørensen, Fmd., Jacob Christensen Overgaard, Christen Jensen Mølhulen, Chr. Andresen, Flensted Mark og Jens Sørensen, Flensted.

1855. Jørgen Sørensen, Fmd., Anders Christensen, Østerskov, Chr. Andreasen, Flensted M., Frederik L. Christensen, Flensted og Sognefoged Mads Nielsen i Laasby.

1858. Afgik efter foretagen Lodtrækning Jørgen Sørensen, Chr. Andreasen og Anders Christensen. Der valgtes Jørgen Sørensen, Fmd., Søren Rasmussen og Simon Jensen i Flensted.

1861. Da afgik Frederik L. Christensen og Mads Nielsen. Valgt blev Christen Møller i Laasby og Ole Knudsen i Flensted. Den 9. 12 udtraadte Formanden af Raadet, og i hans Sted valgtes Gaardbestyrer Søren Simonsen Ersholt, der blev Formand.

1864. Efter Valget saa Sogneforstanderskabet saaledes ud: Søren Simonsen, Fmd., Christen Møller, Daniel Jensen, begge af Laasby, Ole Knudsen og Jens Nielsen af Flensted.

1867. Forpagter Sandberg, Kalbygaard, Fmd., Daniel Jensen, Jens Nielsen, Niels Christensen, Flensted, Kroejer og Gaardmand Søren Jørgensen i Laasby. Nu hedder det altsaa Sogneraad.

1870. Forpagter Sandberg, Fmd., Niels Christensen, Søren Jørgensen, Niels Sørensen, Laasby, Smed Søren Hansen, Flensted.

1873. Niels Møller, Flensted Mark, Fmd., Søren Jørgensen, Søren Hansen, Jens Juliussen, Laasby.

1876. Niels Møller, Fmd., Søren Jørgensen, Jens Juliussen, Simon Rasmussen, Laasby, Kristen Jensen Kajhøj, Flensted Mark.

1879. Proprietær Jespersen, Thorsminde, Fmd., Jens Rasmussen, Laasby, Møller Jens Rasmussen, Flensted Mark, Kristen Jensen Kajhøj, Simon Rasmussen.

1882. Jespersen, Fmd., Gdr. Jens Rasmussen i Laasby, Møller Jens Rasmussen, Peder Pedersen Loft, Flensted Mark og Jens Rasmussen, Laasby Mark. I 1884 rejste Jespersen, og i hans Sted valgtes Søren Jørgensen den yngre i Laasby. Aaret efter udtraadte P. Loft paa Grund af Sygdom, og efter ham kom Søren Jensen.

1885. Niels Møller, Fmd., Mads Jacobsen i Ougaard, P. Lundgaard, Laasby, Søren Jensen, Jens Rasmussen, Laasby Mark.

1888. Hans Rix, Flensted Mark, Fmd., Niels Christensen, Mølhulen, Niels Møller, Mads Jacobsen, Peder Lundgaard.

Hvilken Ære for Husmanden Hans Rix at blive Formand for Raadet! Nej, saadan maa det ikke forstaas. Det var i Provisorietiden. Man vilde lukke Munden og Kritikken paa Hans Rix, for han kunde godt være skarp og havde forøvrigt Omløb i Hovedet, og derfor valgtes Gaardmændene ham til Sogneraadformand, hvad han næppe kunde faa Tid til, hvis han ellers skulde tjene Føden.

Dagen efter Valget sendte Niels Møller sin Karl op til Hans Rix med et Læs af Kommunearkivet, et helt Læs med gamle Papirer, og saa skulde han hilse og sige, at i Morgen kom han med et Læs til. Det blev Hans Rix for meget; han flyttede til Jaungyde, hvor han lejede sig ind, og saa maatte der afholdes Suppleringsvalg. Kristen Rørbæk kom ind i Sogneraadet i hans Sted, og Peder Lundgaard i Laasby blev nu Formand.

Martin S. Nielsen i Flensted har engang fortalt mig, at da Søren Jørgensen i Laasby blev valgt til Formand i 1884, var der ogsaa noget galt; for han vilde ikke, og Sagen gik til Amtet, som bestemte, at Valget skulde staa ved Magt, og Søren Jørgensen skulde svare Dagmulkter, indtil han overtog Hvervet. Saa maatte han jo til det, »skønt a kund' hverken skryw helle løs,« sagde han.

1891. Kristen Sørensen, Ersholt, Fmd., Jens Laursen Jensen, Laasby Vestergaard, Niels Christensen, Mølhulen, Søren Peder Jensen, Flensted, Kristen Rørbæk, Flensted Mark.

1894. Kristen Sørensen, Fmd., Jens Laursen Jensen, Søren Peder Jensen, Emanuel Dyhr, Flensted Mark, og Snedker Niels Rasmussen, Laasby.

1897. Kristen Sørensen, Fmd., Jens Laursen Jensen, som 1899 afløses af Søren Jensen i Laasby; idet Jens Laursen nu sætter ud paa de dybe Vande og bliver Herremand. Søren Peder Jensen, Emanuel Dyhr og Snedker Niels Rasmussen.

1900. Kristen Sørensen, Fmd., Søren Peder Jensen, Søren Jensen, Hendrik Blichfeldt paa Laasby Mark, Rasmus Jepsen paa Flensted Mark, der desværre døde i 1903 som en Mand i sin bedste Alder; i hans Sted blev saa valgt Hans Friis Ernstsens.

1903. Kristen Sørensen, Fmd., Mejeribestyrer Lauritsen, Korsvej, Rasmus Pedersen, Laasby Mark, Hans Friis Ernstsens, Hendrich Blichfeldt.

1906. Kristen Sørensen, Fmd., Mejeribestyrer L. Lauritsen, Rasmus Pedersen, som døde Aaret efter og afløses af Anton Møller, Martin S. Nielsen, Flensted Mark, Anders Rasmussen, Laasby.

1909. Nu bliver der valgt syv Medlemmer, og alle gaar af paa een Gang. Aaret i Forvejen valgtes den første Hjelpekassebestyrelse paa fem Medlemmer, hvoraf to Kvinder.

Kristen Sørensen, Fmd., L. Lauritzen, Martin S. Nielsen, Niels Anton Olesen, Flensted, Anders Rasmussen, Laasby Mark, Smed Anton Nielsen, Laasby, og Peder Lundgaard, Laasby.

1913. Kristen Sørensen, Fmd., Martin S. Nielsen, Niels Anton Olesen, Smed Anton Nielsen, Anton Jensen, Laasby, der fik Lov at udtræde 1915 paa Grund af Sygdom, og Martin Andreasen kom ind.

1917. Kristen Sørensen, Fmd., Hendrik Blichfeldt, Maler Chr. Christensen, Laasby, Martin Andreasen, Flensted Mark, Jens Laursen Jensen, Flensted, Mads Madsen, Flensted Mark og Morten Simonsen i Flensted.

1921. Anton Jensen, Laasby, Fmd., Peder Nielsen Pedersen, Laasby Mark, Maler Chr. Christensen, Niels Christensen, Laasby Mark, Jens Laursen Jensen, Flensted, Jens Nielsen, Flensted Mark, Mads Jensen Pedersen, Flensted Mark.

Kristen Sørensen i Ersholt havde altsaa været Formand i 29 Aar, og sad som en Sognekonge deroppe i sit Sognehjørne og dirigerede det hele med myndig Haand.

J. U. Bloch & Søn, Korsvej.
 Øverst til venstre Landevejen og
 til højre Engen. De store Værk-
 steder har bredt sig over hele det
 oprindelige Haveareal.

Niels Rorbæks Gaard i Flensted
 Hede. Udhuset til højre er op-
 ført af Kampesten, der har faaet
 nogen Tilhugning.

Statshusmandsbrug paa Thors-
 minde Mark ved Skovrodsvejen.

Anton Olesens Gaard i Flensted.
 Her har Slægten boet i halvtredje
 Hundrede Aar, Søn efter Fader.

Kammerraad Fr. Lange,
Kalbygaard.

Gdr. Niels Møller,
Flensted Mark.

Gdr. Kr. Sørensen,
Ersholt.

Villa i Laasby.

Kroketsspil i Flensted c. 1906. I Baggrunden den gamle Skole, nu Forskole, og det lange Hus. Personerne fra venstre: Fru Ane Christensen (Købm. N. Christensens Hustru), Lærer Kaae, Bager Laursen, Købm. Jacob Christensen, Fru Kirstine Kaae, Fru Marie Laursen (Bager Laursens Hustru), Fru Sine Laursen, Fru Lone Jensen, Lærerinde Frk. Torp, Købm. Niels Christensen, Gdr. Andreas E. Jensen, Fru Kirstine Christensen (Jacob Christensens Hustru). Fotografi af Alfred Danielsen i Laasby.

1925. Anton Jensen, Peder Nielsen Pedersen, Mads Jensen Pedersen, Anders P. Pedersen, Laasby, Murer Niels Hjulgaard, Laasby, Martin M. Nielsen paa Flensted Mark og Arbejdsmand Peter Andersen, Flensted. Der blev imidlertid klaget over Valget, og ved et ekstra Valg blev i Stedet for Mads Jensen Pedersen og Anders P. Pedersen valgt Niels Jensen, Flensted og Søren Møller, Flensted Mark. Søren Møller blev Formand.

1929. Søren Møller, Fmd., Peder Andersen, Martin M. Nielsen, Jens Kristian Jensen, Anders P. Pedersen, Jokum Rix, Laasby, og C. Baastrup, Østerskovgaard.

1933. Søren Møller, Fmd., Anders P. Pedersen, Maler Chr. Christensen, Hmd. Søren Jensen paa Flensted Mark, Tømrer Jens Chr. Jensen, Laasby, Anders N. Sørensen, Gdr. Jens Jensen i Flensted.

1937. Jens Jensen, Fmd., Søren Møller, Maler Chr. Christensen, Cementstøber Lyngfeldt Sørensen, Laasby, St., P. N. Pedersen, Laasby Mark, Niels Marinus Jensen, Laasby, Arbejdsmand Kr. Nielsen.

1943. Jens Jensen, Fmd., Lyngfeldt Sørensen, Niels M. Jensen, Læsø Thøgersen, Laasby Mark, Harald Christensen, Korsvej, Thorvald Nielsen, Korsvej, og Chr. Nielsen, Flensted Mark.

1946.

I 1854 lejes Guld Peder i Laasby for 6 Rdl. 5 Mark til Brevbærer for Sogneraadet. I 1880 er der i Sognet to Postmodtagere og Viderebesørgere, nemlig Gæstgiver Andersen i Laasby og Købmand S. J. Pedersen i Flensted; de faar hver 10 Kr. om Aaret for deres Ulejlighed. Da Banen fra Skanderborg til Silkeborg kom i Gang, blev der sat en Postvogn ind fra Laven over Mollerup-Flensted-Laasby til Toustrup. Den havde Fordelingsstation hos Søren J. Pedersen i Flensted, hvorfra nu udgik Fodposter til Sorring og Laasby Sogn, mens den kørende Post gik en Tur fra Toustrup. Efter Hammelbanens Aabning i 1902 blev det meste af Sognet lagt til Laasby Station, idet kun Bjarup Mose, Thorsminde og den sydlige Del af Flensted Mark hørte til Laven; nu hører disse sidste ogsaa til Laasby Station med Undtagelse af Bjarup Mose.

Hammelbanen strejfer Sognets nordøstlige Hjørne. Allerede saa tidligt som 1890 vedtager Kommunen at tegne 15.000 Kr. i Aktier paa Betingelse af, at den faar en Station, hvor Randersvejen krydses af Banen. Det er jo en Privatbane; den har nu snart løbet i et halvt Aarhundrede, og den har som alle Privatbaner haft Trængselstider, da Bilerne ret kom i Gang. Fra disse Tider skriver sig følgende lille Notits, som stammer fra »Politiken« i 1940. »Aarhus-Hammel-Thorsø-Jernbanens Bestyrelse har paa et Møde i Aarhus i Dag vedtaget at dirigere Banens Rutebiler uden om Laasby Kommune og Sjelle-Skørring Kommune. Aarsagen til dette opsigtsvækkende Skridt er, at de to Kommuner har nægtet at deltage i Dækningen af Banens Underskud, hvilket medfører, at Banen ikke kan faa Andel i det Tilskud, som Staten har stillet til Raadighed for Privatbanerne.«

Naa, man gik da i sig selv og betalte; men at ikke Banen er blevet adskilligt dyrere, end man i 1890 troede, vil jo ingen nægte. Bilerne kom alligevel en Snes Aar for sent; thi Sognets Lokalbehov for Trafik kunde nok udføres med Rutebiler og Lastbiler foruden de Smaabiler, som findes ved Siden af. Før Krigen bragte Rutebilerne jo Amtsvejene frem til en Betydning, de ikke havde haft siden Jernbanerne tog den gennemgaaende Trafik fra Fragtvognene.

Omtrent midt i Sognet ligger *Korsvej Mejeri*, Sognets økonomiske Midtpunkt. Det er nu ikke det første Mejeri i Sognet, selv om vi vil se bort fra alle de smaa Mejerier, der var rundt i Gaardene i ældre Tid, hvor hver Bondekone var sin egen Mejerske, og da der fremstilledes lige saa mange Kvaliteter af Smør, som der var Kvægbesætninger.

Ved Mejeriet blev for en Snes Aar siden bygget et af de første Friluftsbade paa Egnen.

Skønt Mejeriet er saa langt det vigtigste af de moderne Fællesvirksomheder, de gamle Bylavs Efterkommere satte i Gang til økonomisk Fremgang i vor Tid, har det moderne Fællesvirke sat ind paa en hel Række Omraader; det er ikke paa samme Maade som i Fællesskabstiden, men Formaalet er det samme, at løfte i Flok, at støtte hinanden i Kampen for en Tilværelse i økonomisk og aandelig Fremgang. Vi maa i Korthed nævne en hel Række Foretagender.

Der er saaledes *Brugsforeninger* baade ved Mejeriet, i Laasby og ved Stationen.

Paa det mere faglige Omraade ligger *Kontrolforeningen*, *Hesteforsikringsforeningen*, *Landboforeningen*, der dog ikke er selvstændig for Laasby Sogns Vedkommende, og *Husmandsforeningen*.

Her kan det ogsaa være paa sin Plads at nævne *Markederne* i Laasby, der har været holdt siden omkring Aarhundredskiftet og i mange Aar havde en Del Betydning for Sognets Landmænd ved Afsætning af Levekvæg. For Hestene har de aldrig betydet noget; her var Randers og Skanderborg Markeder uovervindelige Konkurrenter. Nu er der ikke Marked mere.

Laasby Sogns Sygekasse oprettedes i 1894 og har betydet overordentlig meget for Lægehjælpen til jævne Mennesker.

Laasby Forsamlingshus er opført i Aaret 1896. Dets første Bestyrelse var C. W. Holm, Niels Kristensen, P. Lundgaard, Søren Fiirgaard, Søren Jørgensen og Jens Peder Kajhøj. Formand var i mange Aar Niels Kristensen, Mølhulen. Det var smaat med Midlerne, da det blev bygget, og den der gjorde det største Arbejde for at faa det økonomiske i Orden var den gamle *Lærerinde Fru Behrmann*; hun gik fra Hus til Hus og tegnede Aktier à 5 Kr. Stykket. Huset blev dog ikke bygget uden Gæld.

I den første Tid virkede Huset som *Foredragsforening* og sørgede for Talere, men da Pastor Edslev kom, blev der oprettet en Foredragsforening, som imidlertid sygenede hen, da han rejste. Den nuværende *Ungdoms- og Foredragsforening* er stiftet i 1913 og har fungeret siden den Tid. Men der har dog været Ungdomsforening i Sognet længe før den Tid. Sogneraadets Protokol meddeler, at i 1886 søgte *Ungdomsforeningen i Laasby Sogn* om Tilladelse til at bruge Laasby Skolestue til Sangøvelse og Foredrag imod, at Kommunen afholder Udgifterne, hvilket Sogneraadet ikke kunde indlade sig paa. Det er nok Lærer Nielsen, der har været Sjælen i det.

Totalafholdsforeningen havde i 1884 faaet Lov at holde Møder i Skolen, naar den selv afholdt Udgifterne derved. Om denne Afholdsforening har holdt sig hele Tiden, ved jeg ikke, men der var jo dog en Forening for ikke saa farlig mange Aar siden.

Der findes en gammel Fane for *Laasby Skytteforening* fra 1875. Foreningen er nok oprettet dette Aar; Fanen er skænket af Kvinder, og det omtales ved en Skyttefest paa Himmelbjergtet i 1876 som noget særligt. Blandt Stifterne af For-

eningen var Karetmager Niels Thomsen, Smed Rasmus Nielsen, Peder Lundgaard og Lærer Riisberg.

Jeg maa ogsaa nævne, at *Laasby Sogns Bogsamling* stammer fra 1880erne, den har været flittigt brugt.

Disse Foreninger er et Særpræg for vor Tid, og det vilde være af stor Betydning, om Foreningernes gamle Protokoller og Værdigenstande opbevaredes paa eet Sted, saa de ikke skulde gaa til Grunde, men kunde fortælle Efterslægten noget om, hvad der rørte sig i Sognet, særlig i Laasby. Der ligger her en Opgave, som venter paa sin Mand, at skabe et *Sognearkiv*, hvor ikke alene Kommunens og de økonomiske Foreningers Protokoller og Breve findes, men hvor ogsaa de kulturelle Foreningers og Skolernes gamle Bøger skulde hen; ja der skulde ogsaa helst være en Afskrift af Kirkebøgerne, og et Sted hvor alle gamle Skøder og Kontrakter kunde samles fra Sognets Gaarde og Huse med Billeder af Ejendomme og Mennesker og med Gengivelser af de gamle Bykort og Matrikulkortet ophængt paa Væggene.

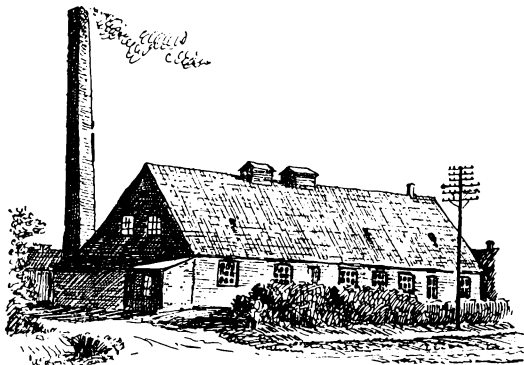

Fig. 48. Korsvej Mejeri i sin ældre Skikkelse.

Fig. 49. Kragsten fra Korbuen i Laasby Kirke.

KIRKEN OG SKOLERNE

Kirken.

»Er der ikke et Menneske i Danmark, der kunde interessere sig for dette Kunstminde fra Fædrelandets Middelalder og bede rette Vedkommende tage sig af det, inden det af Ælde og Vanrøgt falder fra hinanden?

Gaa i Forbøn for det, hvo som vil; maaske kan Bønnen hjælpe.«

(Thor Lange om Laasby Kirke i »Dannebrog« 10. 10. 1899).

Maaske kan Bønnen hjælpe, siger Digteren. Fyrretyve Aar efter, at Thor Langes Pen skrev disse Ord, kom der fra Stiftsøvrigheden et Brev til Laasby Menighedsraad, at Grosserer *Peter Lassen Jørgensen* i København havde forhøjet det allerede i 1936 oprettede Mindelegat til Laasby Kirke, som bærer hans Faders Købmand *Jens Jørgensens* Navn, til 90.000 Kr.

Renten af Legatkapitalen skal bruges til Nyanskaffelser, Udbedring, Forbedring og Udsmykning af Kirken. Til Gengæld skal Kirken frede og i Fremtiden vedligeholde Gaardejer *Jørgen Sørensens* og Hustrus Gravsted paa Laasby Kirkegaard. De er Legatstifterens Bedsteforældre.

Havde den fromme Digter levet, vilde han have glædet sig over Legatet, der er stiftet ud af Mindet om *Jens Jørgensens* Barndomshjem i Laasby.

Brugt paa rette Maade kan Legatet ikke undgaa med Tiden at give Kirken et velplejet Udseende og saaledes medvirke til at bevare Værdier eller maaske endda genskabe saadanne, som Fattigdom, Katastrofe og uskønsomme Tider har lagt øde.

Thi Thor Lange har Ret, naar han kalder Kirken et Kunstminde fra Middelalderen. Menigheden, som hver Søndag gaar ud og ind der, tænker ikke altid saa nøje over det, ved det maaske ikke ret. Men se engang paa den smukke Indfatning, som Indgangsdøren har, se paa de tunge, med Snille tilhugne Kampesten i Muren, hvor stærke de rejser sig og hvor blide deres Farver er. Gaa ind i Kirken og se Rummets Fylde, det er gjort paa en Tid, da Folket boede i Jordhytter og klinede Bindingsværkshuse, hvor en velvoksen Mand kunde favne fra

Væg til Væg. Gaa op gennem Kirken til Korbuen, der hvælver sig efter Mønster fra Rom, som en Triumfbue, hvorigennem Vejen gaar ind til Kirkens Allerhelligste, hvor Døbefonten og Alteret staar. Begge Dele Kunstværker fra Middelalderen. Fonten hører til de allerfineste Stenhuggerarbejder, som er bevaret fra romansk Tid i vort Land, Altertavlen er vel et mere beskedent Arbejde; men prøv at gøre de smaa Træfigurer efter, og du vil se, hvor svær en Kunst det er. Den blev vel skaaret paa Kong Hanses Tid.

Og vend dig saa om og se ned gennem den store Kirke. Hvad er det for nogle Fremspring i Murene, dernede mod Vest. Ja, kære Læser, den Hvælving, her ses Rester af, har engang baaret en høj Taarnmur, engang i Middelalderen.

Ja, vist har han Ret Digteren, der sad i sin Udlændighed i Ruslands mærkelige Hovedstad eller i sit elskede Ukraine og led saa uhjælpeligt af Hjemvé, efter at høre Landsbyklokken ringe Solen ned i den Egn, hvor hans Hjerte følte sig hjemme.

Det fortælles om ham, at han engang fra Sydrusland gjorde en Rejse til Grækenland og Ægypten, og da han stod ved Faraernes stolte Pyramider paa Grænsen til Ørkenlandet, saa han i et Fata Morgana et Landskab, der mindede ham om Himmelbjergegnen, og han blev greben af en saadan Længsel efter Danmark, at han maatte afbryde den oprindelige Rejseplan, han maatte hjem, hvor hans Modersmaal lød. Det var ikke paa den Rejse, han skrev sit skønne Digt »Ved Laasby Kirke«; men Digtet er skrevet under et Besøg i Hjemlandet vistnok 1907, og her er det:

Ved Laasby Kirke.

Kling med blød og sagte Vuggen,
kling med fordums Vuggesang,
lille Klokke sprød og sprukken,
lul mig ind endnu en Gang.

Dyrebare Klokkestemme,
trofast mindet, aldrig glemt!
Er det muligt, jeg er hjemme
og kan lytte til dit Klemt?

For en Dag kun, for en Time
jeg til Danmark hjem mig stred
blot for dig at høre kime.
Kim og klemt, ring Solen ned!

Ring, saa Hjertets Malm maa springe;
hvad jeg ønsker mest, er sket.
Jeg har atter hørt dig ringe,
jeg har atter Danmark set.

Thor Lange gav forøvrigt ogsaa sin Kærlighed til Laasby Kirke mere praktiske Udtryk. I 1911 anviser han hundrede Kroner til en sagkyndig Undersøgelse af den, og han har skænket den ene Del ret kostbare Gaver, som vi senere skal se.

Oprindeligt laa Kirken nok mere i Byens Midtpunkt, end den nu gør, da Byen har strakt sig i Øst og Syd. Hvis det store Hus lige sønden for Kirken engang kommer bort, vil den dog faa en prægtig Beliggenhed i Byen, idet den ligger paa en lille Bakke.

Nu om Stunder ligger Kirken noget bart. Det kan jo ikke nægtes, at det var et stort Tab i skønhedsmæssig Henseende, da alle de store Træer paa Kirkegaardsdiget blev fjernet for en Snes Aar siden. Men Kirken er jo den samme store og noget tunge Bygning. Paa mig har det altid virket, som om Taget var mægtigt og Murene forholdsvis lave.

Det er vist ogsaa rigtigt; det ser man, naar man kommer ind i Kirken. Rummet burde have været noget højere i Forhold til sin Bredde for at være egentlig smukt.

Kirken er oprindeligt i romansk Stil af store tilhugne Granitsten med smaa rundbuede Vinduer baade i Skib og Kor. Det er den ældste Kirkestil, der kendes herhjemme. I denne enkle, faste Stil er saa godt som alle gamle Kapestenskirker bygget her i vort Land. Den afløstes allerede midt i Valdemarstiden af den gotiske Stil med de spidse Buer i Muraabningerne.

Fra først af har Kirkebygningen været noget kortere. I Koret var der tre Vinduer, af hvilke to nu er tilmuret, men ses som blinde Vinduer i Gavlen og paa Nordsiden. Højkirken eller Skibet havde to smaa rundbuede Vinduer paa hver Side. Det ene ses endnu tydeligt paa Sydmuren Øst for Vaabehuset. Flere Vinduer var der ikke. Der var to Døre, gennem hvilke man traadte lige ind i Kirken. Mændenes Dør mod Syd bruges endnu og sidder sandsynligvis paa sin oprindelige Plads. Men i Nordsiden lige overfor var Kvindernes Indgangsdør. Vaabehuset er en senere Tilbygning.

De store spidsbuede Vinduer, som nu giver rigeligt med Lys i Kirkerummet, er senere lavet; ingen ved hvornaar disse Vinduesaabninger er gjort. De er vistnok temmelig gamle, og selve Vinduerne er fornyet flere Gange. Den gamle Murer Niels Peter Rode i Skovby har indsat de nuværende Jernvinduer i Stedet for nogle ældre med blyindfattede Ruder. Og han har fortalt, at da han rensede op i Vinduaabningerne for at faa Plads til Jernvinduerne, var der Trækul og svedne Træsplinter i hvert eneste Vindue. Det kunde altsaa tyde paa, at Vinduerne engang har været brændt. Hvor omfattende denne Brand har været, kan ikke ses, men i Koret findes middelalderligt Træværk i Altertavlen, og en endnu ældre Mariafigur fra Kirken staar nu i Nationalmuseet, saa hvis disse Ting ikke er tilført Kirken andet Steds fra, maa Branden ikke have været saa omfattende, at Kirken helt blev raseret. Jeg maa dog her sige, at Kragstenene i Korbuen begge to bærer Præg af at have lidt Overlast. I Nationalmuseets Beskrivelse af Kirken siges, at det formodentlig er en Brand, som har ødelagt disse Sten. Hvis det nu er den samme Brand, der har ødelagt baade Kragstenene og Vinduerne, kan man regne med, at den har været omfattende,, saa hele Kirken har været nedbrændt.

Der findes ikke mig bekendt noget optegnet om denne Brand. Ødelæggelsen af Kirkevinduerne tyder paa, at Brandkatastrofen kan være sket i Slutningen af Middelalderen eller i Tiden kort efter Reformationen. Det kunde meget vel tænkes, som Rasmus Rasmussen i Skovsrod, der har fortalt dette om de Brandrester i Vinduerne, siger, at ogsaa Kirketaarnet dengang blev ødelagt og ikke genopbygget.

Jeg vil tro, at Branden har fundet Sted i protestantisk Tid, da Taarnet ikke er genopført.

Der er jo disse Sagn om *Bjarup Kirke*, som skal være ført til Laasby. Bjarup Kirke var ikke ret stor, det vil sige dens Sogn var lille, hvor stor selve Bygningen var kendes vist ikke, men den har nok svaret til Sognet. I 1524—26, ti Aar før Reformationen, blev samtlige Kirker paalignet en Skat, som kaldtes »Lande-hjælpen«. Her er *Bjarup Kirke* den, som svarer mindst af alle Gern Herreds Kirker, idet den kun yder otte Mark, mens Vissing og Jernit ydede ti, Sminge femten og de højst ydende giver tyve Mark. Det er Tilfældet med baade Dallerup og Laasby Kirker. Paa den Tid har Kirken i Bjarup endnu været ved Magt¹; men den synes ikke at have været i Brug efter Reformationen², og Materialerne blev sandsynligvis brugt til at bygge paa andre Kirker med; men med Bestemthed vides ikke noget om Bjarup Kirkes Skæbne udover, at den forsvandt. Der var jo en Helligkilde ved Kirken, og det har muligvis givet den nogle ekstra Indtægter, saa den har været forholdsvis rigt udstyret.

Sagnet om, at Bjarup Kirke er flyttet til Laasby, skal maaske forstaas saadan, at Dele af dens Udstyr kom til Laasby Kirke, der var ødelagt af Brand, saa baade Altertavlen og Mariabilledet og maaske Krusifikset over Korbuen oprindeligt har hørt Bjarup Kirke til; det er jo altsammen Ting, som let kan flyttes. Og det synes mig utænkeligt, at Træværket i Koret skulde kunne overleve en Brand, der saa stærkt har ødelagt Kirken, at Korbuen tog Skade og Vinduerne brændte.

Det var urolige Tider, en Brand fra Skipper Klements Bondeopstand kan have tændt Ilden. Vi ved det ikke. Det kan have været Lynnedslag eller anden Vaadesild. Mærkeligt at intet er os overleveret om det; men selv Sagnkilderne tier.

Og vi faar slaa os til Taals med de faa Oplysninger, vi har om dette Forhold.

Kirkens Vestgavl er for Overdelens Vedkommende muret af Munkesten og udvendig hvidkalket.

Vaabenhuset er bygget af Munkesten og sandsynligvis fra samme Tid, som det Taarn, der har hævet sig over Kirketaget i Kirkens Vestende, hvor nu en Bindingsværks Tagrytter bærer Kirkeklokken.

Vi gaar ind i Kirken. I Vaabenhuset staar indmuret en gammel Ligsten med Billeder af et velnæret Menneskepar; de har begge Præstekraver om Halsen; men derfor behøver det ikke at være et Par Præstefolk, thi det ser man ogsaa hos Adelen og andre velstaaende Folk i Rennæssancetiden. I Stenens fire Hjørner er Billeder af de fire Evangelister, og foroven i Midten er et Krusifiks. Dette tyder vel hen paa gejstlig Stand; men Indskriften er saa afslidt, at den er helt ulæselig. Stenen er af gotlandsk Ortoceratitkalk.

Inden vi gaar ind i Kirken, maa vi standse og se paa den Portal, i hvilken Døren sidder. Dens to Karmsten er svære Stenbjælker eller firkantede Stenpiller, som paa Sydsiden er prydet med flade Relieffer, mens Overliggeren, Tympanonen, som hviler paa et Par mindre Kragsten, er af Halvmaaneform og ligeledes billedprydet.

Billedet paa Overliggeren viser en Mandsskikkelse med Glorie om Hovedet. I hver af de løftede Hænder holder han et kort Sværd; han har et Bælte om Livet, og Overklædningen naar til Knæene. Ved begge Sider af ham staar et

glubende Vilddyr, hvis Hale af dekorative Grunde er slynget op over Ryggen og ender i fem Grene.

Hvad betyder Billedet, spørger Læseren. Det er uden Tvivl Kampen mellem det gode og det onde, Kristus og Djævelen. Det samme menes sikkert med Billederne paa de smukke Karmsten. Den østlige er delt i tre Billedfelter, hvoraf det midterste viser en Kriger med Skjold og Spyd; han kæmper med Dragen i det øverste Felt og stikker sin Lanse i dens Gab. Det er et Motiv, der kendes baade fra Helgenlegender og Folkeeventyr, hvor Dragen er Livets onde Magter, som Slangen i Paradisets Have. Stenens nederste Felt har ogsaa en Drage i voldsom Bevægelse; den gaber over en Triskele, en ældgammel symbolsk Figur, som brugtes i Oldtidens Kultursamfund i Asien, Grækenland og Rom.

Den vestlige Karmsten har for neden ogsaa en Dragefigur i et ovalt Felt og derover fire Cirkelfelter med Figurer. Øvest en Fugl af ubestemmelig Art, derefter et Rovdyr, maaske en Løve, hvis slyngede Hale ender i en Dekoration. Midt paa Stenen træffer vi igen en Kriger med Sværd og Skjold, og under ham staar en Figur, som kunde ligne en Hest eller maaske et Lam med et Kors eller Firkløver paa Ryggen. Det er muligvis ogsaa Dyrets Hale, der ender i en Dekoration. Figurerne paa denne Sten har tilsyneladende ikke noget med hverandre at gøre. Men Krigeren her har nok samme Betydning som paa de andre to Sten: En Kæmper mod det onde.

Vor Helligdoms Indgang er saaledes god at gaa ind igennem. Kristus fører selv Kampen, og de hellige Mænd hjælper ham. Det er Datidens Tankegang, som Stenkunstneren saa klart har udtrykt.

Vi gaar ind i Kirkerummet, der er bredt og langt, men gerne maatte have haft en Meter højere til Loftet. Nederst i Kirken staar Orgelet, der er fra 1911. En Trappe fører op til Loftet.

Prædikestolen er uden nogen særlig Interesse. Lige over for den ved Nordsiden af Kirken, er der et Aflukke, hvor der i 1895 opstilledes en Kakkellovn, der senere er omskiftet med et moderne Varmeapparat.

Muren med Korbuen har været helt hvidkalket; men selve Buen er nu renset, kun de skadelidte Kragsten har en anden Farve, idet en Murer har kalket dem med Cementfarver. De er begge kraftigt dekorerede. Den mod Nord har Billede af en Hest, som overfalder af et glubende Dyr, maaske en Ulv. Sydsidens har kun nogle voldsomt slyngede Dragehaler. Paa Nordsiden sidder et Mandshoved, der ogsaa har faaet sig smurt til med Cement.

Døbefonten staar nu i Koret ved Nordsiden af Korbuen. Oprindeligt havde den sin Plads i Vestenden af Kirken, maaske midt paa Gulvet mellem de to Indgangsdøre.

Den er meget smuk. Fodstykket er firesidet og ligner en omvendt Søjlekapitel. Siderne er smykket med Løvefigurer, Drage og Fugl i Relief, mens Hjørnerne foroven er forsynede med Menneskehoveder. Selve Karret er stort og regelmæssigt. Dets Sider er dekoreret med kraftige, ophøjede Billeder, Relieffigurer: fire Løver, der parvis vender Hovederne sammen, saa de forenes paa dette Sted i to Mandehoveder. Halerne er slynget op over Dyrenes Rygge og ender i vældige Duske. Mellemmrummene mellem Løvehalerne udfyldes af to Fugle med baskende Vinger. Figurerne Allegori kan jeg ikke tyde, medmindre Fuglene skal være Duer, hvilket selvfølgelig er et Billede af Helligaanden. Se Fotografiet.

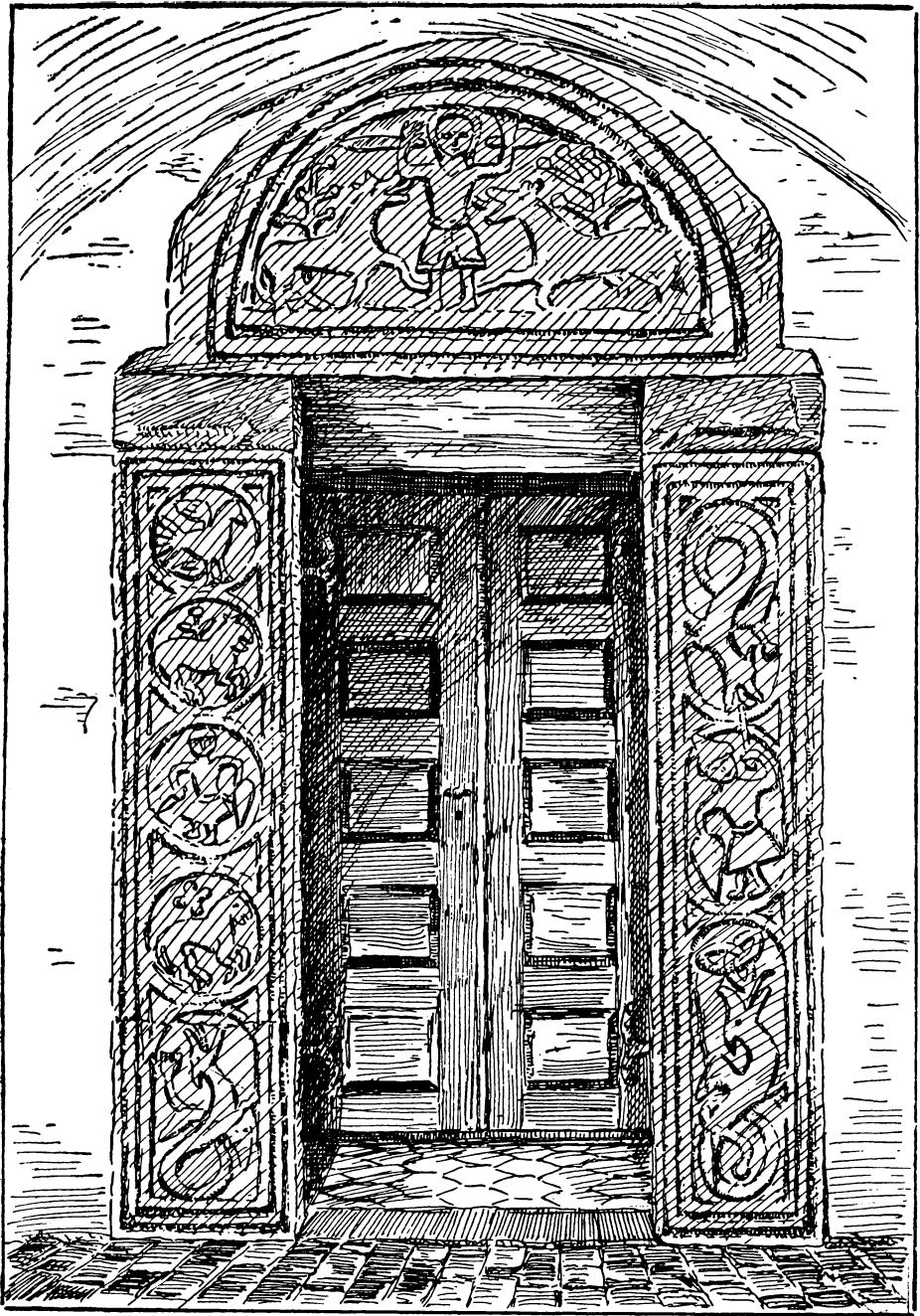

Fig. 50. Indgangsportal ved Kirkens Syddør i Vaabenhuset.

I gamle Dage dyppedes det lille Barn i Kummen tre Gange, men i vor Tid er denne Skik forlængst gaaet af Brug, og det skinnende Messingfad, som dækker Kummen, kan nu nemt rumme det nødvendige Daabsvand.

Døbefonten her i Laasby er i Familie med en hel Række østjyske Fonte, der sandsynligvis er lavet af samme Stenmester paa den Tid, da Kirken blev bygget.³

Vi vender os nu imod Alteret, som bestaar af et Bord med tre lukkede Sider; dens fjerde Side gaar ind mod Muren. Det stammer fra Rennæssancetiden. Baade Bordpladen og Sidestykkerne er af Eg. Bordpanelet er delt i to Rækker Fyldinger. De øverste Felter, hvori der er Arkader, adskilles af Rammestykker med udskaarne Ranker, som i de fleste Tilfælde bærer Drueklaser. De nederste Rammestykker er prydet med Kassetteværk. Bordet betegnes i Nationalmuseets Beskrivelse som landligt Snedkerarbejde. Men det er egentlig smukt, og det er lavet af en dygtig Haandværker.

Bag Træbordet staar et muret Stenalter, som er Kirkens oprindelige Alterbord.

Altertavlen er langt ældre end Bordet. Den har Form som et Skab med to Fløje. Selve Skabsformen er ret sjælden, idet der er en smallere Overbygning med selvstændige Sidefløje; over dette Topstykke er i Rennæssancetiden sat en Gavl med to Kuglespir som en Slags Afslutning paa Bygningsværket. Det lyse Billede i Tavlens Midte er ikke den oprindelige Prydelse. Der har sandsynligvis staaet en udskaaet Træfigur. Maleriet, som forestiller Kristus paa sin himmelske Trone, er malet i Moskva af en russisk Kunstner *Sergeij Gribkov* og givet til Kirken af *Thor Lange*. Det er gjort efter ældgamle Traditioner og er smukt malet. Figuren er maaske lidt veg og har ikke den Rejsning, som dets middelalderlige Forbilleder havde; men Kunstneren har søgt at give noget andet og mere værdifuldt i Stedet. Den spinkle men ædle Skikkelse paa Tronen har noget menneskeligt vemodigt over sig. Det er ligesom han ikke helt har afrystet Pilatus's Ord: Se hvilket Menneske!

I den katolske Tid blev Alterfløjene lukket til i Fastetiden, men igen aabnet Paaskedag. Thor Lange siger et Sted, at mens han var Dreng, havde de udskaarne Træfigurer spraglede Dragter. Da det lyse Alterbillede i 1880 blev sat op, blev imidlertid Tavlen og Figurene malet med disse mørke Egetræsfarver, maaske for at fremhæve det lyse Maleri. Det var dog maaske værd at undersøge de oprindelige Farver. Se Fotografierne.

Paa Træfigurerne, der er skaaet paa Kong Hanses Tid omkring Aar 1500, kan man læse Altertavlens Alder; der har været nogle udskaarne Baldakiner over de smaa Hvælvinger, hvorunder Figurene staar; men disse Smaating er forsvundet i Tiderne. Endnu kan vi dog glæde os over de livfuldt udførte Billeder. Der er ialt fjorten: 1 Pave, 1 Kardinal med Løve, 4 Bisper og 8 Helgeninder.

Nationalmuseets Udsending har søgt at give nogle af Figurene Navn. Han kalder dem ellers for Nødhjælpshelgener.

Kardinalen med Løven skulde være *Ambrosius*. Løven er maaske et Tegn paa det Mod, han viste. Han var Biskop i Milano. Pigen med Sværdet og Hjulet skulde hedde *Katrine*; hun afbildes altid med et Hjul, som var et Marterredskab, da hun led Døden for sin Tros Skyld. Den Helgeninde, der holder en Kurv eller Krukke mod hvilken et Barn rækker op, skulde hedde *Elisabeth*. Se Fotografiet.

En af Helgeninderne har et Lam liggende ved sin Fod, en anden træder paa en Drage. De to øverste Figurer sidder ned; de har begge Bispehuer paa.

Hvis man ser lidt nærmere paa de enkelte Figurer, synes man, at de svære tværgaaende Folder i Klæderne er mærkeligt smagløse; men det var Tidens Mode. Ansigterne i Figurerne er meget levende. Se engang paa Paven med den tredobbelte Krone, han har sikkert ikke været kedelig at omgaa, da han stod Model for Billedskæreren, et kraftigt og muntert Ansigt. Figurerne er lidt under-sætsige. De har alle bredsnudede Sko, som var højeste Mode i Tiden lige efter 1500.

En senromansk Mariafigur, der laa paa Kirkeloftet, er nu deponeret i Nationalmuseet. Det forestiller Maria med Barnet siddende paa en Skammel og er omtrent i Legemsstørrelse. Denne Figur kan lige saavel som Altertavlen tænkes at være tilført Laasby Kirke andet Sted fra, maaske fra Bjarup. Se Fotografiet.

Lysestagerne paa Alteret er svære Malmstager. Foden hviler paa tre groft støbte Renæssanceløber, og Aarstallet 1631 samt Bogstaverne R. I. S. og A. S. D. staar graveret i dem. Men selve Stagerne er rimeligvis langt ældre.

Kalk og Disk af Sølv, skænket af Thor Lange, han siger selv, det er lavet i Reichenhall. Han har ligeledes skænket det lille Bronzekrusifiks, der staar paa Alteret, samt de tre Malerier, som hænger paa Kirkens Nordvæg.

Og endelig har Lange skænket det lille Kors med Kristusfigur af Elfenben, der sidder paa Degnestolen. Det har desværre mistet sin ene Arm og burde repareres og gives et mindre udsat Sted at være. Maaske paa Prædikestolen.

Min Fader har engang fortalt mig, at Thor Langes Gaver ikke altid blev modtaget med saa stor Begejstring, og engang, da hans musikalske Øre havde opdaget, at Kirkeklokken var revnet, gjorde han rette Vedkommende opmærksom derpaa og forlangte den repareret, hvilket man var noget stødt over. Men Thor Lange har alligevel været med til at præge Kirken, og hans Gaver er givet af Kærlighed til hans Ungdoms Land og de Steder, han da kom til at holde særlig meget af.

Tagværket over hele Kirken er af ret gammel Eg med to Sæt Hanebaand; det er mærket, dels med Romertal og dels med ældre øksehugne Numre. Taget over Højkirken er Tegl, mens Vaabehuset har Blytag.

Gibsloftet inde i det store Kirkerum er opsat sidst i forrige Aarhundrede. Maalene paa Kirken er udvendig Højkirken 34 Alen lang og $14\frac{3}{4}$ Alen bred, Højden er udvendig $7\frac{1}{4}$ Alen. Koret er indvendig $9\frac{1}{2}$ Alen i Kvadrat og har ikke slet saa højt til Loftet som den øvrige Del af Kirken. Tagværkets Højde over Bjælken er $8\frac{3}{4}$ Alen.

Der er ikke levnet os ret mange historiske Oplysninger om Kirken gennem Tiderne, men et og andet er der jo alligevel.

Hvornaar Kirkejorden ved Ersholt er kommen til Kirken, ved jeg ikke; men et Sagn siger, at der paa Stedet blev fundet en død Mand, som Mændene i Laasby jordede, og Jorden, hvor han laa, kom saa til Kirken. Ved Reformationen tog Kongen Kirkens Ejendomme og Tiender, som han derefter behandlede, efter som han fandt for godt. I 1582 skænkede han Indtægterne af de fleste Kirker i Herredet til Domprovstiet og Haddum Præbende i Aarhus Kapitel, som Arild Hvidtfeldt var forlenet med.⁴ Men det har sandsynligvis ikke været saa længe. Lensgreve *Mogens Frijs* til Frijsenborg, Kongens Rentemester, fik 1672 som Len en hel Række Sognes Kongetiende, Provstekorn og Kirkelam (Kvægtiende), bl.

a. ogsaa af Laasby, hvilke dog efter elleve Aars Forløb blev tilbagegivet paa Grund af de Misligheder Rentemesteren havde begaaet.

I Aaret 1660⁵ siges at Kirken tilhører Kongen. Kirketienden udgør da:

Korn $5\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $4\frac{1}{2}$ Ørte og 2 Skp. Byg og $1\frac{1}{2}$ Ørte Havre. Kvægtiende 1 Lam, 1 Gaas og 2 Mark.

Af Inventar mærkes Kalk og Disk af Sølv, to store og to smaa Messinglysestager samt en Ligbaare.

I 1718 har Kongen følgende Indtægter af Laasby Kirke:⁶

Kirketienden	50 Rdl. $45\frac{5}{6}$ Skll.
Kirkejorden	0 — 76 —

mens Udgifterne var:

Vin og Brød	3 Rdl. 80 Skll.
Studieskat	0 — 68 —
Visitatspenge	1 — 0 —
Kirkelysene	3 — 3 —
Kirken at mæje og feje	0 — 16 —
Til Londons luterske Kirke ..	0 — 25 —
Expenser	8 — 93 —
Til afbrændte Præstegaarde ..	0 — 75 —

Der blev jo en Del til overs, og det gik i en Kasse, der brugtes til at betale 20 Skolelæreres Underhold paa det skanderborgske Rytterdistrikt.

Ved Rytterdistriktets Salg blev ogsaa Kirkerne solgt.

I Tiden 1812—16 siges det, at Grev Frijs ejer Kirken, og han havde den før den Tid, maaske har han købt den efter Beringskjolds Tid. Om Forhold ved Kirken vidner et Brev, der i 1816 blev skrevet af Kirkesangeren Lærer Jens Rasmussen til Amtsprovst Secher, fordi han ikke kunde faa sine Indtægter ind. Han nyttter her Lejligheden til at komme med nogle Ord om Kirken. Ifølge dette Brev ligger Kirkegaarden uryddelig og nogle af Vinduerne er itu. Kirkeværgen er syg og ingen anden er i hans Sted. Det var en gammel Regel, at Kirkesangeren skulde holde Kirken ren, men Rasmussen kan ikke faa Sand til at strø i Kirken, og en Dynge Sand, som laa der, og som han troede var til det Brug, blev det ham forbudt at tage af, da det tilhørte den forrige, den syge, Kirkevæрге. Ligeledes fortæller han at denne Mand i mange Aar har brugt Kirkeloftet til Opbevaring af Korn og til Tørring af Malt, og han beder om at faa Lov til at tage Nøglen til Kirken med hjem, for at han kan holde lidt Tilsyn med, hvad der foregaar i den.

Den sidste af de private Kirkeejere var *Lars Stilling* i Toustrup Mølle, der i 1854 sælger Kirken og dens Tiender til Bymændene i Sognets Byer, som saaledes ejede Kirken til den i 1913 overgik til Selveje under Menighedsraadets Styre. *Peder Jensen Skjødt* og *Anton Jensen* var de sidste Kirkeværgere under Privatejet. Nu blev Tiendekapitalen indløst, og Afløsningssummen indsat i Stiftets Midler. Den udgjorde ialt 8396 Kr. fordelt paa tre Poster I 5251 til Vedligeholdelse, II 1645 til bestemte Arbejder og III 2500 til Brug ved Hovedreparationer.

I Kirkens Protokol findes i Tiden fra 1862 en Række Kirkesyn, der fortæller om Reparationer og sligt. Vi tager nogle faa Udpluk: 1863 flyttedes Kirkesan-

gerens Stol fra sin gamle Plads i Koret syd for Alteret til sin nuværende Plads ved Prædikestolen. 1875 sænkes Gulvet i Kirkens Vestende, Taarnet, saa det kommer i samme Højde som den øvrige Del af Gulvet, og belægges med Fliser. 1880 er Altertavlen forskønnet med et Billede skænket af Lange; samtidig kommer Krusifikset paa Alteret. I 1885 foreslaar dog Synet, at der sættes en Kristus-

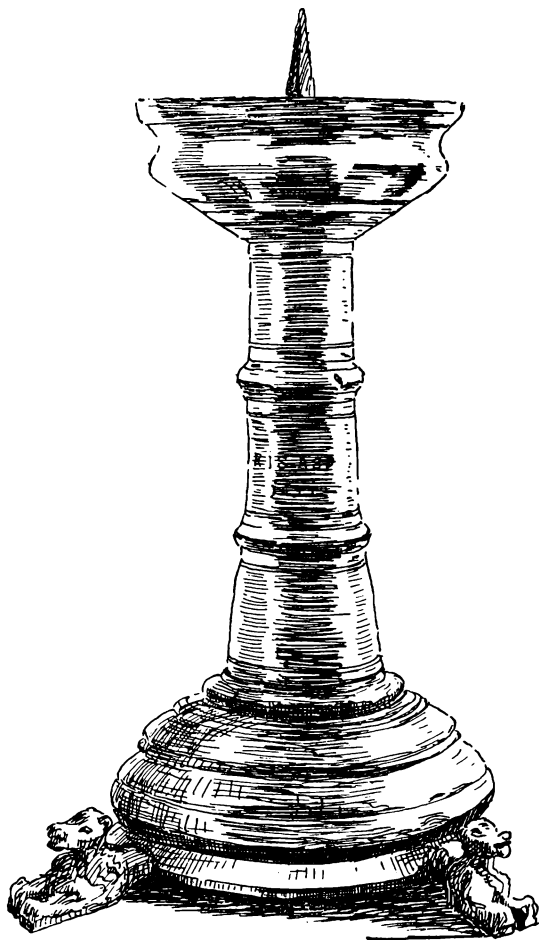

Fig. 51. De to svære Lysestager bærer Aarstallet 1631, men er sikkert meget ældre.

figur af Zink i Altertavlens Midterparti og Kristushovedet fjernes. Men Aaret efter foreslaar Provst Møller i Hammel, at der skal sættes en kunstnerisk udført Træfigur. Ingen af Delene blev som bekendt gjort; men Langes smukke Kristusfigur indsattes, og Kristushovedet hængtes op paa Væggen. Dette skete i 1887. Aaret efter omstøbes Klokkerne paa Grund af en Revne.

Kirkens Jordlod er paa 20 Td. Land og var i 1925 bortfæstet for 170 Kr. aarligt. Nu har Jacob Langballe Jorden.

I 1919 begynder man at fælde Træerne omkring Kirkegaarden. 1926 indføres Særkalke, og Aaret efter faar man det nye Varmeapparat. 1928 købes et

lille Stykke Jord Syd for Kirkegaarden af Købmand Wagner. Den store Kirkegaardsudvidelse mod Nord fandt Sted paa den Tid, da Kirken overgik til Selveje.

Indgangen til Kirkegaarden reguleredes i 1925; før den Tid var der en Syrenhæk langs hver Side af Gangen op til Kirken og saa stod der et Par Række Bænke, hvor den mandlige Del af Kirkegængerne i Sommertiden satte sig for at afvente Præstens Komme. Og først da, efter at man havde taget Hatten af for Præsten, gik man bag efter ham ind i Kirken.

Oprindeligt havde hver Kirke vel sin Præst; men efter Reformationen blev man (Kongen) sparsommelig og slog flere Sogne sammen. Nogle Kirker nedreves f. Eks. Vissing, Bjarup, Sminge og Jernit. Laasby Kirke blev lagt sammen med Sjelle og Skørring. Præsten boede i Sjelle og havde altsaa tre Kirker. En lang og besværlig Vej havde han, og ofte klager han sig over den svære Kirkevej. Navnet Præstevad og Præstbro ved Laasby Station stammer fra den Tid, men ofte maatte han om ad Toustrup og over Langvadsbro for at komme til sin fjerne Annekskirke. Saa vidt muligt henlagdes derfor kirkelige Handlinger uden for Gudstjenesten som Bryllup og Begravelse til Søndagen.

I 1855 blev Laasby da lagt sammen med Dallerup Sogn til et Pastorat, og Anneksgaarden i Dallerup blev købt til Præstegaard.

Laasby Sogn har vist ikke siden Reformationen haft nogen Præst boende. Af den Grund vil en nøjere Omtale af Præsterne her indskrænke sig til en Oversigt, især for den ældre Tids Vedkommende.

I Herredsbogen 1660 nævnes følgende Præster for Sjelle, Skørring, Laasby Menigheder siden Reformationen:

1. Hr. *Mads Nielsen* 15.. Præst i 36 Aar.
2. Hr. *Jens Jensen* 1584, kaldes i Herredsbogen 1690 Joen.
3. Hr. *Niels Lauritsen Haaes*, 1603, over hvem der laa en Ligsten i Sjelle Kirke. Provst i 22 Aar.
4. Hr. *Niels Søfrensen Jørgenson*, 1605, han kaldes 1690 for Søren Jørgenson.
5. Hr. *Niels Thomæson Randers*, Provst over Framlev Herred. Ansat c. 1621, død 1656.
6. Hr. *Peder Jensen Sax* eller Saxe, Provst. Forfatter til »Herredsbogen« 1660, død 1662.

Den næste Herredsbog stammer fra 1690 og tilføjer:

7. *Jørgen Hansen Seidelin*, 1662—79. Provst.
8. *Kristen Madsen Sommer*, Provst, 1679—1720. Han siger om *Anneksgaarden* i Laasby, at dens Jord findes ikke i Maal med de andre Gaarde i Byen, men ligger ved Udsider og Afkroge og en Del paa Flensted Mark, som »skammelig opædes« af Rytterhestene, naar de sættes paa Græs. Vi husker, at Rytterne paa den Tid laa i Landsbyerne. Anneksgaardens Jorder opregnes. I *Vestervangen*: Ved Kistieagre en liden Hovedsblok, Under Krogen to smaa Blokke, Under Vesterskoven i en Skovkrog 12 Blokker, som ikke er pløjet længe. Klankballe to Stykker, en liden Knold kaldes Lyngen og 14 smaa Blokker. I *Østervang*: Paa Narres to Stykker, Bredstal to Stykker, Stakketbrod to Stykker; i Ulsbjerg Krog har den et lille Stykke og paa Ellings Knolde elleve smaa Blokker. I *Søndervangen* har Gaarden ved Lundfald tre Blokker, Over Kiels Toft tre Blokker og ved Aasbæk Toft fire Blokke.

Paa Flensted Mark har Gaarden ogsaa Jord, saaledes har den paa *Nørre-*

vangen: Ved Bastrup Kær to Stykker. I *Dalsvangen* en liden Blok paa Dalsbak, i *Dalsvang* to Stykker, *Fladhøj* eet Stykke, ved *Raakær* en liden Ager, paa *Ruorn* fire smaa Agre, *Kirkelunden* ni smaa Blokke, som sjældent saas.

Ved *Gaarden* er en lille *Toft* med fem smaa Agre, og saa har den et Stykke af den øde *Toustrup Mølles Jord*, kaldes *Mølletofte*.

Præsten siger, at der er ikke i det hele *Stift* saa besværligt et *Kald*, tilmed er *Vejen* saa ond med »slemme *Vadser*, *Aaer*, *Becke* och *Moratze*, at ieg om *Vinterdage* med største *Besværlighed* oc mange *Gange* icke uden største *Livsfare* kand komme til *Lasby*, og maa *deruoffver* saavel som min *Formand* holde en *Medhjælper*, som undertiden kand forrette *Tjenesten* i et af *Sognene*. Tilmed forhindres mig min *Vej* af en *Mand* i *Toustrup*, som ieg aarligen maa contere og betale for *Vadzen*, jeg skal køre paa.« Ja, det var jo før *Bilernes* og *Amtsvejenes Tid*.

9. *Otto Chr. Sommer*, død 1768. Søn af foregaaende.

10. *Jacob Andresen Krogstrup*, død 1782.

11. *Poul Pedersen Hege*, Søn af en *Degn* i *København*. Som *Lærer* duelig men streng, død 1810.

12. *Schak Carl E. Fog*, 1810—22.

13. *J. Th. Nygaard*, 1822—30.

14. *Chr. P. Christensen*, 1831—40.

15. *L. Chr. J. Ludvigsen Thygesen*, 1841—50.

16. *Fr. Chr. Begtrup*, 1851—

I 1855 opnaaede *Sjelle Præst* at komme af med det besværlige *Laasby*, som ogsaa indtil den *Tid* i *kommunal Henseende* var sammen med *Pastoratets andre Sogne*. Den første *Præst*, som *Dallerup-Laasby* havde tilsammen, var

Frederik Emil Binzer, født i *Korsør* 1817. *Faderen* *Kaptajn R. F. v. Binzer* blev senere *Kontrollør* ved de *kgl. Maltværker* i *København*. *Binzer* blev *Kandidat* 1844 og derefter *Lærer* bl. a. ved *Vaisenhuset* i *København*, 1873 flyttede han til *Vallekilde* og *Hørve* paa *Sjælland*.

Pastor Binzer havde nu hele det *Arbejde*, som *Indretningen* af den nye *Præstegaard* gav.

Knud Schott Deichmann 1873—84. Han blev *Provst* for *Hjelmslev-Gern Herreder*. Født i *Ulbjerg Præstegaard* 1832 som *Søn* af *Pastor Joc. Deichmann* og *Frederikke Severine Grundtvig*. Efter at han var blevet *Kandidat*, var han en *Tid* *Kapellan* hos sin *Svigerfader* *Pastor Worn* i *Kristrup*. Derefter fra 1866—73 *Præst* i *Møborg-Nees* i *Vestjylland*. Fra *Dallerup-Laasby* flyttede han til *Hvidbjerg* i *Thy*. Skønt hans *Moder* øjensynligt bærer den store *Grundtvigs Navn*, var *Deichmann* *Missionsmand*.

En *Plejesøn* af *Provst Deichmann*, *Plantør Fischer* i *Tarm*, har fortalt mig, at *Deichmann* som ung *Kapellan* hos *Pastor P. Worm* i *Kristrup* blev forelsket i *Datteren Pauline*, som var en begavet ung *Kvinde*, der senere blev kendt som *Forkæmper* i *Kvindesagen* og var den første *Kvinde* i *Danmark*, der vovede at holde offentlige *Foredrag*; men *Paulines Moder*, som var en meget myndig *Præstekone*, sagde: »Kære *Deichmann*, de kan godt faa en af mine *Døtre*; *Pauline* bliver det nu ikke, for hun dur ikke til at være *Præstekone*; men de kan faa *Abelone!*«

Og saa stor var dengang *Forældrenes Myndighed* i dette *Spørgsmaal*, at

Kapellanen fik Karen Abelone Dorthea Worm; for hun duede til at være Præstekone, og samtidig fik danske Kvinder nok en af deres lyseste Førerskikkelser i Pauline, der blev Skolebestyrerinde og udfoldede en rig Forfattervirksomhed.

Knud Peter Lind 1884—97. Han er født i Vejrum Præstegaard ved Holstebro 1845; gift med Frederikke Begtrup, en Søster til den kendte Højskoleforstander Holger Begtrup. Linds Fader *Jens Lind*, der senere kom til Thyholm som Præst, skildres af Jørgen Falk Rønne i Selvbiografien »I Solg og Blæst« som en meget selvstændig Personlighed, der døjede meget med den nyfødte Mission der paa Egnen. Jens Lind var Søn af Provst Knud Peter Lind i Eltang, der igen stammede fra Aarhus. I 1897 flyttede Pastor Lind til Birkerød, hvor han var Præst i mange Aar og forøvrigt levede til sin Død. Han efterfulgtes af

L. Edslev, der var Præst her fra 1897—1907, da han rejste til Øster og Vester Assels paa Mors. Han har nu taget sin Afsked og bor i Aarhus. Pastor Edslev er Grundtvigianer og var en udmærket Prædikant. Han maatte, skønt ukendt med Landbrug, selv til at drive Præstegaarden, og han fik Brug for et Laan. Han har selv fortalt, at han gik til Over Søren Jørgensen i Laasby og spurgte ham: »Vil De laane mig 4500 Kr.?» Efter nogen Betænkning svarede den velstaaende Bonde: »Jo, de er jo fra Gaarden.« Og han blev meget overrasket, da Præsten bagefter sagde, at han havde fire gode Kautionister. Pastor Edslevs Oldefader har boet i den Gaard sidst i det attende Aarhundrede. »Jeg kan med Taknemmelighed tænke paa, at han vilde have laant mig Pengene uden Kaution,« siger Pastor Edslev, »jeg havde jo ingen Forstand paa at drive Landbrug, men maatte sætte mig ind i det, og jeg kom økonomisk godt fra det.«

Jens Terkildsen fra 1908—18. Havde været Højskolelærer paa Testrup en Vinter og dernæst Kapellan hos den kendte grundtvigske Præst Otto Møller i Gylling, hvorfra han kom her til Pastoratet. Ogsaa han havde Ordet i sin Magt. Jeg mindes en Søndag eller det var ved en Bispevisitats, at min Far kom hjem og med Beundring i Stemmen sagde: »Jeg skal love for, at Pastor Terkildsen i Dag holdt en formfuldendt Prædiken.« Og han havde ellers hørt mange Prædikener, for han var en flittig Kirkegænger.

Pastor Terkildsen blev senere Præst i Ødis-Bramdrup ved Kolding og Tranekær paa Samsø. Provst.

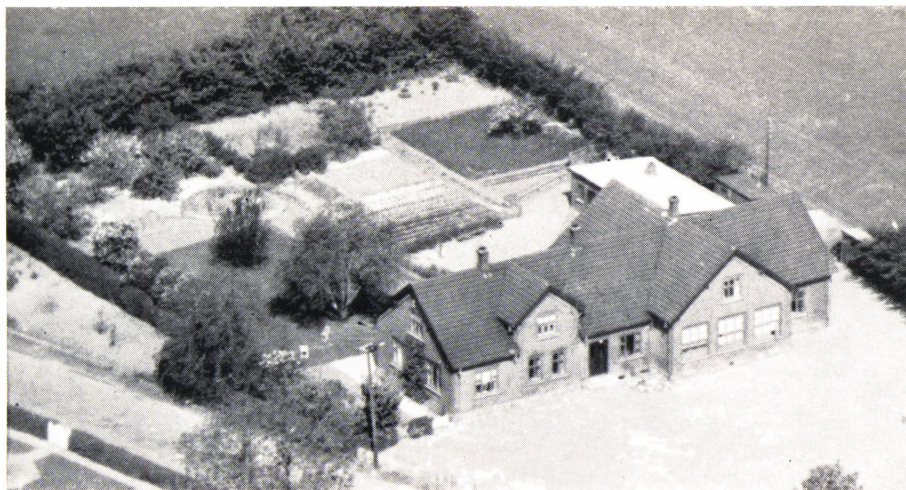
J. Chr. Godtfred Holt, født i Grejs 1874. Var i mange Aar Huslærer, Real-skolelærer og fra 1913—18 Adjunkt paa Herlufsholm. Præst her fra 1918—21, da han døde. Han var et jævnt og ligefremt Menneske, der undertiden kunde være noget drastisk i sit Ordvalg.

Karl Knudsen 1922—38, der kom fra Sønder Omme.

Aage Ammitzbøll 1939—

Skolevæsenet.

Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark kan ledes tilbage til den Degnelæsning, som ved Kristian den Tredjes Gennemførelse af Reformationen i 1536 paabødes i Kirkeordinansen. Det paalægges Degnene at forelæse Børn og Ungdom den kristelige Børnelærdom før Gudstjenesten i Kirken og saa lade dem faa et lille Frikvarter, saa de kan lege lidt paa Gaden, indtil de skal ind til Guds-

Saadan ser Laasby Skole ud i Fugleperspektiv.

Familien Harlou, Flensted Skole.

Genforeningssten i Laasby.

Genforeningssten i Flensted.

Ingvard Jensens Gaard i Flensted.

Den gamle Skole i Laasby c. 1900, Gaden følger Bækkens Sving, Jens Posten er ude paa sin sædvanlige Runde.

»Krogaarden« i Laasby, som den nu ser ud.

Anneksgaarden i Laasby.

tjeneste. Vi kunde godt sige, at den danske Landsbyskole begyndte som en Søndagsskole i Tilknytning til Gudstjenesten i Kirken.

Skønt der paa Kristian den Fjerdes Tid fandtes enkelte egentlige Landsbyskoler, saa er det først i det attende Aarhundrede, at Landsbyskolen bliver organiseret og fremtræder som det almindelige Grundlag for en begyndende Folkeoplysning.

Her paa Egnen oprettedes allerede i Kong Frederik den fjerdes Tid en Del kongelige Skoler. Laasby Sogn blev egentlig lagt under *Sjelle Skole*, men i Praxis blev det ordnet saadan, at Børnene i Sognet deltes imellem *Toustrup* og *Skovsrod* Skoler, saaledes at Flensted kom til at høre til Skovsrod og Laasby til Toustrup. Ved disse kongelige Skoler ansattes særlige Skolelærere. Her blev Degnene altsaa fri for at holde Skole, da i 1739 Kristian den Sjette udsendte sin Skoleforordning, hvori det paalagdes Degnen at holde Skole.

Disse første Skoler havde dog en meget snæver Fagkreds, idet de hovedsageligt kun gav Undervisning i Religion og Læsning. Ved Bondereformernes Gennemførelse følte man da i ledende Kredse, at Undervisningen trængte haardt til at forbedres. Fagkredsen maatte udvides til de almindelige Skolefag, Skolevejene maatte gøres kortere, saa Skolegangen kunde overkommes og Børnene stadig følge Undervisningen. Og endelig maatte man sørge for duelige Lærere til de nye Skoler. Derfor afskaffede man de gamle Degneembeder, hvis Ihænderhavere ofte var uskikkede til Undervisning, og oprettede nye Embeder, hvis Indehavere kaldtes *Skolelærer* og *Kirkesanger* og ikke *Degn* og *Skoleholder*. Man forsøgte ogsaa at forbedre de nye Skolelæreres Indtægter; men der kneb det dog med at faa Regeringens Fordringer fyldestgjort, idet Skoleloven kom i 1814, og den første Snes Aar derefter var præget af Fattigdom og Krisetider.

De gamle Degneindkomster blev ved Embedernes Omlæggelse for hvert Sogn tillagt det nye Skolelærerembede, og saa maatte man paaligne det, som der ellers skulde bruges.

Laasby Sogn laa jo som Anneks til Sjelle-Skørring i Framlev Herred. Degnen boede i Sjelle og skulde som Præsten tjene ved alle tre Kirker, hvorfor han nød Degnekorn eller Degnetrave, Jule- og Paaskenannest i Form af Brød, Gæs og Æg samt Mælk til Ost een Gang om Aaret. Det var egentlig en Slags Tiendeafgifter. Desuden var der Offer og Aksidenser; og endelig gav hver Husmand syv Skilling aarligt. Hele Ydelsen af Sognet opgøres i 1812 til: 17½ Gaas slagtet og saltet, 26 Lispund og 12 Pund Brød, 35 Snese Æg, 2 Td. 1½ Skp. Byg og 27 Rdl. 4 Mark 9 Skl. Sølvs.

Af denne Indkomst maatte Degnen yde til Latinskolen i Aarhus 5 Rdl. 3 M., til Enkekassen 3 M. 2 Skl. og til Degnens Familieskat 4 Mark.

Paa denne Indtægt skulde der nu opbygges et Skolevæsen i Sognet, idet kun Aasbæk og Gaarden eller Skovfogedstedet Jansens Minde, nu Østerskovgaard laa udenfor, idet de blev lagt til Skolen i Galten. Som Løn til den nye Skolelærer og Kirkesanger blev fastsat 4 Td. Rug og 10 Td. Byg i Korn samt 15 Td. Byg efter Kapiteltakst. Skolen skulde opføres i Laasby. Skoledirektionen kalder Sognet velhavende, saa det kan nok faa Raad til en Skole.

Allerede i 1812 er der konstitueret en Degn i Laasby; han hed *Jens Rasmussen* og holdt Skole efter den gamle Indretning. Han kunde dog ikke paa nogen Maade maale sig med den Skolelærer Frederik Ursin i Sjelle, der roses meget for sin

Ihærdighed i Undervisningen. Jens Rasmussen blev dog ansat som Skolelærer og Kirkesanger for Laasby Sogn. Han er ikke den første Skoleholder, der nævnes i Sognet. I 1726 faar kongelig Majestæts Skoleholder *Hans Hofmester* et Barn døbt i Laasby Kirke. Han bor dog nok ikke i Sognet, da her ingen kongelig Skole var. Jens Kajhøjs Kone Ane Poulsdatter i Flensted bar det. 1741 faar en Skoleholder *Kristen Jensen* i Laasby et Barn døbt. Der maa have været en privat Ordning, eller det er maaske en Skole for de smaa. I 1752 holder Degnen en Substitut i Laasby ved Navn *Niels Rasmussen* og i 1755—60 er der i Byen en *Peder Nielsen, Degn*, som formodentlig ogsaa har været Substitut; det er nok den samme Person som ogsaa kaldes Peder Møller, hvis Navn staar i Kirkebogen 1757 og -60. Ved Folketællingen 1801 er der i Laasby en ugift Skolelærer *Anders Lemming*, som er 34 Aar, og i 1807 dør ifølge Kirkebogen Degnen *Jørgen Rabe* i en Alder af 41 Aar.

Om disse Mænd har nydt Sognets Degneindtægter mod at forrette Degnepligterne baade i Kirken og Skolen, eller hvordan det har været ordnet, vides ikke. Vor Kundskab om Forholdene begynder egentlig først i 1812 med Jens Rasmussen.

Det havde sine Vanskeligheder at komme fri af de Skoledistrikter, man før havde svaret Afgifter. Saaledes klager Degnen til Provsten i Marts 1816 over at Beboerne ikke tør yde ham de pligtige Afgifter, da de har hørt, at de ikke er løst fra Skovsrod Skole, og Sognefogeden har været ude med et Brev fra Skolepatron Simmer paa Kilsgaard og fordrede Furage og Brændsel til Skovsrod Skole, og nu er der stor Uro hos dem, der har ydet til Degnen i Laasby, da de frygter, at de har været alt for hurtige i Vendingen.

»Og jeg har sandeligen lidt stor Mangel i dette Vinter for Brændsel, da der kom ingen med noget deraf inden Kyndelmisse.« Det er ogsaa galt med Foderet til Husdyrene, og Degnen gør i Brevet et dybt Buk for Amtsprøvt Secher: »Højædle, Højærværdige Herre! Jeg beder underdanigst med indervrig Bøn, at De er mig saa gunstig at forhjælpe mig med den store Magt og Myndighed, som Gud og Kongen har givet Dem, at jeg lige som andre nye indsatte Skolelærere kan faa, hvad jeg nødvendigt er tillagt; thi Nøden hos mig er stor.«

Vi maa haabe, at Amtsprøvt fik Gang i Leverancerne til Skolelæreren. Skolepatronen, *Sminge*, boede i Flensted, og han havde sit Mas med at faa et Skolehus indrettet. De Laasby Mænd havde vel tilbudt Skolekommissionen et Hus, som kunde købes og bruges til Skolebrug; men det satte Mændene i Flensted sig imod, og Skoledirektionen foreslog da, at man lejede Huset i nogle Aar, og hvis det ikke kunde ske, da at købe Huset efter »tvende uvildige Mænds edelige Taksation,« hvilket ogsaa til sidst skete. Det laa Syd for Kirken, hvor det store Hus nu ligger.

Kommissionen begyndte saa at indrette Huset til Skolestue og Bopæl, saa det kunde være i Orden, til Skolen begyndte efter Høst 1816, hvilket dog ikke kunde ske, førend »de fattige Almisselemmer, som derudi boede, udflottes.« — Det var altsaa Byens Fattighus, som Mændene i Laasby havde solgt til en Skole, og de vilde ikke flytte Lemmerne, før de fik Betaling for Huset. Af den Aarsag blev *Sminge*, Skolepatronen, nødt til at lade foretage Udpantning for Beboernes Bidrag til Huskøbet hos en Del Mænd. De Flensted Mænd protesterede og sagde, at saa længe der ikke var givet Skøde, vil de ikke betale, da der ved Huskøbet

ikke var Tale om, at Pengene skulde betales ved Overtagelsen, men efter en vis Termin, de ser sig derfor forurettede ved den paagældende Udpantning. »Og sker det ikke nu, at vi kan blive meddelt lovligt Skøde, nødes vi til at paaanke vor Ret for Øvrigheden.« Saadan siger de i en Protestskrivelse til Skolekommissionen. Den var undertegnet af *Søren Frandsen, Knud Thomasen, Niels Christensen, Gregers Nielsen og Simon Knudsen*, og den viser os Kampen for Selvhævdelse mellem Landsbyerne i Sognet.

Naa, man fik jo efter Knubberiet Fattiglemmerne ud og Skolelæreren og Sognets Børn ind; men Huset var og blev præget af, at det egentlig var et Fattighus. I 1819 siger Provsten, at det er maadeligt og et bedre ønskes. Jens Rasmussen var flittig og ordentlig i sin Vandel. Han døde imidlertid 1818 i en Alder af 58 Aar, og man fik da en ny Lærer, som hed:

Andreas Sørensen Riisberg, som Aaret efter faar det Skudsmaal, at han gør sig fortjent til Ros for Duelighed og Flid. Dette Aar indgives der Plan og Overslag for en ny Skole, der skulde ligge langs Østsiden af Kirkegaarden. Dets Længde skulde være 9 Fag hver paa 11 Kvarter, dets Bredde 10 Alen indvendig maalt med paabudt Højde. Der findes i det indsendte Overslag en Grundplan af Huset. Et Udhus skulde opføres af Materialer fra den gamle Skole; samtlige Omkostninger beregnedes til 940 Rdl. og saa mente man at kunne bruge for 200 Rdl. af den gamle Skole.

Ved det Møde hvor dette Overslag vedtoges, havde Skoleforstanderne fra Flensted ikke givet Møde; man var vist allerede ved at snakke om en Skole i Flensted. Men et er jo at lave et Overslag et andet at bygge, og det trak ud længe, længe. I 1823 siger Provsten, at det vil koste omtrent det samme at reparere den gamle som at bygge en helt ny, da den daværendes Forfatning var yderst ringe. Aaret efter siges, at Skolen er ubrugelig og fortjener ingen Reparation. Forholdene i Sognet er vist ikke saa lidt præget af, at det er et Anneskole, som ligger langt borte fra Præstens Bopæl, og desuden synes Sognets Beboere helt at mangle Sansen for, at Skolen kunde give Højnelse og Dygtiggørelse. Men dette sidste maa vi ikke forundre os over. Det var Rosborgs forhenværende Hovbønder, som sad i Gaardene, og man kan ikke forlange af dem, at de skal være Foregangsmænd i den Henseende. Desuden var det en fattig og streng Tid at komme igennem for de unge Selvejere, en Tid hvor man maatte vende en Mark mere end een Gang i Haanden, før man gav den ud.

Jeg tvivler om, at der blev bygget nogen Skole i 1820erne, skønt der ikke er noget direkte Bevis for det; men i 1857, da Sognet endelig var skilt fra Sjelle og sammenlagt med Dallerup, hedder det, at *nu skal der bygges* en ny Skole. Der var da over hundrede Børn i Laasby Skole delt i to Klasser. Og det var for store Klasser; der kunde ikke undervises saa mange Børn; Læreren var fuldstændig overløst med Arbejde; derfor var det vel ogsaa, at nogle af de Børn, der fra Flensted havde gaaet i Skole i Laasby, kunde fortælle gyselige Historier fra deres Skoletid. Niels Laursen, der er død for mange Aar siden, fortalte, at de satte Lus paa Degnen og morede sig med at se de »graa Husarer« vandre op paa Degnens sorte Kjole. Han fortalte ogsaa, at Degnen slog Drengene med Kanten af den store Lineal lige ned i Hovedet, saa Blodet sprøjtede ud af Saaret. Engang faldt en Dreng i Søvn og laa med Hovedet i sine Arme hvilende paa Bordpladen. Degnen kom med en Stok, som han rettede mod Drengens

Hoved, idet han lagde den paa Bordet og holdt den i Retning med venstre Haand, hvorpaa han med et kraftig Slag med højre Haand mod Enden af Stokken drev den lige mod Drenghens Hoved, saa han *stint* baglæns ned paa Gulvet.

Hvad Degnen hed, ved jeg ikke; men det kan ogsaa nu være lige meget. Billedet af Børnene og Degnen i Skolestuen er lidet lysteligt, og at der var alt for mange Børn i de to Klasser, er givet.

Fra første November søgte Lærer Riisberg sin Afsked. Han har ikke haft gode Arbejdskaar i sin Skole og var 65 Aar, da han holdt op. Han var født i Brande; hans Hustru *Marie Katrine Laursen Højriis* var født i Linaa Sogn; hun var fem Aar yngre end ham. Riisberg var et dygtigt Menneske og havde en Del for ved Siden af sin Lærervirksomhed. Omkring 1824 fik Skolen tillagt en Jordlod, som nu har Mtrn. 2, den er kommet fra Mtrn. 14, som dengang var en selvstændig Gaard og ejedes af *Anton Julius Jensen*. Jordlodden ligger ved den gamle Toustrupvej helt ude ved Skoven Vest for Vejen og havde en halv Tønde Hartkorn. I 1837 købte Riisberg Anneksgaarden. Han havde mange Børn og hans Efterkommere boede i Anneksgaarden til vor Tid.

Ved et Møde som holdtes om Skoleordningen i Sognet blev der drøftet to Muligheder for en Udvidelse af Skolen: enten skulde der bygges en Skole med to Klasseværelser og Bolig til to Lærere i Laasby, eller der skulde opføres en Skole med et Skolelokale i Laasby og en Skole i Flensted.

Dette med Skolen i Flensted havde ligget og ulmet længe, helt fra den Tid, da Sognet fik en Skole, men nu, da der skal bygges Skoler, griber man Lejligheden til at rejse Kravet. *Simon Jensen* og *Frederik L. Kristensen* er Fortalere, især Frederik, og fremhæver at Vinterskolegangen er saa besværlig til Laasby Skole, at hvis Børnene stadig skal samles der, maa Lærerne læse visse Timer paa et passende Sted i Flensted for Børnene der. Man indrømmede dog, at det jo nok var billigst at bygge Skole i Laasby, men fandt at Ulemperne derved var saa store, at man maatte se bort fra dette. Nu var det jo desværre saadan, at en stor Del af Børnene fra Flensted Mark havde nærmere til Laasby end til Flensted; for ellers kunde man have faaet to Skoler med omtrent lige mange Børn i hver.

Der var i Flensted og Kalbygaard 52 Børn, men 22 af disse havde nærmest til Laasby, og Spørgsmaalet var saa, om man for de 30 Børns Skyld skulde oprette en Skole i Flensted. Skoleforstanderskabet med Undtagelse af Frederik L. Kristensen mener Nej, og søger at faa Direktionen til at afgøre Sagen, som har været diskuteret i ti Aar. For at vise at de mener noget med deres Krav, indsender 46 Mænd i Flensted og Kalbygaard et Bønskrift og Gavebrev, af hvilket det fremgaar, at Vilkaarene for en eventuel Skole i Flensted har været mundtligt drøftet, og at Forstanderskabets Flertal har sat visse Grænser som aldeles ikke maatte overskrides, hvis det skulde gaa med. Det fremgaar udtrykkeligt af Skrivelsen. Da Bønskriftet blev af saa stor Værdi for Skolevæsenets Udvikling i Sognet, skal vi læse den her:

»Vi undertegnede Beboere af Flensted By, Gaardmænd og Husmænd, ligesom ogsaa Ejeren af Kalbygaard erklærer herved:

At da Laasby Sogneforstanderskab vil imødekomme vort inderlige Ønske om at faa en egen selvstændig Skole i Flensted . . . saa vil vi af egne Midler skænke den fornødne Byggegrund med Have og Gaardsrum til Skolen af Areal c. 1/2

Skæppe Land, saaledes at denne Grund stedse forbliver Flensted Skole tilhørende . . .

Idet vi saaledes haaber, at den sidste Hindring for en heldig Ordning af vort Skolevæsen er borttaget, og idet vi glæder os over den beredvillige Imødekomenhed, som Laasby Sogneforstanderskab i saa Henseende har vist os, nærer vi tillige det Haab, at den høje Skoledirektion vil meddele sit Samtykke, saa Sagen saa vidt muligt kan komme i Orden.

Imidlertid undlader vi ikke at bemærke, at vi kun har opnaaet dette Resultat paa Betingelse af, at den nye Skole i Flensted ikke senere til stor Bekostning for os og de øvrige Sognebeboere maa tillægges Jordlod eller forandres til et Embede for en gift Lærer; noget som vi haaber, at Direktionen vil billige, og uden hvilket den hele Sag vil være falden, hvilket i høj Grad vilde være beklageligt og ikke lide til nye Forhandlinger . . .«

Skrivelsen er dateret den 22. September 1857. Sogneforstanderskabet paategner Skrivelsen med en Erklæring om at den i et og alt billiger den og kan gaa ind paa den foreslaaede Ordning. Paa et Møde den 22. 11. samme Aar blev der holdt Afstemning om Sagen, hvor alle Sogneforstanderne stemmer for det vedtagne, idet Frederik L. Kristensen udtaler, at han ansaa det for en stor Velsignelse, om Flensted fik sin egen Skole.

Man kunde nu skride til at lave en Skoleplan, som blev approberet af Ministeriet 5. 3. 1858. Efter denne Plan kaldes Skolen i Laasby for Hovedskolen, og Læreren faar som Løn tillagt: 5 Td. Rug og 5 Td. Byg i Korn, 20 Td. Byg efter Kapitelstakst; desforuden fik Læreren de gamle Degneindkomster: 1 Td. 6 Skp. Byg Degnekorn og Nannesten beregnet til 3 Td. 2 Skp. Byg. Offer og Aksidenser 24 Rdl., Kirkesangerløn 10 Rdl. plus 10 Rigsdaler. Brændsel: 6 Favne Bøgetræ, Foder: 128 Lispund Hø, 152 Lispund Halm, og endelig fik han 30 Rdl. i Skolepenge.

Læreren i Flensted Biskole fik tillagt en aarlig Løn paa 40 Td. Byg efter Kapitelstakst, 16 Rdl. i Offer og Aksidenser, 20 Rdl. i Skolepenge samt 4 Favn Træ. Ministeriet føjer hertil, at Lønnen ikke maa være lavere end 200 Rdl. Træet til begge Lærerne er ogsaa til Skolestuerne.

Nu bliver der noget at gøre med Overslag og Byggeri. Laasby Skole skulde ligge for Østenden af Kirken, hvor man allerede for tredivende Aar siden havde valgt Byggeplads. Arkitekt Zeltner i Silkeborg lavede Tegninger til begge Skoler. Paa Tegningen til Laasby Skole satte han en Frontespice, det vil sige en Kvistgavl ud mod Gaden. Frederik i Flensted erklærede, at skulde der være en saadan Pynt paa Laasby Skole, skulde Skolen i Flensted have en lignende, og det holdt han fast ved, saa derfor fik Laasby Skole ikke denne Pynt, da man naturligvis ikke var saa ødsle, at man kunde tænke sig at Flensted Skole skulde udmærkes med en saadan Fjer i Hatten — der maatte jo da være Maade med Galskaben.

Hele Overslagssummen blev for Laasby 2772 Rdl. og for Flensted 1013 Rdl. Skolestuen i Laasby skulde være 4608 og i Flensted 2464 Kubikfod stor. Saa blev da Skolerne bygget, og Flensted fik sin længe attraaede Skole, der efter 90 Aars Forløb endnu er i Brug som Skole, mens Laasby Skole forlængst er solgt til Privatbrug; den ser dog ud omtrent, som da den brugtes til Skole, og ligger set fra Gaden meget smukt; men Bagsiden er gravet stærkt ned ind imod Kirkegaardsdiget. Se Fotografiet.

Laasby Skole.

Til Lærer i Laasby kaldedes 1858 *Jens Christian Andersen*; han er født 1827 i Bigum og havde Eksamen fra Lyngby Seminarium. I to Aar havde han været Hjælpe lærer i Laasby; han blev imidlertid ikke ret gammel men døde 1869 af Brystbetændelse. Hans Kone var Datter af Riisberg og hed *Justine Hannemine Riisberg*; de blev gift i 1859. Børn: 1860 *Andreas Marius Andersen*, 1864 *Laurs Anton Højriis Riisberg Andersen*, 1862 *Andrea Agnete Kirstine Andersen*, 1866 *Maren Cathrine Theresia Andersen*. Efter Lærer Andersens Død fik man en Mand, der morsomt nok ogsaa var fra Bigum. Det er

Ole Christian Nielsen, f. i Bigum 1842. Han var Lærer i Løvskaal ved Randers, blev 1869 gift med *Caroline Sophie Jørgensen*. Aaret efter døde hun efter en Barnefødsel; den lille Dreng hun fødte døde ogsaa og blev jordet oppe paa Kirkegaarden fjorten Dage før Moderen. Nielsens anden Kone blev *Kirsten Marie Katrine Dam* fra Kilsgaard. Ifølge Folketællingen 1890 har de tre Børn: *Kirsten Marie* 12 Aar, *Niels* 10 Aar og *Kristine Johanne* 5 Aar. Lærer Nielsen døde af Tuberkulose i 1892. Han var et livligt og begavet Menneske, en dygtig Lærer og en stor Selskabsmand. Han kunde ogsaa optræde med stor Selvstændighed over for sine Overordnede, naar han syntes det var nødvendigt. Engang kom Provsten paa Visitats, og saadan noget gik jo ikke for sig uden megen Højtidelighed, noget Nielsen slet ikke var imponeret over. Provst Møller fra Hammel var mødt, og i Spidsen for Præst og Skolekommission gik han fra Lærerens Lejlighed ind i Skolestuen, hvor Børnene lidt uforberedte paa Provstens Komme sprang over Borde og Bænke. Og da Provst Møller saa dette, blev han gloende. Børnene skulde jo have siddet pænt paa deres Pladser, hvorfra de, naar Provsten kom ind, skulde have rejst sig op som en Hilsen til den høje Tilsynsmand. En saa frimodig Modtagelse havde Provsten ikke ventet og maaske aldrig faaet. Han glemte rent at sige: *Goddag Børn*. I Stedet vendte han sig mod Lærer Nielsen og bebrejdede ham i stærke Ord, at han ikke havde sørget for en anden Modtagelse. »Jeg har aldrig set Mage!« endte Provsten.

Men det skulde han ikke have sagt, for Nielsen tabte ikke Næsen; han blev gal i Hovedet og sagde i hele Forsamlingens Nærværelse: »Ja, jeg har heller aldrig set en Provst komme ind til en Flok Børn som en Stud eller en Ko!« Og hermed hentydede han til, at Provsten glemte: *Goddag Børn*.

Provsten tav og Visitatsen begyndte. Til Ære for Provsten skal siges, at han ikke efter dette Ordskitte viste nogen Uvilje imod Læreren.

Den Lærer, som fulgte efter Nielsen, kan sikkert mindes af mange Folk i Laasby. Han var Vikar efter Nielsens Død og hed *Jacob Jensen*. Han forpagtede Skolelodden ud; i 1900 sattes Lønnen til Læreren i Laasby til 781 Kr. Lærer Jensen fik et lille Stykke Gadejord lagt til sin Have; han forflyttedes i 1900 til et Embede paa Sjælland.

Den næste Lærer var *A. Andersen*, der ansattes i 1900 og kom fra Ilsted ved Bramminge; han flyttede i 1908 til Ejby paa Fyn. Andersen havde en meget smuk Sangstemme, saa han var god til at lede Sangen i Kirken. Om *Pe Nejegø* var Skyld i, at han efter otte Aars Forløb rejste et andet Sted hen, ved jeg ikke; men som Kirkesanger maa Andersen have døjet en Del med *Pi'e*, der hver Søndag sad i en af de øverste Stole i Kirken, og naar han rigtig havde faaet Slimet

harket af Halsen, kunde han med sin kraftige Sang, der ikke altid fulgte den Tone Andersen gav Salmen, nok sætte en Kirkesanger paa en haard Prøve. Der var intet Orgel dengang. I Andersens Tid blev der bygget en ny Skole i Laasby.

Da Embedet opsloges efter Andersens Bortrejse, siges Lønnen at være 1000 Kr.

Nu kom *P. Hjuler* til Laasby Skole fra Udbyneder. Han kom siden til Ølgod i Vestjylland, hvor han nu er Skoleinspektør. Hjuler var og er stadig en ualmindelig dygtig Lærer, energisk og initiativrig. I en lang Aarrække var han Formand for Gern Herreds Lærerkreds. Han arbejdede med de unge, dannede en Sangforening; han fik et Orgel i Kirken, som han selv spillede. Der var meget mere, som kunde nævnes. Det var et stort Savn, da han i 1925 rejste til Ølgod. I 1911 forhøjedes Lønnen til 1200 Kr. Hjuler døde 1948.

Lærer Agger 1925—27.

Lærer *Holger Emil Jensen* 1928—45. Før han kom til Laasby var han Lærer ved Skolen paa Jaungyde Mark; i 1945 byttede han Embede med *Peter Dalgaard*.

Hvor tidligt man begyndte med særlige Pogeskoler i Laasby, ved jeg ikke; men allerede i 1880 er der en Privatlærer Jensen de Haabnings, der faar Afslag paa Bøn om Understøttelse fra Kommunen til hans Privatskole.

Op i 1884 søger Lærerinde Fru *Dorthea Bartholine Behrmann*, f. Lund, om Tilskud til sin Skole, og hun faar 75 Kr. for Aaret 1885 og allerede i dette Aar bifalder Ministeriet, at der i Laasby oprettes en Pogeskole for Børn indtil 9 Aar. I 1901 blev Fru Behrmanns Skole nedlagt, og der blev ansat en Forskolelærerinde, som dog, indtil den nye Skole blev bygget, maatte undervise i et lejet Lokale. Følgende Lærerinder har været ved Laasby Skole:

Kirstine Bennetsen fra 1901—05.

Sofie Kristensen 1905—07.

Anne Jensine Johansen 1907—10.

Kristine Kristensen 1910—13.

Dorthea Jensby 1914—17.

Laura Marie Kristensen 1917—20.

Mary Terp 1921—30.

Kathrine Thyssen 1930—34.

Anna Bentzen 1934—37.

Bertha Schrøder 1938—

Flensted Skole.

De gamle Skoler i Flensted og Laasby blev indviet til Brug 28. Oktober 1859. Til Flensted var da kaldet en Seminarist ved Navn *C. J. Juul*. Præsten er ikke rigtig tilfreds med ham, og det var han ikke ene om. Frederik L. Kristensen, der havde arbejdet saa meget for at faa en Skole i Flensted, saa sig allerede den første Vinter nødsaget til at klage over ham. Aarsagen var, at Frederiks Søn Frederik havde faaet saa mange Klø.

Gamle Frederik fortæller selv, at unge Frederik jo havde forset sig, idet han og en anden Dreng havde siddet i Skolen og leget med nogle Knaldhætter, og saa havde de slaaget en i Stykker. Derover var Juul blevet rasende, og først slog han en Lineal itu paa Drengen, og derpaa fortsatte han med Knytnæver at banke ham i Hovedet og paa Kroppen, flere Gange var Drengen paa Gulvet, og vi kan nok forstaa, at det har gaaet haardt til. Ogsaa andre Drengene har han banket paa samme Maade. Desuden passede han ikke Undervisningen, men gik til Laasby for at hente sine Postsager, mens Børnene var i Skole, og saa morer Børnene med at lave Støj og putte for meget Træ i Kakkellovnen, saa Folk i

Byen er rædde for at den nye Skole skal staa i Fare for at brænde. Han passer heller ikke Undervisningen, naar han er hjemme, men sætter sig til at skrive til Avisen midt i Timerne, mens Børnene morer sig med at spille Kort. Det kan ogsaa ske, at han giver Børnene fri, hvis han har for travlt med sit Skriveri til Avisen.

Mange Forældre tog deres Børn ud af Skolen, men Læreren vil ikke lade sig irettesætte og siger, at han bliver her kun, saa længe han er nødt til det.

I en Indberetning om Skolevæsenet i Flensted skriver Juul om sig selv, at hans fulde Navn er *Kristen Johansen Juul*, han er født 1828 og har Eksamen fra Jelling 1851 med Karakteren »meget duelig«. Fra sin Konfirmation til 1848 var han ved Landbruget, men saa meldte han sig frivilligt til Krigen. Siden 1851 har han været dansk Hjælpelærer i Ousager, Stolk, Norderbrarup og Silbersted, dels tysk Hjælpelærer ved Pigeskolen i Kiel; saa kom han til Amerika som Matros og havde flere Bestillinger, sidst som Farmer, hvorefter han tog til Danmark igen og blev Huslærer paa Læsø, hvorfra han kom til Flensted.

For hans Forsømmelser og Adfærd idømmer Forstanderskabet ham en Bøde paa 2 Rdl. Sølv. Ved denne Forhandling var Juul tilkaldt og optraadte meget ubehersket over for de ærværdige Sogneforstandere og Pastor Binzer, idet han til sidst fik et Raserianfald »og stejlede ud af Døren mere som et vildt Dyr end som et Menneske,« siger Præsten.

Den 1. Marts 1860 fratraadte Juul sit Embede, men om det var for at flytte i et nyt, eller hvad der ellers blev af ham, ved jeg ikke.

Hen paa Sommeren 1860 blev i Juuls Sted kaldet *Søren Jensen*. Han var Søn af Husmand og Væver Jens Sørensen i Holmstol og født 1834, Eksamen fra Lyngby 1860; han blev kun i fire Aar og flyttede til Randers.

Peder Jensen, Hjælpelærer i Hvilsted fik saa Pladsen i 1864. Han var Gaardmandssøn fra Hadbjerg ved Randers; hans Fader hed Jens Pedersen. Peder Jensen var ogsaa udgaaet fra Lyngby Seminarium.

I Aaret 1871 er Peder Jensen borte, og nu hedder Læreren *Olsen*, han søger om at faa en Jordlod eller ogsaa noget Dyrtidstillæg i 1874, men faar Afslag paa begge Dele, i 1876 bevilger man ham dog 10 Kr., fordi han har holdt Aftenskole om Vinteren. Aaret efter søger han igen om Lønforhøjelse, men Sogneraadet nægter det igen og tilføjer lidt malplaceret, at Rygtet siger, han sætter Penge paa Rente. Olsen har sikkert været en virksom Mand og vellidt, for flere Beboere prøver at bevæge Sogneraadet til at give Embedet i Flensted en Jordlod, og det kan ikke forstaas anderledes, end at de gerne vilde have Olsen til at blive. Sogneraadet, hvis Flertal altid laa trygt forankret i den østlige Del af Sognet, nægter selvfølgelig konsekvent et saadant Forlangende; ja, de kunde jo ligefrem have henvist til, at Flensted Mændene i 1857 for alle Tider havde fraskrevet sig Ret til at forlange noget saadant. Det gjorde det nu ikke, men affærdigede med et Par Ord om, at der næppe kunde købes Jord nærmere Skolen end i en Fjerdingvejs Afstand, og Enden blev da, at Olsen flyttede.

M. Marius Andersen 1877—83. Om det er ham eller Olsen der er med ved Oprettelsen af en Sognebogsamling, ved jeg ikke, men 1882 er Andersen Formand for den, og Aaret efter siges der, at han er Formand for den nyoprettede Skytteforening. Han faar dette Aar 100 Kr. i Løntillæg; men rejser til Allindemagle, hvor han blev Lærer og Kirkesanger, ogsaa ham vilde man gerne have

beholdt, men Skolen var jo beregnet paa, at Lærerne skulde flytte til bedre Embeder, naar der var gaaet nogle Aar.

Anders Nielsen Kaae 1884—1919, født i Voel 1847, Søn af Husmand Niels N. Kaae af de Kaaer fra Toustrup. Han var først Vankancelærer i Pladsen, og man vilde i Grunden ikke have beholdt ham. Provst Deichmann, som anbefalede ham varmt, kunde kun faa ham stillet op som Nr. 3 paa Listen. Han havde efter Folks Begreber to Skavanker: han kunde ikke synge, og det var slemt, og han var Missionsmand, hvad man vistnok ansaa for at være lige saa slemt.

Man vilde altsaa ikke have ham, og der gik en Liste rundt for at forebygge, at han blev indstillet, hvilket Sogneraadet gerne imødekom; men der har maa-ske været saa faa Ansøgere, saa de var nødt til at tage ham med, eller hvordan det nu er gaaet til. Det ved jeg ikke. Men jeg har hørt Skolens Nabo *Niels Anton Olesen* sige til min Fader mange Aar efter: »*A ka sgu it fåsto', te vi wa så to'bele; men a wa sjel' mej te å rend run'dt mæ Lesten!*«

Provsten var dengang Medlem af Skoledirektionen, og han fik altsaa sin Kandidat valgt.

I 1885 blev den nye Lærer gift med *Maren Kirstine Kristensen*, Lærerinde i Voel.⁷ De var begge født i Voel og havde været forlovet i mange Aar. De skulde nu til at prøve at bo i Skolen for en ugift og leve for 400 Kr. og 4 Favn Træ med et aarligt Løntillæg paa 80 Kr., som Sogneraadet gav hvert Aar efter Ansøgning. De to første Vintre havde han nogle unge Karle hos sig, som han underviste om Aftenen, ligesom han ogsaa holdt Aftenskole fra Begyndelsen af.

Hvordan det gik med Sangundervisningen i det første Par Aar, ved jeg ikke, men efter Giftermaalet, ledede Mor hver Morgen Sangen i Skolen, ligesom hun var Forsanger i alle Sangtimerne, indtil hendes Sygdom og Død i 1914 satte en Stopper for det. Hun var god til at synge, men havde sikkert ikke saa stort Udvalg af Melodier, som en Lærer vilde have haft. Hun havde dog været Elev paa Grundtvigs Højskole en Sommer, og maa nok der have sunget meget; hun havde i sit Eje Brorsons »Troens rare Klenodie«, og i Skolen brugte man vist til at begynde med Morten Eskesens Sangbog, senere Sannes Børnesangbog og en Sangbog mere, som jeg ikke husker Forfatteren til.

Det er egentlig hvad jeg kan sige om Sangundervisningen. Jeg maa ogsaa sige noget om den anden Ting, man ikke syntes om.

Min Far fortæller selv i sine Erindringer, at han oplevede en religiøs Vækelse i sin Ungdomstid i Voel, og at han altid senere har følt sig tilknyttet Indre Mission, men han kunde hjerteligt mere sig, naar han hørte om missionske Helvedesprædikanter, der jo især træffes iblandt Lægmændene. Før han kom paa Seminariet, var han Elev paa Røgen Højskole, hvor han blandt andet lærte Landmaaling og Nivellering; derefter var han en Vinter paa Emdrupborg Højskole og læste siden paa Blaagaard Seminarium. Han blev forberedt til Seminariet hos Lærer Jensen i Alling, der var en virkelysten Mand, som rejste meget ud som Taler ved Missionsmøder. Sammen med ham begyndte han Udgivelse af et lille Tidsskrift »Sennepskornet« beregnet for Børn; senere skiltes de, og en anden Lærer blev Medredaktør. »Sennepskornet« er missionspræget, men jeg har som voksen hørt sige, at det var godt redigeret. Læreren i Flensted var Missionsmand; det er givet; han tillod sig ogsaa at holde enkelte Missionsmøder i Skolen, hvilket havde baade Provst Deichmanns og senere vist ogsaa Pastor Linds Velsignelse.

Jeg mindes enkelte af disse Møder fra mine tidligste Drengenaar, men ved ikke hvordan de ellers formede sig. Senere blev det forbudt at bruge Skolestuen til Missionsmøder, hvilket min Far fandt sig meget brøstholden over og flere Gange har udtalt sig om med Bitterhed. Det skete i mine Drengenaar, at der kom en gammel Missionær og besøgte Far, og den sidste Gang, han var der, sagde han:

»Nu ses vi nok ikke mere her paa Jorden, Anders, og derfor vil jeg gerne give dig en lille Erindring.« Med disse Ord tog han sin Lommekniv og gav den til min Far, der gemte den i sin Skrivebordsskuffe. Det er mit sidste Minde om Missionsvæsenet i Flensted Skole, udover at Kristen Strunge fra Møllerup i nogle Aar kom og holdt Søndagsskole. Men ved det er der ikke noget Minde om den Dømmesyge og Strenghed, der kunde præge Missionen. I vort Hjem mærkede vi ej heller noget saadant. Vore Forældre gik meget til Kirke, især var det en fast Regel, at Far skulde af Sted, og der var ikke mange Søndage, hvor han ikke sad paa sin Plads i Kirken, enten Præsten tilhørte den ene eller den anden Retning.

I Flensted Skole steg Børneantallet jævnt, og i 1893 fik Sogneraadet en Skrivelse fra Skoledirektionen om Tillæg til Lærerens Løn. Sogneraadet svarer, at det vil yde et Tillæg paa 10 Td. Byg; men Aaret efter kommer der fra Ministeriet Paabud om ved første Vacanse at forhøje Embedet til anordningsmæssig Løn for en gift Lærer, hvortil Provsten føjer, at han henstiller til Sogneraadet at forhøje Embedet med det samme, hvilket Raadet nægter. I Maj samme Aar kommer der Paabud fra Skoledirektionen om, at Skolestuen i Flensted skal gøres større, da der er over 70 Børn og der er Sandsynlighed for, at Tallet vil stige; samtidig skal der foretages en Udvidelse af Lejligheden.

Sogneraadet svarer at det ikke finder Aarsag til at bygge, men hvis Børnetallet stiger til over 80 vil det henvise en Del Børn til Laasby ved at omlægge Skoledistrikterne. Men nu kommer der Paabud fra Ministeriet, at en Udvidelse baade af Skolestue og Lejlighed skal finde Sted, og at Lønnen af Ministeriet er forhøjet til 50 Td. Byg til Kapitelstakst, dog aldrig under 12 Kr. Tønden, samt 6 Fv. Træ fra 1. Januar dette Aar at regne, og der tilføjes, at Spørgsmaalet om Forhøjelse af Embedet til fuld anordningsmæssig Løn vil være at genoptage om to Aar.

Sogneraadet nægter at anerkende Ministeriets Diktat og erklærer, at det ønsker Sagen indgivet til Domstolene; da det ikke tror, Ministeriet kan paabyde noget saadant; men man er villig til at bygge ved Skolelokalet, hvis en Udjævning af Skoledistrikterne ikke kan lade sig gennemføre; man føler sig irriteret over, at højere Kræfter vil tvinge Sagen igennem.

Allerede i September Maaned kommer der Besked fra Ministeriet, at det fastholder sit Paabud og ikke vil tillade en Prøvelse af Sagen, da der foreligger Højesteretsdom for, at Ministeriet iflg. Loven har Ret til at træffe saadanne Afgørelser. Sogneraadet er dog ubøjeligt og vil vente, til det ser, om Amtsraadet er villig til at gaa Ministeriets Ærinde og idømme Sogneraadet Dagmulkter. Kristen Rørbæk lader dog i Protokollen tilføje, at han paatager sig intet Ansvar derfor, da han anser det for rettest at efterkomme Ministeriets Forlangende. Han mente altsaa, at Læreren nu skulde have den Løn Ministeriet havde tillagt ham fra Nytaar. Han var ogsaa trængende til det.

Kristen Sørensen forklarer nu for Amtsraadet, hvad Sogneraadet vil, og hvad det ikke vil. Sogneraadet vil forhøje Lønnen fra 400 Kr. og 4 Fv. Træ til 500

Kr. og 4 Fv. Træ; men ikke til de forlangte 600 Kr. og 6 Fv. Træ. Man maa dog gaa i Gang med Skoleudvidelsen, der forlanges færdig til efter Sommerferien 1895, men nægter stadig at udbetale den forhøjede Lærerløn, og først da man kommer helt hen i August Maaned, gaar man ind paa at betale, efter først at have søgt Raad hos forskellige Sagførere, der alle har fraraadet at lade Sagen prøve for Retten.

Under Byggeriet boede Lærerfamilien i Forpagterboligen paa Kalbygaard,

Fig. 52. Flensted Gade; til venstre den gamle Skole i Flensted, som nu er Forskole.

og der blev den Sommer holdt Skole i Kalbygaards sodsværtede Smedje. Og nu skulde man tro, at der saa blev Ro om Skolen i Flensted; men det værste var tilbage.

Det var min Far egentlig Aarsag til, idet han forlangte Erstatning for Ødelæggelse ved Byggeriet og Afsavn af det Stykke Havejord, der var taget ind til Skolens Udvidelse, eller et nyt Stykke Havejord udlagt til Brug; men da man ikke kunde enes om denne Erstatning, gik Læreren til Skoledirektionen med sin Besværing, og skønt Sogneraadet lige havde faaet Meddelelse om, at Lærerlønnen for Fremtiden var fastsat til:

Korn: 50 Td. Byg a 12 Kr.	600 Kr.
Offer og Aksidenser	124 —
Skolepenge	70 —
Bolig med Have	100 —
4 Favne Brænde til eget Brug	80 —
Ialt	<u>974 Kr.,</u>

som forhøjedes til 975 Kr., stod det nu over for et nyt Krav om Penge til Lærer Kaae. Nu flød Bægeret over, det havde længe irriteret den unge myndige Sogneraadsformand, at Sognet skulde paalægges disse uønskede og, som han siger, unødvendige Udgifter til Skolen i Flensted, og han skriver et Svar med Næb og Kløer til Skoledirektionen; det ender med nogle meget nedsættende Ord om min Far nogle Ord, som jeg er nødt til at tage med, skønt jeg ikke synes, de er det lille halvhundredede Kroner værd, som det hele drejer sig om. Hvorvidt der er nogen egentlig Baggrund for Ordene, ved jeg ikke; men det er i hvert Fald rigtigt, at man i 1883 ikke vilde have haft min Far ansat i Flensted, og maaske er der noget fra den Tid, som ulmer op i Sogneraadsformandens Sind, enten det nu er Sangeren eller Missionsmanden, Modviljen var rettet imod, sandsynligvis den sidste, skønt Ordene tyder paa den første. For at der skulde være andre Ting, udover nogle Besværinger og Skatteklager, tror jeg ikke.

Sogneraadsformanden slutter sit Svar saaledes: »Og da nu Embedet er saa højt, at der kunde ventes en dygtig Lærer, ser man gerne, om det kunde blive ledig, og Beboerne kunde faa en Lærer, der kunde være agtet og afholdt af dem.«

Og den 12. 2. 1896 sendes et endnu skrappere Brev, efter at man har modtaget Ministeriets Paabud om at komme med Forslag om Forhøjelse af Lærerembedets Indtægter til fuld anordningsmæssig Løn. Brevet lyder saaledes lidt forkortet:

»Sogneraadet findes ikke Anledning til allerede nu at forhøje Lærerembedet i Flensted igen, hvilket man allerede har maattet gjort i saa stor Udstrækning, som sket er, til stor Beklagelse for Beboerne i Skoledistriktet, da de nu af den Grund er tvungen til at beholde den nuværende Lærer, og ikke i hans Levetid kan vente at faa endygtig Lærer, men dog bemærkes, at Sogneraadet ikke er uvillig til at godt ville faa Haven ved Flensted Skole forstørret, naar nogen- lunde Lejlighed dertil kunne gives, hvilket næsten er ugørligt for Tiden; men hvis det høje Skoledirektion vil yde Laasby Kommune nogen Støtte paa Skolevæsenets Omraade, da kan det bedst ske ved, at der bliver ansat en anden Lærer i Flensted, og den nuværende kom derfra.«

P. S. V.

Kristen Sørensen.

Skoledirektionen fordrer omgaaende Skolekommissionens Udtalelse om denne Erklæring, og Skolekommissionen, som bestod af Pastor Lind, Jens Laursen Jensen i Laasby Vestergaard og Søren Peder Jensen i Flensted holdt Møde knap fjorten Dage efter, at Kr. Sørensen havde skreven denne sidste Skrivelse. Men det var galt, for baade Søren Peder og Jens Laursen var Medlemmer af Sogneraadet. Jens Laursen havde dog ikke været til Stede ved Mødet den 12., men det havde Søren Peder; derfor snakkede Jens Laursen med Søren Peder om det og fik ham til at gaa hjem, saa han kunde opføres som fraværende ved Skolekommissionens Møde, og det gjorde Søren Peder. Da han var gaaet, forfattede de to tilbageblevne følgende Anfaling til Ansøgningen om Erstatning af Havejord.

»I Henhold til foranstaaende Paalæg fra Skoledir. skal Skolekom. herved udtale, at Ansøgeren er en særdeles dygtig Lærer. Han har gode Kundskaber, idet han har første Karakter til Eksamen, og som Bevis for, at han stadig søger at uddanne sig videre, kan tjene, at han mindst fire Gange har haft Feriekursus i København. Han er en mere end almindelig aandelig udviklet Personlighed,

og som han i det hele taget er godt begavet, saaledes har han særlig gode Gaver til at være Ungdoms- og Børnelærer, saa Børnene er godt, ja endog fortrinligt underviste i alle Skolefag, og hele hans Undervisningsmaade gør, at Børnene turde have Kærlighed til ham og Respekt for ham; selv giver han sig samvittighedsfuldt hen til sin Gerning, og hver Vinter i de tolv Aar, han har været i Flensted, har han holdt Aftenskole, hvortil de mange Karle fra Skoledistriktet flittigt har mødt. Derfor har undertegnede Sognepræst ogsaa altid været særdeles godt tilfreds med hans Undervisning ved Skolen, hvorfra jeg som oftest har mine bedste Konfirmander, og medundertegnede J. Laursen Jensen har for et Par Aar siden tillige med Sogneraadsformanden og det i Dag fraværende Medlem S. P. Jensen været med til at give ham medfølgende gode anbefaling. Lærer Kaae har altid været almindelig agtet og afholdt baade som Lærer og som Menneske, saa ingen af os har nogensinde anet, at der i Skoledistriktet skulde være en saa gennemgaaende Misfornøjelse med ham som Lærer, saaledes som Sogneraadsformanden skriver, ejheller kunne vi forstaa, hvad der i Lærer Kaaes Virksomhed som Lærer har givet Sogneraadsformanden Aarsag til at udtale en saa nedsættende Dom.

Naar undertegnede J. L. Jensen, der tillige er Sogneraadsmlem, har underskrevet en Erklæring saa modsat Sogneraadet, da ønsker jeg bemærket, at jeg var fraværende ved det Møde, hvor Sagen blev behandlet, ligesom jeg selvfølgelig ikke vilde have underskrevet Sogneraadets Erklæring.«

Laasby Skolekommission 22. 2. 1896.

P. Lind. Jens Laursen Jensen.

Hvad nu med Kristen Rørbæk, havde han underskrevet Erklæringen? Nej, det havde han ikke; for han var ikke mere i Sogneraadet, han var blevet afløst af en Mand, som Kristen Sørensen bedre kunde magte. Der havde nu fundet en Taksation Sted, og den forlanger Direktionen opfyldt. Sogneraadet fastholder imidlertid sin Erklæring, skriver Sogneraadsformanden.

Ministeriet afgør da denne Sag ved at skrive, at det ikke kan tillægge Sogneraadets Udtalelser om Lærer Kaae nogen Betydning, og at Raadet maa give ham 20 Kr. een Gang for alle samt 15 Kr. om Aaret i Skadegæld eller udlægge et andet Stykke Have. Og det maa Sogneraadet saa efter en Del Tovtrækkeri gøre, dog saaledes, at de slap for de 15 Kr., da de udlægger ny Havejord, idet Branddammen blev opdæmmet og lagt til Gymnastikpladsen, saa Haven kunde gøres lidt større.

Tyskerne siger: Weiniger Wolle, fiel Geschrei! Vi fristes til at tykke, at de ogsaa kan slumpe til at have Ret. Kristen Sørensen og Lærer Kaae tykte vist lige saadan; de kom senere meget godt ud af det med hinanden.

Om min Faders Virksomhed som Lærer bør jeg ellers ikke skrive her. Jeg vil dog lige nævne, at i 1909, da der kunde faas Statstilskud til kommunale Gymnastiksale eller Gymnastiksale, der var til Raadighed for Skolerne, var vi nogle unge, der snakkede om at faa saadan et Hus i Flensted, men det vilde Far ikke arbejde med, og det var jeg nu ikke helt tilfreds med og mener endnu, at vi skulde have haft det Hus kristret op dengang. Men ingen af de gæve Folk i Byen rørte heller en Finger for at faa Huset, og det skal han dog ikke have Utak for. —

I 1899 havde man vedtaget en Skoleplan, der flyttede alle ældre Børn til en Skole ved Korsvejen. Kristen Sørensen var Formand for Mejeriet og vilde godt spille Korsvejen ud mod de to gamle Landsbyer; men der vistes saa megen Misfornøjelse med den vedtagne Plan, at Sogneraadet forandrede den, saa man oprettede en Forskole i Laasby og en Pogeskole i Flensted.

Her i Flensted lejede man Fr. L. Kristensens forhenværende Aftægtsbolig, hvor nu Svigersønnen Jens Sørensen og Kirstine senere gik paa Aftægt. Og i en Del af Huset blev indrettet Skolestue og Bolig for en Pogelærerinde. Lærerinden i Flensted fik 300 Kr. og 50 Kr. til Brændsel. Det kneb med at faa en Lærerinde til den Pris.

Der er ogsaa senere lavet Skoleplaner for Sognet. I 1917 bestemtes at flytte Flensted Skole ud ved Lergravsvejen, saa den kom lige saa nær til Skanderborg Landevej som til Aarhusvejen. Det er den uheldige Form, som Flensted Mark har, der mærkes i saadanne Planer. Det er Jordranet til Herregaarden for tusinde Aar siden, der endnu kan faa Sognet til at knage i Fugerne.

I 1919 tog min Fader sin Afsked og flyttede senere til Laven, hvor han boede til sin Død 1936.

Paa sine gamle Dage nedskrev han nogle Erindringer fra Barndoms- og Ungdomstiden, som kan læses i Tidsskriftet »Østjydske Hjemstavn« 1945 og 1946.

E. Harlou 1919—, der var Lærer i Skovby ved Nørre Alslev paa Nordfalster, men ellers ikke var Øbo, idet han er født i Møllerup, blev nu Førstelærer i Flensted, og i 1922 vedtog Sogneraadet at bygge en ny Skole i Flensted til ham.

Lærereinder.

Mette Karoline Hansen, Sal, kaldet 1901. Men hun kom ikke til at undervise ret længe.

Kristine Lauritsen fra Fanø, kaldet 1901. Hende kan jeg tydelig huske, hun var rar; men jeg vilde ikke gaa i Skole til hende.

Marie Sørensen Torp, 1902—10. Hun kom fra Møn og var en dygtig Lærerinde, men havde et lidt særegent Væsen.

Lilly Nielsen 1911—17. Kom fra Ørum Præstegaard, hvor hun var Lærerinde.

Karen Skjødt var Vikar i et halvt Aarstid. Nu er hun gift med Rasmus Rasmussen i Skovsrod.

Elna Nielsen blev Vikar. Man vedtager at oprette et Forskolelærerindeembede, og hun blev ansat som saadan fra 1918—1920, da hun blev gift med Karl Kaae og afsagde Pladsen. Bor nu i sin Fødeegn Volsgaard i Snebjerg.

Ester Johansen 1921—. Født i Aagaard ved Kolding. 1922 flyttede hun hen i den gamle Skole, der trods sine 90 Aar stadig bruges.

Hvordan Fremtidens Skoleplaner i Sognet bliver, kender jeg ikke; men at Udstykningen af Skoledistrikterne har været frugtbare Handlinger, er der ikke Spor af Tvivl om. Det gælder baade 1814 og 1857, og selv om Skolerne ingen Frontespicer fik hverken i Laasby eller Flensted, har Livet i dem sat Spor til Grøde i det Samarbejde, der har været mellem Skolerne og Hjemmene, mellem de Kvinder og Mænd, der modtog Børnene, og de der saa dem forsvinde med Skoletaskerne paa Ryggen, naar Skoletiden var inde.

Fig. 54. Gadeild paa Storehøj Valborgaften.

GAMMEL LANDSBY

Livet i den gamle Landsby er ikke saa let at komme ind til. Det daglige Arbejde med Mark og Husdyr, i Køkken og Bryggers, kan vi til Nød leve os ind i. Idet vi endnu til Dels husker, hvorledes det gik til før Maskinernes og Arbejdsdelingens Tid.

Vi har i det foregaaende set, hvorledes Husene var indrettet og møbleret, hvorledes Folk gik klædt, set meget af Fattigdom, lidt af Velstand, set Familier opløses ved Dødsfald, hvor især de unge Koners Død var skæbnesvangre for de Børn, som fandtes i Familien.

Vi har set, under hvilke Vilkaar Fæsterne sad ved Gaardene gennem skiftende Tider, set Landsbyerne hærages af Krig og Kvægsyge og Ildebrand.

Vi har set de skiftende Tidens Herrer: Munke og Konger og Herremænd udøve deres Regimente, set Selvejerbøndernes Arbejdsiver og de Resultater, de naaede i Form af Nyrydninger, Udstykninger og Grundforbedringer, set de nye Tider blive til med Rydningen af Sct. Olufshøj og Oprettelsen af Mejeriet, set Skoler gro op og gennem Tiderne søgt at følge Slægterne op til vor Tid.

Men kun i enkelte Glimt har vi kunnet se dybere ind i det Liv, de Mennesker levede sammen i søgne og hellige Dage. Hvert Navn, som Bogen rummer, er en Menneskeskabne; men deres Savn, deres Længsler og Syner, deres Haab og deres Glæder og Sorger kan vi sjældent naa ind til.

I dette Kapitel skal vi forsøge at hente nogen Minder frem fra de sidste Slægtled i Landsbyerne. Den gamle Landsby dør jo egentlig ikke. Den forandrer sig, men saa længe, der er ældre Mennesker, som vil fortælle for de unge, hvad de hørte og oplevede i sin Tid, om Sæd og Skik i deres Ungdom, da kan vi lytte til den gamle Landsbys Tale.

Vi har gennem hele Bogen ikke forsmået at lytte efter Sagn og gammel Tale vel vidende, at det er en Kilde, som maa bruges med Varsomhed, ligesom al anden mundtlig Overlevering; men kun faa andre Fortidsminder bringer os i saa levende Kontakt med, hvad der rørte sig i vore Fædres Sind.

Livet i Fællesskabets Tid prægedes meget af Grandestævnet, eller som det her kaldtes *Visamlingen*. Fra Flensted hører vi intet om dette; men i Laasby holdt man Visamling længe efter, at den havde mistet sit egentlige Indhold.

Jens Rask i Søndergaard fortæller, at man kort før han kom til Laasby i 1862 endnu gemte *Vikæppen* i Byen; det var en lang firkantet Stok, hvorpaa hver Bymands Navn stod indridset, samt et Mærke for hver af hans Lodder. Ved Siden af Navnet var der en lille aaben Plads til at skrive alle de Forsømmelser, som Manden gjorde sig skyldig i over for Byvedtægten, som var vedtaget sidste Aar paa Søndagen mellem Jul og Nytaar. De to Mænd, som havde været udnævnt til at føre Syn over Hegn m. m., mødte med *Vikæppen* som en hellig Lov, og ingen sagde imod, men betalte villigt, hvad der stod paa *Vikæppen*.

Byens Videbrev, som var Landsbyfællesskabets Lov, omtales ikke af *Jens Rask* eller andre, som kan fortælle om Visamlingen paa sit sidste Stadium. Det var nu tilsyneladende kun Aftaler fra Aar til Aar, man holdt Visamling over. Men den hellige *Vikæp* har baade *Jens Jørgensen* og *Jens Rask* dog hørt om. Visamlingen holdtes helt til 1885. Et Minde fra Fællesskabets Tid er det vel, at man længe brugte Navnet *Oldermand* om Byernes Snefogder. Gamle *Jens Jørgensen* fortæller, at man i ældre Tid sammenkaldte til Visamling ved at blæse i *Gadehornet*, og at man ved den aarlige Visamling hos Oldermænden gjorde Akkord med Bysmeden.

Julen varede til Hellig tre Kongers Aften. Alt unødvendigt Arbejde hvilede i den Tid. Saadan var det ogsaa, da jeg omkring 1910 tjente i Flensted i Kristences Gaard, og saa fik vi i hele denne Tid ikke Rugbrød paa Bordet, men spiste Sigtebrød fra den store Julebagning. I 1840erne gik det af Brug at brænde *Hellig tre Kongerslys*.

Jens Jørgensen fortæller, at *Nytaarsaften* satte hans Far fire Knive i et Stykke Rugbrød for at tage Varsel paa den kommende Høst. Jo mere anløbne Knivene var Nytaarsmorgen, jo bedre blev Høsten af de forskellige Kornsorter: Rug, Vinterhvede, Byg og Havre. Han fortæller ogsaa, at man slog Potter for Dørene, eller i Mangel af Potter brugte man Træklodder bundet til Enden af et Reb; man morede sig ogsaa med at »putte Gryderne« og skød Nytaar ind. Nytaarsdag gik Karlene rundt i Gaardene og skød Nytaar ind for derpaa at blive beværtet med Æbleskiver, Vafler og Brændevin. I vor Tid blev det Børnene, der gik rundt og skød Nytaar med Knaldpapirbøsser og modtog Nytaarsgaver.

Jørgensen kunde ogsaa huske, at hans Moder sagde, at man Nytaarsaften ikke maatte flytte Lyset fra Bordet. Det holdt hun strengt paa. Gjorde man det, døde man inden næste Nytaarsaften; af samme Grund maatte man heller ikke se ind ad Vinduerne paa denne Aften.

Paa Fastelavns Mandag sagde min Far altid: »I Dag skal vi have Flæsk til *Dower*, ellers render vi i Skoven.«

Gadeild eller *Gåjild* brændtes i min Barndomstid Valborgaften paa Storehøj paa Kalbygaards Mark. Det var omkring 1900 ogsaa her Børnene, som holdt Stikken i Hævd. Det var dengang Skik, at Heilmann lod køre et Læs Tjørnekvas op til Højen; en af Købmændene i Byen kunde ofre en ubrugelig Tjæretønde, som blev sat paa et Stillads paa Højens Top, hvor Ilden brændtes. Men Landsbybørnene samlede hele Eftermiddagen Halm, idet de gik rundt fra Gaard til Gaard og tiggede *Halmbrøninger*, og var der god Tid paa Halm, fik vi nogle ordentlige Slæbninger. Naar Halmen var bragt paa Plads paa Højens Top, skulde vi hjem og have en Tørv lavet til. Det skulde helst være en Tørv af *Hundkjød*; der blev med en Kniv boret et Hul midt i Tørven, saa den kunde sættes paa en

Ølbryggeriet i Laasby. Det er i denne Bygning, der har været Mejeri i 80erne. Her drev Anton Pedersen i mange Aar et stort Hvidtølsbryggeri.

Sognets eneste Pottemagerværksted. Det er Jens Nielsen, der sidder ved Drejeskiven, han har i den sidste Menneskealder drevet sit stadig blomstrende Haandværk. En af hans voksne Sønner er nu hans Medhjælper.

Den gamle Smedje i Laasby c. 1900.

Et Gymnastikhold fra Laasby. Lederen er Gdr. Søren Møller, Flensted Mark. Nummer to fra højre i øverste Række er Jens Lundgaard, der kom til at afløse Søren M. som Gymnastikleder. — Billedet er fra c. 1905.

lang Stage, hvor den blev holdt paa Plads af en Tværpind. Naar Hullet var boret, skulde Tørven lægges i Stenolje, til den var helt gennemvædet, og med disse Fakler mødte vi saa op ved Højen, naar Mørket begyndte at falde paa.

Det var en hel Ulykke, om man ikke kunde være med til *Gåjild*. Paa Højen flokkedes i Endrægtighed Ungdommen fra Byen og Gaardene, mens de mere satte mødte op ved Thyboledet, hvor de i Læ for de kolde Foraarsvinde kunde overvære Ildfesten.

Nu blev Baalet tændt, og alle Hænder kappedes om at nære Ilden, saa den kunde overgaa Omegnens Blus; til sidst tændtes Tjæretønden og Tørvefaklerne, med hvilke vi omsværmede Højen som en Flok Lygtemænd. En og anden ymte vel noget om, at nu fløj der en Heks til Bloksbjerg, men det tog vi os ikke af; det var Glæden over den blussende frie Ild, der til daglig var bandlyst i Landsbyens Nærhed, som for denne ene Aften besatte os. Saa kom Sommeren, og Dagen efter flyttede Hyrdedrengene i Plads.

At Ungdommen tidligere holdt *Gadelamsgilder* vidste vi, det kunde Kristence fortælle; det havde hun jo som ung Kone i Byen været med til; men det var nu gaaet helt af Brug.

Foruden Gadelamsgilder holdt de unge ogsaa *Legestuer*, fortæller Jens Jørgensen. Legestuerne gik paa Omgang i Byens Gaarde en Gang om Aaret. Ungdommen maatte selv betale Spillemandene, og Sønnen i Gaarden eller Forkarlen holdt en saadan Aften Udsalg af Brændevin, hvoraf der blev drukket meget. Der mødte ogsaa gerne en *Hvedebrøds-kone*, som kunde sælge for en 4—5 Rigsdaler. Og her lød nu *Kylling-Sørens* Danse og maaske ogsaa *Kobber-Jenses* Sange. Iøvrigt kunde det gaa temmelig vildt til ved Legestuerne, hvis der var Slagsbrødre i Byen, og mange Steder var Gaardmandsfolkene kede af Legestuerne af den Aarsag.

Efter Høst blev der i Gaardene holdt *Høstgilder*, hvortil foruden Gaardens egne var indbudt de Høstfolk, der havde været med i Arbejdet samt Smeden og Faarehyrden. Der blev bagt Sigtebrød og Søsterkage og slagtet et Lam eller en Kalv til Gildet, der begyndte ved Totiden om Eftermiddagen; men der blev ikke danset.

Kristence kunde ogsaa fortælle, at naar der var ophøstet hjemme i Ougaard, stillede Høstfolkene i Gaarden og »strøg for Kaalen«. Saa maatte de have en Snaps og en Kage for at spare Grønkaalen. Ja, hun satte stor Pris paa at faa Skikken opretholdt i sit Hjem i Flensted.

Af Høstskikke, som endnu huskes fra Høleernes Tid, kan nævnes, at ingen vilde binde det sidste Neg, som kaldtes *den Gammel*. Hvad Tro der egentlig var knyttet til dette Neg, var der ingen, som talte om; men der var en voldsom Kappelstrid om ikke at komme til at binde Neget.

Iblandt de Familiefester, der fra Tid til anden maatte holdes, stod Bryllupperne jo i en særlig Glans. Foruden Slægtens Medlemmer skulde *Gildefælliget* med. Indbydelsen skete ved Bydemanden otte Dage før Gildet. Laurs Jensen har som Elev paa Mellerup Højskole i 1885 fortalt om, hvordan det dengang gik for sig:

Bydemandens Remse kan han desværre ikke huske, men han siger, at der altid blev nævnt den Dag, da Bagningen til Brylluppet skulde foregaa, da de fleste af Gæsterne gav *Fon*. Hvori dette egentlig bestod, siger han ikke helt bestemt.

Fra Fongildet, der ikke var mere end almindelig pæn Opvartning, fik man en Kage med hjem. Paa den Tid kunde man leje et Telt til Opstilling paa Møddingstedet midt i Gaarden, hvis der var for lidt Husplads i Stuehuset.

Paa Bryllupsdagen blev Gæsterne modtaget med Musik, idet Spillemændene stod uden for Døren og blæste hver Gang en Vogn kørte frem. Spillemændene var jo ogsaa med, naar Brudetoget kørte til Kirke. De var i den forreste Vogn, saa kom Brudeparret, Brudepiger og Brudesvende og saa den nærmeste Familie. Det gik rask baade hen og hjem, og paa Hjemvejen maatte Himlen gerne sende en lille Byge, saa der kunde »regne Guld i Brudens Skød.«

Efter Hjemkomsten blev Gæsterne bænked i Teltet, idet Skafferen viste Folk til Bords. Ogsaa her sad Brudepiger, Brudesvende, Brudemænd og Brudekoner nær Brudeparrets Højsæde. Saa kom Familien og senere bænked man sig som bedst.

Bruden behøvede ikke at græde, hvis hun ikke selv vilde. Under Spisningen kom Skafferen med en Tallerken, hvorpaa der laa en brækket Ske, og saa gav man en Skilling til Kogekonen, saa hun kunde faa sig en ny Ske, undertiden blev der paa lignende Maade samlet ind til Musikken.

Naar Dansen efter Bordet skulde begynde, tog Skafferen en af Konerne eller Pigerne fra Køkkenet og dansede en Omgang for at »fejje Gulvet«, hvorefter han bukkede for Bruden, med hvem han dansede Gulvet rundt nogle Gange, og til sidst afleverede han hende til Brudgommen med et højtideligt Buk, og nu dansede Brudeparret Stykket til Ende. Saa kommer Bestillingsfolkene, Brudemænd og Ungkarlsførere og danser det næste Stykke med deres Damer, og først naar det er forbi, tager Bryllupsgæsterne fat paa Dansen, der varede til det blev lyst.

Ved Bryllupper og andre Gilder fortaltes mange Historier, Oplevelser, Sagn og sære Hændelser; men de fleste Spøgelseshistorier og Sagn om overnaturlige Ting fortaltes vel helst ved Lejligheder, hvor Stemningen var mere afdæmpet. Vi maa høre nogle af dem, vi begynder med *Mosehesten*.

Nede ved Langvad mellem Laasby og Toustrup har der jo været en Bro, Langvadsbro, hvis Rester endnu ses; men engang i ret gammel Tid maatte man vade gennem Bækken, og naar Vandet stod højt, kunde det være vanskeligt nok for Fodgængere at komme over, og især var det ikke let en mørk Vinteraften.

En saadan Aften gik nogle unge Folk fra Toustrup hjem fra en Legestue i Laasby, og da de kom til Langvad, vidste de ikke, hvordan de skulde komme over. Det var om Efteraaret, og der gik en Hest og græssede paa Engen tæt ved. En af Karlene siger da, at de kunde jo ride hinanden over paa denne Hest, saadan at to satte sig op og red over og kun den ene red tilbage for at hente den anden. Saadan kunde de komme tørskoede over. Men da der var kommen to op, saa var der Plads til flere, og saaledes gik det, indtil de alle sad paa Hestens Ryg. Midt i Vadet kom en af de forreste til at se sig tilbage, og da han fik hele den lange Række at se, udbrød han forundret: »Jøsses Kos, sikke et lang Hos!« Men det skulde han ikke have sagt; for i det samme gik det lange Hos midt over. Det var Mosehesten, der havde gækket dem, og de fik alle et koldt Bad og en slem Forskrækkelse.

Paa det samme Sted gik ogsaa en Mand, der ikke var helt at stole paa. *Strande Jens* i Laasby har fortalt, at han en Aften for mange Aar siden kom fra Dalle-

rup, og da hørte han en Mand komme fra Toustrup. De kom til Vadet omtrent paa een Gang; men den fremmede kom først og gik saa sært og trippede paa Stenene og vilde ikke svare paa, hvad Jens raabte til ham. »Jeg blev da lidt hed om Ørene,« siger Jens, »og jeg ved ikke, hvordan det gik til, men jeg kom til at nævne Jesu Navn højt, og saa gav det et *Plus* i Vandet ved Siden af og Manden forsvandt.« Det var nok ikke helt rigtigt med den Mand, tilføjer Fortælleren.

Paa Kirkevejen fra Flensted til Laasby var der ogsaa noget Pulseri, idet der ved *Vihjønnet* skal gaa en hovedløs So. Og Niels Laursen i Flensted har selv fortalt, at han en Aften kom fra Laasby, og da saa han noget hvidt, der gik paa Vejen, og saa kunde han ikke være der. Det gik og sagde: Nimme, nimme! og han maatte ned i Grøften for at komme forbi. Hans Søn Peter Laursen har fortalt mig, at omme ved Niels Krænsens Gaard, som nu ejes af Jens Jensen, var der en Maltkølle. »Der var vi Børn rædde for at gaa forbi, for der spøgede det!« sagde Peter. Køllen laa oppe ved Kirkevejen, hvor Vejen drejer ned til Gaarden.

Et Par Steder, nemlig i Thorsminde Skov og ved den brune Bakke og Korsdal i Laasby, kan man til visse Tider høre et *Barn græde* om Aftenen; her mente man, at smaa Børn var undlivet af deres Mødre.

En Præst, der kunde mane, kom ulykkeligt af Sted i *Præstevad* ved Laasby Station, da han vilde mane nogen Røvere ned, idet han mente, det var Spøgelse. Man saa ham aldrig mere.

Strande Jens, der saa Aamanden, gav sig ogsaa af med det overnaturlige. Han kunde *slaa Øjet ud paa en Tyv*. Han brugte Voks fra Kirkelysene og Bly fra Kirkevinduene til sine Kunster. Men ogsaa han var uheldig og kom til at slaa Øjet ud paa sig selv, engang da han alt for rask vilde hævne sig paa en Faaretyv. Han havde nemlig talt fejl, da han om Aftenen talte sine Faar ind. Der manglede eet, syntes han; men det var nok ham selv der var Aarsag, og saa gik hans eget Øje.

Kobber Anders, som var en dygtig og flittig Væver, havde en *Cyprianus*, men han brugte den vist ikke. Han var Far til *Kobber Jens*, der skrev Viser og selv drog rundt og solgte dem samtidig med, at han opførte Dukkekomedier imod 4 Skilling i Entré.

Engang da Kong Frederik den Syvende var paa Rejse i Jylland, søgte Kobber Jens Audiens og bad da Kongen om sin Frihed. Kongen svarede, at den havde han jo. Nej, svarede Jens, for han kunde kun afsætte sine Viser i Aarhus og Skanderborg Amter. Som Følge af denne Henvendelse fik Jens sit Virkefelt udvidet til hele Jylland.

Varsler spillede en meget stor Rolle for vore Forfædre. Man saa *Forbrand* for Ildebrand, man saa *Ligskarer*, der varslede Død. Et Varsel om Død omtales fra Ersholt. Det er Marie Pedersen fra Vissing, der fortæller for godt et halvt hundrede Aar siden. »Der var en bar Plet i min Husbonds Korn i Ersholt; det var af Form som en Grav. Da vi engang kørte forbi, spurgte a: »Men hvad er det for en bar Plet, har I glemt at saa der?« Og Kornet stod endda saa godt rundt om. Saa svarer han lige saa stille: »Det er *min Lighiste*.« A gentager Svaret, for a tykte, det var saa kunstigt. »A tykkes, I siger: det er min Lighiste!« »Ja,« siger han, »det er nok mig, der skal dø, derfor er den bare Plet der.« Det var første Gang, a hørte Tale om det.»

Et mærkeligt Varsel fortælles fra Ougaard. Der turde de ikke bage paa en

bestemt Dag i Ugen, vistnok om Fredagen, for saa vilde Gaarden brænde. Engang var nemlig Gaarden nær brændt, men saa var der en Mand, der sagde, at hvis de bagte een Gang til paa den Dag, saa var Gaarden uhjælpelig fortabt, for saa *vendte Stenen* sig i Ovnen. Sagnet er muligvis noget forvansket, eller maaske er to Sagn sat sammen. Andre Steder fra kendes Sagn om en Sten, der vender sig, naar den kan lugte nybagt Brød fra en bestemt Gaard. Man mener, der har været bragt Ofre til disse Sten. Vi har tidligere (S. 97) hørt, at Ougaard sandsynligt brændte i Middelalderen. Maaske Sagnet er et Minde om denne Ildsvaade.

Ved Hjælp af Cyprianus eller ved Forskrivninger kunde man komme i *Forbindelse med Fanden* og sikre sig hans Hjælp, hvilket dog altid betaltes dyrt. Saaledes fortælles, at der var en rig Købmand i Skanderborg, der havde al sin Velstand fra Fanden, som han havde forskrevet sig til. Saa gik der en Tid, og Købmanden blev lidt fordrucken, og det saa ud, som om det gik tilbage for ham. Folk mente, at det var af Ærgrelse over, at han kom Fanden hver Dag nærmere. En Dag kom der en Mand kørende, der hed Frederik og var fra Flensted, og han kom forbi en Vogn, der var gloende røde Hjul under og to kulsorte Bæster for. Det var om Sommerdage, og endda dampede Bæsterne ud af Næsen som i en haardklingende Frost. Der var kun een Mand i Vognen, og han havde en Kappe slaaet over Skuldrene, han havde et spids Fipskæg og et snoet Overskæg, var skavn i Ansigtet og saa ret skummel ud i det hele. Han mødte ham oven for Haarby, og da han kom til Foerlev, kom den anden tilbage. Men Frederik tænkte jo ikke videre ved det og blev ved til Skanderborg. Saa gik han ind til den nævnte Købmand, for der var hans Søskendebarn Kræmmersvend, og han fortalte, at nu havde Fanden lige været der; han havde staaet og luret ved Nøglehullet og kunnet høre, hvad der blev sagt. »Ja,« sagde Fanden, da han kom ind, »nu er Tiden omme!« »Den er saa,« sagde Købmanden, »nærenstid du vil lade mig have Ro, mens a binder mit ene Hosebaand, saa vil a med.« »Det er dig tilstaaet.« Men Købmanden lod det hænge og havde ingen Tid siden hans Hosebaand bundet. Saa havde den Slemme tabt Magten. Folk mener dog, at han var kommen over ham alligevel engang og havde koglet ham, saa han rendte i en Tørvegrav nogen Aar efter, og der sad han og var frossen ihjel.

Da Manden fra Flensted hørte Kræmmersvendens Fortælling, vidste han jo, at den Vogn, han mødte, var Fandens. Frederik har selv siddet inde hos vores og fortalt det, tilføjer Meddeleeren Peder Johansen i Fuldbro Mølle.

Saadant Møde kunde en Flenstedmand komme ud for midt paa den lyse Dag for blot to Slægtled siden. Og Frederik i Flensted var ellers ingen aandelig Undermaaler; men han var vokset op i sin Tids Tro paa det overnaturlige.

Jens Jørgensen siger om sin Fader Jørgen Sørensen, at *han slog altid Kors* mellem Hestene, naar han skulde ud at køre, man vidste jo aldrig, hvad man kunde møde paa sin Vej.

I Folketællingslisten fra 1850 er opført Navnene paa de Mænd af Sognet, som var indkaldt som *Soldater i Krigen*. Der var:

Mikkel Adolfsen i Kalbygaard, 24 Aar.

Kristen Rasmussen i Flensted, 26 Aar, han blev saaret. Var Søn af Husmand Kn. Rasmussen.

Rasmus Rasmussen, 24 Aar, Søn af Gmd. Jens Rasmussen i Flensted.

Niels Jensen, 23 Aar, Søn af Jens Sørensen den ældre, Gmd. i Flensted.

Mikkel Pedersen, 27 Aar, Søn af Husmand Peder Mikkelsen i Laasby.

Jens Andersen, 27 Aar, Søn af Gaardmand Søren Christensen i Laasby.

Niels Madsen, 23 Aar, Søn af Gmd. Mads Nielsen i Laasby.

Jens Jensen, 23 Aar, Søn af Gmd. Jens Jensen i Laasby.

Niels Sørensen, 28 Aar, Søn af Anders Nielsen, Laasby.

Rasmus Madsen, 23 Aar, Stedsøn af Jacob Christensen i Ougaard i Laasby.

Iblandt de faldne nævnes Husmand *Kr. Sørensen* paa Flensted Mark. Hans Hustru Maren Davidsen giftede sig i 1851 med *Kr. Andersen Sørensen*.

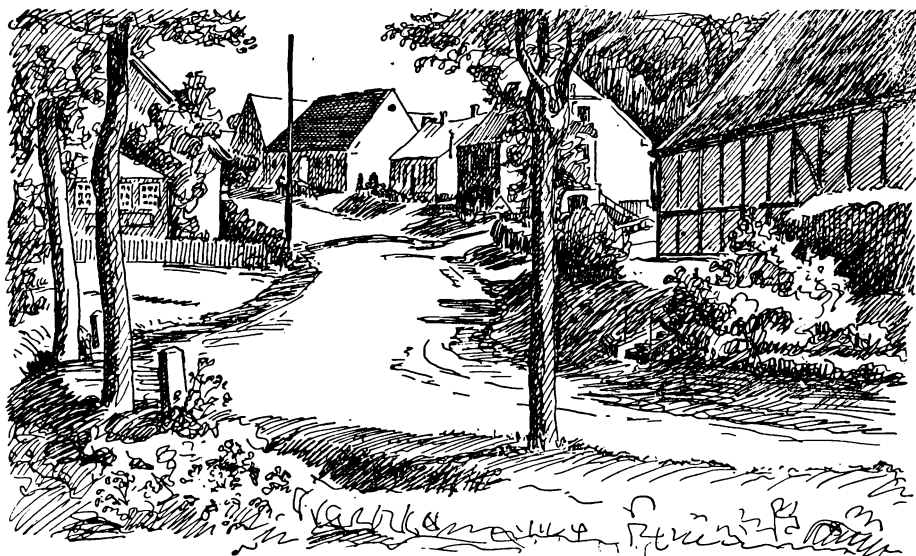

Fig. 55. Gaden i Laasby.

Rasmus Rasmussen i Skovsrod fortæller, at i 1848, da Krigen begyndte, kom der kun *to Aviser til Laasby*, nemlig til Sognefoged Mads Nielsen og til Kromanden, og saa skulde Bønderne hen i Kroen og drikke Kaffepunse hver Dag for at faa de sidste Nyheder; men det syntes de blev for dyrt, og saa rottede de sig sammen og bestilte en Avis i Fællesskab, saa der kom tre Aviser til Byen. Posten gik dengang fra Skanderborg til Gern to Gange om Ugen. Den gule Postvogn gik fra Skanderborg til Viborg over Resenbro. Den skiftede Heste i Tulstrup Kro og flere Steder. Da Landevejen fra Aarhus til Ringkøbing kom igennem, kom den til at køre paa den.

Man havde jo i 1848 ingen Telefon; men i Laasby, Flensted, Jaungyde og Nørre Vissing havde de Pligt til at holde Vagt paa *Opshøj* ved Vissing Mølle. De havde her et Læs Halm og noget Træ at stikke Ild i, naar de saa det brænde paa en Høj i Dover Sogn, hvor de saa igen kunde se Ejer Bavnehøj. Saadan var det ogsaa i Syd og Nord. Naar Fjenden kom nede ved Danevirke, kunde de slaa Alarm lige op til Skagen, saa skulde de møde med deres hjemmelavede Spyd. *Mads Murer* havde et med Æg til begge Sider.

— Det er Minder om *Slavekrigen*; man fortalte, at Tyskerne havde sluppet Slaverne i Rensborg løs, og at disse drog hærgende op gennem Jylland. —

Rasmus fortæller videre, at der i Laasby var en Karl, som tog en Flaske Brændevin med sig, da han skulde paa Vagt ved Opshøj sammen med en Karl fra Vissing. Da de havde drukket lidt af Brændevinen, kom de i Tanker om, at det kunde være sjovt at se, om de kunde faa det til at brænde paa Sorring Loddenhøj, hvor den næste Post var. De kunde jo prøve med lidt af Halmen og Træet. Der vilde jo altid være nok, om der rigtig skulde blusses for Alvor. De to Karle tændte altsaa et lille Baal, og det lykkedes til Fuldkommenhed. Vagten paa Loddenhøj saa straks Blusset og tændte deres Bavne, straks efter brændte det ogsaa paa Troldhøj i Gern Sogn, og man sagde, at det brændte med falsk Alarm lige til Skagen.

Jens Jørgensen fortæller at i 1848 var Laasby forskaanet for *fjendtlig Indkvartering* med Undtagelse af en Ritmester og seks Husarer, der gæstede hans Fødegaard, fordi hans Fader var Sognefoged. De truede med al Landsens Ulykker, hvis der ikke blev leveret Furage, Brød og Flæsk efter en større Maalestok. Ritmesteren kunde snakke Dansk. Hans Soldater satte ganske sorgløst alle Hestene med Pistoler og Karabiner ind i Stalden, saa de havde været afvæbnede.

Nogle Dage senere kom Ritmester Brok fra 3. Dragonregiment med en Eskadron ind i den samme Gaard midt om Natten for at holde Hvil en Times Tid. Soldaterne sov paa den bare Stenbro. Næste Nat tog Brok Kurhesserne i *Nørre Snede*. (Det var 9. Juni 1849).

Jørgensen fortæller ogsaa, at de holdt *ridende Stafetter* for, saa snart Tyskerne kom at melde det til Birkedommer Kampmann i Hammel, der sammen med sin Fuldmægtig Mazanti afvæbnede flere omstrefjende Patruljer.

I Sommeren 1864 var Jylland besat af tyske og østerrigske Tropper; men det har vi allerede strejft flere Gange.

En stor Rolle i Smaafolks Tilværelse foruden de almindelige *Haandværk* som Smed, Tømrer, Væver, Skræder og Skomager spillede Pottemageriet og Træskoene. Ganske vist var Sognet ikke Midtpunkt for nogen af disse Haandværk, idet Pottemageriet i Sædeleshed havde sit Hovedsæde i Sorring og Træskofabrikationen i Rye og Them Sogne. I det foregaaende har jeg nævnt en Del Pottemagere fra Flensted; men i Laasby har Haandværket ogsaa haft mange Udøvere, f. Eks. har der været Pottemageri i den Ejendom i Laasby, hvor nyligt afdøde Jens Andersen boede, oppe i Kroens Have har der i ældre Tid været et Pottemagerværksted, ligeledes paa Laasby Mark i det Hus, som ligger lige mellem Skeldiget ved Flensted Mark og Aarhus Landevej, der hvor Skellet skæres af Landevejen. Og i Flensted By var der Pottemageri, der hvor Jens Sørensen havde sin Aftægtsbolig, men oppe i Haven.

Og endnu drives Haandværket her, idet Sognets *eneste Pottemagerværksted* nu findes ved Korsvej, hvor *Jens R. Nielsen* og hans Søn stadig udøver den snilde Kunst.

Træskomageriet har ogsaa haft en hel Del Udøvere i Laasby Sogn. I Folketællingslisterne opgives følgende Haandværkere:

Pottemagere 6 (1880), 2 (1890), Træskomænd 4 (1880), 10 (1890), Vævere 3, Murere 8, Skrædere 5, Snedkere 4, Smede 5, Hjulmænd 2, Skomagere 3, Blikkenslager 1, Sadelmager 1, Bødker 1 og Urmager 1 (1890).

For de to førstnævnte Haandværk er der ogsaa Tal fra 1880. Ser man efter i Listen fra 1845, er der opgivet 4 Pottemagere og 4 Træskomænd og 5 Skrædere,

mens det Haandværk, som havde flest Udøvere er Væveriet, der var da ti Vævere i Sognet.

Det ser ud, som om Pottemageriet i Sognet har haft en Glansperiode omkring 1880, mens Træskomageriet har haft særlig mange Udøvere omkring 1890; men hvor nøjagtig Folketællingslisternes Opgivelse er, ved vi ikke, saa der kan maa- ske godt have været baade Pottemagere og Træskomænd, der er opført som Avls- brugere. Og en Del af Pottemagerne udøvede Erhvervet som et Bierhverv til deres smaa Landbrug. Det gjaldt at udnytte sin og Familiens Arbejdskraft til

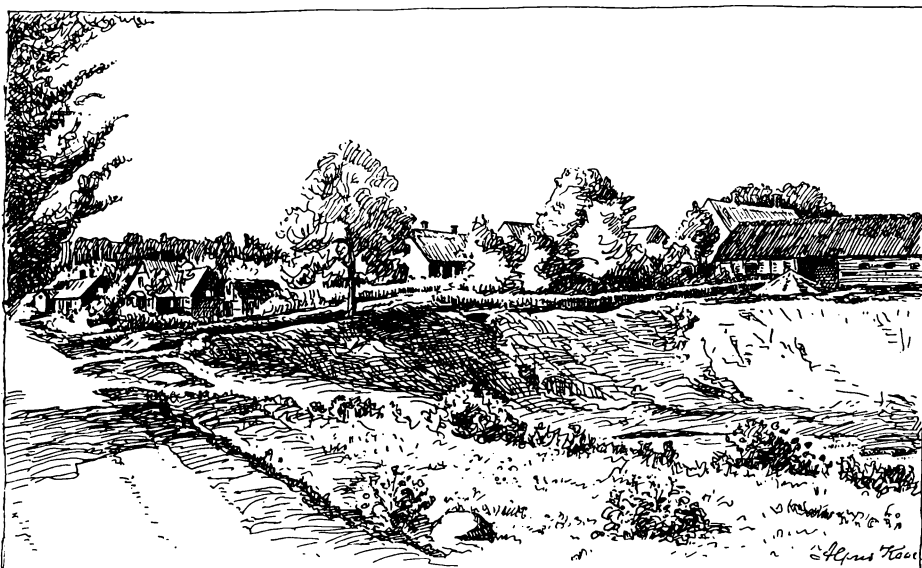

Fig. 56. Flensted Gade. Til højre i Forgrunden Mergelgraven »Søren Peders Dam«, som nu er inddraget i Ingvar- d Jensens Haveanlæg. Bag Mergelgraven Kristences, nu Jens Jensens, og Ejnar Bechs Gaarde. Et af Byens smukke Asketræer staar omtrent midt i Billedet. Tegnet efter Fotografi fra 1912.

det yderste. Det var for Resten ogsaa Tilfældet i Gaardene, hvor *Børnernes Arbejdskraft* toges i Brug meget tidligt og meget stærkt.

Saaledes siger Jens Jørgensen, at han som Barn fra det 9. til 11. Aar havde Benedder i det ene Laar; men da han var bleven nogenlunde restaureret efter Sygdommen, maatte han om Sommeren op Klokken fire, som de øvrige Folk i Gaarden, og saa maatte han af Sted til Ungkreaturerne i Udmarken og hjem igen; om Dagen Pasning af Køerne og om Aftenen igen til Udmarkens Ung- høveder. En saadan Hyrdedreng fik sine Ben godt rørt og kunde nok sove til Dag.

Landsbyernes Udseende forandrer sig langsomt men ubarmhjertigt, og begge Sognets gamle Byer bestaar for Tiden af den krasseste Blanding af gammelt og nyt, undertiden sat ret grelt op mod hinanden; men det maa vi jo finde os til Rette med.

For den, der husker det, var der noget særegent hyggeligt ved Bækken ned gennem Laasby, og den kunde, som det blev forsøgt i Krogaarden udnyttes dekorativt sammen med Haven. Der stod ogsaa nogle gamle Trælygtepæle langs Bækken, fra hvilke Petroleumslamper sendte et blidt Skær over den mørke Gade

i Efteraars- og Vinteraftener. For mig var det en Skuffelse, første Gang jeg saa, at Bækken var dækket og erstattet med et gruslagt Fortov. Det er dog selvfølgelig en stor Vinding for Beboerne langs Bækken; men de har endnu ikke ret lært at holde Græsset borte fra deres fine Fortov. Saadan noget kan Landsbyfolk paa Fyn gøre, mens Jyderne siger som Per Smed: Hva Nøtt er et te.

Genforeningsmindet i Laasby staar paa et Sted, hvor der var en Branddam. Det tager sig meget smukt ud paa denne gode Plads. — Indskriften lyder: 1864-1920. Sønderjylland. Sten skal her stande længe og om Troskab Vidne bære. Øverst paa Stenen er i en Cirkel tegnet et Markled, en Hentydning til »Ledet er af Lave«.

Flensted er dog min Landsby, skønt jeg er født ud af det farende Folk, der lever i en Skole i tyve, tredive Aar og saa spredes over et helt Land og kan synge med Aakjær: »Jeg ejed vel aldrig et Gran af din Jord.« Og dog ejer jeg det alt; fra Thyboledet til Lergravsvejen er det mit saa godt som nogens. Og det skærer i mit Sind, hver Gang der vælter et af de store Træer, de store Aske-træer, Landsbyens hellige Træer. Det kan Rydningsmanden jo ikke vide; men her kan jeg nok sige, at det netop er Træerne, der giver Landsbyen det Lun, den Skønhed og Hygge, som de tarvelige Huse ikke kan undvære. En Landsby uden Træer vil alt for meget ligne det bare Hoved af en præjsisk Soldat.

Børnene i Flensted havde i min Barndom to Samlingssteder. Det var Søren Peters Dam og Legepladsen ved den gamle Skole. Her gik Legen ved Vandet og paa Isen, paa Legepladsen og Gaden med »Tre Maal«, »So i Hul«, »Prent«, »Faadrywes« og hvad de nu hed alle de Lege, der foregik under skingrende Hyl fra de mange Munde. Hylekoret kunde staa ud af Landsbyen som en Symfonikoncert fra en af de moderne Spektakelmaskiner.

Legepladsen er delvis anlagt paa den opdæmmede Branddams Plads. Og før Opdæmningens Tid, mens Verden endnu var ung og Andelsvaskerier et ukendt Begreb, var Branddammen Samlingsplads for Huskonerne, naar de skulde have deres Klæder toet. *Sine Laursen* har engang fortalt mig, at ogsaa Gaardkonerne kunde ty til Branddammen. *Næ'e Wolle Knudsen kjo Mog uj om Fåroeret, sat han sæ ål'dtid skrøws øwve Moglasset, så hans Bowse wa godt mo'ge, næ'rensti han wa færdig. De træ'n te å blyw town, å så wa An' Sofi sgu it få gue te å le'g imel' vi anne Kjællinge nie ve Brænddammen. He!*

Sine og hendes Mand Niels Laursen boede i al den Tid, jeg kan huske i det pæne hvide Hus for Enden af Gaden. Niels havde, som før fortalt, været med i Krigen 1864. Han var med ved Sankelmark den Vintermorgen, da Tilbagoget fra Danevirke skulde dækkes. Niels kom meget hen i Skolen, hvor han tit havde et lille Ærinde, blandt andet tømte han en Svinetønde der stod uden for Køkkendøren, eller han hentede Mask, naar Mor havde brygget Øl. Og saa kom han tit ind om Vinteren i Mørkningen og skulde have Piben tændt ved en Træglød fra Kakkellovnen. Saa kunde han godt faa Tid at snakke lidt og fortælle en Oplevelse, og vi Drengene var jo nogle andægtige Tilhørere. De mindste kravlede op paa hans Knæ og forsøgte at lave lidt Musik ved at stryge de stive ugegamle Skægstubbe paa hans Kinder, hvilket ikke i mindste Maade af Niels Laursen blev taget ilde op, og medens Gløden ulmede i Tobakspiben, gik Snakken let og utvungen. Niels fortalte om sin Handel, om den var gaaet godt. Han gik om

Vinteren med Fisk, mest Aal fra Rye Mølle. Han bar dem i en Tvørsæk. Hvor vidt han kom omkring, ved jeg ikke; men jeg kan huske, at han engang fortalte, at han kom til Toustrup Mølle med Aal. Han gik ind ad den pæne Dør, men der var ingen i den forreste Stue, og bag en Dør hørte han Stemmer; men han kunde ikke komme ind, for der var et Gardin for Døren. Niels var dog ikke raadvild; han krøb under Gardinet og holdt paa denne ikke helt almindelige Maade sin Entré i Møller Flensborgs Stue, idet han rev Kasketten af og sagde: »*God Daw Hr. og Fru Flensborg, vel di kjøb Ol i Daw, elle hujjen?*«

En anden Gang havde han helt gratis faaet Sækken fyldt med Skaller, og de var jo ikke særlig eftertragtede hos Folk, der er vant til at spise Fisk. Men Niels gik til nogen Landsbyer, hvor Fisk var en Sjældenhed. »*Vel I kjøb Helte?*« sagde han, og saa fik han Skallerne solgt.

Allerbedst var det, om vi kunde faa ham til at fortælle noget fra Krigens Tid. Vi saa jo paa Kringen som paa et Eventyr. Men han forsikrede, at den første Gang, han var med, da rejste Haaret i Øreløkkerne sig, ret som om der sad en *hjel Skip Lus* i dem, og saa kunde vi jo nok forstaa, at det var en alvorlig Sag.

Han havde ogsaa været med til at skyde en Tysker, der stod ved Enden af et Hus. Ved Husets anden Ende var Niels og en Kammerat. Den ene af dem holdt nu sin Geværpibe op, saa den anden kunde faa fast Anlæg med sin Bøsse, og da Tyskeren stak Hovedet frem, fik han Skuddet; det ramte ham ogsaa godt nok, *te han bu'st lig uj i Ko'len.*

Ved Sankemark kom han ikke noget til, for der havde han det Held at sætte sig fast i en stor Snedrive, som var føgen sammen paa Kanten af en Mergelgrav, og der sad han længe, inden han fik sig bjerget op igen.

Han kom frelst til Dybbøl og Sønderborg og var nu med i Skanserne, hvor Tyskernes langtrækkende Skyts gjorde Opholdet gloende, og han kendte godt nok Raabet: Broager, dæk!

Men Soldaterne havde ogsaa Vagtjeneste paa Als, især efter at Dybbøl var faldet, og han fortalte tit Historien om Krebsene. Han var paa Vagt sammen med en Svensker, en svensk Frivillig. Nu havde Svenskeren opdaget, at i en Dam var der Krebs, og det er noget en Svensker ikke kan modstaa. Han kunde fange Krebs, og da de havde faaet tilstrækkelig mange, skulde de have dem kogt; de havde jo Kogekarret paa Tornisteren. Svenskeren lavede Ild, Vandet kogte og Krebsene blev hældt levende i det spilkogende Vand. Det skal de for at faa den rette røde Kulør. Svenskeren stod og trippede ved Gryden, for han var grumme hægen efter Krebsene. Men da kom en Kanonkugle ovre fra Tyskerne paa Sundeved, og den Kugle klaskede lige ned i Gryden med Krebsene, saa det sprøjtede til alle Sider. Folkene tog ingen Skade, men Svenskeren fik ikke Krebs den Gang. Og han blev saa flintrende gal, som en Svensker kan blive. Han fløj op til et Par Kanoner som stod der ved Siden af, og som Kanonkuglen vel egentlig havde været rettet imod, og han gav sig til at fyre løs paa Tyskerne, idet han raabte: »Tag mig ti hundrede tusinde jävler, om jag inte skal klö jer, I tyske pak!«

Sine vævede baade Nat og Dag, og det kneb dem tit at holde Hovedet oven Vande, for de havde mange Børn. Niels Laursen var ikke af de Husmænd, der stemte paa en Højremand, naar han gik til Valg, ja ikke engang paa en moderat; han var radikal ligesom Degnen og Købmanden. Niels Anton har

fortalt, at engang da der var Vælgermøde i Laasby Kro kom Niels Laursen i god Tid, han gik da hen og hilste paa den radikale Folketingsmand Jens Sørensen fra Vitved med Ordene: »God Daw, du gamle! Nu kommer a, Degnen å Kjømanden de komme straks!« Da Niels Laursen døde, var Jens Sørensen lige død, og saa kunde Niels Anton ikke bare sig for at sige, at nu kunde Niels Laursen da igen sige: »Go Daw, du gamle! Nu kommer a, Degnen å Kjømanden de komme straks!« Det blev forøvrigt Niels Anton, som maatte først af Sted af de tre.

Neden for Niels Laursens ligger en Række af Byens gamle Gadehuse. Her boede Bødker Henriksen der var gift med den karlestærke Bødker Mari, som altid gik i Dagleje paa Kalbygaard. Saa kom det lange Hus, hvor Vejmanden boede, og dernæst *An te Wolle Kristians* eller An Klintrup. Hun var Søster til Sine Laursen, og de var født i et Hus, som laa oppe i Sønderskoven ikke ret langt fra Skovsrodvejen; dernæst kom det røde Hus, hvor nu Snedkeren bor, og saa blev der i min Barndomstid bygget et Hus, der blev brugt til Polakarbejdere paa *Gaarden*, siden igen kom Smedien til.

Anton Olesens Gaard har faaet sit nuværende Udseende, mens Niels Anton havde den. Det gamle Stuehus havde et Korshus ud i Sønder, og her var Sovekammer og Vinteropholdsstue. Men et endnu ældre Stuehus laa mod Nord i Gaarden. Sine Laursen kunde huske det; hun sagde, at det laa lidt højt, saa der var et Par Trappetrin op til det. Indkørslen til Gaarden fra Gaden var i ældre Tid den lille Gyde mellem Skolen og det lange Hus. Det var vistnok Ole Knudsen, der flyttede Stuehuset, saa det fik Udsigt ned mod Landevejen og Gaardens Mark. Det ser ellers ud til at være en Skik med Stuehuset i Nord. Saadan laa det i alle de gamle Gaarde i Byen saa nær som Kristences. Det sidste Bindingsværksstuehus i Gaarden var rødkalket med tjærede Stolper og hvide paamalede Fuger.

Ole Knudsens Kone Ane Sofie var fra Søballe i Veng Sogn; de boede i mange Aar som Aftægtsfolk i Gaarden.

Saa længe jeg husker tilbage, var der to Købmænd i Byen, Niels Christensen eller Niels Købmanden boede i det Hus, hvor nu Købmand Vejebak bor. Det næste Hus i den Række beboedes af Niels Antons Svigermoder *An Dorth*; da hun døde, købte Søren Jens Pedersen Huset og drev Træskohandel. Før An Dorthes Tid havde Jacob Götler Købmandshandel i Huset. Søren var Postmodtager, idet den kørende Post fra Laven her delte Postsager ud til Laasby Sogn og Sorring-Dallerup, inden han kørte til Toustrup, hvor han selv havde en Tur. Søren lavede Huset om og sløjfede det Dige, der gik langs Gaden i An Dorthes Tid. I det næste Hus havde Søren haft Købmandshandel, som han solgte til Jacob Christensen. Forhen havde Huset, der vistnok er bygget af Søren, været Byens Fattighus. Jacob indrettede et Mølleri og drev i mange Aar en ret stor Forretning.

Jorden fra Jacobs Hus hen langs Gaden til det næste Hus brugtes til *Vedkast*, her laa i Foraarstiden Kvas og Træ. I denne Vedkast fik Lærer Harlou anlagt et Genforeningsanlæg, der meget forskønner denne Del af Byen. Der var et gammelt lavt Kampestensdige, som nu blev taget ned, og en solid Mur sat i Steden for, og bag Gadepumpen, der ikke kunde fjernes, blev det egentlige Monument opsat: En stor lodret staaende Sten med en omtrent lige saa stor Overligger, som støttes af mindre Sten og forestiller en Stendysse. Selve Anlægget

er i og for sig tiltalende; men i Stedet for at lave imiteret Stenaldergravhøj, burde den store Overligger have ligget under den egentlige Indskriftsten og raget lidt frem, saa der kunde blevet et lille Sæde, hvor Smaaabørn kunde sidde og kravle op. Men man kan jo sagtens være klog bagefter. Om hundrede Aar, naar engang Stenene trænger til at sættes om, kan det jo gøres.

Indskriften er meget smuk, og den staar godt paa Stenen med en lille Frise under. Paa Overliggeren staar »Genforening« og paa den nederste opretstaaende Sten:

»Magt var Ret,
Danmark led.
Ret blev Magt,
fordi I stred.«

Det er Lærer Harlou, som er Digteren. Kønt og rigtigt er det, og smukt staar det paa Stenen. Den store Sten er taget af Kalbygaards Dige oppe ved Thybolleddet.

Det lange Hus med Gavlen mod Gaden lige Syd for Genforeningsmindet var tidligere tre sammenbyggede Huse. I det nordligste boede i gamle Dage *Anders Hjort* eller Hjøt'ten, han var Bissekræmmer. I hans Tværsæk var Skeer, Børster, Traad, Blonder, Gummilast, Smaaskrifter og andet. Man kan just ikke sige, at han *be'st*, for han var, det jeg kan huske, smaat gaaende, men da var han ogsaa en gammel Mand, der trippede af Sted med saa smaa Skridt, at Træskoene knap kom helt forbi hinanden. Hans Virkefelt var meget stort, han blev væk i flere Uger ad Gangen og kom helt ud mellem Aarhus og Odder, og velkommen var han: for han kunde fortælle Nyt fra Slægt og Venner: »*Jow, ja! de æ da ves!*!« sagde han tit og ofte, og saa lo han med en ejendommelig klukkende Lyd, der begyndte med et Par dybe Toner og afsluttede højere oppe i Registret, næsten som om der kunde sidde en Sangfugl i Maven paa ham. Han havde altid en lille kort Pibe at ryge paa. Tændstikkerne laa i *Skrolommen*, og Tobakspungen var fastgjort ved en Knap men gerne stoppet ind under Kjolen; for Anders gik i *Kjowel* med to Rækker Knapper og Baglommer. Paa Hovedet en Skindkasket om Vinteren og ellers den almindelige Tøjkasket. Han havde langt Haar med Ørelukker som Niels Laursen og Skægkrans under Hagen.

I den midterste Del af det lange Hus, den Del som nu er revet ned, da det var gammelt med krogede Egebjælker og sikkert bygget, da vi skrev noget med sytten Hundrede, boede Søren Nielsen og Stine, som var fra Ikast og havde bevaret noget af Vesterbomaalet. Søren var en Tid Røgter paa Kalbygaard og senere paa Thorsminde. Han kunde forøvrigt bruges til mange Ting; vi havde ham undertiden til at trække Vaskemaskinen. Søren havde et godt Humør og et sangvinsk Temperament. Han boede flere Steder og havde engang faaet lidt Have. Han skulde saa have lagt nogen Løg; men han klagede sig til min Far over, at de ikke vilde komme op. Naa, sagde Degnen, har du saa vendt dem rigtigt? »Ja, hva! a sat dem jo med Spidsen nedad!« sagde Søren med et stort Smil og glattede Overskægget. Stine spandt og bandt for Folk, og skønt hun ikke havde saa lykkeligt og sorgfrit et Sind som Søren, men vistnok var noget vanskelig af sig, saa mindes jeg hende dog fra min allertidligste Barndom som en af mine bedste Venner; hun ofrede gerne sin sidste brune Sukkerknald til

saadan en lille Dreng for at have ham i Stuen lidt og faa Lov til at stryge hans varme Kind med sin forslidte gigtkrumme Pegefinger.

I Huset boede siden Peder Følle og Anne Mette. Peder eller Søren Peder Jensen, som var hans fulde Navn, var Daglejer paa Kalbygaard. Om Sommeren gik Ane Mette i Tørvemosen og i Rocmarken, om Vinteren syede hun Kludesko, myreflittig, men plaget af daarlige Øjne, saa hun maatte bruge blaa Brillen. Min Broder Kristian sagde, at hendes Frikadeller smagte lige saa godt som Mors, og det maa vist være en stor Ros. Peder Følle var en solid og trofast Slider, og det hører det gamle Bybillede til, at se ham og andre Daglejere paa Klokkeslet komme og gaa, slidte af Arbejdet og med Kæmpelegemet krummet af Gigt som Søren Jensen i Mosen, ranke og stærke som Jens Lambert med det kulsorte mægtige Overskæg eller den garderhøje Karl Balslev. Disse tre Mænd boede i Bjarup Mose, men naar Arbejdet laa for det, fulgtes de om Middagen med Peder Følle hjem og spiste deres Mad i Anne Mettes varme Stue.

Peder blev ved at gaa paa Arbejde til det sidste, for naar man alle Dage har været vant til at have sin Dag optaget af regelmæssigt Arbejde, kan det være haardt nok at komme til at sidde paa en Træstol og spise Alderdomsunderstøttelse og ikke have andre Pligter end at flytte Geden. Peder Følle kunde ikke; han maatte af Sted til *Goeren*, saa længe han magtede at flytte den ene Fod foran den anden, og han faldt paa Valpladsen. Han døde i en af Kaptajn Dohlmanns Roekuler. Et Hjerteslag eller en Hjerneblødning gav ham en naadig Død.

I den nordre Ende af det lange Hus havde Anders Hjorth Lejefolk, der skiftede. Her boede en gammel fattig Enkekone, som hed Sørine Andersen, hun var vist født i Slesvig eller havde opholdt sig længe der i sin Ungdom. Hun kom tit ind i Skolen, naar vi Børn var ene hjemme; hun kunde synge paa Tysk og vi elskede hende. Hendes Søn Anton Andersen rejste i sin Ungdom i Tyskland, han blev siden Træhandler i Hadsund. Jacob Købmanden har fortalt, at han som Dreng tit besøgte Sørine, og her bestod Middagsmaden ofte af pillede Kartofler dyppet i lidt Salt; men Sørine mente det var bedre end sammentigget Sul. Trine Samuels eller Trine Damborg, der var Svensker fra Bleking boede ogsaa her længe. Hun laa undertiden i Krig med Naboerne for Kattens Skyld.

Lidt længere henne, i Bagerens Hus, boede Jacob Gørtler og Mariane. Jacob havde en Kramkiste, som han gik med paa sine ældre Dage, der kunde man blandt andet købe Billedark med Soldater og saadan noget. Senere kom Bager Laursen og lavede Bageri, som han drev op med stor Flid, han er nu Bager i Laasby. Saa følger Frederik L. Christensen og Gittes Aftægtshus.

Knud Kjærs Gaard var dengang en firelænget Gaard med gulkalkede Bindingsværks Huse. Karl Baks Enke Maren solgte Gaarden og flyttede til Silkeborg, hvor Karl Baks eneste Søn Holger blev ansat ved Politiet. Ogsaa Ejner Bechs Gaard var en gulkalket Bindingsværks Gaard med Port ned mod Byen, indtil Andreas byggede den nuværende Gaard.

Neden for Vejen ligger Søren Laursens Gaard, den ligner sig selv, som den saa ud i min Barndom. Stuehuset maa nok være hundrede Aar og maaske ældre. Øst for Mergelgravene ligger Morten Simonsens Gaard. Den har ogsaa samme Udseende, som for halvtreds Aar siden, men Stuehuset er lavet om indvendig. I Folkestuen stod dengang et mægtigt hvidskuret Egetræsbord med Kugleben.

Søren Peders Gaard, der var bygget i 1830erne, brændte i min Barndomstid.

Jeg husker Køkkenet i den gamle Gaard. Det havde rødt Murstengulv og mange blanke Kobbersager paa Væggen, jeg kan endnu se, hvordan de skinner. En Sommersøndag i Middagssøvnstiden gik jeg og »harvede« paa Legepladsen, da der kom en Flok store Plage i drønende Galop hen gennem Gaden. I det samme kom Nicoline oppe fra Thyboledet, og sagde »*Aa, vå Go'e brønne!*« Og jeg blev ræd og sprang ind til Mor. Gaarden brændte ned paa kort Tid, og Folk flokkedes ved Brandstedet, Kvinder og Smaabørn blev dog paa Afstand nede paa Gaden. Her kom nu Thøger Danielsen, som var Røgter paa Kalbygaard, løbende lige saa stærkt, han kunde, med en Træsko i hver Haand. Han havde

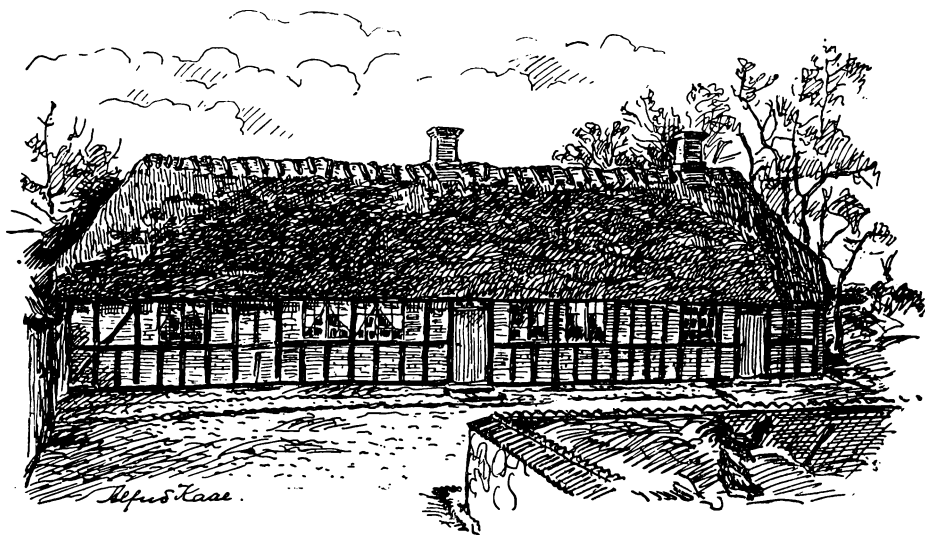

Fig. 57. Stuehuset i Kristences Gaard. Længst til højre er Bryggersdøren. Døren ind til Overstuen er muret til, men er kendelig, ved at Dørhammeren er bleven siddende tilbage.

set Branden og vidste, at hans fattige Hjem var i Fare, han boede nærmest ved Gaarden; men hans Hus blev dog skaanet for Ildens Lue; det staar endnu som det nordligste af Husene i »den anden Ende af Byen«. Thøger blev siden stukket ihjel af en Tyr.

I denne Husrække laa ogsaa Johannes Vævers Hus, hvor Gaden i sin Tid fortsatte ud i Aarhusvejen, men da Amtsvejen blev lavet, faldt denne Vej bort, og man fulgte Lergravsvejen ned til Landevejen. Paa Mortens Toft er den nye Skole bygget for en Snes Aar siden. Johannes Væver var Murerarbejdsmand om Sommeren og Løbbinder om Vinteren, han var en faamælt Mand med et karakterfuldt Ansigt.

Saa følger Poul Skræderens Hus; Poul Sørensen, hed han, hvordan han var som ung, ved jeg ikke, han havde været Soldat i Krigen 1864; men blev indkaldt saa sent at han ikke kom egentlig med, men laa paa Fyn. Han var fra Skanderup. Han var fra den Tid, da Folk kunde gaa. For Poul var det en let Sag i Høstens Tid at møde i sin Høsttjeneste i Kristences Gaard om Morgenens, og saa i Tilfælde af daarlig Høstvejr ved Formiddagsmellemmaden sige: »*A trowr, a ska li'g et Rend til Selkiborre; de ka jo væ, te de klære op, te vi ka*

høst i Ættemejje!« Og saa gik den gamle Skræder en Tur til Silkeborg i sine blankpudsede Træsko med de høje Klamper under. Og saa kunde han naa at komme hjem og binde Korn op i den sidste Kvant om Eftermiddagen. Gør ham det efter, I unge Sportsmænd og Algængere. Han var omkring de Halvfjerds paa den Tid.

Som det sidste Hus i Byen ved Lergravsvejen laa Ras Mikkelsens. Rasmus var Ungkarl og Væver, men han maatte holde op med Væveriet, for han kunde ikke holde det ud og vel heller ikke konkurrere med Fabrikerne. Siden blev han Byens Maler, Barber og Altmuligmand; sin Høsttjeneste havde han i Niels Antons Gaard, og han mødte der med sin egen *Hjølli*, som han forstod at haandtere let og ubesværet trods det skrøbelige Legeme. Huset ses Fig. 44.

Kristences Gaard, som nu ejes af Jens Jensen, er den af alle Gaarde og Huse, som jeg kender bedst i Byen. Den havde sin Indkørselsport og sit gamle Stuehus til omkring 1912. Kristence var i sine sidste Aar, da jeg tjente i Gaarden. Hendes meste Arbejde var ved Spinderokken, men saa meget Gaardmandskone var der i hende endnu, at hun mødte op, naar Køerne kom hjem og skulde vandes ved *Kjaldtrowet*, det havde hun været vant til, for det var jo Drengene, der skulde bakke med Køerne, og Kristence vidste, at her kunde en hjælpende Haand være paa sin Plads.

Fra den Tid, da Køerne røgtedes med omtrent ene Halm om Vinteren, havde Kristence arvet Skikken at være lidt god ved en Ko, der havde faaet Kalv. Den trængte som en anden Barselkone til noget styrkende. Kristence sørgede for en Spand lunkent Vand til Koen, og saa gik hun i Laden og fandt et Bygneg, som hun trakterede Koen med. Det var den gamle Gaardkones Tak for Kalven, der var født hende.

Ved Bordet vilde Kristence gerne have lidt Snak, hun skulde ikke have saa meget at spise, det gamle Menneske, og naar vi havde Smør og Fedt paa Bordet, havde hun Løjer af et Ordspil, hun engang havde hørt af en Kone, som vilde sige til Folkene om endelig at spise Fedt:

»Ta Fjedt, ta Smør, ta Fjedt, ta helst Fjedt; Fjedt æ wå ej'en!«

Naar Kaalen blev sat paa Bordet i det store røde Lerfad, hvoraf vi efter gammel Skik søbede, kunde den være skoldhed og det tog Tid, inden den blev saa afkølet, at den var god at søbe af; saa kunde Kristence spøgende sige:

»Warm Mad, de blæse vi aj!«

Ordsproget har som saa mange af Slagsen, mere end een Tydning; thi vel blæser man paa Maden, for at den kan svales, men noget man ikke regner, »blæser« man jo ogsaa ad, maaske endda temmelig foragtende.

Hun kunde ogsaa spøgende sige: *»De wa warm, de hå ves wå po Ilden s'n Søndæ!«* Men var Humøret af en eller anden Grund ikke saa godt, kunde hun med lidt fortørnet Mine sige til Datteren Ane, som holdt Hus for den ugifte Mads, der havde faaet Gaarden:

»Åe, An! ku do it lig rend om te Thybolejjet med Fajet!«

I Høstens Tid var hun opmærksom paa Vejret. *»De dol' me!«* kunde hun med betænkelig Mine sige, naar det ved Middagstid ulmede op med Skyer, som begyndte at dække den klare Himmel; der var Udsigt til Regn. Var Vinden derimod i Nordvest, og der blev Snak om Regn, saa trøstede Kristence sig selv og andre med følgende Ord:

»Wo Herre han kan åld Ting, undtawwen å læ et rejn fræ Nordwejst!« Saa var det forresten lige meget, om vi længtes efter Regn, eller vi frygtede den.

Hvor meget Kristence holdt af sine Hyrdedrenge er ikke let at sige; men den første November, naar Drengene flyttede, tog hun sit pæneste Forklæde paa og et Klæde om Hovedet og gik hen og besøgte Sine Laursen; hun skulde ikke være hjemme, naar Drengen sagde Farvel, det var mere, end hun orkede.

I Kristences Stue var paa det hvidskurede Gulv strøet Sand, og der gik vi ind med Træsko paa. Der var ingen ferniserede Gulve, saa længe hun levede. Bryggersgulvet var af smaa Piksten. Ovre i den søndre Længe ved Porten var engang indrettet en Aftægtslejlighed, hvor Stuen der havde Lergulv brugtes som Huggehus. Her stod en Høvlebænk og en *Tællehejst*. Her blev Gaardens Smaaretskaber repareret, Kratte og River fik nye Tænder. Her kunde man paa Regnvejrsdage blive sat hen at lave Tøjrepæle, som dengang skulde være af Bøgetræ. De skulde først hugges til med Øksen efter at de var kløvet ud af en passende Blok glat Bøgeklov. Derefter blev de sat i *Tællehejsten*, hvor de fik en Afpudsning med Baandkniven.

Saadan Beskæftigelse kunde man staa med i Huggehuset, mens Sydøstvinden slæbte tunge Skyer over Himlen, der drev af Sommervæde. Da kunde det hælde, at Kristence gjorde sig et Ærinde ud i Tørvehuset og Huggehuset efter et Par Tørv og en Haandfuld Spaaner, og hun kunde blive helt overrasket ved at se en i Huggehuset.

»Nej, si! æ du hie? Ja, du ved nok, hwa han sø, Manden: Ålle lejje, ålle lejje! om it andt, så en Pind å tælle i — men de sku helst væ te en Tyrhæl!«

Og saa smilte hun saa venligt og underfundigt med sit rynkede Gammelkoneansigt, at man ikke kunde lade være med at holde af hende, som om hun kunde have været ens egen Bedstemor. Nu var hendes Ærinde forrettet. Tørven kunde det egentlig have været det samme med; men et Ærinde skulde der jo til.

Nu kunde hun trippe ind igen og fortsætte med Rokken og *Tejerne*. Og jeg hører endnu hendes smaa klingre Træskotrin i den haarde Stenbro forsvinde over mod Bryggersdøren, mens Sommerregnen silede ned over den gamle Landsby.

Fig. 58. Det søndre Hus i Kristences Gaard.

HENVISNINGER OG NOTER

Landkending.

1) Will. Christensen i Repertorium 2. R. 3. Bind No. 5053. 2) Gern Herreds Tingbog 1665. 3) Skanderborg Rytteridistrikts Justitsprotokol. 4) Ældste d. Arkivregistraturer. 5) Skanderb. R. Justitspr. 6) Det omtrentlige Tidspunkt for Anlæggelsen af Sognets Landeveje angives af Amtsvejinspektoratet at være for Aarhus-Silkeborg Vejen 1847—53, Laasby-Hammel 1849—53, Skanderborg-Laasby 1868—69 og Laasby-Sorring 1873—75. 7) Meddelt af Sogneraadsm. Jens Jensen i Flensted. 8) Danske Sagn. 9) Markbogen, Rigsarkivet. 10) Trap.

Natur og Kultur.

1) Dr. phil S. A. Andersen: Østjylland geologisk set i »Østjysk Hjemstavn« 1940. 2) Se Ussing: Danmarks Geologi eller S. A. Andersen: Det danske Landskabs Historie. 3) Evald Tang Kristensen: Danske Sagn. 4) Poul Harder: En østjysk Israndslinie. 5) Se S. A. Andersen: Et Undergrundsproblem ved Laasby i »Østjysk Hjemstavn 1942. 6) Gern Herr. Tingbog 7) Markbogen 1683. 8) Troels Lund: Dagligt Liv i Norden. 9) Jyske Samlinger 3. R. VI B. S. 170. 10) Fandtes 1944 hos Sogneraadsm., Gdr. J. Jensen i Flensted. 11) Hos Gdr. Jens Lundgaard i L. 1944. 12) Om hele Skovsagen se Landvæsenkontorets jyske Journaler, R. Ark. 13) Danske Sagn. 14) Markbogen. 15) Medd. fra Statistisk Departement. 16) Schythe: Skanderborg Amt 1843.

Sognet grundlægges.

1) Svend Aakjær i Festskrift til Prof. Erslev. 2) Se Th. Mathiassen: Gudena-Kulturen. 3) Se Johs. Brønsted: Danmarks Oldtid. 4) Se Glob: Den jyske Enkeltgravskultur. 5) Brønsted: D. O. 6) E. T. Kristensen: Danske Sagn. 7) Dansk Folkemindesamling. 8) Østjysk Hjemstavn 1943.

Middelalderminder.

1) Ev. T. Kr.: Danske Sagn og J. Kamp: Danske Folkeminder. 2) J. Kamp. D. F. 3) Den følgende Fremstilling af Klosterets Forhold er bygget over Jørg. Olriks Oversættelse af Øm Klosters Krønike i Aarbøger for Aarhus Stift 1932. 4) Nævnes i »Markbogen«

1683. 5) Ældste danske Arkivregistraturer. 6) Kancelliets Brevbøger. 7) Det følgende om Forholdene paa Vildtbanen er taget fra Kancelliets Brevbøger. 8) Kanc. Bb. 9) Lensregnskaberne i Rigsarkivet. 10) Se Svend Aakjær: Maal, Vægt og Takster i »Nordisk Kultur« B. XXX S. 175 ff. 11) Se dog Fussing: Herremand og Fæstebonde. 12) Kc. Bb. 13) Kc. Bb. 14) Viborg Landstings Dombog 1618 B. 15) Samme 1625 B.

Fra Svenskekrigens Tid til 1719.

1) Gern Herred Tingbog. 2) Udtrykket de »kejserske« stammer formodentlig fra, at der har været Plyndringer under Kejserkrigen, da Wallenstein i Aarene 1627—29 havde besat Jylland, altsaa dog et Minde om Kr. IV's Krige. 3) Tingbogen. 4) Tingbogen. 5) Skiftet i Tingbogen. 6) Tingbogen. 7) Se Edv. Egeberg: »Silkeborg Slot«. 8) Tingbogen. 9) Tingbogen. 10) Alle disse Syn hentet fra Tingbogen. 11) Tingbogen. 12) Tgb. 13) Om Veje og Broer se Tgb. 14) Landstingsdombogen 1630 B. 15) Tgb. 16) De følgende Replikker omskrevet efter Tingbogen. 17) Tgb. 18) Tgb. 19) Tgb. 20) Tgb. 21) Tgb. 22) Tgb. 23) Tgb. 24) Rytterdistriktets Jordebøger.

Sognet maales og vurderes.

1) Erslev: Valdemarernes Storhedstid. 2) Skanderborg Lens Jordebøger.

Under Skanderborg Rytteridistrikt.

1) Rockstrok: »Ryttere og Ryttergods« i Aarbøger for Aarhus Stift 1927, ogsaa flere Steder i de paafølgende Sider er denne Artikel benyttet som Kilde. 2) Fæste- og Skifteprotokoller samt Kirkebøger i Landsarkivet i Viborg. 3) Zangenberg: »Gl. Byggeskik i Aarhusegnens Bønderbygninger« i Aarbøger for Aarhus Stift 1927. 4) Aarhus Hospitals Skifteprotokol. 5) Foruden den førnævnte, Rytterdistriktets og Kalbygaards Skifteprotokoller. 6) Rytterdistriktets Justitsprotokoller. 7) Rytterdistriktets Justitsprotokoller.

Under von Beringskjold og Jacob Rosborg.

1) Henrik Larsen: Vejlbj Sogns Landbohistorie i Aarbøger f. Aarhus Stift 1927, S. 160. 2) Skand. Rytterdist. s. Panteprotokol. 3) Gern Herr. Skifteprotokol.

4) Se Skand. Rytterdist. Birks Justitspr. i den paagældende Periode. 5) »Dannevirke« 10/10 1899. 6) Aarbøger f. Aarhus Stift 1940. A. Sørensen: Da Jeksen Bønder vilde være Selvejere. 7) Rigsarkivet, Indberet. eft. Plak. af 24/6 1791. 8) Tingbogen. 9) Landvæsenkontorets jyske Journaler. 10) do., hvor hele Udskiftningssagen findes. 11) Højesterets Voteringsprotokol. 12) F. Skrubbeltrang; Husmand og Inderste. 13) Efter en Afskrift i Aarhus Bispearkiv. 14) Se de anførte Skrifter om H. H. R. 15) Skifte efter Rosborg. 16) Gern Herr. Skifteprotokol. 17) Skøde udstedt 21/12 1813, læst 26/5 1814. 18) Poul Rüzel: Blade af en Slægts Dagbog, Familien Rosenørn. 19) Købekontrakt med Høpke, læst i Pantebogen 24/2 1814.

Kalbygaard i ældre og nyere Tid.

1) Gern H. Tingbog. 2) Kancell. Bb. 3) Gern H. Tgb. 4) Kancell. Bb. 5) do. 6) Tgb. 2/11 1667. 7) Tgb. 14/3 1663. 8) Meddelt af pens. Kommunelærer Leth Danielson, Holstebro. 9) do. 10) do. 11) Tgb. for Framlev-Gern Herr. og Tvilum Birk 18/12 1709. 12) Rytterdistriktets Justitspr. 13) Gern H. Tgb. 14) Tgb. for Framlev o. s. v. 30/9 1700, da der holdtes Syn. Det er muligt, at Overtagelsen først fandt Sted i 1700. 15) (I Teksten staar 51) Se Povl Hansen: »Jens Lange paa Rødkilde og hans Bønder« i Aar bog for dansk Kulturhistorie 1912 og Bøttiger: »Vester Skjærninge-Ulbølle og Omegn«.

Sognets Bøndergaarde.

Det Kapitel hviler foruden paa Kirkebøgerne og Herredets Tingbøger og Skifteprotokoller fra Rytterdistriktet, Kalbygaards Godsarkiv, Stiftet og Gern Herred, paa en Række Jordebøger og Matrikler: »Øm Klosters Jordebog, 1573—75 Skanderborg Lens Jordebøger, 1581—95 Lensregnskaber, 1612—13 Skanderborg Slots Jordebog, 1650—57 Ekstraskat Mandtal, 1660—61 Lenets Jordeb., 1662 Matriklen, 1664 Matriklen, 1667 Jordeb., 1680 Jordeb., 1683—1688 Markbog og Matrikel, 1692 Jordeb. over Oberst Prens Regim., Rantzaus Comp., Gern Herr., 1698 Skanderb. Sl. Jordeb., 1718

Skd. Rytterd. Krigsjordeb., 1720 Skd. Rytterdist. Jordebog, 1716—66 Skand. Rytterdist. Fæsteprotokoller, 1766 Jordebog, trykt, 1787 Folketælling, 1779 Rosborgs Omdeling af Laasby Hartkorn i Sagen om Udskiftningen, 1792 Hoveriindberetning, 1809 Jordebog over Kalbygaard Gods, Herredets Pantebøger, Bykortene, Amtets Skattehovedbog til 1844, Matriklen 1844, og endelig har mange af Ejerne givet mig Lov at laane deres gamle Skøder; men alt for mange har ikke efterkommet min Opfordring dertil. Opmaalingsprotokoller for Matriklen 1844 er ogsaa brugt og endelig Ejendoms skyldsfortegnelsen af 1936 og Folketællingerne 1801, 1834, 1840, 1845, 1850, 1880 og 1890.

Mejeribyen Korsvej: Meddelelser fra fhv. Mejeribestyrer L. Lauritsen, Rye, og Elfred Bloch, samt en Jubilæumsartikel i Silkeborg Avis 30/10 1943 af E. Harlou.

Kirken og Skolerne.

1) Danske Magz. IV R., 2. B. S. 42. 2) Egeberg: Silkeborg Slot 2. Bd., S. 60. 3) Fhv. Direktør for Nationalmuseet har for nylig udgivet et stort Værk om Danmarks middelalderlige Døbefonte; se der. 4) Kronens Skøder. 5) Herreds bog for Framlev H. 1660. 6) Krigs- og Portionsjordebog for Skanderborg Rytterdistrikt. 7) Alfred Kaae: Kræn Væver og hans Afkom. En Oversigt over min Moders Slægt. Min Faders Barndomsrindringer trykt med Titel Anders Nielsen Kaae: Barndoms minder fra Midten af forrige Aarhundrede, 1934. Senere med Erindringer fra Ungdomstiden, optrykt i »Østjysk Hjemstavn« 1945—46. Til dette Afsnit er særlig brugt Nationalmuseets Beskrivelse af Kirken, Præstens Liber daticus, Kirkens og Menighedsraadets, Skolekommissionens og Sogneraadets Arkiv.

Gammel Landsby.

Til dette Kapitel er brugt Ewald T. Kristensen: Danske Sagn, Jens Kamp: Folkeminder og Dansk Folkemindesamlings utrykte Folkeminder fra Laasby Sogn, væsentlig ved Jens Jørgensen, Jens Rask og Laurids Jensen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Landkending	5
Landkending 5 — Sogneskel 7 — Veje 8 — Sognets Størrelse og Bebyggelsen 11 — Landsbyernes Størrelse 15.	
Natur og Kultur	16
Bakker, Dale, Kilder, Vandløb, Sø og Mose 16 — Undergrund 21 — Skove 22 — Olden 23 — Græsning i Skoven 23 — Skovenes Udseende 25 — Fredning 27 — Skovrydning 27 — Lyngen 31 — Dyrket Areal 32 — Den sorte Stork 33.	
Sognet grundlægges	34
Stenalder 34 — Bjergmænd 37 — Bronzealder 39 — Jernalder 40 — By- og Gaardnavne 41 — Marknavne 43 — Korsebør 48.	
Middelalderminder og senere Tilskikkelser	50
Bjarup og Kalbygaard 50 — Øm Klosters Gods i Laasby Sogn 51 — Væbneren Mads Nielsen, Kalbygaard 54 — Klosteret køber Gaarde 54 — I Kongens Vildtbane 55 — Jagt 56 — Hunde 56 — Ægt og Arbejde 56 — Salpeterlader 57 — Afkortning af Gæsteri 58 — Jordebogen 1573 60 — Navne fra Kalbygaard 62 — Troldkælling 63 — Mord 64.	
Fra Svenskekrigens Tid til 1719	66
Sagnet om Møllen 66 — Plyndring 69 — Selvejergaarden i Flensted 70 — Restancer 73 — Forarmede Mænd 74 — Hungersnød og anden Svaghed 74 — Syn paa Gaarde og Huse 74 — Øde Gaarde 76 — Betroet Arvegods 76 — Skifter i Ougaard 78 — Skovsyn og Skovtyveri 81 — Mølle, Alfjarvej og Broer 81 — Slagsmaal 81 — Ulovligt Krohold 84 — Karle 84 — Ryttere og Soldater 85 — Byfælliget 88 — Jordebog 1718 88 f.	
Sognet maales og vurderes	90
Sædkifte 91 — Agerfordelingen og Landsbyernes Udvikling 94.	
Under Skanderborg Rytteridistrikt	102
Gaden, Leddene, Fueten 103 — Gaardenes Udseende og Indretning 104 — Indbo og Køkkenudstyr, Sølv, Tin, Messing- og Kobbertøj, Glas 108 — Klædedragt 110 — Avlsredskaber 112 — Husdyr, Kvægsyge og Handel 112 — Aandeligt Liv 113 — Troløvelse og Ægteskab 114 — Dødsfald 115 — Hvem blev Fæster? 116 — Brand i Laasby 116.	
Under von Beringskjold og Jacob Rosborg	118
Beringskjold 118 — Lichtenberg 123 — Rosborgs Oprindelse 123 — Gaarden ombygges 124 — Hoveriet til Kalbygaard 125 — Rosborg og Landsbyjordens Udskiftning 132 — Husmandsjorden 139 — Folketælling 142 — Rosborgs Død og Testament 147 — Bønderne køber Godset 153.	
Kalbygaard i ældre og nyere Tid	154
Fra Reformationen til 1767 154 — Hepke 160 — Thor Neve H. Lange og hans Opdyrkningsarbejder 160 — Fr. Lange 163 — Thorsminde 164 — A. M. Jensen 165 — Thor Lange 166 — Senere Ejere 168 — Thorsminde 168.	

Sognets Byr	171
Ersholt 172 — Flensted 174 — Laasby 198. — Mejeribyen Korsvej 216	
Sognestyre og moderne Fællesdrift	221
Fattigforsorg 221 — Vejene 221 — Bilerne 222 — Sogneraadvalg 223 — Post 225 — Hammelbanen 225 — Det moderne Foreningsvæsen 226.	
Kirken og Skolerne	228
Kirken 228 — Præsterne 238 — Skolevæsenet 240 — Laasby Skole 246 — Flensted Skole 247.	
Gammel Landsby	255
Visamling 255 — Jul 256 — Nytaar 256 — Fastelavn 256 — Gadeild 256 — Gilder 257 — Sagn om det overnaturlige 258 — Krigen 1848—50 260 — Haandværkere 262 — Børnenes Arbejdskraft 263 — Genforeningsminde 264 — Flensted 264 — Niels Laursens Historier 265 — Genforeningsminde 267 — Gamle Kristence 270.	
Noter	272

Til Forarbejderne ved Bogen har jeg faaet et Tilskud fra
 »Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse«.

Alle Tegninger er udført af Forfatteren.

Det store Kort bag i Bogen
 er reproduceret efter Tilladelse fra Matrikulsarkivet.

Alfred Kaae

FRA VEDERSØ. 1939. I Kommission hos Boghandler
Gundelach, Ulfborg. — Kr. 2,00.

TIMGAARD DEN RØDE, Fortællinger omkring
Adelsgaarden. 1940. Kaaes Forlag, Kronhede, Ulf-
borg. — Udsolgt.

DIPPE DUE, Eventyr og Børneremser. 1942. Kaaes
Forlag, Kronhede, Ulfborg. — Udsolgt.

VILDERING KONGESØN. Udvalgte Folkeeventyr
efter Sv. Grundtvigs Samlinger. 1943. Kaaes For-
lag, Kronhede, Ulfborg. — Hæftet Kr. 3,25, ind-
bundet Kr. 4,00.

KRÆN VÆVER og hans Afkom. 1945. — Udsolgt.

TORSTED, Blade af et Hedesogns Historie. 1945.
Kaaes Forlag, Kronhede, Ulfborg. — Udsolgt.

STADILBONDEN KNUD JENSEN DYEKJÆR.
1948. Særtryk. Kaaes Forlag, Kronhede, Ulfborg. —
Kr. 5,00.

LAASBY SOGN gennem Tiderne. 1948. Kaaes Forlag,
Kronhede, Ulfborg. — Kr.

Kort
 over
LAASBYE SOGN,
 Gjern Herred, Skanderborg Amt.
 Udført efter Matrikulens minorerede Kort,
 i C.M. Tegners lith. Inst.
 Kjøbenhavn

